Tel. 1088

SRI SUKA BHASHYAM.

SAVYAKHYA

1892
BANGALORE

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమదతిపతిత నిఖిల పురుష శేముషీదోషమషీ మాలిన్య
వేదవేదాన్త కృతాన్తనిరన్తర విచిన్తనకరతలామలకీ
కృతపరావరతత్త్వ యాథాత్మ్య శ్రీమద్వ్యాసపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్త్వికమహర్షిగణైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేక కారణపరబ్రహ్మాభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్
శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-
శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితమ్

శ్రీశుకభాష్యమ్.

శ్రీమత్పవిత్రచేతసవ్యాసశుకాదినిబన్ధనానుసన్ధాన
సన్తుష్టాన్తఃకరణానామ్,
అర్థిజనసాత్కృతన్యాయార్జిత సర్వ ద్రవిణానామ్
తుముకూర్ డిస్ట్రిక్టు-శిరా తాలూక్కు ప్రభుపరతా
ముపాగతానాం,
సి. వేఙ్కటాచలాఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన
తదేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసీవనవాసినా
తూప్పుల్. వేఙ్కటాచార్యేణ
యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య
బెఙ్గళూరు వాగీశ్వరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,
బెఙ్గళూరు బుక్కుడిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ
ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్.

౧౮౯౭ బెఙ్గళూరు.

రాజన్తేతావదన్యాని పురాణానిసతాంగణే ।
యావన్నదృశ్యతేసాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతంపరమ్ ॥
సంసేవ్యావిబుధైరనన్తమహితా స్వర్గాపవర్గాస్పదా
స్వచ్ఛస్వాదురసా విశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్మాలినీ॥
ఆకల్పంత్రిపథాతిగాశుకమహః భాష్యార్ణమందాకినీ
మందానామపిమాదృశాంవిజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

అవతారికా-

శ్లో॥ శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసారసారభాష్యమ్ । ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్ సకలంభాగవతీయమేవపద్యమ్॥ ౧ ॥ విదితమిదంకిలనిఖిలైర్యదిహాగజారణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ । సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్రసాధితంజయతి ॥ ౨ ॥ జాతుసమాశ్రితరక్షాకౌతుకవివశీకృతాన్తరాత్మానః । సపదిశిరాప్రాప్తమమీస్వపదరజోభిఃప్రసాధయామాసుః॥ ౩ ॥ అద్ధాభాగవతశ్రీసిద్ధాన్తస్థాపకన్త్విదంభాష్యమ్ । నిర్ధార్యనైజపీఠేబద్ధాదరతైస్తదాదిసంగ్రాహ్యమ్ ॥ ౪ ॥ భద్రామిమాంకృతింత్వంముద్రాపయవేఙ్కటాచలార్యేతి । తద్రాగపూర్వపత్రప్రదానతస్తథాచికీర్షురయమ్ ॥ ౫ ॥ గురుణాయతనేనతామ్రపర్ణీసరణాలఙ్కృతదివ్యదేశలీనమ్ । కరుణానిధి వేఙ్కటాచలార్యో ధరణావత్రసమానయత్తదేతత్ ॥ ౬ ॥ రతిమాతనుతేహరౌసరాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ । ఇతిసద్భిరవశ్యకాంక్షణీయాకృతిరేషాకిలతేనముద్రితాసీత్॥ ౭ ॥ ***

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళశ్రీముఖవు.

ఇల్లిశ్రీమఠద ముద్రె.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ವರ್ಯಪದ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರ ಪಾರೀಣಯಮನಿಯಮಾ ಸನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಾ ಸಮಾಧ್ಯಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠ ಗರಿಷ್ಠ ತಪ ಶ್ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗುರು ಪರಂಪರಾ ಪ್ರಾಪ್ತ ಷಡ್ದರ್ಶನ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಸಕಲ ನಿಗಮಾ

ಗಮ ಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ರಾಜಧಾನೀ ವಿದ್ಯಾನಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾತೀರವಾಸ ಋಶ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳವಾಯಿ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶಂಕಾಚಾರ್ಯಾರಾಧಿತ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತೋಪ ನಿಷತ್ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿಹ್ಮೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪದಾಚಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯನುಮತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಾಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ ಮಧುಕರಾಯಮಾಣ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ ನಾಂಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ.

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೊಡ್ಡಶೀರ್ಯದ ಅಮಲ್ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷಯೆತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾ ಶಿಷಸ್ಸಮುಲ್ಲಸಂತ್ವಿತರಾಂ ॥ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಯೆಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್. ಸಾಂಪ್ರತಮ್-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಮಠದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂ

ದ ಬಂದಿರುವದುನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಛಂಕಾ ಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ಉಪಾಸ್ಯದೇವರು ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯವರಾ
ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾಬಂದಿರುವದು ಸ
ರ್ವಜನ ವಿದಿತವಾಗಿಯೇ ಇಥೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು
ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
ಕ್ಕು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರವೆ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ವಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪ್ರನಃದೇಶಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾ
ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ
ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೊತ್ತುಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾಯಿತೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿಯಿರುತ್ತೇವೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ
ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದ ಬರೀ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ
ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾವು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಥಿ
ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
ಬಂದೆವು। ದೊಡ್ಡಶೀರ್ವಪ್ರಾಂತ್ಯಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ
ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅಮಲ್ದಾ
ರು ಮುಕುರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾಗ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
ನೀವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಕ್ಷೇ
ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂ
ದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯಿತ್ತು। ಯಿದರವಿಷಯ ವಿಚಾರ್ಸಿಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥತಿರ್ನವಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣೀ ತೀರ ತೇತಿರುಪತಿ ಕ್ಷೇ
ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುವರ್ತಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬಮಹನೀ
ಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊರತದ್ದಾಗಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂ
ಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನತಂ
ದು ಅದನ್ನ ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಾ
ಯಿರುವದಾಗಿಯು ತಿಳಿಸಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾ
ಡಿನೋಡಿದೆವು. ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ
ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು ಮ
ತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಪನಿಷದಾದಿಗಳನ್ನೆ ವಿಷಯವಾ
ಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಸಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗ
ಳನ್ನ ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯು ಭಾಗವತ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯೆ
ಮುಖ್ಯೋಪಾಸ್ಯ ದೇವರಾಗಿಯು ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾಷ್ಯ
ವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾ
ಷ್ಯವೆ ಯೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನ ನಮ್ಮ ಸಂ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನ ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖೇನಸ
ರ್ವತ್ರಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಛುಕಾಚಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂ
ದು ಮ॥ಅಮುಲದಾರ್ರು ವೆಂಕಟಾಚಲ್ಲಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀ
ಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿದ್ದೇವೆ.

ಶ್ಲೋ॥ಜಗದ್ವಂದ್ಯಪದದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾಮನಸಿಗೌರವಂ।
ನಿಹಿತಾತೆಶ್ರೀಯೈಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಿಃ॥

ಖರಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಶುಗುರುವಾರದಲ್ಲು.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮೋಹರಿದೆ-

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣೆಯೆಂಬದಾಗಿ ಚಾಳಬಂದುಅಕ್ಷರದ
ಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿದೆ.

శ్రీకృష్ణాయ నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యోదాహృత శ్రీమద్భాగవతవచనానాం సస్థానాధ్యాయ శ్లోకసఙ్ఖ్యా వివరణమ్.

—:※:—

పుటమ్	ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదే	స్కం-	అ-	శ్లో
౨	యస్యప్రష్ట్వేదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా	౧౦	౮౭	౫౧
,,	నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మా	౨	౧౦	౩౬
౩	స ఏవ ప్రథమం దేవః	౧	౩	౬
,,	అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేః	౧	౩	౨౬
,,	సుహృదస్సర్వదేహినామ్	౩	౨౫	౨౧
,,	త ఏతే సాధవస్సాధ్వి	౩	౨౫	౨౪
,,	జీవస్య యస్సంసరతో విమోక్షణమ్	౧౦	౭౦	౪౦
,,	యస్త్వేవంవిధా నామ సతామ్	౩	౧౭	౩౧
౪	సుదుశ్చరామిమాం మన్యే యోగచర్యామ్	౧౧	౨౯	౧
,,	ప్రాయశః పుణ్డరీకాక్ష యుఞ్జన్తో	,,	,,	౨
,,	హన్త తే కథయిష్యామి	,,	,,	౮
,,	అయం హి సర్వకల్పానాం సధ్రీచీనో	,,	,,	౧౯
,,	భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్యః	,,	౧౪	౨౧
౫	సర్వం పుమాన్ వేద గుణాంశ్చ తజ్జ్ఞః	౬	౪	౨౫
,,	పరమమఙ్గళ పరమకల్యాణ	౬	౯	౩౨
,,	సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతే చాన్యే చ బహవో యస్మిన్	౧	,,	౩౦
,,	నారాయణస్త్వం న హి సర్వదేహినామ్	౧౦	౧౪	౧౪
౮	పరమమఙ్గళాయతనగుణగణకథనోసి	౫	౩	౧౧
౮	తదేవ సత్యం తదు హైవ మఙ్గళమ్	౧౨	౧౨	౫౦
౮	తదేవ శోకార్ణవశోషణమ్	,,	,,	౫౧
౯	సాత్త్వికం సుఖమాత్మోత్థమ్	౧౧	౨౫	౨౯

౩౯	జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,,	తఆత్మవిద్యాయామభర్తృకభావాదారభ్య	౫	౧	౨౬
,,	కౌమారఆచరేత్ప్రాజ్ఞో	౭	౬	౬
,,	రహూగణైతత్తపసాయాతి	౫	౧౨	౧౨
౪౦	ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
,,	హింస్రంద్రవ్యమయంకామ్యం	౭	౧౫	౪౮
,,	ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యమ్	,,	,,	౪౯
,,	త్రైవర్ణ్యనీయావయవైః	౩	౨౫	౩౬
,,	తవపరిమేచరన్తి	౧౦	౮౭	౨౮
౪౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	పశ్యేమయిబ్రహ్మణి	౧	౫	౨౭
,,	యేనవిష్ణావితంబ్రహ్మ	౬	౨	,,
౪౨	భక్తిఃపరేశానుభవో	౧౧	౨	౪౨
౪౩	జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
౪౫	త్వదనుపథంకులాయ	౧౦	౮౭	౨౩
౪౭	జీవస్యతత్త్వ	౧	౨	౧౧
౪౮	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధః	౭	౭	౧౯
,,	ఏత్రైర్ద్వాదశభిః	౭	౭	౨౦
,,	సత్యంశౌచందయామౌనం తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో	౧	౧౬	౩౦
౫౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	౧౨	౧౩	౧౦
,,	సర్వాగమామ్నాయమహార్ణవాయ	౮	౩	౧౫
౫౨	వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాః	౧౧	౨౧	౩౬
౫౩	జన్మాద్యస్యయతో	౧	౧	౧

ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదః

౧౮౮	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
౧౮౯	ఏకోనారాయణోదేవః	౧౧	౯	౧౬
,,	ఏకఏవాద్వితీయోభూత్	,,	,,	౧౭
,,	సత్త్వాదిష్వాదిపురుషః	,,	,,	,,
,,	కేవలానుభవానన్ద	,,	,,	౧౮
,,	ఆత్మైవతదిదంవిశ్వం	,,	౮	౬
౧౮౯	సఏషజీవోవివరప్రసూతిః ౧౯౦	,,	౧౨	౧౭
౧౯౦	అయంహిజీవస్త్రివృత్	,,	,,	౨౦
౧౯౧	విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవభాతి	,,	,,	౨౦
౧౯౨	పురుషావయవైర్లోకాః	౨	౮	౧౧
,,	ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతే	౨	౧౦	౩౩
౧౯౩	భూద్వీపవర్షసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
,,	దదర్శవిశ్వంత్రిగుణం	౮	౨౦	౨౨
౧౯౪	త్వయ్యగ్రఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్	౮	౬	౧౦
,,	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆది	౧౦	౮౭	౫౧
౧౯౭	ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానం	౧౧	౨౪	౧౮
,,	సఏవస్వప్రకృత్యేదం	,,	౩	౧౪
౧౯౮	కేవలాత్మానుభావేన	౧౧	౯	౧౯
,,	యథోర్ణనాభిర్హృదయాత్	,,	,,	౨౧
,,	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౧౯౯	జానేత్వామస్యవిశ్వస్య	౪	౬	౪౨
,,	త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివ	౪	౬	౪౩
౨౦౦	యస్మిన్యదాపుష్కరనాభ	౪	౬	౪౮
,,	భవాంస్తుపుంసః	౪	౬	౪౯
,,	తవవరదవరాంఘ్రౌ	౪	౭	౨౯
౨౦౧	నారాయణపరావేదాః	౨	౫	[illegible]

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదే*—

౨౦౫	భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామః ౨౦౬.	౭	౧౧	౨
౨౦౬	నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,,	శమోదమ స్తపశ్శౌచం	౭	౧౧	౨౧
,,	శౌర్యంవీర్యంధృతి స్తేజః	౭	౧౧	౨౨
౨౦౬	దేవగుర్వార్య్యగోభక్తిః	౭	౧౧	౨౩
,,	శూద్రస్యసన్నతిశ్శౌచం	౭	,,	౨౪
,,	స్త్రీణాంతుపతి దేవానాం	౭	,,	౨౫
౨౦౭	బ్రహ్మచారీగురుకులే	౭	౧౨	౧
,,	సాధుపృష్టంమహారాజ	౭	౧౪	౨
,,	గృహేష్వవస్థితో రాజన్	౭	,,	౩
,,	శృణ్వన్ భగవతోఽభీక్ష్ణం	౭	,,	౪
,,	సత్సంగాచ్ఛనకైః	౭	,,	౫
,,	త్రివర్గంనాతికృచ్ఛ్రేణ	౭	,,	౧౧
,,	వనస్థస్యతువక్ష్యామి	౭	౧౨	౧౭
,,	కల్పస్త్వేవంపరిత్యజ్య	౭	౧౩	౧
,,	బిభృయాద్యద్యసౌవాసః	౭	,,	౨
,,	ఏకఏవచరేద్భిక్షుః	౭	,,	౩
౨౦౮	భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి	౭	౧౧	౨
,,	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
౨౦౯	నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,,	ప్రాయేణవేదతదిదం	౬	౩	౨౫
౨౧౦	యస్త్వయాభిహితఃపూర్వం	౧౧	౧౭	౧
౨౧౧	భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్యం	౫	౧౧	౧౭
౨౧౨	గృహేషుదారేషు	౯	౪	౩౦
,,	అసత్సంస్థానేవేతస్మిన్	౫	౪	౧౨

౨౩౨	మానుశోచయతస్సర్వాః	౧౦	౪	౨౧
౨౩౩	హేతుర్జీవోస్యసర్గవో	౧౨	౭	౧౮
,,	చిత్రంత వేహితమహామితయోగమాయా	౮	౨౩	౮
౨౩౪	ధర్మస్సాక్షాద్యతో జ్ఞానం	౧౦	౮౯	౧౬
	—*ద్వితీయాధ్యాయద్వితీయపాదే*—			
౨౩౬	భూస్థైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩
౨౩౮	తమోరజస్సత్వమితి	,,	౨౪	౫
౨౪౫	ఏవంనిరుక్తంక్షితిశబ్దవృత్తం	౫	౧౨	౯
౨౬౦	ఉపధర్మస్తుపాషండః	౭	౧౫	౧౩
౨౬౩	భవవ్రతధరాయేచ	౪	౨	౨౮
,,	నష్టశౌచామూఢధియః	,,	,,	౨౯
,,	బ్రహ్మాచబ్రాహ్మణాంశ్చైవ	,,	,,	౩౦
౨౬౪	తథేతిరాజ్ఞాభిహితం	౯	౯	౧౦
	—* ద్వితీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదే *—			
౨౬౬	యేనస్వరోచిషావిశ్వం	౨	౫	౧౧
,,	ఆత్మస్థంవ్యంజయామాస	౩	౧౨	౩౨
౨౬౭	తామసాదపిభూతాదేః ౨౬౮	౨	౫	౨౫
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతే ౨౭౨	౧౧	౨౨	౯
,,	కాలాద్గుణవ్యతికరాత్	౨	౫	౨౨
౨౬౮	తామసాచ్చవికుర్వాణాత్	౩	౨౬	౩౩
౨౬౯	నభసోథవికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౬
౨౭౧	తేజసస్తువికుర్వాణాత్	,,	౫	౨౮
,,	విశేషస్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౯
,,	వాయోరపివికుర్వాణాత్	,,	౫	౨౭
౨౭౨	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౨౭౩	అన్నేప్రలీయతేమర్త్యం	౧౧	౨౪	౨౧
,,	అప్సుప్రలీయతేగన్ధః	,,	,,	౨౨

—*ద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే*—

—*తృతీయాధ్యాయః*—

౨౬	యదతఃక్రియతేకర్మ	౧		౩౫
౨౭	కర్మణాద్రైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
,,	కలిలంచైకరాత్రేణ	౩	౩౧	౨
	—*తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—			
౨౯	సఏకదామహేష్వాసో ౩౦	౪	౨౬	౩
,,	హైమోపసూరమారుహ్య ౩౨	,,	,,	,,
౩౦	దేహార్థస్త్రీంద్రియాశ్వైః	,,	౨౯	౬౧
౩౧	యావన్తగిపాంసవోభూమేః			
౩౨	తంద్రుష్ట్వాదేవకీదేవీ	౧౦	౮౫	౫౭
,,	మాయామయోయంగుణ			
,,	సృష్ట్యప్యయకరీంమాయాం			
,,	ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రి	౭	౯	౩౬
౩౬	అన్వీక్షేతవిశుద్ధాత్మా	౧౧	౧౦	౨
,,	భయంద్వితీయాభినివేశతస్స్యాత్	,,	౨	౩౭
,,	నారాయణపరోమాయాం	,,	౩	,,
౩౯	శ్రుణోతియఇమంస్ఫోటం	౧౨	౬	౪౦
౪౧	యత్తేషుకాలోన్నృపతింవ్రజంతం			
౪౨	జన్మాద్యైకస్యచిద్ధేతోః	,,	౨౨	౪౦
౪౪	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
,,	మాంభజన్తిగుణాస్సర్వే ౪౬	౧౧	౧౩	౪౦
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో ౪౫	౧	౧౬	౩౦
,,	సత్వాజ్ఞాకరణంవిద్యాత్	౧౧	౨౫	౨౦
౪౫	రూపంయత్తత్ప్రాహురవ్యక్తం	౧౦	౩	౨౪
,,	దేహేంద్రియసుహీనానాం	౭	౧	౩౭
,,	దేవావచక్షుతగృహీతగదా	౩	౧౫	౨౭
౪౬	మాంభజంతిగుణాః	౧౧	౧౩	౪౦

,,	స్థిరంసుఖంచాసనం	౨	౨	౧౫
౧౭౬	కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
,,	నిత్యకర్మాణిగుణానతుల్యాన్	౭	౭	౩౬
,,	యథాగ్రహాగ్రస్త	,,	,,	౩౭
,,	తదాపుమాన్ముక్తసమస్త	,,	,,	౩౮
,,	భిద్యతేహృదయగ్రంథిః	౧౧	౨౦	౩౧
,,	యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిః	,,	౧౪	౧౯
౧౭౮	క్షీయన్తేచాస్యకర్మాణి	,,	౨౦	౩౧
,,	ముక్తోపితావద్బిభృయాత్స్వదేహం ౧౮౧	౫	౧	౧౬
౧౭౯	తావత్ప్రమోదతేస్వర్గే	౧౧	౧౦	౨౬
౧౮౧	భోగేనపుణ్యంకుశలేనపాపం	౭	౧౦	౧౪
,,	భోగైఃపుణ్యక్షయంకుర్వన్	౪	౧౨	౧౩

—*చతుర్థాధ్యాయద్వితీయపాదే*—

౧౮౫	వాచంజుహోవమనసి ౧౮౬, ౧౮౭	౧	౧౫	౪౧
,,	సమ్భాషణీయాహిభవాన్	౭	౧౩	౨౩
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా	౨	౫	౩౧
౧౮౭	వాయుంవాయౌక్షితౌకాయం	౪	౨౩	౧౫
,,	క్షితిమప్సుసితత్తేజసి	,,	,,	౧౬
౧౮౮	యదిప్రియాస్యాన్౧౯౦	౨	౨	౨౨
౧౯౯	స్థిత్వాముహూర్తార్ధం	,,	,,	౨౧
౧౯౧	ఘటేభిన్నేయథాకాశః	౧౨	౫	౫
,,	ఏవందేహేమృతే	,,	,,	,,
౧౯౩	షష్ఠ్యైవగచ్ఛేన్మనసా	౨	౨	౨౬
౧౯౫	పరిసరపద్ధతింహృదయం	౧౦	౮౭	౧౯
౧౯౭	దేశేచకాలేచమనోనసజ్జేత్	౨	౨	౧౫
౧౯౭	ధర్మాన్ప్రవదతస్తస్య	౧	౯	౨౯

—*చతుర్థాధ్యాయ తృతీయపాదే*—

౨౦౦	సూర్యద్వారేణతేయాన్తి	౩	౩౨	౭
,,	వైశ్వానరంయాతి ౧౯౬-౨౦౩-౨౦౪	౨	౨	౨౪
,,	అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాహ్ణః ౨౦౧, ౨౦౩, ౨౦౪, ౨౦౫	౭	౧౫	౫౫
౨౦౪	ప్రియాతిచక్రింన్నపక్షైంశుమారం	౨	౨	౨౪
,,	తద్విశ్వనాభింత్వతివర్త్య	,,	,,	౨౫
,,	స్వరాట్	౭	౧౫	౫౫
౨౦౯	ఏవంపరేత్యభగవన్తే	౩	౩౨	౧౦
౨౧౦	నయత్రశోకోనజరానమృత్యుః	౨	౨	౨౭
౨౧౩	విశేషస్తువిశుర్వాణాత్	౨	౫	౨౯
,,	తతోవిశేషంప్రతిపద్యనిర్భయః	౨	౨	౨౮
౨౧౪	ఘ్రాణేనగన్ధంరసనేనవైరసం	౨	౨	౨౯
,,	తేనాత్మనాత్మానముపైతి ౨౧౯, ౨౨౦	౨	౨	౩౧
,,	విశ్వోథతైజసఃప్రాజ్ఞః	౭	౧౫	౫౫

—*చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదే*—

౨౧౭	తస్మాదిమాంస్వాంప్రకృతిం	౩	౨౮	౪౪
౨౧౮	ముక్తిర్హిత్వాఽన్యథారూపం	౨	౧౦	౬
౨౨౦	ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మా	౭	౧౫	౫౬
౨౨౨	సాలోక్యసార్ష్టిసారూప్య	౩	౨౯	౧౪
౨౨౪	నయత్రమాయాకిముతాపరే	౨	౯	౧౦
,,	సర్వేచతుర్బాహవ	,,	,,	౧౧
౨౨౫	స్థానంమదీయంద్విజవిశ్వమేతత్	౯	౪	౫౬
౨౨౭	సవైకిలాయంపురుషఃపురాతనః	౧	౧౦	౨౧
,,	సఏవభూయోనిజవీర్యచోదితాం	,,	,,	౨౨
౨౨౮	సమ్పద్యతేగుణైర్ముక్తో	౧౧	౨౫	౩౫

శ్రీమచ్ఛుకభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬	బభ్యేల్	బిభియాల్
,,	౧౫	పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪	భిదం	భిన్నం
౧౧	౮	మేప్రైత	మేప్రైతద్య
,,	౧౩	కార్త్స్న్యన	కార్త్స్న్యేన
,,	౨౨	షకాని	షకాణి
౧౨	౫	నివృత్త్య	నిర్వర్త్య
,,	౧౨	దశ్నయతి	దర్శయతి
,,	౨౩	పదేశే	పదిశే
౧౩	౧౯	మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮	అగ్న్యై	అగ్నే
,,	౨౫	ష్వేష్వ	ష్వేష్వ
౧౬	౧౯	సత్త్వం	సత్వం
౧౯	౨	త్వావ్యాప్తం	ర్వావ్యాప్తం
,,	౧౨	ప్రకృతి	ప్రకృత
,,	౧౪	స్త్రైక	సైక
౨౦	౧౯	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౨౧	౧౩	చ్ఛామ్నామ్నా	చ్ఛామ్నా
౨౨	౪-౫	ప్రిణతీ	ప్రీతీ
౨౩	౭	స్సర్వాన్త	సర్వాన్త
౨౪	౬	క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨	భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩	శ్చిత్రియా	శ్చిత్త్రియా

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౭	౫	హ్రీయతే	హ్రియతే
౨౯	౮	శ్రిమస్యా	శ్రమస్యాఽ
౩౦	౧౫,౧౬	సణస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	శ్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తాపో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తాపో	స్తావో
౩౪	౪	విత్ర	వృత్ర
౩౬	౬	నిర్ణితా	నిర్ణీతా
౩౭	౨౨	దుచ్చారిత	దుశ్చరిత
౩౯	౧౫	ధర్మ	ధర్మం
౪౦	౨౨	కార్స్నేఽఖ్య	కార్త్స్నేఽఖ్య
,,	౨౩	శబ్దస్యా	శబ్దస్యాఽ
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్యత్ర
౪౭	౧౭	జ్ఞాసే	జిజ్ఞాసే
౫౨	౨	దృగ్వేదో	ద్యదృగ్వేదో
౫౩	౪	మహాదాది	మహదాది
,,	౭	జన్మా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మధో
,,	,,	హాథో	హాధో
౫౬	౨	రథో	రధో
,,	౯	మథో	మధో
,,	౧౭	అత్మాన	ఆత్మాన
,,	౨౦	మమం	మిమం
౫౮	౯	గమత	గమ్యత
౬౧	౧౮	ఆభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	వాన్ధద	వానన్ధ

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౬౫	౨౧	త్సలప్టల	త్స్రష్టల
౬౬	౧౭,౧౮	సన్ధోహా	సన్దేహా
,,	౧౯	ప్రోక్తో	ప్రోక్త
,,	౨౧	సన్ధోహా	సన్దేహ
౬౯	౯	పరపద	పరమపద
,,	౧౫	స్వత్తి	స్వస్తి
౭౦	౧౪	ర్వత్తి	ర్వర్తి
౭౪	౧౫	సఞ్చ	సఞ్చర
౭౫	౬	దృష్ట్వా	దృష్ట్వైవ
౭౮	౨౫	పుషేఽరే	పువఽరే
౮౬	౧౬	ష్యజ్	ష్యఙ్
,,	౧౯	బృహ్మ	బృంహ
౮౮	౭	వివిత్షా	వివత్షా
౯౦	౨౧	అతత్వ	అతత్త్వ
,,	౨౪	తత్వ	తత్త్వ
౯౨	౬	నన్వా	నాద్వా
,,	౧౭	భగవన్తం ।	భగవన్త
౯౫	౭	యఆనిత్మ	యఆత్మని
,,	౧౧	దివిష్ఠః	దివితిష్ఠః
,,	౧౯	న్తర్యామి	న్తర్యామీ
,,	౨౧	శ్యామ్రయ	శర్యాయ
౯౬	౨౪	కిఞ్చిద్ధ	కిఞ్చిత్ జ్ఞ
౯౭	౨౦	తద్వైవే	తథైవై
౯౮	౧౮	అస్య	అస్య
౧౦౨	౧	ర్వాత్మనాం	నా
,,	౪	పుసా	పుంసా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముపాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్షు	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రూపం	భగవద్రూపం
౧౦౮	౨౫	శబ్ధం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్ఠం	భగవదధిష్ఠం
౧౧౧	౫	స్వత్య	స్వత్వ
,,	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
,,	౧౮	నుషానే	నుష్ఠానే
౧౧౪	౭	ద్యుభ్వాది	ద్ద్యుభ్వాది
,,	౧౨	ద్యుభ్వాభ్వా	ద్యుభ్వాద్యా
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	,,	స్థూల	స్థూ్నల
౧౨౩	౯	వేదితవ్యం	(పాఠాన్తరం) వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఽనుసన్ధేయా	అనుసన్ధేయా
౧౩౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	ముపాసితవ్య	ముపాసితవ్య
,,	౧౪	మపర్ణ	పర్ణ
,,	౧౬	కాన్స్యైర్ణ	కాత్స్న్యైర్ణ
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్స్వరూపం
,,	౧౫	వ్యాప్తిః	ర్వ్యాప్తిః
,,	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
,,	౨౨	భవతీతీహ	భవతీహ
,,	౨౩	పంద	పదం
౧౨౯	౧౯	అత్యోచత	అతోఽచ్యత

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భ్రిగు	భృగు
,,	౧౦	ఆపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చతృథ్యై	చతుర్థ్యై
,,	౧౮	స్స్వహా	స్వాహా
,,	,,	చతుర్థ్యై స్త్రై	చతుర్థ్యై స్త్రై నే
౧౩౩	౧౯	యచోక్తా	యాచోక్తా
౧౩౪	,,	పూర్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	న్యాస్త్య	నాస్త్య
౧౩౭	౬	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
,,	౧౩	జ్యోతిష	ఛన్దోజ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహిః	స్తహిః
,,	౧౭	స్వయం	స్స్వయం
,,	౨౪	ణావాచం	ణాంవాచం
౧౪౧	౨౧	శ్వత	ష్వత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	ఇత్యస్య
,,	౧౬	మధ్యాది	మధ్వాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసః
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్త్రియ
,,	౭	ఃహు	బహు
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
,,	౨౨	శ్నృిత్యా	శృిత్యా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టా	దుపరిష్టాం
,,	౧౪	కోటాహ	కటాహ
,,		వివిరేణా	వివరేణా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగృహే	పరిగ్రహే
౧౬౦	౧౯	నత్వా	నాత్వా
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాక్షేపే	మిత్యాక్షేపే
౧౬౪	౭	ప్రభాస్తి	ప్రభవస్తి
౧౬౬	౫	సుషుప్త	సుషుప్త
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అధ్యసిత	అధ్యవసిత
౧౬౭	౮	మురుద్దైవ	మురుద్దైవ
౧౬౮	౫	సుషు	సుషు
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుచ్యతే
,,	౧౫	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వ్వపద	పూర్వ్వవత్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్ఠాత్
,,	౧౭	బుద్ధి	బుద్ధీ
౧౭౭	౧౦	ద్రష్టాన్త	ద్రష్టాన్త
౧౭౯	౨	చో౽ధారణే	చో౽వధారణే
,,	౨౧	కల్పతే	కల్ప్యతే
౧౮౦	౯	అహెూస్వి	ఆహెూస్వి
౧౮౩	౧	నజి	నఞి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౭	౬	నితరాణి	నీతరాణి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతత్రి	త్యత్రి
,,	౨౨	ప్రతివాక్యై	ప్రతిపత్తివాక్యై
,,	,,	హరివ్య	హరివ్యక్
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తహోభాగః
౧౯౦	౧౬	ఘోషణే	ఘోషేణే
౧౯౨	౮	రుషాస్తై	రుషావయస్తై
౧౯౩	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౯౪	,,	స్వార్థ్వి	స్వార్థ్వీ
౧౯౫	౧	మత్సేవ్వ	మృత్స్నేవ
,,	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౬	౩	ఉపాదానే	అపాదానే
౧౯౭	౧	లజగదు	జగదు
౧౯౯	౧౦	భగలో	భగవలో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్యాదినా
౨౦౪	౨౦	త్వాప్రిస్తువక్	త్వప్రిస్తువక్
౨౦౬	౧౨	భగ	భగవ
,,	౨౫	మాడ్యం	మాధ్యం
౨౦౭	౩	ద్దావస	దాద్వసవ
,,	౬	మహామునీక్	మహోమునీక్
,,	౮	తత్సజ్ఞా	సత్సజ్ఞా
,,	౧౨	మిహోఇసా	మిహోజ్ఞసా
౨౦౮	౧	సిసిషుభి	సిషుభి
,,	౨౨	మనుస్త్వై	మనుత్వ్షే
౨౦౯	౬	సిసిషు	సిషు
౨౧౦	౧౮	విక్షణత్వం	విలక్షణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్యర్థః	పనుత్త్యర్థః
౨౧౨	౧౨	మత్యాదిచ	మిత్యాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
,,	౧౨	ధిష్ఠాన	దధిష్ఠాన,
,,	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౫	౧౦	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్యస్య	సత్యస్య
,,	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
,,	౧౫	పనుత్యర్థః	పనుత్త్యర్థః
,,	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	స్యసత్వా	స్యసత్యత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈక్వర	ఈశ్వర
,,	౨౩	అస్మన్మత	అసన్మత
౨౨౨	,,	తస్థుష	తస్తస్థుష
౨౨౩	౪	వస్త్రైక్య	వస్త్రైవక్య
౨౨౪	౨౪	సరజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౫	౯	లోష్టాది	లోష్ఠాది
౨౨౬	౩	సృష్టిష్యాం	సృష్టిభ్యాం
,,	౧౭	నికృష్ణ	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శృణోత్య	శ్రిణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్యా
,,	౪౨	పరార్థః	పరార్థా
౨౩౭	౧౭	సుఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణాః	పరిమాణాల

పుటమ్.	పఙ్క్తిః	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యన్తే
౨౫౫	౭	న్నోఏవ	నైవ
౨౫౬	౪	ద్వోగా	ద్యోగా
౨౫౭	౧౧	ప్రియోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౮	౨	నుపసత్తే	నుపపత్తే
౨౫౯	౧౪	అత్మనో	ఆత్మనో
౨౬౧	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధితిష్ఠతీతి
,,	౨౫	ప్రాధానా	ప్రధానా
౨౬౨	౬	అనుమాను	అనుమాని
౨౬౩	౧౫	యేచచ	యేచ
౨౬౫	౨౦	స్వాస్యశా	స్వాస్వంశా
౨౬౬	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౮	౧౯	అహని	అహాని
౨౬౯	౧౫	నభసోద	నభసోథ
౨౭౦	౧౩	ఏస	ఏవ
౨౭౩	౧౧	అన్నం	మన్నం
,,	౧౪	దేశాత్యర్థః	దేశాదిత్యర్థః
,,	౧౯	పృథివ్యా	పృథివ్య
౨౭౬	౧౦	పూర్వ్వ	పూర్వ్య
,,	౧౪	జరధో	జరతో
౨౮౧	౧౮	ఉత్క్రమతి	ఉత్క్రామతి
౨౮౮	,,	లలిత్రేణా	లవిత్రేణా
౨౯౧	౬	నిర్వోడు	నిర్వోఢు
౨౯౨	౨౪	కతే	కృతే
౨౯౫	౧౮	ఘణ్డయః	ఖణ్డయః

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౯౬	,,	భిధా	భియా
,,	౧౯	పుణ్య	పుణ్యా
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	తదవ	త్తదవ
౩౦౫	౨	తత్వమసి	త!త్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖరేష్ట్వ	ఖరేష్ఠ
౩౦౮	౧౨	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
,,	౬	ఉశిన	ఉంశిన
౩౧౫	౧౦	రసవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధమార్	ధర్మార్థా
౩౧౯	,,	కఞ్చకిత	కఞ్చుకిత
౩౨౪	౧౩	శ్రోత్ర	శ్నోత్ర
,,	౨౧	తత్రత్ర	తత్రతత్ర
౩౨౭	౧౧	పజ్జర	పఞ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్రః,	పరతన్త్రః
౩౩౦	౧౨	మాపద్యేథ	మాపద్యేథ
౩౩౪	౨	నిర్భిణ్ణం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	తృవృ	త్రివృ

—:*:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయా—:*:—

౧	౧౦	ఓమ్తద స్తర	ఓమ్॥ తద స్తర
౩	౪	వ్రిస్తుతః	ప్రస్తుతః
,,	౧౩	భతే	భ్యతే
౪	౨	మహేశుస్సర	మహేశుర్సర

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫	౧౨	త్రయః	శృతయః
౬	,,	ఉక్తేన	ఉక్థేన
,,	౨౩	ప్రద్యమానే	పద్యమానే
౭	౪	ప్రవిశంతీ	ప్రవిశన్తి
,,	౧౭	ప్రతియ్యన్తే	ప్రతీయన్తే
,,	౧౯	దుదో్భధిత	దుదో్బధిత
౮	౧౧	దష్టభ్య	దవష్టభ్య
౧౧	౧౨	శృ్శతిర్హి	శృతిర్హి
,,	౧౯	మనైనంచ	మనేవంచ
,,	౨౧	రూప	రూపా
౧౨	౧౩	మనైవం	మనేవం
,,	౧౯	ప్రవిలీయతే	ప్రవిలీయతే,
,,	౨౨	అనైవం	అనేవం
౧౩	౪	అనైవం	అనేవం
,,	౧౯	శయత్వం	శయవత్త్వం
౧౪	౮	అనర్థక్య	ఆనర్థక్య
,,	౧౦-౧౧	స్మత్యుక్తా	స్మృత్యుక్తా
౧౫	౧౮	దిష్టాకా	దిష్టాదికా
౧౬	౧౨	మనిష్టో	మనిష్టా
౨౦	౩	నపై	సపై
,,	౨౫	సాధారణేతి	సాధారిణీతి
౨౧	౧౪	దృష్టద్యుమ్న	ధృష్టద్యుమ్న
౨౩	౫	సత్సభావః	సతత్సభావః
,,	౧౪	దాకాకాశాది	దాకాశాది
౨౪	౧౩	తకారా	పకారా
,,	౧౫	సమప్తమ్,	సమాప్తమ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యాదత్ర్ర	యదత్ర
,,	౧౩	వివిదష్టి	వివిదిష్టి
,,	౨౪	త్ప్తి	త్పత్తి
౨౭	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
,,	౨౪	జీవన	జీవేన
౨౯	౮-౯	ద్వితీతీయ	ద్వితీయ
,,	౧౬	సుమప్త్య	సుషుప్త్య
౩౧	౧౮	త్తత్పు	త్తత్వా
౩౨	౧౯	కంత్వ	కత్వం
౩౬	౫	విర్యయమ్,	విపర్యయమ్,
౩౭	౮	ప్రకృత	ప్రకృ
,,	౧౧	దిష్ఠాంతరి	ధిష్ఠాంతరి
,,	౧౩	సప్నా	స్వప్నా
౩౮	౨౦	త్తిష్ఠతి?	త్తిష్ఠతి?
,,	౨౫	ప్రబోధన	ప్రబోధ
౪౩	౧౬	సంస్కృతయః	స్సంస్కృతయః
౪౫	౯	దేవావచక్షుత	"దేవావచక్షుత
,,	,,	కే"యూ	కేయూ
౪౭	౫	కాక్షుకా	కాక్షు
,,	౧౮	జగది	జగ"ది
౪౮	౨౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౯	౧౮	శజ్యా	శజర్యా
౫౧	౬	బాహుళ	బాహుళీ
౫౩	౫	వ్రసన్న	ప్రసన్న
,,	౯	త్పరాంపశ్యతి	త్పరాజ్పశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్ఛిద్ధరః	కశ్చిద్ధీరః
౫౪	౧౮	పీశానీశా	పిశనీశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనో	ధ్యాయమానః
,,	౧౪	యదేవేహ	"యదేవేహ
౫౮	౧౩	పనుత్య	పనుత్త్య
,,	౧౮	వణయస్యే	వయస్యే
౬౫	౧౯	విషయివిషయి	విషయవిషయి
౬౮	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్దధానాయ
,,	౨౨	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భగవతిం	భాగవతీం
,,	౨౦	పుత్రా	పుత్రాయ
౭౦	౧౧	తద్విక్పత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్యతేమే	దన్యత్రేమే
,,	౪	న్నజేహ	నఞేహ
,,	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్య	గాయత్ర్యాఖ్య
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్ద్యర్థ	ద్ధ్యర్థ
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
,,	౫	గ్రిహీతిః	గృహీతః
,,	౧౭	ఆధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
,,	౨౦	ధనునా	ధమనాం
౭౯	౪	ఆవధారణమ్	అవధారణమ్
,,	౧౭	నృసిహ్మ	నృసిహ్మ
,,	౧౮	ప్రికాశయ	ప్రికాశయతి
పుటసఙ్ఖ్యా		౬౮	౮౦
౯౦	౧౯	ఆవతారాః	అవతారాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్జిరాస్త్రం	సజ్జిరాస్త్రం
,,	౨౩	సంరహతి	సంహరతి
౮౪	౧౮	సంహీ్రియత	సంహ్రియత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
,,	౧౨	సుకృత	స్సుకృత
,,	౨౪	వస్వాదికం	వస్త్రాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాల్	త్వాల్
౮౭	౧౧	రూపగాయే	రుపగాయే
౯౨	౧౯	ఉభయ	ఉభయా
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
,,	౯	తీజాయకా	జాతీయకా
,,	౧౮	వ్యాహారో స్తి	వ్యాహారో స్తి
,,	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాస్య	సమాధాస్య
౯౬	౧	అధికారి	ఆధికారి
,,	౨౦	సఞ్చరే	సఞ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౦	౧౯	తత్ఫటాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	పురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
,,	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
,,	౧౩	రూపైభవతి	రూపైఃభవతి
,,	౧౭	పూర్వ	పూర్వ
,,	౨౧	దష్టాఙ్గ	దష్టాఙ్గ

పృ.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	త్వ ్రతిబన్ధః	ప్రతిబన్ధః
,,	౧౩	భగద్భ_క్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
,,	౯	ద్బబలీయః	ద్బలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
,,	౨౫	కుర్య స్త్రీ	కర్వ స్త్రీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్భ	కరమ్బ
,,	౬	వృజ్య	వ్రిజ్య
,,	౧౧	శ్శరీరే	శరీరే
,,	౧౩	తేక్యై	త్యైకే
,,	౧౭	భవతిని- ఖిల	భవతి- నిఖిల
౧౧౭	౩	ణసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
,,	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
,,	౧౨	త్వాద్వా	తావా
౧౧౯	౩	ఆథ	అథ
,,	౧౯	,,	,,
౧౧౯	౨౧	రాషమన్త్రా ్రః	రామమన్త్రాః
౧౨౦	౬	జానాన్యపి	జాన్యపి
,,	౧౧	శ్ఛీయతే	శ్ఛీయతే
,,	౧౮	• మధ్వవసీయతే	మధ్యవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్వ	తద్వ
౧౨౧	౮	పిహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్త్యైవ	శక్త్యైవ
౧౨౫	౧౩	చక్షుషామ్	చక్షుషామ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
,,	౧౫	చ్ఛుభి	చ్ఛుభి
౧౨౬	,,	సమ్ప్రచరత్సు	"సమ్ప్రచరత్సు
,,	౨౨	దర్శవాచ్ఛ	దర్శనాచ్ఛ
౧౨౭	౧౮	స్వాన్యత స్త్రైత్రైణ	స్వాన్యత స్త్రైత్రైణ
౧౨౯	౩	స్వాన్తే త్రైణ	సాత స్త్రైత్రైణ
,,	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాఃగ
,,	౧౭	శ్నత్రితిక్యి,	శ్నత్రితిభ్యః,
,,	౨౨	మిత	మత
౧౩౦	౧౬	భూతార్ధ	భూతార్థ
,,	౨౨	ఆగ్ని	అగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్దయతే	శబ్దయతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యన్తే
౧౩౬	౧౭	ప్రుత్యతం	ప్లుతం
౧౩౯	౯	ఉర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ
,,	౧౬	ప్రజాపత్యం	ప్రాజాపత్యం
,,	౨౧	సిలోఞ్ఛ	శిలోఞ్ఛ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్పం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౮	శ్నత్రితే	శ్నత్రితేః
౧౪౨	౧౮	క్త్రిమా	క్త్రిమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్వత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
,,	౨౪	వ్యిదానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	త్తదజ్ఞ	స్తదజ్ఞ
,,	౧౭	మమాదీని	మాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనని	మనన్తి
,,	౨౧	సంజ్ఞతి	సజ్ఞతి
,,	౨౨	శమదమానీ	శమదమాదీనీ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ధుృవాస్మ	ధుృవాస్మృ
౧౫౧	౧౪	నుష్ఠితా	నుష్ఠితా
,,	౧౫	సన్ధాయా	సన్ధాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	"అనాశ్రితః
,,	౧౦	ఆనభిభవ	అనభిభవ
,,	౧౨	కారిణీ	కారీణీ
,,	౨౦	తిః	తి,
౧౫౩	౧౨	సమ్బన్ధిభిః	సమ్బన్ధిభిః
,,	౧౪	శ్శ్రద్ధధాన	శ్శ్రద్దధాన
,,	౧౬	ద్బ్రహ్మణో	ద్బ్రాహ్మణో
౧౫౭	౩	ఉపప	ఉప
,,	౧౩	ఉద్భద్ధం	ఉద్బద్ధం
౧౫౮	౧	ద్వీషద్గుణ	ద్వీషద్గుణ
,,	౧౪	ఫలవాప్తి	ఫలావాప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యన్తే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రీడ	"ఆత్మక్రీడ
౧౬౭	౧౮	ద్భుజానా	ద్భుజనా
౧౬౮	౧	వర్ధ ఇతి"పిబ	వర్ధతఇతి"పిబత
,,	౬	భవతీ	భవతీతి
౧౬౯	౧	లబ్ధ్వా	లబ్ధా
౧౭౧	౨౦	ద్బ్రహ్మ	ద్బ్రహ్మ
,,	౨౧	త్తృ	త్తృ
౧౭౪	౧	శుచా	శుచౌ
,,	౧౦	చిత్తస్యై	చ్చిత్తస్యై

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౭౭	౧౭	చవత	భవత
౧౮౦	,,	సూభోగేన	సూ॥ భోగేన
౧౯౦	౧౩	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృదిస్థస్న	హృదిస్థ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్ఛ్రి	తచ్ఛ్రి
౨౦౭	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	స న్తః,	స్ప న్తః,
౨౧౧	౭	త్త్యుపాసితే	త్త్యుపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరేణే	దావరణే
,,	౯	నావరేణే	నావరణే
౨౧౭	౨౧	రమాత్మో	పరమాత్మో
౨౧౯	౨౬	శుతి	శ్రుతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీవ	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధః, యస్తై	యస్తై
,,	౩	దిదిరూపేణ	దిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిఙ్గగ	లిఙ్గ
౨౩౧	౨	విధప,	విధప
,,	౧	భిదం	భిధం
,,	౧౪	సుష్మాం నేన	సుష్మాంసేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం

౧౫౮ భక్తిఃపునాతిమన్నిష్ఠాః ౧౧ ౧౪ ౨౧

౧౩౯ సావిత్ర్యంచప్రాజాపత్యం ౩ ౧౨ ౪౨

శ్రీః.

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుక భగవత్పాదాచార్య విరచిత
సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్యాఖ్యమ్.

శ్రీమచ్ఛుక భాష్యమ్

తంవన్దేపరమాచార్యం పాదుకీకృత మన్మథమ్ ।
శుకశాస్త్రగురుంసీతారామార్యంమనుజాకృతిమ్॥

శ్రీ కృష్ణమాచార్య విరచిత సర్వ వేదాన్త సార మీమాంసా భాష్య
చన్ద్రికాన్తర్గత మూలస్థ కఠిన ప్రమేయవ్యాఖ్యా.

వ్యాఖ్యాన మఙ్గళ శ్లోకః.

అఖిలనిగమవేద్యం విశ్వజన్మాదిలీలం విధిముఖసురవన్ద్యం జీవ
రాశీశమీడ్యమ్ । భజనపరవశేభ్యోభుక్తిముక్తీదిశన్తం సురతరు
భువిసన్తం రామభద్రంనమామి ॥౧॥ మునిగురుశుకతుల్యంప్రాప్త
తన్నామధేయం ప్రథితసకలవిద్యం వత్సగోత్రప్రదీపమ్ । అజిత
రుచిరలీలాకృష్టచిత్తంగురుంతం విదిత నిగమవేద్యం భాష్యకారం
నమామి ॥౨॥ క్వతద్భాష్యంసుధీభావ్యంక్వదభ్రధిషణస్త్వహమ్।
తథాపితత్కృపాతస్య వ్యాఖ్యానేమాంయునక్త్యహో ॥ ౩ ॥
ఏతద్భాష్యాన్వయాచ్ఛుద్ధ్యేన్మమేయంగిరసత్యపి। అప్యావిలంహి
రథ్యామ్భో గఙ్గాసఙ్గాద్విశుద్ధ్యతి ॥ ౪ ॥ ఏషాంస్వాన్తంభవే
త్స్వాన్తం మహావివృతి వీక్షణే। తత్కృతేతాంతుసఙ్క్షిప్య క్రియతే
భాష్య చన్ద్రికా॥ ... ... ॥౫॥

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే

గ్రన్థస్య ప్రారమ్భః.

—‡§‡—

విశ్వంయస్స్వకృతంవిభజ్యసతతంజీవైరసంఖ్యైర్యుతం

సకల జగత్కారణకారణభూత ముముక్షూపాస్య శ్రీనారాయణాత్మక పరతత్త్వస్వోపకరణ తదుపాసక నిఖిల జీవ తత్ప్రాప్త్యుపాయ తత్ప్రాప్తిరూప ఫల యాథాత్మ్యమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానతో నైవం విధామనవరతం సంసార తాపత్రయాభితప్తానాం జీవానాం ప్రదర్శ్య తత్తాపోపశమనం సాక్షాన్మోక్ష సాధనీం శ్రీ నారాయణ చరణారవింద భక్తిముత్పాదయితుం శ్రీభగవత్కృష్ణ ద్వైపాయన సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయ కలాపరూప సర్వ వేదాంత సార మీమాంసాఖ్య శాస్త్ర వివరణే పరమకారుణికేన శ్రీహరిణా నియుక్త శ్శ్రీశుకాచార్యాపరావతారరూప శ్శ్రీవత్సకుల తిలకోఽవిరత బృహద్వ్రతః ప్రథిత సకల విద్యః పరమహంస పరమగురు శ్శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యాభిధాన స్సర్వవేదాంతసారాత్మక శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాంతం నిదిధ్యాసు ర్భగవాన్భాష్యకారః ప్రారిప్సిత వివరణ విశేషరూపసూత్ర భాష్య ప్రత్యూహ నివృత్త్యాదిసిద్ధయే సర్వవేదాంతసార మీమాంసా నిర్ధారిత జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీల పర తత్త్వాత్మక శ్రీ నారాయణ ప్రణామ లక్షణం మంగళమాచరతి —(విశ్వ) మితి—యః- నారాయణః, స్వకృతమ్ నిజనిర్మితమ్, విశ్వమ్- జగత్, బహుధా విభజ్య- నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత్య, తథాచ శ్రుతయః " యస్సలప్త్వే దమనుప్రవిష్ట ఋషిణా చక్రే ప్రురర్షాస్థితాః " ఇతి- " నామరూప క్రియాశక్తౌ సకర్మాకర్మకః పర " ఇతి- " సర్వాణిరూపాణి విచిత్య ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే " ఇతిచ; బహుధా విభాగ మేవాహ (జీవైరసంఖ్యైర్యుత) మితి, అస్య విశ్వమిత్యనేన సమ్బన్ధః,

తస్మిన్సాధు జనావనాయచముహుః ధత్తేఽవ
తారాన్బహూన్ । యత్పాదామ్బుజ భక్త్యేవ

తతఃకిమతఆహ—(తస్మి) న్నితి—తస్మిన్- విభక్తనామరూపే విచిత్ర భోక్తృభోగ్యవర్గాత్మకేజగతి, బహూన్ - అసంఖ్యేయాన్, అవతారాన్- కౌమారాదీన్, ధత్తే- కరోతి, తథాచ శ్రుతిః, "సఏవ ప్రథమందేవః కౌమారంసర్గమాశ్రితః" ఇత్యారభ్య "అవతారాహ్యసంఖ్యేయాహరేస్సత్వనిధేర్ద్విజాః| యథావిదాసినఃకుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః" ఇతి; కిమర్థమిత్యతఆహ—(సాధు జనావనాయచ) ఇతి—ఇహ, సాధవః-తితిక్షవః, కారుణికాః; "సుహృదస్సర్వదేహినా" మిత్యారభ్య "తఏతేసాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గ వినిర్గతాః" ఇత్యుపదిష్టవిశేషణాక్రాన్తాగ్రాహ్యాః, తేచతే జనాశ్చ, యద్వా "విష్ణుజనప్రియ" ఇత్యత్ర విష్ణుజనవత్సాధూనాం జనాస్సాధుజనాః, భగవద్భక్త భక్తాః, తేషామవనం-రక్షణం, తస్మై, స్వీయ లీలావతార చరితామృత శ్రవణాదిలక్షణ భక్తిరూపోపాయముత్పాద్య తేషాం మోక్షదానాయేతి యావత్; చాద్దుష్ట దమనాయేతి సూచయతి; "జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణం త్వజానతోనర్థవహాచ్ఛరీరతః | లీలావతారైస్స్వయశఃప్రదీపకైః ప్రాజ్వాలయస్త్వాతమహం ప్రపద్యే" ఇతి, "యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాంతయేరూపాణిధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా" ఇతిచ శ్రుతేః, "పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతామ్ | ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామియుగేయుగే" ఇతి స్మృతేశ్చ, నను, "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్-తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతి" ఇత్యాదౌ జ్ఞానస్యాపి మోక్షోపాయత్వ శ్రవణాత్కథం భక్తి మాత్రస్య తదుపాయత్వముక్తమతఆహ—(యత్పాదామ్బుజ భక్త్యేవ) ఇతి. అత్ర ఏవేన దుష్కరత్వాజ్ఞానస్య ముక్తిం ప్రతి మార్గాన్తరత్వ:

లభన్తే ముక్తిం దురాపాంపరైః

ప్రాయశోవ్యావర్తయతి- అత ఏవైవం శ్రూయతే "సుదుశ్చరా మిమాంమన్యే యోగచర్యామనాత్మనః । యథాఞ్జసాపుమా న్సిద్ధ్యే త్తన్మేబ్రూహ్యఞ్జసాఽచ్యుత॥ ప్రాయశః పుణ్డరీకాక్ష యుఞ్జన్తో యోగినోమనః । విషీదన్త్య సమాధానా న్మనోనిగ్రహకర్శితాః " ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేన " హంతతేవర్ణయిష్యామి మమ ధర్మా న్సుమంగలాన్।యాన్ శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యో మృత్యుంజయతిదుర్జయ" మిత్యారభ్య " అయంహిసర్వకల్పానాం సధ్రీచీనోమతోమమ" ఇతి ముక్తింవిశినష్టి (దురాపాంపరైః)రితి—పరైః- కర్మభిః, దురాపామ్- దుష్ప్రాపాం,అనేనతు కర్మణాంగికానామ తన్మార్గత్వ కథేతిదర్శ యతి ; అత్ర ఏవకారస్య దురాపాం పరై రిత్యస్యచ భిన్నార్థక త్వాన్నార్థతః పౌనరుక్త్యం శఙ్క్యమ్, యద్యపి " బ్రహ్మవిదా ప్నోతిపరమ్ - తమేవం విద్వానమృతఇహభవతి " త్యత్ర వేదనస్య మోక్షసాధనత్వమివ ప్రతీయతే తథాప్యపిచేయం భక్తిరేవ వేదాం తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చో చ్యతఇతి భక్తేర్జ్ఞాన సంజ్ఞాకరణభాష్యా దిహ వేదనం స్మరణా త్మక భగవద్భజనపర మిత్యవగమ్యతే, యద్వా- "విదిలాభ" ఇతి స్మృతేబ్రహ్మావిద్యతే భజనీయత్వేనలభ్యతే అనేనేతి బ్రహ్మవిత్ - విద్వాన్ ఇత్యత్రాపివిందతే భజనీయత్వేన బ్రహ్మాలభతఇతిచ వ్యుత్ప త్త్యేహనజ్ఞానస్య తత్సాధనత్వ మవగమ్యతే, కిన్తు-భక్తేరేవ; ఏతే న " నాన్యఃపంథా అయనాయవిద్యతే " ఇతిభక్తేస్తదుపాయత్వ ప్రతిషేధః ప్రతీయత ఇత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, "భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్య " ఇత్యాది సర్వవేదాంత సారగత తద్వాక్య శేషాచ్చ; కథంతర్హ్యష్టాఙ్గయోగలక్షణస్య జ్ఞానవర్త్మన స్సూత్రభాష్యయో ర్దేవయానేనమోక్షప్రాపకత్వం ప్రత్యపాదీతిచేద్బాఢమ్, అష్టాఙ్గ

స్తంసర్వజ్ఞమహాంనమామికరుణంనారాయణంసద్గుణమ్॥౧॥

యోగస్యతత్రిభాష్యకృతా అసకృద్దుష్కరత్వోపపాదనా త్తదభిప్రాయేణైవేసోఽష్టాఙ్గయోగలక్షణస్య జ్ఞానవత్త్వేన స్తదనుపాయప్రాయత్వం ప్రకటీకృతమ్, తతశ్చభక్తిరేవాఞ్జసా మోక్షసాధనత్వాదగమాత్తదుపాయత్వముపపద్యత ఇతి విభావనీయమ్; తత స్తం విశ్వసృష్ట్యాది కర్తారం విచిత్రకర్మ సంఖ్యేయజీవయుక్తస్య జగతస్తత్తజ్జీవకర్మానుగుణం బహుధా విభాజకత్వాత్సిద్ధాం భగవత స్సర్వజ్ఞతామాహ-(సర్వజ్ఞ)మితి— "సర్వంపుమాన్ వేదగుణాంశ్చతద్జ్ఞో నవేదసర్వజ్ఞమనన్త" మితి, "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్,, ఇతి చ శ్రుతేః, కరుణమ్- పరమకారుణికమ్, తథాచ శ్రూయతే "పరమమఙ్గళపరమ కల్యాణ పరమకారుణిక,, ఇతి, శ్రీభగవతో నారాయణస్య కల్యాణ గుణానామానన్త్యాద్వివిచ్య కథితుమశక్యతయా ఏకోక్త్యా తస్య సర్వగుణ పూర్ణత్వమాహ-(సద్గుణ) మితి—సంతః_సదాతనసత్తాకాః, గుణాః- సత్యశౌచదయాక్షాన్త్యాదయో యస్మిన్ తమ్, తథాచ శ్రూయతే- "సత్యంశౌచం దయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సంతోష ఆర్జవ ;, మిత్యారభ్య "ఏతేచాన్యేచబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యామహత్వమిచ్ఛద్భి ర్నవియన్తిస్మకర్హిచి,, దితి, ఏవం విధ సర్వ సద్గుణ పరిపూర్ణం నారాయణం నమామి- నమస్కరోమి, (నారాయణశబ్దార్థస్తు) నరాణామ్ - జీవానామ్_ సమూహో-నారమ్,తత్-అయనం-స్థానం. యస్యసనారాయణః,యద్వా-నరాత్సంభూతా నారాః- ఆపః, తాః అయనం యస్య సనారాయణ ఇతి, తథాచ సర్వవేదాంతసారే శ్రూయతే, 'నారాయణస్త్వం నహి సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశోఽఖిలలోకసాక్షీ । నారాయణోఙ్గంనరభూజలాయనా త్తచ్చాపిసత్యంనతవైవమాయయా,, ఇతి. అత్రశ్రీ భగవతో నారాయణస్య విశ్వ సృష్ట్యాది లీలా నిరూపణ సమా

రమ్యేణ వ్యాచిఖ్యాసిత వేదాంత మీమాంసార్థాః సూచితాః, త
థాహి, తత్ర ప్రథమాధ్యాయ నిర్దిష్ట నిఖిల జగత్కారణకారణ
త్వాదిగుణకోపాస్య స్వరూపం (విశ్వంయస్స్వకృత)మిత్యనే నాత్ర
సూచయతి- తథా(విభజ్యబహుధాజీవై)రిత్యాదిపదైర్మతాంతర
నిషేధ పూర్వకం ద్వితీయాధ్యాయా ధ్యవసిత సోపకర ణోపాసక
స్వరూపం సూచయతి, ఏవం (యత్పాదాంబుజభక్త ఏవే) త్యనేన
తృతీయాధ్యాయ నిర్ణీతం సాక్షా న్మోక్షోపాయో భక్తిరేవేత్యేత
త్సూచయతి, తద్వ(ల్లభతేముక్తి)మిత్యనేనచతుర్థాధ్యాయరాద్ధా
న్తిత మోక్షరూప ఫలం సూచయతి. ఏవం వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ
వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయ చతుష్టయార్థానామిహావగమా
చ్చికీర్షిత భాష్యకృతి ప్రతిజ్ఞాచ సూచితా, కేచిన్నిజ మనీషయా
వేదాంత సూత్రాణ్యన్యథా వ్యాచక్షాణా భక్తిజ్ఞానాది స్వరూప
విభాగమిదమిత్థమిత్యనవగమ్య అష్టాంగయోగ లక్షణం జ్ఞానమేవ య
థోక్త సాక్షాన్నిశ్శ్రేయస సాధనీభూత భక్తియోగత్వేన వర్ణయన్తి-
ఏతన్మతే మోక్ష సాధనస్య దుష్కరత్వా న్మోక్షస్యాపి దుర్లభత్వం
ప్రతీయతే, అపరేత్వేవమేవ నిజమనీషయా సూత్రాణి వ్యాఖ్యాయ
సూత్రకారాభిప్రాయాజ్ఞానేన జ్ఞాన మేకమేవ మోక్ష సాధన
మితి నిశ్చిన్వానా జీవేషు బన్ధ, మోక్ష, దేవత్వ, మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ,
పుంస్త్వ, స్థావర జఙ్గమత్వాదికం సదాతన మితి వ్యవస్థాపయన్తి-
తన్మతే మోక్షోపాయా ద్యనుష్ఠాన మకిఞ్చిత్కరమేవ, అన్యేపున
రన్ధపరమ్పరయా విశ్వమిథ్యాత్వవాదినో బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయం
చ మిథ్యాభూతా ఇతి వదన్తస్స్వంతఃప్రమాదతో మిథ్యాభూతబ్రహ్మ
సూత్రాణి వ్యాచక్షాణా బ్రహ్మణ ఏవ మిథ్యాభూతోపాధివశా
న్నానాజీవభావం పరికల్ప్య తస్మిన్ పరబ్రహ్మణ్యేవాస్యానుభూయ
మాన విశ్వ భ్రమాజ్ఞాన సంసారాదినిఖిలదోషానారోప్య మిథ్యా

భూతస్య జీవస్య మిథ్యాభూత శ్రుతిసిద్ధ బ్రహ్మణా సహ మిథ్యా
భూతైక్య జ్ఞానమేవ తస్య మిథ్యాభూత మోక్షోపాయ ఇత్యేవం
బహువిప్రతిషిద్ధ ప్రలాపేనాఖిలాన్ వేదానాకులీకృత్యాత్మానమన్యా
న్మందమనుజాంశ్చ యథోక్త నైశ్రేయసాద్భక్తి మార్గాద్భ్రంశ
యిత్వాంధే తమసి నిమజ్జయన్తి, అతో వేదోప్యేవం విధాన్ ద్రష్టు
మపి బిభ్యేత్, తథాచ స్మర్యతే, “ బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామ
యం ప్రతరేదితి, “ ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహ
యేత్ ” ఇతి, తదితరే ఉపాధి సత్యత్వవాదినోప్యుపాధిమిథ్యావా
దివదుపాధివశాద్బ్రహ్మణ ఏవ నానాజీవభావం పరికల్ప్య సత్త్వా
నైవ స్వానుభూయమాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాది నిఖిలదోషా
నుపపాదయంతః ఉపాధ్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మైకదేశ భూతానాంజీవా
నాం తాదృశదోష భూయిష్ఠ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయ
ఇతి పూర్వవద్విప్రతిషిద్ధం ప్రలపంతస్తే పూర్వవదధః పతన్తి, ఏవమే
వాన్యేపి స్వస్వ మనీషయా సర్వతో వేదవిరుద్ధ రాద్ధాన్తాన్కల్ప
యన్తి, తదేతం సర్వం దర్శితక్రమేణోత్తరోత్తరం పాపీయాసత్పక్ష
నివహం ముముక్షవో భగవన్నియోగ నిర్వర్తితశ్రుతిసూత్రానువిధా
య్యఖిల పక్షవసీయస్సుగమ మైతచ్ఛుక భాష్యావలోకన మాత్రతో
నాద్రియంతఇతి మహావిస్తృతో స్థితమత్రగ్రన్థవిస్తరభయాన్నవిశ్వాది
శబ్దానాం ప్రక్రియా వివక్ష్యతే, అస్మిన్మఙ్గళగ్రంథే ఆదితశ్శ్రీకర
మగణ ప్రయోగేన భగవాన్భాష్యకారస్త్వేతద్భాష్యాధ్యేతౄణాం
సర్వాపవాశిష ఆశాస్త ఇతి గమ్యతే; శ్రియో మోక్షాది నిఖిలసమ్ప
ద్రూపత్వాత్ ॥ ... ... ॥౧॥

ఏవం చికీర్షితే సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్య గ్రన్థస్య
నిష్ప్రత్యూహ పరిసమాప్త్యర్థకం సర్వోత్కృష్టవిశిష్టదేవతా
ప్రణామరూపం మఙ్గళమనుష్ఠాయస్వస్య సూత్రభాష్యారమ్భే భగ

శ్రీబేరాపుర

వన్నియోగ ప్రకారం కథయన్ చికీర్షిత గ్రంథస్య మహా గ్రంథ త్వాత్త న్నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిం పునరాశాస్తే— (శ్రీబేరీ) తి— అత్ర పదాతిరేకేణపాదత్రయేణ భగవన్నియోగప్రకారంకథయతి, శిష్టపాదేనతు చికీర్షితగ్రంథ పరిసమాప్తిరూప మంగళాశాసనమ్, మంగళం తావ ద్దుఃఖా సమ్భిన్న సుఖానుభవ రూపమ్, వైషయిక సుఖస్య సదాదుఃఖ సమ్భేదా త్తద్వ్యావృత్త్యర్థం తదసమ్భిన్నత్వ విశేషణమ్, తథాచేహ మంగళపదేన శ్రీభగవల్లీలాకథామృత నిషేవణాధిగమ్యమాన నిర్వృతిరధిగమ్యతే, "పరమమంగళాయతనగుణ గణకథనోఽసి,, తి, " తదేవసత్యంతదుహైవమఙ్గళం తదేవ పుణ్యం భగవద్గుణోదయమ్ । తదేవరమ్యంరుచిరంనవంనవం తదేవశశ్వన్మ నసోమహోత్సవమ్ ॥ తదేవశోకార్ణవశోషణంనృణాం యదుత్తమ శ్లోక గుణానువర్ణన " మితిచశ్రుతేః, గుణానువర్ణనస్య యథో క్త మంగళనిష్పాదకత్వా న్మంగళత్వ ముపపద్యతే, ఎవమేవవందనా దేస్సాక్షాద్గ్రంథసమాపనాదిద్వారావా యథోక్త నిర్వృతిహేతు త్వా త్తత్వముపపన్నతరమ్, తదేవ సత్య మిత్యత్రాప్యుహైవేతి నిపాతత్రయేణ " సాత్వికంసుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థంతురాజసం। తామసంమోహదైన్యోత్థ " మిత్యుక్తసాత్వికాదిసుఖత్రయం వ్యావ ర్త్యతే, ఇహాపి చికీర్షిత గ్రన్థ నిష్పత్త్యాహ పరిసమాప్తేర్యథో క్త మంగళహేతుత్వాదన్నహేతౌ పృథివ్యామన్నత్వ నిర్దేశవత్సు వచం మంగళత్వ మితి భావః, తతశ్చ భవబంధం హరతీతి హరిః, నారాయణో మఙ్గళమ్- చికీర్షితగ్రంథపరిసమాప్తిమ్, కుర్యాదితి వాక్యార్థస్సమ్పద్యతే; సకథం భూత ఇత్యాకాఙ్క్షాయా మాహ— (భగవా) నితి—" ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసశ్శ్రియః। జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాంభగఇతీరణా" ఇత్యుక్త సమగ్ర

మన్దిరే నివసతః కారుణ్య వారాంనిధే స్తార్క్ష్యస్థస్య

శ్వర్యాది షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణః ఇత్యర్థః, పునస్సూత్ర వ్యాఖ్యాన నియోజకత్వేన తం విశినష్టి—(యస్యే)తి = యస్య- హరేః, నిగమః- ఆజ్ఞా, మద్రూపేణ వ్యాసేనసర్వవేదాన్తసారార్థ నిర్ణాయకత్వేన ప్రవర్తితాని వేదాన్తసూత్రాణి సమ్యగ్వ్యాచక్ష్వేత్యేవం రూపేతి యావత్; తస్మాద్ధేతోరిత్యర్థః, వేదాన్తసూత్రాణి - సర్వవేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయానీత్యర్థః, వ్యాకుర్వే - వ్యాకరోమి, వివృణోమీ త్యర్థః; కథం భూతస్య? శ్రీబేరా సహితస్య, బేరమ్, మూర్తిః, "యథా దేహే తథా బేరే న్యాసకర్మ సమాచరేత్" ఇతి వైఖానస తన్త్రాదౌ బేరశబ్దస్య మూర్త్యభిధాయకత్వ దర్శనాత్; శ్రియో బేరమివ బేరం యస్యాస్సా తథోక్తా, భూమి దేవీత్యర్థః; తయా సహితస్య- యుక్తస్యేత్యర్థః, పునర్విశినష్టి- (శ్రీబేరా పుర మన్దిరే నివసత) ఇత్యాది విశేషణైః - శ్రీబేరాయాః- భూమిదేవ్యాః, పురే- నగరే,(విద్యమానే) మందిరే, సదా, నివసతః-తపః కుర్వాణా యాస్తస్యా వరం ప్రదాయ తత్రైవ తత్ప్రీత్యర్థం సదా సన్నిహితస్య, శ్రియాం భగవత్ప్రీత్యతిశయమాలక్ష్య భూమిదేవీ తావత్కదాచి త్స్వస్యా నీలరూప మపోహ్య లక్ష్మీతుల్యకాన్తిం సమ్పాద్య స్వస్యాం భగవత్ప్రీత్యతిశయ సమ్పాదనార్థం కలాప గ్రామాద్దక్షిణత ఏక స్మింశ్చిత్క్షేత్ర విశేషే భగవన్తం శ్రీహరిముద్దిశ్య తపశ్చచార, తతస్త స్యై వరం ప్రదాయ తత్ప్రీత్యర్థం తయాసహ తత్రైవ సన్నిహి తోస్తీతి తత్క్షేత్ర మాహాత్మ్య ప్రసిద్ధిః; ఏతదభిప్రాయేణైవ భూదే వ్యాః శ్రీబేరాత్వమ్, తత్తపః క్షేత్రస్య తత్పరత్వంచ వర్ణ్యత ఇతి ధ్యేయమ్, సర్వత్ర హేతుః (కారుణ్యవారాంనిధే) రితి=కరుణైవ కారుణ్యమ్, [స్వార్థే ష్యఞ్] తస్య, వారాంనిధేః-సముద్రస్య, సదా కరుణాపూర్ణస్యేత్యర్థః, తార్క్ష్యస్థస్య-గరుడమారుహ్యస్థితస్యేతి

మదర్థమచ్యుతతనో ర్వేదాన్త వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహిత స్య యస్య నిగమా ద్వేదాన్త సూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే ఝష భూషణ స్సభగవాన్ కుర్యా ద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥ ౨ ॥ శ్రీమద్భాగవ తాభిదం భగవత స్తస్యైవ లీలామృతం సంసారాఖ్యరుగౌషధం

పన్నాగతస్యేతి యావత్; కిమర్థమ్? మదర్థం- మద్విషయే ఆజ్ఞాపనార్థమ్, సూత్రభాష్య మారభస్వేతి మామాజ్ఞాపయితు మితి భావః; అచ్యుతతనోః- కటకమకుట శ్రీవత్స కౌస్తుభ హారాఙ్గుళీయక కాంచీ పీతామ్బర నూపురాది విచిత్ర దివ్యాభరణాలఙ్కృత ప్రాంశు దివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్యేత్యర్థః, వేదాన్త వేద్యాత్మనః- వేదాన్తేషు వేద్యః- భోగాపవర్గార్థ ముపాస్యత్వేన జ్ఞేయః, ఆత్మా స్వరూపం యస్య; ఏవంగుణ విశిష్టస్య యస్య నిగమాత్, వేదాన్త సూత్రాణి వ్యాకుర్వే సభగవా నిత్యగ్రే యోజనీయమ్, ఝషభూషణః- మకరకుణ్డల భూషితః, అనేన భాష్యారమ్భ నియోగావసరే విస్ఫూర్తి పచ్చలన్మకర కుణ్డలాభ్యాం గణ్డస్థలయో శ్శోభాతిశయం ద్యోతయతి॥ ... ॥౨॥

తదేవం బలవత్తరం మఙ్గళాశాసనేన చికీర్షిత సూత్రభాష్య గ్రన్థ పరిసమాప్తిం సూత్ర నిర్ణీతానాం భగవల్లీలామృత రూపాణాం సర్వ వేదాంత సారార్థానాం సుగమత్వంచ సిద్ధవత్కృత్య తల్లీలామృతపానమవశ్యం ముముక్షుభిః కర్తవ్యమితి వినక్తి- (శ్రీమద్భాగవతాభిధ)మితి-శ్రీమద్భాగవతమితి అభిధా-సంజ్ఞా,యస్యతత్తథోక్తమ్, తస్య -నారాయణస్యైవేత్యర్థః,లీలైవామృతం లీలామృతమ్, తత్కీదృగ్భూతమ్? సంసారాఖ్య రుగౌషధమ్-సంసార ఇత్యాఖ్యా యస్యాస్తస్యాః, రుజః - మహారోగస్య, ఆయుర్వేదాభిహిత నిఖిలౌషధైస్సుదుశ్చికిత్స్యస్యేతి భావః ; ఔషధమ్-తన్నివర్తకమిత్యర్థః,కేచిదమృతం దేవాసురైర్దుగ్ధాబ్ధితో నిష్పాదితం,సృత

నిరుపమం నారాయణేన స్వయమ్ । సర్వామ్నాయభువా సముద్ధృతమిదం వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితో వేదవ్యాస కృతైస్సుసూత్ర చషకైర్నిత్యం పిబేయుర్ద్విజాః॥ ॥ ౩ ॥

సదృశమ్? న, కింతు, నిరుపమమ్- నిరస్తోపమానమిత్యర్థః, నిరుపమత్వం దృఢయితుం భాగవతామృతస్యాబ్ధిజామృత వైలక్షణ్యం ద్యోతయన్నాహ—(నారాయణేనే)త్యాదినా-కీదృగ్భూతేన ? సర్వామ్నాయభువా-సర్వే ఆమ్నాయాః- శ్రుతయః, భవన్తి- ఆవిర్భవన్త్యస్మాదితి సర్వామ్నాయభూః, "యస్యనిశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేద" ఇత్యాది శ్రుతేః, తేన; సర్వేష్వామ్నాయేషు భవతి ప్రతిపాద్యత్వేనావిర్భవతీతివా, తథా తేన, స్వయమ్ - స్వేనైవ, అనేన విశేషణద్వయేన అన్యేషా మేవంవిధామృతోత్పాదనా క్షమత్వం దృఢయతి; సముద్ధృతమ్- సమ్యక్పరిశోధ్య నిష్పాదితమ్, తచ్చ శ్రూయతే "భగవాన్ బ్రహ్మకార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా । తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతోభవేత్ " ఇతి, "భవభయమపహన్తుం జ్ఞానవిజ్ఞానసారం నిగమకృదుపజహ్రే భృఙ్గవ ద్వేదసారమ్ " ఇతి చ; కస్మాత్సముద్ధృతమ్? వేదాన్త దుగ్ధాబ్ధితః- వేదాన్త ఏవ దుగ్ధాబ్ధిః, తస్మాత్సముద్ధృతమ్, అతోఽబ్ధిజామృతాద్విలక్షణం తత ఏవ నిరుపమం భగవతస్తస్యైవలీలామృత మితి యోజనీయమ్, ఏవంభూతమమృతం ద్విజాః పిబేయురిత్యాదస్య కోఽపం విధిః, ద్విజా ఇతి **సూత్రార్థవి**చారాత్మకభాష్యే త్రైవర్ణికానామేవాధికారం దర్శయతి, పానసాధనపాత్రాణ్యాహ—(వేదవ్యాసే) త్యాదినా = **సూత్రాణ్యేవ** చషకాని - సమ్పుట స్థానీయాని పాత్రాణి, **తైరిత్యర్థః; సు**త్యనేన "అల్పాక్షర మసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ **సూత్రంసూత్రవిదోవిదుః** " **ఇత్యుక్త** లక్షణజాత మత్రైవాస్తీతి ద**ర్శయతి**, నిత్యమిత్యనేన **అస్యామృతస్య స్వాద్వతిశయాదతృ**ప్తిః కర

శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్ శ్రీమన్నారాయణాదికాన్ । అస్మ
ద్గురూన్ ప్రణమ్యాద్య సూత్రార్థో భాష్యతేస్ఫుటమ్॥ ॥౪॥

త్వం దర్శయతి; తదిదముక్తమ్ "యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదుపదేపదే" ఇతి. ... ॥౩॥

ఏతత్సర్వస్య స్వసద్గురూణామనుగ్రహేణైవ నిర్వర్త్యమానత్వాత్ తత్ప్రణామపూర్వకం చికీర్షితగ్రన్థం స్పష్టతరం ప్రతిజానీతే—(శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్) ఇతి = శ్రీమాన్- నైరపేక్ష్యాది సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యః, సచాసౌ గోపాలకృష్ణశ్చ సఅగ్రేభవః అగ్ర్యః ఏషాంతాన్, శ్రీమాన్ శ్రియఃపతిః సచాసౌ నారాయణశ్చ,స ఆదిర్యేషాంతాన్, [సమాసాన్తే క ప్రత్యయః- ఉభయత్ర తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఆదిగ్రహణేనబ్రహ్మ నారద వ్యాస శుకాచార్యాదీన్ దర్శయతి ; అగ్ర్యగ్రహణేన స్వావ్యవహితాచార్యత్వం గోపాల కృష్ణగురోర్దర్శయతి, ఏవం భూతమహామాహాత్మ్యాన్ అస్మద్గురూన్, ప్రణమ్య- ప్రకర్షేణనత్వా, సాష్టాఙ్గం ప్రణమ్యేత్యర్థః; స్ఫుటమ్ - స్పష్టం యథాభవతి తథా, సూత్రార్థోభాష్యతే- సూత్రభాష్యం క్రియత ఇత్యర్థః, ఉక్తంచ భాష్య లక్షణమ్ " సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యైస్సూత్రానుసారిభిః । స్వపదానిచ వర్ణ్యంతే భాష్యంభాష్యవిదోవిదు " రితి॥ ౪॥

—※ శాస్త్రోపోద్ఘాతః. ※—

అథాదౌ " ద్వితీయం సావిత్ర్యానుపూర్వ్యాద్ జన్మోపనయనం ద్విజః । వసన్గురుకులేదాన్తో బ్రహ్మాధీయీతచాన్వహమ్ " ఇత్యధ్యయనవిధి మనుసృత్య స్వధీత సాంగ సశిరస్క స్వాధ్యాయం"నైతత్ఖలాయోపదేశే " దిత్యత్రోపదిష్టాధికార లక్షణయుక్తం పుణ్యతీర్థ

నిషేవణాదిభి ర్నితాన్త మమలస్యాన్త మధికృత్య “ నిగమకల్పతరో
ర్గళితంఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబతభాగవతంరస
మాలయం ముహురహో రసికాభువి భావుకాః ” ఇతి శ్రీభగవ
ద్గుణగణామృత ద్రవసముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణాదికం
విధీయతే, ఏతదుపరి చైవ మేవాభిప్రేత్య “ తస్మాదేకేనమనసా భ
గవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్య
శ్చనిత్యదా ” ఇతి నిత్యదా భగవద్గుణగణ శ్రవణాదికం విధీయతే,
తయోరంతరాతు “ జీవస్యతత్వ జిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహకర్మ
భిః।వదంతి తత్తత్వవిద స్తత్వం యద్జ్ఞాన మద్వయమ్॥ బ్రహ్మేతిపర
మాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతే”ఇత్యాదినాభగవద్గుణగణామృతద్రవ స
ముద్రరూప శ్రీమద్భాగవత శ్రవణా ద్యుపకరణతయా తదర్థ విచా
రో విధీయతే ; యద్యప్యత్ర తత్వజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి విధి స్సాక్షా
న్న శ్రూయతే, తథాపీహ కర్మభిర్యః పునర్లభ్య స్స్వర్గాదిస్సతు
జీవస్యనార్థః- నపురుషార్థః, కింతు తత్వజిజ్ఞాసైవ;ఇత్యేవం భగ
వన్మహిమామృత ద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణోప
కరణ తత్వ జిజ్ఞాసాయాః పురుషార్థ హేతుత్వోపదేశాత్ “ త
ద్విజిజ్ఞాసస్వ-తద్బ్రహ్మ ” ఇతి జిజ్ఞాసా విధాయక వాక్య శేషాచ్చ
సోయం విధి రున్నీయతే, జిజ్ఞాసాయా విచారార్థకత్వంచాగ్రే వక్ష్య
తే, తత్రేమం విచార విధిమనురుధ్య సర్వవేదాన్త సార మీమాం
సాఖ్యంశాస్త్రం ప్రణినీషు రఖిలజగత్స్థేమోదయో భగవాన్బాదరా
యణస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనాది గుణయుక్త ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి సిద్ధ్యర్థం
విషయాద్యనుబన్ధ చతుష్టయవచ్ఛ్రీమద్భాగవత శాస్త్రోపకరణ త
యాఽస్మిన్ సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రేప తదనుబన్ధ
సమ్బన్ధవిచారేణ నిర్ణయ దర్శయితు మిద మాదావారభతాధి
కరణమ్ (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ఇతి, లోకేతావ ద్విచారేణైవ

సన్దేహాపనోద ముపలభామహే, బ్రహ్మవాదినాం విచార పూర్వ
కేఽర్థనిర్ణయే తాత్పర్యాతిశయ దర్శనాత్సర్వోఽపి వేదార్థో వి
చారేణైవ నిర్ణేతవ్య ఇత్యేవ గమ్యతే, తథాసతి పశ్చాత్సంశయో
నోదేష్యతి, అన్యథా స్వబుద్ధ్యా కదాచిత్పూర్వపక్షయుక్తి భానేసతి
విపరీత నిశ్చయ స్సంశయోవా ప్రసజ్యేత, తస్మామైవంభూదితి భా
వేన వేదేపి తత్ర తత్ర కృతాం విచారాత్మకాధికరణరచనా ముపల
భామహే, తథాహి; ప్రథమకాణ్డస్య పఞ్చమప్రశ్నే నవమానువాకే
ఽగ్న్యుపస్థానవిషయోవిచారశ్శ్రూయతే, "ఉపస్థేయోఽగ్నీ౩ర్నో
పస్థేయా౩ ఇత్యాహుః మనుష్యాయేన్న్వైయోహరహరాహృత్యా
థైనం యాచతి సఇన్న్వేత ముపార్చ్ఛత్యథ కోదేవా నహరహర్యా
చిష్యతీతి తస్మాన్నోపస్థేయోఽథో ఖల్వాహురాశిషేవైకంయజమానో
యజత ఇత్యేషా ఖలువై ఆహితాగ్నేరాశీర్యదగ్ని ముపతిష్ఠతేతస్మా
దుపస్థేయ" ఇతి. అస్యాయమర్థః, ప్రతిదినం సాయంప్రాతరగ్ని
హోత్రంహుత్వా "ఉపప్రయన్తో అధ్వ" మిత్యాదిభిర్మన్త్రైః
క్రియమాణ మగ్నిప్రార్థనా లక్షణముపస్థానమిహవిషయః, తత్కిం
కర్తవ్యఃముతనకర్తవ్య? మితివిశయః, నకర్తవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్:
కుతః, ఉపస్థానేనాగ్నేరుపద్రవప్రసంగాత్, తథాహి; తత్ర స్వల్పం
హావిర్దత్వా ఆయుర్దా అగ్నేస్యాయుర్మే దేహి వర్చోదాఅగ్నేఽ
సివర్చోమేదేహి తనూపా అగ్నేఽసి తనువం మేపాహ్యగ్నేయన్మేత
నువాఊనంతన్మఆపృణ" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైరాయురాదికం యాచమా
నోయజమానోగ్నింహిబాధతే, లోకేపియథా కశ్చిద్దరిద్రో మనుష్యో
మనుష్యాణామేవ రాజ్ఞే యత్కించి జ్జంబీర ఫలాదిక ముపాయ
నం దత్వా తంరాజానం ప్రత్యసఙ్ఖ్యాకం ధనాదికం ప్రతిదినం యా
చమాన స్తంపీడయతి, సచ రాజా తస్మైకుప్యత్యేవ, యదా మను
ష్యేష్వప్యేవంతదా కోనామపుమానగ్న్యాదీన్మహాప్రభావాన్దేవా

స్ప్రతి యాచితుం ధృష్టో భవేత్, తస్మా దగ్న్యుపస్థానం నకర్తవ్య
మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తోవిధీయతె, అగ్న్యుపస్థానం కర్త
వ్యమేవ, కుతః “ నతత్రజామ్యస్తీత్యాహు ర్యోఽహరహ రుపతిష్ఠ
త ” ఇతి వాక్యశేషే దేవానా మాలస్యాద్యభావేన ఫలదానోన్ముఖ
త్వ శ్రవణాత్తేషా ముపద్రవాద్యభావగఖల్వవగమ్యతే, అతఏవైవం
భగవద్గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే కర్మానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా ప్ర
సంగేస్మర్యతే “దేవాన్భావయతానేన తేదేవాభావయన్తువః। పరస్ప
రంభావయన్తశ్శ్రేయఃపరమవాప్స్యథ” ఇతి, అపిచ “ఆయురాదికమీ
ప్సితమఖిలంమేభూయాత్” ఇత్యాశిషైవ హేతునాయజమానగ ప్ర
జాపతినామకమగ్నిం యజతే, ఆహితాగ్నేర్యజమానస్య మన్త్రైరు
పస్థాన మేవహీదృశ దేవతానుగ్రహేణాశిః ప్రాపకమ్ ; యదుక్తా
క్తం స్వల్పం హవిర్దత్వేతి తత్రహవిషస్స్వల్పత్వం నేతిబ్రూమః, మ
న్త్రోచ్చారణ సామర్థ్యే నేహ హవిషో వర్ధమానత్వాత్; తథా చా
మ్నాయతె, “ ధాన్యమసిధినుహి దేవానిత్యాహ- ఏతస్యయజుషోవీ
ర్యేణ- యావదేకా దేవతా కామయతే యావదేకా- తావదాహుతిః
ప్రథతే - నహితదస్తి యత్తావదేవస్యాత్ - యావజ్జుహోతీ” తి, త
స్మాద్ధవిషోజమ్బిరాది వైలక్షణ్యేనాగ్న్యాదీనాం దేవానాం స్వయా
జక ఫలప్రదానాభిముఖత్వేన చోక్తదోషాభావా దగ్నిరుపస్థేయ ఇతి
నిర్ణీయత ఇతి; “ ఉపస్థేయోగ్ని ” రిత్యేవంజాతీయకేషు వాక్యేషు
విచార్యమాణానామితి సూత్రేణ ఫ్లుతప్రాప్తి రవగంతవ్యా; తథా
చ విచారాత్మకాధికరణస్య “ విషయోవిశయశ్చైవ పూర్వపక్షస్త
థోత్తరమ్ । నిర్ణయశ్చేతి పఞ్చాఙ్గం ప్రాఞ్చోధికరణం విదుః ॥
ప్రయోజనంచపఞ్చాఙ్గం శాస్త్రేధికరణం స్మృతమ్ ” ఇతివా పా
ఠః, ఇతి పఞ్చాఙ్గత్వేరూప ఫల లక్షణం సమ్పన్నమ్. ఏవం పఞ్చ
మకాండస్య పఞ్చమ ప్రశ్నే ప్రథమానువాకే అగ్నచయనగతస్య

కస్యచిత్ప్రశ్నోర్ద్వేవతావిశేషో విచారితః, " వాయవ్యాః కార్యాః ఉత ప్రాజాపత్యా ఇత్యాహుః" రితి- తత్రైవ తృతీయానువాకే ధీయమాన స్యాగ్నేరధోముఖత్వముతోర్ధ్వముఖత్వం . నేతి విచారితమ్, " బ్రహ్మవాదినో వదంతిన్యజ్ఞ్యేత వ్యా ఉత్తా నా ఇతి "ఇతి. షష్ఠకాండస్య ప్రథమ ప్రశ్నే చతుర్థానువాకే హోమో విచారితః, " బ్రహ్మవాదినోవదంతి హోతవ్యం దీక్షితస్య గృహా ఇన హోతవ్యా ఇతి" ఇతి. తత్రైవ నవమానువాకే క్రీతే సోమేపతితం తృణాదిక మపనేయం నవేతి విచారితమ్, " బ్రహ్మవాదినో వదంతి విచిత్య స్సోమా ఇనవిచిత్యా ఇతి "ఇతి. తస్మిన్నేవ కాండే తృతీయప్రశ్నే ఽష్టమానువాకే అధ్వర్యు యజమానయోర్గపశుస్పర్శే విచారితః, " బ్రహ్మవాదినోవదన్త్యన్వారభ్యః పశూ ఇర్నాన్వారభ్యా ఇతి "ఇతి. తత్రైవ పఞ్చమప్రశ్నే నవమానువాకేసోమయాగస్య తృతీయ సవనే హారియోజననామకంగ్రహం ప్రతి హోమోవిచారితః, "తద్వ్యచికిత్సజ్జుహువానీ3 మాహౌషా3 ఇతి"ఇతి.తత్రైవ షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయానువాకేయజ్ఞసమాప్త్యర్థాఽర్థో విచారితః, " వాసిష్ఠోహసాత్యహవ్యో దేవభాగం పప్రచ్ఛ యత్స్సృంజయాన్ బహుయాజినోఽయీయజో యజ్ఞే-యజ్ఞం ప్రత్యతిష్ఠిపా3 యజ్ఞపతా3 విత "తి. (ఏతత్ప్రశ్నార్థస్తు) హేదేవభాగ!యస్త్వమ్, బహుయాజిన స్సృంజయా నైయాయజః- యాజితవానసి, స త్వం యజ్ఞాంగే " దేవాగాతువిద " ఇత్యేత న్మంత్రహోమే సోమయాగం సమాపితవానసి? ఉత యజమానో వే?తి,వాసిష్ఠస్సాత్యహవ్యో మునిర్దేవభాగనామకమునింపప్రచ్ఛేతి. ఏవంసప్తమకాండస్య ప్రథమ ప్రశ్నే సప్తమానువాకే గర్గ త్రిరాత్ర నామకస్య యాగస్య దక్షిణారూపే గోసహస్రే చరమధేనోరనుగమనమ్ ? పురోగమనంవా? ఇతి విచారితమ్, " బ్రహ్మవాదినో వద న్తిసహస్రగ్ం సహస్ర తమ్యన్వేతీ 3 సహస్రతమీగ్ం సహస్రా 3 " మితి. తథా

తత్రైవ పఞ్చమప్రశ్నే సప్తమానువాకే కిఞ్చిదహర్న పరిత్యాజ్యం నవేతి విచారితమ్, "ఉత్సృజ్యాం3 నోత్సృజ్యా3 మితి మీమాంసన్తే బ్రహ్మవాదినః" ఇతి. ఏవం "పాత్నీశ్యాం3 నపాత్నీశ్యా3మితి" ఇతి బాహ్మణాన్తరేష్వపి విచారో దృశ్యతే. తథా ఉపనిషత్స్వపి "ఉతావిద్వానముం లోకంప్రేత్య - కశ్చ నగచ్ఛతీ3- ఆహో విద్వానముంలోకం ప్రేత్య - కశ్చిత్సమశ్నుతా3ఉ" ఇతి. "అథ తత్రాసితాసాఙ్గీ వైదర్భీవల్గుభాషిణీ । అస్మరత్స్వసుతం నష్టం స్నేహాస్నుతపయోధరా ॥ కోన్వయంనరవైడూర్యః కస్యవాకమలేక్షణః । ధృతఃకయాపిజఠరే కేయంలబ్ధ్వేత కేనవా। మమవాస్యాత్మజోనష్టో నీతో యస్సూతికాలయాత్ । ఏతత్తుల్యవయోరూపోయదిజీవతికుత్రచిత్ ॥ కథంవానేనసంప్రాప్తం సారూప్యంశార్ఙ్గధన్వనః । ఆకృత్యా ఽవయవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః ॥ సఏవ వాభవేదేష యోమే గర్భధృతోర్భకః । అముష్మిన్ప్రీతిరధికా వామస్స్ఫురతి మేభుజః । ఏవం మీమాంస మానాయాం వైదర్భ్యామ్" ఇత్యాదిచ. స్మృతిరపి మమర్థమనుగృహ్ణాతి "ఆర్షంధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః" ఇతి; ఆర్షం—నారాయణ బ్రహ్మనారదాది పరమ్పరోపదేశాగతం భగవద్భజనాదికమ్, ధర్మోపదేశమ్ - యాగాద్యనుష్ఠానమ్, తర్కేణవిచారేణ. ఉక్తంచ "ధర్మేప్రమీయమాణేపి వేదేనకరుణాత్మనా । ఇతికర్తవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతీ" తి; ధర్మే- భగవద్ధర్మే, భగవద్భజన ఇత్యర్థః; ప్రమీయమాణే - నిశ్చీయమానే, మీమాంసా- విచారః. అసన్దిగ్ధేష్వపి వాక్యేషు మీమాంసయా కిఞ్చిత్ప్రీత్యయాతిశయో జనిష్యత ఇతి భావేనహి భగవాన్ బాదరాయణ స్సర్వ వేదాన్తసారమీమాంసాం ప్రావర్తయత్, తస్మాదేవంవిధ విచారాత్మకమిద మధికరణంవిరచ్యతే, తథాహి తత్వజ్ఞా

సాకర్తవ్యేతి విహితం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాశాస్త్రం విష
యః, తత్కిమారంభణీయమ్? ఆహోస్విదనారమ్భణీయమ్? ఇతి
విశయః; తత్ర విషయ ప్రయోజనాది సద్భావా నిర్ణయేన తదస
ద్భావాన్నారమ్భణీయమితి పూర్వపక్షః - సిద్ధాన్తస్తు, అథాతో బ్ర
హ్మజిజ్ఞాసా, ఇతి. అస్య శ్రవణాదివిధి సమానార్థకత్వా ద్యోతనా
యకర్తవ్యేతి పదమధ్యాహృతం భాష్యకృద్భిః, తతశ్చాత్రాథ శబ్ద
ఆనన్తర్యేభవతి, అతశ్శబ్దో హేతౌ, బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్ర ప్రకృత్యాము
ఖ్యవృత్తితో జ్ఞానవాచిత్వా ప్రత్యయార్థవిచార ఫలభూత తాదృ
శజ్ఞానసహిత భక్తిరేవా జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, "భక్తిః పరేశా
నుభవో విరక్తి రన్యత్ర చైషత్రిక ఏకకాలః । ప్రపద్యమానస్య యథా
శ్నతస్స్యుః తుష్టిఃపుష్టిః క్షుదపాయోనుఘాసమ్,, ఇత్యత్రావగమ్యతే
హిభక్తేర్జ్ఞానైక కాలికత్వేన తత్సాహిత్యమ్; ఇచ్ఛావాచినాతుసన్
ప్రత్యయేన ఇచ్ఛాసాధ్యోవిచారో జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, ముఖ్య
యోగప్రకృతిప్రత్యయార్థయోః కేవలజ్ఞానేచ్ఛయో రిహానుపయో
గాత్; ఏవంచాధ్యయనా ద్యనన్తరం భక్తేరేవ మోక్ష హేతుత్వా
జ్జ్ఞాన వైరాగ్యాఙ్గసహిత భగవద్భజనఫలక సర్వవేదాన్త సారార్థ
విచారః కర్తవ్యఇతి భాష్యకృన్ముఖరిత సూత్రసారార్థ సమ్పత్త్యా
ఽర్థాద్విచారాత్మకే తచ్ఛాస్త్రస్య భగవద్భక్తిరేవవిషయః, తథా
భక్తిద్వారా మోక్షహేతుత్వాదస్య ముక్తిరేవప్రయోజనమ్, తథా
ఽధ్యయనాది మానస్యాధికారీ, తథాసమ్బన్ధో ప్యత్రాధికారిణా వి
షయప్రయోజనయోర్గకర్తవ్యత్వ ప్రాప్తవ్యత్వరూపః, ఇత్యేవం
విషయాది చతుష్టయాస్తిత్వంచై తచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రితంభవతి. తద్ధి
హభవతి శాస్త్రారమ్భే హేతుః, తథాహి; సర్వ వేదాన్తసార మీ
మాంసాత్మకం శాస్త్రమారమ్భణీయమ్, యథోక్త రీత్యా విషయా
ద్యనుబన్ధవత్త్వాత్; అస్మి న్నధికరణే పూర్వపక్షే విషయాది సద్భా

శ్రీభగవతా నారాయణేన సర్వదా చేతయమానం ప్రకృతి పురు
షాత్మక మిదం విశ్వం తేనైవాన్తః ప్రవిశ్యాన్తస్థం సత్పరిపాల్యతే,
(§) తథాచ సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే:॥ "యేన చేతయతే వి

వానిర్ణయేన ఏతచ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భక్త్యసిద్ధేర్మోక్షా సిద్ధిగప్ర
యోజనమ్, సిద్ధాన్తే తు తన్నిర్ణయేనైతచ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భక్తి
సిద్ధేర్మోక్షప్రాప్తిగ్గ ప్రయోజనమితి భేదః; అపి చేహ శ్రవణాది వి
ధ్యాకాంక్షితాభి ర్జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసేత్యాది శ్రుతిభి స్స్వవిహితవి
చారాత్మక శాస్త్రారమ్భక విషయ ప్రయోజనాదిరూప తదర్థనిర్ణ
యాయా స్యాధికరణస్యోత్థాపితత్వాద్ధేతు హేతుమద్భావ శ్రుతి సఙ్గ
తిః, ఏవమస్య శాస్త్రారంభ ప్రయోజకానుబన్ధ చతుష్టయ నిర్ణయా
యోపోద్ఘాతిత్వాచ్ఛాస్త్రాదావుపోద్ఘాతస్సఙ్గతిః, తల్లక్షణం తూ
క్తమ్, "చిన్తాం ప్రకృతిసిద్ధ్యర్థా ముపోద్ఘాతం విదుర్బుధాః" ఇతి.
ఏవం విషయప్రయోజనాది సూచితోపాస్య నిర్ణాయకత్వాదుపా
స్య లక్షణాధ్యాయేనాస్త్యైక కార్యకారిత్వం సఙ్గతిః, అస్యాధిక
రణస్య ప్రాథమ్యాన్న పూర్వాధికరణ సఙ్గతిరపేక్షితవ్యా, ఏవము
పరితనాధికరణానాం తత్తదధ్యాయేషు యథాసమ్భవం సఙ్గతి రూ
హితవ్యాః తస్మాచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయమితి నిశ్చీయతే.

ఏతదర్థజాతం స్వాన్తే సమనుసన్దధాన స్తత్ర భగవానఖిలజగత్క్షే
మోదయగ్గ పరమకారుణికో భగవాన్ భాష్యకారో వ్యాచిఖ్యాసిత
సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాదిమసూత్రేణైతచ్ఛాస్త్రే యథోక్త
ప్రేక్షావత్ప్రవర్తక మధికార్యాద్యనుబన్ధ చతుష్టయం ప్రకృతిపురు
షేశ్వర వివేచన పూర్వక మాదౌ సమ్యక్ప్రపఞ్చయితుమారభతే-
(శ్రీ భగవతా నారాయణేనే) త్యాదినా-
(§) తేనైవ పరిపాల్యత ఇత్యత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి— (త
థాచే)తి= సర్వవేదాన్తసారే- శ్రీమద్భాగవతే, అస్య వేదాన్తత్వేన

శ్వం విశ్వంచేతయతే నయమ్ । యోజాగర్తి శయానేస్మిన్నా
యంతంవేదవేదసః " ఇత్యాదౌ. తత్ర ప్రకృతిస్తు స్వభావతో
(†) జడాపిభగవదధిష్ఠితాసతీ స్థూల సూక్ష్మదేహరూపేణ జీ
వాన్(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమావార్యతత్సంసృతిహేతుభూతా
చసతీ పరిదృశ్యమాన(*)సావరణబ్రహ్మాణ్డరూపేణావతిష్ఠతే,
సాహిప్రధానావ్యక్తమాయాఽజాఽవిద్యోపాధిబుద్ధిశబ్దైస్సర్వ
వేదాన్తేషు వ్యపదిశ్యతే, " యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం

శ్రుతిత్వమగ్రేవక్ష్యతే, శ్రుతిమాహ—(యేన) ఇతి=చేతయతే-చేత
నీభవతి, చేష్టతఇతి యావత్; సర్వత్ర శ్రుత్యాది ప్రమాణ జ్ఞాప
నం స్వభార త్వా శ్శ్రుత్యర్థానతిచార ప్రదర్శనార్థమితిమన్తవ్యమ్.

(†) (జడాపీ)తి = జడత్వమ్ - అచేతనత్వమ్, అపి శబ్దేన జడవస్తున
స్స్వతో దేహాదిరూపేణపరిణామాదిప్రవృత్త్యక్షమత్వంద్యోతయతి,
స్థూలత్వమ్- దృశ్యత్వమ్, సూక్ష్మత్వమ్- అదృశ్యత్వమ్, చిత్తైకసమ
ధిగమ్యమితియావత్; తత్రస్థూలదేహస్స్థావర జఙ్గమరూపః, ఇతర
దేహస్తు లిఙ్గశరీరమ్, తత్త్వనాద్యజ్ఞానవశాత్ప్రకృత్యాది నిఖిల త
త్త్వ సూక్ష్మతమాంశజాత ముఖ్యప్రాణేన గ్రథితంస దశేష జన్మస
ఞ్చిత పుణ్యపాప వాసనా మయం భవతి, కోశకారవదన్తర్గతో
జీవ శ్చరాచరలక్షణశరీరాణి గృహ్ణన్ సదా సంసరతి, తద్దేహతో
జీవస్యాత్యన్తికవియోగో ముక్తిః, తదర్థమేవ భగద్భక్తి రూపోపా
యశ్శాస్త్రేషువిధీయతే.

(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమితిభగవతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యపరిహార
తి, ఆవార్య- భక్త్యుపకరణ భూతప్రకృతి పురుషేశ్వర వివేక జ్ఞాన
ప్రతిబన్ధకత్వేనాచ్ఛాద్యేత్యర్థః, తత్సంసృతిః - జీవసంసృతిః,

(*) (సావరణే)తి = ఆవరణాని - పృథివ్యాదీని పఞ్చ, అ
హం మహత్ప్రధానాని త్రీణీత్యేవ మష్టౌ.

(*)నిత్యంసదసదాత్మకమ్।ప్రధానంప్రకృతింప్రాహురవిశేషంవిశేషవత్॥"సఏవభూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాంప్రకృతింసిసృక్షతీమ్-జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణామ్-అవిద్యాయామన్తరేవర్తమానా స్వయంధీరాఃపణ్డితం మన్యమానాః-యదాహ్యహఙ్కార ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తర్హ్యను స్మరేత్- బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతితదాశ్రయ" మిత్యేవమాది వేదాన్తేషు ప్రకృతౌ మాయాది శబ్ద నిర్దేశదర్శనాత్; తత్రపురుషాస్తు ప్రకృతి విలక్షణా అసఙ్ఖ్యేయా జీవా అవగన్తవ్యాః; తత్ర కేచిద్దేహేన్ద్రియార్థరూపిణీ మిమాం ప్రకృతిమనాదికర్మవాసనయాఽఽత్మానంమన్యమానా జన్మాదీం(§)స్తద్ధర్మాన్స్వాత్మన్యారోప్య యథావాసనంసుకృతదుష్కృత ఏవానవరతం కుర్వాణాస్తాపత్రయానలజ్వాలావ్యాప్తా స్తత్ప్రతిక్రియా మజానన్తో ఽద్యాపిసంసరన్తోదృశ్యన్తే, ఏతచ్చామ్నాతమ్(†)"ప్రాణేన్ద్రియమనోధ

(*)నిత్యత్వం- త్రైకాలిక సత్తాకత్వం, ఘటాదీనాం నిత్యత్వవ్యావృత్త్యర్థం సత్తాయాస్త్రైకాలికత్వ విశేషణమ్, ఏతేనప్రకృతే ర్మిథ్యాత్వవాదోవిధ్వంసితః, సదసచ్ఛబ్దాభ్యాం సూక్ష్మాసూక్ష్మ శరీరాణ్యుచ్యన్తే, అవిశేషమ్- ప్రళయే దేహాది ప్రపఞ్చరహితమ్, విశేషవత్-సర్గదా తద్వత్.

(§)తద్ధర్మాన్- దేహధర్మాన్, స్వాత్మన్యారోప్య- అహమేవజాతోఽస్మీత్యాది మిథ్యాదృష్టిం కృత్వేత్యర్థః, యథావాసనమ్- ప్రాక్తనస్వసుకృత దుష్కృత వాసనామనతిక్రమ్యేత్యర్థః, తాపత్రయమ్ - ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖత్రయమ్, తదేవానలజ్వాలా- తయా వ్యాప్తాః, ప్రపీడితా ఇత్యర్థః; తత్ప్రతిక్రియామ్- సమూలతాపత్రయ నివర్తక భగవద్భక్తి రూపోపాయ మిత్యర్థః.

(†)ప్రాణధర్మాః- క్షుత్పిపాసాదయః, ఇన్ద్రియధర్మాః అన్ధత్వబధి

మాఽనాత్మన్యధ్యస్యనిర్గుణే । శేతే కామలవాన్ధ్యాయన్మమాహ-
మితి కర్మకృ"దిత్యారభ్య "(‡)దుఃఖేష్వేకతరేణాపి దైవభూతా-
త్మహేతుషు । జీవస్యానవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్ప్రతిక్రియే " తి-
(§)తత్ర కేచిత్కర్మయోగో జ్ఞానయోగో వా తాపత్రయానలప్రతి
తీకారోఽస్తీతి మన్యన్తే, న స ఆత్యన్తిక ప్రతీకారో భవతి, తచ్చా-
మ్నాతమ్ " యథా హి పురుషో భారం శిరసా గురుముద్వహన్ । త-
త్స్కన్ధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః" ఇత్యాదౌ. కిన్తు భ-
గవద్భక్తిరేవ తాపత్రయానలస్య తద్ధేతోస్సంసారస్య చాత్యన్తికప్ర-
తీకారో భవతీతి వక్ష్యామః, ఏకే పునర్జీవా భగవత్కృపాయత్త
తద్భక్తియోగనిష్ఠయోద్గ్రథితదేహాత్మగ్రన్థయస్సన్తః కృపయైవ
యథోక్త సంసారిణాం భగవద్భక్తిముపదిశ్య సంసృతే రుద్ధరణ-
మేవాసఞ్చరన్తి, ఇదం చ శ్రూయతే "జనస్య కృష్ణాద్విముఖస్య దై-
వాదధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య। అనుగ్రహాయేహ చరన్తి నూనం

రత్వమూకత్వాదయః, మనోధర్మాః- భయదైన్యాదయః, ఆత్మని-
జీవే, అధ్యస్య- ఆరోప్య, తత్ప్రకారస్తు క్షుధితోఽస్మి పిపాసితోఽస్మి
అన్ధోఽస్మి భీతోఽస్మీత్యాదిరూపః,
(‡)దుఃఖేషు- ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖేషుమధ్యే, ఏకతరేణాపి- ఏకేనాపి,
దుఃఖానామాధ్యాత్మికాదిత్వముపపాదయతే- (దైవే)తి= దైవా-
దయో హేతవో యేషాం తేషు, వ్యవచ్ఛేదో- వియోగః, తత్తత్ప్రతి-
క్రియా- తత్తద్దుఃఖప్రతీకారః, స్యాచ్చేదపి, దుఃఖేషుమధ్యే ఏక-
తరేణాపి జీవస్యానవ్యవచ్ఛేద ఇత్యన్వయః,
(§)అత్ర వదన్తి జైమినీయాః కర్మయోగస్య ప్రవాహవన్నిత్యదాస్వ-
ర్గాదిరూప సుఖప్రదత్వాత్స ఏవ దుఃఖప్రతీకార ఇతి, ఏవం
పాతఞ్జలా అష్టాఙ్గయోగరూపజ్ఞానమేవ తత్ప్రతీకార ఇతి వదన్తి,
తన్మతద్వయం నిరసితుమనువదతి- (తత్ర కేచిత్త్వి)తి=

భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య " ఇతి. "చరన్తి హ్యావనా కామం బ్రాహ్మణా భగవత్ప్రియాః । మాదృశాం గ్రామ్య బుద్ధీనాం బోధాయోన్మత్తలిఙ్గిన " ఇతిచైవమాదిషు- దేహ సమ్బన్ధాత్ప్రాగ్జీవానామవస్థితిప్రకారో ద్వితీయతృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసరే వ్యక్తీకరిష్యతే;(+)ఏవంబద్ధముక్తేభ్యో జీవేభ్యః ప్రకృతితత్త్వాచ్చ విలక్షణ, స్సర్వజ్ఞ, స్సర్వశక్తి, స్సర్వకారణ కారణభూత, స్సర్వ నియన్తా, స్సర్వాన్తర్యామీ, సర్వోపాస్య, స్సర్వపురుషార్థ హేతు, స్సర్వోపాయవి, త్సర్వసాక్షీ, కాశవదఖిలంజగదన్తర్బహిర్వ్యాప్త. శ్చిదచిచ్ఛరీరకో, బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిలదేవ వన్ద్యో, ఽశేష శర

(+)తదేవం ప్రకృతి జీవాభ్యాం వివిక్తా ప్రపంచ్య తద్వైలక్షణ్యేన పరమాత్మస్వరూపం లక్షయతి- (ఏవం బద్ధముక్తేభ్య) ఇత్యాదినా- జీవవైలక్షణ్యమాత్రస్య ప్రకృతావతి ప్రసక్తత్వా త్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; తావన్మాత్రోక్తౌ జీవేఽతిప్రసక్తిరిత్యత స్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; సర్వజ్ఞత్వాది విశేష లక్షణోపదేశస్తు సంసారిణాం భగవదుపాసిసోత్పత్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్; సర్వకారణాని- ప్రకృత్యాదితత్త్వాని, తేషాంకారణభూతః, తేషా ముత్పాదకత్వాదితిభావః; సర్వనియన్తాసర్వాన్తర్యామీత్యేతాభ్యాం వ్యతిరేకేణ ప్రవేశ్యప్రత్వనియన్తృత్వేదర్శితే, సర్వోపాస్యత్వే హేతు (స్సర్వపురుషార్థహేతు) రితి- (సర్వోపాయవి) దిత్యనేన తత్తత్కార్యావసరే తత్తత్కార్యానుగుణోపాయ కల్పనా చాతుర్యం దర్శయతి, (సర్వసాక్షీ) తి- కర్మఫల సమ్బన్ధం దర్శయతి; " యస్యాత్మా శరీరమ్- యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తం స్వశరీరకత్వం ప్రకృతి శరీరకత్వంచ పరమాత్మనో జీవై స్సదానుసన్ధేయమిత్యాహ—(చిదచిచ్ఛరీరక)ఇతి- బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిల దేవవన్ద్యఇత్యుపాస్యాన్తరం వ్యావర్తయతి; అశేష శరణఇతి దేవతాన్తర భక్తానప్యయం భగ

ణో,ఽకించనాయనో, మహా విభూతిపతి, రవాప్తసమస్తకామ, స్స త్యకామ, స్సత్యసఙ్కల్పః, పరకారుణికో, ఽసంఖ్యేయ పరమ క ల్యాణగుణగణపరిపూర్ణః, శ్రీభగవా, (*)న్నారాయణఏవేదమఖిలం జగత్సృష్ట్వా తత్రానుప్రవిశ్య తత్తజ్జీవ కర్మానుగుణ్యేన విచిత్రత యా నామరూపే వ్యాకృత్య స్వభక్తానాం మోక్షదిత్సయా ఽఽవి ష్కృతాసఙ్ఖ్యేయావతారోఽస్మిన్ జగతి క్రీడన్నాస్తే; ఇత్యేవం చి దచిదీశ్వరాణాం స్థితిర్భవతి. అతస్సత్సఙ్గలబ్ధ భగవత్పాదారవిన్ద భక్తిరేవ ముక్తావన్తరఙ్గోపాయ ఇత్యవగన్తవ్యమ్; ‘‘సత్సఙ్గలబ్ధ యా భక్త్యామయిమాంయ ఉపాసితా । సవై మేదర్శితంసద్భి రఞ్జ సావిన్దతేపదమ్ ॥ తత్రోపాయ సహస్రాణా మయం భగవతోది తః । యదీశ్వరేభగవతి భక్తిర్వైస్యాద్యథారతిః- తమేవం విద్వా నమృత ఇహభవతి- నాన్యఃపన్థా అయనాయవిద్యతే ’’ ఇత్యేవంజా తీయక శ్రుతిభ్యో భక్తేరేవ సంసార మోక్షోపాయత్వావధార ణాత్; ఇయం భక్తిస్తావత్, శ్రీమద్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనా దిభేదేన నవవిధాభవతి, ‘‘ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాద సేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం (†)సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుం

వానేవ ఫలప్రదానేన రక్షతీతిదర్శయతి; అకిఞ్చనాయనఇతి శ్రీభ గవతస్స్వభక్తేభ్యోఽన్యత్ప్రేమాస్పదం వస్తు నాస్తీతి దర్శయతి; మహావిభూతిపతిః- శ్రియఃపతిః,

(*)నారాయణ ఏవేత్యేవకారేణ ప్రకృత్యాదే స్సాఙ్ఖ్యాదిభి రుక్తం స్వాతన్త్ర్యేణ స్రష్టృత్వం వారయతి;

(†)సఖ్యమ్- భగవతి, “ సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ ” ఇతి శ్రుత్యుక్తోపకారిత్వలక్షణ సఖిత్వానుసన్ధానమ్, ఆత్మనివేదనమ్-స్వ స్మిన్ భగవత్స్వత్వానుసన్ధాన పూర్వక తదాయత్తాఖిల ప్రవృత్తిమ త్త్వానుసన్ధానమ్;

సార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా" ఇతిహ్యాపదిశ్యతే; అపి చే యం భక్తిరేవ వేదాన్తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యేత్యుపా సనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యతే, తతశ్చ భక్తో భగవద్భక్తాది శబ్దవ్యపదేశ ఉపపన్నో భవతి; తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్య శూయతే "యోఽస్యో త్ప్రేక్షక ఆదిమధ్యనిధనో యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరో యస్సృష్ట్వేదమను ప్రవిష్టఋషిణా చక్రే పురశ్శాస్తి తాః । యం సమ్పద్యజహాత్యజామను శయీ సుప్తః కులాయం యథా తం కైవల్యనిరస్తయోని మభయం ధ్యాయేదజస్రం హరి" మితి. ఇత్థమేతదర్థప్రతిపత్త్యర్థా ఏవో త్తరకాణ్డలక్షణా స్సర్వే వేదాన్తా భవన్తి. నన్వేవం సార్థకత్వా దుక్త ఏవ భవత్యుత్తరకాణ్డః;పూర్వకాణ్డస్తు కిమర్థః ఇతి చే(*) దత్రోచ్యతే, కాణ్డద్వయాత్మకో(¶)ఽపౌరుషేయో వేదః కర్మయోగో జ్ఞానయోగో

(*) (అత్రోచ్యత) ఇతి= అత్ర - అస్యామాశఙ్కాయాం ప్రాప్తాయామ్, ఉచ్యతే-సర్వవేదార్థః సఙ్గ్రహ నిరూపణేన పరిహ్రియతే రభిధీయత ఇత్యర్థః.

(¶) నను " వేదా బ్రహ్మాత్మవిషయా స్త్రికాణ్డవిషయా ఇమే " ఇత్యత్ర కర్మకాణ్డో జ్ఞానకాణ్డో భక్తికాణ్డశ్చేతి కాణ్డత్రయాత్మక త్వం వేద స్యామ్నాతమ్, కథ మిహాభాషి తస్య కాణ్డ ద్వయాత్మక త్వమ్ ? ఇతి చేద్బాఢమ్; తథాపీహ జ్ఞానకాణ్డస్య భక్తికాణ్డేఽన్త ర్భావమభిప్రేత్యతస్య కాణ్డ ద్వయాత్మకత్వమభ్యభాషీతి సుధీభి ర్విభావనీయమ్. (అపౌరుషేయ) ఇతి= పురుషాః- జీవాః, తైః ప్రణీతా గ్రన్థాః పౌరుషేయాః - స్మృతీతిహాసపురాణాదయః; తద్భిన్నో భవతీత్యపౌరుషేయః. కథం తర్హి సర్వవేదాన్తసారస్యాపౌరుషేయత్వమ్? "ఇదం భాగవతంనామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్" ఇత్యాదౌ తస్య పురాణత్వ ప్రతీతరితి చేన్నైతదేవమ్, చోదనాపాదాద్యధికరణోపక్రమే భాష్యకృద్భిరస్యాశ్శఙ్కాయా అగ్రేసిహాః

భక్తియోగశ్చేత్యేవముపాయత్రయబోధనార్థో భవతి;(§) తత్ర పూర్వస్మిన్ కాణ్డే కర్మయోగః ప్రతిపాద్యతే, స తు నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం నిషిద్ధం చేతి చతుర్విధో భవతి; "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయా" దిత్యాదినా విహితం కర్మ నిత్యమ్, "యస్య గృహాన్ దహత్యగ్నయే క్షామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపేద్భాగధేయేనైవైనం శమయతి నాస్యాపరం గృహాన్ దహతీ" త్యాదినా విహితం కర్మ నైమిత్తికమ్, "చిత్రయా యజేత పశుకామ" ఇత్యాదినా విహితం కర్మ కామ్యమ్, "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ నాపగురేత న నిహన్యాన్న లోహితం కుర్యా" దితి- "తస్మాన్మలవద్వాససా న సంవదేతే" తి- "న కలఞ్జం భక్షయేన్న సురాం పిబేన్న పరదారాన్ గచ్ఛే" దితి చైవంజాతీయక శ్రుతినిషిద్ధం కర్మ నిషిద్ధమ్. (/) తేషు నిత్యనైమిత్తిక

రిష్యమాణత్వాత్; వేదాన్తత్వం చాగ్రే నిర్వక్ష్యతి.

(§) తత్ర- ఉపాయత్రయమధ్యే, (జుహుయాదిత్యాదినే) త్యత్రాదినా "ఉద్యన్తమస్తం యన్త" మితి బ్రాహ్మణ విహిత సన్ధ్యావన్దనాదికం గృహ్యతే; 'యావజ్జీవ'మితి ప్రతినియత జీవనరూప నిమిత్తకత్వాదగ్నిహోత్రస్య నిత్యత్వమ్; ప్రతినియతమ్- వ్యవస్థితమ్.

గృహదాహాద్యనియత నిమిత్తకత్వాత్ క్షామవదిష్టేర్నైమిత్తికత్వమ్, అత్రత్యాదినా "అగ్నయే రక్షోఘ్నే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యం రక్షాంసి సచేరన్" ఇతి విహిత రాక్షోఘ్నేష్ట్యాదికం గృహ్యతే. పశుకామమధికృత్య చిత్రరూప గుణ కర్మ విధానాదస్య కామ్యత్వమ్, అత్రత్యాదినా "వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ" ఇత్యాదినా విహితం శ్వేతపశ్వాలమ్భనాదికం గృహ్యతే. "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ నాపగురేత" ఇత్యాది శ్రుతి నిషిద్ధత్వాద్బ్రాహ్మణాపగురణాదే ర్నిషిద్ధత్వమితి ధ్యేయమ్.

(/) తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలం త్రివిధమ్, అకరణే ప్రత్య

యో రనుష్ఠానేనాకరణ ప్రత్యవాయరూపమనిష్టం పరిహ్రియతే; కామ్యానుష్ఠానా దిష్టప్రాప్తిర్భవతీతి తద్విధిసమీప ఏవ స్పష్టం శ్రూయతే, " య ఏవం విద్వాం శ్చిత్రయా పశుకామో యజతే ప్రప్రజయా పశుభిర్మిథునైర్జాయత'' ఇతి. (*)నిషిద్ధకర్మవర్జనేన రాగప్రాప్త నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాన జన్య నరకపాతః పరిహ్రియతే, తదేవం విహితం నిత్యాదికం కర్మ విహాయ నిషిద్ధ మాచరతా మవిరక్తానాం నరకపాత ఏవ భవతి, తథాచ యాజ్ఞవల్క్యేనస్మృతమ్ " విహితస్యా ననుష్ఠానా న్నిన్దితస్యచ సేవనాత్ । అనిగ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీ '' తి. అపిచ ఫలాభిసన్ధి పూర్వకమనుష్ఠితమంతరాయా విహితం నిత్యనైమిత్తికం కర్మ స్వర్గమాత్ర ఫలప్రదం భవతి, ఫలాభిసన్ధిం వినాఽనుష్ఠితంతు నిత్య నైమిత్తికం కర్మ చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తియోగ లక్షణం ఫలం జనయతి, తథాచామ్నాయతే "ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా (*)విశుద్ధసత్వస్యాన్తర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషో పలక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలారి దర గదాభిరుపలక్షితేన నిజపురుషహృల్లిఖితేనాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం భక్తిరనుదిన మేధమానరయా అజాయతే'' తి. (౦) "యదత్రక్రియతేకర్మ భగవత్పరితోషణం । జ్ఞానం యత్తదధీనంహి భక్తియోగస

వాయ పరిహారః, స్వర్గాది ప్రాప్తిః- చిత్త శుద్ధిశ్చేతి; తత్రాద్యం ఫలమాహ- (తేష్వి)తి-నిత్యాదిషు మధ్యఇత్యర్థః.

(*)కామ్యస్యతు కామిత మేక మేవఫలమ్, నిషిద్ధకర్మవర్జనస్య నరక ప్రాప్తిపరిహార ఏవ ఫలమిత్యాహ—(నిషిద్ధకర్మవర్జనేన) ఇతి.

(*) విశుద్ధ సత్వస్య- శోధిత చిత్తస్య.

(౦) (యదత్రే) తి- భగవత్పరితోషణమ్. భగవత్పరితోషణ హేతుకమ్, నతు కామ్యఫలహేతుకమిత్యర్థః.

మన్వితమ్" (§)తథా "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిది షన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేనే" తిచ; ఏవంనిష్కామం కర్మా నుతిష్ఠత ఐహిక భోగాదిక మప్యానుషఙ్గికం ఫలం భవత్యేవ, తథా ప్యాపస్తమ్బస్స్మరతి ; తద్యథా "ఆమ్రేనిమిత్తేచ్ఛాయాగన్ధ ఇత్య నూత్పద్యతే ఏవంధర్మంచర్యమాణమర్థాకామా(+)అనూత్పద్యన్త" ఇతి. తతశ్చైవం పూర్వకాణ్డస్యాపి సార్థకత్వైవ భవతి, తదేవం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరబ్రహ్మోపాస్తి హేతుత్వేన పూర్వకాణ్డోప దిష్టయో ర్నిత్యనైమిత్తికయో రనుష్ఠాన ప్రకార స్తృతీయాధ్యాయ చతుర్థపాద వ్యాఖ్యానావసరే సూచయిష్యతే; ఉత్తరకాణ్డేతు జ్ఞా నయోగో భక్తియోగశ్చేత్యేతదుభయం ప్రతిపాద్యతె; ¶ తత్రజ్ఞా నం ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మ తత్వవివేకోఽష్టాఙ్గయోగ శ్చేతి; తత్రా త్మానాత్మవివేకశ్చిర పరిచితస్సన్ కథఞ్చిదష్టాఙ్గయోగే భక్తావేవో పయుక్తశ్చే త్తదుపయోగత్వా త్సార్థకో భవతి, అన్యథా వ్యర్థ ఏవ భవతి; తథాచ శ్రూయతె "శ్రేయస్స్రుతిం భక్తిముదస్యతే విభోక్లిశ్యన్తియే కేవల బోధలబ్ధయే ! తేషామసుక్లేశచయోవశిష్యతే నాన్యద్యథా ()స్థూలతుషావఘాతినా" మితి.($)తత్రబహుక్లేశసాధ్య

(§)కేచిత్ "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి" ఇత్యత్ర వేత్తు మిచ్ఛన్తీత్యర్థ లాభేన వేదనం జ్ఞానపరమితి మన్యన్తే, తన్నిరస్య భక్తిపరత్వం ద్యోతయితుమాహ-(తథే)తి- యథా "ఏ వంకర్మ విశుద్ధ్యే"త్యాదిశ్రుతిర్నకర్మణ శ్చిత్తశోధనద్వారాభక్త్యుప కరణత్వందర్శయతి తథా "తమేత"మితి శ్రుతిరపిదర్శయతీత్యర్థః. (+)అనూత్పద్యన్తే-ఆనుషఙ్గికత్వేనోత్పద్యన్త ఇత్యర్థః. ¶ జ్ఞానంవి భజతే- (తత్రే)తి-ఆత్మానాత్మవివేక స్సాఙ్ఖ్యస్మృతిజన్య జ్ఞాన సదృ శః. ()స్థూలతుషాః-అనుత్పన్నతణ్డులాశ్శాలయః.($)సర్వాభక్త్య భిముఖీకర్తు మష్టాఙ్గయోగస్య దుష్కరతాముద్ఘాటయన్ ఫలం

తోష్టాఙ్గ యోగోపి చిర పరిచితస్సన్ క్రమేణ కథంచి త్సిధ్యతిచేత్స త్త్వేవ ముపాసకస్య వర్తమానదేహ పతనానన్తరం సద్య ఏవ మోక్షప్రదో భవతి; యద్యష్టాఙ్గయోగనోఽర్చిరాదిలోక గమన ద్వారా మోక్షేచ్ఛాస్యా త్తదాత్వష్టాఙ్గయోగో ఽర్చిరాదిలోకమార్గేణతం సత్యలోకం ప్రాపయ్య తత్ర భక్తిం జనయిత్వా బ్రహ్మాణ్డభేదనద్వారా పరమపద ప్రాపకోభవతి, "తథాపరే చాత్మ సమాధియోగబలేనజిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్। త్వామేవ ధీరాః పురుషం విశన్తి తేషాం శ్రమస్స్యాన్నతు సేవయాత" ఇత్యామననాత్; సేవా-భక్తిః, అపిచాస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి విద్యేతి యోగ ఇతిచ వ్యపదేశో వేదాన్తేషుభవతి; (+) సతు ప్రకరణవశాత్ జ్ఞాతవ్యః. తత్ర భక్తియోగస్తు నవవిధోభవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యతమోప్యనాయాసేనైవైకస్మిన్ జన్మని మోక్షప్రదోభవతి, తథాచ శ్రూయతే "పానేన తే దేవకథాసుధాయాఃప్రవృద్ధ భక్త్యా విశదాశయా యే।(—)వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాఞ్జసాన్వీయు రకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్" ఇతి. తదేతత్సర్వం ప్రథమ చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యానావసరేఽతి నిపుణముపపాదయిష్యామః;[*]అతఃకృత్స్నోపి వేదస్సార్థక

ద్వేధాదర్శయతి-(తత)బహుక్లేశసాధిత)ఇతి=సద్యఏవ మోక్షప్రదో భవతీత్యన్తేనైకం ఫలం ప్రదర్శ్య ద్వితీయంఫలం దర్శయతి-(యదీ)త్యాదినా= (+) తస్యాష్టాఙ్గయోగ భక్త్యోఃప్రాయేణ సంజ్ఞైక్యాత్తద్భేధ స్సుజ్ఞేయేతేత్యత ఆహ- (సతుప్రకరణవశా)దితి=(—)అత్ర (వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధ) మిత్యనేనభక్త్యైకకాలికేజ్ఞానవైరాగ్యే దర్శితే ; వైరాగ్యం, సారో-మూలమ్,యస్యతమ్.

[*] ఏవముపాయత్రయ బోధకత్వాద్వేదస్య సార్థకతా ముపపాదయన్ వేదార్థసఙ్గ్రహ ముపసంహరతి-(అత)ఇతి= అతః-ప్రోక్తరీత్యా ఉపాయత్రయ బోధకత్వాదిత్యర్థః.

ఇతిసూక్తమ్. అపిచ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మనధిగత కర్మయో
గాద్యుపాయ త్రయ వేదయితృత్వాద్వేదస్య వేదత్వమపి [౦]ప్రత్యే
తవ్యమ్, యథాహుః “ ప్రత్యక్షేణానుమిత్యావాయస్తూపాయో న
బుధ్యతే । ఏతంవిదన్తి వేదేనతస్మాద్వేదస్యవేదతే ” తి; [§]కించవేద
స్యానిత్యత్వం ప్రామాణ్యంచప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే దేవతా
ధికరణేప్రవక్ష్యతే. నను పూర్వకాణ్డాదప్యశేష పురుషార్థ హేతు
భూత భగవద్భక్తియోగసిద్ధేః కిముత్తర కాణ్డేనేతిచే దత్రాప్యుచ్య
తే, నహ్యేవయ మపునరావృత్తి లక్షణాత్యన్తిక పురుషార్థ హేతు
రయం భక్తియోగః పూర్వకాణ్డా న్నియమేన భవతీతి బ్రూమః,
కిన్తు తద్విహితయో ర్నిత్యనైమిత్తిక యోశ్చిత్తశోధన ద్వారా భక్తి
యోగ హేతుత్వంక్రమేణకథంచిద్భవతీతి; యేనో[‡]క్తశఙ్కాస్యాత్.
సత్యపి భక్తియోగ సహకారిత్వేనిత్యనైమిత్తికయోః కృషివదన్తరా
య బహులతయా తదనుష్ఠాతౄణాం ప్రాయేణ చిత్తశుద్ధి దౌర్ల

---

[౦] ప్రత్యేతవ్యమ్- జ్ఞాతవ్యమ్. ప్రత్యక్షేతి= నహివినా వేదేన
కర్మయోగాది స్వర్గాద్యుపాయ ఇతి ప్రత్యక్షేణ అనుమాన స
ణస్రేణవా తార్కికశిరోమణిరవగన్తుం శక్నోతి.

[§] నను సర్గాదౌ వేదస్యతదర్థస్యచాభావా దనిత్యత్వమప్రా
మాణ్యంచ వేదస్య ప్రసజ్యేయాతామ్, ఏవంచసతి వేదఃకథం ప్ర
మాణంసత్ప్రోక్తముపాయత్రయం బోధయే దిత్యతఆహ-(కిఞ్చే)తి=

[‡] ఉక్తశఙ్కా- ఉత్తరకాణ్డస్య వైయర్థ్యశఙ్కా. నను త
ర్హి “ యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానంయత్త
దధీనంహి భక్తియోగసమన్వితమ్” ఇత్యాదౌ పూర్వకాణ్డవిహితనిష్కా
మకర్మణో భగవద్భక్తిహేతుత్వశ్రుతిరశ్రద్ధేయాస్యాదతఆహ-(స
త్యపీ)తి—యద్యపి నిష్కామం కర్మ భక్తిహేతుః; తథాప్యన్తరా
య బహులతయా తాదృశ కర్మణా స్తద్ధేతుత్వం కాదాచిత్కంభ

భ్యాదనివార్యతయా స్వర్గాది ప్రాప్తి ర్భవతీతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ ప్రాయేణ పూర్వకాణ్డాత్త్వ పునరావృత్తి లక్షణాత్యన్తిక పురుషార్థ హేతుభూత భక్తియోగాసిద్ధేరుత్తరకాణ్డోజ్ఞాతవ్యః [$] తేనహిసర్వే స్సంసారిణోఽఞ్జసాభక్తిం ప్రాప్యాత్యంతిక పురుషార్థలక్షణం మోక్షంప్రాప్నువన్తి, [*]సచాత్యన్తికపురుషార్థో భగవద్భక్తానాం వర్తమాన దేహపతనానన్తరక్షణమేవ, అజామిళ, ఇభరాజ, శ్రీదామ, దధిసారఙ్గ, ఖట్వాఙ్గాదీనామివ పరమపదప్రాప్తిరూప ఇత్యవగన్తవ్యమ్, (*) ఏవంచాశుద్ధచిత్తానాంతచ్ఛోధకనిష్కామకర్మానుష్ఠాన సిద్ధ్యర్థం పూర్వకాణ్డో భగవతా నారాయణేన ప్రకాశితః, ఉత్తరకాణ్డ లక్షణస్సర్వోఽపి వేదాన్తస్తు శుద్ధచిత్తానాం జ్ఞానయోగ భక్తియోగోభయ సిద్ధ్యర్థం తేనైవ ప్రకాశిత ఇత్యధ్యవసితమ్. ఏవం ప్రకాశితేష్వపిసత్సు వేదాన్తేషు తేషాంనిగూఢార్థతామభిప్రేత్య శ్రీ భగవాన్నారాయణ స్స్వయమేవ సర్వ వేదాన్త సారభూతం ప్రాధాన్యేన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ప్రకాశకం శ్రీమద్భా

వతి; అతో (యదత్రక్రియత) ఇతి యథోక్తా శ్రుతిశ్చ ప్రదేయాస్యాదేనేతి భావః; అనివార్యతయేతి— తథాచ నిష్కామతయా కర్మానుష్ఠాతుం ప్రవృత్తానా మపి విధిసమీప గతార్థవాద శ్రవణేనకామనా మయాన్తరాయో దయ ప్రసఙ్గేన తేషాం స్వర్గాది ప్రాప్తేరనివార్యత్వం జ్ఞేయమితిభావః.

[$] తేన- ఉత్తరకాణ్డేనేత్యర్థః.

[*] ఆత్యన్తిక పురుషార్థ స్వరూప మాహ-(సచే)తి—చ శబ్దేన త్వ ష్టాఙ్గయోగినా మర్చిరాదిపథా విలమ్బ్య పరమపద ప్రాప్తిరపి పురుషార్థ ఏవేతి సూచయతి:-అనన్తర క్షణ మేవేత్యత్రాత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా.

* ఏవంచేతి - వేదస్య సార్థకత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః.

గవతాఖ్యం శాస్త్ర మాదౌ స్వనాభిపద్మ సముద్భవాయ బ్రహ్మణే (*)ప్రకాశితవాన్, తథాచతత్రైవ ద్వాదశస్కన్ధే శ్రూయతే "సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవత మిష్యతే | తద్రసామృత తృప్తస్య నాన్యత్రస్యాద్రతిః క్వచి " దితి; " శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమల జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితం నైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్విపఠన్విచారణపరో భక్త్యావిముచ్యేన్నరః ॥ ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఙ్కజే । స్థితాయ భవభీతాయ కారుణ్యాత్సమ్ప్రకాశిత " మితి చ; తథాచ సర్వ వేదాన్తసారస్యాపి(†)విప్రపరివ్రాజకన్యాయేనవేదాన్తత్వమ్,అపౌరుషేయత్వమ్,వేదాన్తాదాధిక్యమ్,చ సిద్ధమేవభవతీతిజ్ఞేయమ్; యద్యపి సర్వవేదాన్తసారే " శూద్రఉత్తమతామియాత్- శూద్ర శ్శుద్ధ్యేత పాఠకా"దితిచ శూద్రస్యాపిసర్వవేదాన్తసార శ్రవణా [$]భ్యనుజ్ఞైవప్రతీయతే, తథాపి "శూద్రఉత్తమతామియా"దిత్యాది వాక్యం సచ్ఛూద్రస్యైతత్పూర్వవాక్యోదిత సర్వవేదాన్తసారపాఠకశుశ్రూషాదినా బ్రాహ్మణాది జన్మప్రాప్తిలక్షణోత్తమతాప్రాప్తింశ్రావయతీతినిశ్చీయతే; అత్ర దృష్టాన్తో నారదః; "పద్భ్యాంహావాఏతచ్ఛ్మశానం

(*) ప్రకాశితవాన్- ఉపదిష్టవాన్. ప్రసఙ్గాత్సర్వ వేదాన్త సారస్య న్యాయ బల సమ్పన్నాం ప్రకృతోపయోగినీం సంజ్ఞా మాహ- (తథాచే) తి= (†) విప్రపరివ్రాజక న్యాయేనేతి-యథా పరివ్రాజో విప్రత్వం సిద్ధమ్, తథా సర్వ వేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వం సిద్ధమేవేతి ధ్యేయమిత్యర్థః.

[$] అభ్యనుజ్ఞా- విధిః.

(పద్భ్యాంహావాఏతచ్ఛ్మశాన)మితి= శూద్రఇతి యాదేతత్ పద్భ్యాశానమ్- పాదచారి స్వభావం పితృవనమేవేతి యోజనా.

చం-వ్యా॥ అథో౽చ్యేత కుతో వేదశాఖా ప్రణయనావసరే ద్వాదశశా
ఖాత్మకస్యాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య ప్రస్తావో నాస్తీతి చేత్ తత్రైవం
ప్రత్యుచ్యేత, వేదశాఖాప్రణయనానన్తరం హి శ్రీ నారదోపదేశతో
భగవాన్బాదరాయణో ద్వాదశ శాఖాత్మకం సర్వ వేదాన్త సారం
శ్రీ శుకాచార్య మధ్యాపయత్, తథాచ తత్రైవ శ్రూయతే " హి
త్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బాదరాయణః । మహ్యం పుత్రా
య శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగౌ " ఇతి; తస్మాత్తదానీం తత్ప్ర
స్తావో నాసీదితి. నచ సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వేన శ్రుతిత్వా
త్తదన్తత్పాఠస్యోదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకత్వం శ్రూయత ఇ
తి న శఙ్కనీయమ్, కర్మాఙ్గ శ్రుతిపాఠస్యైవ హ్యుదాత్తాది స్వరో
చ్చారణ పూర్వకత్వమావశ్యకమ్, తథాచ శిక్షా " మన్త్రో హీనస్స్వ
రతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో న తమర్థమాహ । స వాగ్వజ్రో
యజమానం హినస్తి యథేన్ద్రశత్రుస్స్వరతో౽పరాధాత్ " ఇతి.
(అస్యార్థః) విశ్వరూపనామానం త్వష్టుః పుత్ర మిన్ద్రో జఘాన,
సచ త్వష్టా సోమయాగే తమిన్ద్రం నోపాహ్వయత, ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞ
విఘ్నం కృత్వా బలాత్సోమం పీత్వా జగామ, అవశిష్టేన సోమేనేన్ద్ర
స్యాభిచారం కర్తుం " స్వాహేన్ద్ర శత్రుర్వర్ధస్వ " ఇత్యనేన మ
న్త్రేణా జుహోత్, తత్ర శత్రుశబ్దో ఘాతుక మాచష్టే, భోః ఉత్ప
త్స్యమాన పురుష! త్వమిన్ద్రస్య ఘాతుకో వర్ధస్వేతి తత్పురుష స
మాసార్థం వివక్ష్య మన్త్రముచ్చారితవాన్, తదానీం "సమాసస్యే"
తి సూత్రేణ తత్పురుష సమాసస్యాన్తోదాత్తత్వ విధానాదిన్ద్రశ
త్రు రితి పదమన్తోదాత్తతయా ప్రయోక్తవ్యమ్, సతు ప్రమాదాత్త
త్పదమాద్యుదాత్తం ప్రాయుఙ్క్త, సచాత్రా౽౽ద్యుదాత్తో బహు
వ్రీహి సమాసలభ్యః, " బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపద" మితి
విధానాదిహ పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తత్వ ప్రకృతికత్వాచ్చ; తత

ణ్యచ్ఛూద్ర స్తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపేనాధ్యేతవ్యం తస్మాచ్ఛూద్రో బహుపశురయజ్ఞీయ " ఇతి శూద్రస్య వేద శబ్ద శ్రవణ నిషేధాత్, " స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీన శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రే

శ్చేన్ద్రశ్శత్రుర్యస్యేత్యస్మిన్నర్థే పర్యవసానాదిన్ద్రేణ వధ్యోవృత్ర ఉదపద్యత, అతస్స్వర వర్ణ విపర్యాసేభ్యః కర్మ కాణ్డాత్మకో వేదో రక్షితవ్య ఇతి. తస్మాదకర్మాఙ్గానాం వేదాన్తానాం యథోపదేశముదాత్తాది స్వరోచ్చారణాపేక్షేతి భావః. (అథవా) అకర్మాఙ్గానామపి వేదాన్తానాం కర్మాఙ్గవేదవదుదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకపాఠ ఆవశ్యక ఏవ, తథాపి తత్ర సర్వవేదాన్తసారస్య బ్రహ్మసూత్రాదివత్క్వచిద్దేశే స్వరోచ్చారణ పూర్వక పాఠోస్త్యేవ; క్వచిద్దేశేనాస్తి; తావతానకాచిద్ధానిరితి జ్ఞేయమ్.

(అత్రేదంతత్త్వమ్) " సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్య" మితి శ్రుత్యా జరాయుజాది చతుర్విధ శరీరకాణామపిసంసారితయా సర్వవేదాన్తసార శ్రవణాద్యధికార ప్రాప్తావపి శ్రవణాదిక్షమశరీర పరిగ్రహాభావేన స్థావరాదీనామివ జాతకర్మాది సంస్కృతశరీర పరిగ్రహాభావేనా త్రైవర్ణికానాం తచ్ఛ్రవణాద్యధికారనివృత్తౌ సత్యాం త్రైవర్ణికేష్వపి " నైతత్ఖలాయోపదిశే " దిత్యాదినా ఖలాదీనాంతు తచ్ఛ్రవణాద్యధికార నివృత్తౌ సత్యాం ఖలత్వాది దోషవిహీనానాం శ్రద్ధధానత్వాదిగుణ విశిష్టానాంత్రైవర్ణికానా మేవాధికార స్సిద్ధ్యతీతి; నహ్యనధికారిభిస్సర్వవేదాన్తసారేఽవలోకితేఽవగతేవాతదర్థే ప్రత్యవైతి గురుర్మునీనాం భగవాన్ బాదరాయణిః, కిన్తు తైస్తదవలోకనాదౌకృతే నతేషాం సిద్ధ్యేద్భగవద్భక్తిః, యథోక్తాధికారిభిస్తుకృతే తదవలోకనాదౌ ప్రాప్యత ఏవ భగవద్భక్తిరితి ధ్యేయమ్, తస్మాత్సర్వ వేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వం సిద్ధమితి సుష్ఠూక్తమ్.

యసిమూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ ॥ ఇతి భారతమాఖ్యానం మునినా కృపయా కృత ''మితి శూద్రాదీనాం ప్రాయేణ భారత శ్రవణాదిభి రేవాభ్యుదయాధిగమ ఇతి సర్వ వేదాన్తసార ఏవామ్నానాచ్చ; బహుపశుః- పశు సదృశః, తతో బ్రహ్మణ స్సకాశాత్సర్వవేదాన్తసారం శ్రీమద్భాగవతమధీత్య భగవన్నారదో భగవతే బాదరాయణాయ తదుపదిష్టవాన్, సహిలోకానుగ్రహార్థ మవతీర్ణో భగవాన్ బాదరాయణోఽస్య స్ఫుటార్థస్యాపి సర్వ వేదాన్తసారస్య క్వచిత్క్వచిత్ ప్రదేశేషు మన్ద ప్రజ్ఞదురధిగమార్థ తయాఽస్మిన్ సర్వ వేదాన్తసారే తదుపయోగిష్వితర వేదాన్తేషుచ క్వచి త్క్వచిన్మన్ద ప్రజ్ఞ విచికిత్సితార్థానధిగమ్య సమ్య గ్విచార్య రాద్ధాన్తితోపయోగితర వేదాన్తార్థసహిత సర్వవేదాన్తసారార్థ రత్నమణీన్ నిజ నిర్మితాధ్యాయ చతుష్టయ బ్రహ్మ సూత్ర గుణేషు గుమ్ఫితవాన్, అతఏ *వోభయత్ర 'జన్మాద్యస్య యతోఽన్వయా'దితి; "అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా-జన్మాద్యస్య యత''ఇతి చోపక్రమసామ్యం దృశ్యతే, అపిచ బ్రహ్మసూత్ర నిర్మాతృత్వం భగవతో బాదరాయణస్య మాత్స్య పురాణ వచనేభ్యోఽవగన్తవ్యమ్, తథా చోక్తం మాత్స్యే "ద్వాపరే బ్రహ్మశర్వాద్యై రర్థితో భగవాన్ హరిః । పరాశరాత్సత్యవత్యా మవతీర్ణో దయానిధిః॥ దృష్ట్వా మన్దమతీన్ ¶ కృష్ణో వేదాన్వ్యస్యోసుధాచ తాన్ । సేతిహాసపురాణాని మునీనధ్యాప్య సర్వవిత్ ॥

---

* ఉభయత్ర- సర్వవేదాన్తసారే తదర్థ విచారాత్మకవేదాన్త సారమీమాంసాయాంచ.

¶ కృష్ణః- కృష్ణద్వైపాయనః, తాన్వ్యస్తాన్వేదాన్ పురాణానిచ వ్యస్యేతి చకారస్య యోజనా, సర్వవిత్ - సర్వభూత మనోభిజ్ఞః, ఏతచ్చ వేదవ్యాసత్వాదౌ హేతుః, సర్వవేదాన్తసార ప్రజ్ఞప్తిః-శ్రీ మద్భాగవతార్థనిర్ణయః, "సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమి

తత్రైవ సర్వవేదాన్త సార ప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్ । చకారబ్రహ్మసూత్రాణి*చతురధ్యాయభేదతః ॥ + త్రైరేవచ్ఛిన్నసన్దేహాభక్తింప్రాప్య జనార్దనే । అజ్ఞాస్సైవామృతత్వంహి ప్రాప్నువన్తికలౌజనాః" ఇత్యాది. సూత్రలక్షణం *త్వన్యత్రోక్తమ్" అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రవిదోవిదుః" రితి. తతస్త్వేవం నిర్ణీతార్థం సర్వవేదాన్తసారభూతం శ్రీమద్భాగవతం శ్రీ భగవాన్నారాయణ శ్రీ శుకాచార్య రూపేణావతీర్యేహ ప్రఖ్యాపితవాన్; +కిం బహునా త్రైరితదుక్తంభవతి, పరమపురుషార్థహేతుభూత సత్సఙ్గ లబ్ధ భగవద్భక్తి రేవాత్రోత్తారణాయ

ష్యత " ఇత్యామననాత్; తస్యై. బ్రహ్మ సూత్రాణి - బ్రహ్మ పదోపలక్షిత సూత్రాణి, పరబ్రహ్మమహిమా ద్యుపవర్ణక సూత్రాణీతివా; "అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా " ఇత్యాది సూత్రాణీత్యర్థః. (చతురధ్యాయభేదత) ఇతి= "ఉపాస్యోపాసకోపాయోపేయానాం లక్షణానితు । వేదాన్తసార మీమాంసాధ్యాయైరుక్తాని ముక్తయ " ఇతి మహా విస్తృతా వర్ణభేద వివరణా చ్చతుర్ణా మధ్యాయానాం మిథో భేదో ఽవగమ్యతామ్ ;

+ త్రైరేవ- బ్రహ్మసూత్రైరేవ, భక్తిం ప్రాప్యేత్యేతస్యైతచ్ఛాస్త్రస్యభక్తివిషయకత్వే లిఙ్గమితిజ్ఞేయమ్

† (అన్యత్రే)తి= పురాణాన్తర ఇత్యర్థః. అల్పాక్షరం శబ్దతః, అర్థతస్తు విశ్వతోముఖమ్- బహ్వర్థగహ్వరమ్, అస్తోభమ్- ప్రతారణోక్తిరహితమ్, అనవద్యమ్- నిరర్థకాక్షర ప్రయోగాదిప్రియుక్తదోష రహితమ్, సూత్రవిదః సూత్రలక్షణాద్యభిజ్ఞా ఇత్యర్థః, అల్పాక్షరత్వాది సముచ్చయిస్సూత్ర లక్షణం భవతీతి భావః.

(కింబహునే)తి= ఇతఃపరం బహునా ప్రపఞ్చేన కిమ్ ? న కిఞ్చిత్ఫలమ్, కిన్తు సారఏవ జ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః.

సర్వైస్సమ్పాదనీయేతి సర్వే వేదాన్తా ఉపదిశన్తి, యథాచైతదర్థ ప్రతిపత్తిస్సర్వేషు వేదాన్తేషు జీవానాంస్యాత్తథాభగవతాబాదరాయణేన బ్రహ్మసూత్రాణి సమ్ప్రణీతాని, తస్మాదేతదర్థస్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థమధునా తాని బ్రహ్మసూత్రాణి వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి.

సమ్ప్రతి వ్యాచిఖ్యాసితసూత్రాత్మకస్యాధ్యాయచతుష్టయలక్షణస్య సర్వవేదాన్తసారమీమాంసాఖ్యశాస్త్రస్యేదమాదిమంసూత్రమ్. —※(హరిః ఓమ్.)※—

—※ ౧ ॥ సూ॥ ఓమ్॥ అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ※—

అత్రాథశబ్దోమఙ్గళార్థ ఆనన్తర్యార్థశ్చ, " ఓఙ్కారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణఃపురా । కణ్ఠం భిత్వా వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాఙ్గళికావుభౌ " వితి. " ఓఙ్కారశ్చాథశబ్దశ్చ మఙ్గళావిహకీర్తితా " వితి చైవమాదిషు వచనేష్వథశబ్దస్య మఙ్గళార్థత్వం హి స్మర్యతే, ఆనన్తర్యార్థత్వఞ్చాథశబ్దస్య సుక్సంమార్జనశ్రుత్యాదౌ దృశ్యతే, స్పష్టమేవ మామ్నాయతే "సుచస్సమ్మార్ష్టి-స్రువమగ్రే-పుమాంసమేవాభ్యస్సంశ్యతి మిథునత్వాయ- అథజుహూమ్- అథోపభృతమ్- అథధ్రువా " మితి. అథశబ్దార్థస్య మఙ్గళస్యైతచ్ఛాస్త్రప్రత్యూహనివృత్త్యాదిజనకత్వేన తస్యశాస్త్రేణైకవాక్యతాస్త్యేవ; శాస్త్రస్యాథశబ్దస్య §చోపజీవ్యోపజీవకభావసిద్ధేః; అపిచైకనాళావలమ్బిఫలద్వయవదిహాథశబ్దస్యానన్తర్యార్థత్వం చోపపద్యతే, యదనన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యం తద్వక్తవ్యమ్ః ఉచ్య

---

§ ఉపజీవ్యమ్- కారణమ్, ఉపజీవకమ్- కార్యమ్, తయోర్భావస్తత్త్వమ్; తస్యసిద్ధిః-నిశ్చయః, తస్మాత్; నను " సకృదుచ్చారితశ్శబ్దస్సకృదేవార్థం బోధయే " దితి న్యాయేసతి కథమిహానన్తర్యం చాథశబ్దేనాభ్యధాయీత్యతో దృష్టాన్తేనతస్యానన్తర్యార్థవత్త్వం సాధయతి- (అపిచైకనాళావలమ్బి) తి.

తే, యథా “అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే ' త్యత్ర ధర్మజిజ్ఞాసాయాః పూర్వకాణ్డాధ్యయనం నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షతే, తదనురోధేనతత్రత్యాథశబ్దః పూర్వకాణ్డాధ్యయనానన్తర్యం ధర్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశతి; ఏవమిహ పూర్వకాణ్డాధ్యయనాపేక్షాసామ్యేపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసోత్తరకాణ్డ లక్షణ సర్వవేదాన్తతత్త్వసారాధ్యయనం చ విశిష్య నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షత ఇతి. తథాచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాస్తదపేక్షానురోధాదథశబ్దేనాథాఽవగత్యన్త §సాఙ్గ సశిరస్క-వేదాధ్యయనాద్యానన్తర్య మేవోపదిశ్యతే, † నను ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవాథశబ్దేనోపదిశ్యతామ్? నైవమ్, ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసోత్పత్తేరధీతవేదస్య బ్రహ్మజిజ్ఞాసోపరోధప్రసఙ్గాత్; ‡ శక్యతేహ్యధీతవేదేన ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసాయా ఊర్ధ్వంచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసితుముపాసితుంచ ; అతఏవ

---

§ సాఙ్గేతి- శిక్షాకల్పనిరుక్త జ్యోతిష చ్ఛన్దో వ్యాకరణానీతి షడఙ్గాని, తైస్సహవర్తత ఇతి తథా; శిరాంసి-సర్వవేదాన్తతత్త్వసారాణి, తైస్సహవర్తతఇతి తథా; సచాసౌ వేదశ్చ సశిరస్క-వేదః, సాఙ్గశ్చాసౌ సశిరస్క-వేదశ్చ, తస్యాధ్యయనమ్- గురూచ్చారణానూచ్చారణమ్, తదానన్తర్య మిత్యర్థః. అధ్యయనాద్యానన్తర్యమిత్యత్ర ఆదినా “ నైతత్ఖలాయోపదిశే ” దిత్యాది శ్రుత్యుక్త విశేషణసమ్పత్త్యానన్తర్యంచ ద్యోతయతీతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేనాధ్యయనాదిమానేతచ్ఛాస్త్రస్యాధికారీత్యుక్తం భవతి.

† నను కర్మాణి చిత్తశోధన ద్వారా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాం హేతవ ఇతి కృత్వా కర్మావబోధోపి పూర్వవృత్తం స్యాదిత్యాశయేన శఙ్కతే-(నను) ఇతి.

‡ అకృత ధర్మజిజ్ఞాసస్యాపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాంసమ్భావయన్ధర్మజిజ్ఞాసాయా బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా పూర్వ వృత్తత్వం వ్యభిచరిత మిత్యాశయేనాహ-(శక్యతేహి) ఇతి- అస్యోపాసితుం చేత్యనేనాన్వయః.

శ్రూయతే " జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థోయశ్చేహకర్మభి"రితి, ¶ "తఆత్మవిద్యాయామర్భకభావాదారభ్య కృతపరిచయా" ఇతి, "కౌమారఆచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్భాగవతానిహ । దుర్లభంమానుషం జన్మ తదప్యధ్రువమర్థద " మితిచ; నహ్యత్రాథ శబ్దస్య ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్య మాత్రార్థత్వ పరిగ్రహే † తద్రీత్యావర్ణ్యమానశ్చైవాసాం శ్రుతీనామర్థ స్సామఞ్జస్య మియాత్, ఏవంచ సతికథం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవప్రతీక్షేత?కథంవాఽథశబ్దో

¶ (త) ఇతి-తే-ప్రియవ్రతాః కవిముఖావీర సవనాః, ఆత్మ విద్యాయామ్- భగవద్భక్తౌ, ధర్మాన్ భాగవతాన్ - శ్రవణాది రూపాం భగవద్భక్తిమిత్యర్థః.

† (తద్రీత్యే)తి- (అస్యాయమర్థః) ధర్మజిజ్ఞాసానంతర మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతితు " జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా " ఇతి "కౌమార ఆచరే " దితిచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీనాం భజన విధీనాంచ కృత ధర్మజిజ్ఞాసఃకుమారఃకదాచిద్విషయస్స్యాత్; తదసమఞ్జసమ్, సహి కౌమారావస్థాయాం ధర్మజిజ్ఞాసితుంక్షమతేకుమారః; భగవతఃకరుణార్ణవత్వా త్సులభత్వాచ్చ కుమారమధికృత్య తత్త్వజిజ్ఞాసా విధిర్భగవద్భక్తి విధి శ్చోపపద్యతే, అపిచ కర్మ బ్రహ్మ జిజ్ఞాసయోరభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసరూప ఫలభేదా దథ శబ్దస్య కర్మ జిజ్ఞాసానన్తర్యార్థత్వం దుర్వచమితిజ్ఞేయమ్. ఏతదేవాభినయేనాహ- (ఏవంచ సతీ)తి- ఏవమ్-ఉభయోర్మీమాంసయోః ఫలాదివైలక్షణ్యే సతీత్యర్థః, ఏతేనజ్ఞానకర్మభ్యాం మోక్ష ఇతి జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదోపిప్రత్యుక్తః, " రహూగణైత త్తపసాయాతి నచేజ్యయానిర్వపణాద్గృహాద్వా । నచ్ఛన్దసానోతజలాగ్ని సూర్యైర్వినామహత్పాద రజోభిషేకమ్ ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః " ఇత్యాది శ్రుతివ్యాకోపప్రసఙ్గాత్

ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్య మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశేత్? తస్మాద్వ్యా ఖ్యాతార్థావగత్యన్త వేదాధ్యయనాద్యానన్తర్యమేవాథశబ్దేనోపది శ్యత ఇతి స్థిరీకృతమ్. అత ఇతి హేతౌ, యతస్సర్వే జీవాస్సత్సఙ్గతో భక్తిముత్పాద్యానాదికర్మవాసనయాఽతినశ్వరానర్థావహైహి కాముష్మిక భోగాసక్తాస్సన్తస్సంసరన్తి; యతశ్చ "ఏవం లోకం ప రం విద్యాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసం యథా మణ్డలవర్తినా " మితి "హింస్రం ద్రవ్యమయం కామ్య మగ్నిహో త్రాద్యశాన్తిదమ్। దర్శశ్చపూర్ణమాసశ్చ చాతుర్మాస్యం పశుస్సు తః ॥ ఏతదిష్టం ప్రవృత్తాఖ్యం హుతం ప్రహుతమేవ చే" త్యాద్యాశ్శ్రు తయ ఏవాగ్నిహోత్రాది నిఖిలకర్మణాం ప్రాయేణ నశ్వరఫలద త్వమశాన్తిదత్వం చోపదిశన్తి; యతశ్చ "త్రైర్ధర్శనీయావయవైరుదా రవిలాసహాసేక్షణవామసూక్తైః । హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే - తవపరియేచరన్త్యఖిల సత్వ నికేతతయా తఉతపదాక్రమన్త్యవిగణయ్య శిరో నిబుతే " రిత్యేవ మాద్యాశ్శ్రుతయో భగవద్భజనస్యైవానన్తస్థిరాత్యన్తిక పరమ పురుషార్థరూప ఫలప్రదత్వముపదిశన్తి. అతో హేతోర్నిశ్శ్రేయ ససాధన భగవద్భజనార్థిభిస్సదాచార్యాదర్థావగత్యన్తసాఙ్గ సశిరస్క వేదాధ్యయనానన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, †కర్తవ్యేతి శేషః;

---

† నను కర్తవ్యేతి శేషాధ్యాహారశ్రమో మాభూత్, "అథయోగా నుశాసన " మిత్యస్మిన్యోగసూత్రేఽథశబ్దస్యాధికారార్థత్వాభ్యు పగమేన యోగానుశాసనమారభ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, "మఙ్గలాన న్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథే " త్యాదావప్యథ శబ్దస్యార మ్భార్థకత్వం ప్రసిద్ధమ్, అతస్తద్వదిహాధికారార్థకోఽథశబ్దస్స్యాది తి చేన్నైవమ్; అత్ర త్వథశబ్దస్యాధికారార్థత్వాభ్యుపగమే అధి కార్యనుపలమ్భాన్నాస్మిన్ శాస్త్రే ప్రేక్షావతాం ప్రవృత్త్యసిద్ధేః; తత

*జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా-బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, బ్రహ్మచో
త్తరాధికరణైః వక్ష్యమాణ లక్షణో నారాయణః, నతు వేదాద్యర్థా
న్తరమ్; ¶[బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి షష్ఠీ-నతు శేషే] జిజ్ఞాసాయా జిజ్ఞాస్యా

శ్చ శాస్త్రారమ్భో నిరర్థకస్స్యాత్, అధ్యాహృతే తు కర్తవ్యప
దేఽథశబ్దస్యానన్తర్యార్థకత్వేనాధికారిమత్త్వే సూచితే సత్య
స్మిఞ్శాస్త్రే ప్రేక్షావతాం ప్రవృత్తిస్సిద్ధ్యేత్, తతశ్చ సార్థక ఏవ స్యా
చ్ఛాస్త్రారమ్భః, తస్మాదావశ్యకః కర్తవ్యపదాధ్యాహారః.

* సమ్ప్రతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థాన్ప్రదర్శ్య సన్వా
చ్యేచ్ఛాలక్షితేన విచారేణాధ్యాహృత కర్తవ్య పదార్థాన్వయం
కథయితుం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్య ప్రకృతోపయోగి సమాసమాహ-
(జ్ఞాతుమిచ్ఛే)త్యాదినా-తత్ర బ్రహ్మపదస్య "తేనే బ్రహ్మహృదా-
పశ్యే మయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే - యేన విప్లావితం బ్రహ్మ వృష
ళ్యాం జాయతాత్మనా- సపనాన్బ్రహ్మగమయతీ" త్యాది శ్రుతి
షు వేదజీవ బ్రాహ్మణాదిష్వపి ప్రసిద్ధత్వాత్తన్నిరాసార్థం బ్రహ్మ
పదం వ్యాచష్టే-(బ్రహ్మచ) ఇతి.

(ఉత్తరాధికరణైః) రితి- జన్మాద్యధికరణాదిభి రిత్యర్థః, లక్షణదో
షమార్జకత్వా దీక్షత్యధికరణేనాపి లక్షణ వివక్షా సూత్రకార
స్యాస్తీతి జ్ఞేయమ్.

¶ "బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా" ఇత్యత్ర కర్మణి షష్ఠీం విహాయ శేష
షష్ఠీ పరిగ్రహే శేష శబ్దార్థే సమ్బన్ధసామాన్యే కర్మత్వ రూప
సమ్బన్ధస్యాప్యన్తర్గతతయా బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం "సి
ద్ధమన్నం పరిత్యజ్య భిక్షామటతి దుర్మతి" రితి న్యాయానుసారేణా
ర్థాదుక్తం భవతి, అతస్తన్నిరాసార్థమాహ- (బ్రహ్మణ ఇతిక
ర్మణి షష్ఠీ) ఇతి- అర్థాన్తరం నిరస్యతి- (న శేష) ఇతి- శేషః- స
మ్బన్ధ సామాన్యమ్.

పేక్షత్వాచ్ఛ్రుత్యనుసారాచ్చ; † తథాహి "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే- యేన జాతాని జీవన్తి- యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి- తద్విజిజ్ఞాసస్వ- తద్బ్రహ్మే"త్యాది శ్రుతిః ప్రత్యక్షమేవ బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం దర్శయతి, తద్ధి కర్మత్వం కర్మణి షష్ఠీ పక్షే సూత్రమనుసరేత్, యద్యపి శేష షష్ఠీ పరిగ్రహపక్షే బ్రహ్మ సమ్బన్ధ్యఖిల విచారః ప్రతిజ్ఞాతో భవేత్; తథాపి భజనీయత్వేన ముఖ్యస్య పరబ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా కర్మత్వే శబ్దతస్సిద్ధే సతి తత్సమ్బన్ధినామపి జిజ్ఞాసా కర్మత్వమర్థసిద్ధమేవ భవతి, యథా కురుక్షేత్రం గత ఇతి ముఖ్యస్య కురుక్షేత్రస్య గమన కర్మత్వే సాక్షాదుక్తే సతి తత్క్షేత్ర ప్రాపక మార్గవర్తి క్షేత్రాణాం గమన కర్మత్వ మర్థసిద్ధం భవతి తద్వత్; † తస్మాత్కర్మణి షష్ఠీ. జిజ్ఞాసేత్యత్ర సన్ ప్రత్యయేనేచ్ఛా ముఖ్యతయోచ్యతే, తత్సాధ్యో విచారస్తు జహల్లక్షణయోచ్యతే, ప్రకృత్యాతు ముఖ్యతయా జ్ఞానవాచిన్యా "భక్తిః పరేశానుభవో విరక్తి రన్యత్ర చైష త్రిక ఏక కాల" ఇతి శ్రుతి సిద్ధజ్ఞానైక కాలికా

---

† శ్రుత్యనుసారతాం సూత్రస్యోపపాదయతి-(తథాహీ)తి- తథా చ జ్ఞాధాతోః సకర్మకతయా తేన ధాతునా సమభివ్యాహృతం షష్ఠ్యాః కర్మార్థకత్వే సిద్ధే శ్రుతిసూత్రయోరైకార్థ్యం సిద్ధ్యతీతి భావః.

† శేష షష్ఠీపక్షం నిరస్య సిద్ధాన్త ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి- తథా చ "కర్తృకర్మణోః కృతీ" తి సూత్రేణ విహిత షష్ఠ్యన్తస్య బ్రహ్మ పదస్యాబన్తతయా కృదన్తేన జిజ్ఞాసాపదేన సమాసే కృతే సతి ప్రత్యక్షే కర్మణ్యేవ షష్ఠీ భవతీతి భావః. అథ జిజ్ఞాసేత్యత్ర ముఖ్యయోః ప్రకృతి ప్రత్యయార్థయో రిహానుపయోగాల్లక్షణయా తదర్థకథనముఖేన సూత్రస్య ఫలితార్థమాహ-(జిజ్ఞాసేత్యాతసన్ని)త్యాదినా- తత్సాధ్యః- ఇచ్ఛాసాధ్యః, జహల్లక్షణయేతి-

విషయ విరక్తియుక్తా భక్తిః * రజహల్లక్షణయోచ్యతే, తతశ్చ విచారస్య తత్ఫలభూత యథోక్త భక్తికర్మణః, అస్యాస్తు పరం బ్రహ్మైవకర్మ-గోచరఇత్యర్థః, † ఏవంచ యథోక్తాధ్యయనాద్యధికారి గుణసమ్పన్నేన భగవద్భక్తేర్నపరమపురుషార్థ హేతుత్వ శ్రుతేః జ్ఞానవైరాగ్యాఙ్గసహకృత భగవద్భక్తిసాధక సర్వ వేదాన్త సారార్థ విచారరూప శాస్త్రారమ్భః కర్తవ్య ఇతి సూత్రస్య ఫలితోర్థః, తథాచామ్నాయతే “ జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహకర్మభిః । వదన్తితత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యద్జ్ఞానమద్వయమ్॥ బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ,, ఇతి. “ జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసానార్థోయశ్చేహ కర్మభి ,, రిత్యుదాహృతవాక్యే భక్త్యుత్పాదనద్వారా పరమపురుషార్థ హేతుపరంబ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేత్యుక్తమ్, తత్రకశ్చిత్సంశయః;కిం*మత్రబ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి?

మఞ్చాప్రకరోశ స్తీతివదిత్యర్థః, ప్రకృత్యాత్యేతి = జ్ఞాధాతు నేత్యర్థః, * అజహల్లక్షణయేతి- ఛత్రిణోగచ్ఛన్తీతివదిత్యర్థః; తత్ఫలభూతేతి- విచారప్రయోజనభూత పూర్వోక్తజ్ఞాన వైరాగ్య సహిత భక్తిరిత్యర్థః, అస్యాస్త్వితి- జ్ఞానవైరాగ్యసహిత భక్తేరిత్యర్థః.

నను భక్తిజ్ఞానగోచరత్వం బ్రహ్మణోయుక్తముక్తమ్? తత్కథముక్తం వైరాగ్య గోచరత్వం తస్య? వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వాత్; సత్యముక్తం వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వేన బ్రహ్మణో తద్గోచరత్వాభావేపీహ వైరాగ్యేణ తద్ధేతుః పర బ్రహ్మణి విద్యమానానురాగో లక్ష్యతే, ఏవంచ తాదృశానురాగ గోచరత్వమేవ పర బ్రహ్మణో వైరాగ్యగోచరత్వంచ తస్యయుక్త మేవోక్తమితి గృహాణ; † ఏవంచేతి- షోక్త విధయా జిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థసిద్ధఇత్యర్థః. అధ్యయనాదీత్యత్రాదినా పూర్వవత్ఫలత్వాదివైగుణ్య రాహిత్యం శ్రద్ధధానత్వాది గుణవత్త్వంచ గ్రాహ్యమ్, *అత్ర-శాస్త్రే

ఆహోస్విత్ అజిజ్ఞాసితవ్యం భవతి? ఇతి * తత్రాజిజ్ఞాసితవ్య మితి తావత్ప్రాప్తమ్ ? కుతః జిజ్ఞాసితవ్య మితి కల్పస్య వికల్పాసహత్వాత్; తథాహి జిజ్ఞాస్యం చేద్బ్రహ్మ తత్కిం ప్రసిద్ధమ్ ? ఉతాప్రసిద్ధమ్ ? యదిస్యాత్తత్ప్రసిద్ధం తదా ప్రసిద్ధత్వాదేవ తన్నజిజ్ఞాసితవ్యమ్, యదిచాప్రసిద్ధం తత్స్యాత్తదాసుతరాం నైవశక్యతే తజ్జిజ్ఞాసితుమ్, తథాచ బ్రహ్మణః పునరజిజ్ఞాసితవ్యత్వే తద్విజిజ్ఞాసాకారం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యమిదం శాస్త్రమప్యనారమ్భణీయ మిత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తస్సమభిధీయతే, పరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యమేవ భవతి; § యస్మాదఖిలేన్ద్రియప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతః పరం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధమేవాస్తి, తథాపీదృశం వ్యుత్పద్యమాన బ్రహ్మశబ్దాభిధేయాశేషదోష ప్రతిభటా పరిమేయాత్యద్భుత సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సర్వశరణ్యత్వ సత్యకా

రమ్భ విషయ ఇత్యర్థః. $ తత్రేతి- పక్షద్వయమధ్య ఇత్యర్థః, కిం తావత్ప్రాప్తమ్- కః పక్షః అభ్యుపగమనీయత్వేన ప్రాప్త ఇత్యర్థః. వికల్పాసహత్వాత్ -వక్ష్యమాణవికల్పేననిరస్యమానత్వాదిత్యర్థః.

§ యస్మాదితి- యస్మాదిన్ద్రియాదిప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతః ప్రసిద్ధమేవ బ్రహ్మాస్తి తస్మాద్విశేష పరిజ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసితవ్య మేవ బ్రహ్మభవతీతి యోజనీయమ్, ఏతేన బ్రహ్మ ప్రసిద్ధి నిబన్ధనవిషయాది సమ్భవాచ్ఛాస్త్రమారంభణీయ మిత్యుక్తం భవతి; అత్రపూర్వపక్షే ప్రాగ్వన్మోక్షాసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేతుతత్సిద్ధిరితి ఫల భేదః, ఇయంచ మోక్ష సిద్ధిర్భక్తిద్వారా భవతి, భక్తిశ్చ సర్వ వేదాన్త సార శ్రద్ధాదినైవ భవతి, సచ సర్వ వేదాన్తసారే శ్రద్ధాదిరితరమతేష్వత్యన్తాశ్రద్ధావి నైవ భవతి, తాదృశేతర మతాశ్రద్ధాదిస్తన్మతనిరాకరణేనైవ భవతి, తన్మత నిరాకరణార్థశ్చాయం శాస్త్రారమ్భో భవతీతి వక్ష్యన్నితరమతానిదర్శయతి-(తథాపీదృశ)మిత్యాదినా.

మత్వ, సత్య సఙ్కల్పత్వాద్యనన్త కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం పరంబ్రహ్మావిచార్యానాదికర్మవాసనయాబహవో * విప్రతిపద్యమానాదృశ్యన్తే, తథాహి లోకాయతికాజనా శ్చైతన్య విశిష్టం శరీరమేవాత్మేతి ప్రతిపద్యన్తే, కేచిదిన్ద్రియాణ్యేవాత్మేతి, అన్యే పునర్మన ఆత్మేతి, అపరేక్షణిక విజ్ఞాన మాత్రమేవాత్మేతి, ఏకే శూన్యమితి, అపరే దేహాది వ్యతిరిక్త స్సంసారీకర్తాభోక్తాస్తీతి, ఇతరే భోక్తైవ కేవల మకర్తేతి, కేచిత్తద్వ్యతిరిక్త ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞో ఽస్తీత్యేవం బహవో + యుక్త్యాభాస వాక్యాభాసో పష్టమ్భాస్సన్తో ఽన్యథా ప్రతిపన్నా దృశ్యన్తే, త(త్రా)విచార్య కిమపి మతం ప్రతిపద్యమానో § నైశ్రేయసా ద్వర్త్మనో భ్రశ్యేత, సంసృతించ ప్రతిపద్యేత,

---

* విప్రతిపద్యమానాః- విప్రతిపత్తిర్వదన్త ఇత్యర్థః, విప్రతిపత్తయో నానామతవాదివాక్యాని.

\+ యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భాః- లోకాయతికాదయః, తేహివేదశాస్త్రాణ్యనాదృత్య స్వకపోల కల్పిత యుక్త్యైవదేహాత్మ వాదాదికం వదన్తి, అతస్తేషాంయుక్త్యాభాసో పష్టమ్భత్వమ్, కర్మమీమాంసకాదయస్తు నిజమనీషానుసారేణ వేదవాక్యార్థాన్ వర్ణయన్తస్తైర్వాక్యైస్స్వమతాని దృఢయన్తి, అతస్తే వాక్యాభాసోపష్టమ్భా ఇత్యుక్తమ్, అన్యథా ప్రతిపన్నాః-ప్రోక్త వేదాన్త సిద్ధాన్తవిరుద్ధత్వేన స్వస్వమతాన్యవకల్పయన్తో దృశ్యన్త ఇత్యర్థః.

§ నైశ్రేయసా ద్వర్త్మనః- నిత్యనిరపేక్షం శ్రేయఏవ నైశ్రేయసమ్-మోక్షః, తద్ధేతోర్భక్తిమార్గాదిత్యర్థః,

తథాచైతన్మతమాశ్రిత్య దేహాత్మవాదాదినాఆత్మతత్వస్యలోపితత్వాత్తస్య మహాపాతక సమ్భవాదన్ధం తమఃప్రాప్తి రేవభవతీతిభావః; “ త్వదనుపథంకులాయమిదమాత్మసుహృత్ప్రియవచ్చరతి తథోన్ముఖే త్వయిహితేప్రియ ఆత్మనిచ । నబతరమ న్త్యహో అసదుపాసనయా

తస్మాన్నిశ్శ్రేయసార్థిభి రేతేషాం లోకాయతికాదీనాం సమయ నిరసనముఖేన యథోక్తం సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట సత్సమ్ప్రదాయమేవ సమాశ్రిత్య పరంబ్రహ్మైవోపాసిత్వా ఽస్మాన్నిశ్శ్రేయస మధిగన్తవ్యమ్, తదర్థం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా రూపం సర్వ వేదాన్త సార మీమాంసాఖ్య మిదం శాస్త్రమపి భగవ దుపాసనార్థిభి స్సమారమ్భణీయమ్, తస్మాత్సుష్ఠూక్తం భగవతా బాదరాయణేనాచార్యేణాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి. ¶ అత్రశ్రోతృప్రవర్తనాయార్థోక్తాన్విషయప్రయోజన సమ్బన్ధాధికారిణః ప్రదర్శయిష్యామః, తథాహి సంసారబన్ధాన్మోక్షోపాయభూత భగవద్భక్తి రేవైతచ్ఛాస్త్రస్య విషయః, తాదృశభక్తిద్వారా మోక్షలాభ ఏవ ప్రయోజనమ్, సదాచా

త్మహానో యదనుశయభ్రమస్త్వరుభయే కుశరీరభృతః " ఇతిశ్రుతేః, "అన్యథా సన్తమాత్మానం యోన్యథా ప్రతిపద్యతే। కింతేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా,, ఇతిస్మృతేశ్చ.

¶ అత్ర-అస్మిన్వ్యాఖ్యాసితసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యే శాస్త్రే, ఏతచ్ఛాస్త్రస్యవిషయఇతి=విషయః ప్రమేయఇత్యర్థః, యే తు జీవ బ్రహ్మైక్యమస్య శాస్త్రస్య విషయ మిచ్ఛన్తి తన్మతే శాస్త్రాధికారి తయా జీవస్య సత్యత్వే తస్య ప్రాప్యస్య పరబ్రహ్మణశ్చాభేదానుపపత్త్యా విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గః ప్రసజ్యేత, యది మిథ్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా జ్జీవస్యాపి మిథ్యాత్వ మభిమతమ్? తథాపి మిథ్యాభూత జీవబ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య మిథ్యాత్వేన విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గో దుర్వారః, యదిచ జీవ బ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య సత్యత్వ మభ్యుపగమ్యతే? తథాచ జీవస్య పరబ్రహ్మత్వేనావిశేషాత్ బ్రహ్మైవాధికారీస్యాత్, అస్త్వితి చేత్తర్హి= పరబ్రహ్మణశ్శాస్త్రాధీనజ్ఞానవత్త్వాత్సర్వజ్ఞత్వహానిః, అపిచ ఏకాధికారి ముక్తౌ సర్వముక్తి ప్రసఙ్గేన అధికార్యన్తరాభా

ర్యాదర్థావబోధాన్తాధీతసాఙ్గసశిరస్క వేదాస్తత్రైవశ్రిద్ధాదిమ
న్తోఽధికారిణః , తేషాం విషయ ప్రయోజనాభ్యాం సాకం సమ్బన్ధ
స్తుకర్తవ్యతారూపః ప్రాప్తవ్యతా రూప శ్చేతి· తస్మాద్బ్రహ్మజి
జ్ఞాసాకర్తవ్యే త్యధ్యవసితమ్.

జిజ్ఞాసాధికరణం సమాప్తమ్. అ ॥౧ ॥ సూ ॥౧.

వాత్మనశ్శాస్త్రారమ్భ భఙ్గోదుర్వారః, తస్మాదధికార్యాద్యసిద్ధ్యా
శాస్త్రారమ్భో భగ్నస్స్యాత్,తథాచేదంసూత్రమనర్థక మిత్యేవ
మాదయో మతాన్తర దోషా ఏతత్ భాష్యమహా వివృతికృద్భిస్సుధీ
భిర్విభావితాః.స్యాదేతత్ ఇదం సూత్రం ప్రారిప్సిత శాస్త్రాద్బహి
ర్భూతంసచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి? ఉతాన్తర్గతం సచ్ఛాస్త్ర మార
మ్భయతి? నాద్యః, తస్యాప్యారమ్భకసూత్రాన్తరాపేక్షయాఽనవ
స్థా ప్రసఙ్గాత్; నచ స్వపర నిర్వాహక మిదంసూత్రమితివాచ్యమ్;
తథాసత్యుత్తరసూత్ర స్యైవస్వపర నిర్వాహకత్వో పపత్తేస్స్వార
మ్భేస్వారమ్భే హేతురిత్యాత్మాశ్రయ ప్రసఙ్గాత్; శాస్త్రబహిర్భూ
తత్వేన హేయత్వ ప్రసఙ్గాచ్చ;నాన్త్యః,అన్తసూత్రస్యాపి శాస్త్రా
త్మకత్వేన శాస్త్రస్యైవ శాస్త్రారమ్భకత్వే పూర్వవ దాత్మాశ్రయ
ప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, "జీవస్యతత్త్వజ్ఞానే"తి విచారవిధినాస
మారబ్ధమిదం సూత్ర మేతచ్ఛాస్త్రాన్తర్గతం సదేవాధ్యయన విధి
వచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి, యథా "తస్మాత్స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య"
ఇత్యధ్యయనవిధి స్స్వాధ్యాయాన్తర్గత స్సన్నేవ స్వాధ్యాయాధ్య
యన మారమ్భయతి, తద్వదితి బోధ్యమ్. అ॥౧॥ సూ॥౧.

ఏవమాదిమసూత్రోక్తాధికార్యాదిమత్త్వేన సమ్పృణీత మిదం
శాస్త్రంవ్యాచక్షాణో భగవాన్భాష్యకారః ప్రథమ సూత్రేణ భజనీ
యతయోక్తస్యపర బ్రహ్మణో లక్షణం నాస్తీత్యాక్షేప సఙ్గత్యార
బ్ధం "జన్మాద్యస్యయత" ఇత్యుత్తరాధికరణంరచయన్ సర్వవేదా

—※ ౨॥ సూ॥ జన్మాద్యస్య యతః ※—

※ సర్వవేదాన్తసారే ఆదావిదమామ్నాయతే “జన్మాద్యస్య యతో న్వయాదితరత శ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాడి”తి. అత్రభవతి$విచికిత్సా-కిమిదం వాక్యం జిజ్ఞాస్య తయా పూర్వసూత్రేణ ప్రతిజ్ఞాతంపరం బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూప లక్షణేన ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి? కిం శక్నోతి?ఇతి. తత్ర పరబ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వేన తస్మిన్ లక్షణ సమన్వయా యోగాద్యథోక్తం వాక్యం జగ జ్జన్మాది కారణత్వరూప లక్షణేన పరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి, తస్మాదస్మిన్ లక్షణం నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, సర్వవేదాన్తసారామ్నాతం, “జన్మాద్యస్య యతో న్వయా”దిత్యేతద్వాక్యం జగజ్జన్మాదికారణత్వరూప లక్షణేన పరంబ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం శక్నోత్యేవ, యతస్సర్వవేదాన్తసారఏవ “ఆత్మానిత్యో ఽవ్యయ శ్శుద్ధ ఏకః క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః। అవిక్రియస్స్వదృగ్ధే తుర్వ్యాపకో ఽసఙ్గ్యనావృతః॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానం లక్షణైః పరైః। అహంమమేత్యతద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్యజే”దిత్యాదౌ నిత్యత్వాది రూపాణాం బహూనాం లక్షణానాం పరమాత్మని సమన్వయేన తైరేవ లక్షణైర్గపరమాత్మనో వేద్యత్వం సమామ్నాయతే. §యత్తూక్తం నిర్విశేషత్వేన బ్రహ్మణి లక్షణ సమన్వయోనాస్తీతితన్న, “సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తి స్త్యాగ స్సన్తోష ఆర్జవ” మిత్యారభ్య “ఏతే చాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః। ప్రార్థ్యా మహా

న్తసారాదిమ మఙ్గళవాక్యమేవ విషయందర్శయతి-※(సర్వవేదాన్త సారే ఆదా) వితి. $ విచికిత్సా-సన్దేహః,

యతగ్కకారణా చామ్నాయతేతస్మాత్కారణాచ్ఛక్నోతీతిసమ్బన్ధః.

§ ప్రలపితం నిరాచష్టే- (యత్తూక్త) మితి, ఉక్తలక్షణేనభజనీయస్య పరబ్రహ్మణస్స్వరూపే ఽవగతే సత్యజ్ఞసా తద్భజన సిద్ధిరేవ

త్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవియ న్నిస్మకహీనచి" దిత్యాదావశేషదోష ప్రతిభ టూ పరిమేయాత్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణత్వే న సవిశేషత్వ మేవహి పరంబ్రహ్మణ ఉపదిశ్యతే, ¶ తస్మాదస్యైవ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి జగత్కారణత్వాది రూప లక్షణ సమన్వయః; తదర్థమేవ భగవానాచార్యో యథోక్త సర్వవేదాన్తసార వాక్య సూచితం జగజ్జన్మాదికారణత్వం పర బ్రహ్మణో లక్షణం భవతీతి ప్రాహ—(జన్మాద్యస్యయత)ఇతి= + జన్మ ఉత్పత్తిరాదిర్యస్యతజ్జన్మాదీతి, [తద్గుణ సంజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఉత్పత్తి స్థితి లయా స్సమాసార్థః, ప్రవేశ నియమనాదీనాం స్థితావన్తర్భావా న్నపృథ గుపదేశః, ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాద్విశ్వస్యాస్యే †తీదమానిర్దేశః; యతఇతి

సిద్ధాన్తస్య ముఖ్య ఫలమితి సూచయితు మాహ- ¶(తస్మా) దితి- పూర్వపక్షేతు తద్భజనాసిద్ధిర్ఫలమితి జ్ఞేయమ్, ఏవముత్తరాధికరణానాం పూర్వపక్షేష్వపి రాద్ధాన్త ఫలతో విపరీత ఫలాన్యేవ ద్రష్టవ్యాని. ... ... ※

+ సూత్రావయవాన్వ్యాచష్టే -(జన్మ ఉత్పత్తి) రిత్యాదినా- యస్యేత్యన్యపదార్థనిర్దేశః, సచాత్ర జన్మస్థితిలయరూపః; జన్మస్థితిలయస్యసమాహారత్వాత్తద్గత్వమేకవచనత్వంచ బోధ్యమ్. బహువ్రీహేరన్యపదార్థప్రధానస్య 'పీతామ్బర'ఇత్యాదౌదృష్టత్వాద్బహువ్రీహి ఘటక పదార్థానా మన్యపదార్థ విశేషణత్వంవ్యక్తమిత్యాశయేనాహ- (తద్గుణ సంజ్ఞాన) ఇతి- తస్య - సమాసార్థైకదేశస్య జన్మనః, గుణత్వేన విశేషణత్వేన సంజ్ఞానమ్-బోధో, యస్మిన్ బహువ్రీహౌ సతద్గుణ సంజ్ఞానః; † ఇదమా-ఇదం శబ్దేన.

ఏవం సూత్రావయవాన్వ్యాఖ్యాయ ఫలితార్థం కథయన్ యత్తదోర్నిత్యయోగ నియమాదిహ యచ్ఛబ్ద శ్రవణేన తచ్ఛబ్ద మధ్యాహృత్య పూర్వ సూత్రాద్బ్రహ్మపదంచానుషజ్య తద్ఘటిత వాక్య

చ కారణ నిర్దేశః, * తథాచాస్య నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతస్య విచిత్రానేక ప్రతినియత సుఖ దుఃఖ భోక్తృభోగ్య వర్గాత్మకస్య మనసాప్య నీశ్వరాచిన్త్య రచనస్య విశ్వస్య జన్మ స్థితి లయాః యతస్సర్వజ్ఞా దచిన్త్యాద్భుతాపారవివిధశక్తేః పరమకారణా ద్భవన్తి తద్బ్రహ్మేతి వాక్య శేషః, తథైవ తైత్తిరీయకే శ్రూయతే "యతోవా ఇమానిభూతాని జాయన్తే-యేనజాతాని జీవన్తి - యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి-తద్విజిజ్ఞాసస్వతద్బ్రహ్మేతీ"తి. స్మర్యతేచ "యతస్సర్వాణిభూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే । యస్మింశ్చప్రళయంయాన్తి పునరేవ యుగక్షయే" ఇతి. తతశ్చ జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీలంపరం బ్రహ్మ నిరవశేషేణ సంసారబీజనిర్హరణాయ భజనీయత్వేన జ్ఞాతవ్య మిత్య భిప్రాయః.

§ సమ్ప్రతియథోక్తంలక్షణంబ్రహ్మణోదృఢయితుంతాదృశలక్షణాది

శేషం సూత్రేణ యోజయతి_ *(తథాచాస్యే)త్యాదినా= ఏతదాదీని విశ్వ విశేషణాని కారణస్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాభివ్యఞ్జకానీతిబోధ్యమ్.(విచిత్రానేకే)తి-ప్రతినియతాని-వ్యవస్థితాని, సుఖాదీని యేషామ్; తేచతే భోక్తారశ్చ, భోక్తారో జీవాః, భోగ్యాశ్శబ్దాది విషయ ప్రపఞ్చాః, తదుభయ వర్గాత్మకస్యే త్యర్థః. తత్రభోక్తౄణాం నిత్యత్వేపి దేహాద్యుపాధి వశాత్ గౌణమేవ కార్యత్వం భవతీతి తత్త్వమ్. ఏతేన జగజ్జన్మాదికారణత్వంబ్రహ్మణశ్శుక్తేః రజతత్వమివతటస్థలక్షణ మిత్యేతత్తుచ్ఛీకృతమ్.

§ వేదానామానుపూర్వ్యేణ నామరూపానుస్మారకత్వేన విశ్వసృష్ట్యాది ప్రయోజకత్వా త్తదావిర్భావ స్థానత్వే లక్షణత్వేన సిద్ధే తదర్థానుగుణ్యేన విశ్వం సృజతః పరబ్రహ్మణః ప్రోక్తంజగజ్జన్మాది కారణత్వం దృఢీకృతంభవతీత్యాశయేనోక్తమ్ "శాస్త్రయోనిత్వాత్"ఇతీదం హేతుసూత్రమవతారయతి—(సమ్ప్రతీ)త్యాదినా.

బోధకశాస్త్రావిర్భావస్థానత్వమపి తస్య లక్షణం భవతీత్యభిప్రేత్యాహ,

—※ 3॥ సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ ※—

శాస్త్రాణాం యోనిః- ఆవిర్భావస్థానమ్, శాస్త్రయోనిఃపరం
బ్రహ్మ, ఉపాంశుగ్రహాది సాదన మన్త్రే దృశ్యతేహి యోని శబ్దస్య
స్థానపరత్వమ్, తథా చ మన్త్రః; †“ఏష తే యోనిః ప్రాణాయ త్వే” త్యా
దిః, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తదపి బ్రహ్మణో లక్షణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్,
తతశ్చ శాస్త్రయోనిత్వాత్ జగత్కారణత్వాదిరూపం లక్షణం త
స్య సిద్ధమిత్యభిప్రాయః, కానిపునశ్శాస్త్రాణీ ఉచ్యన్తే, “శ్రీమద్భాగ
వతం తన్త్వగ్ర్యం శాస్త్రమిత్యభిధీయతే। ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా
భారతం పాఞ్చరాత్రకమ్। యచ్చానుకూలమేతేషాం తచ్చ శాస్త్రం ప్ర
కీర్తితమ్” ఇత్యాది వచనేభ్యః శ్రీమద్భాగవతాదీనాం ఖలు శా
స్త్రత్వమవగమ్యతే, తస్మాద్భాగవతాదీన్యేవ శాస్త్రాణి భవన్తి, త
థా తేషాం శాస్త్రాణాం పరం బ్రహ్మైవావిర్భావ స్థానమిత్యవగమ
యన్తి శ్రుతయః ‡“తేనే బ్రహ్మహృదా య ఆదికవయ” ఇతి, “ఇదం
భగవతా పూర్వం బ్రహ్మణే నాభిపఙ్కజే। స్థితాయ భవభీతాయ కా
రుణ్యాత్సమ్ప్రకాశిత” మితి, “సర్వాగమామ్నాయ మహార్ణ
వాయే” తి, “యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ

---

† మన్త్రస్యాయమర్థః- హే ఉపాంశుగ్రహ? ఏషః- ప్రదే
శః, తే- తవ, యోనిః- స్థానమ్, అతః, ప్రాణాయ- ప్రాణ సం
రక్షణార్థమ్, త్వామ్, సాదయామీతి.

‡ యః- నారాయణః, బ్రహ్మ- సాఙ్గసశిరస్క వేదమ్, ఆదిక
వయే- చతురాననాయ. ఇదమ్- శ్రీమద్భాగవతమ్. ఆగమాః- శ్రీ
పాఞ్చరాత్రాద్యాః, ఆమ్నాయాః- సాఙ్గ సశిరస్క వేదాః, సర్వే
చ తే ఆగమామ్నాయాశ్చ, తేషామ్; మహార్ణవాయ- ఆవిర్భావా
వస్థితిస్థానాయేత్యర్థః.

ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి, "అస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యత్
దృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽథర్వాఙ్గిరస" ఇతి, "ఋచస్సా
మానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్ంసిజజ్ఞిరే తస్మాత్- యజు స్తస్మాదజాయత"
తిచైవమాద్యాః. 'ఋచస్సామాని జజ్ఞిర' ఇత్యత్ర జనేరావిర్భా
వమాత్రపరత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, నతూత్పత్తిపరత్వమ్, తథాసతి వే
దస్య నిత్యత్వా వగమకస్య 'అతఏవచ నిత్యత్వ' మితివక్ష్యమాణ
సూత్రస్యానుపపత్తి ర్నస్యాత్. యద్వా- యథోక్తం శ్రీమద్భాగ
వతాది శాస్త్రజాతం యోనిః ప్రమాణంయస్యేతి. తథా "జన్మా
ద్యస్య యతోన్వయాదితరతశ్చే" తి, "సర్వేశ్వర స్సకల జగతాకా
రణకారణభూత" ఇత్యేవమాది శాస్త్రాదేవహి ప్రమాణాజ్జగజ్జన్మాది
కారణ కారణం నారాయణ ఇత్యధ్యవసీయతే, అత శ్శాస్త్రయోని
త్వం తస్యోక్తమ్; తతశ్చ పర బ్రహ్మణో నారాయణస్య నిఖిల జ
గజ్జన్మాది కారణత్వరూప లక్షణంసిద్ధమ్.

† శాస్త్రయోనిత్వం దృఢయతి.

౪॥సూ॥తత్తు సమన్వయాత్

తుశబ్దోఽవధారణే, తత్-పూర్వసూత్రోదితంశాస్త్రయోనిత్వమ్, బ్రహ్మణిసర్వశ్రుతీనాం ¶ ముఖ్యతయాసమన్వయాత్తస్యైవసిద్ధ్యతి, తథాచశ్రుతిః "వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయా § త్రికాణ్డవిషయా ఇమే" ఇతి, "సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తి"తిచ, తథా స్మృతిశ్చ" వేదై

---

† శాస్త్రయోనిత్వసాధకత్వా త్సమన్వయ సూత్ర మవతారయతి—(శాస్త్రయోనిత్వ) మితి.

¶ (ముఖ్యతయే)తి- యోగరూఢిరూపవృత్తిభేదేనేత్యర్థః; సమన్వయః- తాత్పర్య విషయత్వమ్, తస్యసత్త్వా దిత్యర్థః.

§ (త్రికాణ్డే)తి-కర్మజ్ఞాన భక్తికాణ్డవిషయాఇమేవేదా బ్రహ్మాత్మవిషయాః- ముఖ్యతయాబ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదన తత్పరాఇత్యన్వయః

శ్చసర్వైర్వరహమేవ వేద్య"ఇత్యేవమాద్యా. ౧ (అథవా)పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వమేవ సాక్షాద్దృఢయితుం సమన్వయ సూత్రమారభ తే, తథాహి,తుశబ్దశ్చార్థే, తత్-జగజ్జన్మాదికారణత్వ రూపం ల క్షణమ్, బ్రహ్మణఃప్రకృతి మహదాదితత్త్వేషు నియన్తృత్వేన సమన్వ యాద్వ్యతిరేకాచ్చ సిధ్యతి, వ్యతిరేకో సజ్జః; తథైవ కిల శ్రూయ తే "జన్మాద్యస్యయతోऽన్వయాదితరతశ్చే" తి. తస్మాన్నిఖిలజగజ్జ న్మాదికారణం పరం బ్రహ్మైవతద్భజన్మార్థిభి జిజ్ఞాస్య మిత్యధ్య వసీయతే. ... ... *

॥౨॥జన్మాద్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూత్రమ్॥౩॥

† అత్రసాఙ్ఖ్యాస్సముత్తిష్ఠన్తి, జన్మాద్యస్యేతిలక్షణతఃప్రధాన మేవలక్ష్యతే, అతస్త్రిగుణాత్మకమచేతనంప్రధానమేవ స్వాతన్త్ర్యే ణ జగత్కారణంభవతీతివదన్తః. /తస్మాత్కింప్రధానమేవజగత్కా రణంభవతి? కింవా పరమేవబ్రహ్మ జగత్కారణం భవతి? ఇతి విచికి త్సాయాం తత్ప్రతిచక్షణాయేదం సూత్రమారభ్యతే,

~~~~~~

౧ ఏవం సమన్వయ సూత్రేణ శాస్త్రయోనిత్వం దృఢీ కృత్య తద్ద్వారా జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపలక్షణం బ్రహ్మణి దృఢీకృతమ్, అధునా సాక్షాదేవ బ్రహ్మణి తాదృశలక్షణ దృఢీకరణ హేత్వన్తర త్వేన పునస్సమన్వయ సూత్రం వ్యాచష్టే-(అథవే)త్యాదినా. అ॥౨॥

† అథ విశ్వ సృష్ట్యాదికం జడకర్తృకమ్, కార్యత్వాత్; వృ క్షకమ్పనవత్; ఇత్యనుమానగమ్యస్య ప్రధానస్యైవ ప్రోక్తం జగ జ్జన్మాది కారణత్వ లక్షణమితి సాఙ్ఖ్యావదన్తి, తస్మాదిదం లక్షణం బ్రహ్మణఃకథం సిధ్యేత్ ? ఇత్యాక్షేప సజ్జతిముత్తరాధికరణే ద్యోత యితుం సాఙ్ఖ్యమతం ప్రస్తౌతి—(అత్రసాఙ్ఖ్యా) ఇతి=అత్ర-ఏత ల్లక్షణ సమన్వయ సిద్ధివిషయే, సముత్తిష్ఠన్తి, ఆక్షేప్తుమితి శేషః.

తస్మాత్ - ప్రధానస్య జగత్కర్తృత్వప్రతిభానాదిత్యర్థః.
~~~~~~

—❋ ౫॥ సూ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్. ❋—

యత్పునరుక్తం సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానం స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణం భవతీతి తన్నోపపద్యతే, యతః ప్రధానమశబ్దమ్- ప్రధానస్య హి స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణత్వం శ్రుతిప్రమాణ రహితమితి యావత్; తత్కస్య హేతోః? ఈక్షతేః; ఈక్షతిః- ఈక్షణమ్, నిఖిల జగన్నిర్మాణాద్యనుగుణాలోచయితృత్వేన సర్వజ్ఞత్వ శ్రుతేరిత్యర్థః, ఏవం హి శ్రూయతే "అభిజ్ఞస్స్వరాడి"తి, "యోఽస్యాధ్యక్ష" ఇతి, తథా "సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయే"తి, తథా "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- తత్తేజోఽసృజత" ఇతి చ. న హ్యాసాం శ్రుతీనాం సర్వజ్ఞం పరమాత్మానమన్తరా అచేతనం ప్రధానం వా స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణమభిప్రేతమితి శక్యతే వక్తుమ్; "యోఽవ్యక్తజీవేశ్వర" ఇతి పరమాత్మనః ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వ శ్రుతి విరోధ ప్రసఙ్గాత్; కిన్తు సార్వజ్ఞ సత్యసఙ్కల్పత్వ సర్వశక్తిత్వ సర్వనియన్తృత్వాద్యనన్త పరమ మఙ్గళ పరమ కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణత్వేనాభిప్రేతం భవతీతి వక్తవ్యమ్, తథా సతి కథమచేతనం ప్రధానం జగత్కారణత్వేన లక్ష్యేత, † తస్మాత్పరస్మిన్ బ్రహ్మణి సమన్వితస్య సర్వ జగజ్జన్మాదికారణత్వ లక్షణస్య న క్షతిః.

—❋ ౬॥ సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్ ❋—

‡ నన్విహాభిజ్ఞ శబ్దో జీవే గౌణ ఏవ ప్రయుజ్యతే, తస్మాత్స ఏ

---

† లక్షణే ప్రసక్తాతివ్యాప్తి మార్జనమేవైతదధికరణ ప్రయోజనమిత్యాశయేనాహ- (తస్మా)దితి.

‡ ఏవమ్ "అభిజ్ఞస్స్వరాట్" ఇత్యత్రాభిజ్ఞ ఇత్యనేన భగవతః పరబ్రహ్మణో జగజ్జన్మాది కారణత్వ ప్రయోజకం సర్వజ్ఞత్వమభిహితమ్, సమ్ప్రతి 'గౌణశ్చే' దితి సూత్రేణాభిజ్ఞ శబ్దస్య జీవే గౌ

వ జగత్కారణత్వేన లక్ష్యత ఇతి చేన్న, కస్మాత్? ఆత్మశబ్దాత్-పూర్వత్ర జగజ్జన్మాదికారణత్వేన లక్షితస్యాత్ర తత్ర "ధామ్నా స్వేనసదా నిరస్త కుహకం సత్యం పర" మితి సర్వజ్ఞత్వేన పరమాత్మత్వావగమక శ్రుతేరిత్యర్థః, అత్ర "ధామ్నా స్వేనసదా నిరస్తకుహక" మిత్యనేన సదా ప్రకృతి సమ్బన్ధ రాహిత్య మవగమయ్య సర్వజ్ఞత్వం భగవత ఉచ్యతే, నహ్యేవం విధ నిరస్త కుహకత్వం జీవస్య సమ్పద్యతే, అతఏవైవమామ్నాయతే "యన్మాయయా గహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి స్వపన్తి" ఇతి. తతశ్చాయమభిజ్ఞశబ్దః ప్రకృతే ముఖ్య ఏవ భవతి, తేనచ పరమాత్మైవగమ్యతే, తస్మాజ్జగత్కారణత్వరూపస్య పరమాత్మలక్షణస్య నకాచిత్క్షతిః.

॥౩॥ ఈక్షత్యధికరణం సమాప్తమ్॥సూ॥౨॥

—✤ ౭॥ సూ॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ✤—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే "భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజ" మితి. అత్ర విశయః, కిమిహాధోక్షజ భజన మాత్రం ముముక్షుభిః కర్తవ్య మిత్యభిధీయతే? ఆహో స్విత్తదన్యభజనంచ తైః కర్తవ్యమ్? ఇతి. "తత్ర భేజిరే మునయోఽథాగ్ర" ఇత్యగ్ర పదసామర్థ్యాదాదౌ తావన్ముముక్షుభిర్భగవద్భ

ణవృత్తిమాశ్రిత్య తత్ర లక్షణస్యాతి ప్రసక్తి మాశఙ్కతే- (నన్విహ) ఇతి= ఇహ- 'అభిజ్ఞస్స్వరాట్, ఇత్యస్మిన్వాక్యఇత్యర్థః.

తతశ్చే)తి- అభిజ్ఞశబ్దస్య గౌణత్వేనిరస్తే సతీత్యర్థః, తేన - అభిజ్ఞ శబ్దేన. అధి॥౩॥ సూ ॥౨॥

అస్యాధికరణస్య జన్మాద్యధికరణవ దుపాస్య లక్షణ కథనేన తత్స్వరూపాభివ్యఞ్జకత్వా దుపాస్య లక్షణాధ్యాయే నైక కార్య కారిత్వం సఙ్గతిః, జన్మాద్యధికరణానన్తర్యేచ యథా జగజ్జన్మాది కారణత్వం పరబ్రహ్మైకనిష్ఠం తథా ముముక్షు జాతమపి

జనం కర్తవ్యమ్, తత స్తదన్యభజనంచ కర్తవ్య మిత్యభిప్రేయత ఇ త్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ముముక్షుభి ర్యథోక్తజ భజన మాత్రం క ర్తవ్యమితీహా భిప్రేయతే, నతుతదన్యభజనంచ, కుతః? తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్- " ముముక్షవోఘోరరూపాన్హి త్వాభూతపతీన థ । నారాయణకలాశ్శాన్తా భజన్తేహ్యనసూయవ " ఇత్యుత్తర త్ర భగవద్భజనమాత్ర నిష్ఠస్యహి మోక్షఉపదిశ్యతే, 'యత్తు భేజి రేమునయోథాగ్ర ' ఇత్యత్ర భగవదన్యభజనంచ ముముక్షుభిఃకర్త వ్యతయా అభిప్రేయత ఇత్యుక్తం తదతిమన్దమ్, తత్ర, అగ్రే- ఆదౌ విద్యమానా శ్శిష్టా ఋషయః, శుద్ధసత్వమూర్తిం భగవన్త మధో క్షజమేవ మోక్షాయభేజిర ఇతి శిష్టాచారస్యప్రదర్శితః, యేనాగ్రప దసామర్థ్యా దన్యభజనంచ ముముక్షుభిస్స కర్తవ్య తయాశజ్క్యే త, తస్మాన్ముముక్షుభి స్సత్సఙ్గలబ్ధ భగవద్భజనమాత్రం కర్తవ్యమి తి నిశ్చీయతే. ... ... ※

—※ సూ॥౮॥ హేయత్వావచనాచ్చ ※—

నహి యథోక్త భగవద్భక్తి యోగ నిష్ఠానాం హేయత్వ ముచ్యతే, కిన్తు " ఇమంలోకం తథైవాముమాత్మాన ముభయాయి నమ్ । అత్మానమనుయేచేహయేరాయస్సపశవోగ్రహాః ॥ విసృజ్య స ర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్ । భజన్త్యనన్యయాభక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయ " ఇతి. " యేదారాగారపుత్రాప్తాన్ప్రా ణాన్విత్తమమంపిరమ్ । హిత్వామాంశరణం యాతాస్సకథంతాం త్యక్తుముత్సహే " ఇత్యాది శ్రుతిభిర్మోక్ష దానాయ భగవదుపా దేయత్వమేవ తేషాం ప్రోచ్యతే, ※ తస్మాన్ముముక్షురేవంవిధ భగవ

పరబ్రహ్మైకనిష్ఠమితి దృష్టాన్త సఙ్గతి రిత్యవగన్తవ్యమ్.

※ భగవతోఽనన్య భక్త్యాభజనీయస్వ లక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయితు మాహ—(తస్మా)దితి.

ద్భజననిష్ఠో భవేదిత్యభిప్రాయః. ...

సమ్ప్రతి సర్వేషాం భగవద్భజనావశ్యకత్వ ప్రదర్శనాయ తన్నిష్ఠానాం ప్రభావ ఉచ్యతే.

—※ ౯॥సూ॥ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్ ※—

యథోక్త భగవదుపాసకాన్న కశ్చిదభిభవితుం శక్నోతి కుతః ? ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్- యది తేషాం స్యాత్కేనచిదభిభవస్తర్హి " నకశ్చిన్మత్పరం లోకే తేజసా యశసా శ్రియా । విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవోపి కిముపార్థివాః " ఇతి, " మాం ప్రపన్నో జనః కశ్చిన్న భూయోఽర్హతి శోచితు " మితి, " కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతీ " తి చ భగవత్కృతప్రతిజ్ఞా విరుద్ధ్యేత, తస్మాదపరిమితబల పరాక్రమ ప్రదమేవంవిధం భగవదుపాసనమేవ సర్వైః కర్తవ్యమ్.

—※ ౧౦॥సూ॥ స్వాధ్యాయాత్ ※—

అపిచ స్వాధ్యాయాదపి ముముక్షుభిరేవం భగవదుపాసనం కర్తవ్యమ్, స్వేనకృతోఽప్యయం స్వాధ్యాయః- నారదః, " శృణ్వతాం స్వకథాం కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతా " మితి, " స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య హరిః పరేశః । ¶ వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్ట " ఇతి చైవమాదిషు భగవద్భజనాన్తరాయభూత వికర్మాణి భగవతైవహి వినాశ్యన్త ఇతి శ్రూయతే, తస్మాద్భగవదుపాసకానాం కథంచిదాపతిత వికర్మప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానప్రయుక్త శ్రమలేశోపి నాస్తీతి సూచితమ్.

॥౪॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాదిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

¶ వికర్మ- నిషిద్ధాచరణమ్. అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౪

పూర్వాధికరణే భగవద్భజన ప్రస్తావేన తదవాన్తర భేదస్యోపస్థితత్వాదుత్తరాధికరణ ఉపస్థిత స్యోపేక్షానర్హత్వ రూప ప్ర

—❋ ౧౧॥సూ॥ గతి సామాన్యాత్ ❋—

† తత్రైవేదమామ్నాయతే॥ శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోస్స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణే" తి. నవలక్షణా- నవవిధేత్యర్థః, అత్ర శ్రూయమాణానాం శ్రవణ కీర్తనాది లక్షణానాం నవానాం భక్తీనాం కిం మిథస్తారతమ్యం భవతి? కింవాసామ్యమేవభవతి? ఇతి విశయే ❋ప్రతిబ్రూమః,అత్ర శ్రూయమాణానాం నవానామపి భక్తీనాం మిథస్సామ్యమేవ భవతి, కస్మాత్? గతి సామాన్యాత్- గమ్యత ఇతి గతిః- ఫలమ్, నవానామపి భక్తీనాం మోక్షరూపఫలస్య సమానత్వాదిత్యర్థః, తస్మాదన్యతమాపి భక్తిర్మోక్షం సాధయతీత్యభిప్రాయః.

•••

—❋ ౧౨॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ❋—

చ శబ్దో ఽప్యర్థే, నఖలు గతిసామాన్యమాసాం భక్తీనాం యుక్త్యామాత్రం బ్రూమః, అపితు శ్రుతత్వాదప్యాసాం తత్సామ్యం బ్రూమః, తథాహి; "శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీక్ష్ణశస్స్మరన్తినన్దన్తితవేహితంజనాః । తఏవపశ్యన్త్యచిరేణతావకం భవ ప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్- ఏతావతాలమఘనిర్హరణాయ పుంసాంసఙ్కీర్తనం భగవతోగుణ కర్మనామ్నామ్ । ఆక్రుశ్యపుత్రమఘవాన్యదజామిళోపినారాయణేతిమ్రియమాణ ఉపైతిముక్తిమ్ - యజ్జేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్ముచ్యతేహిస" ఇత్యేవమాదిషు శ్రవణాదీ

సఙ్గ సఙ్గతిం హృదినిధాయ తద్విచయితుం సప్తమ సన్దర్భే విషయవాక్యముదాహరతి=† (తత్రైవేదమామ్నాయత) ఇతి=❋"శ్రవణం కీర్తన" మిత్యాదౌ శ్రవణాదీనాం పృథక్పృథక్తారతమ్యం భవతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసతి సిద్ధాన్తమాహ— (ప్రతిబ్రూమ)ఇత్యాదినా= భక్తిమార్గస్య సుకరత్వాన్ముముక్షూణాం శ్రవణాదిష్వన్య

నాం గతిసామాన్యం సాక్షాదేవ శ్రూయతే, *తస్మాచ్ఛ్రవణాదీ నాం తారతమ్యం నాస్తీతి సిద్ధమ్. ... *

॥౫॥ గతి సామాన్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥

తదేవ మధికరణపఞ్చకే నాయమర్థ స్సమ్ప్రతిపన్నః, నిఖిల జగజ్జనకతయా తన్నియన్తృతయా తత్పోషకతయాచ తదన్తర్బహి ర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానగ్ల పరమపురుషో భగవాన్నారాయణ ఏవ ము ముక్షుభిర్జిజ్ఞాసితవ్యోభజనీయశ్చేతి. ‡ఇతః పరేణాధికరణేనోపాస్య మాహాత్మ్య వ్యఞ్జన ముఖేన తన్నిష్ఠాధికరణమేవ ప్రపఞ్చ్యతే,

—* ౧౩॥ సూ॥ ఆనన్దమయోభ్యాసాత్ *—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే" †పురుషవిధో న్వయో త్రచరమోన్నమయాదిషుయ " ఇతి. అత్రత్యచరమ శబ్దస్య ఆనన్దమ యపరతయా తైత్తిరీయకే శ్రూయతే "తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞా నమయాత్- అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ?" ఇతి. సర్వ వేదాన్త సా రామ్నాత చరమ శబ్దపర్యాయభూతేనాత్రత్యానన్ద మయ శబ్దేనకిం పరమాత్మైవోపదిశ్యతే? ఆహోస్విత్పరస్మాదాత్మనోన్యోజీవః?ఇతి

తమాశ్రయణ మపి ముఖ్యఫల మితి దర్శయితు మధికరణాభిప్రా యమాహ-*(తస్మా) దితి.

‡తన్నిష్ఠస్యేత్యస్మి న్ప్రిపూర్వాధికరణే బ్రహ్మానన్దానుభవ రూ ప మోక్షప్రస్తావేన శ్రీ భగవతగ్లపరబ్రహ్మణో నారాయణస్య ఆన న్దమయత్వరూప లక్షణస్య సముపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యా తల్లక్ష ణం వక్తుముపరితన మానందమయాధికరణ మవతారయతి- (ఇతః పరేణ) ఇతి- †అత్ర- దేహే, యఃపురుషవిధః- పురుషాకారః, అన్వ యః- తేనరూపేణాన్వితశ్చ, అన్నమయాదిషు- అన్నమయ ప్రాణమ య మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయేషు, యశ్చరమః- ఆనందమ యః, సత్త్వమితీహ సమ్బధ్యతే.

విచికిత్స్యాయాం*ముత్తత్ర "తస్యైషఏవశారీరఆత్మే" తిశారీరశబ్దో జీవస్యాభిధానా త్సఏవాత్రోక్త చరమ శబ్ద పర్యాయ భూతానన్ద మయ శబ్దాభిధేయఇతి కృత్వా యశ్చరమస్సత్వమిత్యస్మి న్ననుభేదా కృతసానాజ్జీవేశ్వరాభేదశ్చ సిద్ధ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, పరమాత్మైవేహానన్దమయో భవితు మర్హతి, కస్మాత్? అభ్యా సాత్- పరమాత్మని ఖల్వానన్దోభ్యస్యతే, అభ్యాసోనామ-ఆవృత్తిః, తథాహి ఆనన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్యైవశ్రూయతే "ర సోవైసః. రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ" తి. అత్ర రస శబ్దేనానన్దమయః పరమాత్మైవోచ్యతే, "సైషానన్దస్య మీమాగ్ం సాభ వతి- సఏకోబ్రహ్మణ ఆనన్దః- ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-ఆ నన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- ఏత మానన్దమయ మాత్మాన ముపస ఙ్క్రామ్యే" తిచ. శ్రుత్యన్తరేచ "ఏతస్యైవానన్దస్యా న్యాని భూ తాని మాత్రాముపజీవ న్తీ"తి, తథా "సత్యంవిజ్ఞానమానన్దం" మితి చ పరమాత్మన్యేవ బహుకృత్వ ఆనన్దోభ్యస్యతే, తస్మాత్సఏవేహాన న్దమయ శబ్దేనావగమ్యతే, సతుజీవః; సహీమముపాసిత్వాఽఽనన్దర సాత్ప్స్యతి, 'ఏషహ్యేవానన్దయాతీ' తి శ్రుతేః; యత్త్వానన్దమయ నిగమ శ్లోకే 'తస్యైషఏవ శారీర ఆత్మే 'త్యత్ర శారీర శబ్దేన జీవా భిధాన మిత్యుక్తమ్, తద్విరుద్ధమ్, తత్రజీవస్యాప్రకృతత్వాత్;కింతు పరమాత్మనఏవతత్ర శారీరత్వముక్తమ్,¶తచ్చాస్యా విరుద్ధమ్,శారీర త్వంహి శరీరాధిష్ఠాతృత్వమ్, తన్నియన్తృత్వమితియావత్ ;§సపున

* హేతుంవ్యఞ్జయన్ పూర్వపక్షం దర్శయతి- (ఉత్తరత్రే)తి-"అస న్నేవసభవతీ" త్యాకారక నిగమశ్లోకఇత్యర్థః.¶ కర్మాయత్తమక ర్మాయత్తంచేతి ద్వివిధంశారీరత్వమ్,తత్రాకర్మాయత్తంశారీరత్వంప రమాత్మనఉపపాదయితుమాహ-(తచ్చాస్యే)తి-పరమాత్మనఇత్యర్థః

§కర్మాయత్తం శారీరత్వం పరమాత్మనఃప్రతిషేధతి (సపున)రితి.

జీవస్యైవ శరీర వశ్యత్వమ్, జీవ శరీరస్య కర్మాయత్తత్వాత్ తద్వశ్యత్వమేవ జీవస్య శారీరత్వ ముచ్యతే, అతఏవ తస్య ప్రియాప్రియే సంస్పర్శనస్యాతే, నేశ్వరస్య; "నహవై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతి రస్తి- అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత" ఇతి. అశరీరత్వమిహ కర్మావశ్యశరీరత్వం జ్ఞేయమ్, *తతశ్చానందమయస్య పరమాత్మనోఽన్నమయాద్యుపనిషదశ్లోక ప్రవాహపఠితం శారీరత్వం సఙ్గచ్ఛతే, అతఏవహి "సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్- సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽన్తరోఽయం సర్వాణిభూతాని న విదుః- యస్య సర్వాణిభూతానిశరీర" మిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణే సామ్నాయమానం సర్వభూత శరీరత్వం పరమాత్మన ఉపపన్నం భవతి, తస్మాదిహ శారీరత్వస్య పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానాన్న జీవేశ్వరాభేద ప్రసక్తిగన్ధోఽపీతి నిశ్చీయతే. ... ...

— ❈ ౧౩॥సూ॥ వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్ ❈ —

నను 'అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇత్యత్రానందమయశబ్దో న పరమాత్మానం బోధయితుం శక్నోతి, కింతు జీవమ్, కుతః? అన్నరసమయవద్వికారార్థకమయట్ ప్రత్యయశ్రుతేరితి చేన్నైష దోషః, తత్కుతః? ప్రాచుర్యాత్- మయటః ప్రాచుర్యార్థకతాభ్యుపగమాత్, "అభేదార్థే వికారార్థే ప్రాచుర్యార్థే మయడ్భవే" దితిహి మయడ్విధీయతే, యథా 'అమ్మయోఽమ్బుద' ఇత్యత్రాపాం ప్రాచుర్యమమ్బుదేఽవగమ్యతే, యథావా 'జ్యోతిర్మయో రవి' రిత్యత్ర జ్యోతిః ప్రాచుర్యం రవావవగమ్యతే, ఏవమానన్దమయ ఇత్యత్రాపి మయటా పరమాత్మన్యానంద ప్రాచుర్యమవగమ్యతే, ఇద

---

* ఏవంవిధం శారీరత్వమేవ తైత్తిరీయకోపనిషదా పరమాత్మనోఽభిహితమితి భావేన నిగమయతి- (తతశ్చే)తి- శారీరత్వస్యేహ కర్మావశ్యత్వాదేవేత్యర్థః. *

ముపలక్షణమ్, ఆనందమయ ఇత్యత్ర ఆనంద స్వరూపాపేక్షయాచ మ యట్ప్రత్యేతవ్యః, పరమాత్మన ఆనంద స్వరూపత్వాత్ ; తథాచ ఆనంద బ్రహ్మపదయోః స్సామానాధికరణ్యంశ్రూయతే "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా" దితి. యథా "తస్యాపిభగవానేష సాక్షాద్బ్రహ్మమయోహరి" రిత్యత్రమయటా పరబ్రహ్మాభేద ఏవ శ్రీహరావవగమ్యతే, తద్వదిహా నన్దమయ ఇత్యత్ర మయటా ఆనన్దా భేదోపి పరమాత్మన్యవగన్తవ్యః, ఏతే నానంద ప్రాచుర్యం స్వప్రతి యోగ్యల్పతాం పరమాత్మని సూచయతీత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, తతశ్చానందమయశబ్దేన ఆనంద ప్రచుర ఆనందస్వరూపశ్చ పరమాత్మే త్యవధార్యతే, ఏవంసతీహకథం జీవ శఙ్కావతరేత్? తస్మాదిహప్రాచుర్యాభేదార్థయోర్మయట్. ... ❋

—❋ ౧౫॥ సూ॥ తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ ❋—

ఇతశ్చానన్దమయఃపరమాత్మా, యతోస్యైవ పరమాత్మనో జీవానన్ద హేతుత్వం వ్యపదిశతి "కోహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాణ్యాత్- యదేష ఆకాశ ఆనన్దోనస్యాత్ - ఏష హ్యేవానందయాతీ" తి శ్రుతిః. ఆనందయాతి- ఆనందయతీ త్యర్థః, యథా లోకే రాజాదిరన్యాన్ ధనిత్వ మాపాదయన్ స్వయం ప్రచురధనఇతి ప్రసిద్ధ్యతి,తద్వత్పరమాత్మాపి జీవానానందయన్ స్వయం ప్రచురానంద ఇతి ప్రసిద్ధ్యతి, తస్మాదానన్దమయఃపరమాత్మైవ. ... ❋

—❋ ౧౬॥సూ॥ మాన్త్రవర్ణికమేవచగీయతే❋—

ఇతశ్చానన్ద మయః పరమాత్మైవాధ్యవసితః, యత ఉపనిషత్ "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర" మితి భజనీయత్వేన పరంబ్రహ్మసూచయిత్వా తదేవ "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే" తిమన్త్రవర్ణోక్త లక్షణత స్సమ్ప్రదర్శ్య "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి తదేవాత్మశబ్దేన పరామృశ్య ఆకాశాదిస్థావరజఙ్గమాత్మక

నిఖిల జగత్కారణ తయాచ ప్రదర్శ్య తస్యసర్వవిలక్షణత్వేనోపా స్యతా ప్రదర్శనాయ ' అన్యోఽన్తర ఆత్మే ' తి ప్రస్తుత్య తత్పరం బ్రహ్మైవ ' అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ ' ఇతి ఆనంద మయత్వేన ప్రదర్శయతి, అతోమాన్త్రవర్ణికంపరం బ్రహ్మైవేహ తద్బ్రాహ్మణే " అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ " ఇత్యత్రానన్దమయ శబ్దేనగీయతే, మన్త్రబ్రాహ్మణయోర్వ్యక్తమేవ హ్యైకార్థ్యమ్, ఇతరథా తు ప్రకృతహానాఽప్రకృత కల్పనారూప దోషఃప్రసజ్యేత, నహి " అన్యోన్తర ఆత్మానందమయ " ఇతి ఆనన్దమయాదన్యోన్తర ఆత్మాస్తీతిపఠ్యతే, ఆనందమయోపాసనమేవహి ' సైషాభార్గవీవారుణీవిద్యే'త్యగ్రేశ్రూయతె, తస్మాదానన్దమయఃపరమాత్మైవ.

ఆనన్దమయ నిగమశ్లోకే శారీరశబ్దః పరమాత్మ పర ఇతి వ్యవస్థాపితమ్, తదేవపునర్హేత్వన్తరేణ దృఢయతి,

—※ ౧౭॥ సూ॥ నేతరోనుపపత్తేః ※—

ఇతరోహ్యత్రమాన్త్రవర్ణికాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణో ఽన్యోజీవఃపరిగృహ్యతె, సత్విహానశారీర శబ్దాభిధేయో భవితుమర్హతి, కుతః? అనుపపత్తేః " సోకామ యతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- సతపోతప్యత-సతప స్తప్త్వా- ఇదగ్ సర్వమసృజత- యదిదంకించ- తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశత్- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవ" దిత్యాదావానందమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్యైవహి తల్లీలా లక్షణాని విశ్వసృష్టిప్రవేశనియమనాదీని శ్రూయన్తే, నహీమానిసృష్ట్యాదీన్యిదమిత్థమితి జీవో మనసాపిస్మర్తుం శక్నోతి, కుతఃకరిష్యతి, తతశ్చ పరమాత్మనోన్యత్ర ' సోకామయత'ఇత్యేవమాది శ్రుత్యుపదిష్టానిసఙ్కల్పపూర్వాణి సృష్ట్యాదీని నోపపద్యన్తే, అతఏవ ముక్తస్యాపి జగద్వ్యాపారవర్జ మైశ్వర్యం వక్ష్యతి " జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చే " తి. అత ఆనందమయనిగమ

శ్లోకే శారీరశబ్దస్య పరమాత్మాన మేవాభిధత్తే ఇతి జ్ఞేయమ్, § తస్మాత్పరమాత్మైవేహానందమయ శబ్దేన గీయతే.

—❖ ౧౭॥ సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ ❖—

ఇతశ్చైతతో నానందమయ శబ్దాభిధేయశ్శారీరః, యతః "తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞాన మయాత్ - అన్యోఽన్తర ఆత్మానందమయ" ఇతి, "రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ" తిచ జీవస్యానందమయాద్భేదో వ్యపదిశ్యతే, అత్ర విజ్ఞానమయశబ్దో జీవవచనః, న బుద్ధిమాత్రపరః, అభేదవాచిమయడిహ స్వీక్రియతే, యతో "యో విజ్ఞానే తిష్ఠ" న్నిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణం విజ్ఞాన శబ్దేనైవజీవం శ్రావయతి, తస్మాదానందమయః పరమాత్మైవ. నను "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీ" దిత్యస్మిన్నిగమశ్లోకే "యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమన్తరంకురుతే - అథతస్యభయంభవతీ" తి జీవేశ్వరయో ర్భేదమనుసన్ధాతుర్భయప్రాప్తిశ్శ్రూయతే, కస్మాత్పునర్భేద వ్యపదేశ స్సిధ్యేత్? ఇతి చేన్నైతదేవమ్, *"అన్తరంకురుతే" ఇత్యత్రాన్తరశబ్దస్యాసమ్బన్ధ పరత్వావగమాత్; తథాచైతదుక్తంభవతి "యదా, ఏతస్మిన్- పరమాత్మని, ఏషః- జీవః, ఉత్- అపి, అరమ్ - అల్పమ్, అల్పమప్యన్తరమ్- సమ్బన్ధాభావమ్, స్వస్యపరమాత్మనశ్చశరీరశరీరిభావరూప సమ్బన్ధమజ్ఞాత్వా స్వస్య పరమాత్మతఃపృథగవస్థానం మన్యతఇత్యర్థః, అథ- తస్మాత్కారణాత్; తస్యైవ; తస్యైవ- జీవస్య పరమాత్మనశ్చ శరీర శరీరి భావ రూప సమ్బంధ మజ్ఞాత్వా

---

§ భగవతశ్శ్రీహరే ర్భజనాదరాతిశయోపయోగ్యానంద మయత్వలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపూర్వపక్ష్యుక్తం దోషాన్తరంచ నిరస్యన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

*వాక్యార్థాజ్ఞాన ప్రయుక్తం జీవేశ్వరాభేదభ్రమం తదర్థవర్ణనేనవారయతి- (అన్తర)మిత్యాదినా.

పృథగవస్థానం మన్వానస్య; భయమ్– తద్ధేతుస్సంసారో భవతీతి. న చ్యాత్ర జీవేశ్వరయోరభేద ప్రత్యయః ప్రేక్షావతాం భవతి, అపి చే మమేవార్థమభిప్రేత్య జీవస్య పరమాత్మ శరీర తయా తస్మిన్ననవరతం ప్రతిష్ఠితిం జానానస్య అభయరూప మోక్ష ప్రాప్తిః పూర్వస్మిన్ వాక్యేశ్రూయతే, తథాహి " యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యే నాత్మ్యే నిరుక్తేనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే, అథసోభయం గతో భవతీ " తి. ఏతేనైవ ' ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్ । తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణ ' మిత్యేతద్వాక్యమపి వ్యాఖ్యాతమ్, ఆత్మనః-స్వస్య, పరస్య-పరమాత్మనః, అన్తరోదర మిత్యత్రైవం పదచ్ఛేదః, అన్తరా- ఉత్- అరమితి, అన్తరా- అన్తరమ్– శేషం సమానమ్, అపి చేమమర్థమజ్ఞాత్వా యే వాక్యాభాస యుక్త్యాభాసో పష్టమ్భాస్సన్తో జీవేశ్వరయోరభేదం బ్రువతే తత్ప్రత్యాఖ్యానార్థమేవ భగవతా సూత్రకారేణ * తత్రతత్ర 'భేదవ్యపదేశాచ్చాన్య ' ఇత్యేవం జాతీయకాని సూత్రాణ్యారప్స్యన్తే, తస్మాన్నేహ తత్ప్రత్యాఖ్యానం ప్రపఞ్చ్యతే.

—※ ౧౯॥ సూ॥ కామాచ్చనానుమానాపేక్షా ※—

కామః-సఙ్కల్పః, చశబ్దోఽవధారణే, ' సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి' త్యుపక్రమ్య ' ఇదగ్ం సర్వమసృజత ' త్యాదిశ్రుతి రానందమయస్య ప్రకృత్యధిష్ఠాతుః పరబ్రహ్మణ స్సఙ్కల్పా దేవ నిఖిలజగత్సృష్టిర్భవతీ త్యుపదిశతి, తస్మాదనుమానస్య సాఙ్ఖ్యైరనుమితస్యాచేతనస్య ప్రధానస్య జగత్సృష్టృత్వమభ్యుపగమ్య కిమానన్దమయశబ్దాభిధేయత్వం సమ్భవతి ఉత నేతి శఙ్కాపేక్షాపి నకర్తవ్యా.

* తత్రతత్ర-ఉపరితన తత్తత్ప్రదేషు, తథాచోపరితన తత్తత్ప్రదేషు తత్తత్సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే యథోక్తాభేదవాద మణుశశః ఖణ్డయిష్యామ ఇతి భావః.

—❖ ౨౦॥ సూ॥ అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి ❖—

ఇతశ్చ జీవే ప్యానన్దమయ శబ్దశఙ్కా ప్రత్యుదీర్యతే, యతః, అస్మిన్-జీవే, అస్య-పరమాత్మనో లాభాదేవ, తద్యోగ- మానందసమ్బన్ధమ్, శాస్తి 'రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ' త్యాదిశాస్త్రమ్, తస్మాత్పరమాత్మైవా నన్దమయ పదాభిధేయ ఇతి ప్రతిష్ఠితమ్. నన్వి హానన్దమయ శబ్దో న పరం బ్రహ్మాభిధాతుమర్హతి, "బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే" త్యత్రానన్దమయపుచ్ఛత్వేన హి బ్రహ్మ శ్రూయతే, తస్మాద్వ్యతిరిక్తమపి యస్త్వానన్దమయ పదమభిదధాత్వితి చేన్నైతదేవమ్, యథా "తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః- వ్యానో దక్షిణః పక్షః- అపాన ఉత్తరః పక్షః" ఇత్యత్ర ఏకస్యైవ ప్రాణస్య తన్మయాదిశబ్దైస్తన్మయత్వ శిరస్త్వపక్షత్వాన్యుపదిశ్యన్తే, ఏవమిహాపి పరం బ్రహ్మైవానన్దమయ ప్రియ మోద ప్రమోదానన్ద బ్రహ్మశబ్దైరానన్దమయ శిరః పక్షాత్మపుచ్ఛరూపేణోపదిశ్యతే, తథా చ శాఖాన్తరే ప్రియ శిరస్త్వాదీనామానన్దమయ బ్రహ్మస్వరూపత్వమేవ శ్రూయతే, తథా హి "తస్య స ఏవ శిరః - స దక్షిణః పక్షః- స ఉత్తరః పక్షః- స ఆత్మా - స పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే" తి. తథా బృహత్సంహితాయాం "శిరో నారాయణః పక్షో దక్షిణస్సవ్య ఏవ చ । ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ సన్దోహో వాసుదేవకః ॥ నారాయణోఽథ సన్దోహో వాసుదేవశ్శిరోఽపి వా । పుచ్ఛం సఙ్కర్షణః ప్రోక్త ఏక ఏవ తు పఞ్చధా ॥ అఙ్గాఙ్గిత్వేన భగవాన్ క్రీడతే పురుషోత్తమః । ఐశ్వర్యాన్న విరోధశ్చాచిన్త్యత్వాత్తస్మిన్ జనార్దనే" ఇతి. అత్ర సన్దోహశబ్దః 'ఆనన్ద ఆత్మే' త్యత్ర ఆనన్దశబ్దోక్త మాత్మానమాచష్టే, తస్మాన్న పరమాత్మనోఽన్య ఆనందమయః, కింత్వయమేవేతి సిద్ధమ్. ౬॥ ఆనందమయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—❖ ౨౧॥ సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ❖—

యథా ప్రాగధికరణే ఆనన్దమయ శబ్దస్య జీవపరత్వం ప్రత్యా

† ఏకాదశసర్గ ఇదమామ్నాయతే, ‘ సువర్ణం ఘర్మానువా కేనమహాపురుష విద్యయే’’తి. అయంచానువాకశ్చతుర్హోతృహృదయ సమాఖ్యాతస్తైత్తిరీయకే చతుర్హోతృ మన్త్రకాణ్డే సమామ్నాయతే ‘ సువర్ణంఘర్మంపరివేదవేనమిన్ద్రస్యాత్మానందశధా చరన్త ’ మిత్యారభ్య. ఘర్మమ్- ఆదిత్యాన్తర్యామి రూపమ్, అత్ర వేన శబ్దః కమనీయపరః, ‘వశకాన్తా’ వితిస్మరణాత్; దశధా- ‘చిత్తిస్స్రుగ’తి మన్త్రోక్తచిత్యాదిరూపదశహోత్రన్తర్యామి తయా చరన్త మిత్యర్థః, తథాచ సువర్ణత్వాది గుణగణ పరిపూర్ణః ఇంద్రస్యాత్మా సముద్రా ద్యన్తశ్చరత్త్వేనేహ శ్రూయతే, తత్రసంశయః. కిమిహ ¶సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ ఇంద్రగ్ పరమాత్మా? ఉతేంద్రాధికార నియుక్తో జీవవిశేషభూతో మరుత్వాన్?ఇతి. యోగైశ్వర్యాది ప్రభావ సద్భావా న్మరుత్వానేవ స్వ స్వరూపేణ ప్రోక్త సముద్రాద్యన్త స్సఞ్చరమాణతయా శ్రూయత ఇతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, ప్రోక్త సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ తయా శ్రూయమాణఇంద్రః § పారమైశ్వర్య జుష్టః పరమాత్మైవభవితుమర్హతి.

ఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వ మధ్యవసితం తథా సువర్ణం ఘర్మానువాకేపీన్ద్రపదస్యేన్ద్రాఖ్యజీవ విశేషపరత్వం ప్రత్యాఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వమధ్యవసీయత ఇతి దృష్టాన్త సఙ్గతి మభిప్రేత్యాస్య విషయమాహ- †(ఏకాదశసర్గ)ఇతి- సువర్ణంఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీకగ్రహణమ్, తథాచ “సువర్ణం ఘర్మం పరివేదవేన ” మిత్యారభ్య పఠ్యమానోనువాక స్సువర్ణం ఘర్మానువాక ఇత్యర్థః. మహాపురుష విద్యయా- మహాపురుష విద్యాత్మకేన తాదృశానువాకేనేత్యర్థః. ¶ సముద్ర శబ్దోహృదయవాచీ, సముద్రవద్ధృదయస్య దురవగాహత్వాత్ ; అత ఏవ మనసా సహ సఞ్చరస్సఙ్గచ్ఛతే. § పారమైశ్వర్యమ్- బ్రహ్మాది నిఖిలజీవనియన్తృత్వమ్,

తత్కస్మాత్? తద్ధర్మోపదేశాత్ - ఉపదిశ్యన్తేహీన్ద్రే "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మే" త్యాదౌ సర్వజనాన్తః ప్రవిష్టత్వ సర్వ జన శాస్తృత్వ సర్వాత్మత్వాది రూపాణి పరమాత్మధర్మాః, తథా "సమాసీన ఆత్మా జనానామ్" అన్తః ప్రవిష్టం కర్తారమేతమ్, దేవానాం బన్ధుం నిహితం గుహాసు - ఇన్ద్రో రాజా జగతో య ఈశే - ఆన్తరాదిత్యే మనసా చరన్తమ్ - య అణ్డకోశే భువనం బిభర్తీ" త్యాదౌ సర్వమనో నియన్తృత్వ, సర్వజగత్కర్తృత్వ, సర్వదేవబన్ధుత్వ, సర్వహృద్గుహావర్తిత్వ, జగదీశత్వ, ఆదిత్యాన్తశ్చరత్వ, అణ్డకోశభువన భర్తృత్వాది రూపాశ్చ పరమాత్మ ధర్మా ఇహోపదిశ్యన్తే, *నహి మే 'ఇది పరమైశ్వర్య' ఇతి స్మర్యమాణ పారమైశ్వర్యానుగుణా అణ్డకోశ భువన భర్తృత్వ యుక్తాస్సర్వజనాన్తః ప్రవిష్టత్వాది ధర్మా యోగైశ్వర్య ప్రభావవత్యపి మరుత్వతి శ్రుతిభిరుపదేష్టుమర్హన్తి, †తస్మాత్ప్రత్యాన్తశ్శ్రూయమాణ ఇన్ద్రః పారమైశ్వర్యాజుష్టః పరమాత్మైవేతి నిశ్చీయతే.

—※ ౨౨॥ సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః ※—

ఏతదుపరితనానువాకే 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇత్యారభ్యైతదింద్రమహిమానం బహుధోపవర్ణ్య 'ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చ - ప్రాణాద్వాయురజాయతే' త్యేతదిన్ద్రముఖజత్వేన మరుత్వతో భేదవ్యపదేశాచ్చ, తస్మాదన్యః పరమాత్మైవాయమింద్ర ఇతి సిద్ధమ్.

౭॥ అన్తరధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౨౩॥ సూ॥ ఆకాశస్తల్లిఙ్గాత్ ※—

---

*ఇన్ద్రపదగౌణార్థభూత మరుత్వత్ప్రసక్తిరిహ నహ్యతా మాహ- (నహి) ఇతి- †సర్వాన్తర్యామిత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజనమిత్యభిప్రేత్యైతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాత్) ఇతి. అ॥ ౭॥ సూ॥ ౨॥ ••• ※

¶ తత్రైవాయం మన్త్ర ఆమ్నాయతే 'ఇంద్రం నిచిక్యుః పరమే వ్యోమ, న్నితి. తత్రసంశయః, కిమిహ పరమవ్యోమన్ శబ్ద నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశ తయావగమ్యతే? ఆహోస్విత్, అప్రాకృత పరమపదమేవావగమ్యతే ? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావద్భూతాకాశ స్తేనావగమ్యత ఇతి, కుతః? వ్యోమన్ శబ్దస్య భూతాకాశపర్యాయత్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్పరమ శబ్దస్య వైపుల్యావ గమకత్వాచ్చాత్ర త్యాకాశపర్యాయో వ్యోమన్ శబ్దో భూతాకాశ పర ఇత్యవగమ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, ఆకాశ పర్యాయవ త్ప్రతీయమాన పరమ వ్యోమన్ శబ్దేనాప్రాకృతం పరపదమేవావగమ్యత ఇతి, కుతః? తల్లిఙ్గాత్ - పరమవ్యోమన్ శబ్దస్య ఘారమైశ్వర్య జుష్టప్రస్తుతేన్ద్ర లక్షణ పరమాత్మావాసత్వ జ్ఞాపకైత ద్వాక్యాదిత్యర్థః, యత్త్వి హ పరమవ్యోమపదం ప్రాకృతాకాశ పర్యాయమితితన్న- అత్రత్య పరమ శబ్దస్య సర్వోత్కృష్టాప్రాకృత స్వరూప భూత పరమ పద పరత్వాత్; † తస్మాన్ముక్తిస్థానభూతపరమపదేప్యయమేవేంద్రో౽ధీష్టఇతి నిశ్చిన్వన్తి విపశ్చిత ఇతి భావః.

౮॥ ఆకాశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—❖ ౨౩॥ సూ॥† అతఏవ ప్రాణః ❖—

తత్రైవేదం శ్రూయతే " అమృతస్యప్రాణం యజ్ఞమేతమ్-చ

¶ పరమాత్మ పరేన్ద్రపద సమభివ్యాహారేణ తత్స్థానభూత పరమవ్యోమ్న ఉపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గతిం హృదినిధాయాస్య విషయమాహ- (తత్రై) వేతి= సువర్ణం ఘర్మానువాక ఏవేత్యర్థః.

† ముక్తిస్థానాధిపతిత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† ఇహాముక్తి ప్రస్తావేన తదుపాయామృతసమ్బన్ధిప్రాణస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(అతఏవప్రాణ)ఇతి.

తుహైర్ణాత్మనాం మాత్మానం కవయోనిచిక్యుః- అన్తః ప్రవిష్టం క ర్తారమేత " మితి. కిమత్ర ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తితైజసపరః? ఉ తాహో పరమాత్మపరః? ఇతీహ సంశయః, పఞ్చవృత్తౌ తైజస ఏవ ప్రాణశబ్ద ప్రసిద్ధేరయం ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తిపర ఇత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, (అతఏవే)తి= ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పర ఏవభవితు మర్హతి, కుతః? అతఏవ- ,,అమృతస్య ప్రాణ" మి తి ముక్తవర్ణ ప్రాప్యామృత పదాభిధేయ మోక్షసమ్పాద్రాణత్వ రూప పరమాత్మ లిఙ్గాదేవేత్యర్థః,※ప్రాణత్వమ్- ప్రాణవ ద్రక్షక త్వమ్, తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరఇతి నిశ్చీయతే.

అ॥ ౯॥ ప్రాణాధికరణం ,సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—❖ ౨౪॥సూ॥ § జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ ❖—

ఇదమామ్నాయతే ,, అజస్రంజ్యోతిర్నభసా సపతేతీ " తి. తత్ర సంశయః, కిమిహ జ్యోతిః పదమాదిత్య పరమ్? ఆహోస్వి త్ ఆదిత్యా న్తర్వర్తి ప్రకృతేంద్ర రూప పరమాత్మ పరమ్? ఇతి. ,సూర్యోజ్యోతి' రిత్యాదౌ జ్యోతిఃపదస్య ఆదిత్యాదౌ ప్రసిద్ధి శ్రవ ణాదిద మిహాదిత్యపరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తే $ ప్రతి బ్రూమః,

---

※ ప్రాణపదంవ్యాచక్షాణో మోక్షప్రదానాదినారక్షకత్వ రూ ప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి - (ప్రాణత్వ) మితి.

§ ప్రపూర్వాధికరణే ఆకాశ ప్రస్తావేన తత్రసఞ్చరమాణస్య జ్యోతిషస్సంస్మృతత్వా త్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (జ్యోతిశ్చరణాభిధానా) దితి=$" అగ్నిర్జ్యోతి " రితి వాక్య సమభి వ్యాహృతత్వేన " సూర్యోజ్యోతి " రితి వాక్యగత జ్యోతిఃపదస్యే హాదిత్యేప్రసిద్ధావపి"జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్పునః"ఇత్యాదౌపరమాత్మ నితత్పదస్య ప్రసిద్ధత్వా దత్రత్యజ్యోతిఃపదంపరమాత్మపరమితిభావే న సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

ఇహ జ్యోతిఃపదం ప్రకృతేన్ద్రలక్షణపరమాత్మపరమేవ, కస్మాత్? చరణాభిధానాత్- చరణః- పాదః, స్వత్వవిశిష్టాంశ ఇతి యావత్; ఉపరితనానువాకే హి 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇతీమమిన్ద్రం ప్రస్తూయ 'స భూమిం విశ్వతో వృత్వే'తి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్య 'పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీ'తి తస్య సర్వభూత పాదత్వాభిధానాదిత్యర్థః, సర్వభూతపాదత్వమ్- సర్వభూత స్వామిత్వమ్, న హ్యేతత్సర్వభూత పాదాభిధానమాదిత్యస్యోపపద్యతే, 'సూర్యో జ్యోతి'రితి వాక్యం చ 'అగ్నిర్జ్యోతి'రితి వాక్యసమభివ్యాహారాత్తత్రాదితి పుత్రస్యాదిత్యస్య ప్రకృతత్వాచ్చాదిత్యపరమేవ, తావతా ప్రకృతం జ్యోతిఃపదం కథమాదిత్యపరతామియాత్? అజస్రమాదిత్యాన్తర్యామితయా నభసార్పణం చాస్య లోకానుగ్రహార్థమితి ధ్యేయమ్, ఇదముపలక్షణమ్, ఏతదుపరి 'స న ఇన్ద్రః కామవరం దదాత్వి'తి తచ్ఛబ్దవిశేషితేన్ద్రశబ్దేనాస్య పరామర్శాచ్చ తత్పదమిహ పరమాత్మపరమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదిదం జ్యోతిర్వాక్యం పారమైశ్వర్యజుష్ట ప్రకృతేన్ద్రరూప పరమాత్మపరమితి నిశ్చీయతే.

౨౬॥ సూ॥ ఛన్దోఽభిధానాన్నేతి చేన్న తథా
చేతోఽర్పణనిగదాత్తథా హి దర్శనమ్.

స్యాదేతత్పూర్వత్ర "హృదాశీర్ష్ణా చ శిఖయా గాయత్ర్యా చాభిమన్త్రయే"దిత్యాదౌ గాయత్ర్యాఖ్య ఛన్దఃప్రస్తావాత్ 'జ్యోతిర్వై గాయత్రీ'తి వాక్యశేషాచ్చ తాదృశ గాయత్రీ పరమేవోత్తరత్ర సువర్ణం ఘర్మానువాకే నేతి ప్రతీక గ్రహితానువాకగత జ్యోతిర్వాక్యం నైతదిన్ద్రపరమితి చేన్నాయం దోషః, తథా చేతోఽర్పణనిగదాత్- పాద్యాదిపాత్రేషు ప్రత్యేకం గాయత్ర్యాభిమన్త్రణంక

¶ ఇహ శుద్ధజ్యోతిస్స్వరూపత్వ లక్షణ సిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ర్థవ్యమిత్యాకారక చిత్తప్రవేశార్థం తథా తత్రి నిగద్యతే, తథా న్యత్ర కరశుద్ధ్యాదౌ గాయత్ర్యా్రి చాభిమన్త్రణం దృశ్యతే, నతావతా సర్వత్ర గాయత్రీపరత్వం వక్తుంశక్యతే, తస్మాజ్జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మపరమేవేతి నిశ్చీయతే. ※

—※ ౨౬॥సూ॥భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవమ్ ※—

'పాదేషుసర్వభూతానీ'తి ※ పౌరుషసూక్త బ్రాహ్మణేపిసర్వ భూతానాం పరమాత్మాదిపాదత్వ వ్యపదేశోపపత్తేశ్చ, ఏవమ్- ప్రకృతం జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మపరమేవ.

—※ { ౨౭॥సూ॥†ఉపదేశభేదాన్నేతిచే న్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్ } ※—

ననుచ "పాదోస్యవిశ్వాభూతానీ" తి పౌరుషసూక్తేపాద శబ్దః ప్రథమాన్తతయోపదిశ్యతే, తద్బ్రాహ్మణే త్విహ సర్వ వేదాన్తసారే'పాదేషు సర్వభూతానీ' తిపాదశబ్దస్సప్తమీ బహువచనాన్తతయోపదిశ్యతే, తథాచైవ ముపదేశ భేదాన్న పరమాత్మన స్సర్వభూత పాదత్వముపపద్యత ఇతి చేత్తన్న, ఉభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్- ముఖతోవతత బ్రహ్మక్షత్ర మేతస్యబాహావ ' ఇతి, "బ్రాహ్మణోస్యముఖ మాసీ" దితి చోపదేశ భేదేపి యథా భగవతో బ్రాహ్మణాననత్వే విరోధో నాస్తి తథాఽత్రాప్యుపదేశ భేదేపి తస్య సర్వభూతపాదత్వే విరోధాభావాదిత్యర్థః, తస్మాదిహ జ్యోతిర్గపదం పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ... ※

అ॥౧౦॥ జ్యోతి రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

※ (పౌరుషసూక్తబ్రాహ్మణే)పీతి=పురుషసూక్తవ్యాఖ్యాన విశేషరూప సర్వవేదాన్త సారేపీత్యర్థః.

† ఇహ మన్త్రబ్రాహ్మణ యోరైకార్థ్య మజానత శ్శఙ్కాముత్పాటయతి సూత్రకారః-(ఉపదేశే) తి. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

పురుషసూక్తోత్తరితనానువాకద్వయస్య 'పౌరుషేణాపిసూక్తేనే' తి శ్రుతిగతాపిశబ్దేన ప్రతీక గృహీతత్వాత్తత్ర ద్వితీయానువాకేయ మారభ్యతే, ... *

—※ ౨౯॥సూ॥* ప్రాణస్తథానుగమాత్ ※—

తత్రేదమామ్నాయతే "తద్వైత్వం ప్రాణోఽభవః - మహాన్భోగః ప్రజాపతే" రితి- అత్రాపి కిం ప్రాణ శబ్దః పఞ్చ వృత్తిపరః? ఉతాహో పరమాత్మ పరఏవ? ఇతి విశయః, ఏతత్పూర్వత్ర "యదాభారం తంద్రయతేసభర్తుః - పరాస్య భారంపునరస్తమేతీ" త్యాదౌ తంద్ర్యాశరీరభార ప్రహాణనాశ పర్యాయాస్తప్రాప్తిశ్రవణాదుత్తరత్ర శ్రూయమాణః ప్రాణ శబ్దోఽపి పఞ్చ వృత్తిపరః? ఇతి చేదత్రోచ్యతే, ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పరఏవ భవతి, కస్మాత్? తథానుగమాత్- అనుగమః- అనుశ్రవణమ్, "అతఏవప్రాణ" ఇత్యత్ర పరమాత్మలిఙ్గాత్ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరోఽధ్యవసితః, తథాత్రాపి పరమాత్మలిఙ్గానుశ్రవణాత్ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపర ఇత్యధ్యవసీయత ఇత్యర్థః, తథాహి; 'భర్తాసన్భ్రియమాణో బిభర్తి- ఏకో దేవో బహుధానివిష్ట' ఇత్యుపక్రమ్య "త్వ

* ప్రతీకగృహీతసువర్ణం ఘర్మానువాకగత ప్రాణ వాక్యార్థవిచారేణ తథా విధస్య "భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి" ఇత్యనువాకగత ప్రాణ వాక్యస్యోపస్థితత్వాత్తదర్థ విచారార్థమారబ్ధస్యోత్తరాధికరణస్యైతదధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతింసూచయన్, పురుష సూక్తోత్తరితనానువాక ద్వయస్యేతి- "అద్భ్యస్సమ్భూత" ఇతి 'భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి' తిచ శ్రూయమాణానువాక ద్వయస్యేత్యర్థః, తత్ర తాదృశానువాక ద్వయమధ్యే, తథాచ తత్ర-పూర్వానువాకే విచారణీయాభావాదుత్తరానువాకేయం ప్రాణవాక్యార్థవిచార ఆరభ్యతే-(ప్రాణస్తథానుగమా)దితి.

మేకోఽసిబహూననుప్రవిష్ట ” ఇత్యన్తేష్వనుశ్రూయమాణం జగద్ధరణాది లిఙ్గజాతం ప్రాణశబ్దాభిధేయస్య పరమాత్మత్వ మేవానుశ్రావయతి, “ యదాధారంతన్ద్రియతే సభర్తుః ” మిత్యత్ర చ ప్రోక్తం జగద్ధరణమేవ వివక్షితమ్, నతు శరీరభరణమ్, తత్ర “యదా తన్ద్రియతే” త్యనేన ఆసన్నే సతి ప్రళయావసరే, సః - ఇన్ద్రిలక్షణో భగవాన్, యదాతన్ద్రియతే- ఆలస్యలక్షణాంలీలామనుకరోతి, తదాధారమ్. జగద్ధరణాదికమ్, పరాస్య- జగదుపసంహృత్య, అస్తమేతి- అదృశ్యోభవతి, ఇతి తాత్పర్యోఽవగమ్యతే, నతూక్త దోషః; యత్తు “ అస్తమేతీ ” త్యత్ర అస్తశబ్దోనాశ పర్యాయ ఇతి తన్న, “ సూర్యశ్చాస్తంగతస్తదే ” త్యాదౌయథాఽస్తశబ్దోఽదర్శనపరః, తథాఽత్రాపి అస్తశబ్దస్యాదర్శన పరత్వాత్; తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పరఇతి నిశ్చీయతే.

—❋{ ౩౦॥ సూ॥ నవక్తు రాత్మోపదేశాదితి చేదధ్యాత్మసమ్బన్ధ భూమా హ్యస్మిన్ }❋—

నను ప్రాణవాక్యాత్పూర్వత్ర ‘ ప్రాణాపానావజిరం సఞ్చరన్తా” విత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య పఞ్చవృత్తిపరత్వవత్తదుపరితన ప్రాణవాక్యే శ్రూయమాణ తత్పదమపి పఞ్చవృత్తిపరంస్యాదితి చేత్తన్న, కుతః? వక్తురాత్మోపదేశాత్- [వక్తురితి కర్తరిషష్ఠీ] “ ప్రాణాపానావజిరంసఞ్చరన్తా ” విత్యత్ర అపాన పద సమభి వ్యాహారాత్తత్పదం పఞ్చ వృత్తిపరమేవ, తథాపి తత్పూర్వత్ర “ త్వం భర్తాఽమాతరిశ్వా ప్రజానామ్- త్వం యజ్ఞస్త్వముహవే వాసిసోమః-తవ దేవాహవమాయన్తిసర్వే- త్వమేకోఽసి బహూననుప్రవిష్ట” ఇత్యాదివాక్యేషు త్వం పదవక్త్రా వేద పురుషేణ ఉత్తరత్ర “ తస్మైవ త్వం ప్రాణోఽభవ ” ఇతి పరమాత్మన ఏవోపదిశ్యమానత్వాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పర ఏవాధ్యవసీయతే, కిమిత్యేవ ముపదిశ్యతఇతి

నచిన్తనీయమ్,ఏవంచేద్ధ్యస్మిన్ "త్వంభర్తా మాతరిశ్వాప్రజానామ్- త్వంయజ్ఞస్త్వమువేవాసిసోమః- తవదేవాహవమాయన్తిసర్వే - త్వమేకోసిబహూననుప్రవిష్ట" ఇత్యుపదిశ్యమానాధ్యాత్మ సమ్బన్ధభూమాసామఞ్జస్య మియాత్,అత్రాధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమన్శబ్దేన నిఖిలజీవాన్తర్యామితయాపరమాత్మన §స్తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యంవివక్షితమ్.

30॥ సూ॥శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్

కించ "తద్వైత్వం ప్రాణోఽభవ" ఇత్యయముపదేశః, "అనుప్రాణంతియం ప్రాణాగ్ర ప్రాణంతం సర్వజన్తుషు । అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా" ఇత్యాది శాస్త్ర దృష్ట్యైవకృతః, తావతా కిమిహాయాతమవద్యమ్, శాస్త్ర దృష్టిరిహ యథోక్త శాస్త్ర పర్యాలోచనయా ప్రాణస్యాపి భగవానేవ ప్రాణఇత్యర్థానుసన్ధాన లక్షణా, వామదేవవత్ - యథా వామదేవః - రుద్రః, "¶నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహఓజోబలాయచే" తి భగవన్తం వాయు రూపేణస్తువ న్నుపదిశతీ త్యర్థః... ...

సూ॥31॥జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతిచేన్నోపాసనాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్

ననుచప్రపూర్వానువాకేహి "ప్రాణాద్వాయురజాయతే" తి వాక్యే విరాట్పురుషగత ముఖ్య ప్రాణ ప్రస్తావాత్తస్య పఞ్చ వృత్తితయా సఏవ తదుపరితనా దుపరితనేఽస్మిన్ననువాకే ప్రాణ వా

---

§ తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యమ్- తేషామ్- నిఖిలజీవానామ్,సమ్బన్ధబాహుళ్యమ్ - దేహేన్ద్రియ ప్రాణమనోధీప్రవర్తకత్వ మితియావత్

¶ త్రైలోక్యపాలాయ-త్రైలోక్యోపలక్షితాఖిలలోకప్రాణనేన తద్రక్షకాయ, సహఓజో బలాయ-మనఆదీన్ద్రియ శరీర శక్త్యభివ్యఞ్జకాయ, తథా వాన్తర్బహిశ్చ ప్రాణబాహ్యవాయురూపేణావస్థి

క్యైనస్తూయతె, నపరమాత్మేతి చేన్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఉపాస
నాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాత్- సువర్ణం ఘర్మానువాకే పురుష సూ
క్తాత్మకతదుపరితనానువాకేతదుపరితనాదుపరితనేచాస్మిన్ననువాకే
పారమైశ్వర్యజుష్టేన్ద్రరూపేణమహాపురుషరూపేణనిఖిలజగద్భర్తృ
రూపేణచ క్రమాత్త్రివిధోపాసనాయా ఆశ్రితత్వాదిత్యర్థః, *తథా
చేహ ప్రాణత్వేనోపాసనయోగాత్ప్రోక్తం ప్రాణవాక్యం పరమా
త్మపరమితిసిద్ధమ్. ॥౨౧॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీమద్బాదరాయణ స
మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.
ప్రథమపాదస్థసముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా॥౩౨॥
శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

తాయేత్యర్థః. *మన ఆద్యఖిలేన్ద్రియశక్తిప్రదత్వలక్షణసిద్ధిరిహఫల
మిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి (తథాచే) తి=సిద్ధమ్-నిశ్చితమ్.
ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీరస్తు
శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

—※ ౧॥సూ॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్ ※—

※ తదేవంప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదే నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణభూతస్సపరమాత్మా శ్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రవశ్యం జ్ఞాతవ్యో భజనీయశ్చేతి వేదాన్తార్థం నిర్ణయ పున స్తద్దృఢీకరణాయ తదర్థరూపో భజనీయమహిమాచవిచారోప్యుపవర్ణితః,

సర్వత్రి భజనీయం హృద్గుహావిష్టం సుఖాభిదమ్ | విరాడ్రూపంభజేరామ మన్తర్యామ్యాదిరూపిణమ్ ॥ ఆద్యాధ్యాయాదిమేపాదే భజనీయత్వమీరితమ్ । విస్పష్టో ద్వితీయపాదే స్మిన్ స్థూలోపాస్యత్వమీరితమ్ ॥ తథాతృతీయపాదేఽస్య సూక్ష్మోపాస్యత్వచిన్తనమ్ । చతుర్థేతు త్రిపాదార్థ సఙ్గ్రేతిపదాంభిదా॥ ... ※

※ అస్య పాదస్య పూర్వపాదవదుపాస్య లక్షణాభి వ్యఞ్జకత్వాదుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వ రూప సఙ్గతి స్స్ఫుటైవ, పూర్వస్మిన్ పాదే తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భక్తిప్రస్తావాదుత్తరపాదే తత్సాధక భగవత్స్థూల రూపోపాసనాఙ్గ తద్రూపవిచారస్య ప్రస్తూయమానత్వా చ్చానయోః పాదయో హేతుహేతుమద్భావ స్సఙ్గతిరితి సూచయితుం పూర్వ పాద వృత్తమనూద్యోత్తరపాద నిర్ణేష్యమాణార్థం ప్రస్తౌతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- తద్దృఢీకరణాయ- శ్రీభగవతో నారాయణస్యముముక్షుభిర్భజనీయత్వ స్థిరీకరణార్థమిత్యర్థః. తదర్థ రూపః-వేదాన్తార్థ రూపః, భజనీయ మహిమాచ- భజనీయస్య శ్రీభగవతో లక్షణాత్మ కా

అథ ద్వితీయ పాదే శ్రీ భగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ తస్యజీవస్యచ మిథోభేద ప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్స్వరూపోపాసన విచార సాధకో భగవత్స్వరూప గోచర విచార ఉపక్రమిష్యతె,*తత్రాదౌ ‘ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాది ’’ త్యతీత పాదే భగవద్భజన మవశ్యం కర్తవ్య మిత్యుక్తమ్, కిం తత్ర భగవ ద్భజనేత్యాన్తం దేశకాల విశేష నియమోస్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్త ¶ఇదమారభ్యతె- (సర్వత్రే)తి- భగవద్భజనేత్యాన్తం దేశకాల విశేష నియమో నాస్త్యేవ, కస్మాత్ ? సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్- సర్వవేదాన్తసారే “ తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్ హరిస్సర్వత్రసర్వదా । శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చస్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ ’’ మితి భగవద్భజనస్య యథాసమ్భవం సర్వదేశకాలేషు కర్తవ్యత్వేన ప్రసిద్ధతోప దేశాదిత్యర్థః.

సత్త్వమయత్వాది గుణగణశ్చేత్యర్థః, మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ- లక్షణాత్మకగుణగణ ప్రకాశనార్థమ్. ... *

* తత్ర పూర్వపాదస్థ తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భజన ప్రస్తావేన స్మృతస్య తదనుష్ఠాన సమయాదేరేతత్పాదా ద్యధికరణే వక్ష్యమాణత్వాదస్య తన్నిష్ఠాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ— (తత్రాదా) వితి- కిం భగవద్భజనం దేశకాల విశేషఏవ కర్తవ్యముత సర్వత్ర సర్వదా కర్తవ్య మితి విశయాభిప్రాయః =(విశయే)ప్రాప్తఇతి. ... ... *

¶ తత్ర “ పుష్కరేమధురాయాంచే ’’ తి శ్రవణాదిరూప భజనే దేశకాల విశేష విధానా ద్దేశకాల విశేషఏవ భగవ ద్భజనం కర్తవ్యమితి పూర్వపక్షేచ ప్రాప్తే సతి సిద్ధాన్త మాహ—(ఇదమారభ్యతే) ఇతి= సూత్రపదానివ్యాచష్టే-(సర్వవేదాన్తసార)ఇత్యాదినా- యత్తు ‘ పుష్కరేమధురాయా ’ మితి వచనం తత్తు పుష్క-

—* ౨॥ సూ॥ * వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ *—

"సత్యంశౌచం దయాశ్శాన్తిస్త్యాగస్సన్తోషఆర్జవ" మిత్యారభ్య "ఏతేచాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యామహత్వ మిచ్ఛద్భి ర్నవియన్తిస్మకర్హిచి" దితి ప్రార్థనీయత్వేన వివక్షిత పరమ మఙ్గళానన్త గుణగణ పరిపూర్ణస్య భగవతో వాసుదేవస్య సర్వత్ర సన్నిహితత్వా త్తద్భక్తిరపి సర్వదా కర్తుముపపద్యతే, ¶అతోత్యన్తం దేశకాలవిశేష నియమాపేక్షాం వినా సర్వదాపరమాదరేణ భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః, (యద్వా)గుణ శబ్దేన ఇన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, "గుణై గుణాన్సభుఞ్జాన" ఇత్యాదౌ గుణశబ్దేనేన్ద్రియావగమాత్; తతశ్చ 'కోనురాజన్నిన్ద్రియవాన్ముకున్దచరణామ్బుజమ్ । నభజేత్సర్వతోమృత్యు రుపాస్య మమరోత్తమై' రిత్యాది వేదాన్తవాక్యైర్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనాది రూప భక్త్యుపయోగిత్వేన వివక్షితానాం శ్రోత్రాదీనా మిన్ద్రియాణా మనిత్యే భజనోపయోగిదేహ ఏవోపపత్తేశ్చాత్యన్తం దేశకాల నియమాపేక్షా మనాదృత్య సదా భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యాశయః. ... ... *

౧॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౩॥ సూ॥ అనుపపత్తేస్తునశారీరః *—

రాది క్షేత్రస్య శ్రవణాది రూప భగవ ద్భక్త్య భివర్ధకత్వ సూచనపరమ్. నతుప్రోక్త భక్తౌ దేశకాల నియమ ప్రదర్శన పరమితి ధ్యేయమ్. హేత్వన్తరమాహ - *(వివక్షితే)తి-ఏతత్సూత్రం వ్యాచష్టే(సత్యంశౌచ)మిత్యాదినా. ... *

¶ భగవద్భజనే సౌకర్యా దాదరాతిశయ సిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫలమితి వక్తు మభిప్రాయమాహ- (అత)ఇతి- ప్రోక్తరీత్యా వివక్షితగుణోపపత్తే రిత్యర్థః. అ॥౧॥ సూ॥౨॥

¶ ఇదమామ్నాయతే “హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీ”దితి. అత్ర హిరణ్యగర్భస్య ప్రాక్సృష్టేరేకత్వేనావస్థానోపదేశాత్తస్య జగత్కారణత్వమవగమ్యతే, †అతస్తస్య ముముక్షూపాస్యత్వం స్యాత్? ఆహోస్విత్పరమాత్మన ఏవ? ఇత్యాశఙ్క్య * తద్వ్యుదాసముఖేన భగవతః పరమపురుషస్యైవ స్థూణానిఖనన్యాయేన ముముక్షూపాస్యత్వం దృఢీకర్తుమిదమత్రాహ సూత్రమ్- (అనుపపత్తేస్తు) తి - తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యుదాసార్థః, శారీరః - కర్మవశ్యశరీరసమ్బన్ధిజీవవిశేషో హిరణ్యగర్భః, ముముక్షూపాస్యో నభవతి; కుతః? తస్య జీవత్వేన ముఖ్యజగత్కారణత్వానుపపత్తేః, తథాచ తస్య ముఖ్యజగత్కారణత్వానుపపత్తిస్సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే “తస్మైనమో భగవతే వాసుదేవాయధీమహి । యన్మాయయాదుర్జయయా మాంబ్రువన్తిజగద్గురు”

¶ శ్రీభగవతో నారాయణస్య ముముక్షూపాస్యత్వాక్షేపం సమాధాతుమారబ్ధత్వాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం హృది నిధాయవిషయముదాహరతి (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

† సంశయమాహ-(అత)ఇతి-ఏవమాపాతప్రతీతిసమ్భవాదిత్యర్థః.

* తత్ర పూర్వపక్షోత్థానప్రకారస్తు ‘హిరణ్యగర్భ’ ఇతిశ్రుతౌ తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వేన సర్వజ్ఞత్వశ్రవణాన్ముముక్షూపాస్యత్వం తస్యైవ స్యాదితి తంవ్యుదస్యభగవాన్ సూత్రకారస్సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తద్వ్యుదాసముఖేనే)త్యాదినా-(స్థూణానిఖనన్యాయేనే)తి- అస్యాయమర్థః, యథాగర్తేనిహితం మూలాచ్ఛ్రితాగ్రానిఖాత్యమానా స్థూణాస్థిరీకరణార్థం కిఞ్చిచ్చాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియతే, తద్వద్భగవతో ముముక్షూపాస్యత్వంచాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియత ఇతి. సూత్రపదాని వ్యాచష్టే-(తు శబ్ద)ఇత్యాదినా. ... ... *

మిత్యాదిషు. యోయమ్ "*హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్ర" ఇతి మన్త్రస్సహి తైత్తిరీయకే "అద్భ్యస్సమ్భూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టౌ" వితియాజ్ఞిక్యోపనిషదన్తర్గతత్వే నాభిమతశ్చే త్సాక్షాత్పరమాత్మపరఏవమన్తవ్యః, తత్ర పరమాత్మనఏవ ప్రకృతత్వాత్; యదిత్వాగ్నేయకాణ్డాన్తర్గతత్వే నాభిమతస్స్యా త్తదాపి హిరణ్యగర్భాఖ్య చతుర్ముఖ శరీరక పరమాత్మ పరఏవ సమన్వయః, తత్ర "ప్రజాపతిర్వై హిరణ్యగర్భ" ఇతి వాక్యశేషపర్యాలోచనయా ప్రజాపతేః ప్రకృతత్వేపి తస్యముఖ్య జగత్కారణత్వానుపపత్తేః;

---

* "హిరణ్యగర్భ" ఇతి మన్త్రస్తైత్తిరీయకే ఉత్తరకాణ్డే "అమ్భస్యపార" ఇత్యస్యాం యాజ్ఞిక్యోపనిషది పఠ్యతే, తథాపూర్వకాణ్డే 'యుఞ్జానః ప్రథమ' మిత్యస్మి న్నాగ్నేయకాణ్డేచ పఠ్యతే, ఉభయత్రాపి సపరమాత్మపర ఇత్యాహ- (యోయంహిరణ్యగర్భ) ఇత్యాదినా- (యదిత్వాగ్నేయ కాణ్డాన్తర్గతత్వేనే) తి- ఆగ్నేయ కాణ్డాదిమ 'యుంజానఃప్రథమ' మితి ప్రశ్నాష్టమానువాకాన్తర్గతత్వేనేత్యర్థః, 'యుంజానఃప్రథమ' మిత్యాదేరాగ్నేయకాణ్డత్వం చకాణ్డానుక్రమణికాయాం ప్రాజాపత్య సౌమ్య కాణ్డాను క్రమణాదూర్ధ్వం ప్రాగ్వైశ్వ దేవకాణ్డానుక్రమణాత్, తదుక్తమ్ 'శాఖాదిం యజమానంచ హోతౄన్ హోత్రంచదార్శికమ్ । తద్విధిం పితృమేధంచనవాహుఃకస్యతద్విద' ఇతి. (అస్యార్థః) శాఖాదిః - 'ఇషేత్వే' తి ప్రశ్నః, యజమానమ్ - 'సంత్వాసించామి' త్యాద్యనువాక షట్కమ్, హోతారః- 'చిత్తిస్స్రు'గితి ప్రశ్నః, దార్శికం హోత్రమ్- 'సత్యంప్రపద్య' ఇతిప్రశ్నః, తద్విధిః- తేషాంశాఖాదీనాం చతుర్ణాం మన్త్రకాణ్డానాం బ్రాహ్మణాని, తత్రశాఖాదేర్బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యా' మిత్యాది ప్రశ్నద్వయం యజమాన బ్రాహ్మణమ్, 'యథావైసభృతసోమే' త్యారభ్య 'దేవసవి

(చమ్)తుఃప్రసువే' త్యనువాకపర్యన్తం హోతృబ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయాష్టక ద్వితీయ తృతీయ ప్రపాఠకౌ హౌత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్ర', ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్. పితృమేధః-'పరేయువాగ్ంస' మితి ప్రశ్నః, కస్య-ప్రజాపతేః, ఏతాని నవకాణ్డాని, ప్రాజాపత్యాని- ప్రజాపతినా దృష్టానీత్యర్థః. ... *

' అధ్వరప్రభృతిత్రీణి తద్విధి ర్వాజపేయకే । సవాశ్శు క్రియకాణ్డేచ సౌమ్యాన్యేకాదశాబ్రువన్'॥ (అస్యార్థః) " అధ్వరప్రభృతిత్రీణి " త్యత్ర అధ్వరకాణ్డమ్- 'ఆపఉన్దన్తు' ఇత్యాది ప్రశ్న ద్వయమ్, గ్రహకాణ్డమ్- " ఆదదేగ్రావాసి " దిత్యాది ద్విచత్వారింశదనువాకాః, దాక్షిణకాణ్డమ్- ' ఉదుత్యం జాతవేదస ' మిత్యనువాకత్రయమ్, ఇతి త్రీణికాణ్డాని ; తద్విధిః- తేషా మధ్వర కాణ్డాదీనాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణాని, తత్రాధ్వరకాణ్డబ్రాహ్మణ మనువాక త్రయాధిక ' ప్రాచీన వంశ ' మిత్యాది ప్రశ్న త్రయమ్, గ్రహకాణ్డ బ్రాహ్మణం తత్రత్య చతుర్థ ప్రశ్న చతుర్థానువాక మారభ్య ప్రశ్న ద్వయమ్, దాక్షిణకాణ్డ బ్రాహ్మణమ్ " స్వర్గాయవా ఏతానీ ' తి షష్ఠప్రపాఠకః, వాజపేయకే ఇతి ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణ కాణ్డే సూచ్యేతే, తన్మన్త్రకాణ్డమ్ 'దేవసవితుఃప్రసువ' ఇత్యాదికమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవావైయథాదర్శ' మిత్యాది, సవాః- 'త్రివృత్ స్తోమో భవతీతి ప్రశ్నః, శుక్రియ కాణ్డే ఇతి పూర్వవ ద్ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణకాణ్డే సూచ్యేతే, శుక్రియ కాణ్డమ్ " నమోవాచ " ఇత్యాది ప్రవర్గ్య మన్త్ర కాణ్డమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ ' దేవావైసత్రమాసతే ' తి ప్రశ్నః, తాన్యేకాదశకాణ్డాని, సౌమ్యాని- చన్ద్రదృష్టానీత్యర్థః, అబ్రువన్-ప్రాహురిత్యర్థః. ... ... *

' ఆధానం తద్విధించాగ్నిహోత్రం నక్షత్రియం తథా । ప్రా

(చమ్)యశ్చిత్తించ పునరాధేయ ముఖ్యాదిస ప్తకమ్|తద్విధింవింశతిం ప్రాహురాగ్నేయానిమనీషిణః' ॥ (అస్యార్థః) ఆధానమ్-' ఉద్ధన్య మాన, మితి ప్రశ్నః. తద్విధిః- ఆధాన బ్రాహ్మణమ్ , ప్రథమాష్ట కప్రథమప్రశ్నః; అగ్నిహోత్రమ్- అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయాష్టక ప్రథమ ప్రశ్నః; నక్షత్రియః-ప్రథమాష్టక పఞ్చమప్రశ్నః, ప్రాయశ్చిత్తిః- ప్రథమాష్టక చతుర్థః ప్రశ్నః, పునరాధేయమ్- ప్రథమకాణ్డ పఞ్చమః ప్రశ్న గ ప్రథమాష్టకతృతీయప్రశ్న ప్రథమానువాకశ్చ; ఉఖ్యాది స ప్తకమ్- ' యుంజానః ప్రథమ ' మిత్యాది ప్రశ్న స ప్తకమ్, తద్విధిః- ఉఖ్యాది స ప్తప్రశ్న బ్రాహ్మణాని ' సావిత్రాణిజుహోతీ ' త్యాది ప్రశ్నస ప్తకమ్, తాన్యేతానివింశతికాణ్డాన్యాగ్నేయాని_ అగ్నినా దృష్టానీత్యర్థః, ప్రాహుః - అద్యాపివ వ న్తీత్యర్థః.　　...　　...　　...　　*

' సబ్రాహ్మణోరాజసూయగ పశుబన్ధాస్సహేష్టిభిః । ఉపానువాక్యంయాజ్యాశ్చ మేధ స్తద్విధిరేవచ ॥ సత్రాయణంచోపహోమా స్సూక్తానిచసహేష్టిభిః । సౌత్రామణీస్సహాచ్ఛిద్రాపశుమేధశ్చ షోడశ ॥వద న్తివైశ్వదేవాని కాణ్డానిబ్రహ్మవాదినః '॥

(అస్యార్థః) రాజసూయః - ' అనుమ త్యై పురోడాశ' మితి ప్రశ్నః, తద్బ్రాహ్మణాని - ప్రథమాష్టక షష్ఠ స ప్తమాష్టమ ప్రశ్నాః, ఏతత్ప్రశ్న త్రయమనుబ్రాహ్మణమితి చోచ్యతే; పశుబన్ధాః- ' వాయవ్యగ్ శ్వేత ' మితిప్రశ్నః, ఇష్టయః- ' ప్రజాపతిః ప్రజాఅసృజత- తాస్సృష్టాఇన్ద్రాగ్ని ' త్యాదిప్రశ్నత్రియమ్, ఉపానువాక్యమ్- ' ప్రజా పతి రకామ యతే, త్యాది తృతీయ కాణ్డ ప్రశ్న పఞ్చకమపి, యాజ్యాః- ద్వితీయకాణ్డ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ ప్రశ్నో క్త కామ్యేష్టీనాం చాతుర్మాస్యస్యచ యాజ్యాఃపురోనువాకాది రూపాః 'ఇషేత్వే, త్యాని త్రయో వింశతి ప్రశ్నానామ న్తిమానువా

* తస్మాద్భగవాన్నారాయణఏవ ముముక్షుభి రుపాస్యః.

—* ౪॥ సూ॥ కర్మకర్తృ వ్యపదేశాత్ *—

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వం నాస్తీ త్యవగమ్యతే, యతస్సర్వవేదాన్తసారే " అహంభవోదక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశ సురేశ ముఖ్యాః। సర్వేవయంయన్నిగమంప్రపన్నా మూర్ధ్న్యర్పితం లోకధురంవహామ " ఇతి శారీరాణాం బ్రహ్మాది నిఖిలజీవానాం భగవదాజ్ఞప్త కర్మకర్తృత్వం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యత్వం భగవత ఏవోపపన్నతరమ్.

—* ౫॥ సూ॥ శబ్దవిశేషాత్ *—

కాః, అశ్వమేధః- ' జీమూతస్యేవభవతీ ' త్యాది తత్రితత్రిక్తమన్త్రకాణ్డః, తద్విధిః - తద్బ్రాహ్మణమ్, 'సాగ్నిహత్యేష్ట్యాయజతే, ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సత్రాయణమ్- ' ప్రజననం జ్యోతి ' రిత్యాది సప్తమకాణ్డ ప్రశ్నపఞ్చకమపి, ఉపహోమాః-'జుష్టోదమూనా' ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సూక్తాని- 'వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత' ఇతి ప్రశ్నోక్తకామ్య పశూనాం వపా ప్రచారాదిషు యాజ్యాపురోనువాకరూపః ' పీవోన్నా ' మితి ప్రశ్నః, ఇష్టయః- ' అగ్నిర్నః పాతు' ఇత్యాద్యనువాక త్రియమ్, తద్బ్రాహ్మణరూపో 'అగ్నిర్వా అకామయతే ' త్యాద్యర్థప్రశ్నశ్చ; సౌత్రామణీ-'స్వాద్వీం త్వే' తి ప్రశ్నః, అచ్ఛిద్రమ్- ' సర్వాణ్వాఏష' ఇతిప్రశ్నః, పశుః- 'అఞ్జన్తి త్వే ' తి ప్రశ్నః, మేధః- ' బ్రహ్మణేబ్రాహ్మణమాలభత ' ఇతి ప్రశ్నః, తాన్యేతాని షోడశకాణ్డాని, వైశ్వదేవాని-విశ్వదేవఋషి దృష్టానీత్యర్థః, యాజ్ఞికోప్యుపనిషత్-'అమ్భస్యపార' ఇతిప్రశ్నః.

* శ్రీ భగవతో నారాయణస్య జగత్కారణత్వేన ముముక్షుభజనీయత్వరూప లక్షణస్థిరీ కరణ మేవైత దధికరణ ఫలమిత్యభి ప్రేత్య సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వ మనుపపన్నతమ మిత్యవగమ్యతే, యస్మాత్ " అవిస్మితంతం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ లాభేన సమం ప్రశాన్తమ్ । వినోపసర్పత్యరణంహి బాలిశ శ్శ్వలాఙ్గులేనాతితితర్తిసిన్ధు " మిత్యాద్యామ్నాయో విశేషతః పరమాత్మనోఽన్యత్ర ముముక్షూపాస్యత్వ మపహసతి, తస్మా ద్భగవా న్నారాయణఏవ ముముక్షూపాస్యత్వేన ప్రతిపత్తవ్యః.

—* ౬॥ సూ॥ స్మృతేశ్చ *—

అపిచ భగవ దుపాసకానా మేవ సంసృతి తరణం స్మర్యతే ' దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాంతరన్తిత " ఇతి. తస్మాచ్చ తదుపాసన మేవ ముముక్షూణామావశ్యకమితి సిద్ధమ్.

యదుక్తం భగవత స్సర్వతోఽపాస్యత్వం తద్విషయే శఙ్కా ముత్పాద్యనిరాచష్టే, ... *

—*{ ౭॥ సూ॥ అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చనేతి చేన్ననిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ }*—

నను "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషంవసన్త "మిత్యత్రహిశ్రీభగవతోఽర్భకౌకస్త్వంప్రతీయతే, అర్భకౌకస్త్వమ్ - అల్పాయతన వర్తిత్వమ్, హృదయాకాశస్య ప్రాదేశమాత్రత్వాత్; తథా " అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలిన " మితి తస్య పరమాత్మన స్తద్వ్యపదేశశ్చ భవతి,తద్వ్యపదేశః- స్వల్పాకారవ్యపదేశఇత్యర్థః,తతశ్చైతాభ్యాంశారీరవత్పరిచ్ఛిన్నతయావగతస్య పరమాత్మనోఽన సర్వతోఽపాస్యత్వం యుక్తమితి చేన్నైష*దోషః,యతోనిచాయ్యత్వాదేవమ్ - ఉపాస్యత్వాద్ధేతోరేవమ్, భగవాన్స్వభక్తేషు కృపయా స్వయమేవ స్వల్పాకారశ్చ

* ఏషః-అర్భకౌకస్త్వాదిరిత్యర్థః

భవతి, కిమేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ భగవద్రూపమ్? వ్యోమవత్- భగవద్రూపమాకాశవద్విభవతి, యథా ఆకాశస్సర్వం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్నోతి తద్వదిదం పరమాత్మస్వరూప మవగన్తవ్యమ్, తథా చామ్నాయతే "వియతఇవాపదస్యతవశూన్యతలాందధత" ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, యథా సప్తద్వీపాధిపతేరాఘవస్యాయోధ్యాస్థిత్యపేక్షయా తదధిపతిత్వం సూపపన్నతమం భవతి, ఏవం నిఖిలం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతోపి భగవతో నారాయణస్యహృదయవర్తిత్వాపేక్షయాఽర్భకౌకస్త్వ ముపపన్నతమం భవతీతి. తస్మాదస్య సర్వత్రోపాస్యత్వం నవిరుధ్యతే.

సర్వత్ర విద్యమానత్వాద్భగవతఃకర్మఫలాదన ప్రసక్తి మాశఙ్క్యనారయతి.

—* ౮॥ సూ॥ సమ్భోగప్రాప్తిరితిచేన్నవైశేష్యాత్ *—

స్యాదేతత్పరమాత్మనోవ్యోమవత్సర్వగతత్వాభ్యుపగమే * తత్ర తత్ర సత్త్వాత్సుఖదుఃఖాత్మక కర్మఫలసమ్భోగప్రాప్తిరపి తస్యప్రసజ్యేతేతిచేన్నైతదస్తి, కుతః? వైశేష్యాత్- విశేషఏవవైశేష్యమ్, [స్వార్థేష్యఞ్ప్రత్యయః] ¶సర్వచేతనాపేక్షయాపరమాత్మనస్స్వ

---

* తత్రతత్ర సత్త్వాత్-తత్తజ్జీవహృదయేషు విద్యమానత్వాత్.

¶ ధర్మాధర్మయోస్స్వస్యైవ సుఖదుఃఖాత్మకస్వఫలోత్పాదకత్వాత్తాదృశ ధర్మాదిరీశ్వరేనాస్తీతి వక్తుం హేతుముపబ్రహ్మయతి. (సర్వచేతనే) తి= అత్ర వదన్తిజీవేశ్వరాభేదాభిమానినః, 'ఏకస్యైవ బ్రహ్మణఉపాధిసమ్బన్ధాసమ్బన్ధాభ్యాం భేదాజ్జీవేశ్వరయోర్భోక్తృత్వాభోక్తృత్వోపపత్తి'రితి. తఇమే అర్ధజరతీయన్యాయమనుసరన్తి, (అస్యాయమర్థః) ఏషోభిమానీ పురుషో జీర్యమాణాయాఅపి నిజయోషితోర్ధం ముఖమాత్రంవా అజీర్ణంకామయత ఇతి, తద్వదేవ జీవేశ్వరాభేదాభిమానినో బ్రహ్మైకదేశభూతానాం జీవానామేవ స

తస్సిద్ధ నిరస్తకుహకత్వాపహతపాప్మత్వాది గుణవిశేషా దిత్యర్థః.

కఃపునస్తర్హికర్మఫలసమ్భోక్తా? తత్రాహ.

—* ౯॥ సూ॥ అత్తాచరాచరగ్రహణాత్. *—

జీవఏవ కర్మఫల సమ్భోక్తా ప్రత్యేతవ్యః, కుతః? చరాచరగ్రహణాత్ - కర్మఫల సమ్భోగార్థమేవ ఖలుకాలకర్మ గుణాధీన చరాచరలక్షణాని శరీరాణి జీవోగృహ్ణాతి, నత్వీశ్వరః- కస్మాత్పునరీశ్వరస్య సమ్భోగప్రాప్తిస్స్యాత్, తస్మాజ్జీవ ఏవకర్మఫలాత్తా నిశ్చీయతే, తథాచామ్నాయతే "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయా కృతనీడౌచవృక్షే । ఏకస్తయోఃఖాదతిపిప్పలాన్నమన్యోనిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్ - సయదజయా త్వజామనుశయీతగుణాంశ్చజుషన్భజతి సరూపతాంతదను మృత్యుమపేతభగః। త్వముతజహాసితా మహీరివత్వచమాత్త భగోమహాసి మహీయసేష్టగుణితేఽపరిమేయ భగ" ఇతి. ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ ప్రకరణాచ్చ *—

జీవ పరిగృహీత దేహానాం కర్మఫలాదన సాధనీభూత ప్రకృష్టచక్షురాదికరణవత్త్వాచ్చ జీవఏవాత్తేతి సిద్ధమ్, తస్మాద్బ్రహ్మాది నిఖిలజీవైశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ మోక్షార్థం భజనీయఇ

మ్భోగ ప్రాప్తిర్నతు బ్రహ్మణఇతికామయన్తఇతి,నహి తయోర్వాస్తవమభేదమఙ్గీకృత్య ఏకస్యైవ భోక్తృత్వమితిశక్యతే వక్తుమ్,నహి దేవదత్తైకదేశస్యాస్య భోక్తృత్వే తస్య భోక్తృత్వం నాస్తీతిశక్యతే వక్తుమ్, యద్యపి సర్వగతానేకజీవవాదే జీవేశ్వరయోర్భేదసత్త్వాదీశ్వరస్య ధర్మాన్యభావేన సమ్భోగప్రాప్తిస్సుపరిహారా, తథాప్యభేదవాదేసాదుష్పరిహరైవ;'అసన్తతేశ్చావ్యతికర' ఇత్యాదౌతన్మతేకర్మఫలభోగాదిసాఙ్కర్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్; తస్మాదక్షత మీశ్వరస్యసమ్భోగ ప్రాప్తినాస్తీత్యస్మన్మతమేవ. అ॥౨॥సూ॥౮॥

త్యధ్యవసీయతే. ॥శారీరానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౮॥

——✻౧౧॥సూ॥¶గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహితద్దర్శనాత్ ✻——

ఇదమామ్నాయతే "అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తికవయశ్ఛిద్రంజాతు మనాగపి ॥ యథాపురుషమాత్మాన మేకమాదర్శ చక్షుషోః । ద్విధాభూత మవేక్షేత తథైవాన్తరమావయో" ఇతి. తత్ర కిం జీవాత్మ పరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్తి ? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్తే పఠతి స్ఫుటముత్తరమ్, (గుహాం ప్రవిష్టా) వితి= "అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తి కవయ" ఇత్యత్ర జీవాత్మపరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్త్యేవ, కుతః? గుహాం ప్రవిష్టావాత్మనౌహి= హి- యస్మాత్, జీవాత్మపరమాత్మనా ఇతరేతర మర్థాన్తర తయైవ హృద్గుహాం ప్రవిష్టావాసాతే, కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? తద్దర్శనాత్ - దృశ్యతే హ్యర్థాన్తర తయా జీవేశ్వరయో ర్గుహా ప్రవేశః "ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్యలోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే" ఇతి, "ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా-సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయా

¶ అథ శ్రుత్యన్తర బలేన జీవేశ్వరయోరభేదప్రతీతేర్గకథమీశ్వరే జీవ సమ్భోగ ప్రాప్తిర్నస్యా దిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-(గుహాంప్రవిష్టా)వితి= (విశయేప్రాప్తే) ఇతి= అత్ర 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టానాన్యోతోస్తి శ్రోతా నాన్యోతోస్తి మన్తే' తి, 'సఆత్మాతత్వమసీ'తిచవాక్యశేషే తయోర్భేదనిషేధాదిహాపితయోరర్థాన్తరత్వ వివక్షానాస్త్యతో జీవసమ్భోగ ప్రాప్తిర్గ పరమాత్మనిస్యాదితిపూర్వపక్షం నిరసితుంసిద్ధాన్తయతి (పఠతిస్ఫుటముత్తర)

యదృచ్ఛయా కృతనీడౌ చ వృక్షే । ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్న మన్యోనిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్ ” ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు. అర్థాన్తరత్వమ్- స్వరూపతో భేదః, యద్యపి ‘ఋతంపిబన్తౌ’ విత్యత్ర శ్రూయమాణం ఋతపానం తావత్కర్మఫల భోగః, తత్తుజీవాత్మపరమాత్మనోస్సమానమివ దృశ్యతే,తథాపి ‘ఛత్రిణో గచ్ఛన్తీ’త్యత్రఏకేనాపిఛత్రిణా బహూనా మచ్ఛత్రిణామపి ఛత్రిత్వ వ్యవహారఃప్రదృశ్యతే,ఏవమిహైకేనాపి ఋతంపిబతాజీవేనపిబదపిబన్తౌ జీవేశ్వరావజహల్లక్షణయాపిబన్తావిత్యుచ్యేతే, *అన్యథా “తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ” తి, ఏకస్తయోః ఖాదతిపిప్పలాన్న మన్యోనిరన్నోఽపి బలేనభూయాని” త్యాది శ్రుతిరుపరుద్ధ్యేత, ¶ తతశ్చ “అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహంవిచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తికవయ శ్ఛిద్రంజాతుమనాగపి ” త్యాద్యుపదేశో జీవస్యేశ్వర శరీరత్వేన తస్మిన్ననవరత మవస్థానం ప్రత్యాయయన్ తయోర్మిథోఽర్థాన్తరత్వ మవగమయతి, ‘అహంభవా’ నిత్యాదివాక్యస్థపదయోజనాతు, భో జీవ- అహమ్- నారాయణః, నచ భవాన్ - కదాచిదపి జీవాత్మా న భవామి, కిన్తు త్వత్తోఽన్యః పరమాత్మైవాస్మీత్యర్థః, త్వమపిన చాహమ్ - కదాచిదపి పరమాత్మా న భవసి, కిన్తు మత్తోఽన్యోజీవాత్మైవభవసీత్యర్థః, ఇతిత్వమేవ విచక్ష్వ - కర్మఫలాదనానదనాభ్యా మావయోర్భేదం సమ్యఙ్నిశ్చినుహి, యతఃకవయః, నౌ- ఆవయో స్సమ్బన్ధినః, యథోక్తా

మితి= * (అన్యథే) - పిబత్పదస్య లాక్షణికత్వాభావ ఇత్యర్థః.

¶ ‘అహంభవా’నిత్యాది విషయ వాక్యపదయోజనాం వక్ష్యన్ప్రథమం తత్తాత్పర్యార్థ మవగమయతి (తతశ్చే) త్యాదినా = తతశ్చ ‘ఋతంపిబన్తౌ’ విత్యాది బలవత్తర వాక్య శేషేభ్యోజీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదస్య సిద్ధత్వేన పూర్వపక్షస్య నిరస్తత్వాదిత్యర్థః.

థాన్తరత్వస్య, ఛిద్రమ్, ఛేదమ్, అన్యథాత్వమ్, జాతు = కదాపి, మనాక్ - ఈషదపి, నపశ్యన్తి, కింతు జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ పశ్యన్తీత్యర్థః, (అత్రదృష్టాన్తః) (యథాపురుష) ఇతి = యథా లోకే దర్పణద్రష్టా పురుషః, ఆదర్శ చక్షుషోః- గ్రాహ్యగ్రాహకయోః, ఆత్మానమ్- స్వరూపమ్, ప్రకృతివికారత్వేనైకమపి, ద్విధాభూతమ్- మిథోర్థాన్తర భూతమేవ, ఈక్షేత- మన్యతే, అభేదాభ్యుపగమే ఆదర్శ చక్షుషోర్గ్రాహ్య గ్రాహకత్వా నుపపత్తే రిత్యాశయః, తథైవ జీవేశ్వరయో రావయో ర్నిత్యత్వేనైక జాతీయత్వేపి, అన్తరమ్ - భేదమ్,అవేక్షస్వేతి. *తతశ్చ దృశ్యత్వ ద్రష్టృత్వాజ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మ భేదాజ్జీవేశ్వరయోరావయో ర్మిథోర్థాన్తరత్వం పశ్యన్నామేవభజస్వేతి భావః, †తస్మాత్తయోస్స్వాభావికమేవ భవ

---

* యత్తూక్తమ్ 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే' త్యాది వాక్యంతస్యాయమర్థః, అతః- అస్మాత్పూర్వత్ర ప్రకృతాదన్తర్యామిణః పరమాత్మనో వినా, తదన్యోజీవోద్రష్టా నాస్తి- భగవదనుగ్రహమన్తరేణ 'ఆత్మా వా రే ద్రష్టవ్య' ఇత్యాదిశ్రుతివిహితంపరమాత్మదర్శనాదికం కర్తుం జీవోనశక్నోతీత్యర్థః, యద్వా అతః-అస్మాత్పూర్వత్రాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే. ప్రకృతాదన్తర్యామిణో నారాయణాత్, అన్యోద్రష్టా- జీవః పృథివ్యాదినియన్తా, నాస్తి-నభవతి, 'అసమ్భవీ'తిస్మృతేః; కింతుపరమాత్మైవ, ఉపాసనాభిః పరమాత్మసాక్షాత్కారణశీలత్వాజ్జీవస్యద్రష్టృత్వం జ్ఞేయమ్,ఏవమేవ,'నాన్యోతోస్తి శ్రోతే' త్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్; 'స ఆత్మా తత్త్వమసీ' త్యత్ర అతత్త్వమసీతిపదంఛిన్దతాం నకశ్చిదాయాసః, 'తత్త్వమసీ'తిపదచ్ఛిన్దాంతుపరమాత్మజీవవాచినోస్తత్త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యం 'వాయువత్సే'త్యత్ర వత్సవాయుపదయోరివ గౌణమిత్యంశాధికరణేవక్ష్యతే, తస్మాన్న 'తత్త్వమసీ' త్యేత 'దహంభవా, న్నిత్యస్యవాక్యశేషతామేష్యతీతి ధ్యేయమ్. †ఏవమ్'అహంభవా'నితి శ్రుత్యన్తరేపి జీవేశ్వర

త్యర్థాన్తరత్వమితి నిశ్చీయతే. ... *

—* ౧౨॥ సూ॥ విశేషణాచ్చ *—

'అహంభవా' నిత్యేత త్పూర్వస్మిన్వాక్యే "సత్వంవిహాయ మాం బద్ధో గతోగామ్యమతిర్మహీ" మిత్యత్ర శూయమాణా త్పరమాత్మవియోగ నిబన్ధన బద్ధత్వ విశేషణాచ్చ జీవస్య పరమాత్మ నోర్థాన్తరత్వం సిద్ధమ్. ... ... *

—* ౧౩॥ సూ॥ అన్తర ఉపపత్తేః *—

అన్తరమ్- భేదః, జీవేశ్వరయోర్భేదే సతిహి భేదాలమ్బ్యాజీవం ప్రతి "హంసావహంచత్వంచార్య సఖాయామానసాయనా" వితి పరమాత్మోపదేశ ఉపపద్యేత, నహ్య సత్యతోచితా జీవేశ్వరభేదస్య, యద్యుచితా తర్హి జీవ బన్ధ మోక్షస్యా ప్యసత్యత్వా పాతేన 'అహంభవా' నిత్యాద్యుపదేశస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేత, తస్మాత్త యోరర్థాన్తరత్వమ్. ... ... *

—* ౧౪॥ సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ *—

'సఖాయామానసాయనా' వితి పరమాత్మ జీవాత్మనోః పృథక్త్వేన మనోవస్థాన సఖిత్వాదివ్యపదేశాచ్చతయోరర్థాన్తరత్వా వగమః. ... ... *

—* ౧౫॥ సూ॥ సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ *—

శ్రోత్రకీర్తనయిత్రసుఖ ప్రదనారాయణ రామకృష్ణ గోవిన్ద ముకున్ద వాసుదేవేత్యాదిశ్రవణమఙ్గళనామధేయవత్త్వాదేవచ భగవతో జీవాదర్థాన్తరత్వం స్పష్టం భవతి, అజస్ర సుఖానుభవ రూప మోక్షఫలప్రదత్వమేవ భగవన్నామ్నాం సుఖవిశిష్టత్వముచ్యతే,త

యోరభేద గన్ధస్యాప్రతీతేః పరమాత్మని ప్రసక్తాం సమ్యోగ ప్రాప్తిందూరీకృత్య భగవత ఉపాస్యత్వాధాయక జీవేశ్వర భేదాధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమితి సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

ర్థాచ శ్రూయతే " యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమేవివశా గృణన్తి । తేనైకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే- యస్యాహంనావతస్ఖలతప తన ప్రస్ఖలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభి గృణన్ పురుషగ్గ కర్మబన్ధ నమఞ్జసావిధునోతి - యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాదాతోర్వా యదిపతితః ప్రలమ్భనన్వా । హన్త్యంహస్సపదినృణామశేషమన్యంకం శేషాద్భగవత ఆశ్రయేన్ముముక్షుః - త్వన్నామ్నారుకస్య చిదనుబ్రువత స్సపాలా లోకాననున్త్యపసరన్తి కృతాన్తపాశాః । బుద్ధ్యైతదచ్యుతనృలోక ఇహాత్మలోకం సంయాన్తితే చరణ నీడజుషస్సుపర్ణాః ' ఇత్యేవమాదిషు. జీవేశ్వరయో రర్థాన్తరత్వాభావే కశ్చస్య నామకీర్తయిత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్తయోర్మిథోభవత్యేవార్థాన్తరత్వమ్. ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ అతఏవచబ్రహ్మ *—

అపిచ, యత ఏవైవం భగవతో నిరతిశయసుఖప్రదనామధేయవత్త్వమవధారితమతఏవ, బ్రహ్మ- వేదోఽపి, 'త్వేషగ్ హ్యస్య స్థవిరస్యనామ-ఆస్యజానన్తో నామచిద్వివక్తన-బృహత్తేవిష్ణో సుమతిం భజామహే ' ఇతి నామ సఙ్కీర్తనేన. భగవన్తం ముపాస్త ఇత్యర్థః. ఇతశ్చ తయోరర్థాన్తరత్వమిత్యాహ.

—* ౧౭॥ సూ॥ శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ *—

"సవై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః జ్ఞానేన వైయాసకి శబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూల " మిత్యాదిషు, శ్రుతోపనిషత్కానామ్- శ్రుతసర్వవేదాన్తసారాణామ్, శ్రీ విష్ణురాతాదీనామ్, భగవత్పాదారవిన్దగత్యభిధానాచ్చ, జీవేశ్వరయోరర్థాన్తరత్వమవగన్తవ్యమ్, నహ్యసతి భేదే జీవేశ్వరయోరేవం గన్తృగమ్యభావోఽభిధీయేత, 'జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన' త్యత్ర

జ్ఞానశబ్దస్సర్వవేదాన్తసారస్వరూపం శ్రీమద్భాగవతమేవాచష్టే, 'జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదన్తి' త్యత్ర సర్వవేదాన్తసారే జ్ఞానశబ్దదర్శనాత్; తతశ్చ జ్ఞాయతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా కరణే ల్యుడవగన్తవ్యః; సర్వవేదాన్తసారేణైవ హి చిదచిదీశ్వరాణాం యాథాత్మ్యం సమవగమ్యతే, తథా చామ్నాతమ్ 'ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కింవాపరైరీశ్వరస్సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణా' దితి. స్యాదేతత్కథమిహ సూత్రేణోపనిషచ్ఛబ్దేన సర్వవేదాన్తసారః ప్రతీతః? ఉచ్యతే, యథా అతన్నిరసనముఖ 'బ్రహ్మకమితా' విత్యత్ర బ్రహ్మకశబ్దేన సర్వనేదశిరస్స్థానీయోపనిషత్ప్రతీయతే, ఏవమిహాప్యుపనిషచ్ఛబ్దేన ఉపనిషన్మూర్ధస్థానీయం సర్వోపనిషత్సారభూతం శ్రీమద్భాగవతం ప్రతీయతే, అత ఏవామ్నాయతే "ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రస" ఇతి, 'సర్వవేదాన్తసారం హి శ్రీభాగవతమిష్యతే' ఇతి చ. తస్మాదస్త్యేవ జీవాత్మపరమాత్మనోస్స్వరూపభేదః.

౩॥ గుహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౧౮॥సూ॥¶అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతరః*—

అస్త్యేవ జీవేశ్వరయోర్భేద ఇత్యుక్తమ్, తత్రేయమపరా భవతి విచారణా, కిం జీవేశ్వరయోరితరేతరమర్థాన్తరత్వం ఘటపటయోరివాపృథగవస్థితయోః ప్రత్యేతవ్యమ్? ఆహో స్విచ్ఛరీరశరీరి

¶ ఇదమధికరణముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే-(అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర) ఇతి= పూర్వోత్తరాధికరణయోరుపజీవ్యోపజీవకభావరూపసఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తమనుకీర్తయతి-(అస్త్యే)వేతి. తత్ర 'విరుద్ధధర్మిణోస్తాత స్థితయోరేకధర్మిణి' తి వాక్యశేషే

ణో రివాంపృథగవస్థితయోః? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి- (అనవస్థితే) రి తి- పరమాత్మసాహిత్య మన్తరేణ పృథగవస్థానా భావాత్తేన వినా ఆశ్రయాన్తరాభావాచ్చ జీవో నేతరః- పరమాత్మనావిభక్తోనతిష్ఠతి, కింత్వవిభక్త ఏవ శరీరిణా శరీరవత్పరమాత్మనా సాక మవతిష్ఠతే, త థాచామ్నాయతే 'హరిహిరణ్యశ్చాద్భగవాన్ శరీరిణా మాత్మా†ఝ షాణామివతోయమీప్సిత'మితి. ¶తస్మాజ్జీవః పరమాత్మశరీరత్వాత్తే న సహావియుక్త ఏవ సదావతిష్ఠత ఇత్యవగమ్యతే.

౭॥ అనవస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

()సమ్ప్రతి జీవోపకరణాన్యధ్యాత్మాదీని జీవవత్పరమాత్మనాసాకమ వియుక్తాన్యేవావతిష్ఠన్త ఇతి వక్తుమిదమభిధీయతే.

—*{ ౧౯॥ సూ॥ అన్తర్యామ్యధిదైవాదిలోకా దిషుతద్ధర్మవ్యపదేశాత్ }*—

౹ జీవేశ్వరయోర్నియామ్యనియన్తృభావరూప విరుద్ధ ధర్మావగమే న ఘటపటయోరివ తయోరర్థాన్తరత్వ మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే 'జ్యోతీంషిసత్వాని దిశో దుమాదీన్ సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్శరీర' మిత్యాదా 'యస్యాత్మాశరీరమ్- యస్యవిజ్ఞానం శరీరమ్' ఇత్యాదౌ చ జీవేశ్వరయో శ్శరీరశరీరిభావోపలబ్ధేశ్శరీర శరీరివత్తయోరవిభా గేనావస్థితయో రర్థాన్తరత్వమితి సిద్ధాన్తయతి-*(అత ఉత్తరం ప ఠతీ)త్యాదినా. ... ... *

† సహావస్థితౌ దృష్టాన్తః(ఝషాణామివతోయ)మితి.

¶ జీవేన సహావస్థాన కథనేన పరమాత్మన స్తద్విషయ నియ మనా ద్యుపకర్తృత్వ లక్షణసిద్ధిరేత దధికరణ ఫలమితి సూచయన్న ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౭॥ సూ॥౧॥

() అనేనోత్తరాధికరణస్య దృష్టాన్త సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (సమ్ప్రతీ) తి. *

బృహదారణ్యకే అన్తర్యామిబ్రాహ్మణే మాధ్యందినైరామ్నా
యంతే " యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న
వేద యస్యపృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత
ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ' ఇత్యారభ్య యస్సర్వేషు 'దేవేష్విత్యధి దై
వమ్ - యస్సర్వేషు లోకేష్విత్యధిలోకమ్ - యస్సర్వేషు యజ్ఞేష్వి
త్యధియజ్ఞమ్ - యస్సర్వేషు భూతేష్విత్యధిభూతమ్- యః ప్రాణ'
ఇత్యారభ్య ' య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యన్త ' మధ్యాత్మ ' మితి విభాగే
న పర్యాయాః. ఏవం తత్త్రైవ కాణ్వైశ్చ "యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్పృ
థివ్యా అన్తరోయం పృథివీనవేదయస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ
మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత " ఇత్యారభ్య 'యో
ప్సుతిష్ఠన్యోగ్నౌతిష్ఠన్ యోన్తరిక్షే తిష్ఠన్ యోదివితిష్ఠన్ య ఆది
త్యేతిష్ఠన్ యో దిక్షుతిష్ఠన్ యశ్చన్ద్రతారకేతిష్ఠన్ య ఆకాశేతిష్ఠన్
యస్తమసితిష్ఠన్ యస్తేజసి తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠన్ యః
ప్రాణేతిష్ఠన్ యోవాచి తిష్ఠన్ యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్ య శ్శ్రోత్రే
తిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ య స్త్వచితిష్ఠన్ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ యో
రేతసి తిష్ఠన్' ఇత్యాది పర్యాయాః పఠ్యన్తే, తత్రసంశయః, ఇహా
ధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేన శ్రూయమాణోన్తర్యామీ కిం పరమా
త్మా భవతి? ఉతాహో పరమాత్మనోర్థాన్తరం యఃకశ్చనభవతీ? ఇ
తి, తత్రాన్తర్యామీత్యపూర్వ సంజ్ఞాశ్రవణాత్సోన్తర్యామి పరమా
త్మనోర్థాన్తరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే, (అన్తర్యా
మీ)తి, అత్రాధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేనశ్రూయమాణోన్తర్యా
మీ పరమాత్మైవభవతి, కుతః ? తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్, తథాహి
'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుదేవేషు తిష్ఠన్ యస్సర్వేషులో
కేషు తిష్ఠ' న్నిత్యేవం జాతీయకాసు ' య ఆదిత్యేతిష్ఠన్ యశ్చక్షు
షితిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ ' ఇత్యేవం జాతీయకాసుచశ్రుతిషు పర

మాత్మనో న్తర్యామితయాఽధిదైవాది నియన్తృత్వాది రూప ధర్మా వ్యపదిశ్యన్తే, నహిపరమాత్మనోఽర్థాన్తరస్య సర్వనియన్తృత్వాది రూప ధర్మాఉపపద్యన్తే, నేయమన్తర్యామి సంజ్ఞాపరమాత్మన్య పూర్వాభవతి, కింతు "తంయూయం సర్వ భూతానా మన్తర్యామిణ మీశ్వర" మిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు పరమాత్మన్యన్తర్యామి సంజ్ఞా ప్రసిద్ధైవ దృశ్యతే, తస్మా దిహాన్తర్యామీ పరమాత్మైవ. తతశ్చ జీవోపకరణాని పరమాత్మనాసాకమవి యుక్తాన్యేవావ తిష్ఠన్తఇతి జ్ఞేయమ్. ... *

నన్విహాన్తర్యామిశబ్దః ప్రధానం జీవంవా శ్రావయతి, 'అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ*సర్వత' ఇతి సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానస్య రూపస్య స్మృతత్వాత్; తైస్తస్య రూపాది హీనతాభ్యుపగమాచ్చాన్తర్యామిత్వం చోపపద్యతే, అణిమాది యోగైశ్వర్య ప్రాప్తి వశాజ్జీవస్యాప్యన్తర్యామిత్వ ముపపద్యతే, తతశ్చైహానయోరన్యతరోఽన్తర్యామీస్యాత్తస్మా దిహాన్తర్యామి శబ్దో నపరమాత్మాన మవగమయితు మలమిత్యత్రోత్తరంప్రాహ. *

—* ౨౦॥ సూ॥ నచ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ *—

స్మార్తమ్- సాఙ్ఖ్యస్మృతౌ జగత్కారణత్వేన పరికల్పితం ప్రధానమిత్యర్థః, శారీరః-శరీరసమ్బన్ధీ జీవశ్చ, ఇహాధి దైవా ద్యన్తర్యామిణౌ నభవతః, కుతః? అతద్ధర్మాభిలాపాత్- తద్ధర్మాః - పరమాత్మధర్మాస్సర్వజ్ఞత్వ సర్వనియన్తృత్వాది రూపాః, అత ద్ధర్మా *నియామ్యత్వాదిరూపాః, జడత్వ కించిత్ జ్ఞత్వాదిరూపాశ్చ;తఏవ

---

* (నియామ్యత్వాదిరూపా) ఇతి-నియామ్యత్వశరీరత్వాదయో ధర్మాః ప్రధానజీవోభయ సాధారణాః, జడత్వాదయః ప్రధాన మాత్ర ధర్మాః, కిఞ్చిజ్జత్వాదయో జీవమాత్ర ధర్మా ఇతి వివిచ్య జ్ఞాతవ్యాః. ... ... *

హి ప్రధానజీవయో రభిలప్యత్వే, 'యోఽవ్యక్తే తిష్ఠ న్నవ్యక్తా దన్తరో యమవ్యక్తం నవేదయస్యావ్యక్తం శరీరం యోఽవ్యక్త మన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాదౌ, 'దేహాసవోఽక్షామనవో భూతమాత్రా ఆత్మానమన్యం నవిదుః పరంయత్ । సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతజ్ఞో నవేదసర్వజ్ఞమనన్త' మిత్యాది శ్రుత్యన్తరే చ. నచ ప్రధానస్యాదృష్టాదయో ధర్మాఉపపద్యన్తే, తస్య జడత్వేన¶భోక్తృత్వానుపపత్తేః; కింతు జీవస్యైవ తేధర్మా ఉపపద్యన్తే, తస్యచేతనత్వేన భోక్తృత్వోపపత్తేః; తస్మాత్ 'ఏషతఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యత్రాన్తర్యామి శబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన జీవోపకరణానాం భగవదధియుక్తత్వం సిద్ధమ్.

¶ యత్తు 'అప్రతర్క్యమనిర్దేశ్య' మితి వచనం తత్సాఙ్ఖ్యై రభిమానవశాత్ప్రలపితమితి జ్ఞేయమ్, ప్రధానస్య మహదాది రూపేణ పరిణతత్వేన తదాది తత్త్వాత్మకస్యతస్యజ్ఞాతుంశక్యత్వాత్.

యత్తు విషయవాక్యాదుపరి శ్రూయమాణాత్ 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా' ఇత్యాది వాక్య బలాత్పూర్వత్ర 'యఆత్మనితిష్ఠన్ యో విజ్ఞానేతిష్ఠ' న్నితి చ శరీరభూత జీవ తదన్తర్యామిణోర్భేదశ్రవణమవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకారణోపాధి నిమిత్తక మితి తదసత్, 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టే' తి వచనస్య పూర్వత్ర ప్రస్తుతాదన్తర్యామిణ శ్శ్రీభగవతో నారాయణా దన్యస్య శారీరస్య నియన్తృత్వ ప్రతిషేధ పరత్వాత్; తథైవైతద్వచనస్య గుహాధికరణే వివృతత్వాద్భగవతా సూత్రకృతా "ఉభయేఽపిహి భేదేనైన మధీయత" ఇత్యేవం పౌర్వాపర్యపర్యాలోచనా ప్రావీణ్య బలా తథోక్తస్య శారీర తదన్తర్యామిణో ర్భేదస్యార్వాచీన వికల్ప వితర్క ప్రమాణాభాసేన బ్రహ్మవాదినా ప్రలపితు మశక్యత్వాచ్చ; నహి జీవేశ్వర యోర్భేదస్యాసత్యత్వే జ్ఞాపకం శ్రుతే స్సూత్రస్యవా వచనం ద్ర

ష్టం పశ్యామః, యేనైతద్భేదస్యాతాత్త్వికత్వంస్యాత్; యదప్యౌ పులరస్య స్వాభావికస్య జీవేశ్వర భేదస్యావస్తుత్వే "యత్రహిద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా వాభూత్తత్కేన కంపశ్యే" దిత్యయం వాక్యశేష ఇతి తదప్యసత్, "యత్రహి ద్వైతమివభవతీ" త్యాది శ్రుతౌ జీవేశ్వర భేద నిషేధానుపలబ్ధేః; కింతు 'యత్రహీ' త్యస్యాం శ్రుతావయమర్థ ఉపలభ్యతే, యత్ర- యదా, సృష్టికాలే, ద్వైతమివ- "ధాతాయథా పూర్వమకల్పయ" దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా పూర్వకల్ప సృష్టప్రపఞ్చ జాత సదృశమిదం ప్రపఞ్చజాతమితి శేషః, భవతి ఉత్పద్యతే, 'ద్వైతం ధ్రువార్థ విస్రమ్భ ప్రపఞ్చోపశమాదిషు' ఇత్యాదిషు ప్రపఞ్చేద్వైతశబ్ద దర్శనాత్ప్రపఞ్చస్యద్వైతత్వముక్తమితి జ్ఞేయమ్. తత్ తదాసృష్ట్యవసరే, ఇతరః- పరమాత్మనో ర్థాన్తర భూతో జీవః, (జాతావేకవచనమ్) ఇతరమ్- స్వవ్యతిరిక్తం పరమాత్మానమ్, పశ్యతి- లబ్ధకరణ కలాపత్వాత్తముపాసిత్వావైకుణ్ఠమేత్యతత్రత్యం భగవన్తం సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః, తథాచ శ్రుతిః 'పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతీ' తిహినిశ్చితమ్. యత్ర- యదా, ప్రళయావసరే; తు శబ్దస్తదాత్విత్యుత్తరేణాన్వేతి, అస్య- జీవస్య, పరమాత్మనోవా సమ్బన్ధీ, తత్సృష్టత్వాత్తత్ప్రవిష్టత్వాత్తన్నియామ్యత్వాచ్చ, సర్వమ్ - అశేష సమష్టివ్యష్టి దేహాది ప్రపఞ్చజాతమ్, ఆత్మైవాభూత్- స్థూలావస్థా ప్రహాణేన కారణాత్మైవ భవతి, అవిభక్తనామ రూపావస్థం సత్పరమాత్మన్యవతిష్ఠత ఇత్యర్థః, తత్- తదాతు, అశేషసమష్టివ్యష్టి ప్రళయావసరే, ప్రాకృత ఇత్యర్థః; అయమ్- జీవరాశిః, కేన - సాధనేన, కమ్ - సుఖమ్, తద్రూపమ్; పశ్యేత్ - భజనీయత్వేన కథం జానీయాదిత్యర్థః, దర్శనాది సాధనీభూత స్థూల దేహేన్ద్రియాదీ

—* ౨౧॥సూ॥ఉభయేపిహిభేదేనైనమధీయతే *—

ఉభయే-కాణ్వామాధ్యందినాశ్చ, ఏనమ్- శారీరమ్, భేదేనా ధీయతే ‘ యోవిజ్ఞానే తిష్ఠన్ని’ తి కాణ్వాః, ‘యఆత్మనితిష్ఠ ’ న్నితి మాధ్యందినాశ్చ, శారీరం పృథివ్యాది వద న్తర్యామిణ ఈశ్వరాద్భిన్న త్వేనతన్నియామ్యత్వేనచామన న్తీత్యర్థః; *తస్మాదిహా న్తర్యామి శ బ్దః పరమాత్మప్రత్యాయక ఇతి సిధ్యతె.

౫॥ అ న్తర్యామ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

—* ౨౨॥సూ॥ అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మోక్తేః *—

† ‘ యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ’ న్నిత్యాదినా నియన్తృత్వేన పరమా త్మా సర్వత్ర వర్తత ఇత్యుక్తమ్, సకిం సర్వైర్ద్రష్టవ్యో భవతి? ఆ హోస్విదదృశ్య ఏవభవతి? ఇతి విచికిత్సాయామిద ముత్తరం పఠతి-

నాం నష్టత్వావితి భావ ఇతి. తస్మాచ్చేతనానాం పరమ పురుషా ర్థ సాధనస్వభజన సిద్ధ్యర్థ మేవ పరమాత్మా విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తత ఇత్యేతచ్ఛ్రుతి తాత్పర్యార్థః. నహి వినా దుష్ప్రజ్ఞా తర్కాశ్చిదస్మిన్ వాక్యే జీవేశ్వర భేద ప్రతిషేధం ప్రతీయాత్, తస్మా త్స్వాభావికం జీవేశ్వరభేదం ప్రతిషేద్ధుం న ‘ తత్తేనకింపశ్యే’ది త్యయమన్యోవావాక్యశేషో భవతీతి సుధీభిర్ధ్యేయమ్. * అ న్తర్యా మి బ్రాహ్మణోక్తా న్తర్యామిత్వాది లక్షణ సిద్ధి రిహ ఫల మిత్యభిప్రే త్యాధికరణ ముప సంహరతి— (తస్మా) దితి. అ॥౫॥ సూ॥ 3॥

† అస్యాధికరణస్య పూర్వాధికరణోపజీవకత్వ సఙ్గతిం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి- (‘యఃపృథివ్యా’)మితి- అ న్తర్యామిణం ప రమాత్మానం విషయీకృత్య సంశయం విశదయతి- (సకి) మిత్యా దినా- తత్ర పూర్వపక్షస్తు “ యః పృథివ్యాం తిష్ఠ ” న్ని త్యాదౌ స్పష్టం తిష్ఠన్నితి వత్పృథివ్యాదావవస్థానశ్రవణాత్స దృశ్యత్వాదిగు ణక ఏవ భవతీతి. ... ... *

(అదృశ్యత్వాదిగుణక) ఇతి- పరమాత్మాసర్వత్రాన్తర్యామి తయా వర్తమానో ప్యదృశ్యత్వాదిగుణకః- ప్రాకృత చక్షురాద్యగ్రాహ్యత్వాదిగుణ విశిష్టఏవ ప్రత్యేతవ్యః, ' కుతః ధర్మోక్తేః, ' నపశ్యతి త్వాం పరమాత్మనోజన ' ఇతి " నసందృశేతిష్ఠతి రూపమస్య నచక్షుషా పశ్యతికశ్చనైన " మితి చ పరమాత్మనోఽ దృశ్యత్వాది ధర్మాహ్యుచ్యన్తే॥* తథాపిస్వభక్తానాందృశ్యత్వాదిగుణక ఏవభవతి, తథాచ వక్ష్యతి భగవానాచార్యః (అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానుభ్యా,మితి.¶ తస్మాత్పరమాత్మాస్వభక్తిశూన్యానా మేవాదృశ్యత్వాది గుణకోభవతీతి నిశ్చీయతే. ... *

౮॥ అదృశ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౩॥సూ॥ †విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ *—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే " శ్రోతవ్యాదీనిరాజే

---

*ఔత్సర్గికంపరమాత్మనస్సర్వాదృశ్యత్వమపవదతి- (తథాపీ) తి.

¶తథాశ్రుతిశ్చ ' అన్తర్బహిశ్చామల మబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ | పౌత్రస్తవశ్రీలలనాలలామం దృష్ట్వా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాననమ్ ' ఇత్యాది స్వభక్త దృశ్యత్వాది లక్షణ సమన్వయమేవైత దధికరణ ఫలమితి సిద్ధవత్కృత్యాధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి. అ॥ ౮॥ సూ॥ ౧॥

† అన్తర్యామ్యధికరణేఽన్తర్యామిత్వంసామాన్యతఃపరమాత్మనిష్ఠమిత్యుక్తమ్, సమ్ప్రత్యుత్తరాధికరణే సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వ న్యాయ మనుసృత్య తాదృశ పరమాత్మత్వం బ్రహ్మారుద్రాభ్యాం వ్యావర్తయితవ్యా తస్య విశేషతో నారాయణ నిష్ఠతయా వక్ష్యమాణత్వా దన్తర్యామ్యధికరణేన హేతుతద్వద్భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరా)వితి. ... ... *

న్ద్ర నృణాం సన్తిసహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినా' మితి. తత్ర సంశయః, కిమిహాత్మతత్త్వ శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రావపి శ్రీభగవతా నారాయణేన సాకం పరమాత్మతత్త్వత్వేన వివక్షితౌ? ఆహోస్విన్ముముక్షుభి ర్భజనీయత్వేన నిర్ధారితశ్శ్రీభగవా న్నారాయణ ఏవ వివక్షితః ? ఇతి. నన్విహ కుత స్సంశయః ' వదన్తి తత్తత్త్వవిద స్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ' ఇత్యాది పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయే హాత్మతత్త్వ శబ్దేన భగవా న్నారాయణ ఏవావగమ్యత ఇతి చేద్బాఢమ్, తథా ప్యనేక వాక్యశేషా ద్భవతి సంశయః, తథాహి ' సత్సఙ్కల్పస్యతే బ్రహ్మన్య ద్వైధ్యాయతి తేవయ ' మితి,తథా ' త్రయాణామేక భావానాం యో నపశ్యతి **వైభిదామ్** | సర్వ భూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తి మధిగచ్ఛతి '' ఇ, తథా ' నతే మయ్యచ్యుతే ఽజేచభిదామణ్వపి చక్షత ' ఇతి చైవం వాక్యశేషాభవన్తి, ఏతేషు వాక్యశేషేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణా మభేదః ప్రతీయతె, అత ఉపపన్న స్సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్? బ్రహ్మరుద్రావపి పరమాత్మతత్త్వత్వేన వివక్షితావితి, కుతః ? యథోక్త వాక్య శేషేషు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయత ఇతి వ్యక్తమ్, తస్మాద్బ్రహ్మ రుద్రావపీహ పర తత్త్వ స్వరూపేణ భగవతా నారాయణేన సాకమాత్మ తత్త్వత్వేన వివక్షితౌ భవతః* ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తం బ్రూమః, ' అపశ్యతా మాత్మతత్త్వ ' మిత్యత్ర శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవాత్మ తత్త్వత్వేన వివక్షితః,నతు బ్రహ్మ రుద్రౌ, కుతః? విశేషణ భేద వ్యపదేశాభ్యామ్

---

* అనాలోచితపౌర్వాపర్యార్థతయా ఽన్యథా ప్రతీతార్థానాం తేషాం వాక్యానాం నసన్దిగ్ధార్థనిర్ణాయకవాక్యశేషత్వమిత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాన్తయతి-(ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తంబ్రూమ)ఇ

*తథాహ్యుత్తరత్ర 'తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ' మితి 'ఏతావానాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మ పరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసా మన్తే నారాయణస్మృతి' రితి చ పూర్వోక్త్యాత్మతత్వం హరిరిత్యాది విశేషణైర్ముముక్షూపాస్యో భగవాన్నారాయణఏవ భవతీతి వ్యపదిశ్యతే, తథా 'కస్తస్య మేధ్ర'మితి 'సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణంగిరిత్ర'మితిచ బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మతత్వస్వరూపాత్సర్వాత్మనో నారాయణాత్తదీయే స్థూల రూపాఙ్గత్వేన భేదో వ్యపదిశ్యతే, అపిచ "¶ నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్వం నారాయణః పర' ఇత్యాది వాక్యశేషేభ్యశ్చ భగవాన్నారాయణ ఏవేహాత్మతత్వ శబ్దేన నిశ్చీయతే, యత్పునరుక్తం 'యద్వైద్ధ్యాయతి తేవయ' మిత్యాదీని వాక్యశేషాభవన్తీతి తదసఙ్గతమ్, యతః షాత్పర్యానురోధేన తేషాంవాక్యానా §మయమర్థః ఖల్వ ధ్యవసీయతే, తథాహి, 'యద్వైద్ధ్యాయతి తేవయ'మిత్యత్ర త్వయమర్థః, అత్రినామకోఋషిస్స్వపిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృష్టౌ నియుక్తస్సన్నపత్యార్థం విబుధ ప్రధానం శ్రీ నారాయణ మేకమేవ మహా తపసా చిత్తీకృతవాన్, తత స్తస్య తేన తపసా పరితుష్ట శ్శ్రీ

త్యాదినా - శ్రుతి ముదాహృత్య హేతు ద్వయ ముపాపదయతి— (తథాహీ) త్యాదినా ... ... *

¶ "తం త్వాంవిదామ భగవన్ పరమాత్మతత్వం సత్వేన సమ్ప్రతిరతింరచయన్తమేషామ్। యత్తేఽనుతాప విదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయోహృదివిదుర్మునయోవిరాగాః" ఇత్యాదయోపి వాక్యశేషాభవన్తీతి ద్రష్టవ్యమ్. ... *

§ (అయమర్థ) ఇతి- బ్రహ్మావిష్ణురుద్రాణామితరేతరభేదప్రత్యాయక వక్ష్యమాణార్థ ఇత్యర్థః. ... *

భగవా న్నారాయణః పరమ కృపయా స్వయంతదపత్యరూపేణా
వతరిష్యన్ బహ్వపత్యేన తస్యాత్రిమహర్షే ర్జననార్థం బ్రహ్మరుద్రా
భ్యామపి తదపత్య రూపేణావతర్తవ్యమితి నిశ్చిత్య తాభ్యాం సహా
గత్యాత్రి మహర్షేర్వరమేవమదాత్, హే బ్రహ్మన్! త్వం య
దపత్యరూపం వరం మత్తో వరణీయత్వేన, ధ్యాయసి- ఇచ్ఛసి, తే-తు
భ్యమ్- వయమ్- బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః, త్వదపత్య రూపం వరం దత్తా
ఇతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, త్వయాచిత్తీకృతో విబుధ ప్రధానో
హం మత్సేవారతావేతౌ బ్రహ్మరుద్రౌచ వయం త్రయః కుతూహ
లాత్తవ పుత్రత్వేనావతరిష్యామ ఇత్యభిప్రాయం వక్తుం 'వయమా
గతా' ఇతి. అయమేవాభిప్రాయ ఉపరిష్టాత్ప్రపఞ్చ్యతే 'అథా
స్మదంశభూతాస్త ఆత్మజాలోకవిశ్రుతా' ఇతి. ఏవం వృషధ్వ
జద్వేషకలిలాత్మానందక్షం తద్ద్వేష మపోహ్య సమాధాతుం మహాద
హఙ్కారాభిమాని బ్రహ్మరుద్రయో స్స్వస్వరూపవాసుదేవ సఙ్క
ర్షణ శరీరత్వ మభిప్రేత్య వదతా భగవతా త్రయాణాం జగత్కా
రణత్వమామ్నాతమ్ "అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చ జగతఃకారణంపర"
మితి. నచాత్రాపి త్రయాణామభేదః ప్రతీయతే, ఏవం తత్సమా
ధానార్థ మామ్నాతే 'త్రయాణామేక భావానాం యో నప
శ్యతివైభిదామ్। సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ సశాన్తిమధిగచ్ఛతీ'
త్యత్రాపి వాక్యే పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయా ఏక- స్సమానో,
భావో-అభిప్రాయో, యేషాం తేషామ్, సర్వభూతాత్మనామ్- యథా
యోగ్యం సర్వభూత తత్త్వాభిమానిస్వరూపాణామ్, త్రయాణామ్-
బ్రహ్మ విష్ణురుద్రాణామస్మాకమ్, భిదామ్-మిథోభిప్రాయభేదమ్, యో
నపశ్యతి, సఏవ శాన్తిమ్- చిత్త సమాధానమ్, అధిగచ్ఛతీత్యయమే
వార్థః ప్రతీయతే, నైవ తేషా మభేదోపి, ఏకభావానామిత్యనే
నైతదుక్తంభవతి, యస్మిన్ జీవే భగవత శ్శ్రీహరేరనుగ్రహాభిప్రా

యస్తస్మిన్ జీవే బ్రహ్మారుద్రయో రనుగ్రహ బుద్ధిరేవ భవతి, ఏత
చ్చ " న మద్భాగవతానాంచ ప్రేయానన్యోస్తికర్హిచిత్। యచ్చ
ప్రయాన్త్యనిమిషా వృషభానువృత్త్యా దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృ
హణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సు యశసః కథనానురాగ వైక్లబ్య
బాష్పకళయా పుళకీ కృతాఙ్గా " ఇత్యాది వాక్యేభ్యో భగవద్భక్త
విషయే తయోర్ద్రష్టవ్యమ్, ఏవం స్వానుగ్రహీతేష్వపి హిరణ్యకశి
పు ప్రభృతిషు భగవతో నిగ్రహాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మరుద్రా
ణాం సమానాభిప్రాయకత్వ మేవైకభావత్వమితిజ్ఞేయమ్, యద్య
ప్యేవమభిప్రాయవతాం త్రయాణా మన్యోన్యం భిన్నత్వా దభిప్రా
యాణామప్యన్యోన్యం భేదఏవప్రతీయతే, తథాపి 'ఏకభావానాం,మి
త్యేకత్వకథనంతు ' రామసుగ్రీవ యోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయ
తే ' తివద్ద్రష్టవ్యమితి. ఏతేన 'పరేవ్యయఏకీ భవన్తి' త్యేవం జాతీ
యక శ్రుతిరపి వ్యాఖ్యాతాऽభూత్, రాజగృహే బ్రాహ్మణా ఏ
కీభవన్తిసాయంగావోగోష్ఠఏకీభవన్తీతివత్,తత్రైక్యోపదేశోపపత్తే
శ్చ; తస్మాత్ ' ఏకభావానా ' మిత్యత్ర బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణాం
మిథోర్థాన్తరత్వమేవ ప్రతీయతే, ఏవమ్ ' న తేమయ్యచ్యుతే జేచ
భిదామణ్వపిచక్షత ' ఇత్యత్రాప్యయమేవార్థః ప్రతీయతే? తే- భ
గవదేకాన్త భక్తాః, మయి- మచ్ఛరీరకే, అజే- అజశరీరకేచ,అచ్యు
తే- పరమాత్మని, భిదామ్- భేదమ్, అణ్వపి – ఈషదపి, నచక్షతే –
నపశ్యన్తి, తథాచ ' సబ్రహ్మాసశివస్సేన్ద్రస్సోక్షరఃపరమస్స్వరా' డి
తి శ్రుతిరనుస్మృతా భవతి. సాధవో భగవద్భక్తా బ్రహ్మారుద్రాన్త
ర్యామి దృష్ట్యా పరమాత్మని భేదంనపశ్యన్తి, పరమాత్మ శరీర దృ
ష్ట్యాతు తస్మాద్భేద మేవ బ్రహ్మ రుద్రయోః పశ్యన్తీతి. తతశ్చ
' న తేమయ్యచ్యుతేజేచ భిదామణ్వపిచక్షత ' ఇత్యత్రాపి బ్రహ్మవిష్ణు
రుద్రాణాం త్రయాణాం స్ఫుట ఏవేతరేతరం భేదోऽగమ్యతే, ఏత

దుపరితన వాక్యే యద్యపి ‘ నాత్మనశ్చపరస్యాపి ’ త్యనేనా య
మర్థః ప్రతీయతే, అత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదామణ్వపి నైవ చక్షత
ఇతి. తథాపి తత్ర భిదాం సచక్షత ఇత్యనేన ద్రవ్యాద్వైతమేవ ప
శ్యన్తీత్యుక్తం భవతి, తచ్చ నిరుక్తం సప్తమే “ఆత్మజాయాసుతా
దీనా మన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్స్వార్థకామయోరైక్యం ద్రి
వ్యాద్వైతం తదుచ్యత ” ఇతి. (అస్య తాత్పర్యంతు) అర్థః-
భోగ్య సమ్పాదక ద్రవ్యమ్, కామః- భోగ్యవస్తు, తతశ్చ స్వీయేఽ
ర్థ కామ విషయే, ఆత్మాదీనా మన్యేషామపి దేహినాంయదైక్యమ్-
సాధారణ తయా భోక్తృత్వే నైకత్వాను సన్ధానమ్, తద్ద్రివ్యా
ద్వైత ముచ్యత ఇతి. ఇదమేవ ద్రవ్యాద్వైతమ్ ‘ యస్మిన్ సర్వా
ణి భూతాన్యాత్మైవాభూ ద్విజానతః । తత్రి కోమోహఃగ కశ్శో
క ఏకత్వమనుపశ్యత ’ ఇతీయం శ్రుతిశ్శ్రావయతి. తథాహి, య
స్మిన్- యదా, విజానతః- ఉపాసకస్య, సర్వాణి భూతాని- సర్వే
ప్రాణినః, ఆత్మేత్యుప లక్షణమ్, స్వీయ భోగ్యవస్తు విషయే భో
క్తృత్వేనఆత్మజాయా సుతాది సదృశాభవేయుః, స్వీయ భోగ్య వ
స్తూన్యాత్మ జాయాదీనా మన్యేషాంచ ప్రాణినాంసాధారణతయా
భోగ్యత్వేన మన్యత ఇత్యర్థః, తత్రి-తదా, ఏకత్వమ్-ద్రివ్యాద్వై
తమ్, పశ్యత ఉపాసక స్యాత్మజాయా సుతాదిషుకోమోహః? క
శ్శోకః? కోనామ మోహ శ్శోకోవా భవేదితి. తతశ్చ ‘ యద్వై
ధ్యాయతి తేవయ ’ మిత్యాదయో నైవవాక్య శేషాభవన్తి, ¶ త
స్మాత్ “ అపశ్యతామాత్మతత్వ” మిత్యత్రాత్మ తత్వశబ్దేన శ్రీభగవా

¶ ఏతేన పరమాత్మతత్వరూప లక్షణం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యా
వృత్తం సత్సర్వాన్తర్యామిణి శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ సమన్విత
మితి సిద్ధమ్, ఇయం సిద్ధిరేవైతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రా
ర్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. బ్రహ్మ రుద్రాద్యశేషజీవానాం

న్నారాయణ ఏకఏవపరమాత్మతత్వతయావివక్షితఇ *త్యవదాతమ్.

—* ౨౩॥సూ॥ రూపోపన్యాసాచ్చ *—

ఇతశ్చ నారాయణ ఏవేహాత్మ తత్వం భవతి, యస్మా దుపాసనార్థమాత్మతత్వత్వేన నిర్ధారితే భగవతి నారాయణే "పాతాళమేతస్యహిపాదమూల" మిత్యారభ్య స్థూలరూప ముపన్యస్యతే, తస్మా దిహాత్మతత్వం నారాయణ ఏవ భవతి నేతరావితి నిశ్చీయతే. ౫॥ విశేషణ భేద వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౨౪॥సూ॥¶వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ *—

సర్వ వేదాన్తసార ఇద మామ్నాయతే, 'ఉదర ముపాసతే యఋషివర్త్మసుకూర్పదృశ" ఇతి. తత్ర విచికిత్సా, కిమిహోదర శబ్దేన జఠరమేవోపాస్యతయాఽభిధీయతే? ఆహోస్విజ్జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరఃపరమపురుషఏవాభిధీయతే?ఇతి. తత్ర 'ఉదరముపాసత'ఇత్యుదరస్యైవోపాస్యత్వ శ్రవణాత్కూర్పదృశ ఇత్యుపాసకానాం స్థూలదృష్టిత్వోపదేశాచ్చ జఠరమేవాన్నపానాదిభి రుపాస్యతయాఽభిధీయత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహోదరశబ్దేన జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరసంజ్ఞఃపరమ పురుష ఏవోపాస్యతయాఽభిధీయతే, కస్మాత్పునర్జాఠరానలే వైశ్వానరాఖ్యఃపరమపురుషోస్తీత్యవగమ్యతే? సాధారణశబ్దవిశేషాత్ - "అహం వైశ్వానరో

పరమాత్మా భేదం ప్రమాదాద్యే వదన్తి తన్మత ఇవ ప్రమాదోక్త్యాదిదోషప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యాహ- * (అవదాత) మితి= ప్రమాదోక్త్యాది దోషలేశస్యాప్యభావే నోపపాదిత మిదమర్థజాతం పరిశుద్ధ మిత్యర్థః. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౨॥

¶ అన్తర్యామ్యధికరణే పరమాత్మనో జాఠరానల నియన్తృత్వానుపదేశాత్తదన్యఏవ తన్నియన్తాస్యాదిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వైశ్వానర స్సాధారణ శబ్దవిశేషాత్)ఇతి.

భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః। ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధ''మితి వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమపురుషస్య సర్వప్రాణిజాఠరానల సాధారణ వృత్తిత్వ జ్ఞాపక స్మృతేరిత్యర్థః, నహి తత్ర 'కూర్పదృశ' ఇతి కేవల మన్నపానాదిభి రుదరభరణతత్పరా ఉచ్యన్తే, కేవల ముదరంభరాణాం నరకప్రాప్తిర్హి 'ఏవంకుటుమ్బం బిభ్రాణ ఉదరంభరఏవవా। యాతిజీవోన్ధ తామిస్రం చరమం తమసఃపద' మిత్యాదిషు శ్రూయతే, కిన్తు దహరవృత్తి భగవత్స్వాత్మ రూపోపాసన నిష్పత్త్యర్థ మౌదరానలాధిష్ఠిత వైశ్వానరాఖ్య భగవద్రూపోపాసకత్వాత్తేషాం కూర్ప దృక్త్వ ముక్తమ్, నైతావతా కేవల ముదరస్యోపాస్యత్వం సిద్ధ్యతి, ¶తస్మాదిహోదరశబ్దేన తదన్తస్థో వైశ్వానరాఖ్యః పరమపురుష ఏవ నిశ్చీయతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ స్మర్యమాణ మనుమానంస్యాదితి *—

'అహంవైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రిత' ఇతి స్మర్యమాణం వైశ్వానరాఖ్యం భగవద్రూపం శ్రుత్యాది ప్రమాణ సిద్ధ మప్యనుమానంచస్యాత్- *అనుమాతుంచశక్యేత ఇత్యర్థః,ఇతి శబ్దో హేతు ప్రదర్శనార్థః, ఇతి- యతఃకారణాత్, 'అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే-తస్యయః స్థవిష్ఠోధాతు స్తత్పురీషం భవతి-యోమధ్యమ స్తన్మాంసంయోణిష్ఠ స్తన్మన' ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త రీత్యా †ధీతభుక్తాదికం మాంసాదిరూపేణ విభజ్యమానం సజ్జీర్ణం భవతి, తతఃకారణాదేవం జరయితా కశ్చిచ్చేతనో జాఠరానలాధి

¶ వైశ్వానరత్వ లక్షణస్య పరమాత్మని సమన్వయసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మా)దితి.

* అనుమానమిత్యత్ర కర్మణి ల్యుట్ ప్రత్యయ మభ్యుపేత్యానుమాన పదం వ్యాచష్టే- (అనుమాతుంచ శక్యేత ఇత్యర్థః) ఇతి.

†ధీత భుక్తాదికమ్- పీత భక్షితాదికమ్-

ష్ఠాతా భవితవ్యః,†సతునజీవః - వ్యభిచార దర్శనాత్; కింతు వై శ్వానరాఖ్యగ పరమపురుషఏవ జరయతీతి నిశ్చీయతె,¶అతఏవవిశ్వే షాం నరాణాం హితో వైశ్వానర ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చ సమ్భవ్యతె, తతశ్చ యథా భౌమాది రనలో భగవదధిష్ఠిత స్సన్ స్వకార్యం కరోతి తథా యమోదరో పీతి జ్ఞేయమ్; "యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ | యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజోవిద్ధిమా మక" మితి స్మర్యతేపిహ భౌమానలాదే ర్భగవ దధిష్ఠితత్వమ్, త స్మాదౌదరాధిష్ఠాతైవేహ "ఉదరముపాసత, ఇత్యత్రోదరశబ్దేనోపా స్యతయా లక్ష్యతఇత్యేవ గమ్యతె. ... ✻

—✻ { ౨౭॥ సూ॥ శబ్దాదిభ్యోన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతిచేన్నతథాదృష్ట్యుపదేశాదసమ్భవా త్పు రుషమపి చైన మధీయతె } ✻—

అత్రాహ కశ్చిదవిపశ్చిత్ "అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట" ఇతి పరమాత్మనో ఙ్గుష్ఠమాత్ర త్వ ప్రతి పాదకశబ్ద శ్శ్రూయతె, ఆదిశబ్దేన సదా హృదయవర్తి త్వాన్తరాత్మ త్వాది ధర్మా ఉచ్యన్తే, తతశ్చైవం విధ శబ్దాదిభ్యో జాఠరానల స్యోదరాన్తః ప్రతిష్ఠానా చ్చ తస్య పరమాత్మనశ్చ మి థ స్సమ్బన్ధః ప్రతీయతె, ప్రతిష్ఠానమ్ - ప్రతిష్ఠితత్వమ్, తతశ్చ జా ఠరానలాధిష్ఠాతృ త్వంన పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి చేన్నైతదే

ఏతదనుమానసిద్ధో జీవ స్స్యాదిత్యత ఆహ- †(సతు) ఇతి. ...

¶ జీవస్య కదాచిత్పీత భక్షితాది పరిణామ యితృత్వాభావ ఏవ వ్యభిచార ఇతి జ్ఞేయమ్. అనుమానేనేశ్వరసిద్ధి పక్షేపి వ్యభిచార స్తు ల్యఇతి నమస్యన్, సర్వజ్ఞె జీవకర్మానుగుణ్యేన ప్రవర్తమానే ఈశ్వ రేపోక్త వ్యభిచారశఙ్కా- నుదయాత్; ఏతదేవాభిప్రేత్య వైశ్వాన రశబ్దంవ్యుత్పాదయతి - (అతఏవే)తి - అ॥ ౧॥ సూ॥ ౩॥

వమ్, కస్మాత్? తథా దృష్ట్యుపదేశాత్-దృష్టి-దర్శన, ముపాసనమ్; యథా సవాదహరా న్తర్వర్తి త్వాత్పరమాత్మనసి "పరిసర పద్ధతిం హృదయ మారుణయోదహర' మితి దహర విద్యోపదిశ్యతే. తథా వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమాత్మన ఔదరా నలా న్తర్వర్తి త్వా 'దుదర ముపాసత'ఇతి వైశ్వానర విద్యోపదిశ్యతె, తస్మాదౌదరస్యా చేత నస్య వైశ్వానరాఖ్య భగవదధిష్ఠితత్వ మన్తరేణధీత భుక్తాది పరిణా మయితృత్వాసమ్భవాచ్చ జాఠరస్సదా వైశ్వానరాధిష్ఠిత ఏవ భవతీ తి నిశ్చీయతే, పురుషమపిచైన మధీయతె- అపిచ- కించ, ఏనమ్- వై శ్వానరమ్, పురుషమ్- సాక్షాత్పరమ పురుషమేవ, వాజసనేయినస్స మామనన్తి "సఏషోగ్ని ర్వైశ్వానరోయదయంపురుషస్సయోహై తమేవమగ్నిం వైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషే న్తః ప్రతిష్ఠితంవేద"ఇతి. అతః "ఏషోగ్ని ర్వైశ్వానర" ఇత్యగ్ని వైశ్వానరయోశ్శరీరశరీరి ణోస్సామానాధికరణ్యం స్థూలోయం పురుష ఇతివ దుపపద్యతే, తస్మా దిహౌదర శబ్దో వైశ్వానర సంజ్ఞక పరమపురుష పర ఇతి సిద్ధమ్.　　　౮॥ వైశ్వానరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

——※ ౨౯॥ సూ॥ అతఏవనదేవతాభూతంచ ※——

వైశ్వానరాధిష్ఠితజాఠరాగ్నే రివ కింవాగభిమానినోగ్నే రపి భగవ దావిర్భావ స్థానత్వం స్యాత్? ఉతన? ఇతి శఙ్కా- మపనే తుమిదమాహ—¶ (అతఏవే)తి=యతః "దిగ్వాతార్క- ప్రచేతోశ్వి వహ్నీన్ద్రోపేన్ద్ర మిత్రకాః" ఇతి ‡ వాగభిమాన్యగ్ని రధిదైవ క ణా న్తః ప్రవేశితః, అతఏవ వాగభిమాని దేవతా భూతమ ప్యగ్నిం వై శ్వానరాధిష్ఠితాగ్నిమివ భగవదావిర్భావ స్థానత్వేనోపాస్యం నాధీ

¶ జాఠరాగ్ని ప్రస్తావేన వాగభిమాన్యగ్నే రుపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతఏవనదేవతాభూతంచ) ఇతి.

‡ వాగభిమాన్యగ్నే ర్దేవతాత్మకత్వాజ్జాఠరాగ్నివద్భగవ దావి

యతేఽబ్రహ్మవాదినః, § తస్మాదస్యన వైశ్వానరాగ్నివ దుపాస్యత్వం భవతి. ౯ ॥ దేవతాభూతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* వాగభిమానినో స్యాగ్నేరపి కిం సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతి? కింవా ప్రకారాన్తరేణ తత్సమ్భవతి? ఇతి విశయం ప్రశమయితుమిదమాహ, ... *

—* ౨౯॥ సూ॥ సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః *—

భగవద్బాదరాయణాచార్యప్రోక్త యోగధారణాయాం దిగ్వాతార్కే - త్యత్ర శ్రూయమాణస్యాధిదైవపక్షస్యాగ్నేరపి సాక్షాద్భగవన్ముఖత్వేనోపాసనేత్యవిరోధం జైమినిరాచార్యో మన్యతే, తథాచామ్నాయతే " అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతఃక్రియాకాణ్డనిమిత్తజన్మా। అన్తస్సముద్రేనుపచన్ స్వధాతూన్నసీదతాన్నస్స మహావిభూతి " రితి. యద్యపి " మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమిని " రితి ' జ్యోతిషిభావాచ్చే ' తిచ దేవానాం విగ్రహోనాస్తీత్యయం జైమినిపక్షోఽనన్తరపాదే పూర్వపక్షీకరిష్యతే, తస్మాత్సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని రిత్యనుపపన్నమ్ ; తథాప్యత్రాగ్న్యాదిదేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వేన యథోక్తప్రకారేణ ప్రతీకోపాస్యత్వమస్తీత్యయం గూఢాభిప్రాయస్సాక్షాద్బాదరాయణాదధిగతవిద్యత్వాజ్జైమినేరస్తీతిజ్ఞేయమ్, తథాచేదం సూత్రముపపన్నం

ర్భావస్థానత్వమస్తీతి పూర్వఃపక్షః. ... *

§ ఫలంకథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

* ప్రోక్త సఙ్గతి విషయాద్యాది కృత్వోత్తరాధికరణే విశయాదికమాహ- (వాగభిమానిన) ఇత్యాదినా = ఉపాస్యత్వా విధానాద్వాగభిమాన్యగ్నే స్సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వపక్షం శమయితుం సిద్ధాన్తమాహ-¶(ఇదమాహ)ఇతి= ఇదమ్ 'సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని ' రితి సూత్రమ్. ... *

న్నతరమ్, అతో న పరస్పర విరోధః, జైమిన్యాది గ్రహణ ముక్తార్థానాం బ్రహ్మవిదభిమతత్వేన సాధుత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః *—

'శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చముఖాదగ్నిరాజాయతే' ఇతి భగవన్ముఖలోగ్నేరభివ్యక్తే స్తస్య యథోక్తోపాస్యత్వముపపన్న తరమిత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ అనుస్మృతేర్బాదరిః *—

"అనాది మధ్యాన్త మనన్తరూప మనన్తబాహుం శశిసూర్య నేత్రమ్। పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసావిశ్వమిదంతపన్త" మిత్యగ్నేర్భగవ చ్ఛరీరావయవత్వానుస్మృతేస్తస్యతథాత్వమభిమతమితి బాదరిరాచార్యోమ్యతే. ... *

—* ౩౨॥ సూ॥సమ్పత్తేరితి జైమిని స్తథాహిదర్శయతి *—

వైశ్వానరస్యపురుషస్యాగ్నిముఖేనైవ సకలక్రియాకలాపసమ్పన్నత్వాత్తస్య పరోక్షముపాస్యత్వంన సన్దేహ్యమితి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాహి దర్శయతి - తత్త్రైవహి యస్మరగ్న్యయత్రాఖిలక్రియా కలాప సమ్పన్నిష్పత్తిమ్ "అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతః క్రియాకాణ్డ నిమిత్త జన్మే" త్యేతత్ప్రజాపతివాక్యం దర్శయతి, పునర్జైమిని గ్రహణం తస్య ధర్మానుష్ఠానే ఇతికర్తవ్యతా నిర్ణేతృత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్. ... *

౧౦॥ అవిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—* ౩౩॥సూ ॥ ఆమనన్తి చైనమస్మిన్ *—

భగవత స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్య మిత్యాశయః. అ॥౧౦॥సూ॥౮॥

ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (ఆమనన్తి) ఇతి - జాబాలిరిది దేహా న్విషయో కృష్ణ సంశయాదికం విశదయతి -

* కిమస్యేషా మపీన్ద్రాదీనాం దేవానాం పరమపురుష విరాడూ్రపావయవత్వేనోపాస్యత్వం భవతి ? ఉతన ? ఇతి సంశయే ప్రాప్త ‡ఇదము త్తరంపఠతి—(ఆమన న్తిచైన) మితి = ఇహచశబ్ద ఉపమార్థకః, ఇన్ద్రాదీనపి సర్వాన్ దేవాన్, ఏనమ్- అగ్నిమివ, అస్మిన్-భగవతో విరాడ్విగ్రహే, యోగ ధారణాయామామనన్తి- "ఇన్ద్రాదయోబాహవ ఆహురుస్రా" ఇత్యారభ్యానువర్ణయన్తి బాదరాయణి ప్రభృతయ ఆచార్యాః, §తస్మాదిన్ద్రాది నిఖిల దేవానాం భగవద్విరాడ్విగ్రహయోగ ధారణాయామఙ్గత్వేనోపాస్యత్వమస్తీతిసిద్ధమ్.

౧౧॥ఆమన న్తిచైనమ స్మిన్నిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౩॥

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

---

*(కిమస్యేషా)మిత్యాదినా=అశ్రవణాదిన్ద్రాదీనామేవముపాస్యత్వం నేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి - ‡(ఇదము త్తరంపఠతీ)త్యాదినా= విశేషతోభగవత్స్థూలరూపోపాస్యత్వలక్షణసిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపాదముపసంహరతి-§(తస్మా)దితి.అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

ప్రథమ స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాద ప్రారమ్భః.

—* ౧ ॥ సూ ॥ ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. *—

¶ తదేవం ప్రథమాధ్యాయద్వితీయపాదేన శ్రీభగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్యప్రకటనాయ తస్య జీవస్య చమిథోభేదప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూప విచారసాధకో భగవద్విగాద్యూప గోచరవిచారో వేదాన్తేషూపాక్రాన్తః, అథతృతీయేనపాదేన వేదాన్తేషు భగవత్ స్థూలరూపం సూక్ష్మరూపం ప్రసఙ్గా ద్దేవాదీనా ముప్యుపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ విచార్య నిర్ణీయతే,*సర్వవేదాన్తసారే భగవత్స్థూలరూపం ప్రస్తుత్య

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

ద్యుభ్వాద్యాయతనం దహ్రే మనుష్యాద్యైరుపాసితమ్ ।
త్రేధావిక్రాన్తభువనం భజే రామం జగత్పతిమ్॥

¶ అస్య తృతీయపాదస్య పూర్వపాద విచారిత భగవత్స్థూలరూపోపాసనోపజీవక దహర విద్యాఖ్య తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసన విచారాత్మకత్వా త్పూర్వపాదేనోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకం కథయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా - *పూర్వ పాదాన్తిమాధికరణే ఇన్ద్రాదీనాం శ్రీభగవత్స్థూలరూపబాహ్యావయవత్వా త్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యై తదధికరణ మారభమాణో భగవత్స్థూల రూపాత్మకం విషయముపస్థాపయతి - (సర్వ వేదాన్తసారే) ఇతి. ... ... *

"పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠన్తి పార్ష్ణి ప్రపదే రసాత ల" మిత్యాదౌ భగవత్ స్థూలరూప ముపదిశ్యతే, తదుపరిచ "యస్యేహావయవైర్లోకా నకల్పయన్తి మనీషిణః" ఇత్యారభ్య భగవత్ స్థూలరూప ధ్యాన ముపదిశ్యతే , కిం ద్యుభ్వా ద్యాయతనమిదం రూపద్వయ మితరేతరం విలక్షణమ్ ?ఉతైక మేవ ? ఇతి విశయే*త మపనుదన్నాహ- (ద్యుభ్వాదీ)తి= ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభ్వౌ, ద్యుభ్వావాదిర్యస్య తద్ద్యుభ్వాది_ చతుర్దశ భువనజాతమ్ , తస్యాయతనమ్ - ఆశ్రయభూతమ్, ఉభయత్రశ్రూయమాణం భగవతస్థూలరూప మేకమేవ భవతి, కస్మాత్ ? స్వశబ్దాత్- ()స్వస్యోభయత్ర శ్రూయమాణస్య విరాడ్రూప స్యైకత్వావగమక శబ్దేభ్య ఇత్యర్థః, తథాప్యుభయత్ర పాతాళాది లోకవాచకశబ్దాస్సమానా శ్రూయన్తే, తస్మా దుభయత్ర శ్రూయమాణం ద్యుభ్వాద్యాయ తనం భగవత స్థూలరూప మేకమేవ భవతీతి నిశ్చీయతే.

—* ౨ ॥ సూ॥ ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చోభయత్ర శ్రూయమాణం స్థూలరూప మేక మేవేతి ప్రతి పత్తవ్యమ్, యస్మాత్ "పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠన్తీ"తి "యస్యేహావయవైర్లోకా నకల్పయన్తిమనీషిణః" ఇత్యేతాభ్యాం వాక్యాభ్యా ముభయత్ర శ్రూయ మాణయో ర్భగవత్ స్థూలరూపయో రేకత్వ మభిప్రేత్య పూర్వై ర్ముక్తై ర్వర్గై రుపసృప్యత్వం వ్యపదిశ్యతే, అన్యథా భగవచ్ఛరీర భూతస్యాస్య జగతో

* భగవత్స్థూలరూపస్య స్థల ద్వయే పఠితత్వాత్తదితరేతరం విలక్షణ మితి పూర్వపక్ష నిరాసకం సిద్ధాన్త మాహ—(తమప నుదన్నాహే) త్యాదినా=()తత్రత్య హేతుం వ్యాచష్టే (స్వస్యే) త్యాదినా- నహ్యేకస్యావతారస్య స్థల ద్వయ పఠనేన ద్వైవిధ్యముపపద్యత ఇతి భావః. ... ...

ద్వైవిధ్య ముపలభ్యేత, ఉపసృప్యత్వమ్ - ఉపాస్యత్వమ్, మోక్షస్య సిద్ధత్వా ద్భగవ దుపాసకానాం ముక్తత్వమ్.

ప్రధాన జీవయో రేతత్ స్థూల రూపాశ్రయణీయత్వేన ముక్తో పసృప్యత్వం నాస్తీత్యాహ, ... *

—* ౩॥సూ॥నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ *—

అనుమానమ్ - సాఙ్ఖ్యానుమితం ప్రధానమ్, ప్రాణభృత్ -జీవశ్చ, తావిహ ముక్తోపసృప్యత్వేన నశఙ్కనీయౌ, కుతః ? అతచ్ఛబ్దాత్ - ప్రధానజీవయో రుపాస్యత్వ ప్రతిపాదకశబ్దలేశాభావాత్.

—* ౪॥ సూ॥ భేద వ్యపదేశాచ్చ *—

"భూద్వీపవర్షసరిదద్రినభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభాగణలోకసంస్థా। గీతా మయాతవస్రుపాద్భుతమీశ్వరస్య †స్థూలంవపుస్సకలజీవ నికాయధామే " తి ముక్తోపసృప్యాదీశ్వరా త్తచ్ఛరీరత్వేన ప్రధాన జీవయో ర్భేదో వ్యపదిశ్యతే, తస్మాత్తావిహ న శఙ్కనీయౌ.

స్యాదేతత్ " వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదం శరీరం యేనేన్ద్రియ ప్రాణమనోగుణాం స్త్వ " మిత్యత్ర నిఖిల భువనస్య హైరణ్యగర్భ శరీరత్వ మవగమ్యతే, తతశ్చ స్థూలోపాసనాయాం స ఏవ ముఖ్యోపాస్యస్స్యాదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ... *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రకరణాత్ *—

" పాతాళమేతస్యహిపాదమూల"మిత్యారభ్య * తత్రతత్ర పరమాత్మనోహి స్థూలోపాసనోపదేశ ప్రకరణ ముపలభ్యతే,

---

† తత్రేశ్వరస్య స్థూలం వపు రిత్యనేన జగద్రూపేణ పరిణతస్య ప్రధానస్య ముక్తోపసృప్యాత్పరమాత్మనో భేదో వ్యపదిశ్యతే, సకల జీవ నికాయధామే త్యనేనతు జీవానాంతస్మాద్భేదో వ్యపదిశ్యత ఇతి వివేకః. ... ...

* (తత్రతత్రే)తి—"యస్యేహావయవై"రిత్యాదావిత్యర్థః. ఇహాపి

తస్మాదిహోపాస్యత్వేన హిరణ్యగర్భోపి నశఙ్కనీయః. యత్తూక్తమ్ “ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య తుష్టాత్ । తథాససర్జేదమమోఘదృష్టి ర్యథాప్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధి” రిత్యత్ర హిరణ్యగర్భేణ స్వాభీష్టసిద్ధయే విరాడ్ధారణాశ్రయత్వేన భగవత ఏవ హ్యుపాస్యత్వమవగమ్యతే, తథా సతి కథం చతుర్ముఖస్య స్థూలోపాసన గోచరత్వం భవేత్? “వ్యక్తం విభో స్థూలమిదం శరీర” మిత్యాదినా సర్వోత్తమత్వేన చతుర్ముఖం స్తువతో హిరణ్యకశిపో ర్దైత్యస్య భగవత్పారమ్యజ్ఞానాభావాదన్తర్యామిదృష్టిం వినా తత్కృతస్తుతి ర్హిరణ్యగర్భాన్తర్యామిణ్యేవపర్యవస్యతీత్యవగమ్యతే, తస్మాన్న హిరణ్యగర్భస్యేహోపాస్యత్వసఙ్గతిః.

—* ౬॥సూ॥స్థిత్యదనాభ్యాంచ *—

ఇతశ్చ చతుర్ముఖస్య స్థూలరూపోపాసన గోచరత్వశఙ్కాప్రత్యుక్తేరితా, యతోస్య “ఏవం పురాధారణయాత్మయోని” రిత్యత్ర భగవత్ స్థూలరూపోపాసనస్థితి రుచ్యతే, ఉపాసనస్థితిః - ఉపాసననిష్ఠత్వమ్, తథా “త్వమకరణః స్వరాడఖిలకారకశక్తిధరస్తవ బలిముద్వహన్తి సమదన్త్యజయానిమిషాః । వర్షభుజోఖిలక్షితిపతేరివ విశ్వసృజో విదధతి యత్ర యే త్వధికృతా భవత శ్చకితా” ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్య స్వోపాసిత భగవదనుగ్రహాయత్తబల్యదనం చ శ్రూయతే, తాభ్యాం చతుర్ముఖస్య న స్థూలరూప ధారణాశ్రయత్వమితి నిశ్చీయతే, † తస్మాచ్ఛ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ స్థూలరూప ధారణాశ్రయ ఇతి సిద్ధమ్. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౮॥

విశేషతః శ్రీభగవతస్థూలరూపధారణాశ్రయత్వాత్మక లక్షణసిద్ధిగఫలమిత్యధికరణ ముపసంహరతి- † (తస్మా) దితి. అ॥౧॥సూ॥౮॥

ఇహ విరాట్ఛరీరకత్వ ప్రస్తావేన శ్రీభగవతో దేశకాలాద్య

—※ ౭॥సూ॥ ¶భూమాసమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ ※—

విరాట్ఛరీరకస్యాపి భవగతః కిం శారీరవద్దేశకాలాది పరిచ్ఛే
ద్యత్వమ్? ఉతాపరిచ్ఛేద్యత్వమేవ ? ఇతి విశయే ప్రాహ - (భూ
మే)తి- యోగికల్పిత విరాట్ఛరీరకోపి భగవాన్పరమాత్మా భూమా -
దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్య ఏవావతిష్ఠేత్, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నః,
కస్మాత్- సమ్ప్రసాదా దధ్యుపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదో-జీవః, "స
ఏషసమ్ప్రసాద" ఇత్యస్యాం శ్రుతౌ జీవే సమ్ప్రసాద శబ్ద ప్రయో
గ దర్శనాత్; "తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతే" తి,
"దేశతః కాలతో యోసా వవస్థాతస్స్వతోన్యతః । అవిలుప్తావ
బోధాత్మే" తి, కాలోయం పరమాణ్వాది ద్విపరార్ధాన్త ఈరి
తః । నైవేశితుఃప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినా" మితి చై
వమాదిషు దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్యత్వేన భూమ్నోభగవతో నారా
యణస్య సమ్ప్రసాదాధిక్య ముపదిశ్యతె, తస్మాత్పరమాత్మాభూ
మా, యద్యపి భూమన్ శబ్దస్తావద్బహుత్వే భవతి, తథాపి పర
మాత్మని బహుత్వస్య విరోధాన్నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యా
ప్తిరేవహిపరమాత్మనో భూమన్ శబ్దేనోచ్యతె. ...

—※ ౮॥ సూ॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ ※—

ఏవం నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వ రూప ధర్మ
ఏవహి పరమాత్మన్యుపపద్యతె, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నత్వమ్,

పరిచ్ఛేద్యత్వస్య స్మృతత్వా త్తద్వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గతో త్తరాధికరణ
మారభతే- ¶(భూమా సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశా) దితి- పరమా
త్మస్వరూపం విషయీకృత్యవిశయమాహ- (విరాట్ఛరీరకస్యాపీ)తి-
శారీరః - జీవః, శరీరవత్త్వాత్పరమాత్మా శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నస్స్యా
దితి పూర్వపక్షం నిరస్యన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాహే) త్యాదినా-
జీవస్య కాల పరిచ్ఛిన్నత్వం శరీర ద్వారా ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

§ తస్మాచ్చ భూమైవ పరమాత్మా. ... *

౨॥ భూమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౯॥ సూ॥ అక్షరమమ్బరాన్త ధృతేః *—

‡ తదేవం జీవానాం స్వోపాసనసిద్ధ్యర్థం పరంబ్రహ్మాస్వయ మక్షరం సద్విరాడ్రూపంధారయతీత్యుక్తమ్, †సమ్ప్రతీద మేక మేవ రూపం పరంబ్రహ్మాధారయతిః కింవా ఏవం విధాన్యనేక రూపాణి ధారయతి? ఇతి సంశయ ఇదమాహ- (అక్షర) మితి = అక్షర మేవ సత్పరం బ్రహ్మా ఏవం విధాని బహూని విరాడ్రూపాణి ధారయత్యేవ, కుతః? అమ్బరాన్తధృతేః- " దృశ్యన్తేన్తగర్తాశ్చాన్యేకోటిశోహ్యణ్డరాశయః । తమాహు రక్షరంబ్రహ్మా సర్వ కారణ కారణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరం సాక్షాత్పురుషస్యమహాత్మన " ఇత్యత్ర హ్యక్షరస్య పరబ్రహ్మణః ప్రకృత్యాద్యమ్బరాన్త నిఖిల తత్వాత్మకానేక బ్రహ్మాణ్డ ధృతి శ్రూయతె, అత్రామ్బర శబ్దేన మహా భూత పఞ్చకం లక్ష్యతె,¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణి ఈదృగ్విధాని విరాడ్రూపా

---

§భగవతి భూమత్వ లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రేత్యాధికరణార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౨॥సూ॥౨॥

‡ ప్రపూర్వాధికరణే ఏకవిరాడ్ధారణ ప్రస్తావేనవిరాడన్తరధారణస్యాపి స్మృతత్వాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూర్వవృత్త మనుకీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† పూర్వాధికరణవ త్పరమాత్మానం విషయీ కృత్య సంశయ మాహ- (సమ్ప్రతీద) మితి- ఏకస్యైవ బ్రహ్మాణ్డస్య పరిదృశ్యమానత్వా త్పరమాత్మా ఇదమేక మేవ విరాడ్రూపం ధారయతీతి పూర్వపక్షం ఖణ్డయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా.

¶పరమాత్మనోఽసఙ్ఖ్యేయవిరాడ్రూపవత్త్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ణ్యై సఙ్ఖ్యేయాని సన్తీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

కస్మాత్పునరియం బ్రహ్మణ్యేవగమ్యతే?

—※ ౧౦॥ సూ॥ సాచ ప్రశాసనాత్ ※—

చశబ్దోఽవధారణే, సా-అమ్బరాన్తధృతిః-అనేక కోటి బ్రహ్మాణ్డరాశిధారణమ్; ప్రశాసనాదేవ నిశ్చీయతే- ప్రశాసనమ్ - ప్రకృష్టాజ్ఞా, వేదఇతి యావత్;※వేదస్య భగవదాజ్ఞా రూపత్వాత్; న హి పరబ్రహ్మణో యథోక్తామ్బరాన్త ధృతిః " దృశ్యన్తే న్తగణితాశ్చాన్యే కోటిశోహ్యణ్డరాశయః - యదన్తరాణ్డనిచయా ననుసావరణాః । ఖ ఇవ రజాంసివాన్తివయసాసహే " త్యేవం జాతీయక నిగమ ప్రమాణ మన్తరే ణావగన్తుం శక్యతే, తస్మాత్ప్రశాసనాదేవామ్బరాన్తధృతి రవగన్తవ్యా. ... ※

—※ ౧౧ ॥ సూ ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ· —※

"క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతస్సప్తభిర్దశగుణోత్తరైరాణ్డకోశః । యత్ర పతత్యణుకల్ప స్సహాణ్డకోటి కోటిభిస్తదనన్తః ॥ క్వాహంతమో మహ దహంఖచరాగ్ని వార్భూసంవేష్టితాణ్డ ఘట సప్త వితస్తికాయః । క్వేదృగ్విధా విగణితాణ్డ పరాణుచర్యా వాతాధ్వరోమవివరస్యచ తేమహిత్వ" మిత్యాది ష్వామ్నాయే ష్వసఙ్ఖ్యేయానా మణ్డాన్తరాణాం నిఖిల జగ త్కారణ కారణ భూతాం దస్మాత్పరబ్రహ్మణః పర మాత్మనోనన్తా ద్భగవత శ్శ్రీ నారాయణాదీశ్వరాన్తర సద్భావ వ్యావృత్తిశ్చ దృశ్యతే, తస్మాచ్ఛాయమేవ శ్రీభగవా న్నారాయణో సఙ్ఖ్యేయానా మస్యైషా మణ్డ నిచయానాంచ సృష్టిస్థిత్యాది నిఖిల వ్యాపార కర్తేత్యవగన్తవ్యమ్. ఇత్థం చ భగవాన్ శ్రీ నారాయణో బహూని విరాడూపాణి ధారయ

※ వేదస్యభగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి="శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞే"తిభగవద్వచనేనేతి భావః. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

తి, తత్ర్రైకతమ మిదంవిరాడ్రూపమిహూపాసనార్థ ముపదిశ్యత ఇత్యనుసన్ధేయమ్. ౩॥ అక్షరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩ ॥

—※ ౧.౨ ॥సూ॥ ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్సః- ※—

§ అత్యగా ద్భగవత్ స్థూలరూప విచారః, అథ తస్య సూక్ష్మరూప విచారో నువర్త్యతే, కిం భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనం స్థూల రూపోపాసకా దన్యఃకర్తుంశక్నోతి?ఉతాహోసఏవ? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే ‡ప్రతివదామః, యస్తావ ద్భగవత్ స్థూల రూపోపాసక స్సఏవ తస్యసూక్ష్మరూపముపాస్తుమర్హతి, కస్మాత్? ఈక్షతి కర్మణ వ్యపదేశాత్ = ¶ఈక్షతి- ఈక్షణమ్, స్థూలరూపోపాసనమ్; తత్కర్మ యస్యతస్య, స్థూల రూపోపాసకస్య భగవత్సూక్ష్మరూప ముపాస్యం భవతీతి వ్యపదేశః, తస్మాత్; ఏతదుక్తం భవతి, ‘‘భగవతో గుణ మయఏవ స్థూలరూపే ఆవేశితంమనో

---

§ భగవత్స్థూలరూప విచారో పజీవకత్వాత్తత్సూక్ష్మ రూప విచారస్య తదుపజీవకత్వాచ్చ తదధికారివిచారస్య పూర్వోత్తరాధికరణయోఃపరస్పరయోపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గతింపూర్వాదిధాయోత్తరాధికరణ మారభతే-(ఈక్షతి కర్మణవ్యపదేశాత్స) ఇతి= పూర్వ స్థాం పూర్వాధికరణో పజీవకత్వ రూపామేత దధికరణ సఙ్గతిం బహిస్సూచయతి- (అత్యగా) దిత్యాదినా= అత్యగాత్ -సమాప్తః, అథ-భగవత్స్థూలరూప విచారానన్తర మిత్యర్థః.

‡ భగవత్స్థూలరూపోపాసనాధికృత ఏవ తదీయసూక్ష్మరూపోపాసనాధికారీస్యా దిత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్సవా తదన్యోవాభగవత్సూక్ష్మ రూపోపాసనా ధికారీస్యాదితి పూర్వపక్షం ప్రతిక్షిపన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతివదామ) ఇత్యాదినా = ¶అత్ర ఈక్షతి పదస్య లక్షణా మాశ్రయన్ హేతుం వివృణోతి- (ఈక్షతి-ఈక్షణ,) మిత్యాదినా= (వ్యపదేశ) ఇతి- శ్రుతిరిత్యర్థః. ... ...

స్యా గుణేపీహ సూక్ష్మతమ ఆత్మ జ్యోతిషి పరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవాఖ్యే క్షమం సమావేశితుం తదుహ వై తద్గురోర్హ్యణ్యస్యానువర్ణయితు" మితి, "యత్తద్భగవతో నారాయణస్య సాక్షాన్మహాపురుషస్య స్థవిష్ఠరూప మాత్మ మాయాగుణ మనువర్ణిత మాదృతః పఠతి శృణోతి శ్రావయతి సవివాయం సాక్షాద్భగవతః పరమాత్మనోఽగ్రాహ్యమపి శ్రద్ధధాన శ్శుద్ధాభక్తి విశుద్ధ బుద్ధిర్వేదయత్స్వా భగవతో యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే యథా శ్రుతమతిం విదధాతి - స్థూలనిర్జితమాత్మానం శనైస్సూక్ష్మధియా నయే దితిక్రమ" ఇత్యాద్యామ్నాయే భగవత్స్థూలరూపోపాసకస్యైవ తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసనం సిద్ధ్యతీతి వ్యపదిశ్యత ఇతి. ¶తస్మాద్భగవత స్థూల రూపోపాసక ఏవ తదీయసూక్ష్మ రూపోపాసకో భవతీతి నిశ్చీయతే - ... ...

౪ ॥ ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ - సూ ॥ ౧॥

——* § దహర ఉత్తరేభ్యః ॥ ౧౩ ॥ *——

ఇద మామ్నాయతే 'కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసన్తమ్ । చతుర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తీ' త్యాది. తత్ర భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనం స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే కర్తవ్యతయా శ్రూ

¶ భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనాధికారి నిర్ణయోఽత్ర ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి - యద్యపీహోపాస్య లక్షణాధ్యాయే అధికారి విచారోఽనుపపన్నః, తథాపి తదుపాసనాధికారిణ స్సఙ్గతత్వే నానుషఙ్గికత్వా ద్విచార స్సూపపన్న ఇతి ధ్యేయమ్, ఏవమేవ తత్రతత్ర ద్రష్టవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౧॥

§ అత్రైతదుపాసన ప్రస్తావేన తదధిష్ఠానస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యాఽనన్తరాధికరణ మారభతే - (దహరఉత్తరేభ్య)ఇతి.

యతే, తత్కిముచితమ్? ఉతనోచితమ్? ఇతిభవతి విచికిత్సా, తత్ర దేహస్య త్వఙ్మాంసాది సప్త ధాత్వాత్మకత్వాత్తదన్తర్హృదయావకాశే నపరమాత్మోపాసనం కర్తు ముచిత మితి ప్రాప్తే బ్రూమః, దహరాఖ్యే స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే శ్రీ భగవత స్స్వాత్మరూపోపాసనం కర్తు ముచిత మేవ భవతి, కుతః? ఉత్తరేభ్యః- "ఈక్షేతచిన్తామయమేన మీశ్వర" మిత్యాదినోత్తరత్ర సూచితేభ్య స్స్వాత్మరూపోపాసన విధివాక్యేభ్య ఇత్యర్థః, తథాచ శ్రుత్యన్తరాణి భవన్తి "అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశ స్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వా విజిజ్ఞాసితవ్య" మితి, తథా "దహ్రం విపాప్మం పరవేశ్మభూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సంస్థమ్- తత్రాపిదహ్రంగగనం విశోక స్తస్మిన్యదన్త స్తదుపాసితవ్య" మిత్యాదీని. యత్తు దేహస్య త్వఙ్మాంసాది సప్తధాత్వాత్మకత్వా త్తదన్తర్హృదయావకాశే న పరమాత్మోపాసనం కర్తుముచిత మితీరితం తత్సత్యమ్, తథాపి "ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భక రేచకైః। ప్రతికూలేన వాచిత్తం యథాస్థిర మచఞ్చలమ్॥ మనోయథాస్యాద్విరజం జితశ్వాసస్యయోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాం యథాలోహం ధ్మాతస్త్యజతి వైమలమ్॥ ప్రాణాయామై ర్దహేద్దోషాన్ ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణా" నిత్యాదిషు దేహస్యశుద్ధివిధానాత్; ¶"అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట" ఇత్యాదిషూపాసనార్థం సదా హృదయ వర్తిత్వ శ్రవణాచ్చ దహరాఖ్యే స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే తదుపాసనం కర్తు ముచితతమ మేవభవతీతి నిశ్చీయతే.

¶ అధికరణఫలం కథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అఙ్గుష్ఠమాత్ర) ఇత్యాదినా.

+సదాచార్యాశ్రయేణైవేవ ముపాసన మంజసా సిద్ధ్యతీత్యాహ,

—* ౧౪॥ సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిఙ్గంచ॥ *—

గతిః- ఆచార్య సమీపప్రాప్తిః, శబ్దః - తత్కృతోపదేశ లక్షణః, తాభ్యామేవేద ముపాసనం సిద్ధ్యతి, కుతః? తథాహిదృష్టమ్- దృష్టమ్- దర్శనమ్, తథైవకిల "పరీక్ష్య లోకా న్కర్మచితా న్బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయా న్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభి గచ్ఛేత్సమిత్పాణి శ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మైస విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్త చిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేదితవ్యం ప్రోవాచ తాం తత్వతో బ్రహ్మవిద్యా"మిత్యాదిశ్రుతిర్భవతి, అత్రసమిచ్ఛబ్దే నోపహారోలక్ష్యతే, తతశ్చ సోపహారఏవ సద్గురుసమీపం గచ్ఛే దిత్యవగమ్యతే, తథాలిఙ్గమ్- § "యథాసోమ్యపురుషం గన్ధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతం తతోతిజనే విసృజేత్సయథా తత్ర ప్రాఙ్వో దఙ్వాఽధరాఙ్వా ప్రధ్మాయీతాభినద్ధాక్ష ఆనీతోభి నద్ధాక్షో విసృష్టః- తస్య యథాభి న

+(సదాచార్యే) ఇ- సంశ్చాసావాచార్య శ్చేతి కర్మధారయః, తస్యాశ్రయః- అనువృత్తిః, తేన. ...

§ "యథాసోమ్యపురుష" మితిఛాన్దోగ్యవాక్యస్యాయమర్థః, యథాకశ్చిద్గన్ధార దేశేభ్య శ్చోరైరరణ్యే బద్ధనేత్ర ఏవ త్యక్తః, కేన చిన్ముక్తనేత్రబద్ధస్తు తదుక్త మార్గ గ్రహణ క్షమః పణ్డితస్స్వయం మేధావీ స్వదేశానేవ ప్రాప్నుయాత్, ఏవమేవేహ సత్వాదిగుణ విశేష వికల్పిత కుశలాకుశల మిశ్ర వ్యవహారకర్మ వినిర్మిత వివిధ దేహావలిభిర్వియోగ సంయోగాద్యనాది సంసారే షడిన్ద్రియ దస్యుభిః క్షిప్తో జీవఃకుత్ర చిత్సత్సఙ్గాధిగతేన కేనచిద్దయాపరవశేనాచార్యేణోద్బోధిత భగవద్భక్తిమార్గ స్తేనైవ మార్గేణ భగవన్తం లభత ఇతి. ... ...

హానం ప్రముచ్య ప్రబ్రూయాదేతాం దిశం గన్ధారా ఏతాందిశంవ్ర జేతి సగ్రామా ద్గ్రామం పృచ్ఛ న్పణ్డితో మేధావీ గన్ధారా నేవో పసమ్పద్యే త్యైవ మేవే హాచార్య వాన్పురుషోవేదే " తి శ్రుత్యన్తరం చభవతి, తస్మా దాచార్యా నుగ్రహేణైవ భగవదుపాసనం సిద్ధ్య తీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

¶ ఉపాసనాఙ్గత్వే నోపాస్య. మాహాత్మ్యమాహ,

—※౧౫॥ సూ॥ ధృతేశ్చమహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః॥ ※—

"ఏషసర్వేశ్వర ఏషభూతాధిపతి రేషభూతపాల ఏష సేతుర్వి ధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయే"తి దహరవిద్యా ప్రకరణే శ్రూయమాణస్యసర్వేశ్వరత్వాదిరూపస్యసర్వభూత ధృతి రూపస్య చాస్య,మహిమ్నః - మాహాత్మ్యస్య, అస్మిన్-ఉపాస్యేభగవతి, ఉపల బ్ధే రేవేహోపాస్యేసర్వేశ్వరత్వాదిగుణా ఽనుసన్ధేయాఇత్యాశయః.

—※౧౬॥ సూ॥ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ ※—

యథోక్తధృతిలక్షణస్య భగవన్మహిమ్నఇహోపదేశాదేవ న కేవల మనుసన్ధానముచ్యతే, అపితు 'భర్తాసన్ భ్రియమాణోబిభ ర్తి ఏకోదేవో బహుధా నివిష్టః - బ్రహ్మోద్ధ్యతిష్ఠ ద్భువనానిధార యన్- ధారితేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీధారిత మేనేన మహ ద న్తరిక్షం దివం దధారపృథివీం సదేవా' మిత్యాది శ్రుత్యన్తర ప్ర సిద్ధేశ్చోచ్యతే -

—※౧౭॥సూ॥(/)ఇతరపరామర్శాత్సఇతి చేన్నాసమ్భవాత్ ※—

¶ (ఉపాసనాఙ్గత్వేనే) తి- ఉపాసనకాలే ఉపాస్యగుణతయా ధ్యాతవ్యత్వేనేత్యర్థః. ... ...

(/) ఉపాస్య విషయే పాశుపతైకదేశి శైవకృతాం శఙ్కామ నూద్యోత్పాటయతి భగవాన్ సూత్రకారః- (ఇతరపరామర్శా)ది తి- పరామర్శః- స్మరణమ్. ... ...

అత్రాహ ¶ కశ్చిత్, తైత్తిరీయకే 'దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్‌స్థమ్‌- తత్రాపిదహ్రంగగనం విశోక స్తస్మిన్యదన్తస్తదుపాసితవ్య' మిత్యేతత్పూర్వవాక్యే 'విశ్వాధికో రుద్రోమహర్షి' రితి నారాయణా దితరస్య రుద్రస్య ప్రస్తుతత్వాత్ "దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూత" మిత్యుపదిశ్య మానాయాం దహర విద్యాయాం తస్యైవ పరామర్శా త్సఏవ దహర విద్యోపాస్య స్స్యాదితిచే న్నైతద్యుక్తమ్, కస్మాత్ ? అసమ్భవాత్ - "విశ్వాధికోరుద్రో మహర్షి" రిత్యేతదనన్తరం 'హిరణ్యగర్భం పశ్యతిజాయమాన' మిత్యుపదిశ్య మానస్య జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మక దర్శనస్య తత్తనూజే రుద్రే అసమ్భవి తత్వాదిత్యర్థః, హిరణ్యగర్భ తనూజత్వం రుద్రస్య 'ధియానిగృహ్యమాణోపి భ్రువోర్మధ్యా త్ప్రజాపతేః । సద్యోజాయతతన్మన్యుః కుమారోనీలలోహిత' ఇత్యాదిషు, "యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహోమహాన్ విజ్ఞానధిష్ణ్యో భగవానజఃకిల । యత్సమ్భవోహం త్రివృతా స్వతేజ సావైకారికం తామస మైన్ద్రియం సృజ' ఇత్యాదిషుచవ్యక్తమేవామ్నాయతే, § "తతశ్చస్వభక్తానాం రుజంకాస్న్యేన ద్రావయతి - నాశయతి, ఇతి వ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్దేన భక్తవాత్సల్యాద్యనన్తపరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణ స్సర్వశబ్దవాచ్యః పరమాత్మా శ్రీభగవన్నారాయణ ఏవేహోపదిశ్యతే, అపి చాద్యవ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్ద సమానాధికరణస్య మహర్షి శబ్దస్య "శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృత" ఇత్యాది వాక్య శేషాన్నారాయణప

¶ కశ్చిత్ - శైవ ఇత్యర్థః.

§ రుద్రోమహర్షిరిత్యేతత్పదద్వయం కేచిచ్ఛాస్త్ర మతిక్రమ్యాన్యథావ్యాచక్షతే, తద్వ్యుదాసార్థం స్వయం యథాశాస్త్రంతాదృశ పదద్వయం వ్యాచష్టే- (తతశ్చే) త్యాదినా.

రత్వ మేవాధ్యవసీయతే, శ్రీ నారాయణాఙ్గ కర్తా భాగవతస్యేతిస ర్వత్రశ్రుత్యాది ప్రతీతిః, అతశ్చాస్య విశ్వాధికస్య భగవతో నారాయ ణస్యైవ స్వనాభిపద్మా జ్జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మకదర్శన సమ్భవేన సహోత్తరత్ర "దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూత " మి త్యుపదిశ్య మానదహర విద్యాయా ముపాస్యత్వేన పరా మృశ్యత ఇత్యనవద్యమ్.

—* ౧౮॥ సూ॥ † ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు *—

తు శబ్ద ఇతర శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, చశబ్దోఽప్యర్థే, ఇది త్యవ ధారణే, " హిరణ్యగర్భం పశ్యతి జాయమాన " మిత్యేత ద్వా క్యబలాద్దహర విద్యాయాం శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవోపాస్య తయా పరామృష్టః, ఏష దహరవిద్యోపాస్య ఏవోత్తరాదప్యనువా కాత్పరామృశ్యతే, " సహస్రశీర్షం దేవ " మిత్యుపరితనానువాకే హి " పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయంచాప్యధోముఖ " మిత్యాది మన్త్రవర్ణేషు, ఆవిర్భూతస్వరూపః- ఆవిష్కృత సహస్ర శీర్ష త్వాద్యనన్య సాధారణ గుణగణపరిపూర్ణస్వరూపః, సర్వోత్తమ స్సర్వశబ్దవాచ్యశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ దహరవిద్యోపాస్యత్వే న ప్రతీతో భవతి, ¶తస్మాన్నేతర శఙ్కావకాశః.

కింతర్హి-ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యా ప్రకరణే " అథయ ఏష సమ్ప్ర సాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయే " తి జీవః పరామృష్టస్తత్రాహ,

—* ౧౯॥ సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామర్శః *—

చశబ్దో ఽవధారణే; ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యా ప్రకరణే

---

† శ్రీభగవతోనారాయణస్యైవ దహరవిద్యోపాస్యత్వం దృఢ యతి- (ఉత్తరాచ్చే) దితి. ...

¶ దహర విద్యోపాస్యత్వరూప లక్షణమపిపరమాత్మని సమన్వి తమిత్యుపదిశన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

" అథయ ఏష సమ్ప్రసాదోస్మా చ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణా భినిష్పద్యత " ఇతి జీవ పరామర్శ స్త్వన్యార్థ ఏవ భవతి, దహరవిద్యయా పరం జ్యోతి స్వరూపం భగవన్తం ప్రాప్తస్య జీవస్య " అపహతపాప్మా విరజో విమృత్యు ర్విశోకో విజిఘత్సోపిపాస స్సత్య కామ స్సత్య సఙ్కల్ప " ఇత్యాది శ్రుత్యుప దిష్టాపహత పాప్మత్వాది గుణవిశిష్ట స్వ స్వరూపావిర్భావో భవతీత్యేత త్ప్రదర్శనార్థః, నతు జీవస్యదహరవిద్యోపాస్యత్వ ప్రదర్శనార్థః, తస్మాద్దహర విద్యోపాస్యశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవేతి సిద్ధమ్. ...

—※ ౨౦॥ సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తమ్ ※—

స్యాదేతత్ " తత్రాపిదభ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్ యదన్త స్తదుపాసితవ్య " మిత్యత్ర దహరాకాశా న్తర్వర్తిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మనస్స్వల్పాకార శ్శ్రూయతే, తస్మాత్తస్య " అన్త ర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థిత " ఇతి శ్రుత్యుపదిష్ట నిఖిల జగద న్తర్బహిర్వ్యాప్తిఃకథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇతి చేత్తస్యయదుత్తరం వక్తవ్యం తదుక్తమ్- " అర్భకౌకస్త్వా త్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చే" త్యనేన సూత్రేణ పురస్తాదేవవ్యాఖ్యాత మిత్యర్థః. ... ...

—※ ౨౧॥ సూ॥ అనుకృతేస్తస్యచ ※—

' యద్యద్ధియాత ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుఃప్రణయసేసదనుగ్రహాయ " త్యాదిషు పరమాత్మన స్స్వోపాసకాభిమత స్వల్పాద్యాకార విగ్రహానుకృతి శ్శ్రూయతే, అనుకృతి- రనుసరణమ్, తస్మాచ్చ దహరా న్తర్వర్తినః పరమాత్మనోల్ప శ్రుతిర్న విరుధ్యతే. ... ...

—※ ౨౨॥ సూ॥ అపిస్మర్యతే ※—

అపిచ భగవతస్స్వాభావత స్సర్వ భూత హృదయ వర్తిత్వేన స్వల్పాకారత్వం భగవద్గీతాసు స్మర్యతే, "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతీ" తి. ... ...

తదేవముపాసనార్థం భగవాన్ స్వల్పాకృతివిగ్రహమనుకరోతీత్యుక్తమ్, సకియన్మాత్రోయమితి చేదుచ్యతే, ...

—* ౨౩॥ సూ॥ శబ్దాదేవప్రమితః *—

"అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలిన" మితి, అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయేనివిష్ట' ఇతి చ సర్వ వేదాన్తసారే కఠవల్ల్యాంచ శ్రూయమాణా దఙ్గుష్ఠ మాత్రశబ్దాదేవ దహరోపాస్యస్య భగవత ఆకారః పరిమితః, అఙ్గుష్ఠ శ్చేహోపాసకాఙ్గుష్ఠో గ్రాహ్యః.

—*౨౪॥సూ॥హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్,*—

మనుష్యానధికృత్యహి శాస్త్రం భగవదుపాసనాం విధత్తే, తత శ్చోపాసనస్య మనుష్యాధికారత్వా త్తద్ధృదయస్యచప్రాదేశ మాత్రత్వా ద్దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిపూర్ణస్య భగవత ఇదమఙ్గుష్ఠమాత్రపరిమితత్వం* మనుష్యహృది ధ్యానాపేక్షయైవశాస్త్రే షూపదిశ్యత ఇతి ధ్యేయమ్.

—* ౫॥ దహరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౭॥ * —

—* ౨౫॥సూ॥ తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవాత్. *—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యుక్తమ్, తత్ప్రస్తావేన దేవాదీనామపి స్మృతత్వాత్తేషాం భగవదుపాసనాధికారోస్తి? ఉతనాస్తి? ఇతిభవతీహవిచారణా, నన్విహమనుష్యప్రస్తావేనకథ మభూద్దేవా

* ఇహ మనుష్యపంద త్రైవర్ణికపరమ్. దేహాన్త హృద్దయావకాశే శ్రీభగవ దుపాసనం కర్తవ్యమిత్యధ్యవస్య న్నధికరణముపసంహరతి- (తత శ్చే) త్యాదినా. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౧౭॥

నాం స్మృతిః, ¶అత్రోచ్యతే, దేవమనుష్యాదిషు మధ్యే మనుష్యప్రస్తావే సతి 'ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞాన మపరసమ్బన్ధి స్మారక' మితిన్యాయా ద్భవతి హి దేవానాం స్మృతిః, అత స్తద్విచారణారబ్ధా, తత్ర నాస్తీతి తావ త్ప్రాప్తమ్, కుతః? తేషా మర్థిత్వ సామర్థ్యా భావా దధ్యయనా భావాచ్చ; తస్మా త్తేషాం భగవదుపాసనాధి కారో నాస్తీత్యేవం ప్రాప్త † ఇదము త్తరమాహ-(తదుపర్యపీ)తి - తచ్ఛబ్దేన పూర్వ సూత్రే ప్రస్తుతా మనుష్యాః పరామృశ్యన్తే, తతశ్చమనుష్యో పరితనే ష్విన్ద్రాది దేవేషు భగవ దుపాసనా ధికారో స్తీతి భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, కుతః? తేషాం మోక్షార్థిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాత్ ; సమ్భవతిహి తేషాం మోక్షార్థిత్వమ్, " ఏకశతంహి వర్షాణి మఘవా న్ప్రజాపతౌ బ్రహ్మచర్య మువాసే"తి " త్రయః ప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరి బ్రహ్మచర్య మూ

అస్యాధికరణస్య ప్రసక్తసఙ్గతి ముపపాదయన్ దేవాన్విషయీకృత్య సంశయమాహ- (మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్త)మిత్యాదినా.

నన్వేవాస్య లక్షణాధ్యాయే ఽయమధికార విచారోఽనాస్యేయ ఇత్యాశయేన ప్రసక్తసఙ్గతిమాక్షిపతి- (నన్వి)తి-కథమిత్యాక్షేపే- నభవేదేవేత్యర్థః, తథాచ సఙ్గత్యభావా ద్దేవతాధికరణం నారమ్భణీయమితి భావః. అత్రోపస్థితస్యోపేక్షా నర్హత్వ రూపప్రసక్తసఙ్గతి ముపపాదయన్సమాధత్తే- ¶(అత్రోచ్యత) ఇతి- అత ఇతి- సఙ్గతత్వాదిత్యర్థః, తద్విచారణా- దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికార విచారః, ప్రకృతమనుసరన్ విగ్రహాద్యభావా ద్దేవానాం బ్రహ్మ విద్యా ధికారో నాస్తీతి పూర్వపక్షయతి- (తత్రనాస్తీతితావత్ప్రాప్త) మిత్యాదినా- †మన్త్రార్థవాదాదభ్యో దేవానాం విగ్రహవ్యవగమా త్ప్రాప్త్యాధికారో స్తీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ము త్తర మాహే)త్యాదినా.   ...   ...   *

షు దేవామనుష్యా అసురా ఉషిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఊచు బ్రవీతునో భగవానితి తేభ్యోహైతదక్షరమువాచ-దఇతివ్యజ్ఞాసిష్ట ఇ తి హో చు '' రి తి " భృ గు ర్వై వా రు ణిః- వ రు ణం పితర ముపససార - అధీహిభగవో బ్రహ్మేతీ'తి చైవమాద్యామ్నాయేభ్య ఇన్ద్రాదీనాం దేవానాం మోక్షార్థిత్వావగమాత్ ; తథా సామర్థ్యంచ తేషాం సమ్భవతి "సహస్రాక్షో గోత్ర భిద్వజ్రబాహుః- ఇన్ద్రఇదగ్ం హవిరజుషత- అధీన్ద్ర ప్రస్థితే మహావీగ్ంషి తృప్తఏవైన మిన్ద్రః ప్రజయా పశుభి స్తర్పయతీ " త్యేవం జాతీయక ¶మన్త్రార్థవాదేతిహాస పురాణాదిభ్యోదేవానాం విగ్రహాది పఞ్చకావగమాత్; అపిచ దేవాదీనాం విగ్రహాది సిద్ధ్యర్థ మేవహి "సోకామయ తబహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ" త్యేతాదృశ సఙ్కల్ప పూర్వకమీశ్వరో జగత్సృజతి, యత్తూక్తం తేషామధ్యయనాభావా ద్విద్యాధికారో నాస్తీతి తన్న, 'కాలేననష్టాప్రళయేవాణీయంవేదసంజ్ఞితా । మయాదౌబ్రహ్మణేప్రోక్తో ధర్మోయస్యాం మదాత్మకః ॥ తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాదయోగృహ్ణన్సప్తబ్రహ్మమహర్షయః ॥ తేభ్యః పితృభ్య స్తత్పుత్రాదేవదానవగుహ్యకా" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మాదీనాం నిఖిలానాం దేవానా మధ్యయన శ్రవణాత్; "యజ్ఞోపవీత్యేవా ధీయేతే" తి శ్రుత్యా

¶ నచ సహస్రాక్షాదివాక్యేషు 'మృగతృష్ణామ్భసి స్నాతః ఖపుష్పకృత శేఖరః । ఏషవన్ధ్యాసుతోయాతి శశశృఙ్గ ధనుర్ధరః " ఇత్యాది వాక్యేష్వివ విగ్రహాదిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్, సహస్రాక్షాది వాక్యానాం వైదికత్వేన విగ్రహాది మచ్చేతనపరత్వస్యోచితత్వాత్; తథాచోక్తమ్ "విగ్రహశ్చ హవిర్భోగోజనంతృప్తిరేవచ । ప్రసాదకరణంచేతి పఞ్చకం చేతనోచిత" మితి. మృగతృష్ణాది వాక్యానాం వైతణ్డికోక్తిత్వాత్తత్రార్థశూన్యత్వప్రతీతిస్సార్వజనీనైవ.

నుగమా దధ్యయన స్యోపవీత సాపేక్షత్వేపి తచ్చ తేషా మామ్నా యతే 'ప్రసృతేనవై యజ్ఞేనదేవా స్స్వర్గం లోకమాయ న్నప్రిసృతేనాసురా న్పరాభావయ న్ప్రసృతో హవై యజ్ఞోపవీతినోయజ్ఞ' ఇతి. *ఏవ మర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావేన బ్రహ్మాదీనా మపిభగవదుపాసనాధికారోస్తీతి సిద్ధమ్. తస్మా త్సర్వేషాం దేవానాం భగవదుపాసనాధికారం బాదరాయణో మన్యతఇత్యేతదవిరుద్ధమ్.

—*౨౬॥సూ॥ ¶విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్ *—

§అత్ర జైమిన్యనుయాయినః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే, దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వే ఽభ్యుపగమ్యమానే ఏకస్య దేవస్యానేక యజమాన గృహేషు యుగపత్సన్నిధానం నోపపద్యతే, తథాహి శ్రూయతే 'కస్య వాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాన బహూనాం యజమానానాం యోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్ణాతి సఏనా శ్వో భూతే

---

*బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాద్యఖిల దేవోపాస్యత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమిత్యావేదయతి - (ఏవ)మిత్యాదినా.

¶"వనస్పతిభ్య స్స్వాహా మూలేభ్యస్స్వాహా తూలేభ్యస్స్వాహా" ఇత్యాదౌ యథాచతుర్థ్యన్త వనస్పత్యాది శబ్దాతిరిక్తత్వేన వనస్పతిమూల తూలాదిషు దేవతానకల్ప్యతే తద్వదేవ "ఇన్ద్రాయ స్వాహా బృహస్పతయేస్వాహా" ఇత్యాదావపిచతుర్థ్యన్తే న్ద్రాది శబ్దాతిరిక్త దేవతానకల్ప్యత ఇతి భావేన జైమిన్యను యాయిన శ్శఙ్కన్తే - (విరోధఃకర్మణీ)తి. ... ...*

§అత్ర- అస్మిన్ రాద్ధాన్తవిషయే, ప్రత్యవతిష్ఠన్తే- ప్రతి పక్షిణో భవన్తీత్యర్థః. ... ... *

దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వా భ్యుపగమేఽనుపపత్త్యుద్ఘాటనముఖేన విరోధమాహ-(దేవానా) మిత్యాదినా-కస్యవాహ ఇతిశ్రుతిరేవం యోజనీయా,బహూనాం యుగపద్యజమానానాం మధ్యే యోయజ

యజత, ఇతి. తతశ్చ బ్రాహ్మణాదిభిః కర్తవ్యేయాగాది కర్మణ్య జ్గభూత దేవాభావేనా నుష్ఠాన విరోధః ప్రసజ్యేతఇతి చే*న్నా యమస్తి విరోధః, అనేక ప్రతిపత్తేః- ఏకస్యాపి దేవస్య యుగపద నేకరూప ప్రతిపత్తిస్సమ్భవతి, కస్మాత్తత్సంభవ మవగమ్యతే? దర్శ నాత్ - ¶దర్శయతిహి సౌభర్యాదావనేక రూపప్రతిపత్తిమ్ " ఏక స్తపస్వ్యపి మథాస్య్భసిమత్స్య సఙ్గాత్ప్రజ్చాశతాసముత పఞ్చస హస్రవర్గ " ఇత్యాది శ్రుతిః. అపిచేమమేవార్థం స్మృతిశ్చోపోద్బ లయతి " ఆత్మనాంచ సహస్రాణి బహూని భరతర్షభ | యోగీ

మానసపూర్వమ్-ప్రథమతో యాగమారభమాణో దేవతాః పరిగృహ్ణా తి పూర్వేద్యు రమావాస్యాయామ్ 'మమాగ్నే' ఇత్యాదిభి ర్మన్త్రై రగ్నిషు సమిద్ధోమ రూపేణాన్వాధానాఖ్య కర్మణాఽగ్న్యాదీన్ దేవాన్ యజనీయత్వేన స్వీకరోతి సతావద్యజమాన ఏతాస్స్వీకృ తా దేవతాశ్శ్వోభూతే ప్రథమాయాం యజతేచే ద్దేవతాఃకస్య వా యజ్ఞమాగచ్ఛన్తి, అన్యస్య కస్య వాహనాగచ్ఛన్తి - నకుత్రాపి గచ్ఛన్తీతి - అతో మహాసఙ్కట ప్రసఙ్గాద్దేవానాం విగ్రహాదికం నాస్తీతి పూర్వపక్షిణా మభిమానః.

* "జుహ్వాహ్యగ్నిస్త్వా హ్వయతి-శ్రుణోత్వగ్ని స్సమిధాహావం మే-శ్రుణ్వన్త్వాపోధిషణాశ్చ దేవీః - శ్రుణోత గ్రావాణో విదుషోను యజ్ఞగ్ శ్రుణోతుదేవ స్సవితాహావంమ" ఇతి, "దేవావై బ్రహ్మ న్న వదన్త తత్పర్ణ ఉపాశ్రుణోత్- మృద బ్రవీదాపో బ్రువన్ " ఇత్యాది వాక్య శేషేభ్యో వనస్పతి మూల తూలాదిషు తదభిమాని దేవతాఉపకల్ప్యన్త ఇత్యభిసన్ధాయ పరిహరతి - (నాయమస్తివి రోధ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ హేతుం విశదయతి - (దర్శయతిహి) త్యాదినా - అస్య శ్రు తి రిత్యుత్తరేణ సమ్బన్ధః. ... ... *

కుర్యా * ద్బలంప్రాప్యతైశ్చ సర్వైర్వర్మ్మహీంచరేత్ ॥ ప్రాప్నుయా
ద్విషయాన్ కైశ్చిత్కైశ్చిదుగ్రం తపశ్చరేత్ । సంక్షిపేచ్చ పునస్తా
ని సూర్యో రశ్మిగణానివే'' త్యాదిరూపా. ¶యదాచ ప్రాప్త్యణి
మాదియోగైశ్వర్యాణామపి యోగినామేవం ప్రత్యేకం యుగపదనే
క శరీరయోగస్సమ్భవతి, తదా కిమువక్తవ్య మాజన్మసిద్ధాణిమా
దియోగైశ్వర్యబలానా మిన్ద్రాదీనాం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీ
రయోగో భవతీతి, తథా చైకైకా దేవతా బహుభిశ్శరీరైరాత్మా
నం విభజ్యబహుషు యాగేషు యుగపద్ధవీంషి స్వీకర్తుం గచ్ఛన్తి,
‡ అన్తర్ధానాదిశక్తియోగాచ్చ తాసాందేవతానాంయాగకాలే
పరైరదృశ్యత్వం చోపపద్యతే, అతశ్చ ఋత్విగ్భిస్సహ దేవతోప ల

---

* బలమ్- అణిమాదిసిద్ధిమ్. ¶కైముత్యన్యాయేనచ తేషామనేక
రూప ప్రతిపత్తిస్సిద్ధేత్యాహ - (యదాచే)తి = ‡తర్హి తేషాం
ప్రత్యక్షతాపత్తిరితి నాపాదనీయ మిత్యాహ - (అన్తర్ధానాదీ)
తి = ఆదినాదేవానాం యథోక్తానేక ప్రతిపత్తిరూప శక్తి యోగం
ద్యోతయతి , అదృశ్యత్వం చేత్యత్ర చకారాత్ ''యస్యక్రతుషు గీ
ర్వాణై స్సదస్యాఋత్విజోజనాః । తుల్యరూపా స్సనిమిషా వ్యదృ
శ్యన్తసువాసస'' ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట స్తేషా మావిర్భావ శక్తి
యోగ శ్చాస్తీతి ద్యోతయతి , తస్మాద్దేవానాం నకించిదపి సఙ్క
ట మితిభావః . యచోక్తా ''కస్యవాహదేవా'' ఇతి శ్రుతి తాత్ప
ర్య మపర్యాలోచ్య భ్రమేణానుపపత్తి స్సాచ తాదృశశ్రుతౌ కస్యవా
హ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవానే''తి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనశ్రూ
యమాణస్య బహూనాం యజమానానామ్ ''యోవైదేవతాఃపూ
ర్వంపరిగృహ్ణాతిసఏనాశ్శ్వోభూతేయజత'' ఇతివాక్యస్యహవిస్స్వీ
కారార్థం స్వస్వాత్మానమనేకధావ్యూహ్య తత్తద్యజమానాన్తి
క మాగతా అన్తర్ధానాది శక్తిమన్తో దేవా యాగసమాపనపర్య

భ్యతేతి నాపాదనీయమ్, తస్మాద్విగ్రహవతీమప్యేకాం దేవతాము ద్దిశ్య బహుభిః ప్రత్యేకం యుగపత్క్రియమాణే కర్మణి తదాగమ న సమ్భవేన నాస్తి తదనుష్ఠాన విరోధః. ...

—*{ ౨౮॥ సూ॥*శబ్ద ఇతిచేన్నాతఃప్రభవా త్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ }*—

అత్ర విరోధ ఇతి పూర్వ సూత్రా దనువర్తతే, మాభూ న్నామ కర్మణి విరోధః, దేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్త్వేఽభ్యుపగమ్య మానే శబ్దేతు విరోధః ప్రసజ్యతే, తథాహి వైదికానామగ్నీన్ద్రా ది శబ్దానా మభిధేయైస్సహ సమ్బన్ధస్య నిత్యతామాశ్రిత్యఖలు జైమి నినా తత్ప్రామాణ్యమ్ " బాదరాయణస్యానపేక్షత్వా" దితిసూ త్రేణ తేషాం శబ్దానాం స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం వ్యవస్థాపితమ్, సమ్ప్రతితు దేవానాం విగ్రహయోగా భ్యుపగమా దస్మదాదివ జ న్మాదిమన్త ఏత ఇతి ¶నిత్యస్య వైదికశబ్దస్యానిత్యే నార్థేన నిత్యేస మ్బన్ధే ప్రస్థీయమానే సతియద్వైదికే అగ్నీన్ద్రాదిశబ్దే ప్రామాణ్యం

స్తం తత్తద్యజమాన దీయమానం హవిస్స్వీకుర్వన్త స్తత్రతత్రవస న్తీతి తాత్పర్యకత్వం పర్యాలోచ్య పరిహృతేత్యాశయేన సూత్రా ర్థ ముపసంహరతి – (తస్మా ద్విగ్రహవతీ) మితి.

*ఏవం పరిహృతేపి కర్మణి విరోధే విరోధాన్తరేణపునస్తే ప్రత్యవతిష్ఠన్త ఇత్యాహ – (శబ్ద) ఇతి = పూర్వాసూత్రా దపేక్షి త పదమనువర్తయ న్నేతద్వ్యాచష్టే - (అత్రే) త్యాదినా.

అభిధేయైరర్థై రగ్నీన్ద్రాది వ్యక్తిభిస్సమ్బన్ధస్యశక్తిలక్షణస్య వ్యవస్థాపితమిత్యస్యపూర్వకాణ్డ ¶ఇత్యాదిః– జన్మాదిమన్త ఏతఇతీ త్యత్రేతి శబ్దో హేతుప్రదర్శనార్థః. ... *

యథా కర్మణి విరోధోనాస్తితథా శబ్దేపి ప్రామాణ్య విరో ధోనాస్తీతి యోజనీయమ్. ... ... *

స్థాపితమ్, తస్య తావద్విరోధస్స్యాదితి చేన్నాయమప్యస్తి విరోధః, †తతఃస్య హేతోః? అతఃప్రభవాత్ - అతః - వైదికాదేవ హీన్ద్రాగ్న్యాద్యాకృతిస్మారకాత్, "సహస్రాక్షో గోత్రభిద్వజ్రబాహుః- చత్వారిశృఙ్గాత్రయో అస్య పాదా ద్వేశీర్షే సప్తహస్తాసో అస్యే" త్యాది శబ్దాదిన్ద్రాగ్న్యాద్యాకృతిం స్మృత్వా ఇన్ద్రాద్యఖిల దేవనరతిర్యక్ స్థావరాద్యాత్మక మఖిలం జగత్ప్రజాపతినా సృజ్యతే, తస్మాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వమవగమ్యతే, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - +శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః, శ్రుతిస్తావత్ "వేదేననామరూపాణి విషమాణిసమేష్వపి | ధాతుషూద్ధవకల్ప్యన్తప తేషాంస్వార్థసిద్ధయే" ఇతి, తథా "వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతి" రితి, తథా "సభూరితి వ్యాహరత్స భూమిమసృజత" త్యాదికాశ్చ. స్మృతిస్తు "సర్వేషాంతు సమానాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ | వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాంచనిర్మమే || నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రవర్తనమ్| వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌనిర్మమే*సప్రజాపతి"రిత్యాదికా. †నన్వేతావతాకథం శబ్ద ప్రామాణ్య విరోధః ప

---

† విరోధో నాస్తీత్యేత తః-స్మాద్ధేతోస్సిద్ధమిత్యర్థః.

\+ స్వప్రామాణ్యసిద్ధ్యర్థంమూలప్రమాణ నైరపేక్ష్యాచ్ఛ్రుతేః ప్రత్యక్షత్వమ్; స్వప్రామాణ్య సిద్ధ్యర్థం స్మృత్యామూల శ్రుతిరనుమీయత ఇత్యనుమానత్వం స్మృతేరి త్యాశయః .

ఇత్యాదికాశ్చేత్యత్రాదినా "రశ్మి రిత్యేవాదిత్య మసృజత" త్యాది శ్రుతిస్సూచితా. ... ... *

*ప్రజాపతిరిత్యాదికేత్యత్రాదినా అనుమానంసూచయతి - ప్రజాపతి కర్తృకేయం సృష్టిరర్థ స్మారకశబ్దపూర్వా, సృష్టిత్వాత్ ; గృహాది సృష్టివదితి. ఇదమేవం కురు ఇత్యాది గృహ స్వామివాక్యానుగుణ్యే నైవహి గృహాదికం సృజ్యతే, అత స్సర్వసృష్టే శ్శబ్దప్రభవ

రిష్యతః? ఇతి చేదత్రోచ్యతే, లౌకికయోర్గవాది శబ్దార్థయోస్స
మ్బన్ధేపి నిత్యత్వం దృశ్యతే, తథాహి, యద్యపి గవాదివ్యక్తీనా ము
త్పత్తిస్స్యాత్తథాపి గవాద్యాకృతీనాం నిత్యత్వాన్నాస్త్యుత్పత్తిః,
ద్రవ్యగుణ కర్మణాం వ్యక్తయః ఖలూత్పద్యన్తే, నాకృతయ ఇతి
హి ‡తాన్త్రికమర్యాదా, కాసాపునరాకృతిరితి చేత్కేచిత్తాంసామా
న్యమితి జాతిరితిచ వదన్తి, వయంతు జాతిరితి తాం బ్రూమః, గ
వాది శబ్ద శ్రవణోత్తరకాలే తజ్జాతి స్మరణ సమ్భవాత్ ; నచ వ్య
క్తిభానానుపపత్తిః, నిరూఢాజహత్స్వార్థ లక్షణయా తద్భానోప
పత్తేః; అతశ్చాకృతిరేవ జాతిరవగమ్యతే, తతశ్చ శబ్దానామాకృతి
భిశ్శక్తిరూప సమ్బన్ధో నవ్యక్తిభిః, వ్యక్తీనా మానన్త్యా త్తత్సమ్బ
న్ధ గ్రహణానుపపత్తేః; వ్యక్తిషూత్పద్య మానా స్వప్యాకృతీనాం ని
త్యత్వావధారణా న్నలౌకికేషు గవాదిశబ్దేష్వపి ప్రామాణ్యం విరు
ధ్యతే, తథైవ దేవాదివ్యక్తి ప్రవాహాభ్యుపగమేపి తదాకృతీనాం ని
త్యతయా §తత్సమ్బన్ధేసర్వార్థానుదర్శనే అఖిలాత్మ విద్యాస్థానే
(1)సర్వస్మృతీతిహాసపురాణాది సకలశాస్త్రమూలప్రమాణ భూతే

త్వ ముపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ఇహ శ్రుతిస్మృతిభ్యా మిన్ద్రాగ్న్యా
ది వైదికశబ్దేస్మారితార్థ రూప జగత్సృష్ట్యుపపాదనేన తేషాం
వైదికశబ్దానా మిన్ద్రత్వాదిజాతౌశక్తతయా ప్రామాణ్యమర్థోక్తం
భవతీత్యేతదజానానఃకశ్చిదాక్షిపతి- †(నన్వేతావతే)తి= జగతశ్శబ్ద
ప్రభవత్వోపపాదనేనేత్యర్థః. ‡తాన్త్రికమర్యాదా-శాస్త్రీయారీతిః.

§ తత్సమ్బన్ధే-ఆకృతి లక్షణస్వార్థసమ్బన్ధయుక్తే, సర్వార్థా
నుదర్శనే- ధర్మాది చతుర్విధ పురుషార్థ ప్రకాశకే, అఖిలాత్మ
విద్యాస్థానే- ప్రత్యక్షాది ప్రమాణా ద్యనధిగత నిశ్శ్రేయసాదికర భ
గవద్భక్త్యాద్యుపాయావబోధకే.

(1) (సర్వస్మృతీ)తి-స్మృతిః-ధర్మశాస్త్రమ్, ఇతిహాసః -

ఇన్ద్రాగ్న్యాదిక§వైదికశబ్దజాతేపినప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-†యద్వా, వైదికానా మిన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగౌణీచేతిద్వివిధా, తత్ర ప్రథమ యేన్ద్రాగ్న్యాద్యన్తర్యామ్యప్రాకృత దివ్యమఙ్గళవిగ్రహో భగవానుచ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, ¶ తథాచ మన్త్రవర్ణాః "సప్రథమ స్సఙ్కృతి ర్విశ్వకర్మా సప్రథమోమిత్రో వరుణోఽగ్నిః- సప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వా" నితి, "యమిన్ద్ర మాహుర్వరుణంయమాహుర్యం మిత్ర మాహుర్యముసత్య మాహుః - యోదేవానాం దేవతమస్తపోజా" ఇతి, "ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్ని మాహురథో దివ్యస్సుపర్ణోగరుత్మాన్- ఏకం సద్విప్రాబహుధావద న్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహాభారతమ్, ఆదినా " పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శాస్త్రాణీ " తి శ్రుత్యుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దర్శయతి, సకల శాస్త్ర గ్రహణేన " శిక్షాకల్పోవ్యాకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష " మితి శ్రుత్యుక్తాని షడఙ్గాని దర్శయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాంవిద్యాస్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్నిత్యర్థః.

§ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాకృతి కలయే ప్రవాహవ న్నిత్యానామపివ్యక్తీనాం జాతీనాంచాభావా దిన్ద్రాగ్న్యాది వైదికశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధ స్తదవస్థ ఏవేత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ కల్పాన్తరమాహ-(యద్వే)త్యాదినా= వృత్తిః-శక్తిః, సాత్వస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వర సఙ్కేతరూపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా- గౌణవృత్త్యా. ... ... *

¶ ఇన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే తైత్తిరీయగబహ్వృచ మన్త్రా నుదాహరతి- (తథాచమ మన్త్రవర్ణా) ఇతి- ఏతేషాం మన్త్రవర్ణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మపరత్వం

న మాహు" రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణంతు "సప్రథమ స్సఙ్కృతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాజుహూత్పురిన్ద్రో హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర" దితి. తత్రేన్ద్రాగ్న్యాదిశబ్ద గణార్థభూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహాణా మనిత్య త్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థభూతస్య ప్రాకృతదివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా త్తత్పరత్వే నైవేన్ద్రాగ్న్యాది వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతి ధ్యేయమ్; ఏవం లౌకికశబ్దేష్వపి ద్రష్టవ్యమ్, § తస్మాదతఃప్రభవాదితి యుక్త మేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్ప్రాక్సృష్టే రభావేనా నిత్యత్వా ద్వైదిక శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రాద్యాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అతశ్చాతః ప్రభావాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వ ముక్తం తదయుక్తమితిచే న్నైషదోషః, వర్ణానాం నిత్యతయాంతద్ఘటితానాం వైదిక శబ్దా నామపినిత్యత్వాత్; నహివర్ణానాముత్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్యతేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ " తఏతేవర్ణా" ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా త్స్రోతోజలవత్సాదృశ్యా త్ప్రత్యభిజ్ఞానమితి చేన్న, ¶ప్రమాణాన్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమ మన్త్ర బ్రాహ్మణంత్వి) తి. ... *

§ ఏతావ దర్థావబోధకత్వా చ్ఛబ్ద ప్రభవత్వోక్తిం శ్లాఘతే - (తస్మా) దితి. ... *

+ వర్ణానా మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద ప్రభవత్వ మాక్షిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్యాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి=పూర్వదృష్టంపునర్దృష్ట్వా౽య మితి యద్జ్ఞానంతదేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

¶ ప్రమాణాన్తరేణ- ప్రత్యక్షాదినా. నిత్యాశ్చే ద్వర్ణా స్సర్వ

త్; *వ్యఞ్జకాభావాదేవ సార్వకాలికాశ్రవణం తేషాముపపద్యతే, తతశ్చ వర్ణసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో వైదికేభ్యశ్శబ్దేభ్యో నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవోక్తమ్. ¶స్ఫోటవాదినస్తు శ్రోత్రేణక్రమేణ గృహ్యమాణానిమేవర్ణాస్స్ఫోటం నామార్థావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యఞ్జయన్తి, సనిత్య ఏవ సన్ స్ఫోటోర్థం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్యత్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగతఇత్యాహుః, తస్మాన్నిత్యేభ్యో వైదికేభ్య శ్శబ్దేభ్యో యథాపూర్వం నియతాకృతికదేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీ త్యవిరుద్ధమ్.

—* ౨౯ ॥ సూ ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశఙ్క్య "అతఃప్రభవా" దితి విరోధం పరిహృత్య ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠాపితమ్, సమ్ప్రతితు తస్యసూత్రాణాని ఖనన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియతే – (అతఏవే)తి – అతఏవ నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతాత్మకస్య జగతో వేదశబ్ద ప్రభవత్వా త్కర్తు రస్మరణాచ్చ, మన్త్ర

దోపలబ్ధేరన్నిత్యత ఆహ - *(వ్యఞ్జకాభావా) దితి-తాల్వోష్ఠాది వ్యాపారో వర్ణాభివ్యఞ్జకః, తత్సత్త్వాసత్త్వాభ్యామేవ తేషాం కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచి దశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్యతే శ్రూయమాణ వర్ణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యతఇతిస్ఫోటః- అర్థావబోధక శబ్దవిశేషః, తమర్థ ప్రత్యాయకత్వేన వదన్తీతిస్ఫోటవాదినః, వైయాకరణా ఆహురిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైస్తాదృశస్ఫోటా భ్యుపగమపక్షే స్వారస్యాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవానాం జన్మనాశవద్విగ్రహాద్యఙ్గీకారేపి కర్మాను ష్ఠానే శబ్దప్రామాణ్యేచ విరోధ గన్ధస్యాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం విద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్. ... *

బ్రాహ్మణమయస్య సమస్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిపత్తవ్యమ్, చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతీ సూచయతి, తథాచశ్రుతిః 'వాచావిరూపనిత్యా సే'తి, తథా "శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ మమైతేశాశ్వతీతనూః" తథా "వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయమ్భురితి శుశ్రుమ" తథా "అజాన్హవైపృశ్నీం స్తపస్యమానాన్ బ్రహ్మస్వయంభ్వభ్యానర్షత్ తదృషయో భవన్ తదృషీణా మృషిత్వం తాంఁదేవతా ముపాతిష్ఠన్తే"తి, అయమర్థః- అజాన్- అయోనిజాన్, తపోమాత్ర ప్రభావానిత్యర్థః ; తపస్యమానాన్-వేదసాక్షాత్కారాయతపః కుర్వాణాన్, పృశ్నీన్-తన్నామకాన్ఋషీన్, స్వయమ్భు-నిత్యత్వధర్మకమ్, బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యానర్షత్-అభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, తత్తస్మాత్కారణాత్, ఋషీణాంఋషిత్వంసమ్పన్నమ్, అథతేతాంవేద లక్షణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్త్రవర్ణోపి "యజ్ఞేన వాచః పదవీయ మాయన్ తామన్వవిన్దన్నృషిషు ప్రవిష్టా" మితి*నిత్యతయాఋషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిన్ద న్నిత్యర్థః - స్మరతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోపి "యుగాన్తే తహిన్ తాన్వేదాన్ సేతిహాసా న్మహర్షయః । తపసాపర్షయః పశ్యన్తిహ్యనుజ్ఞాతా స్వయమ్భువేతి" "అనాదినిధనానిత్యావాగుత్సృష్టాస్వయమ్భువా । ఆదౌవేదమయీదివ్యాయతస్సర్వాఃప్రవృత్తయ"ఇత్యాద్యాః, ¶ తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధర్తవ్యమ్,నచ "అయంసోఅగ్నిరితి విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ" త్యాదౌ విశ్వామిత్రాదికర్తృకత్వం

---

* మన్త్రవర్ణస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి- శబ్దార్థస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభాయ, పదవీమ్-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తోయాజ్ఞికాస్తాంవేదలక్షణావాచమ్- నిత్యతయాఋషిషుస్థితామ్, అన్వవిన్దన్- లబ్ధవన్తఇతి

¶ తతశ్చ- ఉదాహృత శ్రుతి స్మృతిభ్యామిత్యర్థః.

కేషాంచిన్మన్త్రాణాం శ్రూయతే, తస్మాత్తేషామనిత్యత్వం స్యాదితివాచ్యమ్, "అయంసో అగ్ని" రిత్యస్య సూక్తస్య విశ్వామిత్రదృష్టత్వా త్త్రైకాలికాఖ్యాన గోచరత్వాచ్చ హితత్వాక్తత్వం శ్రావయతి బ్రాహ్మణమ్, నహివైదికైర్విశ్వామిత్రాదిశబ్దైస్తదాకారంస్మృత్వా ప్రజాపతినాసృష్టానాంవిశ్వామిత్రవసిష్ఠాదీనాంమన్త్రకృత్త్వం సమ్భవతి, § తస్మాద్వేదస్యానిత్యత్వమకమ్ప్యమ్. ... ...

{—* ౩౦ ॥ సూ ॥ సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తా వప్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ ॥*— }

స్యాదేతద్దైనందినప్రళయస్య త్రైలోక్యమాత్ర గ్రాహితయా సత్యలోకే సద్భావేపి వేదస్యనప్రాకృతికప్రళయే సత్త్వోపపద్యతే, తథాచ తస్యార్థాస్మారకత్వాన్నిత్యత్వ విరోధస్తదవస్థఏవేత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ఏతత్కల్పసృష్టానాం దేవాదీనాంభూతభావికల్ప సృష్టదేవాది సమాననామరూపత్వాదేవ ప్రాకృతిక ప్రళయాదావావర్త్యమానేపి సృష్ట్యనుగుణార్థ స్మారకస్యాఽవిరుద్ధమేవభవతి వేదస్య నిత్యత్వమ్, ఏతదుక్తంభవతి, తదానీంప్రకృతిజీవవత్పరమాత్మని వేదోన్తర్ధాయావతిష్ఠతే, సృష్ట్యాదౌతు భగవతఃప్రాదుర్భూయ దేవాసుర మనుష్యాదీనా మాకృతీ రనుస్మారయతి, తతస్తదనురోధేనేదం జగత్పరమాత్మానుగృహీతేన ప్రజాపతినా సృజ్యత ఇతి. కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? దర్శనాత్స్మృతేశ్చ – దర్శనం

---

§ యత్తు జల్పన్తి " పితా అపితాభవతీ " తిప్రక్రమ్య "వేదాఅవేదాభవన్తీ " తి వచనాది శ్శత ఏవాస్మాభిర్వేద స్యానిత్యత్వమితి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిన స్తత్తుచ్ఛమ్, బహుభి శ్శ్రుతిస్మృతిభిర్వేదస్య నిత్యత్వావధారణాత్; ఉదాహృత వచన తాత్పర్యార్థస్తు నిష్పన్నవిద్యస్య పునర్జన్మాభావాన్న భూయః పితృమత్త్వం భవతి, తస్య వేత్తవ్యార్థాభావాద్వే దైజ్ఞాతవ్యార్థో నాస్తీతిచ.

కావచ్ఛ్రుతేః, సాతు "దేవాసురాదయః వృత్తః కల్పేస్మిన్ యేప్రకీర్తితాః। తఏవనామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే॥ అన్తర్హితేష్ఠిత్రియార్థాయ హరయేవిహితాఞ్జలిః। సర్వ భూతమయో విశ్వం ససర్జేదం సపూర్వవ" దితి. తథా "అహోరాత్రాణి విదధద్విశ్వస్య మిషతోవశీ - సూర్యాచన్ద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్ష మథోసువ" రిత్యాదికా. అత్ర "దేవాసురాదయః వృత్తా" రిత్యస్య వాక్యస్యాయమర్థః, అస్మిన్కల్పే అస్మిన్ మన్వన్తరేచ, యేదేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః - సర్వేషుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతఏవ- నామ-ఇన్ద్రాదినామ, రూపమ్- వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తాభ్యామ్. ప్రాయేణైతత్కల్పదేవాదిసదృశాఅన్యేజీవాఃకల్పాన్తరేదేవాసురాదయో భవన్తీతి. స్మృతిరపి "యథాకృష్యతులిఙ్గాని నామరూపాణిపర్యయే। దృశ్యన్తేతానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్వి"త్యాదికా. తస్మాద్వేదనిత్యత్వేతత్ప్రామాణ్యేచనకిఞ్చిద్విరోధః, తతశ్చార్థిత్వాదిసమ్భవేనదేవాదీనామప్యస్తిపర బ్రహ్మోపాసనాధికారఇతిస్థితమ్.

—*౩౦॥ సూ॥ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః.*—

పూర్వత్ర "తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవా"దిత్యాదినాయోదేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారః ప్రతిష్ఠితస్తం త్విదానీం స్థూణానిఖనన్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునర్జైమినిమతముపన్యస్యతి. (మధ్వాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యా నధికారం జైమిని రాచార్యో *మన్యతే, కుతః? మధ్వాది ష్వసమ్భవాత్_ అస్తిహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగై రామ్నాతా, తస్యామాదిత్యోమ

---

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూపే దేవాదీనాం మోచకత్వాదాదిత్యో మధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిశ్రూయతఇత్యర్థః.
తస్మాన్మన్యతఇతిపూర్వేణయోజనీయమ్. అయమిహాశయః,

ధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిశ్రూయతే, తథాహి; వసవోరుద్రాఆదిత్యా మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్యతంమధు ముపజీవన్తి - ఈదృశే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తీతి. దేవానాం* బ్రహ్మవిద్యాధికారాభ్యుపగమేతు విద్యాత్వావిశేషాన్మధ్వాది విద్యాస్వప్యధికారః ప్రసజ్యేత, సచైషాం నసమ్భవతి, తథాహి వసవస్త్వాదిత్యం మధుత్వేనోపాసిత్వా కమన్యంవసు మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తథా ఆదిత్యాశ్చకమన్యమాదిత్యం మధుత్వేనోపాసీరన్ కతమంచాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తతశ్చాస్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్యధికారః, తేషాం సామర్థ్యాది సద్భావాద్వస్వాది మహిమ ప్రాప్తిరప్యుపపత్తేశ్చ; అతస్తఏవ భావిభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహోపదిశ్యన్తే, తస్మాద్దేవానాం బ్రహ్మవిద్యానధికారం జైమినిరమన్యత.

తర్హి విద్యాన్తరేవా పునరధికారస్స్యాత్తేషాం విగ్రహవత్త్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ, ... *

—* ౩౧ ॥ సూ॥ జ్యోతిషిభావాచ్చ *—

నఖల్వాదిత్యోనామ కశ్చిచ్చేతనో విగ్రహవాన్ దేవోస్తి, కింత్వస్మిన్ పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః, ఏవం చన్ద్రాఙ్గారకాది మణ్డలేషు చన్ద్రాఙ్గారకాదిశబ్దప్రయోగః, తస్మాన్నతేషాం విగ్రహాదిసద్భావ మాదిత్యస్సూచయితుమర్హతి, అతో నతేషాం విద్యాన్తరేష్వధికారసమ్భవః. ... *

యది విగ్రహవతీ దేవతాస్యాత్తర్హి ఋత్విగాది వత్కర్మ

"ఇన్ద్రాగచ్ఛహరివఆగచ్ఛమేధాతిథే-మేషవృషణస్స్వస్యమేనే-గౌరావస్కన్దిన్నహల్యాయై జారే" ఇతి, "సోరోదీద్యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్ - త్వష్టాహతపుత్రోవీన్ద్రంసోమమాహర త్తస్మిన్నిన్ద్ర ఉపహావ మైచ్ఛత తన్నోపాహ్వయత పుత్రంమేవధీరితి సయజ్ఞవేశ

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్యా[ప్రాసహాసోమమపిబత్తస్యయదత్యశిష్యతత్త్వ ష్టాహవనీయముపప్రావర్తయత్స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్వే"తి, త స్మాదస్యేన్ద్రశ్శత్రురభవత్-"అగ్నేస్త్రయోజ్యాయాంసో భ్రాతర ఆ సం తే దేవేభ్యోహవ్యం వహన్తః ప్రామీయన్తసోగ్నిరభిభేదిత్థంవావ స్య ఆర్తిమారిష్యతీతి సనిలాయత సయాంవనస్పతిష్వ వసత్తాంపూ తుఃప్రా యామోషధీషు తాగ్ సుగన్ధి తేజనేయాం పశుషు తాంపేత్వ స్యాన్తరా శృఙ్గేతం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛం తమన్వవిన్దన్ తమబ్రువన్ ఉపన ఆవర్తస్వహవ్యన్నోవహేతి సోబ్రవీద్వరం వృణైయ దేవ గృ హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దాత్తన్మే భ్రాతృణాంభాగధే యమస దితి తస్మాద్యద్గృహీత స్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దతి తేషాం తద్భాగధేయం తానేవ తేన ప్రీణాతి సోమన్యతా స్థన్వన్తో మేపూర్వేభ్రాతరః ప్రామైషతాస్థానిశాతయా ఇతిసయాని - అస్థా న్యశాతయత తత్పూతుద్రు రభవద్యన్మాగ్ ముపమృతం తద్గుల్గులుయ దేతాన్ సమ్భారాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవతత్సమ్భరతి- సోయంయావన శ్చబై దేవాః ప్రాతర్యావనశ్చాగ్ని హోత్రిణో గృహ మాగచ్ఛన్తి - తాన్ యన్నతర్పయేత్- ప్రజయాచపశుభిర్వితిష్ఠేరన్ - యత్తర్పయే త్- తృప్తాఏనం ప్రజయాపశుభిస్తర్పయేయు" రిత్యేవమాది మ న్త్రబ్రాహ్మణాని, "దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు వః। పరస్పరంభావయన్త శ్శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥ ఇష్టాన్భో గాన్ హివో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః।"ఇత్యాది స్మృతి వచ నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిమాలేఖనానిచ దే వానాం విగ్రహాదిమత్వే ఉపోద్బలకానీతి బోధ్య మితి. ఏతేనా పూ ర్వస్య కర్మఫల ప్రదత్వాఙ్గీకారేణ దేవానాం తదభావా ద్విగ్రహా దికం నాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ్, అపిచానుష్ఠానకాలే 'సహస్రాక్షో గో త్రభిద్వజ్రబాహు' రితిమన్త్రార్థధ్యాతేన్ద్రాది దేవవిగ్రహానుసన్ధాన

ణ్యుపలభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్త్వే ఏకస్య యజమానస్య యాగేషువిస్సీవ్యకర్తుం గత్వా తదానీమేవాన్యేషాం యాగేషుగన్తుమశక్తత్వమామ్నాయతే "కస్యహవా దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్య వానబహూనాం యజమానానా" మితి. తతశ్చ సామర్థ్యాభావాత్తేషాంనవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే రాద్ధాన్తోభిధీయతే.

—✻ ३३॥ సూ ॥ భావంతు బాదరాయణోస్తిహి. ✻—

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, బాదరాయణస్త్వాచార్యోవిద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతే, కుతః? అస్తిహి- హి- యతః, తేషాంమన్త్రబ్రాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్త్వమర్థిత్వాదికంచోపపాదిత మస్తి " తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవా " దిత్యత్ర, ననహిమధువిద్యాయాం దేవానా మనధికారఇతియుక్తమ్, తథా సతి త్రయ్యాం విద్యాయామనధికారః ప్రసజ్యేత, సత్వధికార స్తేషా మామ్నాతః " తంపూషాధత్తగం త్వష్టా ధత్త తం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవై ప్రజాపతిఃప్రజా అసృజత తాఅగ్నిష్టోమే నైవపర్యగృహ్ణాత్- ప్రజాపతిరగ్నిమచినుత- పృథివీహోతా- ద్యౌరధ్వర్యుః- రుద్రోగ్నిత్- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహోతా-

---

స్యాపి ప్రయాజాదివ తదఙ్గత్వేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య కర్మానుష్ఠానకాలో జైమినినా ద్వాదశాధ్యాయ తృతీయపాదే నిర్ణీతః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వ మవగమయతి, నహిదేవానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రార్థానుసన్ధానలక్షణేనాఙ్గేన కర్మసంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమధ్యవస్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధి కారోప పాదనేన సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామపి విద్యాయామితి • కర్మానుష్ఠానేపీత్యర్థః, దేవానాం త్రయీవిద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్యా

అశ్వినాధ్వర్యూ-త్వష్టాగ్నీత్_మిత్రఉపవక్తే'' త్యాదిషు. ¶అపిచ 'అగ్నిర్వాఅకామయత ప్రజాపతిర్వా అకామయతె ' త్యాదిషు నక్షత్రేష్టిషు సర్వేషాం దేవానామధికార శ్శ్రూయతె, తత్రహి దేవతా యజమానయోరేకత్వేన దేవానాం విగ్రహవత్త్వంసిద్ధమ్, యచ్చోక్తం మనుష్యాణాం మధువిద్యాయామధికార ఇతి తదపిమన్దమ్, విరోధాత్; నహిసర్వదాభువమాశ్రితామనుష్యా ఆదిత్యస్యసమీపం గన్తుం శక్నువన్తి, కస్మాత్పునస్తత్పరిత ఉపవిశ్యతం మధుత్వేనోపాసీరన్, తేషాం ప్రాప్తవస్వాది మహిమత్వేపి తస్య భూయస్త్వసిసాధయిషయా ఽఽదిత్యోపాసనం చోపపద్యతె, యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే విగ్రహవాన్ చేతన ఆదిత్యో నాస్తీతి తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, ' ధాతాకృతస్థలా హేతిర్వాసుకీ రథకృన్మునిః। పులస్త్యస్తుమ్బురు రితి మధుమాసంనయన్త్యమీ'ఇత్యాదిభి శ్చేతనగ

దినా = ఆదినా ''ఆదిత్యావా అస్మాల్లోకాదముం లోకమాయన్తే ముష్మిన్ లోకేవ్యతృష్యన్త ఇమంలోకం పునరభ్యవేత్యాగ్ని మాధాయైతాన్ హోమానజుహవుస్త ఆర్ధ్నువంతే సువర్గం లోకమాయ''న్నితిశ్రుతిగ్రాహ్యా- ¶నక్షత్రేష్టివిధిశ్చ దేవతాయజమానయోరైక్యోపదేశేన యజమాన వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామివ దేవతా వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామపి స్వవ్యతిరిక్త సుప్రసన్న విగ్రహవద్దేవతా వాచకత్వం సాధయన్ శబ్దస్వరూప దేవతాపక్షం సుతరాం బాధతఇత్యాహ - (అపిచాగ్నిర్వా అకామయతే) త్యాదినా - మనుష్యాణాం మధు విద్యాధికారం నిరాకృత్య విగ్రహవిమత్వా ద్వస్వాది దేవానామేవ తంసాధయతి - (యచ్చోక్త) మిత్యాదినా - పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే విద్యమానోవిగ్రహవానాదిత్యాఖ్య శ్చేతనః కేనవాపిధాతుం శక్యత ఇత్యాశయేనాహ- (యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమాన) ఇత్యాదినా - అపిశబ్దేన ఆదిత్యప్రతిషేధో మహాన

తేషు పతితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతి ర్మణ్డల వృత్తిత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వ మేవో చితమ్, ఏవంచవస్వాదిగణే ష్వన్తగపతితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్, య ఆదిత్యో యస్మిన్మాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సన్ లోకయాత్రా మతివహతి తం తస్మిన్మాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం ప్రతిమాస ముపాస్యోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్ర హ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇ తి సాధ్వేతద్వ్యాహృతమ్. ... ※

౮॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—※{ ౩౩॥ సూ॥శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి }※—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసఙ్గా త్తే షాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్భ్రతి మనుష్యత్వా విశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్సవిచార్యతే, కిమస్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి- ఆదిత్యానాం ప్రతిమాస ముపాస్యోపా సక భావోపపత్తిమాహ – (యఆదిత్యోయస్మి) న్నితి- ఇదముప లక్షణమ్, "సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూత్యాంప్రతోషితాత్। సాచవీర్య పరీక్షార్థమాజుహావరవింభువి" త్యాదౌ, "ప్రథయాదే వహూతాఖ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్యాఆదిత్యాసన్నిధానా వాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే సుప్రసన్న విగ్రహ వాన్ చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి ద్రష్టవ్యమ్.అ॥౮॥సూ॥౭॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ-(మ నుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి – శూద్రం విషయీకృత్య సన్దిగ్ధే

ద్యాధికారోఽస్తి? కింవానాస్తి? ఇతీహ భవతి విశయః? *కింపున రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాప్యధికారోఽస్తీతి? కుతః? తస్యాప్యర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ¶విద్యాయా అధ్యయనాపేక్షత్వేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవర్గవిద్యాయాం జానశ్రుతిం పౌత్రాయణం శుశ్రూషన్తం శూద్రం రైక్వో వేదోక్తాం బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయామాసేతి శ్రూయతే, 'ఆజహారేమాః శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథే''తి. అత్రహి విద్యార్థిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాధికారే లిఙ్గమ్, తస్మాచ్ఛూద్రో విద్యాయామధిక్రియత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, నతావచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? వేదాధ్యయనాభావాత్; అధీతవేదోహితదర్థానవగత్య తద్విహితాసువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తి వేదాధ్యయనమ్; అధ్యయనస్యోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శ్రూయతే ''యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయీతే''తి. నచశూద్రస్యాప్యుపనయనమ్, ఉపనయనస్యత్రైవర్ణికవిషయత్వాత్; తథాచస్మర్యతే, 'గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వైశ్య''మితి. †యత్తూక్త మర్థిత్వాదికం తస్యాస్తీతి తన్నేత్యుచ్యతే, వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదేర్విద్యాసహకారిత్వావధారణాత్;

కిమస్యేతి పూర్వపక్షమాహ - *(కింపునరత్రే) త్యాదినా- అర్థిత్వమ్ - నిశ్శ్రేయసాకాంక్షిత్వమ్, సామర్థ్యమ్-వాగాదికరణపుష్కల కళేబరవత్త్వమ్. ... ...

¶నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వాద్వేదాధ్యయనాధికారిణమేవ సాస్వస్యామధికారయేత్, తథాచ శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికారఇత్యతఆహ- (విద్యాయా)ఇతి.

†అర్థిత్వాదిక మిత్యత్రాదినా సామర్థ్యం గ్రాహ్యమ్.

శూద్రస్య త్వర్థిత్వాదికం లౌకికమ్, అతఏవ “అమన్త్రో యజ్ఞో హ్యస్తేయ” ఇతి, తథా “తస్మాచ్ఛూద్రో యజ్ఞేనవక్ల్ప్త” ఇత్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాకుర్వతీ వేదాధ్యయనం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవర్గ విద్యాయాం శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారేలిఙ్గమితి తదప్యాచార్యస్స్పష్టం నిరాచష్టే - (శుగస్యే) తి_అత్రేయమౌపనిషదీగాథా, జానశ్రుతినామ్నో రాజ్ఞః కదాచిన్నైదాఘ

నవిద్యేతే మన్త్రో - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత కర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమన్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యాదిరహితః, అనవక్ల్ప్తః- ఉపనయనాదిలక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణార్థోక్తంసిద్ధాన్తముపపాద్యసూత్రాక్షర వ్యాఖ్యానేన విద్యార్థిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణస్య శూద్రవిషయక వేదాధ్యయనాధికార లిఙ్గతా నిరాసముపపాదయితుంసూత్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రార్థావగాహనోప యోగినీం గాథామాహ- (అత్రేయమౌపనిషదీగాథే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ_ ఉపనిషత్ప్రోక్తా. సాతు “జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ బహుపాక్య ఆస సహసర్వత ఆవసథాన్మాపయాఞ్చక్రేసర్వతఏవ మేఽన్నమత్స్యన్తీతి ॥ అథహహగ్ం సానిశాయాం మతిపేతుస్తద్ధైవగ్ం హగ్ంసోహగ్ంసమభ్యువాద హోహోఽయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేః పౌత్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తన్మాప్రసాఙ్క్షీస్తత్త్వా మాప్రధాక్షీరితి ॥ తముహపరః ప్రత్యువాచకమ్వరఏనమేతత్సన్తగ్ంస యుగ్వానమివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ం సయుగ్వా రైక్వఇతి ॥ యథాకృతాయ విజితాయాధరేఽయాఃసంయన్త్యేవమేనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి యత్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

క రాత్రౌ ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాది సద్గుణ గణ శీలయన్తి ర్తామునయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధా ముత్పాదయితుం హంసాభూత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవివిశుః, తత్రాగ్రేసరం హంసమన్యోహంస స్తస్య రాజ్ఞశ్శ్లాఘ్యాత ఉవాచ, 'భోభోయి

సమమైతదుక్త ఇతి ॥ తదుహజాన శ్రుతిః పౌత్రాయణ ఉపశుశ్రావ సహసంజిహాన ఏవక్షత్తార ముపాచాఙ్గారేహ సయుగ్వాన మివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ సయుగ్వారైక్వ ఇతి ॥ యథాకృతాయ విజితాయాధరేయాస్సంయన్త్యేవ మేనగ్ సర్వం తదభిసమేతి యత్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్స వేదసమమైతదుక్త ఇతి ॥ సహక్షత్తాఽన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయతగ్ హోవాచ యత్రారే బ్రాహ్మణస్యాన్వేషణా తదేనమర్ఛేతి ॥ సోధస్తా చ్ఛకటస్య పామానంకషమాణముపోపవివేశ తగ్ హాభ్యువాదత్వంను భగవ స్సయుగ్వా రైక్వ ఇత్యహగ్ హ్యరా3ఇతిహ ప్రతిజజ్ఞే సహక్షత్తాఽవిదమితి ప్రత్యేయాయ ॥ తదుహజానశ్రుతిః పౌత్రాయణః షట్ఛతాని గవాంనిష్కమశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే తగ్ హాభ్యువాద ॥ రైక్వేమానిషట్ఛతాని గవామయం నిష్కోఽయ మశ్వతరీరథోఽనుమఏతాం భగవోదేవతాగ్ శాధియాందేవతాముపాస్స ఇతి ॥ తముహపరః ప్రత్యువాచాహ హారేత్వా శూద్ర తవైవసహ గోభిరస్త్వితి తదుహపునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణస్సహస్రం గవాం నిష్కమశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ॥ తగ్ హాభ్యువాదరైక్వేదగ్ సహస్రంగవామయం నిష్కోఽయ మశ్వతరీరథ ఇయంజాయాయం గ్రామోయస్మిన్నాస్సేఽన్వేవమాభగవశ్శాధీతి ॥ తస్యాహముఖ ముపోద్గృహ్ణన్నువాచాజహారేమాశ్శూద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతి తే హైతే రైక్వ పర్ణానామమహావృషేషు యత్రాస్మాఉవాస సతస్మై హోవాచ.

భల్లాక్ష భల్లాక్షకిం న పశ్యసి, జానశ్రుతేరస్య తేజస్స్వర్గం వ్యాప్య
స్థితం తత్వాం ధక్ష్యతి న గచ్ఛేతి, అథ తమగ్రేసరః ప్రత్యువాచ కము
ప్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సన్తమరే సయుగ్వానం రైక్వమిత్థ
వం వచనమాత్థ రైక్వస్య హి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతిక్రమం నా
స్య బ్రహ్మవిదః, అతస్తమేవ శ్లాఘయేత్యుక్త్వాస్వయం రైక్వ మ
హర్షిం తుష్టావ, తదైవ జానశ్రుతీ రాజా హంసోక్తస్స్వవిష
యానాదరవాక్య శ్రవణాద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచన్ వి
ద్యాగమార్థం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహర్షిం క్షత్తృముఖే
నాన్విష్యోపలభ్య తం సపారిబర్హం స్వదుహితరముపహృత్య ప్రా
పద్యత, సతు రైక్వశ్శోచన్తం రాజానం దృష్ట్వా శూద్రేత్యామ
న్త్ర్య విద్యాం గ్రాహితవానితి. యువాగస్త్రీశకటతయా సహ
వర్తత ఇతి, తథా*సోయమేవార్థశ్శుగస్యేత్యనేన సూత్రేణో
చ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్రుతి నామకస్య రాజ్ఞః, తద
నాదర శ్రవణాత్- హంసోక్త స్వవిషయకానాదర వాక్య శ్రవ
ణాత్, తదా- తదైవ, రైక్వాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - ద్రు
త మాగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతా శుక్ - శోకః, సూ
చ్యతే, రైక్వోక్తేన శూద్రేత్యామన్త్రణేనేతి శేషః; §తతశ్చేహాను
చా రైక్వమభిదుద్రావేత్యవయవార్థసమ్భవాచ్ఛూద్రశబ్దో యౌగి
కోవగమ్యతే, నతురూఢః, రూఢ్యర్థస్యేహాసమ్భవాత్;

---

* ప్రోక్తాం గాథాం సూత్రార్థావగాహనేన సంయోజయతి-
(సోయమేవార్థ) ఇతి - సః- ఉపదర్శితగాథోక్తః.

§ ఏవం సూత్రవ్యాఖ్యానేన శూద్రశబ్దస్య యౌగికత్వం సమ్పన్న
మిత్యాహ - (తతశ్చే) తి- శోకసూచనాదిత్యర్థః ; తథాచస
మ్భవతి యౌగికార్థే శూద్రశబ్దస్య రూఢ్యర్థస్త్యాజ్య ఇతిభావః.

అస్యాధికరణస్య పాత్రేప్రామాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహ శూద్రశబ్దేన జానశ్రుతినామకః క్షత్రియ ఏవోచ్యతే, ఏవంచ సతి కథం చతుర్థవర్ణస్యాధ్యయనాద్యధికారప్రసక్తిః,† తస్మాచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౪ ॥ సూ ॥*క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రేత్యామన్త్రణం న వర్ణచతుర్థస్యాభిధాయకం భవతి, యస్మాచ్ఛూద్రేత్యామన్త్రణప్రకరణోపక్రమే 'జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ'' త్యాదౌ శ్రూయమాణైరన్నగోదానాదిభిః క్షత్రప్రేషణగ్రామదానాదిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న శూద్రస్య విద్యాధికారశ్శఙ్క్యః. ... ... *

—*౩౫॥సూ॥ ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్.*—

§ ఇతశ్చైతదామన్త్రణం న సజాతిశూద్రపరమ్, యత్కారణముత్తరత్ర శూద్రేత్యామన్త్రణప్రకరణోపరిచ ‡''అథహ శౌనకంచ కాపేయమభిప్రతారిణం చ కాంక్షసేనిం సూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్రహ్మచారీ బిభిక్షే'' ఇత్యత్ర చైత్రరథేనాభిప్రతారిణా క్షత్రియేణ ¶సమభి

క్తిః ఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- †(తస్మా)దితి.

*ఇహ శూద్రశబ్దస్యాయౌగికత్వే లిఙ్గమాహ-(క్షత్రియత్వావగతేశ్చే)తి.

§ సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరార్థవాదముదాహృత్యైతదపి సూత్రం వ్యాచష్టే - (ఇతశ్చైతదామన్త్రణ) మిత్యాదినా- శూద్రేత్యామన్త్రణమిత్యర్థః. ... ...*

‡ (అథహే) తి - సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరమిత్యర్థః, శౌనకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్- కపిగోత్రాపత్యమ్, చకాక్షసేనిమ్- చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారినామానమ్, చైత్రరథం రాజానం భోజనార్థముపవిష్టౌ సూదేన పరివేష్యమాణౌ భోక్తుకామౌ తౌ కశ్చిద్వటురాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. ¶సహభివ్యాహారః-

హారలిఙ్గాచ్ఛాస్య జానశ్రుతేగ క్షత్రియత్వమ వగమ్యతే, అభి ప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంతు *కాపేయ సాహచర్యశ్రుతేరగమ్యతే,త థాచ ఛాన్దోగ్యే ప్రకరణాన్తరే శ్రూయతే "ఏతేన వైచిత్రరథం కాపేయా అయాజయన్ తస్మాచ్చైత్రరథోనామైకః క్షత్ర ప తిజాయత" ఇతి. అత్రేదముక్తం భవతి, కాపేయేన శౌనకేన యాజితాచ్చిత్రరథాత్ క్షత్రియపతిరభి ప్రతారి నామక ఉత్పన్నః, అతోస్యాభిప్రతారిణశ్చైత్ర రథత్వం సమ్పన్నమ్, తస్యాభి ప్రతారినామకస్య చైత్రరథస్య సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరం శ్రూయ మాణార్థవాదే "అథ శౌనకంచ కాపేయ మభిప్రతారిణం చే" త్య దనావసరే కాపేయేన విప్రేణసహ యోగాదభిప్రతారీ క్షత్రియఇ త్యధ్యవసితమ్, అత స్తద్విధి ప్రకరణే శ్రూయమాణో జానశ్రుతిర పిక్షత్రియఇతినిశ్చీయతఇతి.తస్మాచ్ఛూద్రస్యవిద్యాధికారోనాస్త్యేవ.

——*౩౬॥సూ॥ ¶సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ*——

సమీపపాఠః, తదేవలిఙ్గమ్- జ్ఞాపకమ్, తస్మాదిత్యర్థః, సంవర్గవి ద్యావిధ్యర్థవాదయో శ్శూద్రప్రసక్తి లేశోపినాస్తీతిభావః.

*(కాపేయసాహచర్యశ్రుతే)రితి- కాపేయః- చిత్రరథయాజకో బ్రాహ్మణోత్తమః, తత్సాహచర్యమ్ - తేన సహసంసర్గః, త జ్జ్ఞాపక శ్రుతేరిత్యర్థః. ఏతేన- ద్వారాత్రేణేత్యర్థః, తస్మాత్- చిత్రరథాత్, తథాచ "అథహశౌనకంచ కాపేయమభిప్రతారిణంచే" త్యత్ర చిత్రరథ యాజక కాపేయ యోగేనాభిప్రతారిణ శ్చైత్రర థత్వక్షత్రియత్వాధ్యవసాయా త్తత్పూర్వత్రపఠితస్య జానశ్రుతేరపి క్షత్రియత్వమధ్యవసితమిత్యాహ- (అత్రేదముక్తంభవతీ)త్యాదినా.

¶ అధ్యయనాఙ్గ ముపవీతోపనయనాదికం శూద్రస్యనాస్తీత్యధికరణసూత్రేణసూచితమ్, ఇదానీంతదప్యత్రశూద్రశబ్దస్యాయౌగకత్వే పునర్లిఙ్గాన్తరంభవతీత్యాశయేనాహ- (సంస్కారపరామర్శా)దితి.

ఇతశ్చ శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారో నాస్తీత్యవగమ్యతే, యస్మాద్వేదాధ్యయనాదేః "యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయీత యాజయేద్యజేతవాయజ్ఞస్య" తి, 'దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవఉపనయేసా' వితి చోదిత§తోపనయనాది సంస్కారాపేక్షత్వంపరామృశ్యతే, యస్మాచ్చ 'నశూద్రేపాతకం కిఞ్చిన్నచసంస్కారమర్హతీ' తి శూద్రస్యోపనయనాది సంస్కారాభావశ్చాభిలప్యతే,§శూద్రస్యస్వతఏవ పతితత్వాన్నిమ్నే గయానస్యా పతనమివ పాతకం నాస్తీత్యభిప్రేత్య 'నశూద్రేపాతకం కిఞ్చి' దిత్యేత ద్వాక్యముదాహృతమ్, తస్మాచ్ఛూద్రస్యాధ్యయనాధికారో నాస్త్యేవేతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౭॥సూ॥ ? తదభావనిర్ధారణేచప్రవృత్తేః *—

¶చశబ్దోఽవధారణే,"నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరోపత్వా నేష్యే నసత్యాదగా,,ఇత్యత్ర స్వమాతుముఖాచ్ఛ్రుతం సత్య వచనం విజ్ఞాపితవతస్సత్య కామస్య శూద్రత్వాభావ నిర్ధారణే జాతే సత్య నన్తర మేవ గౌతమస్తముప

---

§ ఉపనయనాదీత్యత్రాదినా గురుశుశ్రూషాదయో గ్రాహ్యాః, అభిలప్యతే- స్మర్యతఇత్యర్థః. ... ...*

§ నను శూద్రస్యపాతకాభావే కథంతాద్వర్ణ్యమ్? అతఆహ- (శూద్రస్య స్వతఏవే) తి- అతస్తాద్వర్ణ్యంతస్యేతిభావః .

? నను జబాలాయాఃపుత్రోఽజ్ఞాతస్వగోత్రంసత్యకామాఖ్య'ముపత్వానేష్య' ఇత్యుక్త్వాగౌతమఉపనిన్య ఇతిశ్రూయతే, అజ్ఞాత స్వగోత్రత్వమస్య సత్యకామస్య శూద్రత్వమపిసూచయతి, తస్మాచ్ఛూద్రస్యాప్యస్త్యుపనయనాది సంస్కారఇత్యతఆహ- (తదభావే) తి-

¶ 'నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తుమర్హతీ' తిశ్రుతేరయమర్థః, సత్యకామః కిలబాల్యే మృతపితృకోజ బాలాభిధాం స్వమాతర మపృచ్ఛత్, అహంకింగోత్రోఽస్మి ? ఇతి, తంప్రత్యువాచ మాతా, భర్తృ

ర్యేయాధ్యాపయితుం ప్రావర్తతేతి దృశ్యతే, ¶తస్మాదస్యానధికారః.

—* ౩౮॥సూ॥$ శ్రవణాధ్యయన ప్రతిషేధాత్ *—

'పద్యుహవా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్రస్తస్మాచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్య' మితి, 'స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూనాం త్రయీనశ్రుతి గోచరే' తిచ తస్య వేదశ్రవణమపి ప్రతిషిధ్యతే, తతశ్చ శ్రవణానర్హస్య శూద్రస్య కైముత్యన్యాయేనా † ధ్యయనాదీనిప్రతిషిద్ధానీతి సిద్ధమ్. ... ... *

శుశ్రూషా వ్యగ్రతయాఽహమపి తేపితుర్గోత్రం నవేద్మీతి జాబాలానామాహమస్మిసత్యకామో నామత్వమసి, వత్సైతావ దహం జానామీతి,అథోపనయనార్థీ సజాబాలో గౌతమం ప్రతిపద్యతేన కిం గోత్రోసీతి పృష్టస్తం ప్రత్యువాచ, నాహంమే గోత్రం వేద్మి, నచమేమాతా,పరంత్వేవ మవోచన్మాంమాతా, ఉపనయనార్థమాచార్యంప్రాప్య జాబాలోహం సత్యకామనామాస్మీతి బ్రూహీతి, అనేనసత్యవచనేన సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావం నిర్ధార్య గౌతమ స్తం ప్రత్యాహ, ఏతత్సత్యవచన మబ్రాహ్మణో వక్తుమర్హతీతి, త్వంతు బ్రాహ్మణత్వా చ్చేతత్సత్యం బ్రూషే, హేసోమ్య - సోమపానార్హ, సత్యాన్నాగాః - సత్యం నత్యక్తవా నసీత్యర్థః, అతస్త్వాముపనేష్యే, తదర్థం సమిధం దర్భాదికమాహరేతి. ¶ఏవం తస్యశూద్రత్వాభావంనిర్ధార్య గౌతమస్య తదుపనయనాది ప్రవృత్తేర్లిఙ్గాచ్చ నశూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారఇతిసూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మాదస్యే)తి. ... ...

$ శ్రుత్యాశ్రవణాది ప్రతిషేధాచ్చాస్యనతదధికార ఇత్యాహ - (శ్రవణే) తి - పద్యుహవేతి- పద్యు- పాదయుక్తమ్, శూద్రఇతి యత్తదేత త్సంచరిష్ణుస్మశానమేవేతి యోజనసీయమ్.

† అధ్యయనాదీత్యాదినాఽర్థావగతిం ప్రతిషేధతి, తథా

—* ౩౯॥సూ॥* స్మృతేశ్చ *—

ప్రమాదాద్వేద శ్రవణాదిప్రసక్తౌ శూద్రస్య §దణ్డస్స్మర్యతే "అథహాస్యవేద ముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్ర పరిపూరణ ముదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదోధారణే†శరీర భేద" ఇతి. నన్వేవంచేత్త ర్హి¶కథం తస్యాభ్యుదయాధిగమఇతిచేద్భారతాది శ్రవణైస్తస్యతద ధిగమఇతి ప్రాగేవావోచామ, తస్మాచ్ఛూద్రస్య వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికారో నాస్త్యేవ,కింతు త్రైవర్ణికానాం దేవా నాంచ వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మా ధికార భగవ దుపాసనాధి కారసమ్ప్రత్తిర స్తీతి జ్ఞేయమ్.

౭॥ అప శూద్రాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ కమ్పనాత్ *—

\+ అథేదానీంప్రకృతస్యోపాస్యస్య భగవతో మాహాత్మ్యాభివ్య

చ స్మృతిః "నశూద్రాయమతిందద్యా" దిత్యాదికా- శూద్రం న కదాచిదపి వేదతదఙ్గాద్యర్థంగ్రాహయేదితి స్మృత్యర్థః, ప్రమా దాద్వేదవాక్య శ్రవణప్రాప్తౌ శూద్రస్య దణ్డశ్రవణాత్;* భవతి చేహదణ్డస్మృతిరిత్యాహ- (స్మృతేశ్చే)తి. *

§ దణ్డః-ప్రాయశ్చిత్తమ్. త్రపుజతుభ్యామ్ - వహ్నినాద్రవమా ణ సీసలాక్షాభ్యాం కర్ణవివరద్వయ సమ్పూరణం ప్రాయశ్చిత్తమి త్యర్థః. † శరీర భేదః- హృదయవిదారణమ్,తత్ర ధృతత్వాత్;

¶ అధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౭॥ సూ ॥౭॥

\+ అస్యప్రాసఙ్గికేన పూర్వాధికరణేనసఙ్గతిమనపేక్ష్య తత్ప్ర క్తన దహరాధికరణే నోపోద్ఘాత సఙ్గతిమాహ - (అథేదానీం ప్ర కృతస్యే) తి - అథ - ప్రాసఙ్గిక విచారానన్తరమ్, ప్రకృతస్య - దహరవిద్యోపాస్యత్వేన ప్రస్తుతస్య, మాహాత్మ్యమ్- వీర్యశౌర్యా ద్యగణ్యగుణగణ పరిపూర్ణత్వరూపమ్, తస్యాభివ్యఞ్జనమ్ - ప్రకట

జ్ఞానార్థ విచార మనువర్తామహే, *తత్రేదమామ్నాయతే "ఉరు
క్రమస్యాఙ్ఘ్రి రుపర్యుపర్యధో మహర్జనాభ్యాం తపసః పరం గతః"
ఇతి. ఏతదుపరిష్టాచ్చామ్నాయతే §"సత్యంసమీక్ష్యాబ్జ భవో నఖే
న్దుభిర్హతస్వధామద్యుతి రావృతో భ్యగా " దితి. కిమిహాచిన్త్యా
ద్భుత వివిధ శక్తిర్భగవానురుక్రమ స్సత్యలోక పర్యన్తమఙ్ఘ్రింప్రో
న్నమితవానిత్యవగమ్యతే? కింవా ఽణ్డభిత్తి పర్యన్తం ప్రోన్న మిత
వాన్? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, అణ్డభిత్తిపర్యన్తం ప్రోన్న
మితవానితి, కస్మాత్? కమ్పనాత్ - "విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కత
మోర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి| చస్కంభ
యస్స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురు కమ్ప
యాన " మిత్యస్మిన్ వాక్యశేషే సావరణ బ్రహ్మాణ్డస్య కమ్పనం
శ్రూయతే, తత్త్వణ్డభిత్త్యా భగవదఙ్ఘ్రి సంస్పర్శ మవగమయతి,
¶అపిచేదముపలక్షణమ్, " తత్ర భగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలిఙ్గస్య విష్ణోర్వి
క్రమతో వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాణ్డకటాహ వివరే ణా
న్తః ప్రవిష్టాయా బాహ్య జలధారే " త్యేతద్వాక్యం చైతమర్థమ
వగమయతి, ‡తస్మాదిహాణ్డభిత్త్యా భగవదఙ్ఘ్రిసంస్పర్శో నిశ్చీయతే.

నమ్, తదేవార్థః-ప్రయోజనమ్, యస్మిన్; తాదృశవిచార మారభామ
హ ఇత్యర్థః, ఏతేనోక్తగుణపూర్ణత్వసిద్ధిరేతదధికరణఫలంచోక్తమ్.

*తత్ర- ఉపాస్యమాహాత్మ్యాభివ్యఞ్జన నిమిత్తమిత్యర్థః .

§"సత్యంసమీక్ష్యాబ్జభవో నఖేన్దుభిర్హతస్వధామద్యుతిరావృ
తోఽభ్యగా" దిత్యత్ర శ్రూయమాణా దబ్జభవధామద్యుతిహర నఖే
న్దులిఙ్గాత్తద్ధామ పర్యన్తమురుక్రమస్యాఙ్ఘ్రిం ప్రోన్నమితవానితి పూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ¶అత్ర గమకా
న్తరమాహ - (అపిచే) తి - ఏతేన భగవన్నఖేన్దునాఽబ్జభవధా మ
ద్యుతిహరణ మణ్డభిత్తిసంస్పర్శాత్ప్రాగితి గమ్యతే, ‡అధికరణము

౮॥ కమ్పనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౧॥ సూ॥*జ్యోతిర్దర్శనాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే "ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమసః పరం పరంజ్యోతి రనన్తపారమ్। సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్య ఫల్గునః ప్రతాపితాత్మా విదధేఞ్జలిం ఉభే" ఇతి. అత్ర జ్యోతి శ్శబ్దేన కిం భౌతికం తేజ ఉపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజః? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి- (జ్యోతి) రితి- ఇహ జ్యోతిః పదం సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశతి, కస్మాత్? దర్శనాత్- దృశ్యన్తేహి హ్యుపదిశ్యమానే జ్యోతిషి తమఃపరత్వ సర్వశ్రేష్ఠత్వానన్తపారత్వాదివిశేషణాని, నహీమాని విశేషణాని ప్రాకృతస్య భౌతికస్య జ్యోతిషస్సఙ్గచ్ఛేరన్, నచ యుగపదుదిత కోటి సూర్య సఙ్కాశ సుదర్శనాఖ్య భగవత్తేజస స్సమీపే అన్యద్భౌతికం తేజో దృశ్యత్వేనావస్థాతుం శక్నోతి, *తస్మాదిహ జ్యోతిశ్శబ్దేనపరితో వ్యాప్నువత్సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశ్యత ఇత్యధ్యవసీయతే.

౯॥ జ్యోతిర్దర్శనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౨॥సూ॥*ఆకాశోర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ *—

పసంహరతి - (తస్మా) దితి - అ॥ ౮॥సూ॥౧॥

*ఉపోద్ఘాతసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (జ్యోతిర్దర్శనా) దితి - దశమే విషయ ముదాహరతి - (ఇదమామ్నాయత)ఇతి - భౌతికేపి జ్యోతిషి జ్యోతిశ్శబ్దప్రసిద్ధేస్తస్యైవేహ తాచ్ఛబ్ద్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరం పఠతీ)త్యాదినా.

*భగవతి తేజస్తత్త్వాత్మకసుదర్శనవత్త్వ రూపలక్షణ సమన్వయసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యా ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥ ౯॥ సూ॥ ౧॥

*దహరాధికరణే యథాదహరశబ్ద శ్శక్త్యాదహరాఖ్య దేహాన్త

*భగవత్స్వాత్మ్య రూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయతేఽపరిస రపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర ” మితి. “ కిమిహాకాశ ప ర్యాయోదహరశబ్దో దహరాకాశ ముపాస్యత్వేన బోధయతి? ఆ హోస్విత్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి? ఇ తి విశయే ¶తం పరాణుదన్నాహ- (ఆకాశ)ఇతి- ఆకాశ పర్యా యో దహర శబ్దస్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధ యతి, కుతః- అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ - ‘ కేచిత్స్వదేహా న్తహృదయావకాశే ప్రాదేశ మాత్రం పురుషంవసన్తమ్ | చతు ర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి ” త్యస్మిన్ ప్రకృత సమాన ప్రకరణేదహరాఖ్యా దాకాశా దుపాస్యస్య పర మాత్మనో భేద వ్యపదేశా దిత్యర్థః, ఆది శబ్దేన చతు ర్భుజత్వ కఞ్జ రథాఙ్గశఙ్ఖ గదాధరత్వాది గుణ విశేష వ్యపదేశో గృహ్యతే, †సహిదహర పదేన పరమాత్మనోపాస్యత్వ పరిగ్రహే తస్య సఙ్గ

హృదయావకాశ వాచకఇత్యుక్తమ్, నత థేహ దహరాకాశ శ బ్దో దేహాన్తహృదయావకాశ వాచక ఇత్యుచ్యతే, పరంతు లక్షణ యాతదన్తర్వర్తి పరమాత్మ వాచకఇతి తేన ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గ త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాదివ్యపదే శా) దితి = *అస్యనిగమ గీతా విషయముదాహరతి- (భగవత్స్వా త్మ్యరూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయత) ఇతి - పరితస్సరన్తి-వ్యా ప్నువన్తీతి పరిసరాః - నాడ్యః, తాసాంపద్ధతి ర్మార్గః, యస్మిన్ తమ్; హృదయం దహరంఆరుణయ ఉపాసతఇతియోజనా- ¶దహ రాకాశస్య దేహాన్తహృదయావకాశే శక్తత్వాత్తత్పర ఇతి ప్రా ప్తం పూర్వపక్షం దహరాకాశ పదస్యలక్షణయా తదన్తర్వర్తి పర మాత్మపరత్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరన్ సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తం పరాణుదన్నాహ) త్యాదినా - †అయమాదిశబ్దార్థః ఏవాత్రత్య

చ్ఛ్రూయతే, నతు భూతాకాశ స్యోపాస్యత్వ పరిగ్రహః; అపిచాత్రహృ
దయశబ్దోపి పరమాత్మ పరః ప్రత్యేతవ్యః, హృత్ - హృత్పుణ్డరీకమ్,
అయతి - ప్రాప్నోతీతి హృదయః, తమ్ ఉపాసనార్థం హృత్పుణ్డ
రీకే సదా సన్నిహిత, మిత్యయమర్థోఽహి తత్రావగమ్యతే, *త
స్మాదిహ దహర శబ్దేన పరమాత్మైవోపాస్యత్వేననిశ్చీయతే.

౧౦॥ అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౪॥

—* ౪౩॥ సూ॥ ¶సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన*—

సర్వవేదాన్తసారే సర్వత్ర జీవేశ్వరయోర్భేద ఏవ స్ఫుటత
రం ప్రతీయతే, తథాపి "వస్తునోయద్యనానాత్వ ఆత్మనః ప్రశ్నఈ
దృశః। కథం ఘటేత వోవిప్రావక్తుర్వామేక ఆశ్రయ" ఇత్యారభ్య
హంసరూపిణా భగవతా నారాయణేన సనకాదిభ్యస్తత్ప్రశ్నోత్త
రత్వేనోపదిశ్యమానం వాక్యజాతం కిం జీవేశ్వరయోరభేద ప్రతిపా
దనపరమ్? ఉత తయోర్భేద ప్రతిపాదన పరమ్? ఏవేతి విచికిత్సా

దహరాకాశపదస్య పరమాత్మలక్షకత్వే బీజమిత్యాశయేనాహ - (స
హీ) త్యాదినా - *పరమాత్మనిదహరవిద్యోపాస్యత్వ రూపలక్ష
ణ సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి -
(తస్మాదిహే) తి - అ॥ ౧౦॥ సూ॥౧౪॥

¶గుహాధికరణే అధ్యవసితేపి జీవేశ్వర భేదే "వస్తునోయద్యనా
నత్వ ఆత్మనః ప్రశ్నఈదృశః। కథం ఘటేతవోవిప్రావక్తుర్వామేక
ఆశ్రయ" ఇత్యాదౌ కేషాంచిన్మన్దమతీనాం తయోరభేదప్రత్యయో
దయాత్కథం పరమాత్మనో దహరవిద్యోపాస్యత్వే లక్షణంసిద్ధ్యే ది
త్యాక్షేప సఙ్గత్యానన్తరాధికరణ మారభతే - (సుషుప్త్యుత్క్రా
న్త్యోర్భేదేనే) తి - "వస్తునోయద్యనానాత్వ" ఇత్యాదౌ వస్తుశ
బ్దనిర్దిష్టస్య జీవస్యాత్మశబ్ద నిర్దిష్టస్య పరమాత్మనశ్చమిథోనానా
త్వప్రతిషేధేన తయోర్జీవేశ్వరయోరభేదప్రతీతేరిదంవస్తునఇత్యాది

యాం ప్రాప్తాయాం ¶ప్రతిబ్రూమః, ' వస్తునో యద్యనానాత్వ '

వాక్యజాతం తయోరభేద ప్రతిపాదన పరమితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - ¶(ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా - తతశ్చ-సూత్రేణైతావదర్థ లాభాదిత్యర్థః, యత్తూదితం పూర్వపక్షిణా 'వస్తున, ఇత్యాదివాక్యజాతం జీవాత్మ పరమాత్మనోరభేద ప్రతిపాదనపరమితి తదసామ్ప్రతమ్, ప్రకరణ విరోధాత్; వస్తునఇత్యస్మిన్హి ప్రకరణే తయోరభేద గన్ధోపినోపలభ్యతే, తథాహి ఆదౌ తావత్సనకాదయః 'ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనానవిదురాసురాః । న శౌచంనాపిచాచారో నసత్యంతేషు విద్యతే॥ అసత్యమప్రతిష్ఠంతే జగదాహురనీశ్వరం' మిత్యారభ్య ' ఈశ్వరోహమహం భోగీ' ఇత్యాదినా స్మర్యమాణాయా విశ్వమిథ్యాత్వాది జీవేశ్వరైక్యానుసన్ధానాది రూపాసురసమ్పదః ప్రాప్త్యా "దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబన్ధాయాసురీమతే" తి స్మృత్యుక్తరీత్యా మిథో నిబద్ధయోశ్చేతోవిషయయోరన్యోన్యసన్త్యాగ సాధన జిజ్ఞాసయాపితరం బ్రహ్మాణం పప్రచ్ఛుః, ' గుణేష్వావిశతేచైతే గుణాశ్చేతసిచప్రభో। కథ మన్యోన్య సన్త్యాగో ముముక్షోరతితితీర్షోః' రితి. సతు బ్రహ్మాతత్ప్రశ్నోత్తరమజానన్ తస్యోత్తర వివక్షయా శ్రీహరిం సమ చిన్తయత్, తదైవ పరమకారుణిక శ్రీహరిరపి హంసరూపేణ తత్సకాశే ప్రాదుర్బభూవ, తతస్సనకాదయోత్యద్భుతం హంసరూపిణం తం భగవన్తం సమ్ప్రేక్ష్య బ్రహ్మాణం పురస్కృత్య కోభవా నిత్యపృచ్ఛన్, తదిదమామ్నాతమ్ ' దృష్ట్వాతమంత ఉపవ్రజ్య కృత్వాపాదాభివన్దనమ్ । బ్రహ్మాణ మగ్రతః కృత్వా పప్రచ్ఛుః కోభవా ' నితి. అత్ర శ్రూయమాణ ప్రశ్నస్య ' జానీత మాగతంయజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయే ' తి పశ్చాదుత్తరం ప్రవక్ష్యన్ పూర్వం తావత్ 'గుణేష్వావిశతేచేత ' ఇతి బ్రహ్మాణం ప్రతిపృష్టస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుకా

మస్సర్వజ్ఞో హంసరూప శ్శ్రీ భగవా న్నారాయణోజీవానాం కృ
కృపయాగుణ చేతసోరన్యోన్య బన్ధనాది రూప సంసారావహం జీ
వేశ్వరైక్యపక్షం ఘటమాన ప్రశ్నోత్తరాదివ్యవహారత్వేనా నూద్య
ఖణ్డయతి- (వస్తున) ఇతిత్రిభిః- అయం శ్లోకః పూర్వం పఠితః, ఉ
త్తరశ్లోకయోఃపాఠస్తు ' పఞ్చాత్మకేషు భూతేషు సమానేషుచ వ
స్తుతః । కోభవానితివఃప్రశ్నో వాచారమ్భోహ్యనర్థకః॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యా గృహ్యతేన్యైరపీన్ద్రియైః । అహమేవనమత్తోన్యదితి
బుధ్యధ్వమఞ్జసే'తి. త్రయాణామయమర్థః, వస్తునః- సర్వప్రకా
రేణ పరమాత్మాధీనతయా నివసతోజీవస్య, ఆత్మనః- నిఖిల జగదన్త
ర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఃపరమాత్మనశ్చ, అనానాత్వే- ఏకత్వ ప
క్షే, ఈదృశః, జీవేశ్వరయోర్జీవానాంచ మిథోభేద ప్రత్యాయక ఇ
తి యావత్; ప్రశ్నః- కోభవానిత్యాది రూపః, యదిస్యాత్తర్హి-
తత్పక్షే, కథంవాఘటేత-కథమితాక్షేపే, వేత్యవధారణే, ఉఇతి వి
తర్కే,నఘటేతైవేత్యర్థః, హే విప్రాః? వామే- సచ్ఛాస్త్ర ప్ర
తీప విశ్వ మిథ్యాత్వే జీవేశ్వరైక్యవాదేచఇత్యర్థః, ' వామావల్గు
ప్రతీపౌద్వా ' విత్యభిధానాత్; వక్తుః- ఉత్తరదాతుః, కోవాఆశ్రి
యః- కోవా అవలమ్బః, తన్మతస్థానాం ప్రష్టృ పృచ్ఛ్యాది భేదా
భావాన్మిథః ప్రశ్నోత్తరాదికం నఘటతఇతి భావః, తస్మాత్తన్మతం
యుష్మాభి రేవ దూషణీయ మితి భావేనాహ - (పఞ్చాత్మకేష్వి)
తి - పఞ్చాత్మకేషు - పాఞ్చ భౌతికేషు అఖిల శరీరేషు, భూ
తేషు - నిత్య సత్తాకేషు పరమాత్మ జీవేషుచ, ప్రత్యేకం తన్మత రీ
త్యా, వస్తుతః - పరమార్థతః, సమానేషు - ఏకత్వేనాభ్యుపగ
మ్య మానేషు సత్సు, తన్మత స్థానాం పరస్పరం.కోభవా నిత్యాది
ప్రశ్నః, (అనర్థక)ఇతి = వః- యుష్మాకమ్, వాచా ఆరమ్భః,క
ర్తవ్యఇతి శేషః; యుష్మ ద్వాచావక్తవ్యంఖలు- యుష్మాభిరసన్మత

మేవం దూషణీయమితి యావత్; నహి వినైవమస్మన్మత నిరాకరణే
న స్వమతశ్రద్ధోత్పాదయితుం శక్యేతేతి భావః, స్వమతే శ్రద్ధోత్పా
దనాయైవ మస్మన్మతం ఖణ్డయిత్వా స్వాభిమతజీవేశ్వరభేదనిశ్చాయ
కం 'గుణేష్వావిశతేచేత' ఇతి ప్రశ్నోత్తరదానాద్యుపయోగి సఙ్కేత
మాహ - (మనసే) తి. మన ఆదిభి రిన్ద్రియై ర్యత్ప్రకృతి పురు
షాత్మకం ప్రపంచజాతం గృహ్యతే, తేనసాకమహం నైవగ్రాహ్యః,
యత స్తస్మాత్తోऽన్యత్, అతఏవైవం శ్రూయతే "ఏవంభవాఙ్బుద్ధ్య
నుమేయ లక్షణై ర్గృహ్యైర్గుణై స్సన్నపితద్గుణాగ్రహః-నైతన్మనో
విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేన్ద్రియాణిచ యథానల మర్చిష
స్స్వాః- అత్రమాం మృగయన్త్యద్ధాయుక్తా హేతుభి రీశ్వరమ్ ।
గృహ్యమాణైర్గుణైర్లిఙ్గై రగ్రాహ్యమనుమానతః ॥ యద్వాచా
నభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయ
దిద ముపాసతే - యచ్చక్షుషానపశ్యతి యన్మనసాన మనుతే- య
చ్ఛ్రోత్రేణ నశృణోతీ"తిచ. తథాచైతద న్తర్బహి ర్వ్యాప్యావ తి
ష్ఠన్నపినైవైతత్ప్రపఞ్చ స్వరూపో భవామీతిభావః. ఇత్యంజసా
బుధ్యధ్వమ్- ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రకృతి పురుషాపరమాత్మనోమత్తో
భిన్నావిత్యనాయాసేన నిశ్చినుతే త్యర్థః, ప్రశ్నమనూద్య తస్యో
త్తరమాహ - (గుణేష్వి) తి = ఏతత్పూర్వస్తు "గుణేష్వావిశతేచే
తో గుణాశ్చేతసిచప్రజాః । జీవస్యదేహఉభయంగుణాశ్చేతోమదా
త్మన" ఇతి. ప్రజాః - హే సనకాదయః, గుణేషు- శబ్దాదివిషయే
షు, చేతః - ఆవిశతే- ప్రాగ్వాసనాయత్తం సత్ప్రవిశతే, గుణా
శ్చేతసివిశన్తే- స్వానుభవ జన్య వాసనారూపేణ మనసి తిష్ఠన్తీత్య
ర్థః, మదాత్మనః- అహమాత్మా-న్తర్యామీ, యస్యతస్య; యద్వామ
దాత్మనః- మదయుక్తఆత్మా- మనో,యస్య; అశాన్తకామస్యేత్యర్థః,
తస్యజీవస్య, గుణాః-వాసనారూపాః, చేతోమనశ్చేత్యేతదుభయం

మిథో గ్రథితం సత్, దేహః-వాసనామయంలిఙ్గశరీర మనాదితయాభ
వతీత్యర్థః, తతః కిమత ఆహ - గుణేషుచా విశచ్చిత్తమభీక్ష్ణం గుణ
సేవయా । గుణాశ్చచిత్తప్రభవా మద్రూపఉభయం త్యజే" దితి-
యదాయం జీవో మద్రూపః - మాం రూపయతి, భజనీయత్వేనప్ర
కాశయతీతి మద్రూపః, మద్భక్తో భవతీతియావత్; తదా అభీక్ష్ణం
పునఃపునః గుణసేవయా గుణేష్వావిశచ్చిత్తమ్ - వాసనా రూపేణ
చిత్తేప్రభవన్తీతి, చిత్తప్రభవా గుణాశ్చైత్యేతదుభయం కర్తృ, త్య
జేత్- అన్యోన్యో న్యబన్ధనమిత్యాదిః, (యదా) జీవేన మద్రూ
పే స్మర్యమాణేసతి, శేషం సమానమ్, జీవం లక్షయితుమేత దేవ వి
వృణోతి- (జాగ్రి) దితి వ్యాఖ్యామ్-ద్వయోః పాఠస్తు "జాగ్రత్స్వ
ప్న సుషుప్తిశ్చ గుణతో బుద్ధివృత్తయః । తాసాంవిలక్షణో జీవ స్సా
క్షిత్వేన వినిశ్చితః ॥ యర్హిసంసృతి బన్ధోయ మాత్మనో గుణ వృ
త్తిదః । మయితుర్యేస్థితో జహ్యాత్త్యాగ స్తద్గుణచేతసామ్॥" జాగ్రత్-
జాగరః, యర్హి - యదా, సంసృత్యాబధ్యత ఇతి సంసృతి బన్ధః,
ఆత్మనః- మనసః, గుణవృత్తిః- ఇన్ద్రియద్వారా విషయ భోగాన్,
దదాతీతితథా; అయమ్- జీవః, మయి - పరమాత్మని, కీదృశేః తు
ర్యే- జాగరాద్యవస్థాతీతే, స్థితః- మద్భక్తినిష్ఠస్సన్నిత్యర్థః, జ
హ్యాత్- గుణవృత్తిస్త్యజేదితి యావత్; తత్- తదా, గుణచేతసాం
త్యాగః- అన్యోన్య ప్రహాణమ్, భవతీతి శేషః; ఇయమేవ సంసృతి
బన్ధ నివృత్తిరితి భావః, గుణవృత్తిహానమేవ విశదయన్ తదకరణే
సంసారా నపగమమాహ - (అహఙ్కారకృతమితి) వ్యాఖ్యామ్-
ఏతయోః పాఠస్తు " అహఙ్కారకృతంబన్ధ మాత్మనోర్థ విపర్య
యమ్ । విద్వాన్నిర్విద్య సంసార చిన్తాంతుర్యేస్థిత స్త్యజేత్ ॥ యా
వన్నానార్థధీః పుంసోననివర్తేతయుక్తిభిః । జాగర్త్యపిస్వపన్న జ్ఞ
స్స్వప్నజాగరణం యథా" ఇతి. అహఙ్కారః. "ఈశ్వరోహమహం

మిత్యార్భ్యహంస రూపిణా భగవతా సనకాదిభ్య ఉపదిశ్యమానం
వాక్య జాతం జీవాత్మ పరమాత్మనో ర్భేద ప్రతిపాదన పర మేవ
భవతి, కస్మాత్ - సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యో ర్భేదేన-వ్యపదేశాదితిపూ
ర్వసూత్రాదనువర్తనమ్, సుషుప్తిః - ప్రస్వాపః, ఉత్క్రాన్తి శబ్దేన

భోగీ'' ఇత్యేవం జీవేశ్వరాభేదానుసన్ధానాది లక్షణాసుర సమ్పద్రూ
పః, తేన కృతమ్ - నిర్మితమ్, 'దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబన్ధా
యాసురీమతే' తి స్మరణాత్; నానార్థధీః - నానావిషయబుద్ధిః,
నను కథం నానావిషయేభ్యో ధీర్నివర్తేతేత్యత ఆహ- (అసత్త్వా)
దితి- తత్పరస్తు - "అసత్త్వాదాత్మనోన్యేషాం భావానాం తత్కృ
తాభిదా । గతయో హేతవశ్చాస్య మృషాస్వప్నదృశోయథే'' తి.
ఆత్మనోన్యేషామ్-స్వవ్యతిరిక్తానామ్, భావానామ్- దేహాదివిషయప్ర
పఞ్చానామ్, అసత్త్వాత్-సంసారావహత్వేనా సాధుత్వాత్, "న
సాధుమన్యేయత ఆత్మనోయమసన్నపి క్లేశద ఆసదేహ'' ఇత్యామ
ననాదితిభావః. తత్కృతా - దేహకృతా, భిదా- దేవత్వ మనుష్య
త్వాది భేదాః, గతయః- స్వర్గాది ఫలాని, హేతవ- స్తత్సాధనా
ని, కర్మాణిచ; అస్య- ఆత్మనో జీవస్య, మృషా- అనిత్యాః, 'ఏవం
లోకంపరంవిద్వాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వం
సంయథా మణ్డలవర్తినా' మితి కృత్స్నస్య జగతో నశ్వరత్వా
మ్నానాత్; 'యదిదం కించ తత్సత్య మిత్యాచక్షత' ఇతి తస్య స
త్యత్వా మననాత్; "అసత్యమప్రతిష్ఠన్తే జగదాహురనీశ్వర'' మి
తి కృత్స్నస్యాస్య-జగతో మిథ్యాత్వానుసన్ధానస్యాసురసమ్పద్భావ
స్మరణాచ్చ; అనిత్యత్వేదృష్టాన్తః, స్వప్న దృశః- పురుషస్య, తదా
దృశ్యమానంవస్తుయథా అనిత్యంభవతి తథా చేహకృతభిదాదిక మ
నిత్యం భవతి, తస్మాదేవం మన్యమానస్య నానార్థ ధీర్నివర్తేత
ఇతి భావః, స్వప్నస్యా నిత్యత్వంచ తృతీయాధ్యాయే సన్ధ్యాధికర

స్వప్నావస్థా లక్ష్యతే, స్వప్నావస్థాయా మేతద్దేహా ద్దేహాన్తర
ప్రాప్తిరివహి ప్రతీయతే, 'సుషుప్త్యత్యన్త్యో'రితి జాగరావస్థా
యా అప్యుపలక్షణమ్, తతశ్చైతదుక్తం భవతి '*యోజాగరే బ
హిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుఙ్క్తే సమస్తకరణైర్హృది తత్సదృ
క్షాన్ । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే సఏక స్స్మృత్యన్వయా త్త్రి
గుణ వృత్తిదృగిన్ద్రియేశ'ఇతిసుషుప్త్యాద్యవస్థానామనుభోక్తృత్వే
న జీవాన్ప్రదర్శ్య తదుపరి ''ఏవంవిమృశ్య।గుణతో మనసస్త్ర్యవ
స్థా మన్మాయయా మధికృతా ఇతినిశ్చితార్థాః । సఞ్ఛిద్యహార్ద
మనుమాన సదుక్తితీక్ష్ణ జ్ఞానాసినాభజత మాఖిలసంశయాధి'' మితి

ణే వక్ష్యతే, యథయదుక్తం "మయి తుర్యే స్థితో జహ్యా" దితి
'తదేవయోజాగర' ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రపఞ్చయతి- తయోరపార
స్తు, 'యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుఙ్క్తే సమస్త కర
ణైర్హృది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నేసుషుప్తఉపసంహరతేసఏకస్స్మృ
త్యన్వయాత్త్రిగుణవృత్తి దృగిన్ద్రియేశః ॥ ఏవం విమృశ్యగుణతోమన
సస్త్ర్యవస్థాం మన్మాయయా మయికృతా ఇతి నిశ్చితార్థాః ।
సఞ్ఛిద్య హార్ద మనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణ జ్ఞానాసినా భజత మా
ఖిలసంశయాధిమ్ ॥ *యోజాగరా ద్యవస్థాఅనుభవన్,అతఏవ త్రిగు
ణ వృత్తిదృక్ - సత్వాదిగుణవృత్తీః - జాగరాద్యవస్థాః పశ్యతీతిత్రి
గుణవృత్తి దృక్, సఏవ ఇన్ద్రియేశః - జీవోభవతీత్యేవం విమృశ్య-జీ
వస్వరూపం జ్ఞాత్వా,మనస స్సమ్బన్ధిన్యస్సత్వాదిగుణతస్సముత్పన్నా
స్త్ర్యవస్థాః - జాగరాద్యవస్థాః, మన్మాయయా- అనా ద్యనువ
ర్తమానేన, మమ జీవస్యాజ్ఞానేన,మయి- జీవాత్మని, కృతాః-ప్రా
పితా ఇతి. నిశ్చితార్థాః - అధ్యసిత జీవస్వరూపా స్సన్తః, అఖి
ల సంశయాధిమ్ - అఖిలసంశయమూలమ్, పూర్వోక్త మహాజ్ఞా
రమ్ ; అనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణజ్ఞానాసినా సఞ్ఛిద్య, హార్దమ్

హృదిస్థమ్,మా-మామ్, భజతేతి యోజనా, తత్రానుమానసనిశ్చయః, తత్తు "ఈక్షేతే"తి వక్ష్యమాణం చిదచిదీశ్వర వివేకజ్ఞానరూపమ్, సదుక్తిః - సదాచార్యోపదేశః, తాభ్యామ్; తీక్ష్ణం యజ్జ్ఞానమ్- చిదచిదీశ్వర వివేక జ్ఞానమ్,తదేవాసిః-ఖడ్గః, తేన; "తస్మాద్వస్తున" ఇత్యాదౌ నజీవేశ్వరైక్య ప్రతీతి రితి భావః, కోభవానితి ప్రశ్నస్యోత్తరంతు 'జానీతమాగతం యజ్ఞంయుష్మద్ధర్మవివక్షయా' ఇత్యగ్రే వక్ష్యతే, స్యాదేత దుపరి 'ఈక్షేతవిభ్రమమిదం మనసోవిలాసందృష్టంవినష్టమతిలోల మలాతచక్రమ్ | విజ్ఞానమేకమురుధైవ విభాతిమాయాస్వప్నస్త్రిధాగుణవిసర్గ కృతోవికల్ప" ఇత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దనిర్దిష్ట పరబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యజగతో మిథ్యాత్వావగమేన జీవేశ్వరాభేద సిద్ధిరితిచేన్నేత్యుచ్యతే, 'ఈక్షేతవిభ్రమ'మిత్యత్ర తథానవగమాత్; అపిత్విహ ప్రాక్శ్లోకోపాత్తజ్ఞానపదేన ప్రకృతీశ్వరజీవవివేకజ్ఞానం వివక్షితమిత్యుచ్యతే,తథాహి, ఇదమ్- ప్రకృతివికారాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్,మనసః- హార్దస్యశ్రీభగవతోహరేః, విభ్రమమ్- లీలాం,తత్సాధనమీక్షేత, 'క్రీడాభాణ్డంవిశ్వమిదంయస్యమహిమ్నస్తస్మైనిత్యంనాథ నమస్తే కరవామే,'తిశ్రుతేః, ఇదంకీదృగ్భూతమిత్యాకాఙ్క్షాయాం విశేషణాన్యాహ - (విలాస)మిత్యాదినా- విలసతిసృష్టిసమయేఆవిర్భవతీతివిలాసమ్, దృష్టమ్- స్థితిసమయేదృశ్యమానమిత్యర్థః, వినష్టమ్- సంహారావసరే వినశ్యత్వాత్, ఉభయత్ర నిష్ఠాయాభూతార్థకత్వ మపివివక్షిత మితిజ్ఞేయమ్,అలాతచక్రవదతిలోలమ్- అతిచఞ్చలంచ, ఏవం ప్రకృతిస్వరూపంజ్ఞాపయిత్వా తత్రత్యపరమాత్మస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (విజ్ఞాన)మితి - విజ్ఞానమ్- వివిధజ్ఞానవత్,సర్వజ్ఞమితి యావత్; ఏకమ్-ముఖ్యమ్,శ్రేష్ఠంపరంబ్రహ్మతత్రోరుధేవ విభాతి- ఉరుధాః- బహుధాః, జీవాః తఇవబ్రహ్మవిభాతి-ప్రత్యేకం తేషామన్తర్యామిత్వాన్నానావిధమివ ప్రకాశత ఇతి

తాదృశావస్థానుభవ రూపసంసార నివర్తకోపాయ భూతాం భ
క్తిం విధాయ భజనీయాత్పరమాత్మన స్తస్మాత్తాదృశావస్థావతాం
భజమానానాం భేదవ్యపదేశాదితి. తస్మాదిహ హంసోపదేశే జీ
వాత్మపరమాత్మనో ర్నాభేదగన్ధః. ... ... *

౧౦॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪౪॥ సూ॥ పత్యాదిశబ్దేభ్యః. *—

"అహంభవోయజ్ఞ ఇమేప్రజేశాదక్షాదయో యేభవదాదయశ్చ॥

ఈక్షేతేత్యర్థః, అథ జీవస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (మాయాస్వప్న) ఇత్యాదినా- మాయాయాం ప్రకృతౌ, స్వపతీతి మాయా స్వప్నో జీవః "మాయామయేవాసనయా శయాన"ఇతిశ్రుతేః, సచేహప్రప ఞ్చ జాతేవిభాతీతి ఈక్షేత, జీవానామసఙ్ఖ్యేయత్వాదిహైక వచ నంజాతిపరమిత్యాశయేన తంవిశేషయతి - (త్రిధే)తి - సాత్వికాది భేదేన త్రివిధం గుణవిసర్గం కరోతీతి గుణ విసర్గకృతః, కర్తరి క్తః, "హేతుర్జీవోస్య సర్గాదావ విద్యాకర్మకారక" ఇత్యా దౌ జీవస్య విశ్వసర్గాది హేతుత్వావగమా ద్గుణవిసర్గకృతత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, వికల్ప్య ఇతే మిథోవిభిద్యత ఇతివికల్పః, జీవాశ్చాస్మిన్ జగతి మిథోవిలక్షణావిభాన్తీతి ఈక్షేతేతి. తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్నై వహ్యభేదగన్ధ ప్రతీతిర స్తీతి నిశ్చీయతే, 'తతశ్చవస్తున, ఇత్యాదివా క్యజాతస్య జీవేశ్వరయో రితరేతర భేదాధ్యవసాయకత్వాత్తయో ర్భేదాధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణ ముప సంహర తి - (తస్మా) దితి- ... అ॥౧౧॥ సూ॥ ౧॥

నన్వస్తుజీవేశ్వరయోర్భేదః ? తథాపి తయోర్మధ్యే పరమా త్మనఃకథం జీవాత్పారమ్యం సిద్ధ్యేదిత్యాక్షేప సఙ్గతిం హృది నిధా యోత్తరాధికరణ మారభతే_ (పత్యాదిశబ్దేభ్య) ఇతి.

'అహంభవ, ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యావి తత్తల్లోకాధిప

స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలాభూలోకపాలా స్తల లోకపాలా'' ఇత్యాదిభిః బ్రహ్మాదీనాం సత్యలోకాద్యధిపతిత్వ మవగమ్యతే, తత్కిం తేషాం ముఖ్యం భవతి? ఆహోస్విత్పరమాత్మనఏవ ముఖ్యంభవతి? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, పరమాత్మన ఏవత త్తల్లోకాధిప తిత్వంచాఖిలక్షితిపతే స్తత్తత్ఖండ భూపతిత్వమివముఖ్యంభవతి, కుతః? పత్యాది శబ్దేభ్యః- ' శ్రియఃపతిర్యజ్ఞ పతిః ప్రజాపతి ర్ధియాం పతి ర్లోకపతి ర్ధరాపతిః। పతిర్గతిశ్చాన్ధక వృష్ణి సాత్వతాం ప్రసీద తాం మేభగవాన్సతాం గతి '' రితి పూర్వత్ర శ్రూయమాణే వాక్య శేషే ' సఏషసర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తీ' త్యాది శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయమాణేభ్యః శ్రియఃపత్యా ది శబ్దేభ్యోఽఖిల లోకాధిపతే ర్భగవతో నారాయణస్యైవహి త త్తల్లోకాధిపతిత్వంచ ముఖ్యంభవతీతినిశ్చీయతే, †తస్మా దపరిమితమ హిమ పూర్ణో భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రనవరతం భ జనీయ ఇతి నిశ్చితమ్. ... ... ❋

౧౨॥ పత్యాది శబ్దాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిత్వ శ్రవణాత్తన్ముఖ్యమేవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే తేషాంత త్త ల్లోకాధిపత్యస్య పరమాత్మ పారతన్త్ర్యా త్తస్యైవ త త్తల్లోకా ధిపత్యం ముఖ్యంభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - ¶(బ్రూమ) ఇత్యాదినా- † పరమాత్మనిబ్రహ్మాది నిఖిలజీవేభ్యః పారమ్యరూపలక్షణసమన్వయ సిద్ధ్యా తస్యసర్వోపాస్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ము పసంహరతి - (తస్మాదపరిమిత మహిమే) తి- పాదంసమాపయ తి - (నిశ్చిత) మితి- ... ... ❋

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవత్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీమద్బాదరాయణ సు ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౪౪॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య

చతుర్థపాద ప్రారమ్భః.

—※{ ౧॥సూ॥ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేః }※—

※ తదేవం ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే భగవత స్థూలరూపం

విలక్షణం జీవరాశే రతిసూక్ష్మతమాత్త్రిధా ।
ఉపాస్యమస్యకర్తారం సీతారామముపాస్మహే॥

※ అస్యపాదస్యైతదధ్యాయ సఙ్గతిస్తుపూర్వవదేకకార్యకారిత్వమితి ద్రష్టవ్యమ్, అతీతపాదత్రయ ప్రస్తుతార్థేషు కేషాంచిదర్థానామిహ ప్రపఞ్చ్యమానత్వాదస్యపాదస్య తేనోపజీవ్యోపజీవక భావసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకం ద్యోతయతి - (తదేవ)

సూత్స్మరూపసంప్రసక్తాద్వైవాదినా మన్ప్ర్యుపాసనాధికారో వేదనిత్య త్వాదికంచ నిరణాయి, అథ చతుర్థపాదే పాదత్రయనిర్ణీతా ర్థేషు కతిచిదర్థాః ప్రసక్తాదాగతంచ ప్రపఞ్చ్యతే, తత్రా దౌ తావత్సుషుప్త్యధికరణే యథా జీవేశ్వరాభేద నిరాకరణముకా రి తద్వదత్రాపి జీవేశ్వరాభేదో నిరాక్రియతే, తత్రేద మామ్నా యతే "ఆత్మానం చేద్విజానీయా త్పరం జ్ఞానధుతాశయ" ఇతి. కిమిహ జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయాదిత్యుచ్యతే? కింవా జీవా త్మానం పరమాత్మానంచ మిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర ప్రాప్తం తావ జ్జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయాదిత్యుచ్యత ఇతి, కుతః? తథాహి తత్ర ప్రతీయతే, య ద్యపి కదాచిత్స్వసఙ్కల్పిత కార్యాదా వనివార్య ప్రవృత్తి దర్శ నా జ్జీవస్య స్వాధీన ప్రవృత్త్యనుపపత్తి ముఖేన తయోరానుమాని కమర్థాన్తరత్వం భవతి, తథాహి, జీవః పరమాత్మనోఽర్థాన్త ర భూతః, పరాధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్; ఘటాదివదితి. తథాపి ఏ కేషాం శాఖినామ్ 'తత్త్వమసీ' త్యాది వాక్యానురోధాదిహ జీవే శ్వరయోరైక్యమేవ జ్ఞాతవ్యమితిచే దత్ర ప్రతిబ్రూమః, నేహ జీవా త్మానం పరమాత్మానంచ మిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే, కు తః? ఉత్తరవాక్యే శరీరరూపక విన్యస్త గ్రహీతేః-"ఆహుశ్శరీరం రథమిన్ద్రియాణి హయానభీశూన్మన ఇన్ద్రియేశమ్। వత్మానిభూ తాధిపణాంచ సూతంసత్యం బృహంతూరు-బరమీశ దృష్టమ్॥ అ

మిత్యాదినా= అస్యాధికరణస్య పూర్వపాదోపాన్తస్థ సుషుప్త్యధి కరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి = తత్ర- చతు ర్థపాదే, ఆదౌ - ప్రథమతః. ... ...

తత్ర యథోక్తాభేద నిరాకరణవిషయే సంశయ మాహ- (కిమిహే)తి. ... ...

షం దశపాత్రీణ మధర్మ ధర్మా చక్రేభిమానం రథినంచ జీవమ్ । ధను
ర్హి తస్య ప్రణవం పఠన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య" మితి శరీ
రాదీనాం రథాదిరూపక శరశరవ్య భావేన విన్యస్తయో ర్జీవాత్మ
పరమాత్మనోః ప్రత్యక్షతయా భేద శ్రవణాదిత్యర్థః, నహి జీవప
రమాత్మనో రభేద స్సిద్ధశ్చే ద్భేద నిబన్ధన స్తయో శ్శరశరవ్యభావేన
రూపక విన్యాస స్సఙ్గచ్ఛతే, నచ 'తత్త్వమసీ' త్యాదివాక్యేన జీవే
శ్వరయో రభేదోవగమ్యతే, కిన్తు తేన వాక్యేన, హే శ్వేతకేతో!
త్వం తదసి- తాదృశ పరబ్రహ్మశరీర భూతోసీ త్యయ మేవార్థో
వగమ్యతే, 'యస్యాత్మా శరీర' మితి శ్రుత్యనురోధాత్;*దృశ్యతే
హి స్థూలోయం కృశోయం గౌరోయ మిత్యాదౌ శరీర శరీరిణోర
భేదోపచారః, నహి స్థూలోయం పురుష ఇత్యాది వ్యవహారో
సాధురితి చక్షతే ప్రేక్షావన్తః, తద్వదేవ జీవస్య పరమాత్మ శరీర
భూతస్య తేన పరమాత్మనా శరీరిణా సాక మభేదోపచార వివక్ష
యోపదిష్టమ్ 'తత్త్వమసీ' త్యేతద్వాక్యమపి సాధ్వితి మన్తవ్యమ్, ఏ
వంచసతి కస్మాత్పుర స్తద్వాక్యమనురుద్ధ్యాహ జీవాత్మానం పరమా
త్మత్వేన జానీయా దిత్యుచ్యేత, నహి యథోక్త పరాధీన ప్రవృత్తి
మత్త్వ హేతౌ జ్ఞాతృత్వానుమానే యంకంచన దోషం పశ్యామః,
¶తస్మా దాత్మానంచే ద్విజానీయా, దిత్యనేన వాక్యేన జీవాత్మానం ప

---

* ఏవం శరీర శరీరిణో రభేదోపచారే దృష్టాన్తమాహ - (దృ
శ్యతేహి) తి. దృష్టాన్తస్య సాధుత్వం ద్యోతయన్ తం దార్ష్టా
న్తికేన యోజయతి - (నహిస్థూలోయ) మిత్యాదినా. అనుమా
నంచేమం పూర్వపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాశయేనాహ - (న
హియథోక్తే) తి. యంకఞ్చనేతి - వ్యభిచారి దోషమిత్యర్థః.

¶ జీవేశ్వరభేద స్థిరీకరణ మేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రే
త్య సూత్రవ్యాఖ్యాన ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి

రథమాత్మానంచ మిథోఽర్థాన్తరతయా విజానీయాదిత్యయమభిప్రాయః ప్రత్యాఖ్యాతే. ... ... *

—* సూ॥ ౫॥ దర్శయతిచ *—

అపిచోత్తరత్ర 'యావన్నృకాయ రథమాత్మవశోపకల్ప్యధత్తే గరిష్ఠ చరణార్చనయా నిశాతమ్ । జ్ఞానాసిమచ్యుత బలోదధద స్తశత్రుః స్వానన్దతుష్ట ఉపశాన్త ఇదం విజహ్యా' దిత్యేతద్వాక్యం సాక్షాదేవ జీవేశ్వరయోర్భేదం దర్శయతి. *

౧॥ ఆనుమానికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* సూ॥ ౩॥ *సూక్ష్మంతు తదర్హత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి. తత్రాతిసూక్ష్మతమ జీవవాచక జీవ పదాస్మత్పద సామానాధికరణ్యం కిం జీవేశ్వరయోరభేదం బోధయతి? ఉతతయోర్భేదమేవ బోధయతి? ఇతి ¶విశయ శమనాయాహ— (సూక్ష్మంత్వి) తి- తునావిశయశ్శమితః, అతి సూక్ష్మతమ జీవ వాచక జీవ పదాస్మత్పద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనోర్భేదమేవ బోధయతి, కస్మాత్?

తస్మాన్నేహ జీవేశ్వరయో రభేదశ్శఙ్క్య ఇత్యధికరణోపసంహారః. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౭॥

* పూర్వపద దృష్టాన్త సఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణమారభతే- (సూక్ష్మంతు తదర్హత్వా) దితి.

¶పూర్వత్ర ''త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే'' త్యస్మిన్ప్రశ్నవాక్యేత్వం పదబ్రహ్మ పదసామానాధికరణ్యేన త్వంపదార్థబ్రహ్మపదార్థయో రభేదావగమా దిహాపి యథోక్తసామానాధికరణ్యేనాస్మత్పదార్థ జీవపదార్థయో రభేదోఽవగమ్యత ఇతి పూర్వ పక్షేణసహావిశయం పరాణుదన్ సిద్ధాన్తయతి - (విశయ శమనాయాహే) త్యాదినా - ... ...*

తదపార్థక్యాత్- ఇహ ప్రకరణవశాత్తచ్ఛబ్దేన భగవద్విభూతిత్వం పరామృశ్యతే, తత్తు తదంశత్వమ్_తత్స్వత్వమితియావత్, అహమితి హి జీవో భగవత్స్వత్వమ్, తుయదీహయథోక్త సామానాధికరణ్యం తయోరభేదం బోధయేత్తర్హి లోకస్య స్వామినోరప్యభేదో దృశ్యేత, అపిచ " గన్ధమాత్రమహం భువ " ఇత్యత్రాపి శ్రూయమాణ సామానాధికరణ్యం తద్వదేవ పరమాత్మ గన్ధయో రభేదం బోధయేత్, సహ్యనుపపన్నతమః, కిన్తు భగవదంశత్వాద్గన్ధస్య 'గన్ధమాత్ర మహం భువ ' ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతి, ఏవంజీవస్యాపి భగవదంశత్వాత్ ' సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ ' ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్, జీవస్య భగవదంశత్వం చానన్తరాధ్యాయే ' అంశోనానా వ్యపదేశా ' దిత్యత్ర స్పష్టం వక్ష్యత్యాచార్యః, తస్మాదిహ యథోక్తం సామానాధికరణ్యం జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ బోధయతీతి నిశ్చీయతే. ... *

—* ౪॥ సూ॥ తదధీనత్వాదర్థవత్, *—

జీవేశ్వరభేదాధీనత్వాత్ఖలు సర్వమపి శ్రుతిస్మృత్యాదిలక్షణం శాస్త్రం ప్రయోజనవద్భవతి, అసతితయోర్భేదే సర్వం శాస్త్రమనిరర్థకమేవభవేత్, తవమతే బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్త్వభావాత్; యద్యకస్మాద్బ్రహ్మణి భేదంపరికల్ప్య శాస్త్రాణి ప్రవృత్తైరన్ తదా తేషాం భ్రాన్తప్రలాపావిశేషోవ్యర్థాయాసశ్చప్రసజ్యేత,

---

§ "త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే" త్యత్ర త్వంబ్రహ్మపదయోః పరబ్రహ్మవృత్తిత్వా త్తత్పదద్వయ సామానాధికరణ్యం త్వంబ్రహ్మపదార్థయో రభేదం బోధయేత్, "సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ" ఇత్యత్ర త్వస్మత్పద జీవపద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనో రభేదం నబోధయతీత్యేత దన్యత్రానుపపత్తి ముద్భావ్యద్రఢయతి - (యదీహే) త్యాదినా. ... ...

తస్మాదస్త్యేవతయోర్భేదః.　　　...　　　...

— ౫ ॥ సూ ॥ జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ *—

నహి జీవస్యపరమాత్మనాసాకమభేదేన జ్ఞేయత్వంవక్తి వేదాన్తాది శాస్త్రీయం యత్కించి ద్వచనమ్, *తస్మాచ్చ నాస్తితయోరభేదః.

—*— ॥ సూ॥ వదతీతిచేన్నప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ *—

నను "యథాహిరణ్యంబహుధాసమేయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహార వర్త్మసు । ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతే లౌకిక వైదికైర్జనై" రిత్యేతద్వాక్యం సర్వస్యాపిజగతోబ్రహ్మాత్మావగమయ త్సజ్జీవేశ్వరయో రప్యభేదం వదతీతిచేన్నై తదేవమ్, కుతః ? ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ - హి- యతః, తత్ర ప్రాజ్ఞః- పరమాత్మైవ, సర్వాన్తర్యామితయాజీవాదర్థాన్తరతయాచ ప్రకరణాదవగమ్యతే, 'బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ' మిత్యుపక్రమ్య "ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతేలౌకిక వైదికైర్జనై' రితి పఠ్యమానంహి పరమాత్మీయంప్రకరణమ్. తత్ర 'యథాహిరణ్య' మిత్యస్యాయమర్థోఽధ్యవసితః, యథాహిరణ్యం కటక మకుటాది రూపేణమిథో భిన్నేష్వవయవేషు ధార్యమాణం స్వరూపతః ఏకమేవభవతి, ఏవం శ్రీభగవా నధోక్షజోన్తర్యామితయా మిథోఽపిభిన్నేషు జీవేష్వవతిష్ఠన్ తత్తజ్జీవాభిధాయిభిర్వచోభి ర్లౌకిక వైదికైర్జనై రాహూయమానోఽపి స్వరూపతో నవిభిన్నోభవతి, కిన్తు స్వశరీరభూతేషు జీవేషుసదైకరూపోవతిష్ఠతఇతి. యత్తు "ఆత్మానంచిన్తమేకమభేదేనమయామునే" రితి వచనం తత్త్విమమేవార్థ మవగమయతి, తథాహి, ఆత్మానమ్ - స్వాన్తర్యామిణమ్, మయా - పరమాత్మనా శ్రీకృష్ణేనసహ,

* తస్మాత్ - జీవస్యపరమాత్మాభిన్నత్వేన జ్ఞేయత్వవచనాభావా దేవేత్యర్థః　　　...　　　...　　　...*

అభేదేన చిన్తయేదితి. తస్మాన్నేదమ్ "యథాహిరణ్య" మితివాక్యం కృత్స్నస్య జగతోబ్రహ్మతా మవగమయతి, నాపి జీవేశ్వరయోర భేద మవగమయతీతి ధ్యేయమ్. ...* ...*

—* ౬ ॥ సూ॥ * త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ,*—

న కేవలమస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదనం దృశ్యతే, అపితు త్రయాణామ్- ఈశ్వర ప్రకృతిజీవానామపి, ఉపన్యాసో దృశ్యతే, ¶తత్ర "బుద్ధీన్ద్రియార్థ రూపేణే" త్యారభ్య "హ్యాఖ్యాయతే లౌకిక వైదికైర్జనైః" రిత్యన్తేనేశ్వర స్వరూపముక్తమ్, ఏతదుపరిష్టాత్ 'ఘనోయథార్క ప్రభవోర్కదర్శితో హ్యార్కాంశభూతస్యచ చక్షుషస్తమః। ఏవంత్వహం బ్రహ్మగుణస్తదీక్షితో బ్రహ్మాంశ కస్యాత్మనఆత్మబన్ధన" ఇతి ప్రకృతిజీవయోః స్వరూపమేవని రూప్యతే, ఏతత్త్రయవిషయ ప్రశ్నశ్చ ద్వితీయస్థానాదౌ కృతః, §తస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా మితరేతరం భేదమేవేదం ప్రకరణమవగమయతీతి నిశ్చీయతే. ... ...

౨ ॥ తదహ్ణత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౭॥ సూ ॥ మహద్వచ్చ *—

†అస్మిన్నేవప్రకరణే ఆదావామ్నాయతే బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ

---

* అపిచేదం ప్రకరణం ప్రాజ్ఞప్రకృతి జీవానాం మిథోభేదం విశదీకరోతీత్యాహ - (త్రయాణా) మితి. ... ...*

¶ త్రయాణాముపన్యాసం వివినక్తి - (తత్ర "బుద్ధీన్ద్రియార్థ రూపేణే" త్యారభ్యే) త్యాదినా. ... ... *

§ ఫల కథనపూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి – (తస్మాచ్చిద చిదీశ్వరాణా) మితి. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౫॥

† అస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయితుం విషయోపస్థితి మాహ - (అస్మిన్నేవప్రకరణ) ఇతి.

'జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ' మితి. తత్ర బుద్ధిశబ్దః ప్రకృతివాచీ, రూప శబ్ద శ్శరీర వాచీ, జ్ఞానశబ్దో బ్రహ్మవాచీ, తథాచజ్ఞాన ఘనం పరంబ్రహ్మబుద్ధ్యాది శరీరకం సద్భాతీత్యనేనపరబ్రహ్మణ స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిరవగమ్యతె, సా కిం దృష్టాన్తతో నిరూపయితు మశక్యా? ఉతశక్యా? ఇతిసంశయ స్థ్సిదముత్తరం ప్రాహ-(మహద్వచ్చే)తి - చోఽవధారణే, యథా మహత్త్వం నిఖిల తత్త్వేషు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యావతిష్ఠతె, తద్వదేవపరంబ్రహ్మాపి ప్రకృతిమహదాది నిఖిలతత్త్వేషు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యావ తిష్ఠత ఇత్యవధర్తవ్యమ్, ¶తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వభూతేషువ్యాప్తిర్దృష్టాన్తతోనిరూపయితుంశక్యతఇతినిశ్చీయతె.

—※ ౯॥ సూ॥ చమసవదవిశేషాత్ ※—

యథా చమసేన - తన్నామకేన మహర్షిణా "సర్వేషుశశ్వత్తను భృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మాన మభీష్టమీశ్వర" మితిపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యాఖిల జీవేషువ్యాప్తి రభిహితా, ఏవమిహాతస్య పరబ్రహ్మణఃప్రకృత్యాదినిఖిల తత్త్వేషుతత్కార్యేషుచప్రపఞ్చేషువ్యాప్తి రభిధీయతె, కుతః? అవిశేషాత్ - చేతనాచేతనయోర్భగవచ్ఛరీరత్వేన సమానత్వాదిత్యాశయః.

—※౧౦॥ సూ॥జ్యోతిరుపక్రమాతుతథా హ్యధీయతఏకే ※—

---

§ శ్రీభగవద్వ్యతిరిక్తస్య చేతనస్యాణుత్వేన దృష్టాన్తత్వాయోగా ద్భగవద్వ్యాప్తిర్దృష్టాన్తతో నిరూపయితు మశక్యేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే దన్ద్రవన్మఖమిత్యాదౌ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయో స్సర్వధర్మసామ్యా నుపలబ్ధే ర్మహత్తత్త్వ స్యాచేతనత్వేపి నిఖిలజగద్వ్యాపకత్వా త్తద్దృష్టాన్తీకృత్య సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ముత్తరం ప్రాహే)త్యాదినా. ¶ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

సర్వేషుభూతేష్వియం భగవద్వ్యాప్తిర్జ్యోతిరుపక్రమాచవే దితవ్యా - జ్యోతిః - అగ్నిః, ఉపక్రమే- దృష్టాన్తోపక్రమే, యస్యాస్సా జ్యోతిరుపక్రమా, అగ్నేరివవాయో రివచ భగవత స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిర్భవతీతి వేదితవ్య మిత్యర్థః, కథమిద మవగమ్యతే? తథాహ్యధీయత ఏకే- తథా ఖలు, ఏకే- శాఖినః ' అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టోరూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపంప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ వాయుర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపంరూపం ప్రతిరూపోబభూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మారూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిశ్చే'తి. అత్రాగ్నిహీదృష్టాన్తత్వేనా దావుపక్రమ్యతే, తస్మాత్తూక్తం జ్యోతిరుపక్రమేతి. ... ... *

3॥ () మహదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

—* ౧౧॥ సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః *—

భగవత్ స్థూల రూపో పాసనం ప్రకృత్యేద మామ్నాయతే " భూర్లోకగకల్పితగపద్భ్య " మిత్యారభ్య "ఇతివాలోకకల్పనే" త్యన్తమ్. తత్రైకస్య పరిదృశ్యమానస్య స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా కిం విరుద్ధా? ఆహోస్విదవిరుద్ధా? ఇతిసంశయే ప్రాప్త †ఇద

() మహదాది ప్రస్తావేన భగవత్స్థూలరూప స్యోపస్థితత్వాత్ప్ర సజ్గ సజ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివ దవిరోధ) ఇతి . ... *

† ఏకత్వాదేవ పరిదృశ్యమానస్య భగవత్స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా విరుద్ధైవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే కల్పనాయా అనుసన్ధానరూపత్వా దేకస్యాప్యస్య భగవత్స్థూలరూపస్య తత్తత్సమ్ప్రదాయానుసారేణ త్రేధాకల్పనాత్వ విరుద్ధైవభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా. ... ...

ముత్తరం పఠతి.(కల్పనే)తి-ఏకత్వేపి స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా భవత్యేవా విరుద్ధా, కుతః? ఉపదేశాచ్చ- చోఽవధారణే, 'భూర్లో కఃకల్పితఃపద్భ్యాం' మిత్యుపక్రమ్య ' ఇతివాలోకకల్పనే ' త్యన్తే నేహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనోపదేశా దేవేత్యర్థః, న హ్యేకస్య త్రివిధ కల్పనా విరుధ్యతే, మధ్వాదివదుపపత్తేః- తథా హి యథాఏకస్యాదిత్యస్య ' వసవో రుద్రా ఆదిత్యా మరుత స్సాధ్యాశ్చైతే దేవగణాఃపరిత ఉపవిశ్యతం మధుముపజీవన్తీ' త్యుపదిష్టాయాం మధువిద్యాయాం మధురూపత్వం కల్ప్యతే. తథాతస్యై వ ' గౌరూపాతపస్నుదేతి - సస ర్వేషాం భూతానాం ప్రాణానాద యోదేతి- మానేపప్రజాయామాపశూనామ్ - మామమ పాపినానా దాయోదగా ' ఇత్యుపదిష్టాయా మాయుర్విద్యాయామాయుస్స్వ రూపత్వం కల్ప్యతే, తథా తస్యైవ ' యత్త త్పాపినస్య ప్రత్న స్య విష్ణోరూపం యత్సత్యస్యర్తస్య బ్రహ్మణః - అమృతస్యచ మృ త్యోశ్చ సూర్యమాత్మానమిమహే ' త్యుప దిష్టాయాం త్రయ్యాం వి ద్యాయాం త్రయీమయత్వం కల్ప్యతే, ఏవ మిహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనాప్యవిరుద్ధైవ భవతి, *తస్మాత్ స్థూలరూపోపాస నవిషయే నకశ్చిద్విరోధః, అత్రేదం తత్త్వమ్, స్థూలరూపోపాసనం తు మనశ్చాఞ్చల్య నివృత్తయే ప్రకృతి వికారాత్మక ప్రపఞ్చేషు భ గవదవయవత్వేన పరిచిన్తనమేవ, నతు భగవతస్తాదృశం పృథగ్రూ పాన్తర మస్తీతి. (స భగవాన్ పురుషో లోక కల్పః పురుషై ర్యో గిభిః కల్ప్యతే.) ... *

౭॥ కల్పనోపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

---

* భగవతి త్రేధా స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూప లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥ ౭॥ సూ॥ ౧॥

—* ౧౧॥సూ॥*నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ *—

తృతీయస్కన్ధే ¶ "పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా। ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదు"రితి, "యః కాలః పఞ్చవింశక" ఇతిచ తత్త్వానాం పఞ్చవింశతి సంఖ్యా సమామ్నాయతే, ఏకాదశస్కన్ధే తు 'భూతైర్యదా పఞ్చభిరాత్మసృష్టైః పురం విరాజం విరచయ్య తస్మిన్। స్వాంశేన విష్టః పురుషాభిధానమవాప నారాయణ ఆదిదేవ' ఇతి తత్త్వానామాత్మతత్త్వేన సాకం షట్సంఖ్యా సమామ్నాయతే. కిమిహోభయత్ర శ్రూయమాణే తత్త్వసఙ్ఖ్యే మిథో విరుధ్యేతే? అహోస్విన్న విరుధ్యేతే? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే ‡ తం పరిహరతి- (నసంఖ్యే) తి = ఉభయత్ర శ్రూయమాణానాం తత్త్వానాం పఞ్చవింశతి సంఖ్యా షట్సంఖ్యా చ మిథో న విరుధ్యేతే, కుతః ? ఉపసఙ్గ్రహాత్- అపీత్యవధారణే, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణి చ। పూర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశ' ఇత్యత్రైకస్మిన్నేవ తత్త్వే నిఖిలతత్త్వోపసఙ్గ్రహో దృశ్యతే, ఉపసఙ్గ్రహః- అన్తర్భావః, తథా నానాభావాత్- 'కేచిత్షడ్వింశతిం

---

* ఇహ ప్రకృత్యాదితత్త్వమయ భగవత్స్థూలరూప ప్రస్తావేన ప్రకృత్యాదితత్త్వ సఙ్ఖ్యాయా ఉపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపి నానాభావాదతిరేకాచ్చే)తి.

¶ పఞ్చభిః పఞ్చభిః - మహాభూతైస్తన్మాత్రైః, చతుర్భిః - మనోబుద్ధ్యహఙ్కార చిత్తైః, దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః, కాలయతి - సర్వం చాలయతీ, తి కాలః - పరమాత్మా, ఆహత్యేహ పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యా సమామ్నాయత ఇత్యర్థః.

‡ ఉభయత్ర శ్రూయమాణయోః పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యయోర్మిథోఽవాశ్వవద్వైలక్షణ్యోపలబ్ధేస్తే మిథో విరుధ్యేతే ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - (తం పరిహరతీ) త్యాదినా- (కేచిత్ష

ప్రాహు రపరేపఞ్చవింశతిమ్ । సప్తైకేనవషట్కేచిచ్చత్వార్యేకా
దశాపరే ॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహుః షోడశైకేత్రయోదశే ' త్యత్ర
తు తత్వానాం నానా వివక్షానురోధేన నానా విధ సఙ్ఖ్యానసద్భా

డ్వింశతిం ప్రాహు) రితి = అయమర్థః, జీవేశ్వరయో ర్మిథ స్తత్త్వ
వైలక్షణ్యావైలక్షణ్యే వివక్షాభ్యాం షడ్వింశతి పంచవింశతి తత్త్వ ప
క్షౌప్రవృత్తౌ, తత్ర పఞ్చవింశతి తత్త్వపక్షో విషయవాక్య వివర
ణేన పూర్వమదర్శి, తేన జీవేశ్వరయో ర్మిథ స్తత్త్వవైలక్షణ్యాభిప్రా
యక షడ్వింశతి పక్షోపి వ్యాఖ్యాతః - (సప్తే) తి = పఞ్చ
మహాభూతాని జీవాత్మా పరమాత్మా చేతిస ప్తతత్త్వానీత్యర్థః. (న
వే)తి = ప్రకృతి మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి పరమపురుష
శ్చేతి నవతత్త్వా నీత్యర్థః. (షడి) తి = పఞ్చ మహాభూతాని
పరమపురుషశ్చేతి షట్తత్త్వా నీతిజ్ఞేయమ్. (చత్వారి) తి= తేజోఽబ
న్నాని పరమాత్మాచేతి చత్వారితత్త్వానీతి జ్ఞేయమ్ (ఏకాదశే)తి-
మహాభూతజ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, పరమాత్మైక ఇత్యేవ మేకాదశ
తత్త్వాని ద్రష్టవ్యాని. (సప్తదశే) తి- భూతమాత్రజ్ఞానేన్ద్రియా
ణి పఞ్చదశ, మనఏకమ్, పరమాత్మా ఏకఇతి సప్త దశతత్త్వా నీతి
జ్ఞేయమ్. (షోడశే) తి - పరమాత్మని మనసో న్తర్భావేసతి పూ
ర్వోక్తతత్త్వైవ స్సహ షోడశతత్త్వాని సుగమాని. త్రయోదశే త్యత్ర
భూతా జ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, మనోజీవేశ్వరాస్త్రీణితి త్రయోదశత
త్త్వానీతి ద్రష్టవ్యాని, ఇహ యస్మిన్ పక్షేజీవస్య మనసోవా పృథ
క్తత్త్వ తా నగణ్యతే, తత్ర తయోః పరమాత్మతత్త్వాన్తర్భావో ద్రష్ట
వ్యః, తదేతత్సర్వంభగవతా ఉద్ధవం ప్రతి ' అనాద్యవిద్యాయుక్త
స్య' ఇత్యారభ్య వ్యాఖ్యాతమ్, నవైకాదశేత్యత్ర నవసఙ్ఖ్యయా ప్ర
కృతి పురుష మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి వివక్షితాని. ఏ
కాదశ సఙ్ఖ్యయా జ్ఞానకర్మేన్ద్రియమనాంసి వివక్షితాని. పఞ్చ

వో దృశ్యతే, అతిరేకాచ్చ- ' నవైకాదశ పంచత్రీణ్యక్షాత్వమితి శుశ్రుమ ' ఇత్యత్రచ తత్త్వ సఙ్ఖ్యాతి రేకోదృశ్యతే, అతిరేకః - ఆధిక్యమ్,అష్టావింశతి సఙ్ఖ్యేత్యర్థః; §అతస్చయుక్తిమత్వాత్సర్వమపి తత్వ సఙ్ఖ్యానం న్యాయ్య మవిరుద్ధంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.

౫॥ సఙ్ఖ్యోప సఙ్గ్రహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

——※ ౧౩॥సూ॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాల్ ※——

† తతోత్పత్తి ప్రకరణే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస ' ఇతి బుద్ధిప్రాణయోరుత్పత్తిరామ్నాతా, తత్ర ' పఞ్చభిః పఞ్చభిర్జ్ఞాతశ్చతుర్భిర్దశభి ' రిత్యత్ర బుద్ధేస్తత్వాన్తరత్వమ్ ' మనోబుద్ధి రహఙ్కార శ్చిత్తమిత్యన్తరాత్మక' మితి వాక్యశేషాదవధారితమ్, ప్రాణస్తు వృత్తిభేదాద్దశధా భవతి, " విరాట్ప్రాణోదశవిధ " ఇత్యామననాత్; కిమేతే ప్రాణాదయోపి బుద్ధివత్తత్వాన్తరాణిభవన్తి ? కింవాన; ఇతి విశయ ఇద ముత్తరం పఠతి- (ప్రాణాదయ) ఇతి-

---

సఙ్ఖ్యయా పఞ్చమహాభూతాని వివక్షితాని. త్రీణీత్యనేన సత్వరజస్తమో గుణావివక్షితాః, తథా చాత్రతత్వానా మష్టావింశతిసఙ్ఖ్యా సమ్పత్తిరిత్యర్థః, అత్ర పురుషతత్వే పరమాత్మని జీవస్యాన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః. ... ...

§ ప్రకృత్యాదితత్వవిలక్షణత్వేన పరమాత్మతత్వ ప్రజ్ఞప్తి రిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే)తి. అ॥౫॥సూ॥౧

† అస్య ప్రాగధికరణేన ప్రాణాదయో బుద్ధివత్తత్వాన్తరాణిన భవన్తీత్యేవం రూపాం ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గతిం ద్యోతయ న్విషయవిశయావాహ - (తతోత్పత్తిప్రకరణ) ఇత్యాదినా - తతోత్పత్తిప్రకరణే ప్రాణస్యాప్యుత్పత్తి శ్రవణాత్ప్రాణాదయ స్తత్వాన్తరాణి భవన్తీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా- ఇహ ప్రాణాదీనాం తైజసాహఙ్కారే న్తర్భా

పూర్వసూత్రాన్నఞిహానువర్తతే, ప్రాణాదయోన తత్త్వాన్తరాణి భవితుమర్హన్తి, కుతః? అవాక్యశేషాత్- నహి తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణే ప్రాణాదీనాం తత్త్వాన్తరత్వావగమకం వాక్యశేషం పశ్యామః, *తస్మాత్ప్రాణాదయస్స్వకారణతత్త్వేన్తర్భవతీతి జ్ఞేయమ్

౬॥ ప్రాణాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౧౪॥సూ॥ జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే *—

§ఇదమామ్నాయతే 'కతితత్త్వానివిశ్వేశ సఙ్ఖ్యాతాన్యృషిభిః ప్రభో। సప్తైకాదశ పఞ్చత్రీణ్యాత్థత్వమితి శుశ్రుమ ॥కేచిత్షడ్వింశతింప్రాహు రపరేపఞ్చవింశతిమ్। సప్తైకేనవ షట్కేచిచ్చత్వారేకాదశాపరే॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహుః షోడశైకే త్రయోదశే' తి. అత్ర తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదేనాష్టావింశత్యాది పక్షభేదాస్సూచితాః, *కిమేతావన్తఏవ పక్షభేదా భవన్తి? కింవా తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదేన పక్షాన్తరంచ భవతీ?తి విశయే ప్రాప్తే పఠతీదముత్తరమ్-(జ్యోతిషే)

వా° త్తేనైషామేకతత్త్వతావగమః ఫలమితిభావేనాధికరణముపసంహరతి- *(తస్మా)దితి - స్వకారణతత్త్వే - స్వోపాదానతైజసాహఙ్కారే. అ॥ ౬ ॥ సూ॥ ౧॥

§ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణే నానాతత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రస్తావాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిమధిగత్యవిషయమాహ- (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

*(కిమేతావన్తఏవే) తి - అయమర్థః, అష్టావింశత్యాదిపక్షేభ్యోన్యోద్వితత్త్వపక్షోఽస్తి? కింవానాస్తీతి, తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణేష్వేతత్పక్షాగణనాన్నాస్త్యయం ద్వితత్త్వపక్షఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "సర్వంన్యాయ్యం యుక్తిమత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభన' మిత్యాదినైతత్పక్షస్యాప్యనుగృహీతత్వాత్సఙ్గ్రహేణ తత్త్వసఙ్ఖ్యాభిధాయినామయం ద్వితత్త్వపక్షోభిప్రేత ఇతి సిద్ధాన్తయిష్యన్ సూత్రాక్షరాణి వ్యాఖ్యాతుం తత్ప్రతీకం గృహ్ణాతి- (జ్యోతిషేతి)తి.

తి- జ్యోతిః పదమిహాత్మ తత్త్వమాచష్టే- జ్యోతిర్మయం హ్యాత్మ స్వ రూపం భవతి, తతశ్చ జ్యోతిషా సాకమన్నే- పృథివ్యామ్, తదూర్ధ్వే ఏకస్మిన్ తత్త్వే అభ్యుపగమ్యమానే సతి ఇతరేషాం తత్త్వానామసత్యపి పృథగభ్యుపగమే నకశ్చి ద్విరోధ ఇత్యేకేషా మాచార్యాణాం మతమ్. సర్వాణ్యపి తత్త్వాని పరాన్వయస్వభావాత్పృథివ్యామన్తర్భవన్త్యేవ, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానితరాణిచ। పూర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః॥ సర్వం న్యాయ్యం యుక్తిమత్త్వా ద్విదుషాం కిమశోభన' మితిహి స్మర్యతే, తస్మాదాత్మతత్త్వమేకం పృథివీతత్త్వమేకమితి సఙ్ఖ్యాన భేదేన ద్వితత్త్వోపి కశ్చిత్పక్షోస్తీతి గమ్యతే. ... ... *

౭॥ జ్యోతిషైకేషామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*౧౪॥సూ॥కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః*—

'నసంఖ్యోప సఙ్గ్రహాదపీ' త్యత్ర తత్త్వసంఖ్యావిరోధః పరిహృతః, తేషాముత్పత్తివిరోధో నన్తరేధ్యాయే పరిహరిష్యతే,సంప్రతితు తత్త్వానా ముత్పత్తిక్రమం ప్రతివిప్రతి పత్తి ర్భవతి, క్రమస్య వైచిత్ర్యశ్రవణాత్ ; తథాహి , క్వచిత్ ' వాఙ్మనో గోచరం సత్యం ద్విధాసమభవద్బృహత్। తయోరేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతి

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౭॥సూ॥౧

తత్త్వప్రస్తావేన తత్కృతసర్గక్రమస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తే)రితి- అత్ర విశయోత్థాపకాని విప్రతివాక్యాన్యుదాహరిష్యతత్త్వ గోచరాం వృత్తవతిః వ్యమాణ కథాం స్మారయతి- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపీత్యత్రే) త్యాదినా-ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం విప్రతిపత్తివాక్యా న్యుపపాదయతి - (సమ్ప్రతి) త్వితి-" వాఙ్మనోగోచర" మిత్యేత త్పూర్వవాక్యాన్యుదాహృత్యత్రై

(చం॥వ్యా॥) స్సహైంతద్వాక్యంవ్యాఖ్యాయ తే-'అథ తేసమ్ప్రవక్ష్యామి సాఙ్ఖ్యంపూర్వవినిశ్చితమ్ । యద్విజ్ఞాయపుమాన్ సద్యోజహ్యాద్వైకల్పికభ్రమమ్ ॥ ఆసీజ్జ్ఞానమథో అర్థఏకమేవావికల్పితమ్ । యదావివేక నిపుణా ఆదౌకృతయుగేయుగే ॥ తన్మాయాఫల రూపేణ కేవలం నిర్వికల్పిత '' మితి. వైకల్పికభ్రమమ్ - తత్త్వవికల్పవిషయ భ్రాన్తిమ్, జహ్యాత్- త్యజేత్. యదా- ప్రళయే, అవివేకనిపుణాః- క శేబరాద్యభావేన మిథోభేదం జ్ఞాతుమసమర్థాభవన్తిజీవాస్తదా, ఆదౌ కృతయుగే - ఆదిమకృతయుగేపి, అయుగే - అభావరూపే యుగవ్యవహారే, అనుత్పన్నే సతీత్యర్థః. జ్ఞానమ్ - పరంబ్రహ్మ, అథోఅర్థః కృత్స్నః జీవయుతః, ప్రకృతిశ్చేత్యేతద్ద్వయమ్, అవికల్పితమ్- అన్యోన్యమవిభక్తంసత్, ఏకమేవాసీత్, తత్- తతః, మాయాఫల రూపేణ- ప్రకృతికార్య రూపేణ ప్రపఞ్చేన, కేవలమ్- రహితమ్, అతఏవ నిర్వికల్పితమ్, ప్రకృతిజీవైరవిభక్తమ్, సత్యమ్-ప్రకృతిజీవయుక్తత్వేన కారణావస్థమ్, బృహత్-పరంబ్రహ్మ, వాఙ్మనోగోచరమ్- నిఖిలనిగమ కదమ్బ సంస్తుతం సత్, ద్విధా సమభవత్- ద్వేధావిభక్తమాసీత్, తయోః- విభక్తయోర్మధ్యే, ఏకతరోర్థః- ఏకోభాగః, సాహ్యుభయాత్మికా - చిదచిల్లక్షణా ప్రకృతిర్భవతి, అన్యతమోభావః- ఇతరభాగస్తు,జ్ఞానమ్- పరంబ్రహ్మభవతి,సః- పరబ్రహ్మస్వరూపీ, జ్ఞానఘనః పరమాత్మా, పురుషః - ప్రకృతిప్రేరకః, పురుషావతారోభిధీయత ఇత్యర్థః. ప్రకృతి ప్రేరకత్వమేవాహ - ''తమోరజస్సత్వ మితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః । మయాప్రక్షోభ్యమాణాయాః పురుషానుమతేనచే తి, తృతీయేచైవ మామ్నాతమ్ '' దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాంయోనౌ పరః పుమాన్ । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ॥ తతోభవన్మహత్తత్వ) మితి. ... ... *

స్సోఽభయాత్మికేతి ప్రకృత్యాదికా సృష్టిరుపదిశ్యతే, క్వచిదాకాశ పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇతి ప్రక్రమ్య. క్వచిత్తేజఃపూర్వికా సమామ్నాయతే 'తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో సృజత' ఇతి. క్వచిచ్చాన్తరేణైవ తత్వసృష్టిం లోకానాముత్పత్తిరామ్నాయతే 'ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కిఞ్చన మిషత్స ఈక్షత లోకాన్నుసృజా ఇతి స ఇమాఀల్లోకానసృజతే'తి. క్వచిత్థ్సావర జఙ్గమోత్పత్తి పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'స్థిరచరజాతయస్స్యూరజయోత్థనిమిత్తయుజోవిహర ఉదీక్షయా యదిపరస్య విముక్తతత' ఇతి. కిమేతే ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టిక్రమోపదేశాద్భిన్నాభిప్రాయాః? ఉతాహో అభిన్నాభిప్రాయాః? ఇతి విశయః, తత్రతత్ర భిన్నక్రమాణాముపదేశ*సామర్థ్యాదాకాశాది పూర్వాస్సృష్టి క్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టి క్రమోపదేశాద్భిన్నాభిప్రాయా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచక్ష్మహే - ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టి క్రమోపదేశాదభిన్నాభిప్రాయా ఏవభవన్తి, కుతః? కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- శ్లోకేఽవధారణే, ప్రకృతి పూర్వకే సృష్టిక్రమే యథా 'పరస్పరాను ప్రవేశాత్తత్త్వానాం పాత్వతర్షభ। పౌర్వాపర్య ప్రసంఖ్యానం యథా వక్తు ర్వివక్షితమ్ ॥ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ। పూర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వాని సర్వశ' ఇతి ప్రకృత్యాదికస్య మహదాదిషు పరాన్వయో వ్యపదిష్టః, ఏవమిహాపి కారణత్వేనైవాకాశాదిషు ప్ర

---

*సామర్థ్యమ్ - బలమ్, 'వాఙ్మనోగోచరసత్యం ద్విధా సమభవద్బృహ' దిత్యాదివాక్యానామైకమత్యా న్నవిప్రతిపత్తి తేత్యాశయేన సిద్ధాన్తయతి - (ప్రత్యాచక్ష్మహే) ఇత్యాదినా

కృత్యాదేగపరాన్వయవ్యపదిష్ట ముచ్యతే, వ్యపదిష్టమ్. వ్యపదేశః, భావేనిష్ఠాః ఏతదుక్తం భవతి, ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మాకాశాదిషు పరాన్వయసద్భావా దాకాశాదిక ముపాదాయ సఙ్గ్రహేణ 'తస్మాద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇత్యేవంజాతీయకాభి శ్శ్రుతిభి స్సృష్టిక్రమే సముపదిశ్యమానేపి తాసాం శ్రుతీనామాకాశాదిభ్యః * పరాచీనప్రకృత్యాదిసృష్టిరపివక్తవ్యతయాభిమతేతి. తస్మాదాకాశాది పూర్వాస్సృష్టి క్రమోపదేశాగప్రకృతి పూర్వా స్సృష్టి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ సమాకర్షాత్ *—

'అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య' మితి న్యాయానురోధేనహి శాస్త్రేష్వనుక్తమన్యత స్సమాకృష్యతే, తథాహి 'తత్రాదిదైత్యంగదయా పతన్తం సునాభ సందీపితతీవ్రమన్యుః। జఘానరుద్ధానమసహ్యవిక్రమం సలీలమేభం మృగరాడివామ్భసీ' త్యత్ర ఆదిదైత్య హననసాధనంనోపదిష్టమ్, తథాపి "కరేణకణ్ఠమూలేఽహన్య తత్త్వాష్ట్రిమరుత్పతి" రిత్యన్యత్ర సాధనోపదేశా త్తదిహ 'జఘానరుద్ధాన' మిత్యత్రసమాకృష్యతే, తద్వదాకాశాది పూర్వకసృష్టిక్రమోపదేశ శ్రుతిషుప్రకృత్యాద్యనుక్త తత్వసృష్ట్యుపదేశోపి సమాకృష్యతే.

౮॥ వ్యపదిష్టాక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

---

* (పరాచీనే) తి – పరాచీనత్వమ్ - పూర్వభావిత్వమ్.

వాఙ్మనోగోచర మిత్యాది వాక్యానా మేకవాక్యతావగమోత్ర ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి

తస్మాత్ 'వాఙ్మనోగోచర' మిత్యాదీని తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణాన్యభిన్నాభిప్రాయాణీ త్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౮॥సూ॥౨॥

ఇహ కారణప్రస్తావేన తదవస్థాపన్నస్య జగత స్సృతత్వా

—* ౧౬॥ సూ॥ *జగద్వాచిత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తతో వై సదజాయతే' ఇతి. కిమిహాసచ్ఛబ్దేన ప్రాక్సృష్టేః పరమాత్మని జగదభావోఽవగమ్యతే? అథవా నామరూపవిభాగరహిత జగదస్తిత్వమవగమ్యతే? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, ఇహ సచ్ఛబ్దేన పరమాత్మన్యవిభక్తనామరూపావస్థం జగదస్తిత్వమవగమ్యతే, కస్మాత్? అసచ్ఛబ్దస్యేహ పరబ్రహ్మ శరీరభూతావిభక్తనామరూపావస్థ జగద్వాచిత్వాత్, 'తతో వై సదజాయత' ఇత్యత్ర తు సచ్ఛబ్దేన పరబ్రహ్మ శరీర భూత విభక్తనామ రూపావస్థం జగదజాయతేత్యవగమ్యతే, *తస్మాత్సృష్టి ప్రకరణే శ్రూయమాణో ఽసచ్ఛబ్దోఽవగమయత్యవిభక్తనామ రూపావస్థం జగదితి నిశ్చీయతే, ఇదముపలక్షణమ్, ప్రాగ్విశ్వోత్పత్తే రవిభక్తనామరూపతయా ప్రకృతి జీవయోర్నిఖిలజగత్కారణభూతే పరమాత్మని గూఢతయావిద్యమానత్వాదితర నిషేధపూర్వకమేకాకితయా శ్రీనారాయణ సద్భావం

ప్రసజ్యసజ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- *(జగద్వాచిత్వా)దితి.

¶ 'నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీ' మితి వాక్యశేషాదసత్పదేనేహ ప్రాగుత్పత్తే జగదభావోఽవగమ్యత ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే 'నాసదాసీ' దిత్యాది వాక్యశేషాన్తే 'ఆనీదవాతగ్ స్వధయా తదేకమ్ - తస్మాద్ధాన్యం న పరః కించనాస - తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత' మిత్యత్ర స్వధాతమః పదాభ్యాం నిర్దిష్టసూక్ష్మతమ ప్రకృత్యాత్మనా నిఖిలజగదవస్థానావగమాత్ "ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్నతేషామిహాసమ్భవ" ఇత్యాది వాక్యశేషాచ్చేహాసచ్ఛబ్దేన ప్రాగుత్పత్తేః పరమాత్మని జగదస్తిత్వమవగమ్యత ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. * ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

శ్రావయన్తి ‘ఏకోనారాయణోదేవః పూర్వసృష్టం స్వమాయయా। సంహృత్యకాల కలయాకల్పాన్తఇదమీశ్వరః ॥ ఏకఏవా ద్వితీయోభూ దాత్మాధారోఖిలాశ్రయః। కాలేనాత్మానుభావేనసామ్యం నీతాసుశక్తిషు ॥ సత్త్వాదిష్వాదిపురుషఃప్రధానపురుషేశ్వరః। పరావరాణాం పరమఆస్తేకైవల్యసంజ్ఞితః ॥ కేవలానుభవానన్దసన్దోహోనిరుపాధిక’ ఇతి. నిరుపాధికః- సదాప్రకృతిసమ్బన్ధరహిత ఇత్యర్థః, తథా ‘ఏకోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానో నేమేద్యావాపృథివీ’ ఇతి, ‘సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేక మేవాద్వితీయ’ మితి చైవం జాతీయకా శ్శ్రుతయః. వస్తుత స్తదాపరమాత్మవత్ప్రకృతి జీవా తస్మిన్నిత్యతయా వర్తేతే ఏవ, తత స్సృష్టికాలే ప్రకృతి జీవా న్తర్యామీ సభగవాన్ స్వస్మిన్నతి సూక్ష్మతయా విద్యమానాం ప్రకృతిం నియన్తృతయా ఽధిష్ఠాయతాం మహ దాది తత్త్వరూపేణ పరిణమయ్యతతో జీవ భోగాయతన భూత స్థూల శరీరాది రూపేణచ పరిణమయ్య తత్సహితాన్ జీవాంశ్చ నియన్తృతయాధిష్ఠాయ తాన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాకరోతి, తతశ్చ కార్యకారణో భయావస్థాపన్నే జగతి పరమాత్మన స్తన్నియన్తృతయా తచ్ఛరీరక తయాచ విద్యమానత్వాత్ ‘ఆత్మైవ తదిదం విశ్వం సృజ్యతే సృజతిప్రభుః। త్రాయతే త్రాతి విశ్వాత్మా హ్రియతే హరతీశ్వరః - తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవత్ - సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మ’ త్యేవం జాతీయయకేషు వాక్యేషు పరమాత్మ వాచి జగద్వాచి శబ్దయోస్సామానాధికరణ్యమవిరుద్ధం భవతీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. *

౯ ॥ జగద్వాచిత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

ఇహ శ్రీభగవతో నారాయణస్య జగత్సృష్టృత్వ ప్రస్తావేన ‘సఏషజీవో వివరప్రసూతి’ రితి తస్య వేదాభివ్యఞ్జకత్వావగమ

—*౧౮॥సూ॥*జీవముఖ్య ప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్*—

ఇదమామ్నాయతే †'సఏషజీవో వివరప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాంప్రవిష్టః। మనోమయం సూక్ష్మ ముపేత్య రూపంమాత్రాస్స్వరోవర్ణ ఇతిస్థవిష్ఠ ' ఇతి. అత్ర జీవపదం కిం ప్రత్యగాత్మపరమ్ ? ఉతాహో పరమాత్మ పరమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్ర జీవశబ్దేన ప్రత్యగాత్మపరిగ్రహో యుక్తఇతి తావత్ప్రాప్తమ్ , కుతః ? 'ప్రాణేనఘోషేణ గుహాంప్రవిష్ట' ఇతితస్య జీవపరత్వ జ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణ లిఙ్గాత్ , తతశ్చనేహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిదధ్మః, ఇహ జీవపదం పరమాత్మానమేవావగమయతి, కుతః ? ¶యతస్తద్వ్యాఖ్యాతమ్- ఏతదుపరి 'అయంహిజీవ

క ప్రకరణోపస్థితేః ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- *(జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాత)మితి.

†(సఏష) ఇతి- వివర ప్రసూతిః- వివరేషు- ఆధారకమణిపూరక విశుద్ధిచక్రేషు వక్త్రేచ, ప్రసూతిః- పరాఖ్యాది శబ్దస్య రూపాభివ్యఞ్జకత్వేనాభి వ్యక్తిర్యస్యస వివరప్రసూతిః, తదేవాహ- (ప్రాణేన ఘోషణే) త్యాదినా- ఘోషేణ - పరాఖ్య శబ్దవతా, ప్రాణేన- చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేన సహ, గుహామ్- తదీయాధార చక్రమ్,ప్రవిష్టస్సఏష జీవః,మనోమయమ్ - పశ్యన్త్యాఖ్యం సూక్ష్మరూపంమధ్యమాఖ్యంచ, మణిపూరకచక్రేచక్రమాదుపేత్య-తన్నియన్తృతయా ఽఽవిర్భూయ, (మాత్రాస్స్వరోవర్ణఇతి స్థవిష్ఠ) ఇతి - స్థవిష్ఠః- వైఖర్యాఖ్యాఖిలవేద శబ్దాభి వ్యఞ్జకో భవతి. తత్ర మాత్రా హ్రస్వాదిః, స్వరఉదాత్తాదిః, వర్ణ అకారాదిరితి.

¶(యతస్తద్వ్యాఖ్యాత) మితి- తత్- జీవపదమ్, యతః పరమాత్మ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతం తత ఇదం జీవపదం పరమాత్మానమ్

శ్రీవృషభ్జయోని రవ్యక్తపిక్కో వయసాసబద్ధః | విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ' దిత్యత్ర జీవపద మరవిన్దనాభ పరంహి వ్యాఖ్యాయతే, తతశ్చ సర్వాన్ చతుర్ముఖా దీన్ జీవాన్ జీవయతి సంరక్షతీతి జీవః, పరమాత్మేతి వ్యుత్పత్తిస్సమ్పద్యతే, నహ్యబ్జయోనిత్వం ప్రత్యగాత్మన స్సఙ్గచ్ఛతే, †అథయదుక్తం జీవపరత్వజ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిఙ్గా జ్జీవపదం ప్రత్యగాత్మ పరమితి తదసన్దర్భ నిత్ప్రలపితమ్, తత్రచతుర్ముఖ ప్రాణాదినియమనద్వారా తద్వక్త్రతో వేదమభివ్యఞ్జయితుః పరమాత్మనోహి చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేనసహ తదాధార చక్రాదిలక్షణ గుహా ప్రవేశ ఉపదిశ్యతే, ¶కథమిహ ప్రత్యగాత్మాజీవపదే నోపదిశ్యేత,§తస్మాదిహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యధ్యవసీయతే.

అ ॥ ౧౦ ॥ జీవముఖ్య ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—*{ ౧౮ ॥ సూ ॥ అన్యార్థంతు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపిచైవమేకే. }*—

* 'విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ' దితి

వావగమయతీతి యోజనీయమ్.

అత్ర కథిత ప్రపఞ్చోత్పత్తిః 'వేదేనరూపే వ్యకరో' దితి శ్రుత్యనుసారేణ శబ్దప్రభవేతి ద్యోతయితుమ్, పూర్వత్రశ్రీభగవన్నియన్త్రితా చ్చతుర్ముఖాద్వేదోత్పత్తిరభిహితేతి ధ్యేయమ్.

†పూర్వపక్షిణోక్తో హేతుస్సిద్ధాన్తమేవానుకూలయతీత్యాహ (అథయదుక్త)మిత్యాదినా=¶పూర్వపక్షంధిక్కరోతి- (కథమిహే)తి.

§ ఇహ పరమాత్మనో బ్రహ్మణి సర్వజీవయితృత్వ లక్షణసిద్ధిః ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౧౦॥సూ॥౧॥

* పూర్వాధికరణే నాస్య సఙ్గతి మాహ - (విశ్లిష్టశక్తి) రిత్యాదినా. ... ... *

త్యేత ద్వాక్యోదాహరణేన భగవత్స్థూలరూపస్య ప్రసక్తత్వా దిద మధికరణ మారభ్యతే, భగవత్స్థూలరూపోపాసనం కిం సూక్ష్మోపాసన మాత్ర సిద్ధ్యర్థం కర్తుం శక్యతే ? ఉత తదన్యార్థమపి కర్తుం శక్యతే ? ఇతి విశయే *ప్రపతతీద ముత్తరమ్ - (అన్యార్థం చ) తి - తునా శఙ్కానిరాశమితా, అన్యార్థమ్ - భక్తిసిద్ధ్యర్థమపి, స్థూలరూపోపాసనం కర్తుం శక్యతఇతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, కుతః ? ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ - ప్రశ్నోత్తరాభ్యామ్, 'పురుషావైర్లోకా స్సపాలాగపూర్వకల్పితాః । లోకైరముష్యావయవా స్సపాలైరితిశుశ్రుమ' ఇతి ప్రశ్నః, ఉత్తరంతు - 'ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలంతే వ్యాహృతంమయా । మహ్యాదిభిశ్చావరణై రష్టభిర్బహిరావృత' మిత్యేవం రూపమ్, తాభ్యాంహి భగవత్స్థూల రూపోపాసిత్వత్వేన ప్రతీతే పరిక్షితి భక్త్యతిశయస్య దృష్టత్వా ద్భగవ ద్భక్తిసిద్ధ్యర్థం స్థూల రూపోపాసనం కర్తుంశక్యత ఇతి గమ్యతే, అపిచ - కించ,ఏవ మేకే- ఆచార్యాః పరాశర మైత్రేయాదయశ్చ మన్యన్తే . ...

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ వాక్యాన్వయాత్ *—

అపిచ భగవద్విరాడ్విగ్రహ విషయప్రశ్నవ్యాఖ్యాన లక్షణవాక్యార్థాన్వయ బోధాదపి తస్మిన్భక్తిరుత్పద్యతే, కిముతతద్రూపోపాసనా దిత్యాశయః . ...

---

* భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తత్సాధ్య సూక్ష్మ రూపోపాసనా దన్యార్థం కర్తవ్యత్వేమానాభావా త్సూక్ష్మ రూపోపాసనార్థమేవ కర్తవ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రపతతీదముత్తర) మిత్యాదినా - ప్రశ్నోత్తరే ఉపపాద్య స్థూల రూపోపాసనస్య భక్తిహేతుత్వ ముపపాదయతి- (పురుషావయవై)రిత్యాదినా. ... ...

—* ౨౧ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః *—

భగవత్స్థూలరూపో పాసనా త్తద్భక్తి స్సిద్ధ్యతీతి ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి
విషయే 'భూద్వీపవర్ష సరిదద్రి నభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభా
గణ లోకసంస్థా । గీతామయాతవన్నృపాద్భుత మీశ్వరస్య స్థూలంవ
పుస్సకలజీవ నికాయధామే '' త్యేతద్వాక్యమేవ లిఙ్గం భవతీత్యా
శ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే, అత్రాద్భుతమితి విశేషణ మహిమ్నా భ
గవత్స్థూలరూపో పాసకస్యాఞ్జసా తద్భక్తి స్సిద్ధ్యతీతి ద్యోత్యతే.

—* ౨౨ ॥ సూ ॥ ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః *—

ఔడులోమి రాచార్యస్తు, ఉత్క్రమిష్యతః - ఉత్కృష్టగతింగ
మిష్యత ప్రహ్లాదేర్బలే రేవం భావాత్, 'దదర్శ విశ్వం త్రిగుణం
గుణాత్మకే భూతేన్ద్రియార్థాశయజీవయుక్తమ్ । రసాం చ సప్తా
ఙ్ఘ్రితలేథ పాద యోర్మహీం మహీధ్రాన్ పురుషస్య జఙ్ఘయో' రి
త్యేవ ముపదిష్టక్రమేణ విరాడ్రూపదర్శనాద్భవత్ఖలుభావః - అతిశ
యభక్తిరిత్యర్థః, తస్మాత్తాదృశముపాసనం భక్తిసాధకమితి మన్యతే.

—* ౨౩॥ సూ॥ అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః *—

' విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేనా స్థితో జగ' దిత్యత్ర జీ
వానాం భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థమేవ శ్రీభగవతో నిఖిల జగచ్ఛరీరకత్వే
నావస్థితి స్స్మర్యతే, తస్మాత్తథైవ కాశ కృత్స్న నామక ఆచార్యో
పి మన్యతే. ... ... *

౧౧॥ ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—*౨౪॥సూ॥ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ *—

తస్మాదిహ భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తద్భక్తిహేతుత్వ సి
ద్ధిః ఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౧౧॥ సూ॥ ౫॥

సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వా జ్జన్మాధికరణే
నాస్య హేతుహేతుమద్భావరూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూ

¶ సమ్యగ్దృఢీకృతం నిశ్శ్రేయసార్థిభి శ్శ్రీ భగవా న్నారాయణః పరం బ్రహ్మైవోపాస్య మిత్యేతత్, అథాస్య 'జన్మాద్యస్య' ఇతి నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూపం యల్లక్షణముక్తం తత్కింనిమిత్త కారణత్వ రూపమ్? ఆహోస్విదుపాదాన కారణత్వ రూపమ్? అథవా తదుభయాత్మక మితిసంశయేప్రాప్తే § ఇదముత్తరం పఠతి- (ప్రకృతిశ్చ) ఇతి- పరం బ్రహ్మ ప్రకృతిర్భవతి- ప్రకృతి-రుపాదానమ్, చ శబ్దా న్నిమిత్తంచ బ్రహ్మభవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః? ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ - భగవతో నారాయణస్య నిఖిల జగన్నిమిత్తత్వోపాదానత్వోభయాభ్యుపగమేహిప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానోపరుధ్యేతే, 'త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్త్వయ్యన్తఆసీదిదమాత్మతన్త్రే। త్వమాదిరన్తోభువనస్యమధ్య' మితి భగవతోనిఖిల

ర్వోదన్తం కీర్తయతి- ¶ (సమ్య)గితి. ... *

అస్య- పరబ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. అస్యజన్మాధికరణవ ల్లక్షణాధ్యాయ సఙ్గతిస్సుగమైవ; ఏత దధ్యాయాద్యన్తయోః పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వరూప లక్షణదృఢీకరణేనా స్యాధ్యాయ స్యోపాస్య లక్షణాధ్యాయ త్వోక్తిస్సాధ్వీతి ధ్యేయమ్.

§ "యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య నిధన"ఇత్యాదా వీక్షణశ్రుతేః పరబ్రహ్మణో జగ న్నిమిత్తకారణత్వం స్యాదిత్యేకః పక్షః, అథవా 'ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత' మితి 'యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భణం వికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవ సత్య' మిత్యత్రోపాదానత్వ శ్రవణాదస్య జగదుపాదానత్వంస్యాదిత్యపరః, తస్మాత్తయోరన్యతర కార్యణం బ్రహ్మేతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా.

¶ నిమిత్తకారణత్వమ్ - కర్తృత్వమ్.

జగదుపాదానత్వ ప్రతిజ్ఞా, తత్రఘటస్య మత్సైవపరఃపరస్మా ది తి దృష్టాన్తః, అత్రపరఃపరస్మాదిత్యనే నైతదుక్తం భవతి, నిఖిల

"పరఃపరస్మా" దిత్యత్ర పరస్మాత్ - స్వవ్యతిరిక్తా త్ప్రప ఞ్చాత్పరంస్వయంవ్యతిరిక్తఇతికార్యప్రపఞ్చాద్భేదావగమేనపరమా త్మనో జగదుపాదానత్వ మౌపచారికత్వేన ఫలితమిత్యాహ - (అ త్రే) త్యాదినా - యత్తూక్తమ్ ' ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యోయేనా శ్రుత' మిత్యాదౌ పరమాత్మనోఽపాదానత్వ శ్రవణమితి తన్న, త త్రహి ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్య స్వాన్తికముపాగతం శ్వేతకేతుం తత్పితాపృచ్ఛదితి'తగ్ంహపితోవాచే' త్యారభ్య"తమాదేశమప్రాక్ష్యః యేనాశ్రుత"మిత్యాదౌ శ్రూయతె, తథాచాత్ర హేసౌమ్య- శ్వే తకేతో, యథైకేన మృత్పిణ్డేన - తద్జ్ఞానేన, సర్వంమృణ్మయమేవ- మృద్వికారం భవేదితి విజ్ఞాతంభవేత్, తథాయేన- అత్యద్భుతమా హాత్మ్యాదిమావతారభూత శ్రీనారాయణ స్వరూపజ్ఞానానన్దాది గుణశ్రవణ జనితవిజ్ఞానేన, అశ్రుతమ్ _ తదవతారాన్తరమ్ , స ర్వమప్యేవ మేవ జ్ఞానానన్దాది సర్వసద్గుణ సమ్పన్నం స్యాదితి వి జ్ఞానం భవేత్, తాదృశ విజ్ఞానవిజ్ఞేయంతమాదేశం భగవన్తంశ్రీనా రాయణం త్వమప్రాక్ష్యః కిమితి ప్రశ్నాశయః, తస్మాత్తస్య నామ ధేయం నారాయణ గోవిన్ద రామకృష్ణేత్యాదిరూపం నామ వాచా రమ్భణమ్ (కర్మణిల్యుట్) ఆరంభణీయమ్- వాచాకీర్తనీయమిత్య ర్థః. తతఃకిమితఆహ , వికారః - విశేషతో భగవన్నామ సఙ్కీ ర్తన కర్తా, సః- భక్తత్వేన ప్రసిద్ధోజీవః, మృత్తికా- తద్వ్యత్పరవ శః, మృతస్సన్నితియావత్; త్యమ్ - తంకీర్తితం భగవన్తం పరమా త్మానమ్, ఇత్యేవ - [ఇణ్ గతౌ] ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. ఇహ ధాతో స్సార్వధాతుకగుణాభావశ్ఛాన్దసః, తతశ్చ ' యేనాశ్రుత' మిత్యాదౌ పరమాత్మనోనోపాదానత్వ ప్రత్యయ ఇతిసిద్ధమ్. ఏవ

(చం॥వ్యా॥) మేవాత్ర పర్యాయాన్తరేష్వప్యాశయోద్రష్టవ్యః.

యచ్చాప్యుక్తమ్ 'యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే' ఇత్యా దౌ 'జనికర్తుఃప్రకృతిః - ఉపాదానేపఞ్చమీ' ఇతి సూత్రాభ్యాంప రమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ప్రతీయతఇతి తదపిన, తత్రహితా భ్యాం సూత్రాభ్యాం తస్యజగన్నిమిత్తత్వమేవ ప్రతీయతే, తథాహి-జనికర్తురితి సూత్రస్య జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యా దితి వృత్తిలాభేన తేనసూత్రేణ 'యతోఇమానీ' త్యత్ర యత్పదార్థ స్యాపాదాన సంజ్ఞాంవిధాయ అపాదానే పఞ్చమీతి పఞ్చమీవి భక్తిర్విహితా, తావతా పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం కథం సిద్ధ్యేత్ ? యద్యజ్ఞానేన పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ముఖ్య మిత్యుచ్యేత తర్హి పరమాత్మనః కార్యావస్థాపత్త్యాఽనిత్యత్వా దిక మప్యుక్తంస్యాత్, తస్మాత్పరంబ్రహ్మముఖ్యతయాజగన్నిమిత్త కారణ మితి సిద్ధమ్. ... ...

(సోకామయతే) తి - అస్యాయమర్థః. సః - పరమాత్మా, అకామయత - ఐచ్ఛత్, ఆలోచితవాన్; ఆలోచనామేవాహ- (బహుస్యాం) మితి - స్థూలదేహవతాం బహూనా మన్తర్యామీస్యా మిత్యర్థః, నను తదా భగవత్సఙ్కల్పావసరే జీవానాం స్థూల దేహానుత్పత్తేఃకథం తస్య తదన్తర్యామిత్వ సిద్ధిరతఆహ - (ప్రజాయేయే) తి - ప్రకర్షేణ జీవానాం స్థూల దేహాన్ జనయామీ త్యర్థః, ఇతి - ఏవమ్, సః - పరమాత్మా, తపః - ఆలోచనామ్, అతప్యత - అకరోత్, సమ్యగాలోచితవానిత్యర్థః. పూర్వంతు " సోకామయతే " త్యత్ర ఆలోచనా రమ్భోవగన్తవ్యః, ఇహతు అతప్యతే త్యనేన ఆలోచనా సమాప్తి రవగన్త వ్యేత్యాశయః,అతోనపౌనరుక్త్యమ్. తతస్సః- పరమాత్మా, తపస్త ప్త్వా- యథోక్త రీత్యాసమ్యగాలోచ్య, ఇదమ్ - స్థావర జఙ్గమా

తు జగదుపాదాన భూత ప్రకృతా వాకాశవ దన్తర్బహి ర్వ్యాప్త
త్వా త్పరస్యాపి బ్రహ్మణో నిఖిల జగ దుపాదానత్వ ముపచర్యత
ఇతి. తథాచ సతి బ్రహ్మణో మృత్పువర్ణవ ద్వికారాదిదోష వ్యా
వృత్తిర్భవతి, తతశ్చ " ప్రకృతిహ్యేస్యోపాదానమాధారః పురు
షఃపర " ఇతి ' ప్రకృతింస్వా మధిష్ఠాయ సమ్భవామ్యాత్మమాయ
యే ' తిచ శ్రుతిస్మృతీ సఙ్గతార్థే భవతః, అపిచ శ్రీభగవతో
జగన్నిమిత్తత్వే ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తౌ భవతః, తత్ర ప్రతిజ్ఞా తావత్

త్మకం ప్రపఞ్చజాతమ్, సర్వమ్ - అఖిలమ్, జఙ్గమోపభోగస్థానా
దికంచ, అసృజత, యదిదం కించ, దృశ్యతఇతి శేషః, తదిద మసృ
జతేతి పూర్వేణాన్వయః. ఏవం సృష్టిముపదిశ్య బహుస్యామితి స
ఙ్కల్పితమనుష్ఠితవా నిత్యాహ- (తత్సృష్ట్వే)తి- తత్- యథోక్తం
స్థావరాద్యాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్, సృష్ట్వా, తదేవ - స్వసృష్ట
మేవ, అను ప్రావిశత్. ప్రాగేవతద న్తస్థ స్స్వయంతన్నియమయతీ
త్యర్థః. తథాచ శ్రూయతే " సఏవ స్వ ప్రకృత్యేదం సృష్ట్వాఽ
గ్రే త్రిగుణాత్మకమ్ । తదనుత్వంహ్య ప్రవిష్టఃప్రవిష్టఇవభావ్యసే "
ఇతి. ఏవమఖిలంజగదనుప్రవిశ్య తత్తచ్చేతనాచేతనాదిసంజ్ఞా మలభ
తేత్యాహ- (తదనుప్రవిశ్యే) త్యాదినా- సత్-చేతనజాతమ్, త్యత్-
అచేతన జాతమ్, నిరుక్తమ్- వ్యవహార గోచరంవస్తు, అనిరుక్తమ్-
వ్యవహారాగోచరం గిరిగుహాద్యన్తర్గూఢం వస్తు, నిలయనమ్ - పృథి
వ్యాదిస్థానాశ్రితం వస్తు, అనిలయనమ్- తద్విపరీతం వస్తు, ప్రోక్త
సత్యత్వదార్ఢ్యం స్పష్టమాహ- (విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే) తి- సత్యమ్-
యథార్థ భాషణమ్, అనృతమ్- అయథార్థ భాషణమ్. తస్మా
చ్చేతనాచేతనాత్మకమిదంప్రపఞ్చజాతమ్, సత్యమ్- పారమార్థికమ్,
అభవత్_ నతు మిథ్యేత్యర్థః, అతఏవ, యదిదంకించ- యదిదమశే
షం ప్రపఞ్చజాతం దృశ్యతే తత్సత్య మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మవిద ఇతి.

కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్ । సంక్షోభయన్ సృజత్యాదౌ తయాసూత్రమరిన్దమే' త్యేవంరూపా, దృష్టాన్తస్తు ' యథోర్ణనాభి హృదయాదూర్ణాం సన్తత్య వక్త్రతః । తయా విహృత్య భూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వర '' ఇతి. తస్మాత్పరం బ్రహ్మజగన్నిమిత్త కారణమ్. ... *

ఇతరపరైర్హేతుభిర్నిమిత్తకారణత్వమేవ దృఢీక్రియతే.

—* ౨౪॥ సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ *—

అభిధ్యా- అభిధ్యానమ్, విశ్వసృష్ట్యనుగుణాలోచనమ్, 'సోకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతీ ' తి విశ్వ సృష్ట్యనుగుణాలోచనోపదేశాచ్చ నిమిత్తకారణం బ్రహ్మేత్యవగమ్యతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ *—

ఇతశ్చ నిమిత్తకారణం పరంబ్రహ్మ భవతి, యస్మాత్పరం బ్రహ్మణో నిఖిల జగన్నిమిత్తకారణత్వ సిసాధయిషయైవ ' యథోర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణాతేచ యథా పృథివ్యామోషధయస్సమ్భవన్తి । యథాసతః పురుషాత్కేశలోమాని తథాక్షరాత్సంభవతీహ విశ్వ' మితి ' అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' ఇతి చ శ్రుతి స్మృత్యుభయం సాక్షాదేవామ్నాయతే ; తస్మాచ్చ నిమిత్తకారణమేవ బ్రహ్మ భవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్.

—* ౨౬॥ సూ॥ ఆత్మకృతేః పరిణామాత్ *—

ఇతశ్చ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, యస్మాదాత్మకృతేః- పరమాత్మకృతి లక్షణాత్ప్రకృతి పరిణామాద్విశ్వ సృష్టిరామ్నాయతే, ' కలవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాని ' తి. ఆత్మకృతిః- పరమాత్మవ్యాపారః, *తస్మాజ్జగన్నిమిత్తకారణమేవపరం

---

* అధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥ ౧-౪॥ సూ ॥ ౪॥

బ్రహ్మ భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... ❋

౧౨॥ ప్రకృత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౮॥

—❋౨౭॥ సూ॥ ❋యోనిశ్చహి గీయతే ❋—

'జానేత్వామస్య విశ్వస్య జగతోయోనిబీజయోః। శక్తేశ్శివస్యచపరంయత్తద్బ్రహ్మనిరన్తరమ్॥త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యో స్స్వరూపయోః। విశ్వంస్సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటోయథే' త్యారభ్య బ్రహ్మకృతఃకశ్చిత్ స్తవోదక్షాయ కుపితరుద్రసమాధానార్థం సమామ్నాయతే,సకింరుద్రపరః?ఉతతదన్తర్యామిపరః? ఇతీహాభవతి విశయః,¶యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహస్యోచితత్వాదయం స్తవోరుద్ర

❋ నను కథంశ్రీ భగతోనారాయణస్య ప్రోక్తజగత్కారణత్వసిద్ధిః? యతః "జానేత్వామస్యే" త్యత్ర జగత్కారణత్వంరుద్రస్యామ్నాయత ఇత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(యోనిశ్చహి గీయత) ఇతి- విషయమాహ- (జానేత్వా) మితి- అయమర్థః, అస్య, విశ్వస్య- సమస్తస్య, జగతః - కార్యాత్మక ప్రపఞ్చస్య, యోని బీజయోః- క్షేత్రబీజ స్థానీయయోః, శక్తేః - ప్రకృతేః, శివస్య- జీవస్యచ, తయోఃపరం కారణమ్ _ నిరన్తరం సర్వ వ్యాపకమ్- యద్బ్రహ్మ తత్త్వాంజానే, జీవస్య నిత్యత్వాద్బ్రహ్మణ స్తత్కారణత్వం తదభివ్యఞ్జకత్వ రూపమితి జ్ఞేయమ్. జీవస్య శివత్వంచ భగవద్భజనయోగ్యత్వా ద్ద్రష్టవ్యమ్. కుత ఇత్యతఆహ- (త్వమేవే) తి- హే భగవన్? త్వమేవ, ఏతద్విశ్వమ్- జగత్, శివశక్త్యోస్స్వరూపయోస్స్వాభివ్యఞ్జకాభ్యాం జీవప్రకృతిభ్యామూర్ణనాభివత్క్రీడన్ సృజసి పాస్యత్సి- సృష్ట్యాదికంకరోషి, అతస్త్వాం ప్రకృతిపురుషయోః పరం జానఇతి పూర్వేణసమ్బన్ధః.

¶ శ్రవణోత్తరక్షణే తాత్పర్యపౌర్వాపర్య పర్యాలోచనాంవినా ప్రతీయ మానోర్థో యథా శ్రుతార్థః. తస్య పరిగ్రహః -

పర ఇత్యేవం ప్రాప్తే *ప్రపఠత్యుత్తరమ్- (యోనిశ్చే)తి- చశబ్దోఽవధారణే, యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమాత్మపర ఏవభవతి, కుతః? హి గీయతే- హి-యతః, ఏతత్స్తవాన్తే "యస్మిన్ యదా పుష్కరనాభమాయయా దుర్లక్ష్యయా (స్పృష్ట)ముష్టధియః పృథగ్దృశః। కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతేః క్రమమ్ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయా స్పృష్టమతి స్సమస్తదృక్ । తయా హతాత్మస్వనుకర్మ చేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో" ఇతి రుద్రాద్భిన్నతయోత్తమతయా చ పరమాత్మాఽస్పృష్ట మేవస్తూయతే, నచాత్ర యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, అస్మిం స్తవే శ్రూయమాణానాం విశ్వసృష్ట్యాదీనాం రుద్రే దురన్వయాత్ తత్ర చావిరోధే సత్యేవ యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, నచ భగవదభిప్రాయకత్వేన రుద్రం ప్రతి యథోక్తస్తవో విరుధ్యతే, తదన్తర్యామిణి భగవతి స్తవేనాతిప్రసన్నే తన్నియామ్యస్య రుద్రస్యాపి ప్రసాద సమ్భవాత్; తథాచ " తవ వరద వరాంఘ్రావాశిషే హాఖిలార్థే హ్యపి మునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మావిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తం త్వత్పరానుగ్రహేణ " ఇతి రుద్రః ప్రసన్నస్సన్ భగవన్తం స్తుత్వా స్వాభిప్రాయం విజ్ఞాపయతి, †తస్మాదిహ యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవః పరమాత్మపర ఇతి నిశ్చీయతే.

అభ్యుపగమః, తస్యేత్యర్థః. ....

* రుద్రస్యాశుతోషత్వాదుత్తమభక్తత్వాచ్చ భగవద్గుణగణశ్రవణేనాయం సమాధాతవ్య ఇత్యాశయేన చతుర్ముఖకృతోఽయం స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమాత్మపర ఏవ భవతి నతు రుద్రపర ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రపఠత్యుత్తర) మిత్యాదినా. †ఇహాఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి. అ॥౧.౩॥ సూ॥౧౪॥

అ ॥ ౧౩ ॥ యోన్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౨౯ ॥ సూ ॥ ఏతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః *—

¶ "అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే" త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత " ఇత్యేతావతాన్యాయ కలాపేన కైశ్చిద్వేదాన్తై రుపదిష్టాన్యుపాస్యస్య శ్రీభగవతోనారాయణస్య లక్షణాని ప్రదర్శ్యతేచ ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధాన తత్పరా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యవధారితమ్. ఏతదితరేవేదాః కిం భగవద్భజనా న్యవిధాన తత్పరాభవన్తి? ఆహో స్విదేవంప్రాధాన్యేన భగవద్భజన విధాన తత్పరాభవన్తి ? ఇతివిశయేప్రాప్తే § ప్రతిబ్రూమః, ఏతేన- 'అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే' త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత" ఇత్యన్తేనన్యాయకలాపేన,సర్వేవేదాః ప్రాధాన్యేన శ్రీభగవద్భజన విధానతత్పరా ఏవవ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, తథైవహిస్మర్యతె 'నారాయణపరావేదా' ఇతి 'కాలేననష్టాప్రళయే వాణీయంవేదసంజ్ఞితా । మయాదౌబ్రహ్మణేప్రోక్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మక' ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు . పదాభ్యాసేనాధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ********

౧౪ ॥ సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

¶ అస్యాతిదేశార్థత్వా త్పూర్వాధికరణేన సఙ్గతిమనపేక్ష్య విషయాదికం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి - (అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే త్యారభ్యే) దినా. ... ...*

§ ఇతర వేదాన్తానాం ప్రాధాన్యేన భగవల్లక్షణోపదేశ పూర్వకం తద్భక్తి విధాన తత్పరత్వే ప్రమాణాభావాత్తే భగవ ద్భజనాన్యవిధానతత్పరా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

సర్వేషాం వేదాన్తానాం భగవద్భజనవిధాన తత్పరత్వాధ్యవసాయోత్ర ఫలమితిధ్యేయమ్. అ ॥ ౧౪॥ సూ ॥ ౧ ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాంచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక
భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స
మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
ఏత త్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౨౯॥
శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.
ఏతదధ్యాయగతసముదితసూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౧౩౮ ॥
అ ధి క ర ణా ని ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్యాః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛ్రు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య
ప్రథమపాద ప్రారమ్భః.

¶ శ్రీదేవాపురమన్దిరే నివసతః కారుణ్యవారాంనిధేః
స్తాద్భ్యః స్థస్యమదర్థమద్భుతతనోర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః।
శ్రీదేవాసహితస్య యస్యనిగమాద్వేదాన్త సూత్రాణ్యహం
వ్యాకుర్వేఖుషభూపణస్సభగవాన్కుర్యాద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥

౧॥ సూ॥స్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గ ఇతిచేన్నా
న్య స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గాత్

ప్రభవభుజగకూపేకామకామప్రసఙ్గాన్నిజదురితవశాచ్చప్రా
ప్తపాతంతుయోమామ్ । చిరమిహవృజినార్తం ప్రోద్ధరన్ పాతి ని
త్యం సకలమహిమపూర్ణం సద్గురుంతంనమామి ॥ ప్రాయోమన్వా
దయో యోగివిశ్వమిథ్యాత్వవాదినః । తత్త్వేనయంనవిన్దన్తి తంవాలి
మథనం భజే ॥ ... ...

¶ శ్రీభగవ దభిమతత్వే నాస్యశాస్త్రస్య ముముక్షుభిః పరమాద
రణీయతాం పునఃప్రద్యోతయితు మేతచ్ఛాస్త్రాదావనుష్ఠితం మఙ్గళ
మిహ భగవాన్ భాష్యకారోనుస్మారయతి - (శ్రీదేవే) తి- వ్యా
ఖ్యాతశ్చాయం శ్లోకఃపురస్తాత్. ... ...

పూర్వాధ్యాయేప్రాధాన్యేనోపాస్యేపరమాత్మనిలక్షణైరధ్యవసి
తేసతి తదుపాసకజీవస్వరూపావగమస్య ప్రాప్తావసరత్వాల్లక్షణైః

(చం॥వ్యా॥) ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపావగమార్థం ద్వితీయాధ్యాయస్యారబ్ధత్వాత్పూర్వాధ్యాయేనాస్య హేతుహేతుమద్భావస్సఙ్గతిః, తత్ర ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం జీవస్వరూప తదనుష్ఠేయాదియాథాత్మ్యావధారణవిరోధీని మన్వాదిస్మృత్యాశయోగి *విశ్వామిథ్యాత్వవాది సాఙ్ఖ్యవైశేషిక బాహ్యమతాని సఙ్క్షేపతో విస్తరతశ్చప్రత్యాఖ్యాయన్తే, తృతీయపాదేన వియదాదితత్త్వోత్పత్తి కథన పూర్వకం జీవస్వరూపం సాకల్యేనోచ్యతే, చతుర్థపాదేనతు జీవకరణోత్పత్తి రభిధీయతే; తత్ర పరమత నిరాసపూర్వక పాదయుగ్మం ప్రతి సిద్ధాన్తజ్ఞానజనకత్వైతదధ్యాయస్యోపజీవకత్వా త్తస్యైతదధ్యాయే నోపజీవ్యోప జీవకభావస్సఙ్గతిః, తృతీయపాదస్య చతుర్థపాదస్యచ ప్రత్యేక మేతదధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వం సఙ్గతిః, నన్విహ ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయ మతాని పరమాత్మస్వరూప యాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధీని, తస్మాత్తల్లక్షణాధ్యాయ దావేవ తానిప్రత్యాఖ్యేయానీతిచేద్బాఢమ్ , తథాపి జీవాత్మ పరమాత్మోభయ స్వరూపయాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధిత్వా త్తన్మతానాం నిరాకరణముభయోరధ్యాయయోర్మధ్యే కర్తవ్యమితి భావేన సూత్రకృతైతత్పాదద్వయ మారబ్ధమితి ద్రష్టవ్యమ్. ఏతదవేత్త్యైవ జిజ్ఞాసాధికరణ ద్వితీయవర్ణకే 'తథాపీదృశ' మిత్యారభ్య లోకాయతికాది బాహ్యమత నిరాకరణపూర్వకం సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్ర ప్రత్యాఖ్యానం కిఞ్చిత్ప్రస్తుత భాష్యకృతః, అతోనకశ్చిత్క్రమాతిక్రమః. ... ... *

ఏవంపూర్వాధ్యాయాన్తిమాతిదేశాధికరణే సర్వాసాం శ్రుతీనాం ప్రాధాన్యేనోపాస్య లక్షణ కథనపూర్వకం తద్భక్తివిధాన తత్పరత్వా ధ్యవసాయేన శ్రుత్యనుసారిణీనాంచ సర్వాసాం స్మృతీనాం ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధానతత్పరత్వమధ్యవసితమ్, స్మృ

†తదేవం ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే ఽతీతపాద త్రయ విచారితార్థేషు యత్కించిదర్థాః ప్రసఙ్గాదాగతార్థాశ్చ ప్రపఞ్చితాః, ఇత్థంచ ప్రథమేనాధ్యాయేన నాశేష దోష ప్రతి భటాపరిమేయా త్యద్భుతానన్త పరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణస్యపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ నిఖిల జగ జ్జనకత్వా త్తన్నియన్తృత్వా దుపాసకానాం ముక్తిప్రదత్వా త్సర్వ వేదవేద్యత్వాచ్చ స ఏవోపాస్యఇతి నిర్ణీతః, అథద్వితీయేనాధ్యాయేన మతాన్తర దోషోద్ఘాటన ముఖేన తత్త్వోత్పత్తిం జీవాత్మ స్వరూపం తల్లక్షణంచ సమ్యఙ్నిర్ణీయ ప్రథమాధ్యాయ నిర్ణీతార్థ స్యైవా దరణీయతా దృఢీ క్రియతే, తత్ర ప్రథమేన తావత్పాదేన భగవద్భజనార్థిభి రనుష్ఠేయం వర్ణాశ్రమ ధర్మం నిర్ణీయ ప్రసఙ్గాదాగతంచ నిర్ణీయతే, తథాహి అఞ్జసా భగవద్భజనార్థిభిః కిం మన్వాది స్మృతివిహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఉతాన్య స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః ? ఇతీహ భవతి విశయః, తత్రాఞ్జసా భగవ ద్భజనా

తయస్తుమన్వాద్యుపదిష్టాస్సాక్షాద్భగవదుపదిష్టాశ్చేతిద్వివిధాః, తత్రసాక్షాచ్ఛ్రీభగవదుపదిష్టాస్తుసర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతాః 'భగవఞ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామోనృణాంధర్మం సనాతన'' మిత్యాదిరూపాః, †తథాచోభయవిధాసుస్మృతిషు కాస్మృతయః ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తి విధానతత్పరా ఇతివిశేష చిన్తాహేతుత్వాత్ ''ఏతేనసర్వే వ్యాఖ్యాతా'' ఇత్యతి దేశాధికరణస్య పూర్వోత్తర పాదాన్తిమాద్యధికరణయో ర్హేతుహేతు మద్భావస్సఙ్గతి రిత్యేత దర్థజాతం ద్యోతయితుం వృత్త వర్తిష్య మాణార్థ పూర్వోత్తరా ధ్యాయార్థాన్ సఙ్క్షేపస్య కీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా (ప్రసఙ్గాదాగతంచ నిర్ణీయత) ఇత్యన్తేన. ... ...*

అత్రఫలమఞ్జసాభగవద్భజనాసిద్ధిస్సిద్ధాన్తేఽఞ్జసాతత్సిద్ధిరితి వివేకః.

ర్థిభిర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి తావత్ప్రా
ప్తమ్, కుతః? స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తేః- భగవ దుపాసనా
ర్థిషు మన్వాది విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాణామానుపూర్వ్యేణా
నుష్ఠానా నవకాశేహి తేషాం తద్ధానరూప దోషః ప్రసజ్యేత, త
థాచ "యద్వై కించ మనురవదత్త ద్భేషజ" మిత్యత్ర మన్వాది
స్మృతీనామౌషధత్వోపదేశేన భవౌషధరూప భక్తిహేతుత్వ ప్రతీ
తేరఞ్జసా భగవద్భజనార్థిభి ర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా ఏవా
నుష్ఠేయా ఇతి చేన్న తద్ధానం భగవద్భజనార్థినామయం దోష ఇతి
బ్రూమః, కుతః? అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాత్ - అఞ్జ
సా భగవద్భజనార్థినో మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మా
నానుపూర్వ్యేణానుతిష్ఠన్తి చేత్తేషాం భగవద్భక్తిసాధకాన్యస్మృత్యు
క్తవర్ణాశ్రమ ధర్మాణా మనుష్ఠానానవకాశేన భగవద్భజనా లాభ
రూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తాశ్చాన్య స్మృతీస్సర్వ వేదా
న్త సారా న్తర్గతా ఏక దేశత స్సముదాహరామః, 'భగవన్
శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్ । వర్ణాశ్రమాచా
రయుతం యత్పుమాన్ విన్దతే పర' మితి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనో పది
శ్యమానాః, 'నత్వా భగవతేఽజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వ
క్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణ ముఖాచ్ఛ్రుత' మిత్యారభ్య
'శమోదమ స్తపశ్శౌచం సన్తోషః క్షాన్తి రార్జవమ్ । జ్ఞానం దయా
చ్యుతాత్మత్వం సత్యంచ బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజ
స్త్యాగ ఆత్మ జయః క్షమా । బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రక్షాచ క్షత్ర
లక్షణమ్ ॥ దేవగుర్వార్యగో (చ్యుతే) భక్తిస్త్రివర్గ పరిపోష
ణమ్ । ఆస్తిక్యముద్యమో నిత్యం నైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ॥ శూ
ద్రస్యసన్నతిశ్శౌచం సేవాస్వామిన్యమాయయా । అమన్త్ర యజ్ఞో
హ్యస్తేయం సత్యం గోవిప్రరక్షణమ్ ॥ స్త్రీణాంతుపతి దేవానాం

తచ్ఛుశ్రూషానుకూలతా । తద్బన్ధుష్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వ్రత ధారణమ్ ॥ బ్రహ్మచారీ గురుకులే వసన్దాన్తో గురోర్హితమ్ । ఆచరేద్దాసవన్నీచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః ॥ సాధు పృష్టం మహారాజ లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా । తత్త్వేన తదహం వక్ష్యే నైష్కర్మ్యం యేన కర్మణామ్ ॥ గృహేష్వవస్థితో రాజన్ క్రియాః కుర్వన్ గృహోచితాః । వాసుదేవార్పణం సాక్షాదుపాసీత మహామునీన్ ॥ శృణ్వన్భగవతోఽభీక్ష్ణమవతారకథామృతమ్ । శ్రద్దధానో యథాకాలముపశాన్తజనావృతః ॥ తత్సఙ్గాచ్ఛనకైస్సఙ్గమాత్మజాయాత్మజాదిషు । విముంచేన్ముచ్యమానేషు స్వయంస్వప్నవదుత్థితః ॥ త్రివర్గం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి । యథాదేశం యథాకాలం యావద్దైవోపపాదితమ్ ॥ వనస్థస్యతు వక్ష్యామి నియమాన్మునిసమ్మతాన్ । యాన్నాతిష్ఠన్మునిర్గచ్ఛేదృషిలోకమిహాఞ్జసా ॥ కల్ప్యస్త్వేవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః । గ్రామైకరాత్రవిధినా నిరపేక్షశ్చరేన్మహీమ్ ॥ బిభృయాద్యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరమ్ । త్యక్తం నలిఙ్గదణ్డాదేరన్యత్కిఞ్చిదనాపది॥ ఏకఏవ చరేద్భిక్షురాత్మారామోఽనపాశ్రయః । సర్వభూతసుహృచ్ఛాన్తో నారాయణపరాయణః ॥' ఇత్యేవం జాతీయకా ఇతి. నహ్యేవం విధ స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మముపేక్ష్య మన్వాది స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాననుతిష్ఠతాం భగవద్భక్తిరఞ్జసా సులభా స్యాత్, నహి మన్వాది స్మృతిషు సర్వ వేదాన్తసార ఇవ ప్రాధాన్యేన భగవద్భజన •సాధక ధర్మానుష్ఠాన ప్రదర్శకం వాక్యం పశ్యామః, కేనమన్వాది స్మృతి ధర్మాన్ భగవదుపాసిషవోఽనుతిష్ఠేరన్ ? కేనవాతద్ధానం తేషాం దోషస్స్యాత్? అతో మన్వాది స్మృతీనా

యత్తూక్తం మన్వాది స్మృత్యుక్త ధర్మహానం దోష ఇతి తన్నేత్యాహ - (కేనవే) తి. ... ...

మవిర క్తేషు సావకాశత్వా దఞ్జసా భగవదుపాసిసిషుభి స్సర్వవేదా
న్త సారా న్తర్గత స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాఏవానుష్ఠే
యా ఇతి నిశ్చీయతే, నను సర్వవేదా న్తసారస్య వేదా న్తత్వాన్న త
దేకదేశః ' భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతన '
మిత్యాదిస్స్మృతి స్స్యాదితి చేద్బాఢమ్, తథాపి తదేక దేశో భగ
వ ద్భజన ప్రయోజకాన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ హి స్మారయతి, అత
ఉపపన్న స్తస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశః, యథా సాంహితోపనిష
దేకదేశస్య ' శీక్షాం వ్యాఖ్యాస్యామ ' ఇత్యనువాకస్య శీక్షాధ్యా
య వ్యపదేశ ఉపపన్నః, నహి తస్యానువాకస్య వేదా న్తత్వం వ్యా
హతమ్, నచ తదఙ్గత్వమాగతమ్, ఏవమిహాప్యేకదేశస్య స్మృతి రి
తి వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తావతా తస్య వేదా న్తత్వంచావ్యాహతమ్,
అపిచ బ్రహ్మ యజ్ఞ విధి ప్రకరణే 'యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్ పు
రాణాని కల్పాన్ గాథానారాశగ్ంసీ ' రితి కేషాంచి త్పూర్వ కా
ణ్డావా న్తరభేదానా మేవేతిహాసాది వ్యపదేశోభవతి, తావతా తే
షాం పూర్వకాణ్డత్వమక్షతమేవ భవతి, తద్వదపిప్రకృతంబోద్ధ్యమ్;
తత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యామితోదివిసోమఆసీ ' దిత్యాదిః, ఇతి
హాసః- ' దేవాసురాస్సంయత్తా అస ' న్నిత్యాదిః, పురాణమ్- ' ఇ
దంవా అగ్రేనైవ కించనాసీ ' దిత్యాదిః, కల్పః 'ఇతిమన్త్రాగ్నికల్పో
తఊర్ధ్వం యదిబలిం హరే ' దిత్యాదిః, గాథాః- " యోస్య కౌ
ష్ఠ్యజగతఃపార్థివస్యైకఇద్వశీ' ఇత్యాదిః,-నారాశంసీతు 'హో
తాయక్షం నారాశంస ' మిత్యాదిరితిజ్ఞేయమ్. ననుచ భగవదుపా
సిసిషునేషదపి మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మ మనుష్ఠే దితిచేన్నై
వమ్ , భగవదుపాసిషో రపి సర్వ వేదా న్త సారా న్తర్గత స్మృతి
విహిత ధర్మా విరుద్ధమన్వాది స్మృతి విహితధర్మా నుష్ఠానానుజ్ఞా
నాత్ ; తథాచామ్నాయతే ' మయోదితేష్వవహిత స్స్వధర్మేషు

మదాశ్రియః । వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరే 'ది త్యాది. అత్రాస్మచ్ఛబ్ద వాచ్యో భగవాన్, తేనోదితాః- 'సత్యా భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వక్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణముఖాచ్ఛ్రిత' మిత్యాదిభిస్సర్వమాణా వర్ణాశ్రమ ధర్మాః, తేష్వవహితః - తానేవ ప్రాధాన్యేనానుతిష్ఠన్ సన్, భగవదుపాసీసిష స్తదవిరుద్ధం మన్వాది స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ కులాచారమపి నిష్కామస్సన్ సమాచరేదిత్యభిప్రాయః, ఏతదేవా భిప్రేత్యశ్రూయతే 'యద్వైకించ మనురవదత్తద్భేషజ' మితి. స్మృతీనామనవకాశః- స్మృత్యనవకాశః, దోషస్య ప్రసఙ్గః - దోషప్రసఙ్గః, స్మృత్యనవకాశే దోష ప్రసఙ్గః- స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్; అన్యాశ్చతాః స్మృతయశ్చ- అన్య స్మృతయః, తాసామనవకాశేన దోష ప్రసఙ్గః- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్.

స్యాదేతత్స్యాఙ్గ సశిరస్క వేదార్థ సాక్షాత్కార చతురా మన్వాదయో౽ఞ్జసా భగవద్భజనసాధనత్వేన వర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ కుతో నావోచన్నిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—※ ౨॥ సూ॥ ఇతరేషాం చానుపలబ్ధేః ※—

ఇతరేషామ్- మన్వాదీనాంహి, భగవద్భజన ప్రకారస్య తన్మాహాత్మ్యస్యచ కార్త్స్న్యేనా నుపలబ్ధి శ్శ్రూయతే, తథాహి 'ప్రాయేణవేద తదిదంనమహాజనో౽యం దేవ్యావిమోహితమతిర్బత మాయయాలమ్ । త్రయ్యాంజళీకృతమతిర్మధుపుష్పితాయాం వైతానికే మహతికర్మణియుజ్యమానా' ఇతి. తస్మాత్తథా తే నావోచన్, తతశ్చ సర్వవేదాన్తసారోక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మఏవ శ్రేష్ఠ ఇతి నిశ్చీయతే.　...　...　※

—※ ౩॥ సూ॥ ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః ※—

భగవద్భజనార్థ్యానపేక్షిత సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతస్మృతి విరుద్ధమన్వాది స్మృత్యంశ ప్రత్యాఖ్యానేన యోగోపి ప్రత్యుక్తో వేదితవ్యః, ఇహ యోగశబ్దేన యోగస్మృతిః ప్రత్యాఖ్యేయ తయా వివక్షితా, తత్రహి ప్రధానస్య స్వాతన్త్ర్యేణ జగ తదుత్పత్త్వ ముచ్యతే, తత్తు వేదవిరుద్ధమేవ. నచతత్ర భగవద్భజనసాధకవర్ణాశ్రమ ధర్మో దృశ్యతే, యద్యపి తత్రయమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానయోగసమాధిలక్షణోఽష్టాఙ్గయోగోనిశ్శ్రేయస హేతు తయా ప్రతిపాద్యతే, తథాపి వేదాన్త విహిత స్యైవాష్టాఙ్గయోగస్యాపవర్గ్యత్వమ్ 'నావేద విన్మనుతేతం బృహన్త' మిత్యాది శ్రుతిభ్యోఽధ్యవసితమ్, తతశ్చ స్మార్తస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాపవర్గ్యత్వాభావాత్తత్ప్రత్యాఖ్యాన ముపపన్నతరమ్.

—✻ ౪॥ సూ॥ నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ ✻—

నను మన్వాది స్మృతివిహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాత్సర్వవేదాన్తసార విహితవర్ణాశ్రమధర్మస్య కథమాధిక్యంస్యాదితి చేన్న, కుతః? అస్యవిలక్షణత్వాత్- అఞ్జసా భక్తిసాధకోహి సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట వర్ణాశ్రమధర్మః, అతో మానవధర్మాద్విలక్షణ ఏవ భవతి, కస్మాత్పునరిద మస్యవిలక్షణత్వ మవగమ్యతే, తథాత్వంచ శబ్దాత్- తథాత్వమ్- విలక్షణత్వమ్, అఞ్జసాభగవద్భక్తిసాధకత్వమ్, తద్ధి "యస్త్వయాభిహితఃపూర్వం ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః । వర్ణాశ్రమాచారవతాంసర్వేషాం ద్విపదామపీ"తి శబ్దాదేవాస్యావగమ్యతే, ✻తస్మాదయంధర్మో మానవధర్మాద్విశిష్ట ఇత్యవగమ్యతే.

౧॥ స్మృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

✻ అఞ్జసాభగవద్భక్తి ప్రయోజక సర్వవేదాన్త సారాన్తర్గత స్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు రన్యస్మాద్భూయస్త్వం ద్యోతయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౧॥సూ॥౪॥

—* ౫॥సూ॥¶అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్*—

* అత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, శరీర నిష్ఠత్వాద్భక్తియోగినః కిం సంసారి సాధర్మ్యం భవతి? ఆహోస్విత్సాధర్మ్యం నభవతి? ఇతి. తత్ర సాధర్మ్యం భవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః ? తస్య దేహాభిమానివ ల్లోక వ్యవహారాది ప్రవృత్తేరితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే- (అభిమానివ్యపదేశస్త్వి) తి= తు శబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, భక్తియోగినస్సంసారి సాధర్మ్యం నైవ భవతి, కుతః ? తస్యదేహాద్యభిమానాభావాత్ ; యద్యపి దేహా ద్యభిమానివత్తేన వ్యపదేశః క్రియతే , వ్యపదేశః- లోకవ్యవహారః, తథాప్యయ మభిమానివ్యపదేశో విశేషాను గతిభ్యాంతిరో హితో భవతీతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి , భక్తియోగినా దేహాభిమాని వల్లోక వ్యవహారః క్రియమాణోపి శ్రీహరిగురుచరణారవిన్ద విశేషానువృత్తిభ్యాంతిరోహితో భవతీతి, తథాచ శ్రీహరి గురు చరణారవిన్ద విశేషానువృత్తిరావశ్యకీతి శ్రూయతే “ భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్య ముపేక్షయాధ్యేధిత మప్రమత్తః । గురోర్హరేశ్చరణోపాసనాస్త్రో జహి వ్యళీకం స్వయమాత్మమోష ' మితి. తస్మాద్భక్తియోగినో నకదాచిత్సంసారిసాధర్మ్యమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

¶ యథా మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాత్ర పేక్షయా సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గత స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు ర్భూయస్త్వ మవగమ్యతే, తథా తదనుష్ఠానజనిత భక్తిమతోపి మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠానతత్పర సంసార్యపేక్షయా భూయస్త్వమవగమ్యతఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (అభిమానివ్యపదేశస్తువిశేషాను గతిభ్యా) మితి ... ...

*అత్ర- అస్మిన్నధికరణే.

—* ౬॥ సూ॥ దృశ్యతేతు *—

దృశ్యతేహి- ' గృహేషుదారేషుసుతేషుబన్ధుషు ద్విపోత్తమస్య స్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరాది ష్వనన్తకోశేష్వ కరోదసన్మతి ' మిత్యాదినాఽమ్బరీషాదిషు సంసారి వైధర్మ్యేణదేహాద్యభిమానాభావః, * తస్మాద్భగవద్భక్తా భూయాంస ఇతిసమాశ్రియణీయాఇత్యధికరణ సారార్థః. * * *

౨॥ అభిమానివ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౭॥

—* ౭॥సూ॥¶ అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ' అసత్సం స్థానే ఏతస్మిన్ దేహేఽపలక్షణే సదపదేశమాత్రే ' ఇత్యాది, ' గృహేషుదారేషుసుతేషుబన్ధుషు ద్విపోత్తమస్యన్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరాదిష్వనన్తకోశేష్వకరోదసన్మతి ' మత్యాదిచ. కిమిహాసచ్ఛబ్దోఽసత్త్యపరః? ఉతానిత్యపరః? ఇతి సంశయః, తత్ర శరీరే సదప దేశ మాత్ర ఇతి నిర్దేశాత్కృత్స్నస్యాపి ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వాచ్చాసచ్ఛబ్దోఽసత్త్యపరఇతి చేన్నైతదేవమ్, కిం త్విహాసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపరఏవ, కుతః? ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - ఇహ 'అసత్సంస్థాన' ఇత్యాది వాక్యానాం శరీరాదేరనిత్యత్వప్రతిషేధమాత్రార్థత్వాత్, శరీరస్య క్షణభఙ్గురత్వాత్సదపదేశ మాత్ర ఇత్యుక్తమ్,

---

* భగవద్భక్తానాం భూయస్త్వాత్తదాశ్రయణ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- అ ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

¶ యథా వేదవిరుద్ధత్వాద్యోగోనిరాకృత స్తథైవ వేద విరుద్ధత్వాద్విశ్వమిథ్యాత్వవాదోపి నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్త సఙ్గత్యోత్తరాధికరణం ప్రారభతే - (అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వా) దితి .

వాక్యాన్తరేణ సర్వంమిథ్యేతి ప్రలపితేయథా కామమాత్మనో విషయసఙ్గాచ్చరసిద్ధిఃఫలమితి ప్రాక్సమీక్షణోభిప్రాయః. ...

[1]యత్తుజల్పన్తి కృత్స్నోఽపి ప్రపఞ్చో బ్రహ్మణ్యధ్యస్త ఇతి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదినస్తత్త్వేవం నిరాకర్తవ్యమ్, కిమిదన్త్వేన పరబ్రహ్మ రూపాధిష్ఠాన ప్రత్యక్ష పూర్వకం తస్మిన్ ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యతే? కింవాన్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యతే? తత్ర యద్యధిష్ఠాన ప్రత్యక్షపూర్వకం ప్రపంచోఽధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదా అధిష్ఠానస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మత్వాత్తత్ప్రత్యక్ష పూర్వకం ప్రపఞ్చాధ్యాసవతాం సర్వేషామేవ కరతలకలితో మోక్షఇతి ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం వేదాన్తాదిశాస్త్రాభ్యాసేన, నచవాచ్యం బ్రహ్మత్వేనతజ్జ్ఞానమేవ ముక్తిసాధన మితి, 'తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనఃకృష్ణేనివేశయే' దితిహి శ్రూయతే. యదిత్వన్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదాచ నిరధిష్ఠానాధ్యాసాభ్యుపగమః ప్రసజ్యేత, నచాప్రత్యక్షేప్యాకాశే ధూళీపటలమాలిన్యాధ్యాసవదధిష్ఠానజ్ఞానం వినైవప్రపఞ్చాధ్యాస ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, ఆకాశస్య ప్రత్యక్ష సిద్ధత్వాద్ధిగగనం మలినమితి తత్ర మాలిన్య మధ్యస్యతే, 'దివీవ చక్షురాతత' మితి శ్రుతిశ్చ సాక్షాదేవాకాశస్య చాక్షుషత్వమాచష్టే, తతశ్చాకాశః ప్రత్యక్ష ఇతి సిద్ధమ్. తస్మాద్బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చోనాధ్యస్తః, కింతు సత్య తమైవ ప్రపంచో బ్రహ్మణి సర్వదాస్తీత్యవగన్తవ్యమ్. "యదిదంకించ- తత్సత్యమిత్యాచక్షత" ఇత్యాది శ్రుతిశ్చ జగతస్సాక్షాదేవ సత్యత్వముపదిశతి. అపిచ "యథేమే వికృతాభావా స్తథా తేవికృతైస్సహ। నానావీర్యాః పృథగ్భూతా విరాజం జనయన్తిహీ" తి, 'సన్నిపత్యసముత్పాద్య దృశ్యన్తేను గతా ఇవ। ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సంభవ' ఇత్యాదావావిర్భావ తిరోభావ రూపోత్పత్తి లయవదేవజగదామ్నాయ

---

[1]ప్రాక్పక్షమనేకప్రకారేణ తిలశః ఖణ్డయతి- (యత్త్వి)త్యాదినా-(తస్మాద్బ్రహ్మణిప్రపఞ్చాధ్యాసవాదోఽదురుపపాద)ఇత్యన్తేన-

త్తే, కిం చైతన్మతే దురుపపాద ఏవ బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చాధ్యాసః, సత్య ప్రపఞ్చ దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షత్వాత్ప్రపఞ్చాధ్యాసస్య, యథావాసత్య రజత దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షో భవతి శుక్తౌ రజతత్వాధ్యాసస్తద్వత్, నహి పూర్వపూర్వప్రపఞ్చాధ్యాస వాసనామేవోత్తరోత్తరప్రపఞ్చాధ్యాసోఽపేక్షత ఇతి శక్యతే వక్తుమ్, పూర్వపూర్వ ప్రపఞ్చాధ్యాస వాసనాయా అప్యాదితస్సత్యప్రపఞ్చ జ్ఞాన సాపేక్షత్వాత్, నహి మిథ్యాభూత ఏవాయం ప్రపంచో బద్ధావస్థాయాం బ్రహ్మణ్యధ్యస్యతే, ముక్తావస్థాయాం మిథ్యైవ భవతీతి వినా వేదబాహ్యై తర్కైశ్చిద్వక్తుమభిలషతే, "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే- తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశ" దిత్యాది శ్రుతివ్యాకోప ప్రసఙ్గాత్; ‡తతశ్చైవముపలాసాపేక్షయా పరిదృశ్యమానస్య ప్రపఞ్చస్య సత్యత్వమేవ వక్తుముచితమితి మన్తవ్యమ్ - అపిచ, సంసారిధర్మోఽవిద్యాఖ్యదోష నిబన్ధనోఽయ మధ్యాసస్తావత్కిం ముక్తస్యైవ సతో బ్రహ్మణో భవతీత్యుచ్యతే? ఆహోస్విద్బద్ధస్యైవ సతస్తస్య భవతీత్యుచ్యతే? యది ముక్తస్యైవ సతః పరబ్రహ్మణోఽయ మధ్యాసో భవతీత్యుచ్యేత తర్హీదానీమపి ముక్తస్య సతః పునరయ మధ్యాసః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ బద్ధముక్త వ్యవస్థా చ ప్రభజ్యేత, యదిచ బద్ధస్యైవ సతస్తస్యాయ మధ్యాసో భవే దిత్యుచ్యేత, తర్హి బద్ధత్వే సత్యధ్యాసః అధ్యాసేచ సతిబద్ధత్వ మితీతరేతరాశ్రయ దోషః పరబ్రహ్మణో నిత్యసంసారిత్వ ప్రసఙ్గశ్చేత్యేవమాదయో దోషా దుర్నివారా ఇతి. అపిచాస్మిన్నధ్యాసే భవత్యవిద్యారూప దోష ఏవ నిదానమితి వదన్తి విశ్వమిథ్యాత్వవాదినః, తస్మిన్నవిద్యారూప దోషే పరమార్థాఽపరమార్థ వికల్పానుపపత్తి దుర్నివారా, తథాహి సకిం ప్రపఞ్చాధ్యాస హేతురవిద్యా

‡ వేదార్థానుసారిణం స్వపక్షమాహ - (తతశ్చే)త్యాదినా

రూపదోషః పారమార్థికః ? ఉతాహో అపారమార్థికః? పూ
ర్వత్ర సకిం బ్రహ్మణోభిన్నః? అభిన్నోవా ? భిన్నత్వే పారమార్థి
కస్య ద్విత్వం ప్రసజ్యేత, అభిన్నత్వే బ్రహ్మణఏవ ప్రపఞ్చాధ్యాస
హేతుదోషత్వ ముక్తంస్యాత్, తతశ్చబ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం
ప్రపఞ్చభ్రమః ప్రసజ్యేత; స్యాదేత త్సహకారి సద్భావాత్కదా
చిద్బ్రహ్మణఃప్రపఞ్చభ్రమః, తద్వైకల్యాదూర్ధ్వం తన్నివృత్తి రి
తి చేత్ ప్రాప్తా ప్రాప్త వివేకేన సహకార్యేవ బ్రహ్మణో విశ్వ
భ్రమ హేతుదోష ఇత్యుక్తంభవతి, తస్మిన్నపి సహకారిణిపరమా
ర్థాపరమార్థ వికల్పా నుపపత్తిర్దుర్నివారైవ, కఃపున రసౌస
హకారిత్వేన వివక్షితః ? 'తత్త్వమసీ' త్యాది వాక్యజన్య తత్త్వజ్ఞాన
ప్రాగభావ లక్షణఇతి చేన్న, అవిద్యారూపదోషా భ్యుపగమస్య
వైయర్థ్యప్రసంగాత్; అవిద్యారూప దోష ఏవాయం ప్రాగభా
వఇతి చేత్తర్హి నాస్యప్రాగభావస్య బ్రహ్మ స్వరూపత్వం యు
క్తమ్, తత్త్వజ్ఞానాద్బ్రహ్మ నివృత్తిప్రసంగాత్, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్త
త్వేతు తస్యమిథ్యాత్వేన తదదర్శన హేతు దోషత్వం బ్రహ్మణఏవ
స్యాత్, నాన్యస్య; అనవస్థాప్రసంగాత్; తథాచ బ్రహ్మణో నిత్య
త్వేన నిత్యం విశ్వభ్రమప్రసఙ్గః. అవిద్యారూపదోషస్యా పారమా
ర్థికత్వ పక్షేపి దుస్సాధః, పూర్వవద్వికల్పా సహత్వాత్; తథా
హి సకిమవిద్యా రూపదోషో బ్రహ్మణోఽభిన్నః ? ఉతభిన్నోవా ?
తదభిన్నత్వే బ్రహ్మణో ప్యపారమార్థికత్వం ప్రసజ్యేత ; బ్రహ్మ
భిన్నత్వే తస్యాపారమార్థికస్యదోషస్య ప్రతిభాసేహి నదోషాన్త
ర నైరపేక్ష్యమ్, ఇతరథా దోషమన్తరేణ ప్రతిభాసమానస్య తస్య
బ్రహ్మవత్సత్యత్వ ప్రసంగాత్; దోషస్య దోషాన్తరా పేక్షాయా
మనవస్థాప్రసంగాత్; స్వపర నిర్వాహకోయం దోషఇతిచేన్న, దో
షమన్తరేణ ప్రపఞ్చస్యైవాధ్యాస ప్రసంగాత్; తస్మాద్బ్రహ్మణి

ప్రపఞ్చాధ్యాసవాదో దురుపపాదః, తతశ్చ స్థావరజఙ్గమా ద్యా త్మకః కృత్స్నోఽపి ప్రపంచో బ్రహ్మణి సత్యతయా వర్తతే, కింత్వని త్యః, అతఏవ శ్రూయతే "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం స సత్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే । సత్యస్య సత్య" మితి తస్మా ది హాసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపరఇతినిశ్చీయతే .. ..

—※ ౮॥ సూ॥ అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్※—

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః, "అసత్సంసా నేవతస్మి న్దే హూపలక్షణ" ఇత్యాదా వసచ్ఛబ్దేన యదిశరీరాదే రసత్యత్వము చ్యతే తదాతస్మా చ్ఛరీరా ద్యావినిమోక్షే ప్యసత్యత్వ ప్రసంగాద సన్మతే మోక్షసాధన విధాయకం సర్వం శాస్త్రమసమంజసంస్యా త్, తస్మాదిహాఽసచ్ఛబ్దేన శరీరాదేరనిత్యత్వ మధ్యవసీయతే.

అత్రాహాన్యకశ్చిదవిపశ్చిత్, అనిత్యశరీరస్థేనకృతం భగవద్భ జనాదికం వ్యర్థమేవ స్యాదిత్యత ఉత్తరంపఠతి, ...※

—※ ౯॥ సూ॥ నతుదృష్టాన్తభావాత్ ※—

తు శబ్ద శ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, శరీరా ※దికంసత్య మనిత్యంచ, తత్రస్థితేన క్రియమాణం భగవద్భజ నాదికం నైవముధా భవతి, కింతు మోక్షం సాధయత్యేవ, కుతః? దృష్టాన్తభావాత్- భవ తిహి అనిత్యేనశరీరేణభగవద్భజనంకుర్వత స్తత్సారూప్యాదిలక్షణ

ప్రపఞ్చాధ్యాస వాదస్య దురపపాదత్వా దేవేత్యర్థః; తథాచదే హాదేగ క్షణభఙ్గురత్వానుసన్ధానేన భగవద్భజనే ఝుడితి ప్రవృత్తి రేతదధికరణ ఫలమితిభావః. ... ...※

※ ఆది పదేన భగవద్భక్తి సాధనం గ్రాహ్యమ్. (వ్యర్థమేవ స్యా) దితి = దేహాశ్రితత్వేన భజనస్యానిత్యత్వాదితి భావః.

(నైవముధాభవతీ) తి= ఆత్మాశ్రితత్వేన వర్ధమానత్వాద్భ గవద్భజనస్య నదేహావన్నశ్వరత్వ మితి భావః.

పేశకారీ ప్రాప్తా పేశసాఽరీ ధ్యాత్వకీట దృష్టాన్తేః, యత్రయ త్ర మనోదేహీ ధారయేత్సకలంధియా। కామాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్ ॥ కీటగ పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కుడ్యం తేన ప్రవేశితః। యాతితత్సాత్మతాంరాజన్ పూర్వరూపమ సన్త్యజ ' న్నితి శ్రుతౌ. యద్యైవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే పేశ స్కృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తి స్స్యాత్తదా కిం పునర్వ క్తవ్యం భగవ ద్భక్తానాం తత్ స్మరణాదినా దేహాన్తే త త్సారూ ప్యాది ప్రాప్తిస్స్యాదితి. *అసన్మతేహిసర్వస్యాప్యసత్వాద్దృష్టా న్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తన్మతమేవాసమఞ్జసమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వ మసత్యమితి యేవదన్తి తేషాం స్వ పక్షే జీవేశ్వర బద్ధ ముక్తపితృ పుత్ర గురు శిష్యాది విభాగా ఘటన రూపో మహాన్ దోషగ ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తన్మత మత్యన్తమస మఞ్జసమేవ, ఏతచ్చ వయం ¶శ్రుతిగీతాభాష్యే స్పష్టీచక్రుమ.

—* ౧౧॥ సూ॥ తర్కా ప్రతిష్ఠానాదపి *—

తర్కేణ - వైదిక మూల ప్రమాణ మన్తరేణ యుక్తి మా త్ర విరచిత తర్కశాస్త్రేణాపి, బాధితత్వా దసన్మతస్యప్రతిష్ఠానం నాస్తి, తత్రహి వైశేషకై శ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయో ర్భేదస్యచ పార మార్థికత్వ మభ్యుపగమ్యతే, §తస్మా దప్యస మఞ్జస మేవా సన్మతమ్.　　...　　...　　...　　*

---

*విశ్వమిథ్యాత్వ.వాదిమతేతు నైతదస్తీత్యాహ - (అసన్మతేహీ)తి-

¶ (శ్రుతిగీతాభాష్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధ్రువా'ఇత్యేత చ్ఛ్లోక వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్మిథ్యావాదిమత నిరాకరణం నశ్రుతిప్రమాణ మపేక్షత ఇత్యాహ - (తర్కే) తి.

§ సూత్రార్థం సఙ్క్షిపతి - (తస్మా) దితి- విశ్వ మిథ్యాత్వ

—*౧౨॥సూ॥అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః*—

అన్యథా- ప్రకారాన్తరేణ, అస్యాసన్మతస్య మూలప్రమాణం వైదిక వాక్య *మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే,ఏవమపి- ఏవంచేదపి, తన్మతేశరీరాదే రసత్యత్వాభ్యుపగమేన తథా విధ శరీరావచ్ఛిన్నాత్మన్యుత్పన్నస్య సమ్యగ్దర్శన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్యసత్యత్వేన జీవానామనిర్మోక్ష ప్రసంగో ¶ దుర్వార ఏవ.

—* ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః *—

ఏతేన- †అసన్మతనిబర్హణేన, శిష్టా పరిగ్రహా అపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యన్త ఇతి పరిగ్రహాః, నపరిగ్రహాః - అపరి గ్రహాః, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యాది సమయాః , తేసర్వేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యాన మనన్తరపాదేన స్పష్టీకరిష్యతే.

—* ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ *—

నను భవన్మతేపి ‘ అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత’ మిత్యాదినా స్మర్యమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపి కర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచేత్తర్హి, భోక్త్రాపత్తేః- ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసఙ్గస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్సర్వథాభ్రాన్తిమూలక ఇత్యధ్యవసితః.

* అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వంమిథ్యేత్యేతన్మతం వేదమూలకమ్, మతత్వాత్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్స్నం జగన్మిథ్యేత్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

¶ (దుర్వారఏవే) తి= నహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్నోతీతి భావః. ... ...

† అస్మన్మత నిబర్హణమ్- విశ్వమిథ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() పూర్వపక్షీ సిద్ధాన్తమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్తే) రితి = భావప్రధానోనిర్దేశః - భోక్తృత్వాపత్తేరిత్యర్థః.

త్పరిహారః, యథా లోకే దణ్డయితుం ప్రవృత్తో రాజాదిర్దణ్డ్య స్యాకమేకాగారస్థోపి నైవదణ్డ్యానుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభాగ్భవతి తద్వదీశ్వరోపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాస్మన్మతే పరమాత్మనో భోక్తృత్వాపత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కర్మఫల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారో తితాధ్యాయే 'సమ్భోగ ప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యా' దిత్యనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోపీహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యతె. తస్మాత్, ... *

—* ౧౫॥సూ॥తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః *—

'అవిభక్తంచ భూతేష్వి' త్యత్ర స్మర్యమాణ స్త్వవిభాగో జీవస్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్-భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతె ! ఆరమ్భణ శబ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్విత్- కిమాసీత్- యతోభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మావిద్యామౌర్ణో న్మహినా విశ్వచక్షా' ఇతి శ్రుతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపఞ్చస్య భగవానేవా రమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతె-నామరూప విభాగేనే నేత్యారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కర్తరిల్యుట్] ఉపాదాన కారణభూతాం ప్రకృతి మధిష్ఠాయ తతో ఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవస్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాతు, మహినా - స్వమాహాత్మ్యేన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్తర్బహిస్సాక్షీ, విశ్వకర్మా-నిఖిల జగత్స్రష్టా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీత్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్త్వమ్, జనయన్, కిం స్విదితిద్వయమపి వితర్కే-ఖల్విత్యర్థః, అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః, అతఏవ స ద్యామ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మాణ్డమిత్యర్థః, వ్యౌర్ణోత్ - వ్యాప్తవానితి. ... ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైవమారమ్భణశబ్దాదిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్చ ప్రియతీతి నిశ్చీయతె, ఏతచ్చ 'అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర' ఇత్యనేన సూత్రేణ ప్రాగధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మారిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాత్రాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *—

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాగ ప్రకృతేర్నిఖిల జగదుత్పద్యత ఇత్యుక్తమ్, తత్రోపాదాన కారణే ప్రకృతావవిద్యమానం జగదుత్పద్యతె? ఆహోస్విద్విద్యమానమేవ జగదుత్పద్యతె? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి-(భావేచే)తి-ఉపాదానకారణ భావాపన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జగత్పశ్చాదుత్పద్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? చోపలబ్ధేః-చోఽవ

తస్మాదసత్సంస్థాన ఇత్యత్రాసత్పద మనిత్యత్వ పర మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్మతవ దసత్కార్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే చోపలబ్ధే) రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతు న్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణే నాస్య హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గత్యాన్తరంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి- (పూర్వసూత్ర)ఇత్యాదినా.

ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సత్యపి తదుపాదానే ఘటాది ర్నాస్తీతి ప్రతీతేర్యథా తత్రా విద్యమానమేవ ఘటాదిః పృథు బుధ్నోదరతయోత్పద్యతే, తథా స్యోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జగదుత్పద్యత ఇతి ప్రాక్పక్షే ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తిత్వ దృష్టాన్తో పలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాన్త యతి- (ఇదముత్తరంపఠతీ)త్యాదినా- తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి- (లోక) ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యుపాదాన కారణభూతే బీజాదౌ సూక్ష్మ రూపేణ తత్కార్య వృక్షాద్యుపలబ్ధేరేవేత్యర్థః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౭॥ సూ॥ సత్త్వాచ్చావరస్య *—

తథా పూర్వస్మిన్ స్వోపాదాన కారణే ప్రకృతా వవరస్య కార్యస్య జగతస్సత్త్వాదేవ పశ్చాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతినిశ్చీయతే

¶ అత్ర వైశేషికాః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే.

—*{ ౧౮ ॥ సూ ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్నధర్మాన్తరేణవాక్యశేషా ద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ }*—

నను భవన్మతేపి "నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీ" మితికార్యాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః ప్రాగుత్పత్తే రసద్వ్యపదేశోభవతి, అసత్త్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్యథోపదిష్ట స్సత్కార్యవాదో నఘటత ఇతి చేన్నాయందోషః, కుతః ? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

---

*(ఉపనయ)మితి-దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తదృష్టార్థావగమకపక్షము పనయః, పక్షేసాధ్యాధ్యవసాయకోక్తి ర్నిగమనమ్, ప్రాగుత్పత్తేర్జగతస్స్వోపాదానేప్రకృతావ స్తిత్వంసాధ్యమ్, తదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపసంహృతావయవా కూచారే తదవయవ జాతమివ మృత్పిణ్డాదౌ ప్రాగుత్పత్తే ఘటాది స్సూక్ష్మతయా స్తీతి నిశ్చితమ్. యద్యప్యస త్కార్యవాదే పరమాణూనపహాయ ప్రకృతివాద స్తదుపాదానత్వ వాదోవా నాస్త్యేవ, తథాపి సత్కార్యవాద ఇవ ప్రకృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసత్కార్యవాదినోక్తమితిమన్తవ్యమ్, తస్మాత్తదసఙ్గతమితి భావః. ... *

¶ ఏవం నిరస్తేప్యసత్కార్యవాదే మన్త్రమాదాయతద్వాదినః పునరాక్షిపన్తీతి ద్యోతయన్నుత్తరసూత్రస్థ శఙ్కా భాగ మవతారయతి- (అత్రే) తి. ... ... *

షాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ అసద్వ్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మత్వరూప ధర్మాన్తరేణ యోగాత్కార్యస్య జగతోఽసద్వ్యపదేశోభవతి, వస్తుతః కారణే ప్రకృతౌ కార్యంజగత్సూక్ష్మతయాఽస్త్యేవ, తథాహి తత్రశ్రూయతే "తమఆసీత్తమసా గూఢ మగ్రే ప్రకేత" మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యర్థః; అగ్రే - ప్రాక్ప్రళయాత్, ప్రకేతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా "సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీ" దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యంజగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథా యుక్తిశ్చాత్రభవతి, కారణే కార్యాసద్భావేకథంనియత కారణాన్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్య మసత్స్యాత్తర్హి మృత్పిణ్డాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతః కారణే - ప్రకృతౌ, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చీయతే, తథా "ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్నతేషామిహసమ్భవ" ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తేర్జగతః స్వకారణేఽస్తిత్వం నిశ్చీయతే, తస్మాదుపాదానకారణభూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికాలే స్థూలతయోత్పద్యత ఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాంప్రకృతౌపరమాత్మాఽన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతే? కథంవాతస్యోపాదానత్వ ముపచర్యతే? ఇతి జిజ్ఞాసాయా మిద ముత్తరం పఠతి. ...

—॥ ౧౯ ॥ సూ ॥ పటవచ్చ ॥—

యథా పటోదీర్ఘతన్తుష్వోతస్తిర్యక్తన్తుషు ప్రోతశ్చసన్ తన్తూన్వ్యాప్నోతి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూతప్రకృతావన్తర్బహిర్వ్యాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ "పరోమదవ్యోజగతస్థుషశ్చఓతంప్రోతం పటవద్యత్రవిశ్వ" మిత్యాదౌ. పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తావుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తిరప్యుక్తేతి జ్ఞేయమ్, యద్వా యత్ర- యేనేత్యర్థః, తస్మాత్పరమా

త్మనో వ్యుపాదానత్వోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్సులభైవ, తాదాత్మ్య స మ్బన్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాత్; *తథా హ్యామ్నా యతే "కార్యకారణ వస్త్వైక్య దర్శనం పటతన్తువత్ | అవస్తుత్వా ద్వికల్పస్య భావాద్వైతంత దుచ్యత" ఇతి. అవస్తుత్వాత్ - అ నిత్యత్వాత్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాద్వైత సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

నను పరమాత్మాయది పట స్తన్తూనివ కార్యకారణాత్మకమఖి లం జగద్వ్యాప్నోతీత్యుచ్యతే, తర్హి తదితర స్సకథం స్యాదతో దృ ష్టాన్తాన్తరం ప్రాహ, ... *

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ యథాచప్రాణాదిః *—

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖి లం శరీరంవ్యాప్నువన్నపి తదితరఏవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి నిఖిలంజగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమ్బన్ధాభావాదితర ఏవావతిష్ఠతే, "వ్యాపకో సజ్జ్యనావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర" ఇతి హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాన్తః పరమాత్మనోనిఖిలజగద్వ్యా ప్తి మాత్రఇతి జ్ఞేయమ్. ... ...

సుగమత్వాయ వాక్యస్యార్థాన్తరమాహ- (యద్వే) తి.

* ఇహార్థాత్ 'మహద్వచ్చే' త్యధికరణోక్తా పరమాత్మ నో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మారితా భవతీత్యాశయేనాహ-(అపి చే) తి - ఉపాదానోపాదే యయోరైక్యే ఆమ్నాయం ప్రమాణ యతి- (తథాహ్యామ్నాయత)ఇతి- అతోఖిలంజగత్స్వోపాదానే ప్ర కృతౌ ప్రాక్సర్గాత్ సూక్ష్మతయా వస్థాయ సృష్ట్యవసరే స్థూల తయోత్పద్యతే, ఏవముభయా వస్థాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్బ హిర్వ్యాప్య •తదితర స్సన్నేవ తిష్ఠత ఇత్య ధికరణోప సంహారః

౪॥ భావేచోపలబ్ధేరిత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫ ॥

¶ అత్రచోదయతి,

—✱౨౧॥ సూ॥ ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః✱—

స్యాదేతచ్చేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్యపరమాత్మనః కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్స్యాల్ ? ఆహోస్విన్న ? ఇతి సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్స్యాదితితావత్ప్రాప్తమ్, కుతః ? "ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర" ఇతి పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యపదేశాల్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్బద్ధత్వమ్, భిన్నత్వమిత్యర్థః; ✱నహ్యన్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమర్హతి. తతశ్చ పరమాత్మనస్తత్తచ్చేతన విషయ హితాకరణాహితకరణదోష ప్రసక్తిస్స్యాదిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే.

—✱ ౨౨॥సూ॥అధికంతుభేదనిర్దేశాత్ ✱—

తుశబ్దశ్చోద్యవ్యావృత్త్యర్థః, పరమాత్మనస్తత్త జ్జీవవిషయకహితకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః ? భేదనిర్దేశాత్ - భిద్యతేఏభిరితిభేదధర్మాః, "తస్మాద్భవంత మనవద్యమనన్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వర మకుణ్ఠవికుణ్ఠధిష్ణ్యం" మిత్యాదౌ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిల్-యస్యజ్ఞానమయంతపః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ

ప్రత్యేతవ్యః. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

¶ జీవాభేదాత్పరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతదితరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయతి- (అత్రచోదయతీ) తి—ఆక్షిపతీత్యర్థః.

✱ పరమాత్మనోజీవాద్భేదేసతి కథం తస్య జీవహితకరత్వ మిత్యాహ- (నహీ) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాన్తర్యామిత్వ సరజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్తగుణగణపూర్ణత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా ” చేత్యాదౌ చ పరమాత్మనోఽపి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మా నిర్దిశ్యన్తే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్త మహిమా పరమాత్మా జీవహితాదికం కర్తుం నశక్నోతీతి వక్తుం శక్యతే; అత స్తస్మిన్నైవ జీవహితాకరణాది దోషప్రసక్తిః. ... ...

నను చేతనత్వా జ్జీవాస్స్వయమేవ స్వహితాదికం కుర్వన్త్వితి ఉత్తరం పఠతి, ...

—* ౨౩॥సూ॥ అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః *—

పాషాణతృణకాష్ఠ లోష్టాదివత్స్వతన్త్రప్రవృత్తిహీనానాం జీవానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవ్యా.

—* ౨౪ ॥ సూ ॥ ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచే న్నక్షీరవద్ధి *—

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః పరమాత్మ కర్తృకోపసంహార దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణాదికం నసఙ్గచ్ఛత ఇతిచే న్నాయం దోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- యస్మాత్, క్షీరవదేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్యుర్థినస్తాపన శోషణాతంచనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృత్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహాత్మ్య మేవోత్పాదయన్తి, తద్వదీశ్వరోఽపి జీవానాం దౌరాత్మ్యాదిక మపోహ్య పునస్సృష్టికాలే క్రమేణయథార్హం మాహాత్మ్యాదిక ముత్పాదయితుమేవ కల్పాన్తే చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోఽస్య సఘృణస్యైశితుర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యధ్యవసేయమ్.

—* ౨౫॥ సూ॥ దేవాదివదపి లోకే *—

సిద్ధాన్తయతి- (అధికంత్వి) తి. ... *

* భగవత స్సదా చేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమిహ ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకే దేవోనిశంద్యోతమానస్సూర్యాదిరపాముపసంహార విసర్గాభ్యాం స్థావర జఙ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ కరోతి ❋తద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహార సృష్టిభ్యాంజీవానాంహిత మేవ కరోతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... ❋

⁕ ॥ ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ⁕॥

—❋ సూ॥కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వ శబ్దకోపోవా ❋—

¶ ఉప సంహార శబ్దేన సృష్టేరపి స్మృతత్వాత్తత్ర సన్దిహ్యతే, సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాంస్థూల శరీర సమ్బన్ధో భవతి? కిం వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్త ❋ఇదముచ్యతే- (కృత్స్న) తి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమ్బన్ధాభ్యుపగమేహి యుగపత్కృత్స్నజీవానాం స్థూలశరీరోపలబ్ధిగ ప్రసజ్యేత, తథాచ సత్యానుపూర్వ్యేణ బ్రహ్మాది సృష్టిర్విరుధ్యేత, తస్మాత్తేషాంచిదేవ కల్పాదౌ స్థూలశరీర సమ్బన్ధో భవతి, తతఃక్రమేణ సర్వేషాం తత్సమ్బన్ధోభవతీతి నిశ్చీయతే, తత్రాపి కేషాంచిద్విషయే దుస్సహః పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తిహేతుభూత శబ్దకోపశ్చేశ్వరస్య భవతీత్యధ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే, నిరవయవత్వమ్- నికృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- ' క్షిపామ్యజస్ర మశు

❋ దృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికేనిగమయ న్నధికరణ ముపసంహరతి- (తద్వ)దితి. అ॥ ⁕॥ సూ॥ ⁕॥

¶ ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాహ - (ఉపసంహార శబ్దే) నే❋ ... ...❋

⁕ "యతోవాఇమాని భూతానిజాయన్త" ఇత్యాదౌ యుగపత్కృత్స్న ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాంయుగపత్థూల దేహసమ్బన్ధోభవతీతి పూర్వపక్షం ప్రతిచక్షాణ స్సిద్ధాన్తయతి (ఇదముచ్యత) ఇత్యాదినా - తదా- సర్గావసరే.

భా నాసురీష్వేవయోనిషు | ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మ నిజన్మని ॥ మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్ | దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్షమథో సువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్స్నంజగత్సృష్ట్వా తతో జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరాణిచ సృజతి, తత్ర యేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్సహాపరాధిన స్తాన్నికృష్ట శరీరైర్యోజయిత్వా శిక్షయతీతి, ¶తస్మాదపరాధమన్తరేణ వర్తితవ్యమ్, యథాశక్తి భగవదుపాసనంచ కర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *—

శ్రుతేః- ' య ఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్। నభజన్త్యవజానన్తి స్థానాద్భ్రష్టాః పతన్త్యధః ' ఇత్యేవం జాతీయకాయాశ్శబ్దమూలత్వాత్- ' క్షిపామ్యజస్రమశుభా ' నిత్యాది స్మృతివాక్యమూల ప్రమాణత్వా, తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణతమమ్, అతో భగవత్తదీయాపరాధి విషయే క్షిపామీతి సంకల్పిత శిక్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః. ...

—* ౨౮॥ సూ॥ *ఆత్మని చైవం విచిత్రాశ్చహి *—

ఆత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనే చేతన ధర్మాప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముభయథా జగత్సృష్టి వ్యగ్రః పరమాత్మా కథం సత్ప్రతిపక్షాన్ శిక్షితుంశక్నోతీతి న విస్మేతవ్యమ్, కుతః ? విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిధ సృష్టిసత్ప్రతిప

¶ ఏతదధికరణఫలం విశదయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. ... ...

* నాతిచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షాన్ శిక్షయతీత్యాహ- (ఆత్మని చైవే) మితి. ... ...

క్ష శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రా శ్శక్తయస్సన్తి, తథాచ శ్రుత యః 'నతోఽస్త్వనన్తాయ దురన్త శక్తయే విచిత్రవీర్యాయ' ఇతి, 'యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వత' ఇతి "పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతె స్వాభావికీజ్ఞాన బలక్రియాచే" తి.

¶ ౬॥ కృత్స్న ప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

§ తదేవం భగవాన భక్తైర్వ్యపరాధాన్ద్రష్ట్వైవ తేభ్యః శిక్ష్య తీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథం చిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వైవ తానీ శ్వరః కిం శిక్షయతి? ఆహోస్విద్దోషం నాశయిత్వా తానను గృహ్ణాతి? ఇత్యాశఙ్కాయా †మిద ముత్తరం పఠతి,

—* ౨౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

స్వపక్షాణామ్- స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్ష యతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమాపో ఘులీలస్సృజత్యవత్యత్తీ' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకత్వోపలబ్ధేః; త థాచామ్నాయతె "ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరు హమ్ । ధునోతిశమలంకృష్ణస్సలిలస్య యథాశరత్ ॥ శుశ్రూషతాంస్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తద పచార మన్తరేణ సుధీభిర్వర్తితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారః ప్రత్యే తవ్యః. అ ॥ ౬ ॥ సూ ॥ ౩ ॥ ... ...

§ అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోత యతి - (తదేవ) మిత్యాదినా. ... ...

† కథంచిదిత్యనేన భగవద్భక్తానికదాపినాపరాధ్యన్తీతిసూచయ తి, భగవతస్సర్వసమత్వా ద్యతిరం చిద్దోషం దృష్ట్వైవ స్వభక్తా నపి భగవాన్ పూర్వవచ్ఛిక్షతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యా ది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వా న్నతాన్ పరమాత్మాశిక్షయతీత్యభి ప్రేత్య సిద్ధాన్తయతీత్యాహ - (ఇదముత్తరం పఠతీ)తి.

కథాం కృష్ణః పుణ్య శ్రవణ కీర్తనః । హృద్యన్తస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥ స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య హరిః పరేశః । వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్ట ’ ఇతి. చ శబ్దాత్స్వ భక్తభక్తానామపి దోషాన్నాశయతీతి సూచయతి, “ ¶సముద్ధరన్తి యేవిప్రంసీదన్తం మత్పరాయణమ్ । తానుద్ధరిష్యే నచిరాదాపద్భ్యో నౌరివార్ణవా’దితి హి శ్రూయతే. స్మర్యతేచ “మమ మద్భక్త భక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత ’ ఇతి. *తస్మాత్కథం చిత్కృతాగసోపి స్వభక్తాదీన్ భగవాననుగృహ్ణాత్యేవేత్యధ్యవసీయతే. ... ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తా ననుగ్రహకాతరపరమకారుణికో భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహత ఇత్యాహ,

—* ౩౦॥ సూ॥ సర్వోపేతా చ తద్దర్శనాత్ *—

సర్వస్మిన్ కాలే సర్వస్మిన్ దేశేచ రక్షణార్థ ముపైతి- స్వభక్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతా చే, శ్వరో భవతీత్యవగన్తవ్యమ్. కుతః ? తద్దర్శనాత్ “ నిరపేక్షం మునింశాన్తం నిర్వైరం సమదర్శినమ్ । అనువ్రజామ్యహంనిత్య” మిత్యత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీప వర్తిత్వదర్శనాత్. ... ... *

—* ౩౧॥ సూ ॥ వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్*—

నను “అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో వికరణత్వంహి శ్రూయతే, వికరణత్వమ్ - దేహేన్ద్రియాసు రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

¶ సముద్ధరన్తి - అశనవసనా ద్యుపకృత్యా దారిద్ర్యా న్మోచయన్తీత్యర్థః. ఆపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

తృత్వ మీశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతేచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్తవ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, "అవతారాహ్యసఙ్ఖ్యేయా హరేస్సత్వ నిధేర్ద్విజాః । యథావిదాసినగకుల్యాస్సరసస్స్యుసహస్రశః ॥ విశ్వతశ్చక్షు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్తఉతవిశ్వతస్పా" ది త్యాద్యామ్నాయై రేవ శ్రీభగవతో ఽప్రాకృత దివ్యమఙ్గళ విగ్రహాదిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యర్థః, §తతశ్చఅపాణిపాదశ్రుతిః భగవతః ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాద్యభావవత్త్వంశాస్తియతీతి మన్తవ్యమ్, తస్మాత్స్వభక్తానుగ్రహనార్థమప్యేకం రూపంభగవాన్ ధారయతీత్యభిప్రాయః. ... ...

—※ ౩౨ ॥ సూ ॥ నప్రయోజనవత్త్వాత్ ※—

న చేతఃపరం భగవతోఽసఙ్ఖ్యేయావతారాభ్యుపగమః కిమర్థ ఇతి వివదితవ్యమ్, కస్మాత్ ? ప్రయోజనవత్త్వాత్- "యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయేరూపాణి ధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయే" త్యాదౌ తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్టనిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవణాదిత్యర్థః, యస్మాదసఙ్ఖ్యేయావతారో భగవాన్ శ్రీహరిరవశ్యం భజనీయఇత్యధికరణ తాత్పర్యార్థః ప్రత్యేతవ్యః. ... ...

౭॥ స్వపక్షదోషాదనాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—※ ౩౩ ॥ సూ ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ ※—

※ 'జన్మాద్యస్యయత' ఇత్యాదిభిస్సూత్రైర్నస్తత్రతత్రేశ్వరఏవజ

---

§ అపాణిపాదశ్రుతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥౨॥సూ॥౮॥

※ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రిత్యాస్య జన్మాధికరణైః హేతుహేతు మద్భావసఙ్గతిం వ్యనక్తి (జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిస్సూత్రైరి) రితి - ఆదినా "ప్రకృతిశ్చ - కృత్స్నప్రసక్తి" రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గృహ్యన్తే

గన్నిర్మీయతే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సన్దిహ్యతే, కిం విశ్వవిచిత్ర నిర్మాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్య ప్రయోజనం ప్రవృత్తయో భవన్తి ? ఆహోస్విదనపేక్ష్యైవ ప్రయోజనం లీలారూపాః ప్రవృత్తయో భవన్తి ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే ¶ప్రతిపాద్యతే- (లోకవత్తు)తి - తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మాణే ఈశ్వరస్య లీలారూపా ఏవ కేవలం ప్రవృత్తయో భవితుమర్హన్తీతి నిశ్చీయతే, అత్ర దృష్టాన్తః- (లోకవ)దితి - యథా వా లోకే అర్భకస్యాన్తరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం లీలారూపా ఏవ విహారాదిషు ప్రవృత్తయో భవన్తి తద్వదేవ భగవతో ఽవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వరస్య జగద్వివిధనిర్మాణే లీలారూపాః ప్రవృత్తయో భవన్తీతి స్థితమ్.

నన్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిర్మాణే లీలారూపా ప్రవృత్తిరోపపద్యతే, తస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యప్రసంగాదత ఉత్తరం పఠతి,

—* { ౩౪॥ సూ॥ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథా హి దర్శయతి } *—

దేవాసుర రాక్షస పిశాచ మనుష్యాఢ్య దరిద్ర సజ్జన స్త్రీపురుషసుఖిదుఃఖిగోమహిష సింహగజాహి నకుల కాక గరుడ ద్రుమగుల్మాద్యనన్త వికల్పం జగన్నిర్మాణస్యాపీశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృ

¶ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తేః స్వప్రయోజనాపేక్షత్వస్య దృష్టత్వాత్తద్వదీశ్వరస్యాపి జగన్నిర్మాణే ప్రయోజనమపేక్ష్య ప్రవృత్తయో భవన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః । జీవన్తి నాత్మార్థ"మిత్యాదౌ పరీక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రవృత్తేః పరార్థత్వోపలమ్భాత్తద్వదవాప్తసమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్నిర్మాణ ప్రవృత్తయోఽపి పరార్థా ఏవ భవన్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయతి - (ప్రతిపాద్యతే) త్యాదినా ... ...

[illegible] న భవతః, తత్ర వైషమ్యమ్ - విషమసృష్టిః, నైర్ఘృణ్యమ్ - దుఃఖయోగ సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్పునరేతే న భవతః, సాపేక్షత్వాత్ - విషమ నిర్మాణ హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత పుణ్యపాప సాపేక్షః ఖల్వీశ్వరో విశ్వం వివిధం నిర్మిమీతే, కథమస్య వైషమ్యాదికం ప్రసజ్యేత, యది చేశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో వైపరీత్యేన దుఃఖసుఖినో నిర్మిమీతే, తదా స్యాదస్య తే స్యాతామ్, న త్వేవ మీశ్వరో నిర్మిమీతే, అతోఽయం భగవానీశ్వరః పరమకారుణికః పర్జన్యవద్విశ్వం నిర్మిమీతే, యథా పర్జన్యః ప్రవర్షన్ ద్రుమలతా వ్రీహియవ మాష తిలాదీని నిర్మమాణోఽపి న తద్వైషమ్య హేతుర్భవతి, కింతు తత్తద్బీజాన్యేవ తత్తద్వైషమ్య హేతవః, ఏవమీశ్వరోఽపి విశ్వం వివిధం నిర్మమాణోఽపి న తద్వైషమ్య హేతుర్భవతి, కింతు తత్తజ్జీవకర్మాణ్యేవ తత్త ద్దేహాదివైషమ్య హేతవో భవన్తీతి ద్రష్టవ్యమ్. ¶ తస్మాదీశ్వరే నైవ దస్యైవ దోష ఇత్యనుసన్ధేయమ్, తథాహి దర్శయతి - కర్మానుగుణమేవహి జగన్నిర్మాణం దర్శయతి శ్రుతిః "మామశోచయత సర్వ స్స్వకృతం విన్దతేఽవశః - సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ పాపో భవతీ"తి. ... ...

—* { ౩౫ ॥ సూ ॥ న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ } *—

నను జీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమ్బన్ధాభావేన సృష్టిసమయే విషమ నిర్మాణ హేతుభూత జీవసుకృత దుష్కృత కర్మణా మభావా త్తద్విభాగో దుర్ఘటఏవ. తతశ్చ తదవిభాగా త్త్వీశ్వరమేవ జగద్విషమం సృజతీశ్వరే వైషమ్యాదికం ప్రసజ్యతఏవ, తతశ్చ "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వా"దిత్యేతదయుక్తం

¶ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిరర్థకం వాక్యమ్. ... ...

వచఇతిచే నైతదేవమ్, కస్మాత్ ? అనాదిత్వాత్ - జీవ సంసార స్యానాదిత్వేన తద్ధేతు భూత సుకృతదుష్కృత కర్మణా మప్యనాదిత్వాత్ , ఉపపద్యతేచ సంసారస్యానాదిత్వమ్ , యది స్యాదాదిమాన్ సంసార స్తర్హి తేన విముక్తానామపి పునస్సంసారో త్పత్తిః ప్రసజ్యేత, యద్యేవం బ్రూయాత్కశ్చిద్భవన్మతే న కర్మణావినా శరీరంసమ్భవతి, నాపి శరీర మన్తరేణ కర్మనిష్పద్యతఇ తీత రేతరాశ్రయత్వ ప్రసజ్గఇతి- తర్హి తం ప్రత్యేవంబ్రూయాత్, బీజాఙ్కురన్యాయేన కర్మశరీరయోః ప్రవాహస్యానాదిత్వా దితరే తరాశ్రయ దోష పరిహార స్సమ్భవతీతి. ఉపలభ్యతేచ సంసార స్యానాదిత్వం శ్రుతిస్మృత్యోః "హేతుర్జీవోస్యసర్గాదావవిద్యా కర్మకారకః" తథా "సహోవాచయ ఏష దేహాత్మ మాసినాంస త్త్వాది గుణవిశేష వికల్పితకుశలాకుశల మిశ్రవ్యవహారకర్మ వినిర్మిత వివిధ దేహావలిభిర్వియోగ సంయోగా ద్యనాది సంసారా నుభవస్య ద్వారభూతేన షడిన్ద్రియవర్గేణే' త్యాది శ్రుతిషు. అత్రసంసారస్య తద్ధేతూనాం కర్మణాంచానాదిత్వం స్పష్టతయోపలభ్యతే, స్మృతిస్తు ' నరూపమస్యేహ తథోపలభ్యతేనాన్తోనచాదిర్నచ స మ్ప్రతిష్ఠే ' త్యాది రూపా. ¶తతశ్చపరమ కారుణికస్య తత్తత్క ర్మానుగుణ్యేన వివిధం జగ త్సృజత ఈశ్వరస్య కల్పతరు స్వభావ త్వాద్వైషమ్యాది రహితత్వముపపన్నతమమేవ భవతి, తదేత దభి ప్రేత్యామ్నాయతే " చిత్రంత వేహితమహో మితయోగ మాయా లీలావిసృష్ట భువనస్య విశారదస్య। సర్వాత్మనస్సమదృశోవిషమస్స్వ భావో భక్తప్రియోయదసికల్పతరుస్వభావ'ఇత్యాదిషు. తస్మాద్వైష మ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వా, దిత్యేతత్పూర్ణంవచఇతి ధ్యేయమ్.

—* ३౬॥ సూ॥ సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ *—

¶ శ్రీభగవతి వైషమ్యాది దోషాభావంనిగమయతి- (తతశ్చే) తి.

" ధర్మస్సాత్యాద్యతోజ్ఞానం వైరాగ్యంచ చతుర్విధమ్। ఐశ్వర్యంచాష్టధాయస్మాద్యశశ్చాత్మమలాపహా " మిత్యాదిషు శూ్రియమాణా అనితర సాధారణాస్సర్వే ధర్మాదయ స్సర్వేశ్వరే భగవతి నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధత్వే నోపపద్యన్తే, †అతో వైషమ్యాది రహితః పరమకారుణికోయమఖిల జగజ్జనకో భగవాన్ శ్రీ నారాయణఏవ సర్వైః పరమాదరేణ భజనీయఇతి నిశ్చీయతే.

౮॥ లీలాకైవల్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౬॥

† అధికరణ ముపసంహర న్నేతత్పాదార్థం చోప సంహరతి- (అత) ఇతి. అ॥౮॥ సూ॥౬॥ ... ...

శ్రీ సీతా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య
ద్వితీయపాద ప్రారమ్భః

—॥ రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ ॥—

¶ 'ఈక్షతేర్నాశబ్ద' మిత్యాదిభిస్తత్ర తత్ర సాఙ్ఖ్యమతం కిం చిత్కిఞ్చిత్ప్రత్యాఖ్యాతమ్, తథాపి పూర్వస్మిన్పాదే 'అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వా' దిత్యాదినా వేదాన్తాది నిఖిల శాస్త్ర విరుద్ధం జగదసత్యవాదిమతం ప్రత్యాఖ్యాయ 'ఏతేన శిష్టా పరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతా' ఇతి తద్వద్వేదాన్తాది విరుద్ధానాం సాఙ్ఖ్యాది మతానా మపి ప్రత్యాఖ్యాన మతిదిష్టమ్, అధునాఽనేన ద్వితీయేన పాదేన తేషు సాఙ్ఖ్యవైశేషికసౌగత పాశుపతేషు వాక్యాభాసయు క్త్యాభాస విరోధాన్ క్రమేణ ప్రదర్శ్య తానిసమ్యఙ్నిరస్యన్తే,ననువే దాన్తత్వాదిహాముముక్షూణాం మోక్షసాధనీభూత పరమాత్మోపా

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

సాఙ్ఖ్యతార్కికబౌద్ధాశ్చ జైనాః పాశుపతాస్తథా । యస్య తత్త్వం (తత్త్వేనయం) నవిన్దన్తిస రామశ్శరణంమమ ॥

¶ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ న్యాయమనుసృత్య "ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః" ఇత్యనేన సూత్రేణాస్య హేతుహేతుమద్భావ సఙ్గతిం వక్తుమాహ - (ఈక్షతే) రిత్యాదినా (సమ్యఙ్నిరస్యన్త) ఇత్యన్తేన = సమ్యక్పదేనాస్యపౌనరుక్త్యదోషం నిరస్యతి, పూర్వోత్తర పాదసఙ్గతిశ్చైయ మేవేతిద్రష్టవ్యమ్

సన ప్రదర్శనాయ స్వపక్షస్థాపనమేవ కేవలం కర్తుముచితమ్, న
తు కణభక్షాది మతవర్తేఽవలాభి ర్యుక్తిభిః కించిదపి సిద్ధాన్తం సా
ధయితు మన్యమతాని దూషయితుం వోచితమ్, తతశ్చానేన పర
విద్వేషకరేణ పరపక్ష ప్రతిక్షేపేణ నకిఞ్చిత్ప్రయోజనంప్రపశ్యామ
ఇతిచేద్బాఢమేవ,తథాపిమహాజనప్రణీతానిమహాన్తిసాఙ్ఖ్యాదీనితన్త్రా
ణ్యపిమోక్షసాధనప్రదర్శనాయప్రవృత్తానీతిమన్దప్రజ్ఞాముముక్షవోఽమ
న్యేరన్, నతుప్రేక్షావన్తోముముక్షవః, అతోమన్దప్రజ్ఞానామపి ముము
క్షూణాంతానిసాంఖ్యాదీనితన్త్రాణ్యసారాణీత్యధ్యవసాయ సిద్ధయే
తేషాంతన్త్రాణాం నిరాకరణారమ్భ ఉచితఏవ,తస్మాత్తన్నిరాకర
ణార్థోఽయంద్వితీయపాదఇతిప్రత్యేతవ్యమ్, అథమన్త్రఆమ్నాయతే,
' అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాంజనయన్తీగ్ స
రూపామ్ । అజోహ్యేకోజుషమాణోను శేతే జహాత్యేనాం భుక్త
భోగామజోన్య ' ఇతి. అత్ర ప్రధానస్య స్వతో విశ్వ స్రష్టృత్వం
శ్రూయతే, ఇతర శ్రుతిషుత్వీశ్వరాధిష్ఠితస్య విశ్వస్రష్టృత్వంశ్రూ
యతే, కిమిహ విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవృత్తి రీశ్వరానధిష్ఠితస్య ప్ర
ధానస్యోపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్తదధిష్ఠిత స్యైవో పదిశ్యతే? ఇతి
సంశయః, తత్ర కిం తావత్ ప్రాప్తమీశ్వరానధిష్ఠితస్య తస్య వి
శ్వసృష్ట్యాది ప్రవృత్తి రుపదిశ్యత ఇతి, కుతః? ' బహ్వీం ప్రజాం
జనయన్తీగ్ సరూపా' మితి ' ప్రకృతేః క్రియమాణానిగుణైః కర్మా
ణిసర్వశః । అహఙ్కారవిమూఢాత్మాకర్తాఽహమితి మన్యతే ' ఇతి
చైవమాది శ్రుతి స్మృతిభ్యాం ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృ త్త్యవగ
మాదీశ్వరానభ్యుపగమా చ్చేత్యేకం ప్రాప్తే బ్రూమః, పరమాత్మా
ధిష్ఠితస్యైవ తస్య రథోగచ్ఛతీతివ త్ప్రవృత్తి రుపదిశ్యతే, కుతః?
' భూతైర్యదాపఞ్చభిరాత్మసృష్టైః పురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మిన్ ।
స్వాంశేనవిష్టః పురుషాభిధాన మవాపనారాయణ ఆదిదేవ' ఇత్యా

చిషు శూ్రియమాణాయా స్సర్వజ్ఞ విరచిత విశ్వ రచనాయా అచే
తన కర్తృత్వానుపపత్తేః ; అతఏవానుమానం ప్రధాన మీశ్వరాన
ధిష్ఠితం సజ్జగత్కర్తృ నభవతి, *అనుమీయతఇత్యనుమానమ్- ప్ర
ధానమ్, సాఙ్ఖ్యైర్హి 'సామాన్యతస్తుదృష్టాదతీన్ద్రియాణాంప్ర
సిద్ధిరనుమానా' దిత్యాదినాఅతీన్ద్రియంప్రధాన మనుమీయతే, అ

---

* సాఙ్ఖ్యమతానుసారే ణానుమానపదం వ్యాచష్టే - (అనుమీ
యతఇత్యనుమాన) మిత్యాదినా - "సామాన్యతస్తుదృష్టా" దితి
సాఙ్ఖ్యకారికాయాఅయమర్థః, సుఖదుఃఖమోహాత్మకతయా సా
మాన్యవతాం ఘటపటాదికార్య వస్తూనాందృష్టాత్ - ప్రత్యక్షాత్ప్ర
సిద్ధః, అతీన్ద్రియాణాం ప్రధానాదీనా మనుమానాత్ప్రసిద్ధిరితి .
ఇత్యాదినేత్యతాదినా "భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయాచ్ఛ
క్తితఃప్రవృత్తేశ్చ । కారణకార్య విభాగా దవిభాగా ద్వైశ్వరూప్య
స్య" ఇత్యనుమాన కారికా గృహ్యతే, తదర్థస్తు - క్షిత్యాదిభేదా
నాం ప్రపఞ్చానామ్, కారణమ్ - అవ్యక్తమ్, పరిమితత్వాత్; ఘ
టకారణ వత్, ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేరనభివ్యక్త ఘటాదిరూప కార్యా
త్మకత్వేన మృదోప్యవ్యక్తత్వా న్నదృష్టాన్తే సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి ధ్యే
యమ్. తథా క్షిత్యాది సర్వం కార్యం సుఖదుఃఖమోహాత్మక వ
స్తుప్రకృతికమ్, తదన్వితత్వాత్; ఘటవదితి. తథైవఘటాదీనాంకా
రణశక్తితఃప్రవృత్తే ర్మహదాదికార్యాణామపి కారణశక్తితఃప్రవృ
త్తిర్వక్తవ్యా, మహదాదికార్య మవ్యక్తకారణకమ్, కారణశక్త్య
ధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్; ఘటవత్. అపిచ కారణాత్కార్యస్య వి
భాగో జన్మోపలభ్యతే, కారణాద్విభాగోనామకారణస్యావస్థాన్త
రాపత్తిః, పృథివీతో మృజ్జాయతేతతోఘటఇత్యేవం విభాగోదృశ్య
తే, అవిభాగో- లయః, ప్రాతిలోమ్యేనా విభాగశ్చదృశ్యతే- ఘట
స్య మృదిలయః, తస్యాఃపృథివ్యామ్, తస్యాస్త్వప్సు, తాసాం తేజ

తోత్రానుమానపదేన ప్రధానస్య గ్రహణ మితి మన్తవ్యమ్, యదు
క్తమ్ ' బహ్వీం ప్రజాంజనయన్తీగ్ సరూపామ్- ప్రకృతేఃక్రియమా
ణానిగుణైఃకర్మాణి సర్వశ ' ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం ప్రకృతేస్స్వతః
ప్రవృత్త్యవగమాదితి*తదప్యనాలోచితవాక్యశేషేణప్రలపితమ్, 'యో
వ్యక్త జీవేశ్వరః'తథా'యోవ్యక్తేతిష్ఠన్నవ్యక్తాదన్తరోయమవ్యక్తం
సవేదయస్యావ్యక్తంశరీరం యోవ్యక్తమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మా
న్తర్యామ్యమృత ' ఇతిహి వాక్యశేషశ్శ్రూయతే, నైతావన్మాత్రే
ణ ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీత్యుచ్యతే, అపితు ' తమో
రజస్సత్త్వమితి ప్రకృతేరభవన్గుణాః । మయా సంక్షోభ్య మాణా
యాఃపురుషానుమతే నచే ' త్యాదిషు ప్రధానస్యేశ్వరాయత్త ప్ర
వృత్తి శ్రవణాదపి తస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీతి ప్రోచ్యతే, అత
శ్చన తస్యస్వతః ప్రవృత్తిః. ... ... *

—* ౨॥ సూ॥ §పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి *—

నఖల్వచేతనత్వేపి ప్రధానస్య సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి ర్విరు
ధ్యతే, యథా అచేతనస్యాపి పయసోదధిరూపేణ పరిణామరూప
ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, యథావా అచేతనస్యాప్యమ్బునో నాళికేర
జమ్బీరేషు రసాదిరూపేణ పరిణమితు ముత్స్రవణరూప ప్రవృత్తి రు
పలభ్యతే, ఏవం ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తిరుపలభతామ్ఃఇతి చే

సీత్యేతావిభాగా, వైశ్వరూప్యస్య- దేహాదికార్యజాతస్య, దృశ్యమా
నౌ పృథక్పృష్ఠీ కృతౌ తౌ క్వచిత్కారణే విశ్రాన్తౌ,విభాగత్వాదవి
భాగత్వాచ్చ ఘటవిభాగా విభాగవదితి ; తద్విశ్రాన్తి కారణంచ
ప్రధానమితిజ్ఞేయమితి. ... ... *

* (అనాలోచితవాక్యశేషేణే) తి = అస్యపురుషేణేతి శేషః.

§ దృష్టాన్తబలేన ప్రధానస్య స్వతఃప్రవృత్తిముపపాదయన్నీశ్వ
రాభ్యుపగమ మాక్షిపతి - (పయోమ్బువ) దితి. ...

త్తదతిమన్దమ్, యత స్తత్ర పయోమ్బునోరపీశ్వరాయత్తైవ ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, 'యో౽ప్సుతిష్ఠన్నద్భ్యో౽న్తరో యమాపో న విదుర్యస్యాపశ్శరీరం యో౽పో౽న్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాది శ్రుతేః; (యద్వా అపరేయం వ్యాఖ్యా) అచేతనస్యాపి ప్రధానస్య పయోమ్బువత్స్వతః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే, తథాహి యథా ౽చేతనస్యాపి పయసః క్షీరస్య వత్స వివృద్ధి నిమిత్తం స్వతః ప్రవృత్తిరుపలభ్యతే, యథావామ్బునో౽ద్రివిద్యుత్పన్నస్యోదకస్యదూరవృత్తి జనప్రాణనాప్యాయనార్థం స్వతః ప్రవృత్తిరుప లభ్యతే, తద్వదచేతన స్యాపి ప్రధానస్య స్వతస్సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి రుపపద్యత ఇతి చేదత్ర బ్రూమః, తత్రాపి దృష్టాన్త భూతయోః పయోమ్బునో రపి ప్రవృత్తేః పరమాత్మాధిష్ఠిత తత్తదభిమాని చేతన ప్రవృత్తి నిబన్ధనత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్. ఇతరథా చేతన పరిత్యక్తాద్దేహాదపి వత్సాది వివృద్ధినిమిత్తం స్వత ఏవ క్షీరాదేః ప్రవృత్తిః ప్రసజ్యేత, అపిచామ్బ్వాదిషు తత్తదభిమానిన్యో దేవతాస్సన్తీతి 'మృదబ్రవీదాపో౽బ్రువన్' ఇత్యాది శ్రుతిర్గఙ్గా యమునాది పుత్రాభిష్వనుతా దయశ్చ సూచయన్తి, అతః పయోమ్బువదితి దృష్టాన్తో ౽నుపపన్నః.

—※ ౩ ॥సూ॥ *వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ ※—

అపిచేశ్వరవ్యతిరేకేణ ప్రధానస్యావస్థానశ్రుత్యభావాజ్జడస్యతస్యేశ్వరవత్ 'బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ'త్యాదిసఙ్కల్ప పూర్వకసృష్ట్యాదిలీలాపేక్షావిరోధాచ్చతస్యాస్స్వతః ప్రవృత్తిరనుపపన్నైవ.

—※ ౪ ॥సూ॥ అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్ ※—

స్యాదేతద్ధేన్వాద్యుపభుక్తస్య తృణపల్లవోదక తూల బీజాదే ర్నిమిత్తాన్తర మనపేక్ష్యైవ క్షీరరూపేణ పరిణామలక్షణ ప్రవృ

---

*పునః పరమాత్మ పారతన్త్ర్యం ప్రధానస్యోపపాదయతి (వ్యతిరేకే)తి.

త్తిరుపలభ్యతే, తద్వత్ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తిరుపలభ్యతా
మితి చేత్తన్నసాధీయః, కుతః? అన్యత్రాభావాత్ - అన్యత్ర- అనడు
హాద్యుపభుక్తస్య ప్రహీణస్యాపి తృణాదేః క్షీరరూపేణపరిణామా
భావమేవపశ్యామః, తస్మాన్నతృణాదివదిత్యుదాహరణం సఙ్గచ్ఛతే.

—*॥ సూ॥ పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి*—

స్యాదేతత్పరమపురుషా ప్రవర్తితమపి ప్రధానజీవాఖ్యగపురుష
స్తత్సన్నిధానమాత్రేణవా తస్య భోగాపవర్గార్థం సర్గాదౌప్ర
వర్తయతీత్యభ్యుపగచ్ఛామః, యథావా గమనశక్తివికలోదృక్ఛ
క్త్యతిరేకః పురుషోగమన శక్త్యతిరేకం దృక్ఛక్తివికలం పురుషంప్ర
వర్తయతి, యథావా అయస్కాన్త మణిసన్నిధానాదయః ప్రవ
ర్తతే తద్వదితిచేదత్రోచ్యతే, తథాపి భవన్మతే తాదృశదృష్టా
న్తే పరిమార్గితేపి ప్రధానస్యపురుష నిబన్ధనప్రవృత్తిర్నోపపద్య
తే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాన్నిర్గుణత్వాచ్చ; దృష్టాన్తేహిపం
గోః పురుషస్య గమనవ్యాపార వికలత్వేపి దృక్ఛక్తివికలంప్రతి మా
ర్గోపదేశస్యాపేక్షితాద్వ్యాహరణ వ్యాపారోపదేశ లక్షణప్ర
వృత్తిర్దృశ్యతే, అన్ధస్య చాక్షుష వ్యాపారవిరహేపితస్మిన్ పంగూ
పదేశాది గ్రహణస్యాపేక్షితాద్వ్యాహరణ ప్రవృత్తిలక్షణ శ్చేతన
ధర్మోదృశ్యతే, తస్మాత్పురుషవదితి దృష్టాన్తోనుపపన్నః, తథైవా
శ్మవదితి దృష్టాన్తోప్యయస్కాన్త మణిసన్నిధానాదయఃప్రవృత్తౌ
చేతనకర్తృకాయస్కాన్తమణిసన్నిధానసమవధానమయసోదృశ్యతే,
దార్ష్టాన్తికేతు నతుప్రధానస్య పురుష సన్నిధాన సమవధాయకః
కశ్చిదపి దృశ్యతే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాత్ప్రధాన స్యాచేతన
త్వాచ్చ; యదిచ తస్య పురుష సన్నిధానం సదాతన మిత్యుచ్యతే
తదా పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనప్రధానస్య నిత్యం సర్గాదిప్ర
వృత్తిప్రసంగో దుర్వారః. ... . *

—✽ ౬ ॥సూ॥ ¶ అఙ్గిత్వా నుపపత్తేశ్చ ✽—

అపిచ భవన్మతే ప్రతిసర్గావసరే సత్త్వ రజస్తమసామన్యోన్యమఙ్గాఙ్గిభావ ముత్సృజ్యసామ్యేనావస్థానం ప్రధాన మభ్యుపేయతే, తస్యా మవస్థాయా మచేతనస్య క్షోభయితు రభావేన వైషమ్యాభావా త్సత్త్వాదీనా మితరేతర మంగాఙ్గిభావా నుపపత్తేశ్చగుణవైషమ్య నిబన్ధనో మహదాది సర్గోదురుపపాదః.

—✽ ౭॥ సూ॥ § అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్ ✽—

అన్యథా- (/) హేత్వన్తరేణ, ప్రధానస్యకర్తృత్వానుమితౌ సత్యామపి; కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వ నియమేన 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచే' త్యాదిషు శ్రూయమాణ సర్వజ్ఞత్వ సర్వ శక్తిత్వాదీనా మసమ్భవా దచేతనస్య తస్య తత్తచ్చేతనకృత ప్రాక్తనపుణ్యాపుణ్యానుగుణ చతుర్విధ భోగాయతన రచయితృత్వం నోపపద్యత ఏవ.　...　...

—✽ ౮॥ సూ॥ ✽అభ్యుపగమేప్యర్థాభావాత్ ✽—

ప్రమాణమన్తరావిస్రమ్భేణ ప్రధానస్య స్వతః కర్తృత్వాభ్యుపగమే ప్యయమేవ దోషగకృతః, అర్థాభావాత్- ఏవమభ్యు

¶ ప్రధానస్యస్వాతన్త్ర్యే ఽనుపపత్త్యన్తరమాహ- (అఙ్గిత్వే)తి.

§ యదప్యాహురనుమానం సాఙ్ఖ్యాః, ప్రధానంజగత్కర్తృ, ఉపాదానత్వాత్; వ్యతిరేకే పాదానాత్పరవదితి తద్దూషయతి - (అన్యథానుమితా) వితి.　...　...　✽

(/) (హేత్వన్తరేణేతి)= యథోక్తోపాదానత్వహేతునేత్యర్థః, అస్య ఘటాద్యుపాదానాదౌ వ్యభిచార దర్శనా దప్రయోజకత్వ మితి భావః　...　...　...✽

✽ వైస్రమ్భికరీసాంఖ్యాభ్యుపగమందూషయతి- (అభ్యుపగమే) వితి.

పగమే జీవానాం పురుషార్థాభావః ప్రసజ్యేత, తథాహి ప్రకృతి పురుషయో ర్నిత్యత్వేన స్వైరిణీవత్స్వతః ప్రవృత్త మానయాః ప్రకృత్యాః కదాచిదపి వియోగాసమ్భవాత్పురుషస్య ప్రకృతే రాత్యన్తిక ప్రహాణరూపో మోక్షో దుర్లభ ఏవ, తస్మాదయమభ్యుపగమ స్సాఙ్ఖ్యానామనర్థకః. ... ...

——*౯॥ సూ॥ *విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్ *——

కిం బహునోక్తేన, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యమతమసమఞ్జసమేవభవతి, కస్మాత్? విప్రతిషేధాత్ - తథాహ్యత్ర పూర్వాపర విప్రతిషేధో దృశ్యతే, సాంఖ్యాఃకిల 'పురుషో ద్రష్టా భోక్తానుపకారీచేతి, ప్రకృతిః-కర్త్రీ, పురుషభోగాపవర్గార్థం నిత్యంసర్గాదౌ ప్రవర్తమానా భవతి, తస్యైవ సాధన భూతయా పురుషో భోగ మపవర్గంచాశ్నుత ఇతి చ వదన్తస్తద్విపరీత్యేన పురుషశ్చైతన్యమాత్ర వపుః పుష్కర పర్ణవన్నిర్లేపో నిర్గుణోనిర్వికారో సకర్తా వభోక్తా నద్రష్టేతిచ అతఏవ పురుషో నబధ్యతే,న మోక్షసాధనం ప్రకృతి పురుషవివేక జ్ఞానలక్షణ మనుతిష్ఠతి, నముచ్యతే' ఇతిచవదన్తి, *ప్రకృతి రచేతనభూతైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మంచైతన్యం స్వస్మిన్నధ్యస్య స్వధర్మంకర్తృత్వం పురుషేచాధ్యస్య పురుషస్యాపవర్గార్థం వివేక జ్ఞానలక్షణం సాధనం స్వయ మనుష్ఠాయ తం మోచయతీ'తిచ వదన్తి; ¶ ఏవంపూర్వోత్తరవాక్యవిరోధాదపితన్మతమసమఞ్జస మిత్యభిప్రాయః. ... ...

---

* స్యాదేతత్సాంఖ్యాభ్యుపగమస్య యుక్తియుక్తత్వేన ప్రమాణమూలత్వా త్తత్సామఞ్జస్య మత స్తదపితత్వజిజ్ఞాసుభి రఙ్గీకార్య మతఆహ - (విప్రతిషేధా) దితి . ...*

¶ ప్రకృతి జీవేశితుః పరమాత్మన స్స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కర్తృత్వపరస్య వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయ

౧ ॥ రచనానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

—॥౧౦॥సూ॥మహద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్॥—

‡ అత్రాసమఞ్జసమిత్యనుచరతి, ప్రమథితో నిరీశ్వరసాఙ్ఖ్యసమయః, అధునా పరమాణుకారణవాదః ప్రమథ్యతే, కథం తద్వాదః పునరవగమ్యతే? పూర్వపక్షప్రాప్తిముఖేనోచ్యతే, †కణభక్షాక్షచరణాభ్యాం హి పార్థివాది చతుర్విధ పరమాణూనాం జగత్కారణత్వమభ్యుపగమ్యతే, తత్కిం తేషాముపపద్యతే? ఆహోస్విన్నోపపద్యతే? ఇతి హి భవతి విశయః, తత్రోపపద్యత ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? ఆరభన్తే హి ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగత్పరమాణవః, తథాహి పార్థివాదయశ్చతుర్విధాః పరమాణవః ప్రళయకాలే అనారబ్ధ కార్యాస్తథా యోగం రూపాదిగుణవన్తః పారిమాణ్డల్య పరిమాణా అవతిష్ఠన్తే, అథ తే పశ్చాత్ §జీవాదృష్టసచివేశ్వర చికీర్షాసంజాతక్రియా మిథస్సంయుజ్యమానాస్సన్తో ద్వ్యణుకాది క్రమేణ నిఖిలం కార్యజాత మారభన్తే, తత్రోపాదానగత రూపాదిగుణా ఉపాదేయే

న్నధికరణ ముపసంహరతి - (ఏవ)మితి.   అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౯

‡ ముక్తిదశాయాం జీవస్య పాషాణకల్పతావాదిసాఙ్ఖ్యమత నిరాసాత్పరం జీవస్య తథావిధ ముక్తిదశావాది వైశేషికమతముపస్థితం నిరస్యత ఇతి సూత్రకారభావ మనుసరన్ ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వక్ష్యన్నిహాపేక్షితపదం పూర్వసూత్రాదనువర్తయతి - (అత్రే) తి - సఙ్గతిమాహ - (ప్రమథిత) ఇతి - నిరస్త ఇత్యర్థః. పరమాణుకారణవాద స్వరూపం పృచ్ఛతి - (కథ) మితి. పూర్వపక్షోపన్యాసేనైవ జ్ఞాతుం శక్యత ఇత్యర్థః.

† కణభక్షః-కణాదఋషిః, అక్షచరణః-గౌతమఋషిః, తాభ్యామ్. తత్- జగత్కారణత్వమ్, తేషామ్ - పరమాణూనామ్.

§ జీవాదృష్టసచివయా- జీవకర్మసహాయయా.   ...

స్వసజాతీయ గుణానారభన్తే, ఉపాదానోపాదేయయో రితరేతర మర్థాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్; తత్ర పారిమాణ్డల్య సంజ్ఞం పరమాణు గతపరిమాణంతు నద్వ్యణుక పరిమాణ మారభతే, పరిమణ్డలాదపి ద్వ్యణుకస్యాణుతరత్వ ప్రసంగాత్; కింతు పరిమణ్డల గతమేకత్వం తద్వ్యక్తిత్వం వాద్వ్యణుకే పరిమాణ మారభతే, ద్వ్యణుకాదిగత పరిమాణానితు త్ర్యణుకాదిషు పరిమాణాన్యారభేయుః, తత్రత్ర్యణుకాది క్రమేణ మహతీపృథివీ, మహత్యఆపః, మహత్తేజో, మహాన్వాయు రితి జీవాదృష్ట వశేనైవస్థావర జఙ్గమాత్మకం నిఖిలం జగదుత్పద్యతే. తత్రజీవానాంసంసారాత్మకైకవింశతి §దుఃఖధ్వంసఏవ మోక్షఃప్రత్యేతవ్యః, తానితుదుఃఖానిశరీర మేకమ్(౧), శ్రోత్రత్వక్ ఘ్రాణదృక్ జిహ్వామనశ్చేతీన్ద్రియాణిషట్(౬), తద్విషయాశ్శబ్దాదయష్షట్(౬), తాదృశేన్ద్రియజన్యజ్ఞానానిషట్ (౬), సుఖదుఃఖం చేతిద్వే(౨), ఆహత్యైకవింశతిః(౨౧), తత్రశరీరాదీనాందుఃఖహేతుత్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, సుఖస్యాపిస్వనాశజ్ఞానద్వారా దుఃఖస్మారకత్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, ఏవంవిధైకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసరూప మోక్షసాధనంతు దేహాది విలక్షణాత్మ జ్ఞాన మిత్యవగన్తవ్యమ్, ఏవముత్పన్నం జగత్సం జిహీర్షత ఈశ్వర స్వేచ్ఛయాజీవాదృష్టసచివయా సముత్పన్న క్రియావశాత్ప్రతిలోమ్యక్రమేణ వ్యుత్క్రమేణవా పృథివ్యాదీనాం కార్యాణాం త్రిసరేణుపర్యన్తం స్వావయవ విభాగేననాశేసతి స్థావర జఙ్గమాత్మక మఖిలం జగన్నశ్యతి, తత స్తాదృశ క్రియావశాదేవ పరమాణుద్వయ విభాగేసతి ద్వ్యణుకనాశః, అయమేవ మహాప్రళయః; తత్ర మహాప్రళయే పరమాణ్వాది నిత్యద్రవ్యాణి నిత్యగుణాదయశ్చ సన్తి, పునస్సర్గాదౌ యథోక్తక్రమేణ

§ దుఃఖధ్వంస ఏవేత్యేవేన ముక్తిదశాయాంజీవస్యాసర్వవిశేషతయా పాషాణ కల్పావస్థానం ద్యోతయతి. ... ...

జగదుత్పత్త్యర్థత్వే, అతస్తేషాం జగత్కారణత్వ ముపపన్నతర మిత్యే వం ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నైవోప పద్యతే, కుతః? తేషాం ప్రకృతి కార్యత్వాత్; తథా చామ్నాయ తే - "ఏవంనిరుక్తం క్షితిశబ్దవృత్త మసన్నిధానా త్పరమాణవో యే । అవిద్యయా మనసా కల్పితాస్తే ఏషాంసమూహేన కృతో విశే ష" ఇతి. అసన్నిధాత్ - విభాగాత్, అవిద్యయా - ప్రకృత్యా, మనసేతి తచ్ఛరీరక జీవాదృష్టం లక్ష్యతే, కల్పితాః - నిర్మితాః, వి శేషః- ఘటకుడ్యాదిః. నహి మహదాది సృష్టిద్వారా పరమాణూ పాదానకత్వేన ప్రకృత్యభ్యుపగమే విశ్వోత్పత్తి విరోధం పశ్యామః, మైవమపి మంస్థాః, పరిమణ్డలే ష్వవయవ ధారా విశ్రామానభ్యుప గమే సురగిరి సిద్ధార్థయో స్సామ్యాపత్తే స్తేషామవయవ ధారా విశ్రామావయవత్వేన పరమాణూనాంనిత్యత్వేనతి జగత్కారణత్వ ముపపత్స్యత ఇతి సురగిరి సిద్ధార్థయోరుచ్చావచత్వస్య ప్రకృతావ వయవ ధారావిరామా భ్యుపగమే వ్యుపపత్తేః, విచిత్ర భువన స ర్జన చతురేశ్వర సఙ్కల్పవిరచితతయా తయోస్సామ్యా ప్రసక్తే శ్చ; అపిచ రూపాది మత్త్వాభ్యుపగమా త్పరమాణూనా మనిత్య త్వ సావయవత్వాదికమేవ స్యాత్, రూపాదిమత్సు ఘటాదిష్వని త్యత్వ సావయవత్వా ద్యుపలబ్ధేః; యది పరమాణూనామనిత్యత్వా ది వ్యుదాసాయ రూపాదిరహితత్వ మభ్యుపేయేత తర్హి కా ర్యగుణానాం కారణగుణ పూర్వకత్వం ప్రవసేత్, తదప్రవాసా ర్థం రూపాదిమత్త్వా భ్యుపగమే పునస్తేషా మనిత్యత్వ ప్రసక్తి స్త

¶ ఏతన్మతస్య భ్రాన్తిమూలకత్వద్యోతనాయ పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నోపపద్యత ఇతిసిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇ త్యాదినా. పరమాణూనాం ప్రకృతికార్యత్వం దర్శయతి - (తథా చామ్నాయత) ఇతి ... ... *

దవస్థ ఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్. తతశ్చానిత్యతయా సర్గాదా వభావా త్పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నసిద్ధ్యతి, *అతో హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుక పీలుభ్యామ్, మహద్దీర్ఘవత్ - మహత్-మహత్త్వమ్, పరిమాణవిశేషః; దీర్ఘః- దీర్ఘత్వమ్, తచ్చతథా, వాశబ్దో ఽవధారణే, తత్పరిమాణకమేవ విశ్వముత్పద్యత ఇత్యేతదసమఞ్జసమ్, అవేద సమామ్నాతానుమానికేశ్వరాభ్యుపగమాచ్చ.

——*౧౧॥సూ॥ ¶ ఉభయథాపి నకర్మాతస్తదభావః*——

ఇతశ్చ పరమాణూనాం కారణత్వ మసమఞ్జసమ్, జీవాదృష్టం పరమాణుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుక్తమ్. తత్కిం పురుషగతమ్? ఉత పరమాణుగతమ్? ఆద్యే పురుషగతాదృష్టేన పరమాణుషు చేష్టాభ్యుపగమే తద్రీత్యేదానీ మప్యన్యాదృష్టే నాన్యస్య సమ్భోగప్రాప్తిః ప్రసజ్యేత, అతో నపురుషగతాదృష్టం పరమాణుషు క్రియోత్పాదకం భవేత్, యది చాదృష్టాశ్రయ పురుషసమ్బన్ధ ఏవ పీలుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుచ్యతే తదా తేషాం తత్సమ్బన్ధసాతత్యాత్ప్రవృత్తేరపి సాతత్యం ప్రసజ్యేత, ఏవంచ నియతస్యైకస్య చిత్కర్మ నిష్పాదకస్యాభావా న్నాణుష్వాద్యం కర్మ స్యాత్, కర్మాభావా త్తజ్జనిత సంయోగాభావః, తదభావాచ్చ తన్నిబన్ధన ద్వ్యణుకాదికార్య జాతానుత్పత్తి రితి. అన్త్యేచైవ మేవాచేతనే ష్వణుష్వదృష్టస్య దురన్వయాత్కర్మాద్యుత్పత్త్యసమ్భవో ద్రష్టవ్యః, అపి చైతజ్జీవ భోగమాత్రం తదదృష్టాయత్తమిత్యభ్యుపగతమ్, నతుస్ర

---

* ఏవమార్థికమణువాద నిరాసముక్త్వా సూత్రశాబ్ద నిరాసం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (అతో హ్రస్వ పరిమణ్డలాభ్యా) మిత్యాదినా. ¶ యదుక్తం జీవాదృష్టసచివ యేతి జీవాదృష్టస్య పరమాణుషు క్రియోత్పాదకత్వం తన్నిరస్యతి సూత్రకారః - (ఉభయథాపీ) తి. ... ...

ష్టేర్యది, అతశ్చోభయథాపి జీవకర్మణ సపరిమణ్డల క్రియోత్పాద కం భవితుమర్హతి, యద్యప్యేతన్మతే అనుమానికేశ్వరః కల్పితః, తథా ప్యానుమానికేశ్వరాసిద్ధేస్తదిచ్ఛయాపి పరిమణ్డల చాలనాదికం న సమ్భవతి, అపి చైషాం ప్రతిసర్గ ప్రక్రియాప్య నుపపన్నా, త దా అవయవ విభాగ జనక క్రియోత్పాదకా దృష్టాభావాత్; అ తః పరమాణు క్రియాభావాదేవ తత్సంయోగ విభాగాయత్త విశ్వో త్పత్తి ప్రళయోపపాదనాభావః ప్రత్యేతవ్యః.

——*౧౨॥ సూ॥* సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః *——

అవయవిగుణ కర్మజాత్యాదీనా మవయవాదిభ్యో థాన్త రత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన త్రైస్సమవాయాఖ్య సమ్బన్ధో భ్యుపగతః, అత శ్చ తత్తత్సమవాయస్యాపి స్వాశ్రయాదర్థాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వే న సమవాయాన్తరస్యావశ్య మభ్యుపగమనీయ తయా తస్య పూర్వ సమవాయ సామ్యాదేవం క్రమేణ తస్యాపి సమవాయాన్తరాభ్యు పగమే అనవస్థితేశ్చైతన్మత మసమఞ్జస మిత్యర్థః, నహిసమవా యస్య స్వపర పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితివక్తుంయు క్తమ్. అవయవాదీనామేవ తథావిధ పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వా భావికమితి వక్తుముచితత్వాత్.

——* ౧౩॥ సూ॥ నిత్యమేవచ భావాత్ *——

అపొచః, సమవాయసమ్బన్ధస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమస్సమ్బన్ధినో నిత్యత్వాభ్యుపగమ మన్తరేణ నోపపద్యతే, తథాచావయవావయ వినోర్యుగ్మమపి సమవాయవన్నిత్యమేవస్యాత్, ఏవం క్రమేణ సర్వే షాం నిత్యభావ ప్రసంగాజ్జన్య జనకభావోపవర్ణనం దుర్ఘట మే వస్యాత్, తస్మాదస్యా సామఞ్జస్యమిత్యభిప్రాయః.

---

* సమవాయాఖ్యం తదభ్యుపగత సమ్బన్ధందూషయతి- (సమ వాయా భ్యుపగమాచ్చే) తి. ... ...

—౧౪॥సూ॥ ¶రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్ —

అపిచైతన్మతే సర్వేషాం జన్యవస్తూనామాద్యక్షణే రూపాది రాహిత్య మభ్యుపేయతే, తదయుక్తమ్, యతస్సర్వేషాం ఘటప టాదీనాంజన్యవస్తూనామాద్యక్షణేపి దర్శనాదిహేతుభూతోద్భూత రూపాది మత్త్వాదేవతాని నిరన్తరం సాక్షాత్క్రియన్తే, తతశ్చవై శేషికాదీనామాద్యక్షణే జన్యవస్తుషు రూపాద్యభావ ప్రత్యయో వి పర్యయో- భ్రమ ఏవ, భవతి, కస్మాత్?అదర్శనాత్ - రూపాద్య భావాభ్యుపగమేహి జన్యవస్తూనామాద్యక్షణేఅదర్శనంప్రసజ్యేత, త్తస్మాత్తన్మతమసమఞ్జసమ్. ... ...

—౧౫ ॥ సూ॥ †ఉభయథాచదోషాత్ —

యదప్యాహుః కణ భక్షా క్ష చరణాను యాయినోవై శేషి కా నైయాయికాశ్చైకవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖాత్మకస్య సంసార స్య ధ్వంస ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి; తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, కుతః? ఉభ యథాచ దోషాత్ - తథాహి యోయ మేకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసో మోక్షత్వేనాభ్యుప గతఃకిం తత్ప్రతియోగి దుఃఖాత్మక స్సంసా రో భావరూపః? ఉతాభావరూపః? ఇతి వివేచనీయః, తత్రన తావదభావ రూపః; అన్యోన్యాభావస్య నిత్యత్వాత్, సంసర్గా భావ రూపత్వేప్యత్యన్తా భావస్యచ నిత్యత్వాన్నతాదృశ్యప్రతియోగి దుఃఖస్య సమ్భవతి, నచవాచ్యం వినాశ్య భావరూపం తదితి, వినాశ్య భావ ధ్వంసస్య ప్రతియోగి స్వరూపత్వాభ్యుపగమేన జీవస్య మో క్షావస్థాయాం యత్కిఞ్చిద్విశేషణ వైశిష్ట్య ప్రసంగాత్; సామా

¶ యచ్చాహు జన్యవస్తూనా మాద్యక్షణే నిర్గుణత్వ మితి తన్నేత్యాహ - (రూపాదీ) తి. ... ...

† ఏకవింశతి దుఃఖధ్వంసో మోక్షఇత్యేత దనూద్యానేకధావి కల్ప్య దూషయితుమాహ - (ఉభయథాచే) తి.

ణాదివర్జితతయా నిర్విశేషతయా చ స్వరూపమాత్రేణావస్థానం హి జీవస్య తే మోక్షదశాం వదన్తి, నాప్యస్య సంసారస్య ప్రధ్వంసరూపత్వం యుక్తమ్, ధ్వంసస్య ధ్వంసాభ్యుపగమే ఘటోన్మజ్జనప్రసంగాత్; ఏవం తస్య భావరూపతాపక్షోఽపి భవతి నిస్సారః, తథాహి స కిం భావరూపో యథోక్తః ప్రతియోగీ ఆదిమాన్ స్యాత్? ఆహోస్విదనాదిస్స్యాత్? యది తావదాదిమాన్ స్యాత్తర్హి ముక్తస్యాపి కదాచిత్సంసారః ప్రసజ్యేత, ముక్తస్య సంసారప్రసక్తౌ హి తస్యాదిమత్త్వం సఙ్గచ్ఛతే, యది పునరనాదిస్స్యాత్సంసారస్తదాత్వనాదేర్భావవస్తునస్తైర్నిత్యత్వాభ్యుపగమాజ్జీవానామనిర్మోక్షః ప్రసజ్యేత, తతశ్చైవముభయథాపి జీవానాం మోక్షాసిద్ధిరూపదోషసమ్భవాదుభయమతమప్యసమఞ్జసమేవ.

—*౧౭॥సూ॥ *అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా *—

ప్రకృతిపురుషవివేకపరిజ్ఞానమాత్రార్థం ప్రవర్తితే నిరీశ్వరసాంఖ్యతన్త్రే శ్రుత్యాదివిరోధేఽపి ప్రకృతిపురుషవివేకపరిజ్ఞానోపయోగి తత్త్వసంఖ్యానసత్కార్యవాదాదయో నిశ్శ్రేయసార్థిభిరపి వేదాన్తిభిరనుమోద్యన్తే, పరమాణుకారణవాదే తు కస్యచిదప్యంశస్య వేదాన్తిభిరననుమోదితత్వాచ్ఛ్రుత్యాదివిరుద్ధత్వాచ్చ భగవదనుగ్రహార్థిభిరత్యన్తమనపేక్షా కర్తవ్యా.

౨॥ మహద్దీర్ఘాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

---

* అణుకారణవాదస్య భ్రాన్తిమూలత్వాద్దుర్యుక్తిమయత్వాదనాదరణీయత్వాచ్చ న తేన ప్రోక్తప్రవక్ష్యమాణవేదాన్తార్థస్యేషదపి బాధ ఇత్యధ్యవసాయోఽత్ర ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి సూత్రకారః. (అపరిగ్రహాచ్చేతి). అ॥ ౨॥ సూ॥ ౭॥

అణుకారణవాదితార్కికమతే నిరస్తే సత్యణుకారణవాదసామ్యాదుపస్థితసౌగతమతం నిరస్యత ఇతి ప్రాగధికరణే నాస్య

— * ౧౪ ॥ సూ ॥ సముదాయ ఉభయహేతుకేఽపి తదప్రాప్తిః * —

* ఇతస్సౌగతమతం నిరాక్రియతే, సౌగతాస్తు చతుర్విధాః, వైభాషికాస్సౌత్రాన్తికా యోగాచారా మాధ్యమికాశ్చేతి. తత్ర వైభాషికాః ప్రత్యక్షసిద్ధస్థూలద్రవ్యవాదినః, సౌత్రాన్తికాః పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయస్థూలద్రవ్యాన్తరసద్భావవాదినః, యోగాచారా నిరాలమ్బవిజ్ఞానమాత్రవాదినః; త్రయోఽప్యేతే సర్వస్యాపి స్వాభ్యుపగతవస్తునః క్షణికత్వం వదన్తి, అన్యే పునర్మాధ్యమికాస్సర్వశూన్యవాదినః, ¶ తత్రాద్యయోరుభయోర్మతే కిం జగదుత్పత్త్యుపపాదనం సుఘటమ్? ఆహోస్విద్దుర్ఘటం స్యాత్ ? ఇతి విశయే సతి యుక్తిమూలత్వాత్ సుఘటమితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? పార్థివాది పరమాణవః ప్రత్యేకం పృథివ్యాది భూత సంఘాతా భవన్తి, తే రూప విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంస్కారాఖ్య పఞ్చస్కన్ధాభూతా దేహేన్ద్రియవిషయ లక్షణ సంఘాతా భవన్తి, తత్ర శబ్దాది విషయ ప్రపఞ్చో రూపస్కన్ధః, విజ్ఞాన సన్తానో విజ్ఞానస్కన్ధః, అలం ప్రిపఞ్చో వేదనాస్కన్ధః, నామ ప్రపఞ్చస్సంజ్ఞా స్కన్ధః, వాసనా ప్రపఞ్చస్సంస్కారస్కన్ధః, తత్ర విజ్ఞాన స్కన్ధో గ్రాహకాభిమానాత్మత్వేనావతిష్ఠతే, స ఏవాలయ విజ్ఞాన మాన్తర విజ్ఞానమితి చోచ్యతే; ఇత్థం పఞ్చస్కన్ధాత్మకా ఏవ చరాచర దేహాః భవన్తి, సర్వేష్వేషు క్షణికేష్వపి స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యావి

ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయతి- * (ఇత) ఇతి- ఏతదధికరణాదిత్యర్థః. సుగతోక్తాగమస్యైకత్వేఽపి తచ్ఛిష్యాణాం మతిభేదాచ్చాతుర్విధ్యమిత్యాహ - (సౌగతాస్త్వి) తి- ¶ తత్రవైభాషికసౌత్రాన్తికయోర్బాహ్యార్థానాం ప్రత్యక్షత్వాప్రత్యక్షత్వాభ్యాం సత్యపి వివాదే బాహ్యార్థాస్తిత్వ ప్రతిపత్తిసామ్యాదేకీకృత్య తయోర్మతం యుగపన్నిరసితుం విషయీకృత్య విశయమాహ- (తత్రాద్యయో) రితి-

ద్యాదినా సర్వం సుఘటమితి ప్రాప్తే *బ్రూమః, క్షణవిధ్వంసినః పర
మాణవ ఏకస్మిన్నేవ క్షణే విధ్వస్తాశ్చేత్తే పునః కదా వా సంహతి
తో వియుజ్యన్తే, కదా వా సంహన్యన్తే, ఏవం పృథివ్యాదయోఽపి.
కః పునరయమాలయ విజ్ఞాన లక్షణ ఆత్మా? స్వయం క్షణికోఽపి కదా
కస్మై విషయాయ స్పృహయతి? కదా వా కం విషయ ముపభునక్తి?
కశ్చ కదా వా కమర్థం జానాతి? కతమం వా అర్థముపాదత్తే? ద్ర
ష్టా నష్టః, దృష్టం చ నష్టం చేత్కథమన్యేన స్పృష్టమన్యః ప్రత్యభిజానీయా
త్, కథం వాఽన్యేనాభిలషితమన్య ఉపాదద్యాత్. యత్తూక్తం స్థిర
త్వ బుద్ధ్యాఖ్యావిద్యయా సర్వం సుఘటమితి తత్ర బ్రూమః, స్థిర
త్వావిద్యాఖ్యం భ్రాన్త్యా సంఘాతోత్పత్తిర్న సమ్భవతీతి. యతశ్శు
క్తిరజతావిద్యయా సత్యరజతోత్పత్తిర్న దృశ్యతే, అతస్సముదాయే-
దేహేన్ద్రియాదిసంఘాతే, ఉభయహేతుకేఽపి- యథోక్తరీత్యా పర
మాణు స్కన్ధ పఞ్చకోభయవిధహేతుకే సత్యపి, తదప్రాప్తిః-
తేషాం పరమాణ్వాదీనాం క్షణ విధ్వంసినాం దేహాది హేతుత్వా
ప్రాప్తేః, తస్మాత్ద్వయేఽపి జగదుత్పత్త్యుపపాదన లోక వ్యవహారా
దికం దుర్ఘటమేవ. ... ...

—*{ ౧౯॥సూ॥ ¶ ఇతరేతరప్రత్యయాదుపపన్నమితి చే
న్న సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్ }*—

యద్యప్యత్ర పరమాణ్వాదీనాం క్షణికత్వాద్ద్వయోత్పత్తిలోక
వ్యవహారాదికం సర్వమనుపపన్నమ్, తథాపి ఇతరేతర ప్రత్యయా
త్సర్వముపపద్యతే, అవిద్యాదీనామితరేతర కారణత్వ నిశ్చయోఽత్ర

---

* భ్రాన్తిమూలత్వాన్మతద్వయమప్యసమఞ్జసతమమితి సిద్ధా
న్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ యదుక్తం స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యావిద్యావినా సర్వం సుఘటమి
తి తదనూద్య దూషయతి - (ఇతరేతరే)తి.

భవతి, కేపునరవిద్యాదయః? ఉచ్యన్తే, అవిద్యా, సంస్కారః, విజ్ఞానమ్, నామ, రూపమ్, షడాయతనమ్, స్పర్శః, వేదనా, తృష్ణా, ఉపాదానమ్, భవః, జాతి, ర్జరా, మరణమ్, శోకః, పరిదేవనా, దుఃఖమ్, దుర్మనస్తేత్యేవంజాతీయకాః ఇతరేతరహేతుకాస్సౌగతై రభ్యుపగమ్యన్తే, తస్మాద్విశ్వోత్పత్తి లోక వ్యవహారాదిక ముపపన్నంభవతీతి చేన్నైతదస్తి, కస్మాత్? సంఘాత భావా నిమిత్తత్వాత్ - పృథివ్యాదిసంఘాత రూప దేహాది భావాన్ ప్రతి నిమిత్తాసిద్ధేః, అవిద్యాదీనా మపీతరేతర హేతుకత్వ మసిద్ధమేవ స్యాత్, సర్వస్యాపి క్షణికత్వేనావిద్యాదీనా మపి నిర్నిమిత్తత్వా త్సర్వ మనుపపన్నమిత్యభి ప్రాయః. ... ...*

—* సూ॥ ౧౯॥ §ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్ *—

ఇతశ్చైతన్మతోపపాదనం దుర్ఘటమేవ, యద్యపి పూర్వపూర్వ సంఘాతః ఉత్తరోత్తర సంఘాతంప్రతి హేతురితివక్తుంశక్యతే, తథాప్యుత్తరసంఘాతోత్పాదకాలే పూర్వసంఘాతస్య నిరోధాత్ - క్షణికత్వేన నష్టత్వాత్, పూర్వసంఘాతా భావానామేవ హేతుత్వం వక్తవ్యమ్, తథాచ సర్వదా సర్వోత్పాదప్రసఙ్గః, తస్మాద్దుర్ఘట మేవేదం మతమ్. ... ...

—* ౨౦॥ సూ॥ అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధోయౌగపద్యమన్యథా *—

అపిచ యత్పునరుక్తం విశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికంసర్వం సుఘటమితి తత్ర పునఃప్రతిబ్రూమః, అసతి - ఏవంక్షణికత్వేన కార్యకారణాత్మకే సర్వస్మిన్వస్తున్యవిద్యమానేసతి, ప్రతిజ్ఞాయాః- క్రమేణవిశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికం సుఘటమితి ప్రతిజ్ఞాయాః, ఉపరోధో, భఙ్గః, ప్రసజ్యేత, అన్యథా-క్రమేణ విశ్వోత్పత్త్యాద్యన

---

§ క్షణికత్వం చైతన్మతం సుతరాం బాధతఇత్యాహ- (ఉత్తరోత్పాద) ఇతి. ... ...

భ్యుపగమేతు, యౌగపద్యమ్- యుగపత్సర్వోత్పత్తి ప్రసఙ్గః ప్రసజ్యేత, తస్మాద్దుర్ఘట మిదమ్. ... ...

—*సూ॥§ప్రతిసఙ్ఖ్యాఽప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ *—

ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణ నిరోధశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తతశ్చ ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః అప్రతిసంఖ్యానిరోధఇతి పదవిభాగః, బుద్ధి పూర్వం క్రియమాణో దేహాది భావానాం వినాశః ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః, ¶ తద్విపరీతోఽప్రతిసంఖ్యానిరోధః. ద్వావప్యేతౌ నిరుపాఖ్యా వితి సౌగతా వదన్తి, నిరుపాఖ్యత్వమ్ - నిర్విషయత్వమ్, అత్రోచ్యతే, అనయోః ప్రతిసంఖ్యా ఽప్రతి సంఖ్యా నిరోధయోర్నిరుపాఖ్యత్వ ప్రాప్తిరేవభవతి, కస్మాత్? అవిచ్ఛేదాత్ - నిరోధద్వయస్యాపి ప్రత్యక్షవిషయత్వవిచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః, నహ్యస్య ప్రత్యక్షస్య నిరోధద్వయస్య నిర్విషయత్వ మభ్రాన్తోపి వదేదిత్యాశయః. తస్మాద్దుర్ఘటమిదమ్. ... *

—* ౨౩॥ సూ॥ ఉభయథాచదోషాత్ *—

తుచ్ఛస్యోత్పత్తిరుత్పన్నస్య పునః క్షణమాత్రేణ తుచ్ఛతేత్యేవ ముభయ ప్రకారేణ దోషో భవతి, తస్మాద్దుర్ఘటమేవ.

—*౨౩॥ సూ॥ *ఆకాశేచావిశేషాత్ *—

ఆకాశేచ నిరుపాఖ్యతా తుచ్ఛతాచ నసఙ్గచ్ఛతే, అత్ర ఘటోస్త్యత్రాహ మస్మీత్యాద్య బాధిత ప్రతీతి సిద్ధ పృథివ్యాదివదత్రో

---

§ అధునా సౌగతాభ్యుపగతం నాశద్వయం దూషయతి-(ప్రతి సఙ్ఖ్యే)తి. ... ...

¶ (తద్విపరీత) ఇతి - అబుద్ధిపూర్వకం క్రియమాణ దేహాది భావ వినాశ ఇత్యర్థః. ... ...

* తుచ్ఛత్వమ్ :- శశశృఙ్గవ దవిద్య మానత్వమ్. ఆకాశస్యాఽసత్త్వం సౌగతావదన్తి, తద్దూషయతి· (ఆకాశేచే)తి·

త్వేతతిసుపర్ణో, త్రభాసో,త్ర శ్యేనాది, శ్చేత్యాదిప్రతీతిసిద్ధాకాశస్య ఘటాద్యాధారపృథివీ సమానత్వాత్; అత స్సుపర్ణాదీనా ముత్ప తనాధార దేశత్వేన ప్రతీయమానస్యాకాశస్యేన నిరుపాఖ్యత్వం క్షణికత్వంవాయుక్తం వక్తుమ్, అపిచాస్మిన్మతే యథోక్త నిరోధద్వ య మాకాశశ్చేతత్త్రయం నిరుపాఖ్య మవస్తునిత్యంచేతివిప్రతిషిద్ధ మేవాభ్యుపేయతే, నహ్యవస్తునో నిత్యత్వ మనిత్యత్వంవా సమ్భవతి, నిరుపాఖ్యత్వేన కథమేతత్త్రితయ వ్యవహార స్సమ్భవతి, తస్మాద్దుర్ఘట మేవైతన్మతమ్. ... ...*

—* ౨౪॥ సూ॥ *అనుస్మృతేశ్చ *—

సోయంమేఘటః, సోయంమత్పుత్రః, తదిదం మత్ క్షేత్ర మితి ప్రత్యభిజ్ఞానాద్ఘటాదే స్తత్ప్రతిజ్ఞాతుశ్చ నక్షణికత్వం ఘటతే.

—* ౨౫॥ సూ॥¶నాసతోఽదృష్టత్వాత్ *—

ఇతశ్చ దుర్ఘటమేవైతత్ , అసతః - అవిద్యమానస్యకారణస్య యోగుణః-శుక్లాది, స్తస్యసజాతీయోఽన్యస్మిన్నసతికార్యే నసమ్భవతి, కుతః? అదృష్టత్వాత్- నహి గుణినివినష్టే తద్గుణస్య సజాతీయోఽన్యస్మిన్ క్వచిద్దృశ్యతే, గుణినాసహ గుణస్య వినష్టత్వా దిత్యభిప్రాయః. ... ... *

—* ౨౬॥ సూ॥ †ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః*—

అపిచైవం సర్వవస్తూనాం క్షణికత్వా భ్యుపగమేసతి, ఉదాసీనానామ్- నిష్క్రియత్వానామపి, ఐహిక సర్వఫల సిద్ధిఃప్రసజ్యేత,

---

* ప్రత్యభిజ్ఞాయఃపునఃక్షణికత్వందూషయతి- (అనుస్మృతే) శ్చేతి.

¶ కార్య గుణానాం కారణగుణ పూర్వకత్వం దూషయతి - (నాసత) ఇతి. ... ...*

† ప్రయత్నవతా మప్రయత్నవతాంచ తుల్య ఫలావాప్తిప్రసక్తి రనివార్యేత్యాహ - (ఉదాసీనానా). మితి.

సాధనానాం క్షణికత్వేన తత్సాధనవతాం తత్సాధనరహితానాంచ నిస్సాధనత్వేన తుల్యత్వాత్; ¶ తస్మాద్దుర్ఘటమేవైతన్మతని రూపణమ్. ... ...

౩॥ సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

—✻ ౪॥ సూ॥ నాభావ ఉపలబ్ధేః ✻—

✻ తత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, కిం యోగాచారాభ్యుపేతో జ్ఞానమాత్రసద్భావస్సమ్భవతి? ఆహోస్విన్నైవ సమ్భవతి? ఇతి. తత్ర సమ్భవతీతి యుక్తమ్, కుతః? సర్వస్యాపి జనస్య ఘటాదిజ్ఞానానన్తరమేవ ఘటాదివిషయేషు ప్రవృత్తిదర్శనాత్; అయం ఘటోఽయం పట ఇత్యాది జ్ఞానేన గృహ్యమాణానాం ఘటాదీనామపి జ్ఞానాత్మకత్వమేవోచితమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, న హి ఘటాదిసర్వవస్తుజ్ఞానానామాలమ్బనాభావో ఘటతే, కుతః? ఉపలబ్ధేః - ఘటం జానామీత్యనువ్యవసాయే హి ప్రథమజ్ఞానం సవిషయతయైవోపలభ్యతే, అపిచ ఘటాదీనాం తద్విషయకజ్ఞానాకారతా న శక్యతే వక్తుమ్, సర్వథాపి ఘటమహం జానామీతి సకర్తృకస్య సకర్మకస్య జ్ఞానస్యానుపపత్తేః; అత ఏవ ఘటం పశ్య పటం పశ్యేత్యుక్తే పురుషః ఘటమపశ్యమతోఽయం సమీచీనోఽయం ఘటః, పటమపశ్యమహమానయం సమీచీనోఽయమితి ప్రతివదతి, యది చ జ్ఞానాతిరిక్తతయా

¶ భ్రాన్తిమూలకేనానేన మతేన వేదాన్తార్థస్య పూర్వవదబాధ్యత్వాధ్యవసాయోఽత్ర ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.   అ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౧౦ ॥

✻ పూర్వాధికరణేనాస్య 'ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞానమపరసమ్బన్ధిస్మారకమ్' ఇతి న్యాయేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్య విషయాదికమాహ - (తత్రేద-) మిత్యాదినా. అత్ర పూర్వపక్షసిద్ధాన్తౌ సుగమౌ, ఫలంచ పూర్వవత్సుగమమ్. ...

విషయోనాభ్యుపగమ్యేత తర్హి కనకార్థినో లోష్టంకింనాదద్యుః, లోష్టకనకయోరపి జ్ఞానమాత్రత్వే నావిశేషాత్; ఏవమాచ్ఛాదనార్థినోపి ఘటాదీనాచ్ఛాదయేయుః, ఏవం సర్వత్ర వైపరీత్య ప్రసంగా ద్యోగాచారాభ్యుపేత మయుక్తతమమేవమతమ్.

—✱ ౨౮ ॥ సూ॥ § వైధర్మ్యాచ్చనస్వప్నాదివత్ ✱—

అపిచాహు ర్బాహ్య విషయాపలాపినో విజ్ఞానైవబాహ్య విషయేణ స్వప్నాది ప్రతీతివ ద్గోపురాది ప్రతీతి ర్భవతీతి, తత్రైవంప్రతివక్తవ్యమ్, నచ స్వప్న మనోరథ ప్రతీతివద్యోగాచారాభ్యుపేత జాగర ప్రతీతిర్భవితు మర్హతి, కస్మాత్ ? వైధర్మ్యాత్- నహి స్వప్నప్రతీతే స్తదభిమత నిర్విషయ జాగర ప్రతీతి సాధర్మ్యం సమ్భవతి, స్వప్న ప్రతీతావపి సవిషయకత్వోప లమ్భాత్; తతశ్చ స్వప్నప్రతీతే జాగరిత ప్రతీతి వైధర్మ్యా ద్దృష్టాన్తాసిద్ధి రిత్యభిప్రాయః, తస్మాదయుక్తతమమేవేదం మతమ్.

—✱ ౨౯ ॥ సూ॥ † నభావోనుపలబ్ధేః ✱—

కిం బహునోక్తేన, కేవలస్య విషయశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భావో నసమ్భవతి, కుతః ? అనుపలబ్ధేః- కేవలం జానామీతి నిర్విషయకోపలబ్ధ్యభావాత్, కింతు ఘటం జానామీత్యుపలబ్ధ్యా జ్ఞానస్యసవిషయకత్వమేవ సిధ్యతి, తస్మా ద్యోగాచారాభ్యుపేతో నిరాలమ్బన క్షణికవిజ్ఞానవాదోపి నిరాలమ్బఏవాభూత్.

—✱ 30 ॥ సూ॥ ¶ క్షణికత్వాచ్చ ✱—

యద్యప్యాలయ విజ్ఞానంనామ వాసనాత్మక మేతైస్త్రిభిరభ్యు

§ స్వప్నం దృష్టాన్తీకృత్యోక్తం యోగాచార ప్రక్రియాందూషయతి- (వైధర్మ్యాచ్చే) తి. ...

† తదుక్తం జ్ఞానస్య నిర్విషయత్వంచన ఘటత ఇత్యాహ- (నభావ) ఇతి. ¶ తదుక్తమాలయ విజ్ఞానం దూషయతి - (క్షణిక

పేతం తదప్యసఙ్గతతమమ్, కుతః ? తస్యక్షణికత్వాభ్యుపగమాదేవ, తస్మాదిదం మతత్రియ మప్యసఙ్గత తమమేవ.

౪ ॥ నాభావాధికరణం సమాప్తమ్.సూ॥ ౪॥

——* ౩౦॥ సూ॥*సర్వథానుపపత్తేశ్చ *——

కింమాధ్యమికాభ్యుపేత స్సర్వ శూన్యవాదస్యోపపాదః? ఉతాహో దురుపపాదః ? ఇతి విశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తం సూపపాదఇతి, కుతః ? సర్వేషాంవస్తూనా మాద్యన్తకాలయో రభావాన్మధ్యేపి కాలేతేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవాదస్యోపపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తూనా మభావమాత్రత్వంయే ప్రతిజానన్తి తేసర్వ వస్తూనాం భావత్వ మేవ సాధయన్త స్స్వవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః? అభావానాం స్వప్రయోగినిరూపణాధీన నిరూపణత్వాత్; తతశ్చాభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగ ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూపణాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగినైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ యదభావోమైర్యాదా వ్యవజిహీర్షితస్తదైవతే తత్ప్రియోగినం సమ్యక్స్వయన్తగ ప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపిన జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సర్వం జగదితి వక్తురభావాత్మకత్వాత్తేషాం సర్వవస్తూనామస్తిత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్తూక్తం సర్వేషాం వస్తూనామాద్యన్తయోరభావాదితి తదపిన, సర్వేషాం వస్తూనా మాద్యన్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్; దృశ్యతేహి బీజాదౌ సూక్ష్మరూపేణ వృక్షాదికమ్, కింబహునాఽయం సర్వశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వపరిజ్ఞానాయయథాయథావి

త్వాచ్చే)తి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౪॥

* పూర్వవత్ప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-(సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చే) తి.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ హ్రియమాణ సైకతసేతు వద్విశీర్య
తే, ¶తతశ్చైవం సర్వథా నుపపత్తే స్సర్వ శూన్యవాదోదురుప
పాదతమః. ... ...

౫॥ సర్వథాఽనుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

—* ౩౨॥ సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ *—

§ తదేవంరక్తపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబర్హితమ్, అథతన్మూలభూతం నగ్నమతం నిబర్హ్యతే, జైనాభ్యుపేతం కింజగతోద్వ్యాత్మకత్వం యుక్తమ్? ఉతా యుక్తమ్? ఇతి సంశయః, తత్ర యుక్తమితి ప్రాప్తమ్, భోగ్యాత్మకం జగదేవజీవాజీవ శబ్దాభిధేయమ్,తద్ధిసదస,న్నిత్యమనిత్యం,భిన్నమభిన్నం,చేతిద్వ్యాత్మకమ్, సర్వస్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేర్జైనమతంయుక్తమితి ప్రాప్తే *ప్రతిబ్రూమః,ఏకస్మిన్ వస్తునివిరుద్ధయోః ప్రకార భూతయోస్సత్త్వాసత్త్వయో ర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ ధర్మయో ర్న్యయుగప త్సమావేశో భవితుమర్హతి, కుతః? అసమ్భవాత్- నహి నిత్యస్య వస్తునో ఽనిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్యత్వానిత్యత్వయోశ్శీతోష్ణత్వవన్మిథో విరుద్ధయోరేకస్మిన్ విరోధాత్; తథాహి, యదివిరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిన్ సమావేశోభ్యుప ×మ్యతేతర్హి ఘటత్వ పటత్వయోర్గోత్వ మహిషత్వయో శ్చాప్యే

¶ పూర్వవదిహాపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తతశ్చైవమి) తి. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

§ అనన్తర్బాహ్యమతే నిరాకృతే సత్యబహిర్బాహ్యమతస్య స్మృతత్వా త్వాఽధికరణే నాస్యప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకమాహ - (తదేవ) మితి. ... ...

* నకస్యచిదపి వస్తునోద్వ్యాత్మకత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ...

కస్మిన్ సమావేశో భ్యుపగమ్యేతామ్? తాభ్యాం కిమపరాద్ధమ్? తథా సతి ఘటవతి భూతలే పటాద్యుపలబ్ధి ప్రసంగో దుర్వారః, తతశ్చైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మసమావేశా సమ్భవా న్న జైన మతం యుక్తమిత్యధ్యవసీయతే. ...

—* ౩౩ ॥ సూ॥ ఏవంచాత్మాకార్త్స్న్యమ్ *—

ఏవంచైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధధర్మ సమావేశాభ్యుపగమే ఆత్మాకార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నమేవకార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నమ్- సకలమపి జగత్, ఆత్మాభోక్తాస్యాత్, తథాచసతి భోక్తృభోగ్య విభాగాభావేన భోగ్యస్యాపిస్రక్చన్దనాన్నపానీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్యాత్, ఖల్విదమేతేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపరమతాశ్రయణమ్. ... ...

—* ౩౪॥ సూ॥ నచపర్యాయాదప్య విరోధోవికారాదిభ్యః *—

నచ భోగ్యస్య కదాచిద్భోగ్యత్వం కదాచిద్భోక్తృత్వ మితి పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; ఆత్మనో వికారనాశాది దోషప్రసంగా త్కృతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫॥ సూ॥ అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః *—

అపిచ *త్తైరార్హతైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థితేర్నిత్యత్వ మభ్యుపగమ్యైవ జీవస్య మోక్షోభ్యుపగతా, సచాసఙ్గతః, తత్ప్రాక్తనయో రుభయో రాదిమధ్యమయో రప్యవస్థయో ర్జీవస్య దేహాత్మకస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సద్భావా త్తాదృశే పూర్వావస్థితిభ్యా మన్త్యావస్థితే రవిశేష ఏవ ప్రతీయతే, తతశ్చాదిమధ్యమయో రేవావస్థిత్యోర్జీవస్య కింముక్తత్వం నస్యాత్? § తస్మాత్సౌగతమతవదార్హతమతమప్యసఙ్గతత్వా న్నిబర్హణీత మితి

* ఆర్హతైః- జైనైః. § పూర్వప్రాక్తిసూత్రేన జైన మతేన వేదాన్తార్థస్య నమనాగపి బాధఇతి నిర్ణయోత్ర ఫలమితి భావే

ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ...

౭॥ ఏకస్మిన్నసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—* ౩౭॥ సూ॥ పత్యురసామఞ్జస్యాత్ *—

† అథోపధర్మమూలం పాశుపతం తన్త్రముస్మాల్యతే, తత్ప్రక్రియా కథమవగమ్యతే ఽఉచ్యతే, పాశుపతమతానుసారిణః కిల చతుర్విధాః, కాపాలికాః, కాళాముఖాః, పాశుపతాః, శైవాశ్చేతి. సర్వైశ్చైతే వేద విరుద్ధాం తత్త్వ ప్రక్రియాం వదన్తి, నిశ్శ్రేయససాధనమపి ముద్రికాషట్క ధారణమితి చ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్ణికారుచకశ్చైవ కుణ్డలం చ శిఖామణిః। భస్మ యజ్ఞోపవీతం చ ముద్రాషట్కం ప్రచక్షతే॥ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః। భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి॥ అభిముద్రితదేహస్తు న భూయ ఇహ జాయతే' ఇత్యాది. తథా కాళాముఖా అపి కపాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రాశన, లగుడధారణ, సురాకుమ్భస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక సాధనమాహుః, 'రుద్రాక్షకఙ్కణం హస్తే జటా చైకా చ మస్తకే। కపాలభస్మనా స్నానం యస్యసో ఽయం శివో భవే' దిత్యాది. తథా కేనచిత్కర్మణా ఽబ్రాహ్మణస్యాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్రమత్వప్రాప్తిం చ పాశుపతా శ్శైవాశ్చాహుః, దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ బ్రాహ్మణో భవతి క్షణాత్। కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౭॥ సూ॥౪॥

† ఉల్లుఞ్చిత కేశి జైనమతే నిరాకృతే సతి జటా రూపేణ కేశ ధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరసనీయం భవతి, తస్మాత్ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గమేవ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ - (అథోపధర్మమూల) మితి = ఉపధర్మమూలమ్- పాషణ్డమూలమ్, ''ఉపధర్మస్తు పాషణ్డ'' ఇతి వివరణాత్. ...

ష్ఠానవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమ్ ? ఆహోస్విత్ప్రహాతవ్యమ్ ? ఇతిసంశయః, సకల లోక హితార్థినా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, నిశ్శ్రేయసార్థిభిః పశుపతేస్తన్త్రం ప్రహాతవ్యమేవ, తత్కుతః ? ఇత్యత ఆహ- అసామఞ్జస్యాత్- అసామఞ్జస్యమేవహి పాశుపత తన్త్రే దృశ్యతే, అనాది నిధనానవచ్ఛిన్న పాఠక్రమ సమ్ప్రదాయాదృష్టశ్రుత ప్రమాదాఖిలజీవ జీవాత్వఖిల నిగమ కదమ్బ నిర్ధారిత శ్రీనారాయణాఖ్య పరదేవతాతత్త్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిఖిల నిగమ విరుద్ధముద్రికాషట్క ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానత త్ప్రాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగాసనస్థాత్మ ధ్యాన సురాకుమ్భ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజారౌద్ర హేత్యజినధారణాది దురాచార ప్రతిపాదనాచ్చ ; నహి పాశుపతేషు బ్రహ్మతేజః పశ్యామః, తస్మాన్ముముక్షుభిః పశుపతేస్తన్త్రం సౌగతాది మతమివ దూరతః ప్రహాతవ్యమేవ. ... ...

—*౩౭ ॥ సూ॥ ¶సమ్బన్ధానుపపత్తేః*—

ఇతశ్చాస్యా సామఞ్జస్యమ్, పాశుపతాహిపశుపతే ఘటం ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తతశ్చ జగద్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమత్వైవావగమ్యతే.

—*౩౮॥ సూ॥ *అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ*—

ఇతశ్చ తన్మత మసమఞ్జసం భవతి, యత స్తత్రహ్యనుమాన పరికల్పితేశ్వరఃకుమ్భకారఇవ మృత్పిణ్డం ప్రధానమధిష్ఠతీతి శూన్యాయ

¶ పాశుపతైర్నైయాయిక వత్పశుపతే ర్జగన్నిమిత్తత్వ మభ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చే)తి

* పశుపతేః ప్రాధానాధిష్ఠాతృత్వం దూషయతి- (అధిష్ఠానే)తి

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే ర్నోపపద్యతే, నహి రూపాది హీనమతీన్ద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవితుమర్హతి, మృద్వైలక్షణ్యాత్ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపిజన స్స్వార్థమేవ పరార్థే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవమేతన్మతేపశుపతిస్స్వార్థం సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తత ఇతి శ్రూయతే, తస్మాత్పశుపతేరనీశ్వరత్వమేవాధ్యవసీయతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః అనుమానికేశ్వరస్యప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం పాశుపతై రుచ్యతే, లోకేతుసశరీరస్యైవసతః కులాలాదేర్ఘటాద్యధిష్ఠాతృత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్యస్య ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వానుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యసశరీరత్వేపి సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వానుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపతిమతస్యాసామఞ్జస్యమేవ. ... ...

—※ ౩౯॥సూ॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః ※—

స్యాదేత ద్యథావా క్షేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి, తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నేత్యుచ్యతే, కుతః? భోగాదిభ్యః- కుశలా కుశలకర్మ సచివస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుః క్షేత్రజ్ఞస్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృశ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే స్సుఖదుఃఖ భోగాదినిఖిలదోషాః ప్రసజ్యేరన్, తస్మాదసమఞ్జస మేవేదం మతమ్.

—※ ౪౦॥సూ॥ §అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా ※—

వాశబ్దశ్చార్థే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవత్త్వే ప్రాప్తేసతి పశుపతే రన్తవత్త్వమ్ - జీవస్యేవసర్గనిరోధభాక్త్వమ్, అసర్వజ్ఞతా - కించిజ్జ్ఞత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, తస్మాదేతన్మత మసమంజస తమమేవ. ... ...

§ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేర్దోషాన్తరం చానర్హతీత్యాహ - (అన్తవత్త్వ) మితి. ... ...

—* ౪౧॥సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ *—

తతశ్చైవ మన్త్రవత్త్వే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే ర్జీవావ శిష్టత్వేసతి తన్మతే ఈశ్వరాసిద్ధేర్జగదుత్పత్త్యుపపాదనంచనసమ్భవతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్. ... ...

—* ౪౨ ॥ సూ ॥ నచకర్తుః కరణమ్ *—

ఏవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవా దేవకర్తుః- జీవస్యాపి, నచ కరణకళేబరోత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసామంజస్య మేవావగమ్యతే. ... ...

—*౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః*—

అపిచైతన్మతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన వైరాగ్యకారుణ్యాదిగుణ సద్భావేసతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతిమతస్యప్రతిషేధోనభవేత్, వాశబ్ద ఉక్తమర్థం విపరి వర్తయతి, తథాహితన్మతప్రవిష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీణతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిదూషకతయాచతన్మతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యోభవతి, ¶తథాహిప్రతిషేధతితన్మతం భగవాన్ భృగుః "భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్ సమనువ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవన్తుసచ్ఛాస్త్ర పరిపన్థినః ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః । విశన్తుశివదీక్షాయాంయత్రదైవం సురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మాచ బ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయం పరినిన్దథ । సేతుంవిధారణంపుంసాంమతం పాషణ్డమాశ్రితా" ఇత్యాదిభిః. కస్యహేతో రేవంసర్వథాతన్మతం ప్రతిషిధ్యతే? ఇత్యతఉత్తరంపఠతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

¶ ఏతన్మతప్రతిషేధస్యావశ్యకత్వే శిష్టాచారం ప్రమాణయతి - (తథాహిప్రతిషేధతీ) తి. ... ...

❋ సాఙ్గోపాఙ్గ నిఖిలనిగమాగమాది విరోధాత్తస్మతమేవ నిషిధ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తన్త్రమసమఞ్జసమితి సర్వథా ప్రహాతవ్యం నైగమైః, §యద్యపి 'తథేతి గాఙ్గాభిహితం సర్వలోకహితశ్శివః। దధారావహితో గఙ్గాంపాదపూతజలాం హరే' రిత్యనేన ప్రదర్శితం సర్వ జనహిత చిన్తకత్వం సాఙ్గోపాంగాశేష సమామ్నాయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధై తత్తన్త్రప్రవర్తకస్య శివస్యనసఙ్గచ్ఛతే, తథాపి ' త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహశాస్త్రాణి కారయ। అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదర్శయ ॥ ప్రకాశీకురు చాత్మానమప్రకాశంచమాంకురు'ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తన్త్రప్రణయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ'సర్వలోకహితశ్శివ' ఇత్యనేనోచ్యతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

❋ అఙ్గాని- శిక్షాదీని, ఉపాఙ్గాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, ఆగమః- శ్రీపాఞ్చరాత్రమ్. ఆదినా శ్రీమద్రామాయణేతిహాసౌ గ్రాహ్యౌ. ... ❋

§ ఆక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తన్త్రప్రవృత్తే నిదానమాహ - (యద్యపీ) త్యాదినా - మోహశాస్త్రాణి - పాశుపత తన్త్ర రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ - (అతథ్యా) నీతి = అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వాపర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థీని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యతిరిక్తదేవతాపారమ్యాదిపరత్వం మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్చాన్యత్రోక్తమ్ " ప్రజాపతిం కృశానుంచతథాదేవీంసరస్వతీమ్ । పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం రాజసంపరికీర్తితమ్ ॥ యచ్ఛాస్త్రం లిఙ్గపారమ్యం వామదేవముమాపతిమ్ । పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిచక్షతే " ఇతి. తస్మా

త్వం సఙ్గతమేవ. ... ...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯ ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥४४॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య తృతీయపాద ప్రారమ్భః

—॥ ౧ ॥ సూ ॥ నవియదశ్రుతేః —

త్పాశుపత తన్త్రేణ వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోఽత్ర ఫల మితి సిద్ధమ్. ... ... *

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

వియదాదీని తత్త్వాని యేనసృష్టాని యస్యతు ।
నిత్యజ్ఞానుకృతాజీవాస్స్వాంశాస్స్వతేశమేమితమ్॥

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వవేదాన్త సారార్థస్యానాదృష్యత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేనతాదృశ సర్వవేదాన్తసారార్థైకదేశాత్మక జీవాత్మస్వరూపం ప్రాధాన్యే నోచ్యతే, తత్రాదౌ పూర్వపాదాన్త్యాధికరణస్థోత్పత్తిసూత్రే జగదుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదక తత్త్వానాం స్మృతత్వాదిహ తత్త్వానాముత్పత్తిర్విచార్యతే, తత్ర వియతః పరాచీనానాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాద్యుత్పత్తి ప్రకారస్త్వనన్తరపాదే వక్ష్యతే, ఇహ తు వియదాద్యుత్పత్తిర్విచార్యతే, తథాహి తామసాహఙ్కారాత్కిం వియదుత్పద్యతే? ఆహోస్విన్నోపపద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమ్, వియన్నోత్పద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభావాత్; 'యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్ । అభివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాసే' త్యాదిషు హి జగదుత్పత్తిః పరం శ్రూయతే, నతు వియదుత్పత్తిః, తస్మాద్వియత్తామసాహఙ్కారాన్నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః. ... ...

—✻ ౨॥ సూ ॥ అస్తితు ✻—

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చాయకస్యాస్య పాదస్య తత్స్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాఙ్ఖ్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయిభావసఙ్గతిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వకమేతత్పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ - (తదేవ) మిత్యాదినా - తత్ర ప్రథమాధికరణస్య పూర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి- నన్విహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యోత్పత్తిర్నవిచార్యత ఇత్యత ఆహ- (తత్రవియతఃపరాచీనానా) మితి- ఇహ - ఏతత్పాదాదౌ.

తు శబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, అస్త్యేవహి వియతస్తామసాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్ర ద్వారోత్పత్తి శ్రవణమ్, "తామసాదపి భూతాదే వికుర్వాణాదభూన్నభః । తస్య మాత్రాగుణశ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయో' రిత్యాదౌ. కథం తర్హి సత్కార్యవాదోనసముచ్ఛిద్యేత? ఇతిచేన్నైషదోషః, వియదాదీనాం సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేష్వవస్థానాభ్యుపగమాత్; యథోపసంవృతకర చరణానాదావకూర్మాకారే తదవయవజాతం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథామృత్పిణ్డేఘటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథావా అశ్వత్థబీజే అశ్వత్థాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమపి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదౌ సూక్ష్మరూపేణాస్తీతిజ్ఞేయమ్, అతఏవ 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వాని సర్వశ' ఇతిచ శ్రూయతే, తథాచసూత్రమ్ 'సత్వాచ్చావరస్యే' తి. అతశ్చోత్పత్తి శబ్దస్థూలరూపేణపరిణామపరః, తస్మాన్నసత్కార్యవాద సముచ్ఛేద ఇతిజ్ఞేయమ్.

అత్రాహ కశ్చిత్ 'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మితి శ్రుతిరాకాశాదే ర్నిత్యత్వం శ్రావయతి, కుతస్తస్య తామసాహఙ్కారా దుత్పత్తి రుచ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—✻ 3॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ ✻—

'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మిత్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతి ర్నముఖ్యాభవితుమర్హతి, కిన్తు గౌణీతి ప్రతిపత్తవ్యా, కుతః? అసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ- నహి పరమాత్మాధిష్ఠిత ప్రకృతి సంక్షోభజ గుణ త్రయోత్పన్న మహత్తత్వ జాతాహఙ్కారోత్పన్నతామసాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్రద్వారా ఉత్పన్నస్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వం సమ్భవతి, 'కాలాద్గుణ వ్యతికరా

---

§ ఏషః- 'వియదుత్పద్యత' ఇతియత్సఏష ఇత్యర్థః.

త్పరిణామస్వభావతః । కర్మణో జన్మమహాతః పురుషాధిష్ఠితా ద భూ ' దిత్యారభ్య ' తామసాదపి భూతాదే ర్వికుర్వాణా దభూ న్నభ ' ఇత్యేవం రూప శబ్దాచ్చాకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ మయతి, తస్మా'ద స్తి'త్వితి సూ క్తమ్. ...

—* ౪॥ సూ॥ స్యాచ్చైకస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య- పరమాత్మనః, నిత్యభావేసతి ప్రకృతిద్వారా తదు త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ శబ్దవత్ - యథాహి ' అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర హ్మేతి- సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే'త్యాదౌ పరమాత్మని ముఖ్యవృ త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదౌ వృత్తి గౌణ్యేవభవతి, తద్వత్; తతశ్చ ' వాయుశ్చాన్తరిక్షంచైతదమృత ' మితి శ్రుతి రా కాశాదేశ్చిరస్థాయిత్వ మావేదయన్తీ సతీతస్మిన్ గౌణీ బభూవ.

నన్వేవంతామసాహఙ్కారా చ్ఛబ్దతన్మాత్రద్వారా వియత ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేసతి "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూ త" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హా నిస్స్యాదితి చేదత్రోచ్యతే. ... ...*

——* ౫ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః*——

ప్రతిజ్ఞాహానిరిత్యత్ర సవర్ణదీర్ఘోద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా ద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహాని రేవ భవతీతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది కారణ తత్త్వానామివ తామసాహఙ్కారస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనుస్యూతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే? శబ్దేభ్యః - " తామసాచ్చ వికుర్వా ణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూ త్తస్మాన్నభ శ్శ్రోత్రం తు శబ్దగ" మిత్యాదిశ్రుతిభ్యో హితామసాహఙ్కారాదే ర్భగవద

వ్యతిరేక స్సంగమపేవ, తస్మాద్యథోక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ద్ధానిః

—* ౬॥ సూ॥ ¶యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్ *—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతోవిభాగో భవతి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిన్ తద్యావద్వికారమ్, ఉపసంహారకాలే వియతియావతాం వికారాణాం వాయ్వాదీనాం చతుర్ణాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వాదిక్రమేణ వియతోవిభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇతరేషాం తత్రానుపసంహారాత్; అత్రదృష్టాన్తమాహ- (లోకవ)దితి - యథావాలోకే తీర్థే క్షేత్రేవాస్నానదర్శనాద్యర్థం యావన్తోజనాః ప్రవిశన్తి స్నానదర్శనా దూర్ధ్వం తేషామేవత త్తీర్థాదే ర్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ... ...

—* ౭ ॥ సూ ॥ ఏతేన మాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః *—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వియతో వాయూత్పత్తిక్రమోపి వ్యాఖ్యాతః ప్రత్యేతవ్యః, తథాచ శ్రుతిః "నభసోదవికుర్వాణా దభూత్స్పర్శగుణోనిల" ఇతి, "ఆకాశాద్వాయు" రితిచ. ... ...

౧ ॥ వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౭ ॥

—* ౮॥ సూ ॥ †అసమ్భవస్తు సతోఽనుపపత్తేః*—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భావ్యమాన జన్మనో వియత

¶ నన్వహఙ్కారస్యాపి వియతఉత్పత్తిఃకిం స్యాదిత్యతఆహ సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౭ ॥

† వియన్మాతరిశ్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య పరబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (అసమ్భవస్త్వి) తి- అతిబాలిశ విశయ శమనాయేదం సూత్రమిత్యాహ - (అథే) త్యాదినా - అత్ర పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా త్తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణఃకంసాసమ్భ వేత్ ? ఆహోస్విన్నసమ్భవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛే త్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్భవ స్తివ) తి- తుశబ్దేన వి చికిత్సాం వివృశ్చతి, సతః- సద్వైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకా రణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్భవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్భవః- అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తేః- నహిపరమకారణస్య పరస్య బ్రహ్మణో వ్యుత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తి ర స్తి, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం పరం బ్రహ్మేతి సర్వై ర్వేదాన్తైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచశ్రూయ తే“సకల జగతాం-రణ కారణభూత” ఇత్యారభ్య “ అజఏకఏవప ర్యవశేషిత” ఇత్యాది, తథా “సకారణం కారణ కారణాధిపో న చాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప” ఇత్యాదిచ, ❋తస్మా త్పరమకారణస్యప రస్యబ్రహ్మణోఽసమ్భావిత ఏస సమ్భవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—❋ ౯ ॥ సూ ॥ తేజోఽత స్తథాహ్యాహ❋—

“అజాయమానో బహుధావిజాయత” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జ న్మశ్రుతే ర్నాసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే “తస్యధీరాఃపరిజానన్తియో ని” మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్స్వేచ్ఛావతారాణాం సద్రక్షణాది రూప కారణం మహాన్తో జాన న్తీత్యర్థావగమేన పూర్వవాక్యే ‘అ జాయమాన’ ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే ‘బహుధావిజాయత’ఇ తి శ్రుతిఃపరమాత్మనో ఽసఙ్ఖ్యేయ స్వేచ్ఛావతార రూపాణా మా విర్భావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనో ఽసమ్భవఏవాధ్యవ సాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయన్ సూత్రం వ్యాచష్టే - (తుశబ్దేనే) త్యాదినా. ... ...

❋ ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... అ ॥ ౨ ॥ సూ॥ ౫ ॥

అతః- అస్మాద్భగవదధిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కు తః ? తథాహ్యాహ - "వాయోరపివికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావ తః । ఉదపద్యత తేజో వా" ఇత్యేతద్వాక్యమ్. ... *

—*౧౦ || సూ || ఆపః*—

ఇహాఽతఇత్యనుచరతి, ఏవంభగవద్వీర్యచోదితాత్, అతః- తేజ సః, ఆపోఽజాయన్త, "తేజసస్తువికుర్వాణా దాసీదమ్భోరసాత్మ క"మితిశ్రుతేః. ... ...

—*౧౧|| సూ || పృథివీ*—

ఏవం భగవద్వీర్యచోదితాభ్యోఽద్భ్యః పృథివ్యజాయత, "వి శేషస్తువికుర్వాణాదమ్భసోగన్ధవానభూ" దితిశ్రుతేః, విశేషః - పృథివీ. ... ... *

"తేజఆపోఽన్నమాత్మనే" తి తత్త్వచతుష్టయపక్షే అన్నశ బ్దోఽపి పృథివీవచన ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—*౧౨|| సూ || అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః*—

అధికారః - ఆరమ్భః, తత్త్వక్రమోపదేశోపక్రమ ఇత్యర్థః, రూపమ్- "యత్కృష్ణంతదన్నస్యే" తి ఛాన్దోగ్యోక్తమ్, శబ్దాన్త రమ్- "తాఅన్నమసృజన్తే"త్యాదికమ్, తేభ్యోఽధికారాదిభ్యః 'తే జఆపోఽన్నమాత్మనే'త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవావగమ్యత ఇత్యేత ద విరుద్ధమితి జ్ఞేయమ్. ... ...

౨ || అసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—*౧౩|| సూ || తదభిధ్యానాదేవతుతల్లిఙ్గాత్సః*—

తదేవమాచార్యాణామష్టావింశతితత్త్వాభిప్రాయః, తైత్తిరీ యకశ్రుతేః పఞ్చతత్త్వాభిప్రాయః, "తత్తేజోఽసృజతే" తి ఛాన్దోగ్య

'ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్య' ఇత్యేతత్సూత్రే అవ్యతి రేకపదేన ప్రకృత్యాదితత్త్వానాంభగవదనుస్యూతత్వకథనాత్తత్పర

శ్రుతేస్తత్త్వ చతుష్టయాభిప్రాయః, “ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వాతత్త్వేతత్త్వానిసర్వశ” ఇత్యాదునయాత్సర్వ్వమవిరుద్ధమిత్యుక్తమ్, ఇదానీంపరమాత్మనానుస్యూతాని ప్రకృత్యాదీని తత్త్వాని కిం స్వసామర్థ్యాదేవ స్వస్వకార్య తత్త్వాని సృజన్తి ? కింవా పరమాత్మైవ తదన్తర్యామితయావతిష్ఠమానస్సన్ తత్తత్కార్య తత్త్వానిసృజతి ? ఇతివిశయే ప్రాప్తే ‘ఆకాశాద్వాయు’రిత్యాదౌతేషాంస్వస్వకార్యతత్త్వసృష్టౌ స్వాతంత్ర్యశ్రుతేస్తాన్యేవస్వస్వకార్యతత్త్వానిసృజన్తీత్యేవంచప్రాప్తఇదమాహ- (తదభిధ్యానాదేవతు)తి- తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, తదభిధ్యానమ్- పరమాత్మసఙ్కల్పః, తతశ్చ స్వసఙ్కల్పాదీశ్వరఏవ ప్రకృత్యాదితత్త్వాన్తర్గతస్సన్తత్తత్కార్యతత్త్వానిసృజతీత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? తల్లిఙ్గాత్- ‘కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ - సోఽకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి- సతపోఽతప్యత- సతపస్తప్త్వా - ఇదగ్ం సర్వమసృజత- యోవ్యక్తేతిష్ఠన్నిత్యారభ్య ‘యోవ్యక్తమన్తరోయమయతియఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్నిత్యారభ్య ‘పృథివీమన్తరోయమయతియ ఆకాశేతిష్ఠన్’ ఇత్యారభ్య ‘ఆకాశమన్తరోయమయతి యస్సర్వేషు భూతేషుతిష్ఠన్నిత్యారభ్య ‘యస్సర్వాణిభూతాన్యన్తరోయమయతి- అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మా- ఏషసర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మాదివ్యోదేవ ఏకో నారాయణ’ఇత్యాదిశ్రుతిభ్య ఇత్యర్థః, ¶ తస్మాద్భగవాన్ పరమాత్మైవ కారణ

తన్త్రమిత్యుక్తమ్, తద్వదిహాక్షిప్యసమాధీయత ఇతి పూర్వాధికరణే నాస్యాక్షేప సఙ్గతి ర్ద్రష్టవ్యా. ... ...

¶ ఫలందర్శయన్నేతదధికరణ ముపసంహరతి (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧॥ ... ...

తత్వాన్తర్గతస్సన్ కార్యతత్వాని సృజతీత్యధ్యవసీయతే.

३॥ తదభిధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥౧౧॥

—* ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణతు క్రమోతఉపపద్యతేచ *—

¶ ప్రకృత్యాది తత్వానాముత్పత్తిక్రమోఽచిన్తి, అథేదానీం తేషాం ప్రకృత్యాది తత్వానా మప్యయక్రమశ్చిన్త్యతే, అప్యయకాలే కిం తత్వానా మనియమే నాప్యయోభవతి? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విపరీత క్రమేణాప్యయోభవతి? ఇతి. తత్ర నియామకాభావా దనియత క్రమేణైవ తేషా మప్యయో భవతీ త్యేవం ప్రాప్తేప్రాహ- (విపర్యయేణత్వి)తి. తుశబ్దేన పక్షో విపరివర్త్యతే, అతఉత్పత్తిక్రమాద్విపర్యయేణైవా ప్యయ క్రమోభవతీత్యే వోపపద్యతే, విపర్యయః ప్రాతిలోమ్యమ్, "అన్నేప్రలీయతేమర్త్య అన్నంధానాసులీయతే । ధానాభూమౌ ప్రలీయన్తే భూమిర్గన్ధే ప్రలీయతే ॥ అప్సు ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తుస్వగుణేరసే' ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాత్త్యర్థః, తథాహి లోకే దృశ్యతే, యథా మృదస్సముత్పన్నో ఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి, యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదికమప్యయకాలేఽపోప్యేతి, యథావాసోపానాదావవరోహణ ప్రాతిలోమ్యే నైవారోహణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవా పీయాత్, §తస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యాన్తాని తత్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్వాత్మన్యుప సంహరిష్య తీత్యనుసన్ధేయమ్. ... ...

¶ ఉత్పత్తిక్రమే చిన్తితే ప్రళయక్రమ స్యోపస్థితత్వా దస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్ విషయమాహ - (ప్రకృత్యాది తత్వానా) మితి .

§ అధికరణఫలం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

౧౫॥సూ॥అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లింగా దితి చేన్నా విశేషాత్

స్యాదేతచ్ఛబ్ద తన్మాత్రా న్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యే తే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, ' బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ' త్యామనా త్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్మేన్ద్రియాణిచ ల క్ష్యన్తే, మనశ్శబ్దేనేన్ద్రియాభిమానినో దేవాశ్చ లక్ష్యన్తే, కస్మా త్పునరేతదవగమ్యతే ? తల్లింగాత్ - ' పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే జ్యో తిష్యాపః ప్రలీయన్తే జ్యోతిర్వాయౌ ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీ యతే ఆకాశ ఇన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి భూతాదా ' వితి యథోక్తార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసర్గోపదేశ లింగాదితిచేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహంకారా దాకాశస్యే వ రాజస సాత్త్వికాహంకారాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యభ్యు పగమేపి త్రయాణామహంకారాణాం కార్యతో ఽవిశేషో భవే త్, అవిశేష- స్సామ్యమ్, అతఏవ శ్రూయతే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసః - తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞాన కర్మమయానిచ | అహంత త్త్వా ద్వికుర్వాణా న్మనో వైకారికా దభూత్ ॥ వైకారికాశ్చయే దే వా అర్థాభివ్యఞ్జనంయుత ' ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంహ్యన న్తరపాదే భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తర్హి¶యథోక్తశ్రుతేర్గ కాఽగతిరితిచేద్యథోక్త శ్రుత్యభి ప్రాయస్యైవ సర్వ వేదాన్త సారే " బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస " ఇత్యాదినా ప్రదర్శనమితిగృహాణ.

౪॥ విపర్యయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

¶ (యథోక్తశ్రుతే) రితి- 'పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే ' ఇతి పూ ర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తస్మాత్ప్రకృత్యాది తత్త్వజాతం పరమా త్మాధిష్ఠితం సదేవ స్వస్వకార్య తత్త్వంసృజతీతి నిశ్చిత మిత్యధికర ణ ముపసంహార్యమ్. అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

—*{ ౧౬॥ సూ॥*చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాద్వ్యపదేశోభాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్ }*—

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవ దుపాసనాధాయక తత్తద్దేహాద్యారమ్భక తత్త్వోత్పత్తిర్విచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం సేయముత్పత్తి స్స్యాత్? అహోస్విదసమ్భావితా? ఇతివిచార్యతే, తత్రస్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? దేవదత్తోజాతోస్తీతి వ్యవహారాత్ "వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ పుత్రేజాత" ఇతిజాతేష్టి విధానాత్ "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత తాస్సృష్ట్వా" ఇతి సృష్టి వచనాచ్చ; †తతశ్చనాత్మాదేహవ్యతిరిక్తో భవతి, కింతు దేహేన్ద్రియ మనసా మన్యతమస్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానాముత్పత్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే§బ్రూమః, న

---

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మ పరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్త్వే పరమాత్మనోనిత్యత్వమ్ "అసమ్భవస్తు" త్యస్మిన్నధికరణే ఽవధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్టాన్త రూపావాన్తర సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్వి)తి- జీవస్య భగవదుపాసకత్వస్వభావాత్త ద్విచారస్యాస్మి న్నుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ)మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతత్త్వోత్పత్తిరిత్యర్థః. ... ...

† దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి ర్జీవానామ నిత్యతావగమేన దేహవిష్వక్త్వభావో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి - జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః. ...

§ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్ (నిరోధోత్పత్త్యణు బృహన్నానాత్వం తత్కృతా గుణాః । అనుప్రవిష్టఆధత్తే ఏవందేహగుణా

ఖలూత్పత్తి ర్జీవానాం సమ్భావితవ్యా, 'నజాతోనమ్రియేతాత్మా
సహి దేహాద్వ్యపాదిభి' రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోఽయమ్"దే
వదత్తో జాతశ్చైత్రో జాయత" ఇత్యాది వ్యపదేశస్సోఽపి స్థావర జ
ఙ్గమాత్మక దేవదత్తాదిదేహవ్యపాశ్రయఏవాభాక్తో- ఽముఖ్యస్స్యా
త్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్సభాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి, తత్కుస్య హే
తోః? తద్భావభావిత్వాత్ - దేహస్యోత్పత్తి సద్భావేహి దేహ
సమ్బన్ధినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతే, నాసతి తస్మిన్
దేహోత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్బన్ధాజ్జీవో జాతో మృతో
వేతి క్వచిచ్ఛ్రూయతే, తస్మాచ్చన్ద్రకళాన్యాయేన జీవస్య జన్మా
దిక మవగన్తవ్యమ్, యథావా చన్ద్రస్స్వకలాస్వాపూర్య్య మా
ణాసు పునరపక్షీయమాణాసుచ చన్ద్ర ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి వ్యప
దిశ్యతే, తద్వదయం జీవో దైహికీషు § నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థా
సు సతీషు నిషిక్తో గర్భితో జాతో బాలః కుమారో యువా వయో
మధ్యస్థో జరఠో మృత ఇతి వ్యపదిశ్యతే, వస్తుతో దైహిక్య ఏవై
తా అవస్థాః, తథాచ శ్రూయతే "నిషేక గర్భ జన్మా
ని బాల్యకౌమారయౌవనమ్ । వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థా
స్తనోర్నవే"తి. అతో దేహోత్పత్తి దృష్ట్యైవ జాతకర్మాదివిధా
నమ్ 'ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతే' త్యాదిసృష్టివచనంచభవతీత్యభిప్రా

పర' ఇత్యాదౌ దేహ విషయతావగమాత్ "ఆత్మానిత్యో వ్యయ
శ్శుద్ధ' ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ శ్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాది వ్యతిరిక్త
త్వేననిత్యత్వమక్షతమితిభావేన సిద్ధాన్త యతి - (బ్రూమ)ఇత్యా
దినా. జీవానాం కదాచిజ్జఙ్గమశరీరం కదాచిత్ స్థావరశరీర మిత్యు
భయ శరీరప్రాప్తేరుక్తంచరాచరవ్యపాశ్రయఇతి. భాక్తోగౌణః.
§ (నిషేకాదిష్వి) తి- 'నిషేక గర్భజన్మానీ'తి శ్రుత్యోదాహ
రిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్విత్యర్థః. ... ...

యః. *ఏతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః, ¶యత్పునరుక్తం దేహేన్ద్రియమనసామన్యతమ ఏవాత్మేతితత్రైవం ప్రతివక్తవ్యమ్, దేహ ఆత్మానభవతి, పార్థివత్వాత్; ఘటవత్, నహి ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాల్యేనుభూతస్య యౌవనాదౌ ప్రతిసన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషప్రసఙ్గస్యైవ పరిహృతిరస్తి, నాపీన్ద్రియాణామాత్మత్వమ్- తైజసత్వాత్; ప్రాణవత్, చక్షుషానుభూతస్య కదాచిత్తద్వైకల్యే సత్యనుభవితు రాత్మనో ఒభావాత్స్మరణా నుపపత్తేః కాగతి రస్తి, నాపిమనసఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; దేహవత్, తస్మాన్న దేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యో మ్నాయతే "నాత్మావపుః పార్థివమిన్ద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుజలంహుతాశః। మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృతిఃఖంక్షితి రర్థ

---

* ఇహార్థసిద్ధం దోషాన్తర నిరాసమాహ - (ఏతేనే)తి.

¶ పూర్వపక్షిణోక్త మాత్మనోదేహాది ష్వన్తర్భావ మనూద్య దూషయన్ననుమానేన జీవస్యదేహాది వ్యతిరిక్తత్వంక్రమేణసాధయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా-(తదేతత్సర్వ)మితి- జీవస్య దేహాద్యతిరిక్తత్వమ్. ... ...

¶ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయమర్థః, హి శబ్దో హేతు ప్రదర్శనార్థః, వపురాత్మా నభవతి- పార్థివత్వాత్ ; ఘటవత్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, దేవా ఆత్మా నభవన్తి, వైకారికత్వాత్; మనోవత్ , అసుః-ప్రాణః, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్సత్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నమాత్రోపభావిత్వాత్ ; శరీరవత్, ధిషణా- బుద్ధిశ్చ, నాత్మా- తైజసత్వాత్; చక్షుర్వత్, అహఙ్కృతి- రహఙ్కారః, ఆత్మానభవతి-పరిణామిత్వాత్;శరీరవత్,

సామ్య'మితి. క్షితస్మాద్దేహాది వ్యతిరిక్త ఏవ జీవఉత్పత్త్యాద్యనాశ్ర
యో భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—※ ౧౭ ॥ సూ॥ నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః※—

ఇతశ్చ స్థూణా నిఖననన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్య
తే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతా
వేకవచనమ్, కస్మాత్ - అశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి
జీవానా ముత్పత్తిశ్రవణాభావా న్నహ్యేషాం భూయస్సు విశ్వోత్ప
త్తి ప్రకరణే షూత్పత్తి శ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చే
తనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమ్రియేతాత్మా సహిదేహా ద్యపా
దిభిః - నజాయతేమ్రియతేవాకదాచి న్నాయంభూత్వా భవితావా
నభూయః । అజోనిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో నహన్యతే హన్య
మానేశరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహ్వీభ్య శ్శ్రుతిస్మృతిభ్యో
జీవానాం నిత్యత్వ మేవావగమ్యతే. ... ...

౫॥ చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౧౮॥సూ॥ ¶ జ్ఞోతఏవ※—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- తేజః, ఖమ్- ఆకాశః, క్షితిః-పృథి
వీ, ఏతాని, అర్థాః, శ్శబ్దాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చ, త్యే
తానిఆత్మానభవన్తి - జడత్వాత్; ఘటవత్, ఇతి. ...

§ జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి కథ
యన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ఏతన్న్యాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కా
నిరాసార్థ మితిజ్ఞేయమ్. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౩ ॥

¶ ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాంని
త్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్యహేతు భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ
మారభతే- (జ్ఞోతఏవే)తి. ... ...

జీవోనిత్య ఇత్యుక్తమ్, సకిం ఘటవదచేతనః? ఆహోస్విదాగన్తుకచైతన్యః? అథవా నిత్యచైతన్య గుణకః? ఇతి విశయే *'వ్యక్తగుణవ్యతికరేనిర్గుణఃపురుషోయథ'ేతి శ్రుతే స్సాంఖ్యైర్నిర్గుణత్వాభ్యుపగమాచ్చ జీవో ఘటవ దచేతన ఇత్యేకఃపక్షః, సుషుప్త్యాదౌ చైతన్యానుత్పత్తే ర్వైశేషికై రాగన్తుక చైతన్యాభ్యుపగమాచ్చానిత్యచైతన్య గుణకోవా జీవస్స్యాదిత్యపర ¶ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూతే-(జ్ఞోతఏవ) ఇతి= యతఏవ 'సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతత్ జ్ఞ' ఇత్యాదిషు బహుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అతఏవాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతన్య గుణకో వేదితవ్యః, అతోనవయం సుషుప్తిమూర్ఛాపతాప గ్రహావేశా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్టత్వే నాస్యై శ్చేతయమానత్వేపి జీవస్య కాణభుజ ఇవ కేవల మాగన్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాఙ్ఖ్యాఇవ నిర్గుణత్వంవామన్యామహే, †సుషుప్త్యాదౌహి సఙ్కుచితత్వా చ్చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రాయః, 'వ్యక్తగుణవ్యతికర' ఇతిశ్రుతి ర్జీవస్యముక్తిదశాయాం ప్రాకృత సత్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

* సాఙ్ఖ్యాను యాయినః ప్రథమం పూర్వపక్ష యన్తీత్యాహ - (వ్యక్తగుణవ్యతికర) ఇతి= కణభు గనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వపక్షయన్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదౌ) వితి. ...

¶ " అన్యోన్తర ఆత్మా విజ్ఞాన మయః- నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతే " ఇత్యాదౌ జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ శ్రవణాత్తాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమితిభావేన పూర్వసూత్రా న్నిత్యపదమిహానువర్త్యతేన చైతన్యం విశేషయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూత) ఇత్యాదినా. ...

† నిత్యశ్చేచ్చైతన్య గుణ స్తర్హి కుతోజీవానాం సుషుప్త్యాదౌ తాదృశ గుణానభివ్యక్తి రతఆహ- (సుషుప్త్యాదా)వితి.

ణరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వా జ్జీవ స్వరూప స్యాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశఘనత్వాది వ జ్ఞానఘనత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తరాధిక రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ... ...

౬ ॥ జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౧౯॥ సూ॥ $ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్ *—

సమ్ప్రతిజీవగికిం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహోస్వి దణు పరిమాణః ? ఇతి చిన్తాయాం విభురితి తావత్ప్రాప్తమ్, జీవ స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ త్వే సావయవత్వేన తస్యానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుర్జీవ ఇతి

* "పీనాహిం భోగోత్థిత మద్భుతంమహజ్జ్యోతిస్స్వధామ్నాజ్జ్వల య న్దిశోదశ" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారే ణాభిప్రాయం కథయన్ జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య పూర్వాధికరణేనస జ్గతించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) తి- నిత్యజ్ఞా నగుణకత్వా దపీత్యర్థః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర మాత్మన్యతి వ్యాప్తత్వా త్పరమాత్మా న్యత్వేసతి తాదృశ జ్ఞాన గు ణకత్వరూప లక్షణస్యాత్ర తత్వాత్తదేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ॥ ౫॥ సూ॥ ౮॥

$ ఏవం పూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప ముక్త్వా తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయిణ భావ సఙ్గత్యోత్తరా ధికరణ మారభతే- (ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనా) మితి- జీవోఽణుః- అ

హికణభుగనుయాయినో మన్యన్తే, తస్మాద్విభుర్జీవ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ¶ప్రతివిధీయతే, (ఉత్క్రాన్తీ) తి- ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం శ్రుతేర్జీవోఽణురేవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, ఉత్క్రాన్తిస్తావత్ "స యదాస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి సహైవైతైః సర్వైరుత్క్రామతీ" తి శ్రూయతే, గత్యాగతీచ - 'గత్వాచన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతీ'తి శ్రూయతే. నహ్యస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలనవికలస్య విభోరుత్క్రాన్త్యాది విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవః పరకాయం ప్రవేష్టుం శక్నోతి, పరకాయ ప్రవేశస్తు జీవస్య 'పరకాయంవిశక్సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయే' దిత్యాదిషుశ్రూయతే, §అణుత్వేపి జీవస్య సకలదేహ వ్యాపి చైతన్యోపపత్తి రగ్రేవక్ష్యతే, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్య నిగమగీతా జీవస్యాణుత్వం శ్రూయతే, 'అపరిమితా ధ్రువా స్తనుభృతో యదిసర్వగతా స్తర్హి న శాస్యతేతి నియమో ధ్రువ నేతరథే' తి. † తస్మాదణుర్జీవః.

మధ్యమ పరిమాణత్వే, సత్యుత్క్రాన్త్యాది మత్వాత్ ; పరమాణువత్, ఇత్యనుమానాను గృహీతోత్క్రాన్త్యాదిశ్రుతిభిర్జీవస్యాణుత్వం సాధయన్ సిద్ధాన్తయతి- ¶(ప్రతివిధీయత) ఇత్యాదినా-నాణురిత్యుపరితన సూత్రాచ్ఛ్రుత్యణుపదే ఇహాకృష్య సూత్రేణ యోజితే ద్రష్టవ్యే. సః - ముముక్షుర్జీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉత్క్రామతి-లోకాన్తరం గన్తు మిచ్ఛతీత్యర్థః. ...

§ నన్వణుత్వే జీవస్య శరీరైక దేశ వర్తిత్వాత్కథం సర్వాఙ్గవ్యాపిశైత్యోష్ణోప లబ్ధిరిత్యత ఆహ - (అణుత్వేపీ) తి.

† జీవస్యాణు పరిమాణవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేత దధికరణ ఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

కేచిజ్జీవస్య దేహాదుత్క్రాన్తి గ్రామాది స్వామ్యనివృత్తివ ద్దేహస్వామ్య నివృత్తిరూపేతి మన్యమానా జీవగకథ మణుత్వే

—✻ ౨౦॥ సూ॥ స్వాత్మనాచోత్తరయోః ✻—

ఇతశ్చాస్యాణుత్వసిద్ధిః, యద్యప్యుత్క్రాన్తిః కదాచి దచలతో౽పి ప్రారబ్ధక్షయే సతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామస్వామ్యస్యేవ భవితుమర్హతి, తస్మాదుత్క్రాన్తిర్నాణుత్వమపేక్షతే, తథాపి గత్యాగతీతు నాచలతస్సమ్భవతః, అతో౽స్యామధ్యమ పరిమాణస్యజీవస్యాణుత్వే సతి స్వాత్మనైవోత్తరయోః గత్యాగతో౽స్సమ్బన్ధో భవేత్, ¶ గమేర్గకర్తృ నిష్పన్నక్రియార్థకత్వాత్.

—✻ ౨౧॥ సూ॥ నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్ ✻—

అత్ర జీవేశ్వరయో రభేదవాదీప్రత్యవతిష్ఠతే, నాయమాత్మా౽ణుర్భవతి, కుతః ? అతచ్ఛ్రుతేః- అణుత్వ విపరీత పరమమహత్పరిమాణశ్రుతేః, తథాచశ్రుతిః "సవాఏషమహానజఆత్మాయో౽యం విజ్ఞాన మయఃప్రాణేష్వాకాశవ త్సర్వ గతశ్చ నిత్య" ఇతి "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యేవం విధా౽స్యాత్మనో౽ణుత్వం ప్రతిషేధతీతిచే న్నైతదేవమ్, కస్మాత్ ? ఇతరాధికారాత్- జీవాదితరం పరమాత్మాన మధికృత్యహి 'సవాఏషమహా'నిత్యాదిశ్రూయతే. †తత్రహి 'విరజఃపరఆకాశా'దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, కల్ ? ఇతివదన్తి, తద్బాధార్థం జీవస్యాణుత్వ ముపపాదయతిసూత్రకారః- స్వ(స్వాత్మనే)తి. ... ...

¶ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య పక్తృత్వవ ద్గమనానాశ్రయస్యాపి పురుషస్యకదాచి ద్గన్తృత్వ వ్యవహారః కింనస్యాత తత్రాహ - (గమే) రితి= జీవేశ్వరా భేదవాదిన శ్శఙ్కాం వ్యుదస్యతి - (నాణు) రితి. ... ...

† 'సవాఏషమహా' నితి శ్రుతేః పరమాత్మ పరత్వే లిఙ్గ మాహ- (తత్రహి) తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాశాత్పరో- విపులః, తతో౽పి వ్యాపక ఇత్యర్థః. ... .

స్మాత్పునరిహ జీవః పరాప్త్యైశ, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ విజృమ్భితోఽయ మాక్షేప ఇతి నిశ్చీయతె, నాలోస్యాణుత్వం విప్రతిషిధ్యతె.

—*౨౨॥ సూ ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ*—

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాక్షాదేవజీవస్య స్వశబ్ద ఉన్మానంచ శ్రూయతె, స్వశబ్దోఽణుత్వవాచీ, శబ్దః "ఏషోఽణురాత్మా చేతసావేదితవ్యో యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధాసంవివేశ" ఇతి. తతశ్చ గమనాగమన సచివ సూత్రాత్మక ప్రాణ సమ్బన్ధావగమాచ్చ జీవోఽణురేవాభిహిత ఇతినిశ్చీయతె, తథా "వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ । భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయస్సచానన్త్యాయకల్పతే" ఇతి, "ఆరాగ్రమాత్రోహ్యవరోఽపిదృష్టః" ఇతిశ్రుత్యాభినీతోన్మాన మపి జీవస్యాణిమానంగమయతి, తతశ్చాభ్యామ్- స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ, జీవస్యాణుత్వసిద్ధిః. ... ... *

నన్వణుత్వే సత్యేకదేశ వర్తినోజీవస్య సకలదేహప్రదేశగత శైత్యోష్ణా ద్యుపలబ్ధిర్విరుధ్యేత, దృశ్యతేచ గాంగేయ మహాహ్రద నిమగ్నానాం సర్వాఙ్గగత శైత్యోపలబ్ధిః, ఏవంనిదాఘతప్తస్య సర్వావయవ సన్తాపోప లబ్ధిశ్చ, తస్మాదస్యాణుత్వం విరుద్ధమితిప్రాప్తే ప్రతి విధీయతె. ... ...

— *౨3 ॥ సూ ॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్ *—

శ్రుత్యన్తరంచ జీవస్యాణుత్వం సాక్షాదేవ దృష్టాన్త ముద్ధృత్య దర్శయతీత్యాహ- (స్వశబ్దే) తి. ...

౨ యస్మిన్-జీవే,పఞ్చధా- వృత్తిభేదేనేతి శేషః. వాలాగ్రమ్- కేశాగ్రమ్, ఆరాగ్రమాత్రః - తోత్రాగ్రప్రోత శలాకాగ్రానేక విధ కల్పితాంశతుల్య ఇత్యర్థః, అభినీతోన్మానమ్- అభినీయోద్ధృత్యదర్శిత పరిమాణావగమకంవాక్యమ్. ...

యథా హరిచన్దన బిన్దుశ్శరీరైక దేశ సమ్బన్ధోపిసకలదేహవ్యాపిన మాహ్లాద ముత్పాదయత్యేవ మణురప్యయమాత్మా దేహైకదేశస్థస్సన్ సకలదేహవ్యాపినీం శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధింకరోతి,†జీవసమ్బద్ధస్యహి ప్రాణిస్య కృత్స్నాయాం త్వచివ్యాప్తత్వా జ్జీవసమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచివర్తతే, త్వక్చ కృత్స్నశరీర వ్యాపినీ, తతశ్చాణుత్వేపి జీవస్య సమ్బన్ధఃకృత్స్నాయాం త్వచివర్తతె, అత స్తస్యస ర్వావయవగత శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధి ర్నవిరుధ్యతె, తస్మాదాత్మనోణుత్వపక్షే నవిరోధగన్ధః ... ...

—*{ ౨౪ ॥ సూ ॥ అవస్థితి వైశేష్యాదితిచే న్నాభ్యుప గమాద్ధ్రిదిహి }*—

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చన్దనవ' దితి యదుక్తం తదయుక్తమ్? దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో దృశ్యాదృశ్య తయో రవస్థాన వైషమ్యాదితిచే న్నచైవం వాచ్యమ్, కుతః? అభ్యుపగమాద్ధృదిహి- అభ్యుపగమయ న్తిహి చన్దనబిన్దువద్దేహైకదేశహృదయ వర్తినం జీవాత్మానమ్ 'సవాఏషఆత్మా హృదికతమఆత్మేతి యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిఃపురుష'ఇత్యేవ 'తథా'ఆత్మా మఆత్మనిశ్రితః- అత్మాహృదయే-హృదయంమయి- అహమమృతే- అమృతంబ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయక వేదాన్తాః, తస్మాద్దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో రవైషమ్యా 'దవిరోధ శ్చన్దనవ'దితి యుక్త మేవోక్తమ్. ... ...

అథ కదాచిచ్చన్దన బిన్దో స్సావయవత్వా త్స్వాత్స్వావయవ ప్రసర్పణేనాపి సకల దేహాహ్లాదయితృత్వం సమ్భవ్యతె, నత్వణోర్నిరవయవస్య జీవస్యావయవా స్సన్తి, యైరయం సకలదేహంప్రసర్పే

---

† జీవస్య దేహగత శైత్యోష్ణ్యాద్యుపలబ్ధ్యా గతి ప్రకార ముపపాదయతి- (జీవసమ్బద్ధస్యే) తి- జీవసంయుక్త స్యేత్యర్థః.

ఇత్యాశఙ్క్య దృష్టాన్తాన్తరమాహ, ...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వాఽఽలోకవత్ *—

అణుత్వేనైకదేశ వర్త్యపి జీవో యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధాయత్త స్వగుణభూతచైతన్యవ్యాప్తివశాద్వ్యాపనశీలస్సన్ సకలదేహవ్యాపినీం శైత్యాద్యుపలబ్ధి మనుభవతీత్యేతన్న విప్రతిషిధ్యతే, §ఆలోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశవర్తినోఽపి స్వప్రభావ్యాప్తివశా ద్వ్యాపన శీలాస్సన్తస్స్వవస్థానే తరదేశానపి వ్యాప్నువన్తి తద్వత్. ... ...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాన్తీ క్రియతే తర్హి దృష్టాన్తే ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే, నిబిడావయవం హి తేజోద్రవ్యం ప్రదీపాదిః, విరళావయవం తు తేజోద్రవ్యం తత్ప్రభా, తతశ్చేహ చైతన్య రూపగుణస్య జీవస్య చేతరేతరమవ్యతిరేకఏవ స్యాదిత్యత ఉత్తర ముచ్యతే, ...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకో గన్ధవత్ *—

యథాచ గుణస్య సతో గన్ధస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్యతే, అప్రాప్తేష్వపి కుసుమేషు వాయూపనీత గన్ధభాన సమ్భవాత్; ఏవంగుణ స్యైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్యతిరేకో నామ భేదః, *తతశ్చైతన్యేనజీవస్య సర్వాఙ్గవ్యాప్తావాలోకో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకేతు గన్ధ ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథాచ దర్శయతి *—

తథైవహి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణు పరిమాణత్వంచా

§ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్బద్ధస్యహి ప్రాణస్యేత్యాది నోక్తం ప్రాణాది సమ్బన్ధమనుస్మారయతి- (ఆలోకవ)దితి. ...

* ప్రాక్సూత్రోక్తాలోక దృష్టాన్తస్యవైయర్థ్యమాశఙ్క్య గతిం కల్పయన్తి- (తతశ్చైతన్యేనే) తి. ...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధ ద్వారా చైతన్య గుణే
న సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దర్శయతి, 'సఏషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన
నఖాగ్రేభ్యోజఆత్మే' త్యాది శ్రుత్యన్తరంచ.

—* ౨౮॥సూ॥ §పృథగుపదేశాత్ *—

'అన్యోన్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం
ప్రమోష స్తేత్ర శక్తిభిః । జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమ
న్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యే' త్యేవం జాతీయకాసు
శ్రుతిషు 'మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచే,త్యాదిస్మృతిషుచ ¶చైత
న్యగుణస్య విశేషణ కర్తృకర్మ భావాదినాజీవాత్పృథక్త్వ మేవో
పదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసన్ జీవస్స్వప్రాణసమ్బన్ధద్వారా స్వగు
ణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీ'తి సిద్ధమ్.

కథం తర్హి 'జ్ఞానంత్వమృత మోక్షభావః పురుషస్యోభిధీయతే-
యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్- విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే' ఇత్యాదౌ జ్ఞానవ్యపదే
శో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—* ౨౯ ॥ సూ ॥ తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ *—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాత్? త
ద్గుణసారత్వాత్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్,
స్వరూపంయస్య, సతద్గుణసారస్తస్యభావ-స్తత్త్వమ్,తస్మాత్- జీవ

§ కేచిత్తు జీవనిష్ఠశ్చైతన్యస్తదూపఏవేతి మన్యన్తే- తన్నిరాసా
ర్థమాహ- (పృథగి) తి. ... ...

¶ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- 'విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర
జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, 'త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవ
తీతి పదాధ్యాహారాత్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పర
మగుహ్య'మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర'మి
త్యత్ర కరణభావః, తైరితి వివేకః.

స్యజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్- యథా ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మనః 'సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానన్ద మిత్యాదౌ జ్ఞానఘనత్వాద్జ్ఞాన విజ్ఞానాది వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవస్యాపి తద్వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇతిజ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యజ్ఞోతఏవేత్యత్ర జీవస్యజ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తంజ్ఞానగుణకత్వాదికంసర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,

—※ ౩౦॥సూ॥యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోష స్తద్దర్శనాత్ ※—

యావన్తో జీవాభవేయు స్తావదాత్మ వృత్తిత్వా భ్యుపగమాదేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్స్థావర శరీరక జీవేష్వనుపలబ్ధావపి నైషదోషగ్రసజ్యతే,కస్మాత్? తద్దర్శనాత్- ఉత్సోరిత స్తమఃప్రాయాఅన్తస్పర్శా విశేషిణః-అహో అమీదేవ వరామరార్చితం పాదామ్బుజంతే సుమనఃఫలాహర్ణమ్- నమస్త్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మన స్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమ్- అపి వృక్షాఃపరిమ్లానా స్సపుష్పాఙ్కురకోరకా ' ఇత్యాదివాక్యం తేషామపి చైతన్యగుణకత్వాదిక మస్తీతి దర్శయతి, తస్మాజ్జ్ఞాన గుణకత్వాదే ర్యావదాత్మభావిత్వ మస్త్యేవ. ... ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాంచైతన్యాది సద్భావోభ్యుపగమ్యతే,కిం తర్హి సత్త్వేతస్య క్వచిదనుపలబ్ధి రిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—※౩౧ ॥సూ ॥ పుంస్త్వాదివత్త్వస్యసతోఽభివ్యక్తి యోగాత్ ※—

తుశబ్దోఽవధారణార్థకః, యథాలోకే పుంస్త్వాదికంబాల్యాదిషు సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాభిప్రేయం సద్భావనాది ష్వభివ్యజ్యతే, పుంస్త్వమ్- పురుషవ్యాపారః, నహ్యత్రావిద్యమాన ముత్పద్యతే, యద్యుత్పద్యతే తర్హి షణ్ఢానా మపి పుంస్త్వాద్యభి వ్యక్తిప్రసఙ్గః, తస్మాద్బాల్యే విద్యమానమేవ పుంస్త్వాదికం యావనేభివ్యజ్యత ఇతి వక్తవ్యమ్, ఏవమయమపి చైతన్య గుణ

స్థానవర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోపి జఙ్గమదేహం ప్రవిష్టేషు తేషుజీవేష్వభివ్యక్తో భవతి, బాల్యా ద్యవస్థావర్ధి జీవానాం దేహాన్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే, ‘ దేహినోస్మి న్యథాదేహే కౌమారం యావసంజరా । తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర సముహ్యతీ ’ తి. అతోస్య విద్యమానస్య జ్ఞాన గుణస్యోక్త విధాభివ్యక్తి యోగా త్సర్వ జీవసాధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞానమస్తీతి శాస్త్రాదేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్, అన్యథాశరీరసమ్బన్ధాదూర్ధ్వం తేషాం చైతన్యాస్యభివ్యక్తి ప్రసఙ్గాత్, అనుభయ శరీరాశ్చ జీవాస్సన్తీత్యగ్రే వక్ష్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భావిత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు నైతద స్త్యణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష చిన్మాత్రైక రసంపరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితాన్తఃకరణోపాధి సమ్బన్ధవశా న్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరిమాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావ త్పరిమాణక ఏవాయం జీవో భవితు మర్హతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ‘ సవాఏషమహానజ ఆత్మాయోయం విజ్ఞాన మయ ’ ఇతి ‘ సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే ’ తి చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విభుత్వమవగమ్యతే, అతో విభు జీవ ఇతి వికత్థనమ్, తదిద మాచార్యోనేన సూత్రే ణాతిత్రే ణానేకధా ఖణ్డయతి. ... ... *

—*{ ౩౨॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసఙ్గోన్యతరనియమో వాన్యథా }*—

* అన్యథా- అణోస్సతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుప గమ్య తదూపత్వేన తస్యవిభుత్వేభ్యుపగమ్యమానేసతి, తస్యనిత్యోపలబ్ధి

---

* సూత్రస్య పదా నియోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తానివ్యాచిఖ్యాసుర్వ్యక్తో క్త జీవ విభుత్వవాద బీజభూతత ముపాధిం మిథ్యా

బ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసఙ్గోఽన్యతర నియమో వా దుర్వారోఽదృశ్యతే, తథాహి యోఽయం బ్రహ్మణో జీవభావాపాదకోఽవిద్యాప్రత్యుపస్థాపితోఽన్తఃకరణాఖ్యఉపాధిస్సకిం పారమార్థికః? ఆహోస్విదపారమార్థికః? ఆద్యే కిం తస్య పరబ్రహ్మాన్యత్వమ్? ఉత తదనన్యత్వమ్? న తావత్తస్య బ్రహ్మాన్యత్వం సమ్భవతి, సహి పారమార్థిక ఉపాధిర్బ్రహ్మవదవినాశితయా సాక్షాద్బ్రహ్మణస్సదా జీవభావమాపాదయన్ సవిశేషత్వం సుఖదుఃఖనివహాంశ్చ సమ్పాదయేత్, 'అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి' త్యాది శ్రుతిగకుప్యేత, అద్వైతత్వం చ విహన్యేత, తస్మాన్న తస్య బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వం యుక్తం భవతి, అథ పునస్తస్యోపాధేస్తదనన్యత్వమేవాభిమతమితి చేత్తర్హ్యాన్ హోపరస్య బ్రహ్మణో జడత్వజన్మాది షడ్భావవికారాది దోషాశ్చకదా కేనవా నివార్యేరన్, అథ పునరపారమార్థికత్వ పక్షే స్వయమేవ దోషః, §తథాహి కిం తస్యోపాధేః పరబ్రహ్మభిన్నత్వమ్? ఉతతద్భిన్నత్వమ్? పూర్వత్ర తస్య బ్రహ్మభేదాభ్యుపగమే బ్రహ్మణోప్య పారమార్థికత్వప్రసఙ్గేనాస్య సమయస్య సౌగత చతుర్థ సమయావిశిష్టత్వం సమాయాతమ్, తతశ్చ కృతం శాస్త్రారమ్భేణ, యది పునరస్యోపాధేః బ్రహ్మాభేదస్సాధీయానభ్యుపగమ్యతే? తదాహి తస్యోపాధేః గగనారవిన్దవదవిద్యమానతయా బ్రహ్మాత్మభావేన జీవస్య విభుత్వే సిద్ధే సుషుప్త్యాధాయకపురీతన్నాడ్యాః అపారమార్థికత్వేన సుషుప్త్యభావాత్సదా విషయోపలబ్ధిప్రసంగో దుర్వారః, యది తన్మతే పురీతన్నాడ్యాః పారమార్థికత్వం చాభ్యుపగమ్యతే తదా తస్యామప్యాత్మనస్సదా విద్యమానత్వాత్సదా విషయానుపలబ్ధిప్రసఙ్గశ్చ దుర్వారః, అథవా విషయోపలబ్ధ్యనుప

త్త్వమిథ్యాత్వాది భేదేనానేకధా వికల్ప్య దూషయన్ సూత్రపద వ్యాఖ్యానేన జీవస్య విభుత్వవాదం నిరస్యతి-§(తథాహీ)త్యాదినా

లబ్ధ్యోర్యౌగపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే
త; ¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదితరేషాంజీవానా మణు
త్వమితి సిద్ధమ్. ... ... *

౬॥ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౪॥

—* ౩౩॥సూ॥ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ *—

*జ్ఞాతృత్వా దేవాస్య జీవాత్మనస్సమ్ప్రతితద్వ్యాప్యధర్మో వి
చార్యతే, కిమస్య కర్తృత్వంభవతి? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికి
త్సాయామ్ ‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణిసర్వశః। అ
హఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే॥ నాన్యంగుణేభ్యః
కర్తార’ మిత్యాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవ
తి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే +ప్రతిబ్రూమః-కర్తాచాయం జీవఃప్ర
తిపత్తవ్యః, కస్మాత్? శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - చేతనస్య కర్తృత్వే
హి ‘యజేతోపాసీతజుహుయా’దిత్యేవం శాస్త్రమర్థవద్భవతి, అ
న్యథా అనర్థకం స్యాత్, తద్ధి శాస్త్రం కర్తుర్నిత్యస్య జ్ఞాతు స్స
తఏవ కర్తవ్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం ప్రతి శా
స్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తర్హి శాస్త్రస్య
భ్రాన్తప్రలపితత్వా విశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ‘ప్రకృతేః క్రియ
మాణాని’ త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతేరేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణుత్వ రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దో
షఇతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- ¶(తస్మా)దితి.అ॥౬సూ॥ ౧౪.

* అస్మిన్నధికరణే జీవస్య కర్తృత్వాభిధానాదస్య పూర్వాధిక
రణేన వ్యాప్యవ్యాపకభావ సఙ్గతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాస్యే)తి.

\+ కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃకర్తా,
నత్వచేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాన్తయతి (ప్రతి బ్రూమ) ఇ
త్యాదినా. ... ...

త్తి మన్దమ్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతి గుణ లక్షణానాం దేహానాం కర్తృత్వా వగమేన జీవస్యైవ కర్తృత్వావధారణాత్ ; అస్యాస్మృతే స్తాత్పర్యార్థస్తు అహఙ్కారంవినైవకర్మకర్తవ్యమితి. అతశ్చ స్వర్గాపవర్గ సాధనానుష్ఠాన విధాయక శాస్త్రాణామర్థవత్త్వనియమాద్బోద్ధాయ మాత్మైవ కర్తాభవతి, అపిచ జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వా త్కర్తృత్వం జీవో నిర్వోఢు మర్హతి, నాచేతనా ప్రకృతిః, †తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౪॥సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చాస్యైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైదికేషు లౌకికేషు చ కర్మసు ‘ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే -కర్మాణితనుతేపిచే’తి కర్తృత్వ ముపదిశ్యతే, తదర్థమ్ ‘ఏవమేవైష తాన్ ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వేశరీరే యథా కామం పరివర్తత’ఇతి కరణోపాదానం విహారశ్చోపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే.

—*{ ౩౫॥ సూ॥ వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నేతి చేన్నిర్దేశవిపర్యయః. }*—

నను చ ‘ కరోతి కర్మక్రియతేచ జన్తుఃకేనాప్యసౌ చోదిత ఆనిపాతాత్ | నతత్రవిద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోపినివృత్తతృష్ణ స్స్వసుఖానుభూత్యే’ త్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్తృత్వం ప్రతిషిధ్య ప్రకృతి కార్యస్య దేహస్యైవ కర్తృత్వంవ్యపదిశతి, తస్మాత్క్రియావిషయే జీవస్య కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్తర్హి ‘ హేతుర్జీవోస్యసర్గాదా వవిద్యా కర్మకారక’ ఇతి జీవవిషయక కర్తృత్వ నిర్దేశస్య విపర్యయః ప్రసజ్యేత, విపర్యయోఽత్యన్తాభావః, యత్తు ‘ కరోతికర్మక్రియతేచ జన్తుఃకేనాప్యసౌచోదితఆనిపాతా’

---

† జీవస్య కర్తృత్వ రూప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితిసూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ...

దితి తత్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్రజీవాధిష్ఠితస్యైవజన్తోః కర్మకర్తృత్వ దర్శనా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవఃకర్తా.

—* ౩౬॥సూ॥ *ఉపలబ్ధివదనియమః *—

యథా చైతన్యరూప ధర్మోఽస్యాభ్యుపేత స్తథాకర్తృభావో భ్యుపేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేః కర్తృత్వ ప్రసఙ్గేన "బ్రహ్మ వర్చస కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతి" మిత్యాది చోదనాయా శ్చేతన గోచరత్వ నియమోనస్యాత్.

—* ౩౭॥సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్ *—

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవఃకర్తా భవితు మర్హతి, యది పునః ప్రకృతిరేవ కర్త్రీస్యాత్తర్హి తస్యా అచేతనాయా శ్చేతన్యశక్తి వైకల్యా దవిదిత వర్త్మనాంవర్త్మదర్శినోన్ధస్యేవ (/)పర విషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౮॥ సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ *—

* సమాధిః- భగవత్స్మరణమ్, యఃపునరయ మపునర్భవ సాధన రూపః "సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయతఇతి- జను:--దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యైవేతి- జీవ పరిత్యక్తదేహస్య కర్తృత్వా దర్శనాచ్చేతి భావః. ... ...

* జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యై వోచిత మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన విశేష పరమపీహ చైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షాణస్సూత్రార్థమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిఃప్రకృతే దుర్వారై వేత్యర్థః, *అకర్తృత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసఙ్గశ్చదుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధీ) తి.

ఊర్ధ్వ రేతసః । యదక్షు ర్భిధ్యాన సమాధిధౌతయాధియానుపశ్య న్తిహితత్వమాత్మన " ఇత్యాదిభి రామ్నాత స్సమాధిస్సోప్యసతి క ర్తృత్వే జీవాత్మనాంనైవ భవేత్, సమాధేర్మనో వ్యాపారజత్వా త్సతి తేషాం కర్తృత్వేన సమ్భవ త్యేవ, మోక్షార్థత్వా దచేతనా యాః ప్రకృతేర్ముముక్షా విరహాచ్చన నభవేత్, తస్మా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ సిద్ధిః. ... ...

—✻ ३८॥సూ॥ $యథాచతక్షోభయథా ✻—

యథావా చేతనత్వాత్తక్షావాస్యాది కరణానితక్షణాదివ్యా పారేషు ప్రయుంజన్నివర్తయంశ్చోభయథాకర్తృత్వమేతి తద్వచ్చే తనత్వా జ్జీవఏవ స్వస్వ విషయేషు చక్షురాది కరణాని ప్రయుంజ న్తతస్తానినివర్తయంశ్చ¶భయథాకర్తృత్వమియాత్, నతువాస్యా దివదచేతనా ప్రకృతిః, అతోజీవస్యైవోభయథా కర్తృత్వసిద్ధిః.

ఠ॥ కర్త్రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—✻ ౪౦॥ సూ॥ పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః ✻—

✻ యత్పూర్వమిదం కర్తృత్వంజీవస్యాభిహితం తత్కిమస్యేశ్వర మనపేక్ష్య స్వాయత్తంభవతి? ఉతాహో అపేక్ష్యేశ్వరం తదాయ

$ జీవస్యైవ కర్తృత్వ సిద్ధౌ యుక్తించాహ సూత్ర కారః- (యథే) తి- ... ...

¶ ఉభయథా- కరణప్రవర్తకత్వ నివర్తకత్వాభ్యామిత్యర్థః.

అ॥ ఠ॥ సూ॥ ౭॥

✻ ఇహ పూర్వాధికరణ రాద్ధాన్తిత కర్తృత్వం జీవస్య స్వా యత్తమితికర్మ మీమాంసక మతస్య పూర్వపక్షితత్వా దస్య పూ ర్వాధికరణే నాపవాదకీం సఙ్గతి మభిప్రేత్య విషయ విశయావాహ (యత్పూర్వ) మితి. ... ...

కరణాద్యుపేతత్వా జ్జీవస్యస్వాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వ

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇతీయమత్ర విచారణా, ¶తత్రైవం తావ
త్ప్రాప్తమ్, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వ ఇతి, తత్రాస్య హే
తోః తదపేక్షత్వే జీవస్య కరణత్వప్రసఙ్గాత్; అయం హి జీవః
ప్రాగ్వాసనాయన్త్రితః కరచరణాది సామగ్రీసమ్పన్నశ్చ కర్తృ
త్వం స్వయమేవ నిర్వోఢుం శక్నోతి, తస్య కిమీశ్వరాపేక్షయా?
న హ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా
అనడుహాదిరివ కర్మకర్తృత్వే జీవేనేశ్వరోఽపేక్షితవ్య ఇతి, అపి చేశ్వ
రాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కర్మసు తత్తజ్జీవాననవరతం
నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికం ప్రసజ్యేత, †య
దిపునరస్యేశితుః 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వా'దితి సూ
త్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృతమిత్యుచ్యతే, తదాపి స్వాయత్త
మేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథా హి సత్యేవాస్య స్వాయత్త
కుశలాకుశలకర్మణోరన్వయే తాదృశకర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వ
రస్య, తయా చేశ్వరస్య వైషమ్యాదికం పరిహ్రియేత, ‡ఇతరథా చక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ¶(తత్రైవ) మిత్యాదినా -కరణాది
మత్త్వేన జీవస్య తదాయత్తత్వం కర్తృత్వస్యోపపాదయతి-(అయం
హీ) తి- లోకదృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్యాహ-(న హ్యేవ)
మితి. ... ...

† నైర్ఘృణ్యాదిక మిత్యత్రాదినా అకృతాభ్యాగమకృతవిప్ర
ణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతచ్చోద్యస్యదత్తోత్తరత్వేపి పున
ఘట్టకుటీ ప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాయత్త కర్తృత్వ మనివార్యమిత్యా
హ- (యదిపున) రితి. ... ...

‡ విపక్షే చక్రకదోషమాహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వ
రాయత్తకర్తృత్వే త్విత్యర్థః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరా
యత్తత్వేన కర్తృత్వే సిద్ధే తస్య ధర్మాధర్మవత్త్వసిద్ధిః, తస్య త

కదోష ప్రసక్తాత్; తతశ్చ స్వాయత్తం కర్తృత్వం సార్వ కాలి కమేవ జీవస్య భవతి, కిమీశ్వరేణ? ఇత్యేతాం * ప్రాప్తిమాచార్యః ప్రతియాపయతి- (పరాత్త్వి)తి- తు శబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, యదిదం జీవస్య కర్తృత్వం తద్ధి కర్మాధ్యక్షాత్సర్వ భూతాధివాసాత్సర్వ భూతాత్మ సాక్షిణస్సర్వేన్ద్రియ చేకితానా దచేతనా విశేషిత చేతన దేహాది దాతుస్సర్వ కారణ కారణాత్సర్వస్మాత్పరాచ్ఛ్రీనారాయణాదేవ సమ్పద్యతే; కుతః? శ్రుతేః- ¶ తథా హి శ్రుతయో భవన్తి 'ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే - ఏష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో అధో నినీషత' ఇతి, 'యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మారభ్య 'యఆత్మానమన్తరో యమయతీ'తి 'ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మా। కర్మాధ్యక్ష స్సర్వ భూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చే'తి, 'అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మే'తి, 'అన్తః ప్రవిష్టం కర్తారమేత'మితి, 'దేవస్య సవితుస్సర్వే కర్మ కృణ్వన్తి వేధస' ఇతి “యస్య ప్రయాణమన్వ

ద్వత్వ సిద్ధౌ తత్సాపేక్షత్వేనేశ్వరస్య కారయితృత్వ సిద్ధిః, తస్య కారయితృత్వ సిద్ధౌ జీవస్య పునః కర్తృత్వ సిద్ధిరితి.

* ప్రాప్తిం ప్రతియాపయతి= పూర్వపక్షం ఘుణ్ణయన్ కర్మ మీమాంసకాన్ పరాభావయతీత్యర్థః. ...

¶ సర్వేన్ద్రియచేకితానాత్-సర్వేన్ద్రియ ప్రవర్తకాదిత్యర్థః, సర్వస్మాత్పరాత్- బ్రహ్మాద్యఖిల దేవేభ్యోऽధికతమాత్, శ్రుతేరిత్యేక వచనం జాత్యభిప్రాయకమితి మన్వానశ్శ్రుతీరుదాహరతి- (తథా హీ)త్యాదినా= కర్మాధ్యక్షః- కర్మ ప్రవర్తకః, దేవస్య అనవరతం క్రీడతః- సవితుః-- ప్రేరకస్య సర్వాన్తర్యామిణః, సర్వే- ప్రేరణేసతి, కృణ్వన్తి- కుర్వన్తి, వేధసః- సుధియః, అనేన జీవాలక్ష్యన్తే.

న్య ఇద్వ్యయు ర్దేవా దేవస్య మహిమానమచర్తత " ఇతి, ప్రయాణమ్- ప్రేరణమ్, దేవాః-క్రీడనశీలాః, " ఇన్ద్రియాణిచక్షుశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనో యద్వాచోహవాచ" ఇతి. తథా "సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన" ఇతి 'యేనేషితావాగసవశ్చరన్తి' త్యేవం జాతీయకాః. 'ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిమాయయే' తి. స్మృతిశ్చ* ఆసాంతాత్పర్యంతు నైసర్గిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్వర్యాది వివిధ శక్త్యదన్వతస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్మాది హేతో స్సర్వ స్వతన్త్రస్య పరమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ సర్వే జీవా వివిధ కర్మసు ప్రవర్తన్తఇతి. § ఏవంచసత్యనన్త గుణగణ పరిపూర్ణే ముక్త వైరకే సర్వ స్వతన్త్రే సర్వేశ్వరే సర్వ హితకారిణి, సర్వసేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వస్యహితాహిత కరణాకరణ క్షమతాం జానన్ కృతజ్ఞోజీవఃకృత క్రియమాణ కరిష్యమాణఘ్నాన్ వినా వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికమాపాదయేత్, + యద్యాపాదయేత్తర్హి సజీవః 'మామాత్మపర

* అత్ర స్మృతీశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామతుదాహారమ్య్యే గ్రన్థవిస్తర భిధాతాత్పర్యార్థమాహ- (ఆసాంతాత్పర్యంత్వి) తి. § పుణ్యపాపానుగుణ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేసర్వజ్ఞేభగవతి వైషమ్యాద్యాపాదనమన్యాయ్య మిత్యాహ- (ఏవంచసతీ)తి. +అనన్తగుణగణేత్యాదివిశేషణై రీశ్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిం స్ఫుటయతి, 'సర్వాన్ పాతకినస్త్వేకరకృతఘ్నోహ్యతి వర్తతే । తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్త్వేతం కరిష్యమాణహే' తి కృతఘ్నాదీనాం పాతకిత్వ వచనా త్తేషాం భగవద్దణ్డభాక్త్వమాహ- (యద్యాపాదయే) దితి. ... ...

దేహేషు ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకాః॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని। మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతిజ్ఞాత భగవ ద్గుణభాగ్భవేత్ , ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధినిషేధ ప్రవర్తకత్వేనచ తత్కృతం సర్వ మవిషమ మేవ భవ తీతి ధ్యేయమ్. ‡తస్మాద్యేపున ర్ముముక్షవో భగవన్తం శ్రీ వాసుదేవమేవ కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట భగవ ద్ధర్మపరాయణాస్సన్తోఽనవరతం భగవ చ్చరణారవిన్దం భజేయుస్త ఏవానాయాసేన భవార్ణవం సన్తర న్తీత్యనవద్యమ్.

—*{ ౪౧॥సూ॥ ¶కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః }*—

తుశబ్దశ్శఙ్కా-వకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవానా మిత్యవధారితమ్, తథాపి తథావిధం కర్తృత్వం జీవాఃపునస్స్వప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యన్తే, అతో లోకే జీవస్యైవ పుణ్యాపుణ్య లక్షణ కర్మ కర్తృత్వ వ్యవహారః, తతశ్చేశ్వరః పర్జన్యవ త్తత్తజ్జీవమత్యా తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత కర్మాపేక్ష ఏవసన్ తత్తత్కర్మ ఫలాని విభజ్యతత్తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

---

‡ భగవత్పారతన్త్ర్యాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజీవానాం తద్భక్తి సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మాద్యే పునర్ముముక్షవ) ఇతి. ...

¶ ఏవం వ్యదస్తేపీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్వ్యక్త్యన్తరేణ తత్సమ్యఙ్నిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) తి. ...

పర్జన్యవదితిపరమాత్మనో జీవ కర్మఫలోత్పాదన సాధారణ కారణత్వే దృష్టాన్తః, యదిబీజాదేవ కేవలాదఙ్కురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, †యథావాలోకే నానావిధానాం వ్రీహియవాదీనా మోషధీనాం ధరణీసమవహితేభ్య స్స్వస్వ బీజేభ్యః పరస్పరం విషమతయా జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పర్జన్యః, నహ్యాసతి పర్జన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికంసమ్పద్యతే, పర్జన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పర్జన్యస్య వ్రీహ్యాద్యోషధి వైషమ్య హేతుత్వమపి వక్తుం శక్యతే. యత స్తాసాం వైషమ్యం స్వస్వ బీజాయత్తమేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విషమ ప్రయత్నకృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత స్సన్ తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని వితనుతే, అతోఽస్య నవైషమ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః, ※అపిచాదావనాదితయా నువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావశేశ్వర సఙ్కల్పాయత్తమేవభవతి ప్రకృతి సమ్బన్ధ ఘటనద్వారా కర్మకర్తృత్వమ్, తత్తు జీవోఽనాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నాయత్తం మత్వా కర్మచికీర్షతి తదనుసారేణేశ్వర స్తం కర్మకారయతి, అథ చేశ్వర స్తాదృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదనన్తర జన్మని కర్మ కారయతి, తదనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ కారయతతోఽప్యనన్తర జన్మనిచ తత్తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య వైయర్థ్యం స్యాదలోఙ్కురాది వైషమ్య విశేషహేతూనాం బీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా వైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ దేవేశ్వరస్యాపి జీవకర్మఫల దాన సాధారణకారణత్వా దవైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావేన దృష్టాన్తం విశదయతి-†(యథావే)తి- ధరణీసమవహితేభ్యః-పృథివీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తూక్త మీశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగమే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తన్నేత్యాహ-※(అపిచే)త్యాదినా.

నన్వేవం పరమాత్మనః కారయితృత్వే వ్యక్తేసతి ప్రయోజ్య

కారయతీత్యేవమనాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. §ఏతదేవాభి
ప్రేత్యశ్రూయతే ' ఆత్మమాయామృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మ
నః । నఘటేతార్థసమ్బన్ధస్స్వప్నద్రష్టుర్యథాజ్ఞసే ' తి.¶ఆత్మమా

కర్తుర్జీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి
చేదుచ్యతే, ఆచార్యస్యాధ్యాపకత్వేపి తదధీనస్య వటోర్యథా ము
ఖ్యాధ్యేతృత్వ వ్యవహారస్తద్వ త్కారయితృత్వేపి పరమాత్మనస్తద
ధీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారోపపత్తిరితి ధ్యే
యమ్, శాస్త్రదృష్ట్యాతు ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవసిధ్య
తి, తథాచ శ్రూయతే ' సర్వదేవతా లిఙ్గానాం మన్త్రాణామర్థ
నియామకతయా సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయామేవ భావ య
మాన' ఇతి. స్వయంచాత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి-§(ఏతదేవాభి ప్రే
త్యే) తి- ఏతత్ప్రకృతి సమ్బన్ధస్య పరమాత్మాయత్తత్వ మభిప్రేత్య-
అభిప్రాయంవిషయీకృత్య, అత్రకఠినపదాని వ్యాచష్టే-¶(ఆత్మమా
యే) త్యాదినా- ఏతదుక్తంభవతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః పురుష
స్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాత్స్వప్న దేహాది సమ్బన్ధం ఘటయతి,
తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్యజీవ
స్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాదేవ దేహాదిరూప ప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘ
టయతీతి, జీవస్యానాద్య జ్ఞానతిరోహితత్వంచ ' అనృతేసహి ప్ర
త్యూఢాస్తేషాం సత్యానాం సతామనృత మపిధాన ' మిత్యాది శ్రు
తిషు ' అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తిజన్తవ ' ఇత్యాది
స్మృతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అనృతేన- అనాద్యనువర్తమా
నాజ్ఞానేన, ప్రత్యూఢాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాది
హ విశేష్య పదమనుషఞ్జనీయమ్, తస్మాత్సత్యానాం సతాం - ని
త్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవానాం, అనృతమ్ - యథో
క్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- ఆవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మాజ్జీ

యా- పరమాత్మసఙ్కల్పః, అర్థసమ్బన్ధః- ప్రకృతి సమ్బన్ధః, §తతశ్చా
నాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానస్యానాదిత్వా త్తదాయత్త సంసా
రస్యాప్యనాదిత్వముచ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ పరమాత్మ స
ఙ్కల్పాయత్తం మన్వాన స్తమనవరతం భజేత్తర్హి సఏవాస్మాత్సం
సారాన్ముక్తో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుద్ధ్యా తత్ప్రయత్నా
యత్త కర్మవాసనాః ప్రేరితః పునఃపున స్తమీశ్వరః కర్మ కారయతి త
దనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్య ధ్యవసీయతే, †కుతఃపున రిదమవగ
మ్యతే? విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః- [భావేనిష్ఠా,]యథో
క్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమ్య తత్ఫల ప్రదత్వా
భ్యుపగమేహి ‘ అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్టోమేన స్వ
ర్గకామో యజేత- మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషుమదాశ్రయః ।
వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకా
మోవా మోక్షకామఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురు
షం పరమ్ - తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత- ననిహన్యాన్నలో
హితంకుర్యా’దిత్యేవం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా మవై
యర్థ్యం సమ్భవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్నకృత·

వా స్సంసారేముహ్యన్తీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాతు స్వ
ప్నైవ,పరమాత్మన స్స్వప్నదేహాద్యర్థనిర్మాతృత్వంమాయయా
స్తత్సఙ్కల్పాత్మకత్వం చానన్తరాధ్యాయేసన్ధ్యపదేవక్ష్యతే, జనన
మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాదనాదిత్వ
మిత్యాహ- §(తతశ్చే) తి. ... ...

† జీవేభ్యః ఫలదానార్థం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే వి
ధి ప్రతిషేధ శాస్త్ర ప్రామాణ్యాన్యథా నుపపత్తింప్రమాణయతి-
(కుతఃపున) రిత్యాదినా- [భావేధాత్వర్థే నిష్ఠా క్తప్రత్యయః,
క్తక్తవతూనిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో ‘జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్వేన స్వతన్త్రతయా ఫల ప్రదత్వాభ్యుపగమేతు విహి
త ప్రతిషిద్ధయోశ్శాస్త్రయోర్వైయర్థ్యమేవప్రసజ్యేత, ? ఆదిగ్రహణేనజీవానా
మకృతాభ్యాగమ కృత విప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి. * త
స్మాత్ అనాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వ
రవశాత్ ప్రకృతి సమ్బన్ధద్వారా క్రియమాణం కర్మ జీవ స్స్వాయ
త్తంమన్యతె, తదపేక్షస్స న్నేవేశ్వర స్తత్ఫలం దదాతి, అతోఽస్య న
వైషమ్యాదికమ్, అతఏవ నవిహిత ప్రతిషిద్ధ వైయర్థ్యమితి స్థితమ్.

౯॥పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*{ ౪౨॥ సూ॥ అంశోనానావ్యపదేశా దన్యథాచాపి దాశకితవాదిత్వ మధీయతఏకే }*—

§ జీవేశ్వరయో రుదిత కర్తృకారయితృ భావేనో పకార్యో
పకారకభావో దర్శితః– సచేహభేదేనమిథస్సమ్బద్ధయో రేవలోకేదృ
ష్టః, ¶ యథా స్వస్వామినోః, †తతశ్చజీవేశ్వరయో స్స్వస్వామి

క్షత్వే విధ్యాది శాస్త్రాణాం వైయర్థ్యమాహ- (ఈశ్వరస్యే)తి-
సాత్రిణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ నిరస్తఇత్యా
హ- ?(ఆదిగ్రహణేనే) తి-అధికరణ ముపసంహరతి-*(తస్మా)దితి.

§ నిత్యశ్చేతనోఽణు శ్చైతన్య స్వరూపఃకర్తా పరమాత్మ పరత
న్త్రశ్చ జీవో భవతీత్యుక్తమ్, తత్రపూర్వాధికరణే జీవాత్మ పరమా
త్మనోః కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యోపకారక భావ
స్తయో స్సమ్బన్ధమపేక్ష్యమాణ స్తత్సమ్బన్ధా నిశ్చయాత్కథంసిధ్యేత్?
ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి మస్య పూర్వాధికరణేన సహ ద్యోతయితుం వృ
త్తమనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి = ఉపకార్యోపకారక భా
వస్య తత్సమ్బన్ధాపేక్షత్వే దృష్టాన్త మాహ- ¶(యథే)తి=విషయా
దికమాహ- †(తతశ్చే) తి- యథోక్తోపకార్యోపకారకభావా
పేక్షిత జీవేశ్వర సమ్బన్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్టాన్త దర్శనాదిత్య

నోరివో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ
స్సమ్బన్ధో భ్యుపగమ్యతే? ఆహోస్విత్ త్వటతన్త్వోరివోపకార్యోప
కారకభావా ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధో భ్యుపగమ్యతే?

థర్మే, "తత్త్వమసీ" త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదా వగ
మేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావా త్తయోరుపకార్యోపకా
రక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-కి(పటతన్త్వో రి
వే) తి= 'సోన్వేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్యః- సుపర్ణా వేతౌ సదృశౌ స
ఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిప్ప
లాన్న మన్యో నిరన్నోపి బలేన భూయాన్- ఆత్మాన మన్యంచ సవే
ద విద్వానపిప్పలాదోనతు పిప్పలాదః- ద్వాసుపర్ణా సయుజాసఖా
యా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వ
త్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా
జుష్ట స్తత స్తే నామృతత్వమేతి' తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రీతి వి
షయీకృతస్సన్, 'అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్।
స్వతో నసమ్భవేన్యస్య స్వతోజ్ఞో జ్ఞానదో భవేత్-తస్మాద్వావితస్మాద్వి
జ్ఞానమయాత్-అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయః-ఏష హ్యేవానన్దయాతి-జ్ఞా
జ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ । నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మే
కో బహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనో న్త
రో యమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం య ఆత్మానమ న్తరో యమయతి-ఏ
కస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధో స్యావిద్యయా
నాదిర్విద్యయాచ తథేతరః' ఇత్యాది శ్రుతీనామ్ 'ద్వావిమౌ పు
రుషౌలోకేక్షరశ్చాక్షర ఏవచ । క్షరస్సర్వాణిభూతాని కూటస్థో క్ష
రఉచ్యతే॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో
లోకత్రయమావిశ్య బిభ ర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః ॥ యస్మాత్క్షరమతీతో
హమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్త

ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయా ముత్పన్నాయాం పటతన్త్వోరివ జీవేశ్వ
రయోరభేదాభ్యుపగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధః ప్రాప్నోతీత్యే
వం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మస్వత్వేన తదంశో భవితు మ

మః ॥ దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామే
వయే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాంతరన్తితే ॥ సర్వ ధర్మాన్ పరిత్య
జ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహంత్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష
యిష్యామి మాశుచః॥ ’ ఇత్యాది స్మృతీనాంచ జీవేశ్వరయోస్స్వా
భావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మ భిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్;
ప్రకృతివత్, ఇత్యాద్యను మానాదిభిరను గృహీతత్వా ద్విశిష్టవస్త్వై
కదేశస్య విశేష్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్య పరమా
త్మనో విశేషణీభూతో జీవ స్తదంశ ఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంశాం
శిభావ లక్షణ సమ్బన్ధాధ్యవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సం
సిద్ధ ఇతి భావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా-
సచ తత్వమసి నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా, తతేన ‘ కంపశ్యే ’ త్యాది
శ్రుతిభి ర్జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవతయో
స్సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్వ మస్యాది వాక్యానా ముపాస్య లక్షణా
ధ్యాయే వివృతత్వేనేహ వివక్ష్యమాణత్వాచ్చ ‘ పురోహితోయం
రాజాసంవృత్త’ ఇతివత్; తత్తత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్యతత్త్వం పదాకీ
నాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశద్భిస్తై ర్వాక్యై ర్జీవేశ్వ
రయో రభేదావగమేన తయోర్యథోక్తాంశాంశి భావ ఏవహ్యధ్యవసీ
యతే, యద్యపిస్వాభావిక నియామ్యత్వనియన్తృత్వ కిఞ్చిజ్జ్ఞత్వ
సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైకత్వాది విరుద్ధ ధర్మవత్త్వంజీవేశ్వరయో రజ్ఞా
త్వా భిన్నమత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాహుః. జీవో బ్రహ్మాభిన్నః,
చేతనత్వాత్; బ్రహ్మవదిత్యను మానంతయో రభేదగమకమితి, తథా
పి తాదృశానుమానం జీవో బ్రహ్మా భిన్నః బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్, ప్ర

హాఽణి, కుతః పునరిదమస్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవేశ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, *తథాహి ‘ జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామాన్- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛయా కృతనీడౌ చ వృక్షే - య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో య మాత్మా న వేదయస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత’ ఇత్యేవం జాతీయకాః శ్రుతయో జీవేశ్వరయోర్నైసర్గిక భేదం వ్యపదిశన్తి, ¶ నను చాయం నానావ్యపదేశః ప్రపామధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతా తయోరంశాంశి భావస్సేత్స్యతీత్యాశఙ్క్య హేత్వన్తరంచ పఠతి- (అన్యథాచాపి) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వర యో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కించ తత్రపక్షతావచ్ఛేదక హేతో ర్జీవత్వ చేతనత్వయో స్తన్మతే మిథ్యాత్వాదాశ్రయాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోః పక్షతావచ్ఛేదక హేతో ర్వ్యావహారిక సత్యతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదోఽపి వ్యావహారికోఽభ్యుపగన్తవ్యస్స్యాత్, తతశ్చ తయోః పారమార్థిక ఏవ భేదస్సిద్ధః, కించ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్షస్యాచేతన తయాచ సపక్షాది వ్యావృత్తత్వా ద్ధేతో రసాధారణత్వం చ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మా జ్జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాధ్యవసాయాత్ప్రి క్తాంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బన్ధ నిబన్ధనోపకార్యోపకారక భావ స్సిద్ధ ఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యాచష్టే- (జీవేశ్వరయో) రితి-
*అనయో ర్భేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాహీ)త్యాదినా.
¶ అనేనతయో రంశాంశిభావరూపసమ్బన్ధానవగమాత్తదవగమకం తయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్మక ముత్తరం హేతు మవతారయతి (ననుచే) తి. ... ...

రంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యపదేశాచ్చ; ‘సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో’ ఇతి జీవేశ్వరయోశ్శరీరశరీరిభావా ద్యభిప్రాయేణాభేదోపచారాదపి తయోరంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, తథా చైకేశాఖినః- ఆథర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే దాశకితవాదీనాం బ్రహ్మభావ మధీయతే, “బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మేమేకితవా” ఇత్యాదినా, § దాశాః- యఏతే కైవర్తాః, ఏచామీదాసాః- స్వామ్యర్థే స్వాత్మానముపక్షపయన్తి, ఏచకితవాః - ద్యూతకృతః, తేసర్వేపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ¶ ఏతదుక్తంభవతి, యథావాసర్వస్వామినోరాజ్ఞ శ్శరీరాపత్యా మాత్యభృత్యాది రత్యన్తమభిమానాస్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్యేవంజీవ ఈశ్వరస్యాంశోభవతీతి, అతఏవ “స్వస్వామిభావో ధ్రువయోఽద్య యత్ర తహ్యార్చ్యతేసా విధికృత్యయోగః - అహంత్వకామస్త్వద్భృత్యస్త్వంచ స్వామ్యనపాశ్రయ” ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోస్స్వస్వా

ప్రపా- తక్రోదక దానాదినా పాంథాది శ్రమాపనోదన స్థలవిశేషః, శరీర శరీరిభావా ద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర ఆదినాజీవస్య ఈశ్వరాభేదోపచార హేతుభూత స్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్షణ సమ్బన్ధో వివక్షితః. ... ...

§ ఏతచ్చాగ్రేవక్ష్యతి, తథాచైక ఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంపశ్చాద్దర్శయిష్యన్ తత్పదాని యోజయతి- (దాశా)ఇతి.

¶ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేనముఖ్యాంశాసిద్ధే ‘ఏకవస్త్వేకదేశ స్తద్వస్త్వంశ’ ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్వేకదేశో విశేష్యాంశ ఇతి న్యాయ మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణీభూతస్య జీవస్య తదంశత్వం సువచ మితిసూత్రకార తాత్పర్యం దర్శయతి- (ఏతదుక్తం భవతీ)త్యాదినా = శ్రీతద్దృష్టాన్తే శఙ్కాం నిరస్యతి

మి భావలక్షణసమ్బన్ధ మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, §నచదృష్టా
న్తే స్వస్వామినో రత్యన్తం వ్యవధానేన దార్ష్టాన్తికయోరం
శాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో ర్వ్యాప్యవ్యాపక భా
వో నివారయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యమ్, దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తిక
యో స్సర్వధర్మసామ్యానుపపత్తేః; తయో ర్వ్యాప్యవ్యాపకభా
వస్యాసకృదావర్తితత్వాచ్చ, †అత స్సూక్తం స్వామిత్వరూప
సమ్బన్ధవతో ఽనవరత ముపకారిణః ఈశ్వరస్య స్వత్వ సమ్బన్ధవాన్
జీవోంశ ఇతి, * అపిచాత్ర దాశానాంపర బ్రహ్మణా న్తర్బహిర్వ్యా
ప్తత్వేన తచ్ఛరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరా
దిమత్త్వేనచ పర బ్రహ్మణాసమ్బద్ధత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మశ
బ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతో వాయువత్సయోః కిం
చిత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్య 'వాయవస్థోపాయవస్థే' తి వాయువత్సశ
బ్దయో స్సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః,
హే వత్సాః- యూయం వాయవస్థ- వాయుదేవతాకాన్తరిక్ష దే
వత్యాస్థ, ఉపాయవస్థ- అన్తరిక్షలక్షణ దేవతానుగ్రహేణ సా
యాహ్నే యజమానస్య సమీప మాగన్తారో భవథేతి, ¶ అయమే
వార్థో బ్రాహ్మణేన స్పష్టీకృతః 'వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా
అన్తరిక్ష స్యాధ్యక్షాః- అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలు వై పశవః- వాయవ
ఏవైనాన్ పరిదదాతి- ప్రవా ఏనానేతదా కరోతీ' తి. అధ్యక్షా ఇ
తి వచన వ్యత్యయశ్ఛాన్దసః, మన్త్ర వినియోగస్తూచ్యతే, ప్రతి పద్ది

---

§(నచే)త్యాదినా- †జీవస్య పరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణఫ
లమితి సూచయతి- (అతస్సూక్త) మితి- *సూత్రకారోదాహృత
శ్రుతేస్తాత్పర్యం శ్రుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాది
నా- ¶కించిత్సమ్బన్ధవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తిం శ్రుతేర్దర్శయితుం
బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థ)

నేదర్శేష్టా ఇన్ద్రాయ సాన్నాయ్యాఖ్యం దధి హోతుం సోమయాజినా దర్శదిన రాత్రౌ సాన్నాయ్యం సన్నేయః, తదర్థం తస్మిన్ దినే ప్రాతర్లౌకిక దోహనాదూర్ధ్వం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాకరణీయాః, తచ్చాపకరణ 'మిషే త్వే'తి మన్త్రేణ సద్యశ్ఛిన్నయా 'ఊర్జే త్వే'తి మన్త్రేణానుమృష్టయా ఆర్ద్రయా పలాశ శాఖయా కర్తవ్యమ్, తాదృశవత్సాపాకరణ శేషోఽయం 'వాయవస్థ పాయవస్థే'తి మన్త్రః, * అత్రవాయ్వధిష్ఠితాన్తరిక్షదేవత్యానాం వత్సానాం వాయుపరమ్పరా సమ్బన్ధముపజీవ్య వత్సవాచినస్తిజో వాయుశబ్దేన సామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఉపలభ్యతే, ఏవంసతి సాక్షాత్పరబ్రహ్మన్తర్బహిర్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధవతాం దాశాదీనాం బ్రహ్మశబ్దేన నిర్దేశస్సుతరాముపపద్యత ఏవ, యతశ్శ్రుతీనామయం సమ్బన్ధ మాత్ర ముపజీవ్యాన్యశబ్దేనాన్యనిర్దేశో నైసర్గికో బహుషు ప్రదేశేషూపలభ్యతే, తథాహి ఇధ్మప్రోక్షణ మన్త్రే ఇధ్మస్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశబ్దేనాభిధానం శ్రూయతే, సచమన్త్రః 'కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠోఽగ్నయే త్వా స్వాహే'త్యేవం రూపః, అస్యాయమర్థః, హే ఇధ్మ ! త్వమ్ - ఆఖరేష్ఠః - వృక్షేస్థితః, అతస్త్వమ్, కృష్ణోసి- కృష్ణమృగరూపంధృత్వా వనస్పతీన్ ప్రవిష్టస్యాగ్నే రాశ్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియతమత్వాత్కృష్ణనామాసి, తస్మాత్త్వామగ్నయే హోతుంస్వాహా- ప్రోక్షామీతి. ఏతచ్చ బ్రాహ్మణేన స్పష్టీకృతమ్ 'అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత - కృష్ణోరూపం కృత్వా వనస్పతీన్ప్రావిశత్ - కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠోఽగ్నయే త్వా స్వాహేత్యాహ - అగ్నయ ఏవైనం జుష్టం కరోతీ'తి. ఏవం "వైష్ణవం వామన మాలభేత స్పర్ధమానో విష్ణురేవ భూత్వేమాంల్లోకాన

ఇత్యాదినా- దృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికే నిగమయతి- *(అత్రవాయ్వధిష్ఠితే)తి- ఏవం స్వభావతో భిన్నవస్తునోర్యత్కిఞ్చిత్సమ్బన్ధ

భిజయతీ'త్యత్ర విష్ణుయజన సమ్బన్ధేనైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిర్దే శ శ్శ్రూయతే, "ఏవం దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్- తే దేవా బిభ్యతోఽగ్నిం ప్రావిశన్ తస్మాదాహురగ్నిస్సర్వా దేవతా ఇతీ" తి. ఆదిత్యోయూపః - యజమానః పశుః - యజమానః ప్రస్తరమ్- యజమాన ఆహవనీయ" ఇత్యాదిషు తత్తత్సమ్బన్ధవశా దాగ్న్యాది శబ్దానాం సర్వదేవతాదిశబ్ద నిర్దేశ ఉపపాదనీయః, తథైవ 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదంహి విశ్వం భగవాన్- విజ్ఞానమేక మరుథైవ విభాతి- బ్రహ్మైవ భాతి సదసచ్ఛ తయోః పరం యత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీ" దిత్యాది వాక్యేషు బ్రహ్మాదిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమ్బన్ధయుక్తేషు జగదాదిషు ప్రయుజ్యతే, ఏతేన "క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధీ" తిస్మృతిర్జీవేశ్వరయో రభేదోపచారపరేతి వ్యాఖ్యాతా. ఏవమ్ 'తత్త్వమసి-అహం బ్రహ్మాస్మీ' త్యాదా విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావాజ్జీవస్య స తత్కేతోఽపరబ్రహ్మ వాచక తచ్ఛబ్దాది నిర్దేశో నవిరుధ్యతే, నచ 'అథయోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోసావన్యోహ మస్మీతి నసవేదే' త్యాదౌ భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప రమాత్మనా సాకమభేదోను సన్ధేయతయా శ్రూయత ఇతి వాచ్యమ్, తత్రైవం హి పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయాఽర్థో ఽధ్యవసీయతే, అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనో భా న్తరతయావసితో య ఉపాసకః, స్వస్మాదన్యామేవ సతీం పరమాత్మ లక్షణాం దేవతామన్యో మదితర వత్ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మాహ మేవాస్మీ త్యుపాస్తే,

---

ముప జీవాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్శ్రుతీ రుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా (తచ్ఛబ్దాదినిర్దేశోనవిరుద్ధ్యత) ఇత్యన్తేన- ఇతఊర్ధ్వ మౌపచారికా భేదపరాణి 'సర్వంతదుపరాదా' దిత్యాది వాక్యా

నస వేద- సతు పరమాత్మానం నోపాస్తే, కింతు తం సర్వేశ్వరం భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ¶నచైవమపి ‘సర్వంతం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనో వేదేతి’’ యం శ్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోన్యత్సర్వం ప్రతిషేధతి, తస్మాదుపాస్యోపాసకయో రభేదస్సేత్స్యతీతి శఙ్కనీయమ్, తస్యామపి. శ్రుతౌతయో రభేదగన్ధాభానాత్, తథాహి యస్తావదుపాసక ఆత్మనోన్యత్ర వేద- ఆత్మనఇతిల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, ఉపాస్యం పరమాత్మానంవిహాయ తదన్యత్రశబ్దాదివిషయేషుసజ్జతే, తమ్ - తథావిధవిషయ విషక్తమ్, సర్వమ్ - తథావిధ విషయజాతమ్, అత్రపరాదాత్- భగవదుపాసనతః, ఖణ్డయేత్ - భ్రంశయేదిత్యర్థః, †తథాచశ్రుతిః “యావన్నకాయరథమాత్మవశోపకల్ప్య ధత్తేగరిష్ఠ చరణార్చన యానిశాతమ్ । జ్ఞానాసి మచ్యుతబలో దధదస్తశత్రుః స్వానన్దతుష్టఉపశాన్తఇదంవిజహ్యాత్ ॥ నోచేత్ప్రమత్తమసదిన్ద్రియ వాజిసూతా నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు విక్షిపన్తి । తేదస్యవస్సహయసూతమముంతమోన్ధే సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయేక్షిపన్తి’’ ఇతి. అతస్సర్వం సమంజసమ్.

ఇతశ్చపునరగి కులోంశత్వావగమః

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మన్త్రవర్ణాత్ *—

“స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరన్తరసంవరణం తవపురుషంవదన్త్యఖిల శక్తిధృతోంశకృతమ్ । ఇతినృగతిం వివిచ్యకవయో నిగమావపనం భవత ఉపాసతేఙ్ఘ్రిమభవంభువివిశ్వసితా’’ఇత్యయం మన్త్రవర్ణోజీవానాం సాక్షాదేవపరమాత్మాంశ భావమవగమయతి, తస్మా దంశత్వావగమః. ... ... *

న్యాదాయాభేద శఙ్కానకార్యేత్యాహ-¶(నచైవమపీ) తి- తత్రి సర్వమితి వాక్యం వ్యాచష్టే- (యస్తావ) దితి- †విషయాసక్త్యాభగవద్భజన విరోధిత్వే శ్రుతిం ప్రమాణయతి- (తథాచశ్రుతి) రితి.

—* ౪౪ ॥ సూ ॥ అపిస్మర్యతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టతయా స్మర్యతే, 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన' ఇతి. *తస్మాదప్యంశత్వావగమః. ... ...

నను జీవస్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మిన్నంశభూతే జీవే సుఖదుఃఖాదిభిరర్ద్యమానే ఽశినఈశ్వరస్యాపి తద్దోషగప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవస్యేశ్వరాంశత్వోపపాదనేనేత్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి, ...

—* ౪౫॥ సూ॥ †ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః *—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, యథాఽంశో జీవస్సంసారదుఃఖాదిక మనుభవతి నైవం పరోంఽశీ ఈశ్వరోఽనుభవతీతిప్రతిజానీమః. తథాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్యమాన స్తత్కృతయా గర్భ జన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్పరయా ముహురర్ద్యమాన స్తత్సఙ్గవశా దీశ్వరముపాసిత్వా దుఃఖ పరమ్పరాం ప్రహాయానవరతానన్దమయం మోక్షంప్రాప్నోతి, తథాసతీశ్వరే అపారమహిమ్న్యకర్మవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపాదయితుం శక్యతే, అతస్సుష్ఠ్వేవోదిత మంశోజీవ ఇతి. ప్రకాశాదివదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశి భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషోంఽశినం నస్పృశతీత్యత్ర నిదర్శనోపన్యాసః, యథాప్రకాశః- సౌరోమయూఖః, తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేశైస్సమ్పృచ్యమానోపి తదంశిని దివిష్ఠేసూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమ్పర్క-దోషో నప్రసజ్యతే, ఆది

---

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావే సిద్ధే సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముజ్జీవితమితి భావః.

† సూత్రోక్త ప్రకాశ దృష్టాన్తస్య విషయం దర్శయన్ వివృణోతి- (ప్రకాశే) తి. ... ...

శబ్దేన శరీర శరీరిణౌ నిదర్శయతి, యథావాఽయం పాంచభౌతి కఃపరిదృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్స్థౌల్యకా ర్శ్యశౌక్ల్య కాష్ణ్యాది ధర్మానాపద్యమానోపి విశేష్యత్వే నాంశిభూతే జీవేస్థౌల్యాది ధర్మానప్రసజ్యన్తే, ఏవం పరమా త్మవిశేషణతయా తచ్ఛరీరతయాచ తదంశభూతోజీవోఽనాదికర్మ వాసనయాఽనివార్యయాఽనవరతం సుఖదుఃఖాదిక మనుభవన్నపి తద్విశేష్యతయా తచ్ఛరీర తయాచాంశిభూతే సతత మకర్మవశ్యే పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం నపరిసజ్యతే,*తతశ్చ విశిష్టవస్త్వేకదేశ స్య విశేషణస్య విశిష్టవస్త్వంశత్వనియమా చ్ఛరీరత్వేన పరమాత్మ విశేషణ భూతస్య జీవస్యతచ్ఛరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్య త ఇత్యభిప్రాయః,¶అతస్సర్వమవదాతమ్. ... ...

—* ౪౬॥ సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్మరన్తి పరాశ ర వ్యాసాదయః 'ఏకదేశ స్థితస్యాగ్నే ర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీయ థా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్॥ యత్కిఞ్చిత్సృ జ్యతేయేన సత్త్వజాతేనవైద్విజ। తస్యసృజ్యస్యసమ్భూతౌ తత్సర్వం వైహరేస్తనుః॥ తత్రయఃపరమాత్మాహిసనిత్యోనిర్గుణస్స్మృతః। నలిప్యతేఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివామ్భసా॥ కర్మాత్మత్వపరో యోసౌ బన్ధమోక్షైః సయుజ్యతే। ససప్తదశకేనాపి రాశినాయుజ్యతేపున' రితి. నిర్గుణః - ప్రాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః- సప్తదశకేన, స

* సూత్రార్థ విశదీకరణాయ సూత్రకారాభిప్రాయం పున ర్దర్శయతి- (తతశ్చే) తి. ...

¶ అవదాత మిత్యనేన జీవేశ్వరైక్యమతే బ్రహ్మణో నిర్విశేష త్వేన తద్వ్యతిరిక్తవస్త్వభావా జ్జీవస్య తదంశత్వోపపాదనానుప పత్త్యాదిరూప కల్మషం దర్శయతి. ... *

ప్తదశ సఙ్ఖ్యాకేన, రాశినా- తత్త్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా
దామ్నాయాన్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ 'ఏకస్యైవ
మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోస్యావిద్యయానాది ర్విద్య
యాచ తథేతర 'ఇతి. *అత్రాచార్యాణా మయమాశయః 'యఏ
వమవ్యాకృత శక్త్త్యదన్వితః పరస్యా సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః -
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన బల క్రియాచే '
త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, తాస్తర
మాదిరూపా స్సుదర్శనాది రూపాః కౌస్తుభరూపా విష్వక్సేనా
దిరూపా మాయాది రూపాః ప్రకృతిరూపాః, అన్యాశ్చ భగవతి
బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశ స్సహస్రశః, తత్ర
కౌస్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఙ్ఖ్యాతా
జీవా ఇత్యవగన్తవ్యమ్, తఅనాదితయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహి
త స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్య
న్తే, తత్రయేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవన్తం శరణం వ్రజన్తి
తాంస్తు సర్వ స్వతన్త్రస్సర్వశక్త్యదన్వాన్ సర్వస్వామీభగవాన్
శ్రీనారాయణ స్స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వాప్యకు
తశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదాఽఽనన్దయతి, య
థావా దుష్టైర్బలిష్ఠై స్స్వపుత్రై ర్వ్యాధితాన్ దుర్బలాన్సా
ధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపోహితోపదేశేన బలిష్ఠే
భ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా
సన్తోషయతి తద్వదితి, ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యపరమాత్మాంశభా
వః ప్రోచ్యతే. ... ...

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

---

*సూత్రకారాన్తరజ్ఞాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా)
మిత్యాదినా. అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౫॥

—*౪౭॥సూ॥ *అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ *—

స్యాదేతదంశిన ఈశ్వరస్యాంశ భూతజీవగత సుఖదుఃఖా ద్య ప్రసక్తి రితి బ్రహ్మాంశత్వేన జ్ఞాతృత్వేనచ సర్వేషాం జీవానా మ విశేషేసిద్ధే'వసన్తేబ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతే'తి,'తస్మాచ్ఛూద్రో య జ్ఞేనవక్లృప్త'ఇతిచ కేషాంచిజ్జీవానాంవైదికకర్మానుజ్ఞా 'కేషాంచిజ్జీవా నాం తత్పరిహార ఇత్యేతచ్ఛ్రూయతే, కిమేతావనుజ్ఞా పరిహారౌజీవా నాంనోపపద్యేతే?ఆహోస్విదుపపద్యేతే?ఇతిసంశయేసతి †తంపరా ణుద్యతయోరనుజ్ఞాపరిహారయోరుపపత్తిరధునాఽభిధీయతే,'వసన్తే బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతగ్రీష్మేరాజన్య ఆదధీతశరదివైశ్య ఆదధీత'ఇతి బ్రాహ్మణాదీనాంయజ్ఞాభ్యనుజ్ఞా, తస్మా'చ్ఛూద్రో యజ్ఞేనవక్లృప్త' ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహారశ్చే త్యుభావుపపన్నౌ స్యాతామ్, కు తః ? దేహసమ్బన్ధాత్ - జీవానాం త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణిక దే హ సమ్బన్ధనిబన్ధనౌ హ్యనుజ్ఞాపరిహారావిత్యభిప్రాయః, ¶అనుజ్ఞాప రిహారౌ - విధినిషేధౌ, జ్యోతిరాదివత్- యథాజ్యోతిషామ్ - అ

---

* పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం తుల్యత్వే కథం తేష్వనుజ్ఞా పరిహారోపపత్తిరిత్యాక్షేప సఙ్గత్యాపరమాత్మాంశభూతాన్ జీవాన్ విషయీకృత్యా నుజ్ఞాపరిహారోపపత్తి నిరూపణా ద్విషయవిషయి భావసఙ్గత్యాచోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహారౌ) వితి.

† పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాంసాధర్మ్యాత్తేష్వనుజ్ఞాపరిహా రానయుజ్యేతేఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్తత్రైవర్ణి కత్వాదినా జీవానాం వైధర్మ్యస్యాపి సత్వాత్తదనురోధేన తేష్వ నుజ్ఞా పరిహారౌ సూపపద్యేతే ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (తంప రాణుద్యే) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వ పక్షం నిరస్యేత్యర్థః,

¶బ్రాహ్మణాదీనా మితి శూద్రాణా మితి చోభయత్ర షష్ఠీ విషయే జ్ఞేయా వనుజ్ఞాపరిహార పదార్థావాహ- (అనుజ్ఞే) తి.

గ్నీనాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నిః కర్మణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోఽగ్ని రామాత్క్రవ్యాద్వా, ప్రత్యుత 'అపాగ్నేగ్నిమామాదం జహి నిష్క్రవ్యాదం సేధే'తి మన్త్రేణ సప్రయత్నమామాత్క్రవ్యాచ్చ పరిహ్రియతే, యథా వా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతే నేతరోఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాన్తరం దర్శయతి, యథా వా శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతే నేతరస్య, తద్వత్; తస్మాదనుజ్ఞాపరిహారయోర్నకదాచిదనుపపత్తిః, యత్త్వేకోఽపి పరమాత్మా అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమ్బన్ధాన్నానావిధజీవభావ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోఽనుజ్ఞాపరిహారయో శ్శరీరగోచరత్వేనాపపత్తిరితి తదసారమ్, యతోఽనిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యస్సదాఽవాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవాకస్మాన్మిథ్యా భూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధదేహసమ్బన్ధం నిష్పాద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్యస్వాభిన్నానా మేవ తేషాం జీవానామ్ 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్ని మాదధీత - తస్మాచ్ఛూ

---

* త్రేతాగ్నిః- గార్హపత్యాదిః, పరిగృహ్యతే- 'సౌరీభ్యామ్యగ్భేయం గార్హపత్యే జుహోతీ'త్యాది శ్రుత్యాహోమ స్థానత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహార్యమగ్నిమాహ-(నేతర) ఇతి- ఆమ - మగ్నితప్త కపాలేషుశ్రవణార్థమధిగతచరుపురోడాశాదిక, మత్తీత్యామాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్, అహుత వపా హవిరాదికంబలాదత్తీతి క్రవ్యాత్, తాదృశఃకశ్చిదగ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్టాన్త ముక్త్వా లౌకికాగ్ని దృష్టాన్తంచాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః, జీవానా మనుజ్ఞా పరిహార గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయితు మాహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య దృష్టాన్తేన తత్ర దోషానుద్ఘాటయన్తాంనిరస్యతి- (యత్త్వి)త్యా

ద్రోయాక్షేనవక్లృప్తః- ఋతౌభార్యాముపేయాత్- నాధిగచ్ఛేత్ స్త్రి యం ప్రాజ్ఞః కహిఞ్చిన్మృత్యుమాత్మన' ఇతి,తథా "అగ్నీషోమీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ'తి, తథా 'మిత్రముపసేవితవ్యం శత్రుః పరిహర్తవ్యః, తథా ' యాన్యనవద్యానికర్మాణి- తాని సేవితవ్యాని- నోఇతరాణీ' త్యేవం జాతీయకావనుజ్ఞా పరిహారావుపదిశ్య తత్ప్రయుక్త సుకృత దుష్కృత ఫలాని సుఖదుఃఖాని స్వస్మిన్నేవ సమ్పాదయతీ త్యుచ్యతే, తద్యథా చైత్రస్య కంచుకాచ్ఛాదితేష్వపి సత్సుకరచరణాదిషు సర్వేష్వవయవేషు తత్రకేషుచి దవయవేషు స్రక్చన్దనాదిభి రభిపూజ్యమానేషు కేషుచిదసితోమర ప్రాసపరిఘాదిభి రనవరత మపహన్యమానేషు సత్సు తత్కృత హర్షవిషాదౌ చైత్రమేవ స్పృశతో నతుకంచుకమితీదం †సార్వజనీనమ్, తద్వత్తన్మతేనానావిధ పుణ్యాపాప దేహవిశిష్ట పరమాత్మస్వరూపభూతేషు జీవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమానేషుచ సత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తన్మతరీత్యా పరమాత్మాన మేవ స్పృశేత్, దేహానాం మిథ్యాత్వాదపి తన్మతే తద్విషయతయా అనుజ్ఞాపరిహారౌ దురుపపాదావితిచ జ్ఞేయమ్.

అపిచ తన్మతే వస్తుతో బ్రహ్మాత్వాజ్జీవానాం మిథః కర్మఫలభోగవ్యతికరో దుర్వారః, నత్వస్మన్మతే ఈషదప్యేషదోషా నుషఙ్గ ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—* ౨౮॥ సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః*—

అస్మన్మతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరతన్త్ర భిన్నచేష్టత్వా

దినా- †సార్వ జనీనమ్- సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, పరప్రక్రియా మేవ పునర్దోషాన్తరోద్ఘాటనేన నిరసితుం ప్రవృత్తముత్తర సూత్ర మవతారయతి- (అపిచే) తి- అసన్తతేః - అవ్యాప్తత్వాత్, పరిచ్ఛిన్నత్వాదిత్యర్థః; స్వమతే దోషాభావం ప్రదర్శ్య పరప్రక్రియాంతత్ర

త్ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాదణుత్వేన స్వస్వశరీరేషు పరిచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా దత ఏవైకదేహస్థస్య జీవస్య దేహాన్తరేష్వసన్తతేశ్చ జీవానాం న మిథః కర్మఫలభోగ వ్యతికరః ప్రసజ్యతే, వ్యతికరః - సాఙ్కర్యమ్, §అవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మజీవవాదే తు జీవానాం వస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదత ఏవ త్రైవర్ణిక శరీర సమ్బద్ధానాం జీవానాం శూద్రాదిసర్వశరీరేషు సన్తతత్వాచ్ఛూద్రాదీనాం త్రైవర్ణికశరీరేషు సన్తతత్వాచ్చ జీవానాం మిథః కర్మఫలభోగ వ్యతికరో దుష్పరిహరః, తథైవానుజ్ఞాపరిహారానర్థక్యం చానివార్యమ్. ... ...

దోషోద్ఘాటనేన నిరస్యతి- §(అవిద్యే)త్యాదినా- దేహాదీత్యత్రాదినా అన్తః కరణాత్మకోపాధి ప్రతిబిమ్బిత బ్రహ్మజీవవాదేస్యాన్తఃకరణాత్మకోపాధేర్మిథ్యాత్వే నోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భావేన తన్నిరాసం దర్శయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బభూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్య హరయః శతాదశే' త్యేతద్వాక్యం జీవస్యేశ్వర ప్రతిబిమ్బతాం ద్యోతయతీతి వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధే పరైకైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తి విశేషై రేకైకం రూపం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దేవేన్ద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మక్షరార్థః, ప్రతిశత్రు రూపం ఇన్ద్రః ప్రతి రూపో బభూవ - ఏకైకం రూపం ధృతవాన్, తదస్య రూపమ్- ఇన్ద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్, ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇన్ద్రో మాయాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపిచ ముక్తిదశాయాం మిథ్యాభూతాన్తఃకరణ ప్రతి బిమ్బిత బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయోగాత్స్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్ష ఇతి స్యాత్, తతశ్చ తాదృ

—* ౪౯ ॥ సూ ॥ *ఆభాసాఏవచ *—

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ దేహాద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవవాదే సర్వజ్ఞస్య దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాశేషదోష ప్రతిభటాపరిమేయా త్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణపరిపూర్ణస్య భగవత స్సాక్షాత్పరబ్రహ్మణ స్స్వస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతిరోధాన జీవభావ విశ్వభ్రమ దుర్భగత్వ నిర్గుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనాసు యేయే హేతవ స్త్వైః ప్రయుజ్యన్తే తేసర్వేపి స్వరూపాసిద్ధ కాలాత్యయా పదిష్టే హేత్వాభాసాఏవ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాత్ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్యాది శ్రుత్యాదిప్రమాణ విరోధం తన్మతేదర్శయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాదితయా ప్రకృతిసమ్బన్ధా భ్యుపగమే తస్యజీవత్వస్యాప్యనాదిత్వా జ్జీవస్య మోక్షార్థముపాసన విధానం నోపపద్యతె, జీవవ్యతిరిక్త స్యోపాస్యస్యాభావాత్; యది చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతిసమ్బన్ధస్య మిథ్యాత్వా జ్జీవస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మాభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ జీవాభావాదేవ తస్యమోక్షార్థ ముపాసనవిధానశాస్త్రారమ్భణమనర్థకమిత్యపి తన్మతేవిరోధంవిచక్షతేవిచక్షణాః,‡తతశ్చతన్మతెజీవేశ్వరయోరేకత్వేనైకస్యాత్మనస్సుఖదుఃఖానుషక్తేసర్వాత్మనామపితత్సుఖదుఃఖానుషఙ్గప్రసఙ్గఇత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసఙ్గ మదృష్ట నిబన్ధనత్వాభ్యుపగమేపినవిరుణద్ధీత్యాహ,

—* ౫౦ ॥ సూ ॥ అదృష్టానియమాత్ *—

శ మోక్షవాద లేశశ్రవణమాత్రతో బిభ్యే జ్జీవః, తథా చోక్తం మహావివృతౌ 'నిర్ధూయ తాపమఖిలం భవతాపతప్తో ముక్తింకదాసుఖమయీం మహతీం వ్రజిష్యే। ఇత్థం విచిన్త్యమనసాశ్రవణేప్రవృత్తో జీవస్య *నష్టి మయిముక్తిమవేత్యబిభ్యే' దితి. పరోక్తాన్ తత్ప్రక్రియాసాధక హేతూన్ దూషయతిసూత్రకారః- (ఆభాసా)ఇతి. ‡ఉక్తానువాదపూర్వకముత్తరసూత్రమవతారయతి- (తతశ్చే)త్యాదినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వాభ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీవేష్వాకాశవదేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానేషు చ సత్సు తత్రైకేన మనోవాక్కాయైర్ధర్మాధర్మ లక్షణమదృష్టముపార్జ్యతే, తతశ్చైవం సాధారణ్యేనాత్మ శరీర సంయోగ నిర్వృత్తితస్యాదృష్టస్య నియమో న సమ్భవతి, ఇదం దేవదత్తేనోపార్జితమిదం యజ్ఞదత్తేనోపార్జితమితి; తత్ర హేతోః? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తాదీనాం దేవదత్తాభేదేనావస్థానాత్సర్వేషాం సర్వత్ర సన్తతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, అపి చాత్యన్త మదాన్తో గజాది స్స్వస్మిన్నారూఢాన్ సర్వానపి జనాన్ ¶ దుఃఖాకరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోపయోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం సర్వేషామప్యేణానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చ తథా, ఏవం తస్మాత్ అదృష్టానాం నియమాభావాదేకో దేహీ విభుత్వేన స్వసమ్బద్ధం జీవం దుఃఖాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చ సన్ తదైవ సర్వానపి జీవాన్ దుఃఖయేత్సుఖయేచ్చ, తస్మాత్తన్మతే కర్మ ఫలభోగవ్యతికరస్తదవస్థః.

అథోచ్యేత 'బర్హిషోఽహం దేవయజ్యయా ప్రజావాన్ భూయాసం నరాశంస స్యాహం దేవయజ్యయా పశుమాన్ భూయాసమగ్నేస్స్విష్టకృతోఽహం దేవయజ్యయాఽఽయుష్మాన్ యజ్ఞేన ప్రతిష్ఠాం గమేయం యో మేతి దూరేఽరాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నిష్టోమయోరహం దేవయజ్యయా వృత్రహా భూయాసం' మిత్యేవం విధా అభిసన్ధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం ప్రవర్తమానా అదృష్టానామాత్మనాం చ ప్రత్యేకం స్వస్వామిభావం నియుంజన్తీతి చేత్తన్మతేఽభిసన్ధ్యాదీనామపిని

¶ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరసూత్ర నిరస్యాంశజాతమాహ- (అథోచ్యేతే) తి. ... ...

అస్య నియుఞ్జతీత్యనేన సమ్బన్ధః, అభిసన్ధిః - ఫలాశాసనమ్,

యమోనసిధ్యతీత్యాహ, ...* ...*

—* ౫౧॥ సూ ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవమ్ *—

యథోక్తేష్వభి సన్ధ్యాదిష్వేకేన క్రియమాణేషు సత్స్వపి సాధారణేన సర్వాత్మాభిన్నేనైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేషామభిసన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదదృష్ట నియమ హేతుత్వం నోపపద్యతే, ఏవం జీవానాం బ్రహ్మతయా విభుత్వాత్తత్కర్మ ఫల భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషఙ్గః పునస్తదవస్థ ఏవ, ఆదిగ్రహణేన ఇదమహం కర్మకరోమీత్యాది సఙ్కల్ప జాతస్యాపి వ్యతికరం దర్శయతి, తన్మతే సఙ్కల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౨॥ సూ॥ §ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్ *—

స్యాదేతత్ బ్రహ్మత్వే నైకత్వ విభుత్వయోః ప్రాప్తావపి జీవానాం బ్రహ్మణ స్తత్తత్ప్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర ప్రతిష్ఠితేనైకేన మనసాసహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏవైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే భవితుమర్హతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతఃప్రదేశ భేదకృతాహివ్యవస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతీతిచేత్తదపినోపపద్యతే, కుతః? అన్తర్భావాత్- ఈశ్వరాభేదాభ్యుపగమేనైకత్వవిభుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసర్వశరీరేష్వన్తర్భావాత్; నహ్యేకస్మిన్నాత్మప్రదేశేసముత్పద్యమానంశరీరంతత్ప్రదేశరూపస్యైవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామిత్యభ్యానోత్తువక్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మకస్య జీవస్యఇతరప్రదేశభూతానాంచాభేదాభ్యుపగమాత్;యథైకస్మిన్ దేవదత్తైకశ్చికితసర్వాఙ్గస్యైకస్మిన్శరీరప్రదేశేశస్త్రాదిభిస్సంవృశ్చ్యమానే దేవదత్త స్సర్వాఙ్గోత్థిత వేదనో భవతి, యది పునస్సర్వేఽపి శరీర ప్రదేశాస్సంవృశ్చ్యమానా భవేయు స్తదాహి ప్రి

§ బ్రహ్మాజ్ఞానవాది శఙ్కాముత్పాటయతి- (ప్రదేశే) తి.

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విభాపరబ్రహ్మస్వరూపే తన్మత రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ సురాసుర నరోరగ ఖగ మృగ యాదో దుమాదినానావిధజీవ సంజ్ఞా భాజి అనుజ్ఞాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభిసన్ధ్యాది వ్యతికరాజ్ఞాన సంసారాదయః కేకేదోషాన ప్రసజ్యేరన్, ఏవంసర్వధా విరుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ ప్రాయేణ భ్రాన్త్యైవ ప్రామాణ్యం పశ్యన్తి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రాయేణానృతవాదిత్వాత్పుంసాం భ్రాన్త్యాది సమ్భవాత్ । చోదనానుపలబ్ధేశ్చ శ్రద్ధామాత్రాత్ప్రమాణతే ' తి. అత ఆత్మైకత్వ మత మసమఞ్జసమ్, జీవేశ్వర భేదా భ్యుపగమపక్షేతు జీవానామణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతేః పారమార్థికత్వాభ్యుపగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషా¶దిక్. ... ❋

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురునిధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౫౨ ॥

¶ దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినః పుంసః పిత్రాభేదోస్తివా నవా . అస్తిచేదపసిద్ధాన్తో నాస్తిచేన్మాతృ భర్తృతే ' త్యేవం జాతీయక దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్వస్యజ్జిరసన హేతుత్వేనోద్ఘాటనీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాన్తమాశ్రిత్య యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి పాదార్థ ఉపసంహార్తవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే—ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదప్రారమ్భః.

—✻ ౧ ॥ సూ ॥ తథాప్రాణాః ✻—

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపంప్రాధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమోషణ మతంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్, అథేదానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మహదహం తత్త్వానాముత్పత్తింసిద్ధవత్కృత్వేన్ద్రియాదీనాముత్పత్త్యాది ప్రకారంవిచార్యసమష్టివ్యష్టిశరీరోత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాహీంద్రియాణివియదివో త్పద్యన్తే ? కింవానోత్పద్యన్తే ? ఇతి విశయః, 'తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత' ఇత్యాదిషు వియదాద్యుత్పత్తి ప్రకరణేష్వుత్పత్త్యశ్రవణాదిన్ద్రియాణా మనుత్పత్తిరే

స్పష్టేన్ద్రియాణితైశ్చాన్యైస్తత్తైర్వర్ణం విధాయయః।
నామరూపక్రియాధత్తే జీవానాం రాఘవంభజే॥

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృత్వమభిధాయాస్మిన్పాదే తద్ధేతుభూత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీయత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వకమేత త్పాదార్థమాహ-(తదేవ)మిత్యాదినా. † అత్రప్రథమాధికరణే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వావగమ్యతే, తస్మాదిన్ద్రియాణి నోత్పద్యన్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, పరమాత్మాధిష్ఠితాత్తామసాహఙ్కారాద్యథా వియదుత్పన్నం భవతి తథా పరమాత్మాధిష్ఠితాద్రాజసాహఙ్కారాత్ ప్రాణా ఉత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, తథా చ శ్రూయతే 'తైజసాత్తు వికుర్వాణాదిన్ద్రియాణి దశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తి' రితీన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్ ప్రాణత్వమ్, ¶ ఏతచ్చోపరిష్టాత్ స్ఫుటయిష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథా వియదాదీనాం మహాభూతానాం స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సర్గాదౌ స్థూలరూపేణ పరిణామ ఏవోత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిన్ద్రియాణామపి ప్రాక్సృష్టేస్సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పున స్సృష్టికాలే స్థూ

ఇవాహఙ్కార కార్యోత్పత్త్యభిధానాత్తేనాస్య దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్య విషయ విశయా వుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా.

యద్యప్యహఙ్కార కార్య వియదుత్పత్తి విచారాత్మ కాధికరణస్య వ్యవహితత్వేన వియద్దృష్టాన్తోపాదాన మసఙ్గతమివ భాతి తథాపి ' తతస్సూక్ష్మతరం జ్యోతిః కృష్ణమావిశదద్భుతమ్। పశ్యతాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధే నృపే ' త్యత్ర భగవతా శ్రీ బాదరాయణేనా దన్తవక్త్ర విషయే వ్యవహితస్థలోక్త చైద్యదృష్టాన్తస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీత పాదాద్యధికరణోక్త వియద్దృష్టాన్తోపాదానమపి సఙ్గతతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

¶ ఇన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆహ- (ఏతచ్చే) తి- ఇన్ద్రియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపోత్పత్త్యభ్యుపగమా న్నసత్కార్య వాద సముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏతదుక్తం భవతీ) తి. ... ...

ఇన్ద్రియాణా మనిత్యత్వావ ధారణేన ఝడితి భగవద్దర్శనాది ప్రవృత్తిసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థం ము

లరూపేణపరిణామపవోత్పత్తి రభ్యుపగన్తవ్యేతి, ¶ తస్మాదస్తినియ
తశేవ ప్రాణానా ముత్పత్తిః. ... *

నను ప్రాణానాముత్పత్తింవినా ప్రళయేఽస్తిత్వమపి క్వచిదా
మ్నాయతే ‘ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తదాహుఃకిం తదాసీదితి
ఋషయో వావ తే అగ్రే అసదాసీత్తదాహుః - కే తే ఋషయ ఇతి
ప్రాణావాఋషయ ’ ఇతి, తస్మాత్ప్రాణానోత్పద్యన్త ఇతి ప్రా
ప్తే ప్రపఠత్యుత్తరమ్, ...

——*౨॥సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ*——

ఇన్ద్రియాణామస్త్యేవోత్పత్తిః, యాహీన్ద్రియాణాం ప్రళయే
ఽస్తిత్వ శ్రుతిస్సాతుగౌణీ, కస్మాదసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ-
ప్రాక్సృష్టేరిన్ద్రియాణాం స్థిత్యసమ్భవా ద్వియత్తఃప్రాక్తైజసా
హఙ్కారాదుత్పత్తిశ్రుతేశ్చ, తథాచశ్రూయతే ‘తైజసానీన్ద్రియా
ణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచే’తి, తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్ప్రకృ
త్యా ద్యుత్పత్తిద్వారా పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తైజసాహఙ్కారా ది
న్ద్రియాణా ముత్పత్తి రవిప్రతిషిద్ధైవభవతి, ...*

అథేన్ద్రియోత్పత్తిపౌర్వాపర్య ముచ్యతే. ...*

——*౩ ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః*——

వాచఇతి బహువచన సామర్థ్యా ద్వాగుపలక్షితాని కర్మే
న్ద్రియాణి తైజసాహఙ్కారా జ్జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తే రూర్ధ్వ ము
త్పన్నానీ త్యధ్యవసాతవ్యమ్, కుతః ? తత్పూర్వకత్వాత్ - “ జ్ఞాన
శక్తిఃక్రియాశక్తిర్బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా । శ్రోత్రత్వఘ్రాణదృగ్జిహ్వా
వాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవ” ఇతి కర్మేన్ద్రియోత్పత్తే ర్జ్ఞానే
న్ద్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిప్రాయః.

పసంహరతి - ¶ (తస్మా) దితి. ... *

పౌరంజన ప్రకరణస్థ వాక్య ముదాహృత్య సూత్రం వ్యాచ

తదేవ మిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమ్ప్రతి తేషా మాశ్రయాది రభిధీయతే, ...

—※ ౪ ॥ సూ ॥ సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ ※—

¶ 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ స్థానానీత్యవగమయతి, తథా "ఖద్యోతావిముఖీచప్రాగ" త్యాది వాక్యం తాని స్థానాన్యిన్ద్రియైర్విశినష్టిచ, తతశ్చైవం సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ శీర్షణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తావగమ్యన్తే, ఏతదుక్తం భవతి, చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణస్థానానాంప్రత్యేకం ద్వైవిధ్యేనాన్యేనసాకం తేషాంస్థానానాంసప్తత్వమభిప్రేత్య 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇతిశ్రూయతే, తత్ర వాగ్రసనయోరిన్ద్రియయోగప్రాయేణ స్థానైక్యేనైకత్వాభిప్రాయాచ్ఛీర్షణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం నసప్తత్వవిరోధ ఇతి, ఏతదేవాభిప్రేత్య 'సప్తశీర్షణ్యాః ప్రాణా' ఇతిశ్రుతిశ్శీర్షణ్యేన్ద్రియాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణానివాక్చేతి పఞ్చేన్ద్రియాణి శీర్షణ్యాని భవన్తి, శిరసి త్వగిన్ద్రియస్యసత్త్వేపి తస్యసర్వశరీవృత్తిత్వా త్సర్వమపిశరీరం త్వక్స్థానం భవతీత్యుపరితన సూత్రే వక్ష్యతి, తస్మాత్ 'సప్తగతేర్విశేషితత్వా' దితి సూక్తమ్. ... ...

—※ ౫ ॥ సూ ॥ హస్తాదయస్తుస్థితేతోనైవమ్ ※—

అతః- శీర్షణ్యేన్ద్రియ స్థానతో౽ధస్స్థితే శరీరభాగే, ఉపలభ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాంపాణ్యాదీనామింద్రియాణాంస్థానానిబోద్ధవ్యాని, త్వగింద్రియంతునైవమ్, యథేతరేంద్రియాణితత్రతత్ర పరిచ్ఛిన్నస్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగిన్ద్రియంనపరిచ్ఛిన్నస్థానవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్త మ

షై- ¶ (సప్తోపరి)త్యాదినా. తస్మాదిన్ద్రియాణ్యనిత్యానీత్యధికరణోపసంహారః కార్యః.

అ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౫ ॥

వతిష్ఠతే, తస్మాత్సర్వమపి శరీరం త్వగింద్రియస్థానం భవతీత్యర్థః ॥

౧ ॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౬ ॥ సూ ॥ *అణవశ్చ *—

సమ్ప్రతీంద్రియాణాం పరిమాణం చింత్యతే, కిమిన్ద్రియాణి మహత్పరిమాణాని? ఉతమధ్యమపరిమాణాని? అథవా అణుపరిమాణాని? ఇత్యేవం చిన్తాయాం ప్రాప్తాయా§మిదం ప్రాహ- (అణవశ్చే) తి - అణవశ్చైతే ప్రాణాః ప్రతిపత్తవ్యాః, అణుత్వం చైతేషామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వోభయాత్మకమ్, నతుపరమాణుతుల్యత్వమ్, కార్త్స్న్యేన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తేః? 'దివీవచక్షురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోపప్రసఙ్గాచ్చ, ‡ ఏతదుక్తం భవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణా దృశ్యాశ్చేత్స్యుస్తర్హి జీవో

---

* ఇన్ద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానా దుత్తరా ధికరణమాశ్రయాశ్రయిభావ సఙ్గత్యాఽఽరభతే- (అణవశ్చే) తి.

§ 'ప్రాణాస్సర్వేఽనన్తా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేర్గౌణత్వావగమేన తేషాంవిభుత్వ మిత్యేకః పక్షః, 'ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ' త్యాద్యుత్క్రాన్తి శ్రుతేః ప్రబలత్వాత్తయైవ బాధితాయా యథోక్త విభుత్వ శ్రుతేర్గౌణత్వావగమాద్దేహేనసహేన్ద్రియాణాం నాశదర్శనాచ్చ తత్తద్గోళక తుల్య పరిమాణకాన్యేవేన్ద్రియాణి భవన్తీత్యపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రత్యాచక్షాణః సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా.

‡ ఇన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేస్తేషామామోక్షం జీవేన సహావస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ తేషాం దేహేన సహ నాశ దర్శనం భ్రాన్త్యాత్మక మిత్యభిప్రేత్య పూర్వపక్షద్వయ మనూద్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతీ) త్యాదినా.

తదుత్క్రమణకాలే బిలేభ్యః ఫణిన ఇవ శరీరాన్నిర్గచ్ఛన్తః పరితోఽవస్థితైర్జనైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యది చైతే సర్వగతాస్స్యుస్తదా చ ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి శ్రుతిర్వ్యాహన్యేత, ¶ తస్మాత్ప్రాణా అణవ ఇత్యధ్యవసీయత ఇతి.

౭ ॥ అణ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౨॥ సూ॥ * శ్రేష్ఠశ్చ *—

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇతి సంశయ † ఇదముత్తరం పఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చే) తి= శ్రేష్ఠః- ముఖ్యప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజససాహంకారా దుత్పద్యత ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస' ఇతి శ్రుతేః; $శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణస్య శుక్లనిషేకకాలాదారభ్య ప్రాగపీంద్రియప్రత్యుత్పత్తేః కర్వృత్తిలాభా దుపపద్యతే, న చేత్తదా తస్య వృత్తిలాభస్స్యాత్తర్హి యోనౌ సిక్తం రేతో దక్షిణ కుక్షౌ న ప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షురాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవృత్తిలాభాదస్య జ్యేష్ఠత్వం చోపపద్య

¶ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౭ ॥ సూ॥ ౧ ॥

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రస్తావేన ముఖ్యప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (శ్రేష్ఠశ్చే) తి- కేచిత్త్వతిదేశాత్మకత్వాదస్య పూర్వాధికరణేన సఙ్గతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

† ఉత్పత్త్యశ్రవణాన్ముఖ్య ప్రాణో నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ఉత్పత్తి శ్రుతేః ప్రాణస్యాస్త్యేవోత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా. ... *

$ 'ప్రాణో వావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చే' తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రాణస్య శ్రేష్ఠత్వం జ్యేష్ఠత్వం చోపపాదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

త్తే, తదిదమాహ "ప్రాణోవావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చే"తి శ్రుతిః, తథా 'నవయంశక్ష్యామ స్త్వదృతే జీవితు' మిత్యేవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ ప్రాణస్యజ్యేష్ఠత్వమేవోపదిశతి. ... ...

3 ॥ శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

——* ౮॥ సూ॥ * నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ *——

కిమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్పవమానోవాయుః? అథవా చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః ? ఆహోస్విచ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణభూతః ? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూపేణోపలభ్యమానత్వా ద్వాయ్వన్తర్భావోయుక్త ఇత్యేకఃపక్షః, అథవా ప్రాణస్యపఞ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూపత్వం స్యాత్, తథాహి యథావా ఏకపఞ్జరవర్తినః పక్షిణఃప్రత్యేకం నియతవ్యాపారా స్సన్తస్సమ్భూయైకం పఞ్జరం చాలయన్తి ఏవమేకశరీర వర్తిన ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్సన్తోపి సమ్భూయశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసముదాయవ్యాపారఏవ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యుచ్యతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే

స్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది నిర్ణయోऽత్ర ఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ 3॥ సూ॥ ౧॥

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భావసమ్భవాన్నపృథక్త్వవిచార ఆరబ్ధవ్య ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (నవాయుక్రియేపృథగుపదేశా) దితి= పూర్వపక్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయు లిఙ్గేన తం వాయా వన్తర్భావయన్ ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తత్రప్రాణస్యే) త్యాదినా- పఞ్జరచాలనన్యాయ మాశ్రిత్య తమిన్ద్రియ క్రియాయామన్తర్భావయన్ ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అథవే) త్యాదినా.

న్ద్రియ క్రియాతిరి క్తత్వమిత్యపరగపక్షః, *అపిచ శ్రేష్ఠ శ్చేత్యధికసూ త్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోర న్యతరస్మిన్నన్తర్భావాన్నాతిరి క్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాన్త స్సమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణస్తావన్నవాయుర్భవతి, నచేన్ద్రియక్రి యా, కస్మాత్? పృథగుపదేశాత్- §బహిస్సఞ్చరతోవాయోర్ముఖ్యప్రాణస్యచ తత్తోత్పత్తిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్య తే, తథాచశ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్స్పర్శ గుణోనిల'ఇ తి, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డసృష్ట్యనన్తర భావి న్యా ఇంద్రియక్రియోత్పత్తేః ప్రాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యే న్ద్రియక్రియాతః పృథక్త్వమేవోపదిశతీయమేవ 'ప్రాణశ్చతైజస'ఇ తి శ్రుతిః, అతః ప్రాణస్య వాయావనన్తర్భూతస్య పఞ్జర చాలన న్యాయేనాపీంద్రియ క్రియాయామనన్తర్భావాత్స్యేంద్రియ వజ్జీవోపక రణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్తి యంప్రాణాః ప్రాణం తంసర్వజన్తుషు । అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా'ఇతి శ్రు తిరపి ముఖ్యప్రాణంప్రతీతరేషాం ప్రాణానాం శేషభావ మాత్రావ్య ముఖ్యప్రాణస్యేన్ద్రియేభ్యః పృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య ప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియక్రియాభ్యాంభూయాన్ భేదోఽవగమ్యతే, తస్మాచ్ఛ్రే ష్ఠశ్చేతి సూత్రంసూక్తమాచార్యైః.

౪ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* F॥ సూ॥ ¶ చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః *—

---

* పూర్వాధికరణ మాక్షిపతి- (అపిచే) తి.

§ పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సఞ్చరత)ఇతి.

+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ॥ ౪॥ సూ॥౧॥

¶ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాభిధానా దుత్తరా ధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే- (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోపి కింజీవవదస్మిన్ శరీరే స్వతన్త్రః ? కింవా ఇన్ద్రియవజ్జీవపరతన్త్రః, తత్ర ప్రాప్తస్స్వతన్త్ర ఏవ భవతి ప్రాణ ఇతి, కుతః ? శ్రేష్ఠత్వాత్ - కించ వాగాద్యనుగ్రాహకత్వం ప్రాణస్య శ్రూయతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిషు ప్రాణ ఏవైకో జాగర్తి ప్రాణ ఏవైకో మృత్యునాఽనాప్తః ప్రాణస్సంవర్గో వాగాదీన్ సంవృఙ్క్తే - ప్రాణ ఇతరాన్ ప్రాణాన్ రక్షతి మాతేవ పుత్రాని'తి. తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్వాతన్త్ర్యం భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే, (చక్షురాదివత్త్వి) తి- తుశబ్దః ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్యవ్యావృత్త్యర్థః, యథా చక్షురాదీని రాజ్ఞః ప్రకృతివదనుగ్రాహ్యాణి సన్తి జీవస్య కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతన్త్రాణి భవన్తి తథా ముఖ్యప్రాణోపి రాజ్ఞో మాత్యవ జీవస్య సర్వార్థసమ్పాదనోపకారకస్సన్ తత్పరతన్త్ర ఏవ భవితుమర్హతి, కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తైశ్చక్షురాదిభిస్సహైవ హి ప్రాణేన జీవో విశేష్యత ఇతి శ్రూయతే, తథాహి *'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోన్తరాత్మా గుణకర్మమూర్తి'రితి, ఇన్ద్రియాణి- చక్షురాదీని, ప్రాణో- ముఖ్యః, గుణాః- సత్వాదయః, కర్మ- వాసనా, మూర్తిః- లిఙ్గశరీరమ్, ఆది శబ్దేనాచేతనత్వం ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్య నిరాకరణ హేతుం దర్శయతి.

§అథోచ్యేత యది చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకరణభావోభ్యుపగమ్యతే ? తర్హి చక్షురాదివత్తస్య విషయాభ్యుపగ

---

* 'దేహేన్ద్రియ ప్రాణే'తి వాక్యోదాహరణభావస్తు జీవోపకరణభూతేన్ద్రియైస్సహ పఠ్యమానత్వాత్ప్రాణస్య జీవవిశేషణత్వమితి ప్రాణస్య జీవ పారతన్త్ర్యావధారణమిహ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

§విషయాభావాత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వం నఘటత ఇతి శఙ్కాముత్తర సూత్రే నిరస్యామాహ- (అథోచ్యేతే) తి.

మతః ప్రసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యేత ఇతి చేదనర్థకశ్చైవమః ప్రాణాభ్యు
పగమ ఇత్యత ఉత్తరముచ్యతే, ...

—*౧౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోష స్తథాహి దర్శయతి *—

న తావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః?
తస్యాకరణత్వాత్ - నహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛే
దేన కరణత్వాభ్యుపగమే ప్యానర్థక్యం సమ్భవతి, కార్యాన్తరస
ద్భావేన తస్యసార్థకత్వోపలబ్ధేః, తథాహిదర్శయతి - తత్రైవకిల
ప్రాణస్య దేహేన్ద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య 'యస్మిన్ను
త్క్రాన్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ' ఇతి
శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చ్రమిషాయాం వాగాది శైథిల్యాపత్తింశరీరస్య
పాతంచ దర్శయతి, తథా 'తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ'మామో
హమాపద్యేథ అహమేవైతత్పఞ్చధా ఆత్మానంప్రవిభజ్య తద్బా
ణ మవష్టభ్య విధారయామీ'తి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్ష్యతే, త
థాచ శ్రుతిః 'శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య'మితి. తథా 'సుప్తాయాం
మయిజాగర్తి నాగోయం పాలయన్పురీ' మితి నాగవద్భావన వృ
త్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, 'కస్మిన్నుత్క్రాన్తేయ ముత్క్రా
న్తోభవతి కస్మిన్నుహవావప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణ
మసృజతే' త్యేవమాద్యా శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేన్ద్రియ జీవ
ధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మాద్దేహధారణాది
రూప కార్యాన్తరసద్భావా న్ముఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో
నానర్థక్య మావహతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—*౧౧॥ సూ॥ ‡ పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే*—

ఇతశ్చాస్తిముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణ స్యాసాధారణ కార్యాన్తరం
వక్తుమాహ సూత్రకారః- (పఞ్చవృత్తి) రితి.

ప్రాణః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానా మేశుద్ధ్యన్తా' మిత్యాదిశ్రుతౌ పఞ్చవృత్తిర్వ్యపదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చాయం ప్రాణస్యకార్య భేదసాపేక్షః, అత స్తత్కార్యభేదోద్యప్రదశ్యతే, ప్రాణః - ప్రాగ్వృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్వృత్తిః, అధోవాయురూపః, వ్యానః- తయోస్సన్ధిషు వీర్యవద్బన్ధన కర్మణ హేతుః, ఉదానః- ఊర్ధ్వవృత్తిః, ఉత్క్రాన్త్యాది హేతుః, సమానః - సమస్తేష్వఙ్గేష్వన్నాదిరస ప్రాపణహేతుః, ఇత్యేవం కార్యభేదా త్పఞ్చవృత్తిత్వం ప్రాణస్యాధ్యవసాతవ్యమ్, మనోవత్- *యథావా మనసః పఞ్చవృత్తయోభవన్తి ఏవంప్రాణస్యాపీతి యోజనా, జ్ఞానేన్ద్రియద్వారా మనసఃపఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః, అథవా కామసఙ్కల్ప విచికిత్సాధ్యవసాయ ధృతయః పఞ్చవృత్తయోజ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రేతు మనసఃప్రమాణవిపర్యయ వికల్ప నిద్రాస్మృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయఃపరిగృహ్యన్తే,¶బహువృత్తిమత్త్వేవాప్రాణస్యమనోనిదర్శన మిత్యనుసన్ధేయమ్, జీవోపకరణత్వమపి ప్రాణస్యపఞ్చవృత్తిత్వా ద్భవతీతి జ్ఞేయమ్. ...

—*౧౨॥సూ॥ +అణుశ్చ*—

అయం ముఖ్య ప్రాణ శ్చాణు ర్భవతీతి జ్ఞాతవ్యమ్ ,

---

* దృష్టాన్తం దార్ష్టాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (యథే) త్యాదినా - మనస స్సద్వారక వృత్తిమత్త్వేన దృష్టాన్తత్వ మరోచయన్ సాక్షా ద్వృత్తి మత్త్వేన దృష్టాన్తత్వం వక్తు మాహ- (అథవా) ఇతి. ... ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామావృత్తి భేదేన బహు త్వాన్మనో దృష్టాన్తోపాదానస్యాభిప్రాయాన్తరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

\+ ఉక్తం ప్రాణానామణుత్వం ముఖ్య ప్రాణేప్యతిదిశతిసూత్రకారః- (అణుశ్చే) తి. ... ...

¶అణుత్వం చాస్య సౌక్ష్మ్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితి ప్రతిపత్తవ్యమ్, న తు పరమాణుతుల్యత్వమ్, పఞ్చవృత్తిరూపేణ తస్య కృత్స్నశరీరవ్యాపిత్వానుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వం చ ప్రాణస్యోత్క్రాన్త్యవసరే పార్శ్వస్థైరనుపలభ్యమానత్వాత్సిద్ధమ్, తథా పరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్య జీవేన సహోత్క్రాన్తిగత్యాగతిభ్యస్సిద్ధమ్, †నను విభుత్వం ప్రాణస్యామ్నాయతే, తథాహి ‘‘సమస్ప్లుషిణా సమో మశకేన సమో నాకేన సమ ఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమానస్సర్వేణే’’త్యేవమాదిషు శ్రుతిప్రదేశేషు; తథా సత్యస్య కుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతి చేన్నాయం దోషః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్త్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహ సర్వశరీర సమ్బన్ధామననాత్; తస్మాన్ముఖ్యో న విభుః; కింత్వణురేవ; అపి చ పఞ్చవృత్తిరిత్యుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూర్మ కృకర దేవదత్తధనంజయాఖ్యా అపి పఞ్చవృత్తయస్సన్తీతి జ్ఞేయమ్, ‘విరాట్ప్రాణో దశవిధ’ ఇతి ప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యామననాత్, నాగాదీనామాసాం వృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ ‘ఉద్గారో నాగ ఆఖ్యాతః కూర్మ ఉన్మీలనే స్మృతః । కృకరస్తు క్షుతే జ్ఞేయో దేవదత్తో విజృమ్భణే ॥ న జహాతి మృతం చాపి సర్వవ్యాపీ ధనంజయ’ ఇతి. మృతం కించిత్కాలమాశ్రిత్య తిష్ఠతీత్యర్థః, §అత్ర తైజసాదీన్ద్రియోత్పత్త్యవస

¶ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి. ‘సమస్ప్లుషిణే’తి శ్రుతేర్విషయమజానానః కశ్చిదణుత్వమాక్షిపతి-

†(నన్వి)తి- సర్వ శరీర సమ్బద్ధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్త్వ పరత్వాం శ్రుతేరుపపాదయన్ సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - అయం శ్రుతి విశేషో న ప్రాణస్య విభుత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.

§ ఉత్తర సూత్రోపోద్ఘాతత్వే నేన్ద్రియాధిష్ఠాతృ మనసాముత్పత్తిస్సూత్రకారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

అ॥ ౫ । సూ॥ ౮ ॥

రే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్,
‘వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికాదశ’ ఇతి స్మృతే స్తేషాం కార్యస్య
వక్ష్యమాణత్వాచ్చ. ... ...

౫ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪ ॥

—* ౧౩ ॥ సూ॥† జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాల్ *—

యత్త్విదం తైజసాహఙ్కార కార్యం కరణజాతం తత్కిం
స్వసామర్థ్యేన నైవ శారీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహో దే
వతాధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇతీహ విప్రతిపత్తిః, తత్రేదం తావ
ద్యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తిదర్శనా త్పరార్థోపపత్తిమత్త్వాచ్చ స్వ
సామర్థ్యేన నైవకరణజాతం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావ
త్ప్రాప్తమ్, *అపిచేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తావధిష్ఠాత్రీషు దేవతాస్వ
భ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం భో
క్తృత్వ ప్రసఙ్గేన శారీర స్యభోక్తృత్వం విలుప్యేత, తస్మాత్స్వ
సామర్థ్యేనైవైషాం యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తే ర్నకాచిత్క్షతిరిత్య
స్యాం ప్రాప్తౌ పరిహృతిరభిధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి-
తుశబ్దేన పూర్వపక్షో వ్యావర్త్యతే, జ్యోతిఃపదేన వాగభిమాన్య
గ్ని రుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానినీభి రగ్న్యాదిభిర్దేవతాభి
ర్యథాయతన మవస్థాయాధిష్ఠితం సద్వాగాదికం కరణజాతం శారీ
రోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తత ఇతి ప్రతిశృణుమః, [అ

---

† ఇన్ద్రియాణాం తదధిష్ఠాతృదేవతాశ్రయత్వ కథనాదుత్త
రాధికరణ మాశ్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యా యథోక్తోపోద్ఘాత స
ఙ్గత్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి) తి.

* ఇన్ద్రియాణాం స్వతః ప్రవృత్తౌ యుక్త్యన్తరమాహ-(అ
పిచే) తి. ఇన్ద్రియేషు వాచః ప్రాథమ్యమ్ ‘తస్మాత్ప్రాణా
నాం వాగుత్తమే’ తి శ్రుతేరవగన్తవ్యమ్. ...

ధిష్ఠానమిత్యత్ర కర్మణిల్యుట్] తత్కస్య హేతోః ? తదామననా
త్ - తథాహ్యామననం భవతి " తస్యాగ్నిరాస్యాన్నిర్భిన్నం లోక
పాలోఽవిశత్పదమ్ । వాచాస్వాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్య
తే" ఇత్యుపక్రమ్య. నహ్యత్రకరణప్రవర్తన లక్షణకార్య మన్తరే
ణాన్యార్థ మగ్న్యాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అ
పిచ "వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార్క ప్ర
చేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః" ఇత్యాదిష్వధిదైవోత్పత్తిరా
మ్నాయతే, తచ్చామననం కరణజాతాధిష్ఠాతృత్వ మధిదైవానా మ
వగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానా మననా తత్కరణజాతస్య జ్యోతి
రాద్యధిష్ఠితత్వ మక్షతమ్, ఇమమేవార్థమ్ 'యథాయతనం ప్రవిశ
తే - అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశ' దిత్యాదైతరేయకోప ని
ష దుపోద్బలయతి, యత్తుయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వ
సామర్థ్యే నైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోప కారా
య ప్రభవతీతీరితం తదసత్, వాగాదికరణవర్గస్యహి అశ్వసాపే
క్ష రథవదధిష్ఠాతృ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే
గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వా దశ్వాదిచేతనాధిష్ఠా నా
దేవ ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే, §తస్మాదచేతనస్య కరణవర్గస్య తత్తదధి
దైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమధ్యవస్యామః.

$ యచ్చోక్తమధిష్ఠాతృణాం దేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభో
క్తృత్వప్రసఙ్గేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్యేతేతితన్నేత్యాహ,

—* ౧౪ ॥ సూ ॥ ప్రాణవతాశబ్దాత్ *—

---

† కరణవర్గస్యాగ్న్యాద్యధిష్ఠితత్వేయుక్తిమాహ-(అపిచే)తి-

§ ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

$ పూర్వపక్ష్యుక్త చరమయుక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీ
త్యాహ- (యచ్చోక్త) మితి. ... *

సతీష్వపీన్ద్రియాణామధిష్ఠాతృషు దేవతాసు, ప్రాణవతా- ముఖ్యప్రాణ సంజ్ఞిత ప్రాణలక్షణ శరీరవతా కార్యకారణసఙ్ఘాతస్వామినా శారీరేణైవైషా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్యవగచ్ఛామః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిశుఃఖాని తముత్థాపయితుం క్రమా' దిత్యారభ్య 'చిత్తేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యథా। విరాట్తథైవపురుష స్సలిలాదుదతిష్ఠతే' త్యేవం రూపః, ఇన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం శ్రావయతి,ఏతదుక్తం భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్యధిష్ఠానమపేక్షతే,తద్వదిన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణాం దేవతానాం ప్రవృత్తిశ్శారీరాధిష్ఠాన మపేక్షతఇతి. 'పునరావివిశుఃఖానీ'త్యుదాహృత వాక్యంసమష్టి వ్యష్ట్యుభయ శరీరవిషయక' మితిమన్తవ్యమ్, నతు సమష్టిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః ప్రాయేణసామ్యాత్, అతోఽధిదైవానా మధిష్ఠాతు శ్శారీరస్యైవ కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.   ...   ...

—※ ౧౫ ॥ సూ ॥ తస్యచనిత్యత్వాత్ ※—

బహుభిశ్శ్రుత్యాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీరస్యైవ, శరీరాయత్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః,నత్విన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణా మిత్యభిప్రాయః.   ...   ...

౬ ॥ జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ३ ॥

—※౧౬॥సూ॥※తఇన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ ※—

' కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వా ' దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసిద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౬॥సూ॥३॥

※ నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తుః పరమాత్మన ఉపస్థితత్వాత్తస్య తన్నియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (తఇన్ద్రియాణీ) తి.

అధిదైవాధిష్ఠాతా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సమ్ప్రతి క్షేత్రజ్ఞాధిదై
వా ధ్యాత్మాది భూతాదీనాం సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరా ధిష్ఠాన మన్తరేణ
కిమితరేతర ముపయోగిత్వ మస్తి? ఉత నాస్తి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే
¶ ప్రతిప్రాహ- (త) ఇతి - ‘అకరణత్వాచ్చ నదోష’ ఇత్యస్మా
త్సూత్రాన్నజిహాకృష్టవ్యః, తే- క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాధిష్ఠాతారః, ఇన్ద్రి
యాణి చ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ - సాక్షాత్పర
మాత్మాన మన్తరేణ నేషదపీతరేతర ముపకారాయ స్పన్దితుం శక్నో
తి, కిన్తు తదధిష్ఠితా ఏవ క్షేత్రజ్ఞాదయః పరిస్పన్దన్తీతి ప్రతిజానీమః,
కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? తద్వ్యపదేశాత్ - తథాహి ‘కింవర్ణ
మేతవవిభో యదుదీరితో సు స్సంస్పన్దతే తమనువాఙ్మనఇన్ద్రియాణి।
స్పన్దన్తి వైతనుభృతామజశర్వయో శ్చే’తి, తథా ‘యేనేషితా వాగస
వశ్చరన్తీ’తి, తథా ‘దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియో మీ యదంశవిద్ధాః
ప్రచరన్తి కర్మసు। నైవాన్యదాలోహమివాప్రతప్తం స్థానేమ ద్రష్ట్రి
పదేశమేతీ’తి, తథా ‘చక్షుషశ్చక్షుః శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మ
నో యద్వాచో హ వాచం’ తథా ‘యేన వాగభ్యుద్యతే - యేన చక్షూం
షి పశ్యతీ’ త్యాది, తథా ‘అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా-
తథా ‘యః ప్రథివ్యాం తిష్ఠన్’’ ఇత్యారభ్య ‘‘పృథివీమన్తరో యమయ
తి - య ఆత్మని తిష్ఠన్’’ ఇత్యారభ్య ‘‘య ఆత్మానమన్తరో యమయతీ’’
త్యేవంజాతీయకాః శ్రుతయః క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పన్దనాదికం పరమా
త్మాయత్తమేవ భవతీతి వ్యపదిశన్తి, తథా చైతదుక్తం భవతి యథా
వా రథాశ్వ స్సారథయ స్స్వస్వామ్యనుజ్ఞయా సారథ్యాదిక్రమేణ ప్ర
వర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిష్ఠానేన క్షేత్రజ్ఞాదయః క్రమేణ స్వస్వ

¶ క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాదీనాం స్వతః ప్రవృత్త్యుపలబ్ధే స్సర్వశ్రేష్ఠే
ధీశ్వరాధిష్ఠాన మన్తరా క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి
పూర్వపక్షం నిరాకుర్వన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా.

వ్యాపారాదో ప్రవర్తన్త ఇతి, ¶తస్మాత్క్షేత్రజ్ఞాదీనాం ప్రవర్తనం పరమాత్మాయత్తమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవ తేషాం పరస్పరోపకారిత్వమితిసిద్ధమ్, తదేతత్ క్షేత్రజ్ఞాదేః పరమాత్మాయత్తప్రవర్తనం పురస్తాత్ 'పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే' రిత్యత్రచ స్పష్టతరమేవావోచామ.

ననుచ 'పురుషేశ్వరయోరత్రన వైలక్షణ్యమణ్వపి। తదన్యకల్పనాపార్థే'త్యత్ర జీవేశ్వరయో ర్భేదవైలక్షణ్యే ప్రతిషిద్ధే, తథాసతి జీవేశ్వరయో స్సతరామధిష్ఠేయా ధిష్ఠాతృభావోపి ప్రతిషిద్ధఏవస్యాదత ఉత్తరమాచష్టే, ...

—※ ౧౭ ॥ సూ ॥ భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ ※—

పఞ్చవింశతితత్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిణోస్సతోరాత్మతత్వైనైక తత్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్య మణ్వపీ'త్యుక్తమ్, తతా†వైలక్షణ్యం పరంపశ్యసి "అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్। స్వతోనసమ్భవేదస్య స్వతోజ్ఞోజ్ఞాన దోభవే''దితి, తస్మిన్నేవప్రకరణే షడ్వింశతి తత్వపక్షే హి జీవేశ్వరయోర్భూయాన్భేదశ్శ్రూయతే- తం కిన్నావైషి? అపిచాన్యత్ర "సుపర్ణావేతౌసదృశౌసఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ - నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మని తిష్ఠన్ని''త్యారభ్య 'ఆత్మానమన్తరోయమయతీ' త్యేవమాదిషు బహుషు ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయోభవతి భేద గ్రహణమ్, తథా 'విరుద్ధధర్మిణోస్స్యాతస్థి తయో రేకధమిణి' తథా 'సయద

¶ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణస్యానుస్మారకత్వా త్పునరుక్తి శఙ్కానకార్యేత్యాహ- (తదేత) దితి - చశబ్దేనాన్తర్యామ్యధికరణేచేతి స్మారయతి. ...

† వైలక్షణ్యమ్ - విరుద్ధ లక్షణవత్త్వమ్, అ॥౭॥ సూ॥౨౨॥

జయాత్యజామనుశయీతగుణాంశ్చ జుషర్ భజతి సరూపతాం తద
నుమృత్యుమపేతభగః । త్వముత జహాసి తామహిరివత్వచమాత్తభ
గో మహసి మహీయసేష్టగుణితే పరిమేయభగ ’ ఇత్యాదిముచావగ
తస్తయోర్ద్వయోర్లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాత్మనః పరమకా
రుణికస్య సర్వశ్రేష్ఠస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్ర
జ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిష్ఠాతృత్వమితి సుష్ఠూక్తమ్.

౭॥ తదిన్ద్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨౧॥

* అథేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముఖే
న ‘జన్మాద్యస్యయత’ ఇత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రైస్తత్రతత్రోక్తభగ
వతో విశ్వసృష్ట్యాదిరూప లీలాప్రపఞ్చయితుమేవేదమారభ్యతే,

—* సూ॥౧౮॥ సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ‘ వేదేన నామరూపాణి విషమాణి సమే
ష్వపి । ధాతుషూద్ధవకల్పాన్తే ఏతేషాం స్వార్థసిద్ధయే ’ ఇతి, అ
త్ర వేదార్థానుబోధేన ప్రకృత్యాది పృథివ్యన్త నిఖిలతత్త్వ సంక్షోభ
ణద్వారా బ్రహ్మాణ్డసృష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శ్రూయమా
ణా నామరూపక్లృప్తికిం చతుర్వక్త్ర కృతిః? ఆహోస్విత్ ‘ వేదే
ననామరూపాణీ ’ త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః? ఇతీ§హభూ
యసీవిచికిత్సా, ననుకుతోఽస్యవిచికిత్సాఽఽసీత్? ‘వేదేనే’ త్యేత

---

* పూర్వపాదేఽస్మిన్పాదేచ వియత్ప్రాణాధికరణాభ్యాముక్తాం
తత్త్వోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ సృష్టి ద్వారా సమష్టివ్యష్టి నామరూ
పే నిరమిమీత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వక్ష్యమాణత్వాత్ప్రోక్తా
ధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యోపజీవకభావ సఙ్గతిం ద్యో
తయితుమాహ-(అథే) తి- తత్త్వోత్పత్తినిరూపణానన్తరమిత్యర్థః.

§ ఇహ- అస్మిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచికిత్సా- మహాన్సన్దే
హః, భవతీతి శేషః. ... ... *

ద్వ్యాకృతకర్తృత్వాత్పరమాత్మన ఏవ కృతిర్నామరూపక్లృప్తిరిత్యధ్యవస్యతామితి చేన్నైతదేవమ్, ‘వేదేన నామరూపాణీ’త్యత్ర కర్తృపదాశ్రుతేః, తస్మాద్భవతీహ విచికిత్సా, ¶తత్ర ప్రాప్తం తావచ్చతుర్వక్త్రకృతిరేవేయం నామరూపక్లృప్తిరితి, కుతః? శ్రుతిస్మృతిభ్యామస్యాశ్చతుర్వక్త్రకృతిత్వావగమాత్; తథా చ శ్రుతిః, ‘వేదేన రూపే వ్యాకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతిః- స భూరితి వ్యాహరత్స భూమిమసృజత’ ఇత్యాదికా. స్మృతిశ్చ ‘సర్వేషాం తు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే ॥ నామరూపం చ భూతానాం కర్మణాం చానువర్తనమ్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే స ప్రజాపతి’రిత్యాదికా. +అపి చ డిత్థడవిత్థాది నామరూపేషు ఘటపటకుడ్యగ్రహాది నామరూపేషు చ తత్తజ్జీవకర్తృకత్వోపలమ్భాత్తత్ర జీవకర్తృకా వా స్యాదియం నామరూపక్లృప్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే ‡భ్రాన్తిమాచార్యో నైహారమివ భాస్కరకిరణేన విధునోతి-(సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్త్వి)తి=తుశబ్దః ప్రాప్తభ్రాన్తివ్యుదాసార్థః, సంజ్ఞాః- నామధేయాని, మూర్తయః- రూపాణి, తాసాం క్లృప్తిః- కల్పనా, తథా చ ‘వేదేనే’త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేషనామరూపక్లృప్తిర్భగవతః ‘వేదేనే’త్యేతత్కర్తుః పరమాత్మనో నారాయణస్యైవ కృతిర్భవితుమర్హతి, కుతః? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్, తథా హి ‘పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాసౌ స వినిర్గతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపో

¶ నామరూపక్లృప్తేః శ్రుతిస్మృతిభ్యాం చతుర్వక్త్రకృతిత్వముపపాదయన్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ)దిత్యాదినా. నామరూపక్లృప్తేశ్చైత్రాది కర్తృకత్వస్యాపి దర్శనాత్సర్వజీవసాధారణేయం స్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ-+(అపి చే)తి.

‡ భ్రాన్తిమ్- తన్మూలం పూర్వపక్షమిత్యర్థః. ఆచార్యః-సూత్రకారః, నైహారమ్- తమః.

...

స్రాక్షీచ్ఛచిశ్చనీః ॥ తాస్స్వవాత్మీత్స్వస్పృష్ట్వాసుసహస్రపరివత్సరాన్। తేననారాయణోనామ యదాపఃపురుషోద్భవాః ॥ ద్రవ్యంకర్మచ కాలశ్చ స్వభావోజీవఏవచ । యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపే క్షయా ॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛన్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యంహి రణ్మయం దేవోమాయయావ్యసృజత్త్రిధా 'మాయయా - సఙ్కల్పేన, ' అధిదైవమథాధ్యాత్మ మధిభూతమితి ప్రభుః । అథైకం పౌరుషం వీర్యం యథాభిద్యతతచ్ఛృణ్వి' త్యాదిషు భగవాన్ శ్రీనారాయణః ఖలుస్వసృష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సఙ్క్షోభ్య త్రైబ్రహ్మాణ్డం విర చయ్య తత్ర సమష్టివ్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృత్క- రోతీత్యుపదిశ్య ' నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకఃపరః । ప్ర జాపతీన్ మనూన్ దేవానృషీన్ పితృగణాన్ పృథక్ ॥ సిద్ధచారణగన్ధ ర్వాన్ విద్యాధ్రాన్ సురగుహ్యకాన్ ' ఇత్యాదిభిస్సఏవ భగవాన్నా రాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపఞ్చజాతస్య నామరూపక్లృప్తిం కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపిచేమమేవార్థమ్ ' యస్సృష్ట్వేద మనుప్ర విష్టఋషిణా చక్రేపురశ్శాస్తితాః - సఏవభూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామరూపాత్మని రూప నామనివిధిత్సమనోనుససారశాస్త్రకృత్ - సర్వాణిరూపాణి విచిత్య ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పంవైనామరూపయోర్ని ర్వహితే' త్యేవం జాతీయకాశ్శ్రుతయస్సృష్టికుర్వన్తి,¶ఏతేన ' సే యందేవతైక్షతహన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనా నుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీ,తి ' తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే కైకాం కరవాణీ'తి, సేయం దేవతేమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే

¶ త్రివృత్కరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ ప్ర తిపాదక ఛాన్దోగ్య వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదర్థా అపి సుగమా ఇత్యాహ- (ఏతేనే) తి.

సాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకామకరోద్యథా ఖలు సోమ్య మాస్తిస్రో దేవతాస్త్రివృత్త్రివృదేకైకాభవతి- యదగ్నేరోహితంరూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్ఛుక్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్య పాగాదగ్నేరగ్నిత్వమితీ' త్యత్ర శ్రూయమాణంనామరూప వ్యాకరణమపి భగవతోనారాయణస్యైవ కృతిరితి వ్యాఖ్యాతమ్, ※ యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కృతైస్తేజో బన్నై స్త్రిభి స్తత్త్వైర్జగత్సృష్ట్యాది కముపదిశ్యతే, తథాపి తేజో బన్నేష్వపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల తత్త్వానామన్తర్భావాన్న తత్త్వహ్రాస విరోధః, సత్యపి తత్త్వవృద్ధి పక్షే తత్త్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ పూర్వక సృష్ట్యుపదేశ శ్రోతృ స్సుఖ బోధార్థ ఇతి మన్తవ్యమ్, ఇతరథాఽత్రైవవియ న్మాతరిశ్వనో రిన్ద్రియాణాం చోత్పత్త్యాది విచారస్యానర్థక్య ప్రసఙ్గాత్; 'నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినానాభావాదతిరేకాచ్చే'త్యనేన సూత్రేణ కృతస్య తస్య తత్త్వసఙ్ఖ్యావిరోధ పరిహారస్యాపి తథాత్వప్రసఙ్గాచ్చ; యత్తుపునరుక్తం నామరూప క్లృప్తిః ప్రజాపతి కృతిస్స్యాదితి తత్తు నసమ్భవతి, నహీదం ప్రకృతి మహదాదితత్త్వాని సృష్ట్వా తైర్బ్రహ్మాణ్డంచ సృష్ట్వా తతస్సుర నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సమూహాది నామరూప కల్పనాం శాస్త్రయోనేః పరమాత్మనో వినా ప్రజాపతిరన్యోవా కశ్చిత్కర్తుం శక్నోతి, యాః పునః ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ శ్రుతి స్మృతయస్తాస్తు చతుర్ముఖాన్తర్యామిణో భగవతో నారాయణ స్యైవ నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయన్తి, యత స్స్వనాభ్యపద్మభువః ప్రజాపతేరపి నారాయణఏవ నామరూపే కల్పయతీతిస

※ ఆక్షేప సమాధిభ్యాం ఛాన్దోగ్యే చతుస్తత్త్వోపపాదనాభిప్రాయమాహ-(యద్యప్యస్యాంశ్రుతౌ) విత్యాదినా.

వర్ణశ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదిషు జోఘుష్యతే, అపిచేష్వేష్వపి జీవేషుడిద్ధ మిత్థాది నామరూప కల్పనసామర్థ్యం ముపలభ్యతే, తేషుతేష్వపి తత్తదన్తర్యామితయావతిష్ఠ ద్భగవతో నారాయణస్యానుగ్రహాయత్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్ల్ప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యేహ శ్రూయతే- "నిమిత్తంపరమీశస్య విశ్వసర్గనిరోధయోః। హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చ కాలశ్చారూపిణ స్తవ॥ సృజ్యం సృజామి సృష్టోహం హరోహరణి తద్వశ" ఇత్యాది. ¶తస్మాత్ "వేదేన నామరూపాణి" త్యత్ర శ్రూయమాణా సంజ్ఞా మూర్తిక్ల్ప్తి రేతద్వాక్య వక్తుశ్శ్రీకృష్ణస్య శాస్త్ర యోనేరచిన్త్యాద్భుత విచిత్ర దివ్య శక్తేః నిజనిర్మిత తత్త్వైరణ్డసృష్టిపూర్వక సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిదమధిదేవాది భేదేన త్రివృత్కుర్వతో భగవతో నారాయణ స్యైవాత్యద్భుతలీలేతి ధ్యేయమ్. ...

—* ౧౯॥సూ॥† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ*—

మాంసాదిభౌమమిత్యధిభూతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధాత్వాత్మకం రూపాది విశిష్టమధిభూతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మాధిదైవయోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతి జ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ "వైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమథాధిదైవ

¶ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మన్యేవ తల్లీలాకథన శ్రవణాది రూప భక్త్యుత్పాదన మేతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- †'సంజ్ఞామూర్తి క్ల్ప్తిరధిభూతాది భేదేన సమష్టి వ్యష్ట్యుభయదేహం త్రివృత్కుర్వత శ్శ్రీనారాయణస్యైవ కృతి రిత్యుక్తమేతమర్థం వ్యష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేపి సూచయతి-(మాంసాదీ)తి. ... ... *

మధిభూతమన్యత్। దృగూప్రపమాకర్ణం వపురత్రరన్ధ్రేః పరస్పరం సిధ్యతియస్స్వతఃఖే- ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామ హే" ఇత్యేవం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాత్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదైవయోర్జ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధిభూతయోర్జ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భామశబ్దేనాస్మదాది శరీరాధిభూతాదిషు పరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి ద్యోతయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానాభ్యుపగమేఽగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—※ ౨౦॥ సూ॥ వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః ※—

విశేషఏవ వైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావేఽప్యగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య విశేష సద్భావాదేవ తత్తల్లోకాధికార స్థానేష్వవస్థాన మప్యుపపద్యతె, అతస్తేషాం తత్తల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ... ... ※

౮॥ సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౨౦ ॥

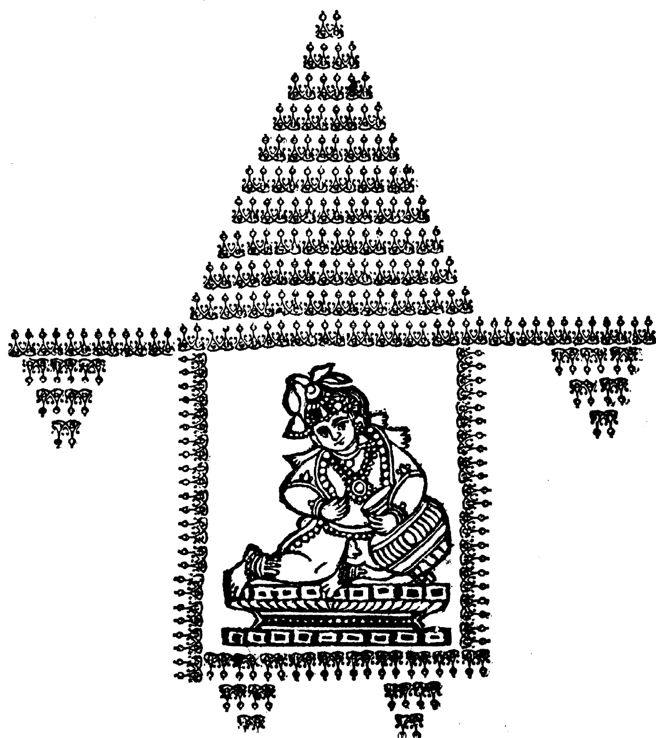

అధిభూతం లక్షయతి- (యదీ)త్యాదినా.

తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తి శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ కృతి రిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ... ※

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవత్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్బాదరాయణి సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్య చన్ద్రికాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ రామకృష్ణాచార్యాన్వయ సముద్భూత మహచ్చరణోపాసనాధిగత సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః. ... ...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః,

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

+ శ్రీశేరాపురమన్దిరే నివసతః కారుణ్య వారాంనిధే స్తార్క్ష్యేస్థ స్యమదర్థ మద్భుతతనో వేదాన్త వేద్యాత్మనః । శ్రీశేషా సహితస్య యస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే ఋషభూషణ స్సభగవాన్ కుర్యాద్ధరిమఙ్గళమ్ ॥

—❈{ ౧॥ సూ॥ ఓమ్‌తదన్తరప్రతిపత్తౌరంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. }❈—

తదేవంద్వితీయేఽధ్యాయే స్మృతి విప్రతిషేధం ప్రతిషిద్ధ్య ప్రతిపక్షసమయాంశ్చ ప్రతిక్షిప్య జీవవ్యతిరిక్తాని తత్త్వానిస్పష్ట్వా తైస్సోపాసనాద్యఙ్గభూతసమష్టి దేహసృష్టి పూర్వక జీవోపకరణజాత మనాదిమధ్యనిధన శ్రీభగవన్నారాయణః కృపయా సృజతీతి రాద్ధాన్తితమ్, అథాస్మిన్ తృతీయేత్వధ్యాయే శరీరాద్యుపకరణ సమ్పృక్తస్య

భవజవృజినమూలా జ్ఞానకోశంతుజైవం సపది జరయతీహ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । ఝడితి భవతి భక్తీ రామచన్ద్రే యదీయా ఘృదయసవిధభాజాం సద్గురుం తంనమామి॥ యద్భక్తి రహితాజీవా లిఙ్గదేహేనజాగరే । సంసరత్యఖిలేయోనౌ ముహుస్తం రాఘవంభజే॥

+ తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిఖ్యాసుర్భగవాన్ భాష్యకారో భగవన్నియోగనివర్తితత్త్వేనాస్మిన్ భాష్యే ముముక్షూన్ పరమాదరేణప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుస్మారయతి- (శ్రీశేరే) తి.

భగవద్విముఖస్య జీవస్యసంసరణాది నివర్తక భగవదుపాసన ప్రకార ఉపాస్యోపాసకయో ర్మాహాత్మ్యం పురుషార్థ సిద్ధిశ్చ ప్రసంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతం చిన్తయిష్యతే, తత్రప్రథమేతావత్పాదేవైరాగ్యద్వారాజీవానాం భగవదుపాసిసోత్పత్తయే దేహాన్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తత్సంసృతిర్విచార్యతే, తత్రైవంశ్రూయతే. "యదాత్మానమవిజ్ఞాయ భగవన్తం పరంగురుమ్। పురుషస్తువిషజ్జేత గుణేషుప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ గుణాభిమానీ సతదాకర్మాణి కురుతేऽవశః। శుక్లం కృష్ణం లోహితంవా యథాకర్మాభిజాయతే॥శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకాన్ ప్రాప్నోతి కర్హిచిత్ ॥ దుఃఖోదర్కాన్ క్రియాయాసాన్ తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్। క్వచిత్పుమాన్ క్వచిత్స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః ॥ దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మ గుణంభవ" ఇతి. తత్రానాది కర్మవాసనావశాజ్జీవస్త్రీపుం దేహాదిషు ప్రవిశతీతి శ్రుతమ్; సకిం పుందేహాదిబీజభూతే నకారణదేహాన్తాసమ్పరిష్వక్త స్తాదృశ దేహాన్తరంగచ్ఛతి? ఆహోస్విత్ సమ్పరిష్వక్తోగచ్ఛతి? ఇతి సన్దిహ్యతే, ¶ తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమ్? అసమ్పరిష్వక్త ఇతి; కుతః? తృణజలూకావద్దేహాన్తరమవష్టభ్యహి ప్రాక్తనం దేహంజీవస్త్యజతి, నచానుభవ విరోధ ఇతి వాచ్యమ్, ప్రతిపత్తవ్యప్రాప్త దేహ స్వీకారత్యాగయో ర్దుర్విభావ్యత్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్తవ్యస్య దేహస్య కారణాత్మనా సమ్భవాచ్చ; భవన్తిచ జీవానాం దేహబీజభూతా రేతఃకణాదయో య

¶ "దేహేపఞ్చత్వమాపన్నే దేహీకర్మానుగోऽవశః। దేహాన్తరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనంత్యజతే వపుః" ఇత్యాదౌజీవస్యప్రాక్తన దేహత్యాగాత్పూర్వమేవ దేహాన్తరప్రాప్తిశ్రవణాన్నదేహాన్తరం ప్రతిపత్సతో జీవస్య కారణ దేహపరిష్వఙ్గోऽస్తీతిభావేన పూర్వపక్షయతి- (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనఃకర్మమన్త్రై

తైర్విన దేహ ఆరబ్ధవ్యస్తత్తైర్వ, తస్మాదసమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీత్యేవం ప్రాప్తే *ప్రతిబ్రూతే, (తదన్తరప్రతిపత్తా)వితి= పూర్వాధ్యాయాన్తిమాధికరణే "సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు" ఇత్యత్ర మూర్తిశబ్దేన దేహః ప్రస్తుతః, స ఏవేహ తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే, తతశ్చ జీవో దేహాన్తరప్రాప్తౌ దేహబీజభూతకారణదేహేన సమ్పరిష్వక్త ఏవ రంహతి, రంహణమ్- గమనమ్, కుతః ? ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్ - ఆచార్యాభిముఖ్యేన ప్రతిపిపిత్సితార్థవిజ్ఞాపనవచనం ప్రశ్నః, తదనురూపోత్తరవచనం నిరూపణమ్, తాభ్యామ్, తథాహి ప్రశ్ననిరూపణే "శ్రుతమాస్వీక్షితం బ్రహ్మ" న్నిత్యుపక్రమ్య "కర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాగతమ్। అముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని స తథాశ్నుతే ॥ ఇతి వేదవిదాం వాచః శ్రూయన్తే తత్ర తత్ర హి। కర్మ చ క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే" ఇతి కారణదేహవిషయప్రశ్నః, "యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్। భుఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వక" మితి జీవో యేన కారణదేహేన స్థూలదేహస్థితః కర్మాణ్యకరోత్, దేహాన్తరగమనకాలే తేన కారణదేహేన సహితో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి నిరూపణం చ భవతః; న హి కారణదేహహీనస్య బీజరహితవృక్షస్యేవ దేహాన్తరోత్పత్తిర్భవితుమర్హతి, సర్వత్ర కారణాత్కార్యోత్పత్త్యుపలమ్భాత్; +న చ రేతఃకణాదయ ఏ

న్ద్రాణాం మిస్సిర్వైగపఞ్చభిర్యుతమ్। దేహాద్దేహం ప్రయాన్త్యస్య ఆత్మా తదనువర్తతే" ఇత్యాదౌ మనసఙ్గ కర్మమయపదాభ్యాముక్తేన కర్మమయమనోరూపకారణదేహేన జీవస్య దేహాన్తరయానశ్రవణాత్కారణదేహేన సమ్పరిష్వక్త ఏవ జీవో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి భావేన సిద్ధాన్తయతి *(ప్రతిబ్రూత) ఇత్యాదినా=

+ యత్తూక్తమారబ్ధవ్యదేహకారణాని రేతఃకణాదయ ఏవ భవన్తీతి తన్నేత్యాహ (న చే)తి= కారణదేహస్యానాదితయా. జీవాశ్రిత

వారబ్ధస్య దేహబీజాని భవన్తీతియుక్తమ్, రేతఃకణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్సన్ కారణదేహావత ఏవ సఙ్గచ్ఛతే, † అపిచజీవానా మామోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతఏవ "అవిభాగో వచనా" దిత్యగ్రేవక్ష్యతి, ¶ తస్మాద్భగవచ్ఛక్తివర్జితో దేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిపిత్సుర్జీవః కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

స్యాదేతద్దేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్యపరిత్యక్తసోపకరణ

త్యేసూత్రంచ ప్రమాణయతి- † (అపిచ) ఇతి=తథాచేహ "మనఃకర్మమయైర్నృణామిన్ద్రియైఃపఞ్చభిర్యుతమ్। లోకాల్లోకం ప్రయాన్త్యన్య ఆత్మా తదనువర్తతే" ఇత్యాది వాక్యశేషాత్ "వ్రజంస్తిష్ఠన్నప్యేకేన" ఇత్యాదేః రణుస్సన్నపిజీవః కారణదేహవిశిష్టస్వరూపేణైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదర్థపరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశవదన్తఃకరణ రూపోపాధ్యుపహితస్య చైతన్యస్య జీవాఖ్యస్య తాదృశోపాధిగతివశాద్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవేన్ద్రియాదికే తాదృశే దేహాన్తరే మనోగతివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవస్య తాదృశనిర్వికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసవికల్పకజ్ఞానాఖ్యవృత్తిలాభ ఏవ దేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్శ్రుత్యాదివిరుద్ధా మన్దమనుజైర్జీవేశ్వరాభేదవాదికాణాదసౌగతాదిభిర్నిజమనీషయాకల్పితాః ప్రక్రియాస్తానిబర్హితా ఇతి ధ్యేయమ్. ¶ "మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోనన్తరం మృతిః। ఘటీయన్త్రవదశ్రాన్తస్సంసారోయం సుదుస్సహః" ఇత్యుక్తన్యాయేన భగవదుపాసన రహితానాం సుదుస్సహ సంసృతిప్రాప్త్యవగమేన తాదృశసంసృతి నివర్తకభగవదుపాసిసిషోత్పత్తిరేతదధికరణ ఫలమితినిశ్చాయయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూర్వదేహస్య కరణాభావేన తస్య తత్ర కరణాయత్తప్రవృత్తిర్న స్యాదిత్యత ఇదమాచష్టే.

—॥ ౨॥ సూ॥ త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ ॥—

తుశబ్దేన ఆపన్నాం శఙ్కాముచ్ఛినత్తి, పరిత్యక్తేపి పూర్వదేహే జీవేన సదా పరిష్వక్తస్య కారణదేహస్య సూక్ష్మతమాధ్యాత్మాది భేదేన త్ర్యాత్మకత్వాత్ తత్కర్మవాసనా భూయస్త్వాచ్చ ప్రతిపన్నేపి దేహాన్తరే స్థూలత్వేనాధ్యాత్మాది త్రైవిధ్యసమ్భవేన జీవస్య తత్తత్కరణద్వారా ప్రవృత్తిరుపపద్యతే, అతఏవ కారణదేహస్య త్ర్యాత్మకత్వమామ్నాయతే "ఏవం పఞ్చవిధం లిఙ్గం త్రివృత్షోడశ విస్తరమ్। ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే॥ సవాసనాత్మా విషయోపరక్తో గుణప్రవాహో వికృతష్షోడశాత్మా। బిభ్రత్పృథఙ్నామభిరూపభేదమన్తర్బహిష్ట్వం చ పురైస్తనోతి" త్యాదిశ్రుతయః - ఆత్మనః స్వరూపాణ్యధ్యాత్మాది లక్షణాని యస్య కారణశరీరస్య తత్త్ర్యా

పఞ్చవిధమ్- పఞ్చతన్మాత్రకమ్, త్రివృత్-గుణత్రయాత్మకమ్, షోడశవిస్తరమ్- ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చమహాభూతాత్మకమ్, అనేన కారణదేహస్య అధ్యాత్మాధిభూతాత్మకత్వముక్తమ్, చేతనయా యుక్తమిత్యనేనాధిదైవాత్మకత్వముక్తమ్, ఏషః- లిఙ్గదేహః, జీవ ఇత్యభిధీయతే- సాక్షాజ్జీవేన సహ సమ్బద్ధత్వాదితి వాక్యశేషః; సవాసనాత్మేతి- స లిఙ్గదేహః; కీదృగ్భూతః? విషయోపరక్తః- పఞ్చతన్మాత్రాత్మకః, గుణాన్- సత్త్వాదీన్, ప్రవహతి- ధారయతి, తథా; అవికృతః- స్థూలదేహవద్వికార రహితః, షోడశాత్మా - షోడశవికారాత్మకః, పృథఙ్నామభిః- దేవదత్తాది సంజ్ఞాదిభిః, రూపభేదమ్- బ్రాహ్మణాది నానావిధశరీరమ్, అన్తర్బహిష్ట్వమ్, బ్రాహ్మణాదీనామన్తర్భావ బహిర్భావాదికమ్, పురైః- ప్రోక్తనానావిధశరీరైః, తనోతి, జీవస్యేతి శేషః;

త్మకమ్, తస్య భావ స్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయ స్త్వమ్- బహుళ త్వమ్, తస్మాత్. ... .*

స్యాదేతత్కారణదేహపరిష్వంగా భ్యుపగమే జీవస్యాగాఢమన్యాలిఙ్గితగాత్రస్యైవస్వప్నిత్తుమశక్తత్వాత్కుత స్తస్యదేహాన్తరప్రాప్తిస్సిద్ధ్యేదిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—※ 3॥ సూ॥ ప్రాణగతేశ్చ ※—

ప్రాణగత్యాయత్తామేవలిఙ్గశరీరిణోజీవస్య దేహాన్తర ప్రతిపత్తిం శ్రావయతిశ్రుతిః " తముత్క్రామన్తంప్రాణోనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తంసర్వేప్రాణాఅనూత్క్రామన్తీ" త్యాదికా.తతశ్చముఖ్యప్రాణఏవ దేహాన్తరే లిఙ్గశరీరిణం ప్రాపయతీతి నిశ్చీయతే, నహిప్రాణాశ్రయం వినా లిఙ్గదేహినఃక్వచిదవస్థానం తతఃక్వచిద్గమనంవా సమ్భవతి, " ఉక్తేన రహితో హ్యేషమృతకస్స ప్రోచ్యతే యథే" త్యాదిశ్రుతిర్జీవస్యహి స్థూలదేహేపి ప్రాణాయత్తమేవావస్థానగమనాగమనాదికందర్శయతి,తస్మాత్ ప్రాణగతేర్హేతోర్జీవస్సేన్ద్రియైఃసూక్ష్మదేహేన పరిష్వక్తో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యదుక్తమ్ "ప్రాణమనూత్క్రామన్తంసర్వేప్రాణాఅనూత్క్రామన్తీ"త్యనేనఇన్ద్రియాణి జీవేనసహ గచ్ఛన్తీతి తదిహాక్షిప్య సమాధీయతే॥

—※ 4॥ సూ॥ అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితిచేన్నభాక్తత్వాత్ ※—

స్యాదేతదుత్క్రమణావసరే నైవజీవేనేన్ద్రియాణిగచ్ఛన్తి, పరంతువాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినోగ్న్యాదీన్ దేవాన్గచ్ఛన్తీతిశ్రూయతే, తథాహి " యత్రాస్యపురుషస్యమృతస్యాగ్నింవాగప్యేతి-వాతంప్రాణాశ్చక్షురాదిత్య " మిత్యత్రజీవే దేహాన్తరం ప్రతిపద్యమానే సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిర్హిదృశ్యతే, తస్మాన్నజీవో దేహాన్తరంప్రతిసేన్ద్రియోరంహతీతి చేన్నైవమ్ , కస్మాత్?

భాక్తత్వాత్- వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తి ప్రతిపాదకశ్రుతేర్గౌణత్వాత్, అతఏవ "ఓషధిర్లోమాని వనస్పతీన్ కేశా" ఇత్యుపరితనవాక్యస్యసామంజస్యంభవతి, నహిలోమానికేశాశ్చోత్పత్స్యసమేషుపశ్యత్సు ఓషధీర్వనస్పతీంశ్చ ప్రవిశంతి, తతశ్చ యథోక్తశ్రుత్యామ్నాయమానస్యవాగాదీనాం తదభిమాన్యగ్న్యాద్యుపకారోపసంహారమాత్ర ముపవిశ్యతఇతి యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జీవో వాగాదిభిరిన్ద్రియైస్సహైవముఖ్యప్రాణయన్త్రితో దేహాన్తరంగచ్ఛతీతి నిశ్చీయతే.

—※ ॥సూ॥ ప్రథమేశ్రవణాదితిచేన్నతాఏవహ్యుపపత్తేః ※—

స్యాదేతత్, యదుక్తం "ప్రాణగతేశ్చే" తిజీవస్య ప్రాణాయత్తాగతిర్భవతీతి తదయుక్తమ్, "తముత్క్రామన్తంప్రాణోనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తంసర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" త్యుత్రహిజీవముఖ్యప్రాణేన్ద్రియాణాం క్రమేణ త్రీణ్యుత్క్రమణాన్యామ్నాయన్తే, తత్రప్రథమేతావజ్జీవోత్క్రమణేప్రాణాయత్తత్వాశ్రవణాదిచేత్తన్న;కుతః?హి- యతః, తాఏవ- యాభూయస్యోనాదికర్మవాసనాః కారణదేహగతాస్తాఏవ, జీవస్య ప్రథమోత్క్రమణే హేతువః ప్రతీయన్తే,ఏతత్కుతోవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- "కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాఃప్రవిష్టఉదరం పుంసోరేతఃకణాశ్రయః" ఇత్యాదౌ భగవదుద్బోధితకర్మవాసనాభిరేవ ఖలుజీవస్యదేహాన్తరగమనోపపత్తిశ్శ్రూయతే;తతశ్చకర్మవాసనానుసారేణ ప్రథమముత్క్రమిష్యన్తంజీవం ప్రాణో దేహాన్తరం గమయతీతి గమ్యతే; ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యప్రాణాయత్తాగతిర్భవతీత్యుచ్యతే- తస్మాత్ 'ప్రాణగతే' శ్చేతి యుక్తమేవోక్తమ్.(అత్రేదమధ్యవసేయమ్) ఆదౌ తావజ్జీవోఽనాదితయాఽనువర్తమానేనాజ్ఞానేనతణ్డులస్తుషేనేవ తిరోహితస్వరూపోఽవతిష్ఠతే, తతస్తదుద్దీపక

యాతస్మిన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మతమప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘటయతి, తచ్చ షోడశతత్త్వజాతం సూత్రాత్మకముఖ్యప్రాణేన పృథతమం గ్రథితం సదనాద్యనువర్తమానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్య స్వాన్తర్గతస్య జీవస్య కారణశరీరం లిఙ్గశరీరమితిచ తత్ర తత్ర శ్రుతిస్మృత్యాదిషూపదిశ్యతే, తదేవ పునః పునర్జీవానుష్ఠిత నానావిధ కర్మవాసనాశ్రయం భవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్యన్తిక విభాగ ఏవజీవస్య మోక్షఇత్యుచ్యతే, తదర్థమేవైతచ్ఛాస్త్రారమ్భ ఇత్యేతదాదావవోచామ, ఏవం సతి యదాయంజీవో భగవత్సఙ్కల్పవశాత్కర్మవాసనోపస్థాపితంయద్వ్యక్తదేహాన్తరం జిగమిషతి తదాయం సూత్రాత్మకస్సప్రాణలిఙ్గకారణదేహయుక్తంతం జీవంతత్రతత్రప్రాపయతి, తదాచ జీవస్తావద్దేహాన్తరం తృణజలూకావదష్టభ్య ప్రాక్తనంశరీరంత్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరిష్వక్త ఏవజీవో దేహాన్తరం రంహతీతితత్త్వమ్.

—✻ ౬"సూ॥ అశ్రుతత్వాదితిచేన్నేష్టాదికారిణాంప్రతీతేః ✻—

స్యాదేతచ్ఛాన్దోగ్యేపఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణఇదమామ్నాయతే "తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతి" ఇత్యుపక్రమ్య "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" ఇతి. తత్రద్యుపర్జన్యపృథివీ పురుషయోషిల్లక్షణేషుభావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రేతోరూపాభావనామయ్యఃపఞ్చాహుతయః

(పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ) ఇతి= "వేత్థయథాపఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తి" ఇతిజనకేన పృష్టే శ్వేతకేతౌ తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితుర్గౌతమస్యసమీపమాగత్య రాజ్ఞాపృష్టం నివేదితవతి సతి తస్మిన్నపి గౌతమే తత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞస్సకాశమాగతవతి సతిస్వయమేవ రాజాస్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌతమం ప్రత్యాహ "తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌదేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతి" ఇతి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యన్తే, "శ్రద్ధా వా ఆప" ఇతి శ్రుతేః, తథాపి హి శ్రద్ధాశబ్దేనాప్పరిష్వక్తో జీవ ఏవ లక్ష్యతే, తత్కథమితి చేదుచ్యతే, అగ్నిహోత్రిణాం దర్శపూర్ణమాసాది సాధనభూతా ఘృత దధి పయః ప్రభృతయో ద్రవభూతాయస్తా వా ఆప ఇత్యుచ్యన్తే, తా ఆప ఆహవనీయే ఆహుతి రూపేణ హుతాః సూక్ష్మభూతా అపూర్వాఖ్యస్య స్థానిష్టాది కారిణః పరివేష్ట్యాశ్రయన్తే, అత ఉపపన్నం శ్రద్ధాపదస్య జీవలక్షకత్వమ్, అథ చ తేషాం శరీరం మైథునేన విధానేన ఋత్విజో స్త్ర్యగ్నౌ జుహ్వతి "అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహే" తి మన్త్రేణ, తతస్తాగ్ని ప్రాగిష్టాది కారిష్వాశ్రితా అపూర్వరూపా ఆపస్తా నిష్టాదికారిణో జీవాన్ పరివేష్ట్యాముం లోకం ఫలదానాయ నయన్తి, తత స్త ఆహుతి మయీభిరద్భి స్సమ్పరిష్వక్తాస్స్వకర్మఫలభోగాయ "ద్రవ్యసూక్ష్మ విపాకశ్చ ధూమో రాత్రిరపక్షయః । అయనం దక్షిణం సోమో దర్శ ఓషధివీరుధః ॥ అన్నం రేత ఇతి క్ష్మేశ పితృయానం పునర్భవ" ఇతి శ్రుత్యుపదిష్టక్రమేణ ధూమాదిపర్వణా పితృయానేనాముం లోకం గత్వా దేవానామన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేత ఇష్టాది కారిణశ్చన్ద్రమసే లోకే స్త్రీపుత్ర మిత్ర భృత్యాదిభిరివ శేషభావాపన్నై రప్సరోగన్ధర్వాదిభిస్సహ విహరణేన వ్యాప్తా భక్ష్యమాణాం గా పురుషా ఇవ భక్షితా సుకృతా భవన్తి, తమిమమర్థం దర్శయతి హ్యేషా శ్రుతిః "అథ య ఇమే ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసమ్భవన్తీ" తి ప్రక్రమ్య "ఆకాశాచ్చన్ద్రమసమేష సోమో రాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయన్తీ" తి. ఏషః - ఇష్టాదికారీ, సోమో రాజా - చన్ద్రసదృశః, తదితి విధేయ లిఙ్గాభిప్రాయేణ షణ్ఢత్వమ్, తథా శ్రుత్యన్తరం చ, "తే చన్ద్రం ప్రాప్యాన్నం భవన్తీ" తి, "తాంస్తత్ర దేవా యథా సోమం రాజానమాప్యాయస్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాంస్తత్ర భక్షయన్తీ" తి. ఇయం స్వర్గ

ప్రాప్తిరూపైవప్రథమాహుతిః “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌశ్రద్ధా” మితి
శ్రుత్యోచ్యతే,తతస్తేసుకృతలేశై స్సమ్పరిష్వక్తాఏవసోమరూపేణ పర్జ
న్యలక్షణే ద్వితీయేగ్నౌహూయన్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే
తృతీయేగ్నౌహూయన్తే, తతో వ్రీహి యవ తిల మాషాదిభి స్సహ
పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేఽగ్నౌ హూ
యన్తే, తతోయోషిల్లక్షణేపఞ్చమేఽగ్నౌ రేతో రూపేణ హుతాస్స
న్తఃపురుష శబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్“ పఞ్చమ్యామాహు
తావాపః పురుషవచసోభవన్తీ ” తి. అత్ర ప్రకరణే లిఙ్గదేహస్యా
శ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహాన్తరం రంహతీ త్యేత
ద్రిక్తం వచ ఇతిచే¶న్నైషదోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతేః-ఇ
ష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబర్హిరాదీనాం సమ్బన్ధిప్రశ్న ప్రతివచన ల
క్షణేన “ యేనైవారభతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్। భుఙ్క్తే
హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేనమనసాస్వక ” మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన
జీవోలిఙ్గదేహేన పరిష్వక్తఏవ దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్ర
త్యక్షతయాసర్వేషాం ప్రతీతేరిత్యర్థః, అత ఆహుతిమయీభిర్భా
తసూక్ష్మ సంజ్ఞాతాభి రద్భిస్సమ్పరిష్వక్తో జీవో దేహాన్తరం ప్రతిప
త్తుం రంహతీత్యత్రాప్శబ్దేన లిఙ్గశరీరమేవలక్ష్యతే, అస్మద్యై ఘృత
తదధిపయః ప్రభృతిభిర్ద్రవభూయోభిర్ద్రవ్యైరనుష్ఠితకర్మవాస
నామయత్వాల్లిఙ్గ శరీరస్య;తద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్శబ్దేన
నిర్దేశఉపపద్యతే,జీవానాం లిఙ్గశరీరానభ్యుపగమేత్విష్టాపూర్తా
దికారిణాం బ్రహ్మబన్ధు ప్రభృతీనా మన్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూ
ర్తాది కారిణామివ దేహాన్తరబీజ భూతాద్భిఃపరిష్వంగాభావేన
దేహాన్తరప్రాప్త్యనుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ “ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

¶ (నైషదోష)ఇతి = ఛాన్దోగ్యే లిఙ్గదేహ శ్రవణాభావ రూప
దోషఇత్యర్థః=

కశ్చే" త్యత్రాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశబ్దేన లిఙ్గశరీరీ జీవఏవ లక్షణయోచ్యతే, తస్మాదదోపపాదిత లిఙ్గదేహేన సహైవజీవస్య దేహాన్తరంప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్పద్యత ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపిస్యాద్యది దేహాన్తరం జీవోలిఙ్గదేహసమ్పరిష్వక్తోరంహేత్తర్హి "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ" త్యస్మిన్ ప్రతివచనే అప్ఛబ్దశ్రవణమనర్థకమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,

—※ ౭॥సూ॥ భాక్తంవాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి ※—

"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" త్యస్మిన్వాక్యే అభావవచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్తవ్యమ్, ఇష్టాదికారివిషయ ఇతి శేషః; కుతః? అనాత్మవిత్త్వాత్- ఇష్టాది కారిణామాత్మవిద్యారహితత్వాత్, ఆప ఇతి గౌణనిర్దేశశ్చ కృతఇతినిశ్చీయతే, తథాహిదర్శయతి† "తేనమాంసస్యమాంసిత్వ" మితిశ్రుతిర్హికేషు చిద్దమ్భేష్టాది కారిషు మాంస శబ్దస్య భాక్తత్వం దర్శయతి, అతశ్చ "పఞ్చమ్యామాహుతావాప" ఇత్యత్ర అప్గ్రహణస్య లిఙ్గదేహవిశిష్టేష్టాది కారిపరత్వాన్నానర్థక్యమ్, తస్మాద్రంహతి సమ్పరిష్వక్త ఇతియుక్తమేవోక్తమ్. ... ... ※

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, అ॥౧॥సూ॥౭॥

—※ { ౮॥ సూ॥ కృతాత్యయేఽనుశయవాన్దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథేతమనేవంచ } ※—

తదేవమిష్టాది కారిణో లిఙ్గశరీరేణ స్వర్గశరీర ప్రాప్త్యాదిరూపసంసృతిర్నిరూపితా, సమ్ప్రతి త్విష్టాది కారిణాం ధూమాదివర్త్మనాచన్ద్రమణ్డలమధిరూఢానాం భుక్తకర్మఫలానాం ప్రత్యవ

---

† (తేనమాంసస్యమాంసిత్వ) మితి = అస్యాశ్శ్రుతేరయమర్థః, అవిధానక్రతుష్విష్టాదికారిభిరశితస్యాజాదేర్లోకాన్తరాదనన్తర జన్మనీష్టాదికారిమాంసాశిత్వాన్మాంసిత్వమితి. అ॥౧॥

రోహోవిచార్యతే, తత్రైవ మామ్నాయతే "తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే।క్షీణపుణ్యాః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలిత" ఇతి. తథా " తస్మిన్ యావత్సమ్పాత ముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వాధూమోభవతి" త్యారభ్య¶ "రమణీయచరణాఅభ్యాశోహయత్తేరమణీయాంయోనిమాపద్యేర"న్నితిచ. తత్రసంశయః, కిమిష్టాదికారీ స్వర్గభోగేన క్షపిత నిఖిల కర్మాసన్నవరోహతి? యద్వాఽవ శేషితకర్మాసన్నవరోహతిఃఇతి. తత్రకిమితిప్రాప్నోతి ? క్షపిత నిఖిలకర్మాసన్నవరోహతీతి, కుతః ? " క్షీణ పుణ్యాః పతత్యర్వాక్ " ఇత్యాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాంక్షపితత్వాభిధానాదిత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమహే,(కృతాత్యయేనుశయవా)నితి=కృతానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- నాశే సత్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనేవం చావరోహతీతి యోజనా, ఏతదుక్తంభవతి, ఇష్టాదికారిణః యేనఆధానాది కర్మబృన్దేన ఫలోపభోగాయ చన్ద్రమణ్డల మధిరూఢాస్తస్మిన్నుపభోగేన కిఞ్చిత్సావశేషం క్షపితేసతి తేషాం యదమ్మయం శరీరం చన్ద్రమస్యుపభోగాయారబ్ధం తదపిశరీరం భోగక్షయదర్శన సంజాతాని వార్యశోకహుతవహజ్వాలాపం జరమధ్య సమ్ప్రక్తంసత్సవిత్రుకరమధ్యసమ్ప్రక్తహిమకరకవద్ఘృతఘుగచిన్ స్సమ్ప్రక్త ఘృతకాఠిన్యవచ్చప్రవిలీయతే తతోనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేనప్రాక్తనానన్తకోటి జన్మసఞ్చితకర్మవాసనామయేన లిఙ్గదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- యథాగతమ్, అనేవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమంలోకం ప్రత్యవరో

¶ యేరమణీయచరణాః-పుణ్యకర్మాణః, తేరమణీయాంయోనిమ్-బ్రాహ్మణాదిజాతిమ్, ఆపద్యేరన్ - ప్రాప్నుయుః,ఇతియత్, తత్, అభ్యాశోహ- అవశ్యంభవతి, ఇతియోజనీయమ్, హేతిప్రసిద్ధౌ

హాస్తీతి. తత్ర ప్రత్యవరోహణకాలే "యథేతమాకాశమాకాశా ద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీ" తివాక్యేన అవరోహతాం ధూమప్రాప్త్యభిధానాత్ "యథేత" మిత్యుక్తమ్, ఆకాశ వాయ్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్ "అనైవంచే" త్యుక్తమ్, ఏతేనావరోహణమార్గోఽన్య ఇతి గమ్యతే, కుతః పునరేతత్ప్రతిపద్యతేఽను శయవానవరోహతీతి? †దృష్టస్మృతిభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథా చ శ్రుతిః "తద్య ఇహరమణీయచరణా అభ్యాశో హయత్తేరమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనింవా క్షత్రియ యోనింవా వైశ్య యోనింవాఽథయ ఇహకపూయచరణా అభ్యాశోహయత్తే కపూయాం యోనిపద్యేరన్ శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చణ్డాలయోనింవే" తి, తథా "ఇహతు పునర్భవే తఉభయశేషాభ్యాం నివిశన్తీ" తిచ. స్మృతిరపి "వర్ణా ఆశ్రమాశ్చస్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మ ఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశ జాతి కుల రూపాయుశ్శ్రుత విత్తవృత్త సుఖమేధసోహిజన్మప్రతి పద్యన్త" ఇత్యాదికా. తతశ్చభగవత్సఙ్కల్పవశాదార్థాముష్మికఫలేకర్మజాతే ఉపభోగేన క్షీణే త్స్వవశేషం ప్రక్షీణేసతియ స్తదవశేషస్సఏవానుశయ ఇత్యుచ్యతే, తద్వాన్త్సోఽవరోహన్తీతి విశిష్యతే, అను - అభీక్ష్ణమ్, మనుష్యాది దేహేషు శేతేఽనేనజీవ ఇత్యనుశయ ఇతిభవతి, తద్వత్త్వా ల్లిఙ్గశరీరస్యాప్యనుశయత్వం ద్రష్టవ్యమ్, కేచిత్పునరనుశయమేవ మాహుః, స్వర్గార్థస్య కర్మణోభుక్తఫలస్యావశేషః కశ్చిదనుశయో నామ భాణ్డానుసారిస్నేహవదవరోహన్త మాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. యథా హిస్నేహభాణ్డం రిచ్యమానమపి నసర్వాత్మనా రిచ్యతే, కిన్తు భాణ్డానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహలేశోఽవతిష్ఠతే, తద్వదనుశయోపి స్వర్గ

---

† ఆజానదృష్టభోగస్సుకృతహేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వర్గభోగవత్, ఇత్యనుమానంచానుశయ సిద్ధావనుమానమితిద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహన్తం జీవమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. ... *

—✻ ౯॥సూ॥చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణార్థేతికార్ష్ణాజినిః ✻—

స్యాదేతత్ " రమణీయ చరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేర " న్నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికర్మాచరణాద్యోన్యాపత్తిం దర్శయతి, అతో న పునరనుశయస్తావత్సిద్ధ్యతీతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవ హీయం చరణశ్రుతిరితి కార్ష్ణాజినిరాచార్యో మన్యతే.

—✻ ౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్ ✻—

అథాపి స్యాదిష్టాదేర్హి కర్మణస్స్వర్గాదిఫలదత్వాభ్యుపగమవత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వాభ్యుపగమాత్ స్మృత్యుక్తాచారస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేతేతి చేత్† తన్న, కుతః? తదపేక్షత్వాత్-ఇష్టాదికం హి కర్మజాతం స్వస్యఫలోత్పాదనసామర్థ్యార్థమాచారమపేక్షతే, న హి సదాచారహీనః కశ్చిదిష్టాది కారీ కదాచిత్ప్రవిచిచ్ఛిష్టైస్సతాఽకార్యస్స్యాత్, అత ఏవ ఆచారహీనస్స్మృత్యా వినిన్ద్యతే " ఆచారహీనం న పునన్తి వేదా యద్యప్యధీతాస్సహ షడ్భిరఙ్గైః । తథా ప్యేనం మృత్యుకాలే త్యజన్తి నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షాః" ఇత్యాదికయా. అతశ్చాశ్రమకర్మవతామిష్టాదౌ కర్మజాతే ఫలమారభమాణే సతి తస్మిన్నాచారోఽతిశయం జనయన్ తస్య సామర్థ్యముద్దీపయతి, అతస్స్మృత్యుక్తాచారస్యానానర్థక్యమితి కార్ష్ణాజినేరభిప్రాయః, న హి సదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గారోహో ఘటేత, న హి పద్భ్యాం పలాయితుమశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయమవ్యవహితాతీతాధ్యాయప్రథమసూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే సూచితః, అగ్రే చ సూచయిష్యతే.

† యుక్తిస్స్మృత్యనుభవాదిభిస్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నే)త్యాదినా.

—✻ ౧౧॥ సూ॥సుకృతదుష్కృతేఏవేతితు బాదరిః ✻—

బాదరిరాచార్యస్తు శ్రౌతాభ్యాంచరణశబ్దాభ్యాంసర్వేసుకృత దుష్కృత ఏవాధ్యవసీయేతేఇతిమన్యతె, తతశ్చ, రమణీయ చరణాః- ప్రశస్తాచారవన్తః, కపూయచరణాః- నిషిద్ధాచారవన్తః, ఇతినిష్క ర్షః; తుశబ్దేన కపూయచరణస్యాత్యన్తంత్యాజ్యతాం ద్యోతయతి, †అతస్థితమనుశయవన్తోఽవరోహన్తీతి. ... ✻

కృతాత్యయాధికరణంసమాప్తమ్.అ॥౨॥సూ॥౪॥

—✻ ౧౨॥సూ॥¶అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్ ✻—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమణ్డలంగత్వాఽవరోహన్తీత్యుక్తమ్, యే త్విష్టాదికారిభ్యోన్యే తేపి కించన్ద్రమణ్డలంగచ్ఛన్తి? అథవానగచ్ఛన్తి? ఇతీహాభవతివిశయః, తత్రప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోపిగచ్ఛన్తీతి, కు తః? యతస్తేషామపి చన్ద్రమణ్డలగమనంశ్రుతమ్, తథాహి కౌషీత కినోధీయన్తే, "ఏవై కేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తిచన్ద్రమస మేవ తేస ర్వేగచ్ఛన్తి" త్యేవం ప్రాప్తేప్రతివిధీయతె.

—✻ { ౧౩॥సూ॥సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామా రోహావరోహౌతద్గతిదర్శనాత్ } ✻—

తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి, నైతదస్తి సర్వేచన్ద్రమసం

---

† స్వర్గలోకాదిష్టాకారిణామధగి పతనావగత్యా భగవదుపాసి షోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్యసిద్ధిరేవేహఫలమిత్యధికరణముపసం హరతి(అత)ఇతి. అ॥౨॥

¶ యథా సుకృతిగత్యాగతిచిన్తయా విహిత విషయవైతృష్ణ్యం భవతి తథా దుష్కృతిగత్యాగతిచిన్తయా నిషిద్ధవిషయ వైతృష్ణ్యం భవతీతివక్తుందృష్టాన్త సఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ మారభ మా ణోభగవాన్ సూత్రకారస్సూత్రేణపూర్వపక్షయతి- (అనిష్టాదికారి ణా మపిచశ్రుత)మితి.

గచ్ఛన్తీతి, యతో భోగాయైవ తత్ర చన్ద్రమణ్డలారోహశ్శ్రూయతే, న నిష్ప్రయోజనాయ నాపి ప్రత్యవరోహాయ, యథా హి ప్రసూనఫలాద్యుపాదానాయ వృక్షారోహో న నిష్ప్రయోజనాయ నాపి పతనాయ తద్వత్; న చానిష్టాదికారిణ స్స్వర్గారోహణ సాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాం స్వర్గారోహణప్రసక్తిః, తస్మాత్ "యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి" ఇతి శ్రుతేరిష్టాదికారిణ ఏవ చన్ద్రమసం గచ్ఛన్తీత్యభిప్రాయోఽవగమ్యతే, ఇతరే పాపినః సంయమనే - యమలోకే, పాపానుగుణ్యేన యమయాతనాః ప్రాపితాస్సన్తోఽనవరతం స్వదుశ్చరితానురూపాస్తామిస్రాది నిరయేషు యాతనాః క్రమేణానుభూయ పునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చైతేషామేవంవిధావేవారోహావరోహౌ భవతః, కుతః? తద్గతిదర్శనాత్ - తథా హి దర్శయతి వికర్మనిరతానామనిష్టాదికారిణాం నరకగతిం తతః ప్రత్యాగతిం చ "యస్త్విహ పరవిత్తాపత్యకళత్రాదీన్యపహరతి స హి కాలపాశబద్ధో యమపురుషై రతిభయానకైస్తామిస్రే నరకేఽతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపానదణ్డతాడనసన్తర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానో జన్తుర్యత్ర కశ్మలమాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛాముపయాతి తామిస్రప్రాయే" ఇత్యారభ్య "ఇహ తు పునర్భవే త ఉభయశేషాభ్యాం నివిశన్తి" ఇత్యేవంవిధా శ్రుతిః, తథా శ్రుత్యన్తరం చ† "న సామ్పరాయః ప్రతిభాతి బాలం ప్రమాద్యన్తం విత్తమోహేన మూఢమ్।

---

† సామ్పరాయ ఇతి యమవచనమ్, సామ్పరాయః - పరలోకప్రాప్తిసాధనీభూతధర్మః, బాలమ్ - అజ్ఞం ప్రతి, న ప్రతిభాతి - స తస్మై జానాతీత్యర్థః, కీదృశం బాలమ్? విత్తమోహేన - అర్థాసక్త్యా, మూఢమ్ - మోహం ప్రాప్తమ్, అత ఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్ - ప్రమాదం కుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమిత్యర్థః; అత స్తస్యాయం లోకః పరలోకశ్చ నాస్తి - ఉభయలోకేపి సుఖం నాస్తీత్యర్థః, ఇతీతి హేతౌ, మానీ-

అయం లోకో నాస్తి నపర ఇతి మానీ పునః పునర్వశ మాపద్యతే మ " ఇతి. ... ... *

—※ ౧౪॥సూ॥ స్మరన్తిచ ※—

పరాశరాదయశ్చ కపూయకర్మణ పరిపాకఏవనరకపాతఇతి స్మరన్తి " సర్వేతే వశమాయాన్తి యమస్య భగవన్ కిలే " త్యాదినా. తే- పాపాచారాఇత్యర్థః, చశబ్దేన " కరోత్యవిరతం మూఢో దురితానిదురాశయ " ఇతి పాతకివర్గం ప్రకృత్య " ఘుష్ట్రైనరో వానారీవా మిథస్సఙ్గేన నిర్మితా " ఇత్యాదినా కపిలాదయ ఆమనన్తీతిసూచయతి.

కతిధా పునస్తే నరకాభవన్తీతి ప్రతి విత్సాయా ముత్తరం పఠతి, ... *

—※ ౧౫॥సూ॥ అపిసప్త ※—

అపినా తామిస్రాదీ నేకవింశతినరకానాహ, తథాచతామిస్రాదీనష్టావింశతి నరకాన్ కపూయచరణాగ్ల ప్రాప్య యమేనసమ్యక్పీడ్యన్త ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏవంసతి తే కస్య హేలోశ్చన్ద్రమణ్డల మధిరోహేయురిత్యభిప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమ్?యదుతాష్టావింశతి నిరయేషుకపూయచరణాన్ యమఏవదణ్డయతీతి ; యత శ్చిత్రగుప్తాదయోపి కపూయచరణాన్నిరయేషు నిపాత్య దణ్డయన్తీతి భారతాదౌ స్మర్యత ఇత్యాశఙ్క్యాపరిహరతి,

—※ ౧౬॥సూ॥ తత్రాపిచతద్వ్యాపారాదవిరోధః ※—

చిత్రగుప్తాదయోయమాయత్తా ఏవపాపిష్ఠేషు దణ్డంధారయన్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదణ్డేష్వపి, యమవ్యాపారాదవిరో

సమాధః, మే - మమ, యమస్య; వశమ్- పునః పునరాపద్యతే-ప్రాప్నోతీతి యోజనీయమ్.

భః, తథాహి శ్రూయతే "యత్ర హవా భగవాన్ పితృరాజో వైవస్వతస్స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జన్తుషు సమ్పరేతేషు యథాకర్మావద్యం దోషమేవానుల్లఙ్ఘితభగవచ్ఛాసనస్సగణో దమం ధారయతి" తి. †చ శబ్దేన "ఏవంవిధా నరకా యమాలయే సన్తి శతసహస్రశః" ఇత్యుక్తేష్వపీతరనరకేష్వీశ్వరానుశిష్టఏవ సగణో యమః పాపినః పాతయిత్వా వ్యాప్రియత ఇతి దర్శయతి.

—※ ౧౭॥ సూ॥¶ విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్ ※—

"అదన్తి చైకం ఫలమస్య గృధ్రా గ్రామేచరా ఏకమరణ్యవాసాః । హంసా య ఏకం బహురూపమిష్ట్వా మాయామయం వేద స వేదవేద్య" మిత్యత్ర గృధ్రహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః § ప్రవృత్తినివృత్తైరద్యత్వేనోపదిష్టే సుఖదుఃఖలక్షణే ఫలే కిం శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే? ఆహోస్విద్విద్యాకర్మణోః ఫలే? ఇతి విశయే "అదన్తి చైకం ఫల" మితి శ్రుతిబలాత్తే ఫలే శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ఇతి ప్రాప్తే ప్రాహ- (విద్యాకర్మణోరితి త్వితి) ఇతి= తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః, గృధ్రహంసాదనీయత్వేన యథోక్తే శరీరప్రకృత్యోత్పన్నే సుఖదుఃఖే విద్యాకర్మణోః ఫలే వేదితవ్యే, కస్మాత్? ప్రకృతత్వాత్- "ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోస్యావిద్యయానాది ర్విద్యయా చ తథేతర" ఇతి పూర్వత్ర విద్యాకర్మఫలయోః ప్రస్తుతత్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్స్యాదితి

---

† తస్మాన్నిషిద్ధాచారవతాం నిరయప్రాప్త్యవగత్యా యథోక్తవైరాగ్యసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వర్గనరకరూపపఞ్చాగ్నివిద్యాకపూయకర్మఫలప్రస్తావేన బ్రహ్మకర్మవిద్యాఫలస్య స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకర్మణో) రితి.

అస్యసూత్రస్యాధికరణాన్తరత్వారుచ్యా పూర్వాధికరణశేష

త్యభిప్రాయః. * యద్వాపూర్వాధికరణశేష ఏవేదంసూత్రమస్తు, తథాహిపఞ్చాగ్నివిద్యాకపూయకర్మణీ సూత్రాభ్యాం విద్యాకర్మశబ్దాభ్యాం ప్రత్యాయ్యేతే, తతశ్చైతయోర్విద్యాకర్మణోరేవఫలభూతౌ స్వర్గనరకావేతావతా గ్రన్థేన ప్రదర్శితౌ ఇతి వేదితవ్యమ్, కుతః ? ప్రకృతత్వాత్- పూర్వాధ్యాయాన్తే జీవానాం నామరూపక్లృప్తేర్నిరూపితత్వేన తత ఊర్ధ్వం స్వర్గనరకయోర్బద్ధజీవ సంసరణనిరూపణస్య ప్రకృతత్వాత్.

3॥ అనిష్టాది కార్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—※ ౧౮॥ సూ॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేః ※—

+ కర్మ, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్చేతి త్రీణివర్త్మాని శ్రేయస్సాధనాని భవన్తి, తత్ర రమణీయ చరణలక్షణస్య కర్మవర్త్మనః పునరావర్తితత్వ కపూయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రదర్శ్య జ్ఞానవర్త్మనో ప్యాత్మానాత్మ తత్వవివేకాష్టాఙ్గ యోగోభయలక్షణస్య దుష్కరమనోనిగ్రహాది సాపేక్షత్వేన ప్రాయశస్సాపాయత్వమేవపర్యాలోచ్య జ్ఞానవర్త్మనా సంసారిణాం నప్రాయేణాత్యుత్తారణమిత్యేతావతా రాద్ధాన్తితమ్, సమ్ప్రతి భగవద్భక్తి వర్త్మాశ్రయేణైవజీవానాం సంసృతి తరణం భవతీత్యధ్యవసాతుమిదం విచిన్త్యతే, కిమిహ తృతీయేభక్తివర్త్మన్యపి సాపాయత్వమస్తి ? ఉత నిరపాయా

తామాహ-(*యద్వే) త్యాదినా. అ॥ ౩॥ సూ॥౬॥

+ పూర్వాధికరణేషు కర్మవర్త్మనస్సాపాయత్వముక్తమ్, నతథాస్తిభక్తివర్త్మనస్సాపాయత్వమ్, కిన్తు నిరపాయత్వమేవేతి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గతిమస్యవక్తుమాహ- (కర్మే) త్యాదినా= జ్ఞానస్యచ సాపాయత్వం పూర్వాధ్యాయే "ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః" ఇత్యత్రోక్తమిహానుస్మారితమితి జ్ఞేయమ్.

భక్తేరపి కర్మాదివదుపాయత్వావిశేషాత్కదాచిత్సాపాయ

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం †ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయే) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవత్మ్యని, నైషదప్యపాయో విద్యతే, కుతః ? తథోపలబ్ధేః- "నవై జనో జాతు కథంచ నావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పున ర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహో యతః ॥ కేచిత్కేవలయా భక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కాత్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః ॥ నయుజ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని । సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే" ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవత్మ్యనః ఖలు నిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివత్యై శ్రావకమన్త్రజ్ఞానవత్మ్యభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితి నిశ్చేతవ్యమ్.

౪॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేరిత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

— ౧౯ ॥సూ॥ నాతోఽనియమః —

¶ యస్య పునరామ్నాతస్య పురుషదేహలాభాయ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" ఇత్యాదినా పఞ్చాహుతి నియమ స్సోయం కిమాదర్తవ్యః ? ఆహోస్విన్నాదర్తవ్యః ? ఇతి సంశయే+ఇదం ప్రాహ- (నాత) ఇతి= యతోఽన్యత్రేణాహుతిసంఖ్యానియ

త్వం స్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి(†ప్రత్యభిధీయత)ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తేః పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్రాపి తైన్యవేహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

¶ అస్యాధికరణస్య సిద్ధావలోకనన్యాయేనైతత్పాదాద్యధికరణోక్తాహుతిసంఖ్యామనుస్మృత్యారబ్ధత్వాత్తేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్విషయాదికమాహ- (యస్యపున) రిత్యాదినా=+"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ"తి శ్రుతిబలాత్పురుష దేహోత్పత్తౌ నాహుతిసంఖ్యా నియమ ఆదర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే నైయమాహుతిసంఖ్యా సర్వపురుషదేహ సాధారణేతి భావేనసిద్ధాన్తయతి-

మం సౌభర్యాదీనాం తపోయోగైశ్వర్యాది మహిమ్నా దేహాన్తరో త్పత్తిర్దృశ్యతే, అతోజీవానాం పుందేహాద్యుత్పత్తౌ ''పఞ్చమ్యా మా హుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తి '' త్యాహుతి సంఖ్యానియమో నాదర్తవ్యః,* ఇదమత్రబోధ్యమ్,మనుష్యాపేక్షయాయథోక్తాహుతి సంఖ్యా యథోక్తశ్రుత్యోపదిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వర్గారో హావరోహణాభవతస్తేషాం దేహారమ్భే యథోక్తాహుతి సంఖ్యాని యమః, అన్యేషామాహుతిసంఖ్యానియమమన్తరేణ దేహాన్తరోత్ప త్తౌ నకశ్చిద్విప్రతిషేధఇతి.

—❋ ౨౦॥సూ॥ స్మర్యతేపిచలోకే ❋—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, ధృష్టద్యు మ్న ప్రముఖానామ్,సీతా, ద్రౌపదీ,పురోగమానాంచాయోనిజత్వం మహాభారతాదౌ స్మర్యతే, తత్రాగస్త్యాదీనాం నపఞ్చమ్యాహుతి రాసీత్, తేషాం యోషిత్సమ్బన్ధాభావాత్; మిథిల ధృష్టద్యుమ్నాదీ నాంతు చతుర్థీ పఞ్చమీచాహుతీనాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్బన్ధ స్యాప్యభావాదితి జ్ఞేయమ్, తతశ్చాహుతిసంఖ్యానాదర్తవ్యా.

—❋ ౨౧॥సూ॥దర్శనాచ్చ ❋—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతవర్గేషు స్వేదజో ద్భిజ్జయోస్సంభావతోన్తరేణ గ్రామ్య ధర్మ ముత్పత్తిర్దృశ్యతే, త స్మాన్నాహుతి సంఖ్యాఽపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ ''తేషాం ఖల్వేషాంభూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భ వన్తి అణ్డజం + జీవజ ముద్భిజ్జ'' మిత్యస్యాం శ్రుతౌభూతగ్రామస్య త్రైవిధ్యంశ్రూయతే, తత్కథంచాతుర్విధ్యం భూతగ్రామస్య నిర్ది ష్టమ్ ? అత ఉత్తరం పఠతి,

---

(ఇదంప్రాహేతి)=*ఫలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (ఇద మత్రబోధ్య)మితి.   + జీవజమ్-జరాయుజమ్.

—✻ ౨౨॥సూ॥ తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య ✻—

అణ్డజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ,మిత్యత్ర తృతీయేనోద్భిజ్జ శబ్దేన, సంశోకజస్య-స్వేదజస్యాపి,అవరోధః- ఉపసఙ్గ్రహః, కృత ఇత్యేవమవగన్తవ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోర్ద్వయోరపి ధరణీజల సమ్బన్ధ మాత్రాదుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతో భూతగ్రామశ్చతుర్విధ ఏవభవతి, అతఏవేతరత్రచశ్రుతౌ "జరాయుజంస్వేదజ మణ్డజోద్భిజ" మితి స్వేదజోద్భిజ్జయోర్భేదవ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

౫॥నాతోఽనియమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

—✻ ౨౩॥సూ॥తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః ✻—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమసంలోకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషముషిత్వా సానుశయాః పునరిమంలోకంప్రత్యవరోహన్తీత్యుక్తమ్, తత్రేయమవరోహణప్రకారముపదిశతి "అథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తే- యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతిధూమోభూత్వాభ్రంభవతిఅభ్రంభూత్వా మేఘోభవతిమేఘోభూత్వా ప్రవర్షతీ" తిశ్రుతిః. సోయంప్రత్యవరోహోవిచికిత్స్యతే, కిమేతే అవరోహన్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్తే ? కింవా తత్సాదృశ్యమాపద్యన్తే ? ఇతి.తత్రకిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్తఇతి; తత్కస్యహేతోః ? "వాయుర్భూత్వాధూమోభవతీ" త్యత్ర శ్రూయమాణస్య భవతేర్ముఖ్యార్థలాభాత్; అన్యథా తస్య లక్షణా స్యాత్; తస్మాదాకాశాదితాదాత్మ్యాపత్తిరిత్యేవ ముక్తే ప్రబ్రూమః ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణేఇష్టాదికారిణోదివ్య దేహోపేతాస్సన్తస్స్వర్గమారోహన్తీత్యుక్తమ్, ఇదానీమేతే తథానావరోహన్తి ? కింతు తాదృశదేహరహితా ఏవావరోహన్తి ? ఇతి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గతిమస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

మేవాపద్యమానాః ప్రత్యవరోహన్తి, తథాహి, చన్ద్రలోకే యదస్యేయం శరీరముపభోగాయారబ్ధం తత్పునరుపభోగక్షయేసతి ప్రవిలీయమానం న తిరఃక్షిప్తస్సుకృతశేషయుక్తలిఙ్గశరీరమాత్రావశేషంభవతి, తతస్సూక్ష్మస్యతస్యాకాశాదిసాభావ్యాపత్తిర్భవతి, తేనసమానోభావో-ధర్మః,సాదృశ్యం యస్య సస్సభావః,తస్య భావస్తత్సాభావ్యమ్- ఆకాశాదిసాభావ్యమ్, తత్సాదృశ్యమ్- తద్వదనుపమర్ద్యత్వమ్, తద్వదమూర్తత్వమితి యావత్;తతో వాయువశగో ధూమాదిభిః క్రమేణసమ్పృచ్యతే, తదిదముక్తమ్ " వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీ " త్యాదినా. కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? ఉపపత్తేః- అవరోహతామేవమాకాశాది సాదృశ్యమాత్రప్రాప్త్యభ్యుపగమేహి తేషామవరోహణముపపద్యతే, ఆకాశాది తాదాత్మ్యాభ్యుపగమే తువాయ్వాది క్రమేణావరోహణానోపపద్యేత, ముఖ్యార్థవిరోధే సతి " వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీ " త్యత్ర భవతేర్లక్షణాశ్రయణంచ న్యాయ్యమేవ,*తస్మాదాకాకాశాది సాదృశ్యమేవానయా శ్రుత్యా ఆకాశాదిభావ ఉపచర్యత ఇతిధ్యేయమ్.

౬॥ తత్సాభావ్యాపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, సూ ॥౧॥

—※ ౨౩॥ సూ॥+నాతిచిరేణవిశేషాత్ ※—

అత్రచావరోహతాంప్రాగ్వ్రీహ్యాది భావప్రాప్తేరాకాశాదిసంసర్గప్రాప్తౌ భవతి విశయః, కిం దీర్ఘంకాలం పూర్వపూర్వ

---

*క్షీణ దేహాతయేష్టాది కారిణాం స్వర్గాత్పతనావగత్యా వైరాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి ద్యోతయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- అ॥౬॥సూ॥౧॥

+ ప్రోక్తం సాభావ్యముపజీవ్యోత్థితేనాధికరణమారభతే- (నాతిచిరేణవిశేషా)దితి= అవరోహతో విషయీకృత్యాస్య విశయాదికమాహ- (అత్రచ)ఇతి=అవరోహతాంద్రుతపతనాయుక్తదుఃఖా

సాదృశ్యే నావస్థాయోత్తరోత్తరసాదృశ్యమాపద్యన్తే? అవరోహం తః కింవాస్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తం నః ప్రతి భాతి, స్వల్పకాలావస్థానేనియామక శాస్త్రాభావాద్దీర్ఘం కాలమే వతత్ర తత్రావతిష్ఠన్త ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే-(నాతిచి రేణ)ఇ= నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిషుతత్త త్సాదృశ్యేనావస్థాయవర్షధారాభిస్సహైతస్మిన్ లోకేనిపతన్తి,య థావృక్షాగ్రాన్నిపతమానాజలబిన్దవోధోధశ్శాఖాపరమ్పరాసు పత న్తోవనితలేనిపతన్తి, తద్వత్; కస్మాదిదమవగమ్యతే? విశేషాత్- కా లవిశేషాదేవా చిరేణావరోహణముప పద్యతఇత్యవగమ్యతే, తథా హ్యామ్నాయతే "తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గేయావత్పుణ్యంసమాప్య తే। క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్కాలచాలిత" ఇతి. అన్యత్ర చైవం శ్రూయతే "అతోవైఖలు దుర్నిష్ప్రపతర" మితి= దుఃఖే నపతనం భవతీత్యర్థః, అత్ర తకారాధిక్యంఛాన్దసమ్, తస్మాద్వ్రీ హ్యాది సంశ్లేషాత్ ప్రాగల్పేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహన్తీతిస్థితమ్.

౭॥నాతిచిరాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥ ౧ ॥

—※ ౨౪॥సూ॥ అన్యాధిష్ఠితేషుపూర్వవదభిలాపాత్ ※—

అవరోహణ ప్రకరణే ప్రవర్షణవాక్యానన్తరం శ్రూయతే "తఇహ వ్రీహియవా ఓషధి వనస్పతయస్తిలమాషాఇతిజాయన్త" ఇతి. తత్ర సన్దిహ్యతే, కిమనుశయినో వ్రీహియవౌషధి వనస్పత్యాది స్థావరజాత్యభిమాని భావమాపన్నాభవేయుః ? కింవా క్షేత్రజ్ఞా

వత్త్వావైరాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసం హరతి- (తస్మాద్వ్రీహ్యాది)ఇతి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

ఆకాశాదిసంశ్లేషవదవనితలమవరూఢావ్రీహ్యాదిసంశ్లేషంప్రతి పద్యన్త ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అన్యాధిష్ఠి తేషుపూర్వవ)దితి.

న్తరాధిష్ఠితేషు వ్రీహ్యాది స్థావర శరీరేషు సంశ్లేష మాత్రం ప్రతిపద్యన్తే ? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్ ? స్థావర జాత్యభిమాన మాపన్నా స్తత్సుఖ దుఃఖ భాజో భవన్తీతి, కుతః ? జాయన్త ఇతి జనే ర్ముఖ్యార్థత్వా పగమాత్ ; స్థావర భావస్యచ శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మఫల భోగార్థత్వ ప్రసిద్ధేః ; తస్మాన్ముఖ్యమేవేదమనుశయినాం వ్రీహ్యాది జన్మభవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచక్ష్మహే, అన్యాధిష్ఠితే- క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణాహ మేవేదమిత్యభిమాననిబద్ధే వ్రీహ్యాది స్థావరశరీరే, సంశ్లేషమాత్ర మవరూఢాః ప్రపద్యన్తే, నతుతత్తచ్ఛరీరక క్షేత్రజ్ఞసుఖ దుఃఖ మప్యాపద్యన్తే; కస్మాత్ ? పూర్వవదభిలాపాత్ - యథా ఆకాశవాయుధూమాది ప్రాప్తా తత్సంశ్లేష మాత్ర మాపన్నా ఇత్యభ్యలాపి ఏవం వ్రీహ్యాది సంశ్లేష మాత్రం క్షేత్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠిత స్థావర శరీరే ప్రతిపద్యన్త ఇత్యభిలప్యతే, తథా చ శ్రుతిః " సోమోదకే ఓషధివీరుధః। అన్నం రేత " ఇతి. నహ్యత్ర వ్రీహ్యాదిజన్మ ముఖ్యం భవితుమర్హతి, అన్యథా ఆకాశా దవరూఢానాం వాయ్వాది తాదాత్మ్యస్యాపి ప్రసంగాద్వాయ్వాదిక్రమేణావరోహోవిరుధ్యేత, తస్మాత్సంశ్లేషమాత్ర మవరోహతా మాకాశాదిష్వివ వ్రీహ్యాదిషు భవతీతి నిశ్చీయతే.

—*౨౫॥ సూ॥ అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ *—

స్యాదేతత్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ"తి శాస్త్రం ప్రాణిహింసాయా అశుద్ధత్వ మవగమయ్య తదనువిద్ధ మధ్వరాదికమశుద్ధమిత్యవగమయతి, తతశ్చశుద్ధస్య కర్మణ అభావాత్ " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే"త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కర్మణశ్చిత్త శుద్ధిద్వారా భగవద్భక్త్యఙ్గత్వం దుస్సాధమితి చేత్ నైవం వాచ్యమ్, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దః- శ్రుతిః, " యద్ఘాగ్నిభక్తోవిహితస్సురాయా స్తథా పశోరాలభ

నం నహింసా।ఏవంవ్యవాయఙ్గ ప్రజయానరత్యా ఇమం విశుద్ధం నవిదు
స్స్వధర్మః " మిత్యాది శ్రుతిభిః ఫలానభిసన్ధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
యమానం సర్వతో వైకల్యరహితం భగవత్యర్పితమధ్వరాదికం కర్మ
శుద్ధమేవాస్తీ త్యుపదిశతి, తత స్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కర్మచి
త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్త్యఙ్గత్వేభవతీతిగమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
చశ్రూయతే " యదత్ర క్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానం
యత్తదధీనంహిభక్తియోగసమన్విత " మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
కం కర్మఫలాభిసన్ధిపూర్వకమనుష్ఠితంస్యాత్తథాహీదంకర్మఫలదానా
యస్యానుష్ఠాత్రానారోహావరోహాభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
యేత్, అతోస్యాశుద్ధత్వంచభవేత్, నేహోక్తరీత్యానుష్ఠానే అధ్వ
రాదేః కర్మణోఽశుద్ధత్వంచ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధంనిష్కా
మమధ్వరాదికం కర్మైవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్త్యఙ్గమితిశ్రావయ
తి " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానే
నేతి " శ్రుతిః. యత్తూక్తమ్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ " త్యే
తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిద్ధ మధ్వరాదికం కర్మాశుద్ధమిత్యవగమయ
తీతి తత్సత్యమ్, సతూత్సర్గః, తదపవాదః " అగ్నీషోమీయం పశు
మాలభేత " త్యేతచ్ఛాస్త్రరూప స్తస్మాద్బలీయాన్, తతశ్చాప
వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయైక దేశ ఏ
వప్రవర్తతే,తస్మాత్ " యజ్ఞార్థే పశవో విహితా స్స్వరాయాస్తథాప
శోరాలభనం నహింసే " త్యుపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
కర్మశుద్ధమేవ భవతీతివిజ్ఞాయతే. ... ... *

— * ౨౭॥సూ॥+ రేతస్సిగ్యోగోథ * —

\+ ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాంయోషిద్యోనిప్రవేశనగమన
రూపాత్యుగ్రసంసృతినిరూపణేన తన్నివర్తకభగవద్భిభజిషోత్పత్తి
రేవైతదధికరణఫలమిత్యసూచయ త్సూత్రకారః- (రేతస్సిగ్యోగో

తదేవ మవరోహతా మాకాశాది క్రమేణా న్నాన్తావరోహణ పూర్వత్రాభిహితః, అథచ రేతస్సమ్పర్క-ద్వారా యోషిద్యోనౌ ప్రవేశబహిర్నిష్క్రమణలక్షణ మతిఘోరం సంసరణ మభిధీయతే, అథ-అన్నై స్సహైకనానన్తరమ్, ఇష్టాదికారిణాం రేతస్సిగ్యోగో భవతి- సిచ్యమాన రేతసా సాకం తేషాం యోషిద్యోని ప్రవేశో భవతీత్యర్థః. ... ... *

—*౨౭||సూ||యోనేశ్శరీరమ్*—

అథైతేషాం రేతసా సహ ప్రవిష్టానాం యోనేశ్శరీరం స్వకాలఉత్పద్యత ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్ , అత్రేదం బోధ్యమ్, పుంసో రేతఃకణాశ్రయం లిఙ్గశరీరిణం జీవం తన్ముఖ్యప్రాణస్తత్ప్రదేశాత్ స్త్రియాః దక్షిణకుక్షిం గర్భస్థానం నయతి, తతో నిషేక రాత్రి మారభ్యాసప్తసు మాసాన్తః క్రమేణ తస్య కరచరణాద్యఙ్గ సహిత విగ్రహో జాయతే , తతస్సప్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేకో దశమ మాస పర్యన్తం భగవన్తం శ్రీనారాయణం ప్రార్థయతే, తతః ప్రసూతికాలే సూతిమారుతేన సంయన్త్రితో యోనేర్బహిరాగచ్ఛతీతి. ఇమమేవార్థం శ్రావయతి “ కర్మణా దేవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే। స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతఃకణాశ్రయః॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్ । దశాహేన తు కర్కన్ధుః పేశ్యణ్డం వా తతః పర ” మితి శ్రుతిః. తథా ఋతుకాలసమ్ప్రయోగతస్తదేక రాత్రోషితం కలిలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి, అర్ధమాసాభ్యన్తరే పిణ్డో భవతి, మాసాభ్యన్తరే కఠినో భవతి, మాసద్వయేన శిరః కురుతే, మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి, అథ చతుర్థేమాసే మధ్యజఠర కటిప్రదేశా భవన్తి, పఞ్చమే మాసే పృష్ఠవంశో భవతి, షష్ఠే మాసే నాసాక్షి(శ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమే మాసే జీవనసంయు

థయోనేశ్శరీర)మితిచ. ౩||౧||సూ||౭||

క్రో భవతి, అష్టమేమాసే సర్వసమ్పూర్ణో భవతి, పితృరేతో తిరిక్తాత్పురుషో భవతి, మాతృరేతో తిరిక్తాత్ స్త్రీ భవతి, ఉభయోస్తుల్యత్వాన్నపుంసకో భవతి, వ్యాకులిత మనసోఽన్ధాః కంజాః కుబ్జా వామనా భవన్తి," "అన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాం శుక్లద్వైధే స్త్రియా న్యాయుగ్మాః ప్రజాః ప్రజాయన్త" ఇతి శ్రుత్యన్తరం చేమమేవార్థం శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యన్తరస్య పూర్వోదాహృత సర్వ వేదాన్త సారవాక్యా విరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్ స్రోతస్సాధారణమితి జ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంసృతి తరణార్థం భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవ సర్వైర్భజనీయః.

౬॥ అన్యాధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస

పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృతీయాధ్యాయస్య

ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

ఏతత్పాదస్థసముదితసూత్రసంఖ్యా. (౨౭)

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య, ద్వితీయః పాదః.

—※ ౧ ॥ సూ॥ సన్ధ్యేసృష్టిరాహహి ※—

¶ పూర్వస్మిన్ పాదే పఞ్చాగ్నివిద్యావతాం కామినాం విరక్తా నుష్ఠాతౄణాంచ సర్వేషాం జీవానాం జాగ్రదవస్థాయా మతస్తి తయాతాయాత లక్షణసంసరణం ప్రపఞ్చితమ్. అథాస్మిన్ ద్వితీయే తావత్పాదే సర్వేషామేవ తేషాం సంసరణమవస్థాభేదేన ప్రపఞ్చ్యతే, †తత్త్రైవమామ్నాయతే " సఏకదామహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ " మిత్యారభ్య " హైమోపస్కరమారుహ్యాపఞ్చ ప్రస్థమగాద్వన " మితి. ఇహ రథరూపకేణ స్వాప్నదేహ ఏవోచ్య

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

స్వప్నాద్యవస్థితింప్రాప్య సంసరామియయావినా । సాసీతా రామ పాదాబ్జ స్మృతిర స్తేస్తుమేదృఢా॥

¶ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసుమధ్యే పూర్వపాదేన జాగ్రావస్థానిరూపణాదూర్ధ్వం బుద్ధిస్థాయాస్స్వప్నాద్యవస్థాయా అస్మిన్పాదే నిరూపణాత్పూర్వోత్తర పాదయోః ప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాహ- (పూర్వస్మిన్పాద)ఇతి=† అస్మిన్పాదేస్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజీవసంసారతన్నివర్తకోపాస్య భూతభగవన్మాహాత్మ్యోభయనిరూపణానన్తరం విషయ వైతృష్ణ్య ద్వారా భగవ దుపాసన స్వరూపచిన్తావసరఇతి హేతు తద్వద్భావ ఏవ పూర్వ పాదవదస్య పాదస్యైతదధ్యాయేనసఙ్గతిర్ద్రష్టవ్యా. పౌరంజనోపాఖ్యానేఽస్యవిషయముదాహరతి- (తత్త్రైవమామ్నాయత)ఇతి.

తే, "దేహోరథ స్త్విన్ద్రియాశ్వ" ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యాతత్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంసృష్టిరతథ్యా ? ఆహోస్విత్తథ్యా? ఇతి విశయే ప్రాప్తే¶ రాద్ధాన్తం ప్రాహ. (సన్ధ్య)ఇతి= సన్ధ్యశబ్దేన స్వప్నావస్థోపదిశ్యతే, ద్వయోః ప్రస్వాప ప్రతిబోధావస్థయోస్సన్ధౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్- స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- "సఏకదామహేష్వాసోరథం పఞ్చాశ్వ మాశుగ" మిత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానేన రథేన జీవస్య సంసృష్టిస్తథ్యైవ భవితు మర్హతి, కుతః ? హి- యతః, స్వప్నావస్థావిశిష్ట జీవకృతానామేనసాం జాగరావస్థావిశిష్టతత్కృతైనసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్తమాహ "యదిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసిచకృమావయమ్। సూర్యోమాతస్మాదేనసః- విశ్వాన్ముఞ్చత్వంహస" ఇత్యాది శ్రుతిః.† తస్మాత్స్వప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాత్కాలికైనోవత్తథ్యతయా తత్స్రష్టుః స్వప్నస్యాపి తథ్యత్వమేవావగమ్యతే. ... ... *

—* ౨ ॥ సూ॥ నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ *—

ఏకే- ముఖ్యా బ్రహ్మపుత్రానారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమేవ తత్తజ్జీవపుణ్యపాపనాశనానుగుణ్యేన స్వప్నార్థనిర్మాతారం మన్యన్తే, అప్యేచశబ్దోఽవధారణే, అన్యన్ముక్తిం దర్శయతి, సేయం శ్రుతిశ్చ "సయత్రప్రస్వపితీ" త్యుపక్రమ్య "నతత్రరథానరథయో-

---

¶ శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్ "సఏకదామహేష్వాస" ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంసృష్టి రతథ్యైవేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నైనసాం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాన్యథానుపపత్త్యాయథోక్తరథ సంసృష్టిస్తథ్యైవ భవతీతిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (రాద్ధాన్తం ప్రాహే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసన్ధానేన వైరాగ్యసిద్ధిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

గానపన్థానోభవన్త్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే" ఇత్యుప దిశ్యాన్తే " సహి కర్తే"త్యుపసంహారస్తీ సతీహిశబ్దేనస్వప్నార్థాని మాన్తరం పరమాత్మాన మవగమయ్య స్వప్నదృష్టరథ తదాలోహ ణాదీనాం తత్త్వతాముపదిశతి, అపిచ " అథో ఖల్వాహుః - జాగరి తదేశఏవాస్యైషదేశ " ఇతి శ్రుత్యన్తరమప్యమూమేవ స్వప్నజాగ రితార్థయో స్సమతాం శ్రావయతి, తస్మాజ్జాగ్రదవస్థాయా ముపల భ్యమానార్థవత్స్వప్న దృష్టానామపి రథాదీనా మీశ్వర నిర్మితత్వే నతత్త్వతయాజీవ సంసారస్యాపి స్వప్నావస్థానుభవలక్షణస్య తత్త్వ తోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... ... *

కథం స్వాప్నమర్థ జాతం పరమాత్మనా నిర్మీయత ఇత్యా కాంక్షాయా మిదమాహ. ... ... *

—*{ ౩॥సూ॥+ మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనా నభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ }*—

మాయా-భగవత్సఙ్కల్పః, తుశబ్దోఽవధారణే, కార్త్స్న్యేనా న, స్వాప్నమర్థజాతం పరమాత్మసఙ్కల్ప మాత్ర విరచితమేవేత్యవ గన్తవ్యమ్, కుతోఽయం పరమాత్మసఙ్కల్ప కృతోద్భూత సృష్టివిశేషఇ తినావగమ్యతఇతి చేదుచ్యతే, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమా త్మసఙ్కల్పస్య దుర్జ్ఞేయ స్వరూపత్వాత్తత్కృతత్వం స్వప్నస్య నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్రచమాయాశబ్దస్యేశ్వరసఙ్కల్పవాచిత్వం సిద్ధమ్, " యావన్తర్గ పాంసవో భూమే స్సంఖ్యాతా దేవమాయ యే " త్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేశ్వరసఙ్కల్పస్యావగమాత్; న హీహమాయాపదం ప్రకృతి మవబోధ యితుంకల్ప్యమ్, తస్యాస్స్వ చేతనతయా భూపాంసుగణన సామర్థ్యా నుపపత్తేః; ఏవమ్ " ఇ

+ మాయామాత్రమ్- ప్రకృత్యంశభూతస్థూలసూక్ష్మ శరీరవత్, తద్విశిష్టమిత్యర్థః ... ... *

న్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే- యుక్తా హ్యస్య హరయశ్శతా
దశ " తథా " తం దృష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్। మేనే
సువిస్మితా మాయాం కృష్ణస్య రచితాం ప్రభోః" ఇత్యాదిషు చ మాయా
శబ్దేన భగవత్సఙ్కల్ప ఏవావగమ్యతే, " మాయామాత్రమిదం ద్వై
త మద్వైతం పరమార్థతః-మాయామయోఽయం గుణసమ్ప్రవాహః-
సృష్ట్యప్యయకరీం మాయా"మిత్యాదిషు తు మాయాశబ్దః ప్రకృతివా
చీ, అత ఏవ శ్రూయతే " మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు
మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్రమిదం ద్వైతమద్వైతం పర
మార్థత " ఇత్యస్య మాణ్డూక్యవాక్యస్యాయమర్థః, పరబ్రహ్మైక
మేవ, పరమార్థతః-పరమపురుషార్థప్రదత్వాత్, అద్వైతమ్-అద్వి
తీయమ్, నిరస్తసామ్యాతిశయమ్, తదితరదిదం సర్వం చేతన జాతమ్,
మాయామాత్రమ్, ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వై
తమ్-ససామ్యాతిశయం చ భవతీత్యర్థః, " ఏవం సహస్రవదనాఙ్ఘ్రి
శిరః కరోరు నాసాస్యకర్ణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్ । మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వా మహాపురుషమాప ముదం విరి
ఞ్చః " ఇత్యాదౌ మాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తిపరత్వం చ దృశ్యతే,
మాయాశబ్దవ్యుత్పత్తిస్తు, [మాఙ్శ్నేషే ధే] సర్వేఽపీయాం భగవత్సఙ్క
ల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామాయేతి. [అయతేరయప
యగతౌ] వితి స్మరణానురోధేన గత్యర్థకత్వాత్ జ్ఞానార్థకంత్వ
సిద్ధమ్. యత్తు మాయాశబ్దస్య మిథ్యాపరత్వమితి తదసత్, " మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య"
మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రవృత్తి ప్రసఙ్గాత్; త
స్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్మరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరార్థ
జాతానాం యాథాత్మ్యమేవాధ్యవసీయతే. స్యాదేతత్ " హైమో
పస్కరమాయుహ్యాస్వర్ణవర్మా క్షుమేషుధీః । ఏకాదశచమూనాథః

పక్ష్యప్రస్థమగాద్వన " మిత్యత్రాధ్యాత్మపక్షేపి జీవస్స్వప్నావస్థా
యాంస్వపన్తం దేహం పరిత్యజ్య స్వాప్నేన దేహేన బహిర్నిష్క్రి
మ్య తత్ర పర్యటిత్వా స్వాప్నదేహం విహాయ పునస్స్వపతి- దేహే ప్రవి
శతీత్యర్థస్స్యాత్, " బహిర్దేహా దేశాత్స్వప్నం బహిష్కులా
యాదమృతశ్చరిత్వా। స ఈయతే మృతో యత్ర కామ " మితిశ్రుత్యా
స్యైవార్థస్య శ్రావితత్వాదితి చేన్నైవమ్, స్వపతో జీవస్య బహుయో
జనాన్తరితం దేశం క్షణమాత్రేణ గన్తుమాగన్తుంచ సామర్థ్యాస
మ్భవాత్; క్వచిచ్చ ప్రత్యాగమనవర్జితమేవ స్వప్నం దృష్ట్వోత్థాయవ
దతి జీవః, తద్యథా కురుష్వహమద్య శయనో నిద్రావ్యాప్తస్స్వప్నే కోస
లానభిగతః ప్రతిబుద్ధోస్మీతి. యది చ తత్ర కురుషు శయానో దేహాన్ని
ష్క్రమ్య కోసలానభియాయాత్తర్హి కురుషు తత్పార్శ్వే శయానా
స్తం తత్ర చేష్టన్తం శ్వసన్తంచ న పశ్యేరన్, " స్వే శరీరే యథా
కామం పరివర్తత " ఇతి శ్రుత్యన్తర మప్యన్తరేవ దేహే స్థితస్యస్వ
ప్నదర్శనం భవతీత్యవగమయతి, అతశ్చేశ్వర ఏవ జన్తుభిశ్చిరకాల
కృతాని బహుయోజనాన్తరితదూరదేశ గమనాగమనాదీని క్షణమా
త్రేణ తాన్ జన్తూన్ స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మార
యతి, తథాచ ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే " స ఏనం యజమానమహర
హర్బ్రహ్మ గమయతి- అత్రైష దేవస్స్వప్నే మహిమానమనుభవతి య
ద్దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశృణోతి దేశదిగ
న్తరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి- దృష్టంచాదృష్టంచ
శ్రుతంచాశ్రుతంచానుభూతం చాననుభూతంచ (సచ్చాసచ్చ) సర్వం
పశ్యతి సర్వః పశ్యతీ"తి. నైతావతా స్వప్నం పశ్యతా దూరదేశగమనస
మ్భవః, అతః " పక్ష్యప్రస్థమగాద్వన " మిత్యత్రాధ్యాత్మ పక్షే
తు స్వపతో బహిష్కులాయాద్గమనం గౌణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్, ఏవం
" బహిర్దేహా దేశా " దితి శ్రుతి రపి దేహాద్బహిర్గమనవిషయే గౌ

ణీప్రత్యేతవ్యా, అపిచ సుప్తః పురుషో ముహూర్తమాత్రవర్తిని స్వప్నే కదాచిద్బహూన్ వర్షపూగానివ సుఖదుఃఖా న్యనుభవతి, ఏత చ్చావిరుద్ధమేవ, యథా జాగ్రత్పురుషో బహ్వబ్దానుభూత సుఖదుఃఖేషు తీవ్రమనుస్మర్యమాణేషు తాని తాత్కాలికానీవ మత్వా హర్షవిషాదౌ ప్రాప్నోతి, ఏవమేవ సుప్తాన్ జన్తూనీశ్వర స్తత్తజ్జన్తుపుణ్యాపాపవాసనానుగుణ్యేన తజ్జన్మతత్పూర్వజన్మసు తత్తత్కాలదృష్టశ్రుత సుఖదుఃఖాని స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మారయతి, తదాతత్తద్వర్ష పూగా అపి అతిక్రాన్తా ఇవ ప్రతీయన్తే, నతావతా ముహూర్తవర్తిని స్వప్నే బహ్వబ్దపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్చాదృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూర్ధాగ్ని దర్శనాదిక మీశ్వరస్స్వప్నావస్థాయాం పుణ్యపాప ఫలత్వేన తత్తజ్జన్తూనాం దర్శయతి, తచ్చాప్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య స్మరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యన్తర్భావః, తథాపిసుప్తే దేహేఽత్యన్తాభినివేశాభావాత్స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరిక్తత్వం వ్యక్తమ్, తస్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరార్థస్యచ యాథాత్థ్యమిత్యనవద్యమ్. ... ... *

—※ ౪ ॥సూ॥ సూచకశ్చహి శ్రుతే రాచక్షతేచతద్విదః ※—

నకేవలమయం స్వప్నదృష్ట స్సత్యోఽర్థో భవతి, అపితు భావి నో శుభాశుభయో స్సూచకశ్చ భవతి, కుతోఽవగమ్యతే? శ్రుతేః- తథాహి శ్రూయతే "యథాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియంస్వప్నేషుపశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే" ఇతి. తథా " పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి సఏనంహన్తి" త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః, "కుఞ్జరారోహణాదీని స్వప్నే ధన్యాని" తి. "ఖరయానాన్యధన్యానీ" త్యాదీని. హిశబ్దేన భావిశుభాది సూచక త్రిజటాది దృష్టస్వప్న ప్రసిద్ధిం ద్యోతి

యతి, తథాచాచష్టే త్రిజటా "స్వప్నో హ్యద్య మయా దృష్టో దారుణో రోమహర్షణః । రాక్షసానామభావాయ భర్తురస్యా జయాయ చే"త్యాది. ¶స్వప్నావస్థాయామేవ కేచిన్మన్త్రదేవతాప్రసాదద్రవ్యవిశేషాదీన్ ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్య న వైతథ్యమ్.

—※{ ౫ ॥సూ॥ పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ }※—

ఏవం జీవస్య జాగరాద్యవస్థాప్రయుక్తక్లేశప్రాప్తౌ నిదానమాహ- (పరాభిధ్యానాత్త్వి)తి= తుశబ్దోఽవధారణే, పరస్య- దేహస్య, ఆత్మతయాభిధ్యానాత్- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసంయన్త్రిత

¶ స్వప్నావస్థాయాం లబ్ధార్థానాం జాగరావస్థాయామనుభూయమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవే)తి= ఇదానీమపి తస్యామవస్థాయాం మన్త్రద్రవ్యాదిలాభో దృశ్యతే, దేవతాప్రసాదస్స్వామిత్యాదిభిర్లబ్ధః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామాయణే "లక్ష్మణోఽప్యాదదే బాణమన్యద్భీమపరాక్రమమ్। కుబేరేణ స్వయం స్వప్నే యద్దత్తమమితాత్మనా ॥ దుర్జయం దుర్విషహ్యం చ సేన్ద్రైరపి సురాసురైః। తయోస్తే ధనుషీ శ్రేష్ఠే బాహుభిః పరిఘోపమైః ॥ వికృష్యమాణే బలవత్క్రౌఞ్చావివ చుకూజతుః। తాభ్యాం తే ధనుషీ శ్రేష్ఠే సహితౌ సాయకోత్తమౌ॥ వికృష్యమాణౌ వీరాభ్యాం భృశం జజ్వలతుః శ్రియా । తౌ భాసయన్తావాకాశం ధనుర్భ్యాం విశిఖౌ చ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖమాహత్య సన్నిపేతతురోజసా । సన్నిపాతస్తయోశ్చాసీచ్ఛరయోర్ఘోరరూపయోః ॥ సధూమవిస్ఫులిఙ్గశ్చ తజ్జోఽగ్నిర్దారుణోఽభవత్ । తౌ మహాగ్రహసఙ్కాశావన్యోన్యం సన్నిపత్య చ । సంగ్రామే శతథా యాతౌ మేదిన్యాం వినిపేతతు"రితి. అధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంసారస్య సత్యత్వాదిత్యర్థః॥అ॥౧॥ సూ॥౬॥

దేహాత్మప్రత్యయ వశాదేవ,జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితమ భూత్, తత స్తిరోధానాద్ధేతోరస్యముహుర్జాగరాద్యవస్థావహా దేహపరమ్పరానుబన్ధస్సంసారమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూయతే " అన్వీక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్ । గుణేషు సత్యధ్యానేన సర్వారమ్భ విర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభి నివేశత స్స్యాదీశాదపేతస్యవిపర్యయోస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ అభజేత్తం భక్త్యైకదేశం గురుదేవతాత్మే " తి. స్మృతిశ్చ " అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ " ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి. ఆదౌ తావజ్జీవస్సతుష తణ్డులవదనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపోవర్తతే, పరమకారుణికః పరమాత్మా తావత్తం మోచయితుం సంసృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్జకస్వభజన సాధనీభూత దేహేన యోజయతి, సతుజీవః పరమాత్మానమభజన్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోస్య ముహుర్యథోక్త బన్ధవిపర్యయౌ భవత ఇతి. తస్మాద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూలభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే "నారాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా " మితి. తథా " జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః। తస్యాభిధ్యానా త్తృతీయందేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవలం ఆప్తకామ"ఇతిచ. ... ... *

—※ ౬॥సూ॥ దేహయోగాద్వాసోపి ※—

ఏవం పునః పునర్దేహ యోగాదేవ,సః- సర్వ వేదాన్తసార ప్రసిద్ధ మోక్షోపాయభూతోభక్తియోగోపి,తిరోహితోభవతి. యద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభజేత్తర్హి మోక్షోపాయంప్రాప్నుయాత్ తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్య మితివిధిః.

౧॥ సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—※ ౭॥సూ॥ తదభావోనాడీషుతచ్ఛ్రుతే రాత్మనిచ ※—

* ఏవం విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితాసు జాగరాద్యవస్థాసుమధ్యే విశ్వతైజసాధిష్ఠితే జీవస్య జాగ్రత్స్వప్నావస్థే అచిన్తి షాతామ్, అథతస్యప్రాజ్ఞాఖ్య భగవదధిష్ఠిత స్వప్నావస్థాహేతురూపాసుషుప్త్యవస్థాచిన్త్యతే, తత్రజీవస్య సుషుప్తిస్థానత్వేన నాడ్యగ పురీతత్ ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞితగ†పరమాత్మాచ వేదాన్తేషుశ్రూయన్తే,కిమేషాం+వికల్పోఽస్యసుషుప్తిస్థాన మవగన్తవ్యమ్? ఆహోస్విత్తేషాంసముచ్చయః ? ఇతి సంశయేప్రాప్తే¶ఇదం ప్రాహ- (తదభావ)ఇతి=తదభావః- ప్రకృతతస్యస్వప్నస్యాభావః, సుషుప్తిః;తదాభవతి,యదా చాయం జీవో భూయసా తమసాఽభిభూతస్సన్నాడీషు మధ్యే పురీతదాఖ్యనాడ్యాం ప్రవిశ్యతదధిష్ఠాతరి సుషుప్తి సాక్షిణి ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞితే పరమాత్మనిచ ప్రవిశతి, ఏతదుక్తంభవతి యథారాత్రౌ శయనగృహం ప్రవిశ్య ఖ

---

* పూర్వాధికరణే జీవస్య సప్నావస్థానుభవ రూపసంస్మృతిం నిరూప్య తదభావరూప సుషుప్త్యవస్థానుభవలక్షణ సంస్మృతేరిహ నిరూపణాత్ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రతియోగ్యను యోగి భావస్సఙ్గతిరితి ప్రాగ్వ్యుత్పివరణేనాహ- (ఏవ)మిత్యాదినా.

† (వేదాన్తేష్వి)తి = “ తద్యత్రై తత్సుప్త ” ఇత్యుదాహరిష్యమాణవేదాన్తేష్విత్యర్థః. ... ... *

+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ “ తద్యత్రే ” త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకాభావాన్నాడ్యాదీనాం వికల్పస్య సుషుప్తిస్థానత్వమవగమ్యతఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే “ తద్యత్రే ” త్యాదిశ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకరణైక్యస్యైవనియామకత్వాత్సత్రచ శబ్దేనైతదర్థస్య శ్రావితత్వాచ్చనాడ్యాదీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్స్థాన మితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం ప్రాహే)త్యాదినా= ప్రకృతస్య- పూర్వాధికరణేప్రస్తుతస్యేత్యర్థః

ట్యోపరిస్థే పర్యఙ్కే- శేతే,ఏవమేవైష జీవః ప్రకృతీ గుణాభిభవ వ శాన్నాన్తరాత్మస్వాస్థ్యం గతస్సన్నిఖిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నా డ్యాం ప్రవిశ్య తత్రస్థే ప్రాజ్ఞసంజ్ఞికే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరిహీణ స్సన్ శేతే, సైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతః పునరవగమ్యతే పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషుప్త్యవస్థా భవతీతి?తత్రచ్ఛ్రుతేః- తస్య-పురీతన్నాడ్యాదేః,సుషుప్తిస్థానత్వంహి శ్రూయతే "తద్యత్రై తత్సుషుప్తస్సమస్త స్సమ్ప్రసన్న స్స్వప్నంనవిజానాత్యాసుత దానాడీషు సుప్తో భవతీ" తి, తథా "తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత" ఇతి, తథా "య ఏషో న్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శేత" ఇతి, తథా "సతాసోమ్యతదా సమ్పన్నో భవతి స్వపీతో భవతీ" తి, ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తోనబాహ్యంకిఞ్చనవేదనాన్తర" మిత్యాదిషు శ్రుతిషు. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషుప్త్యవస్థాసదాతనాప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్యసదాతనత్వాత్ ; జీవాణుత్వవాదేతు నకశ్చిద్విప్రతిషేధ ఇతి జ్ఞేయమ్,¶తస్మాన్నాడ్యాదిసముచ్చయఏవ జీవస్య సుషుప్తిస్థానమిత్యధ్యవసితమ్. అ॥౨॥

౨॥తదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౮॥సూ॥ †అతః ప్రబోధోఽస్మాత్ ※—

పురీతదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞకే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవన్నయంజీవః కిముత్థాన కాలే స్వయమేవావబుద్ధ్యోత్తిష్ఠతి ? ఆహోస్విత్,పరమాత్మనాబోధితస్సన్నవబుద్ధ్యోత్తిష్ఠతి?ఇతి

¶ మృతితులిత సుషుప్త్యవస్థానుసన్ధానేన దేహానుబన్ధజిహాసాస మ్భవాదిహ వైరాగ్యసిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణేసుషుప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతః ప్రబోధన) ఇతి= జీవ

విశయ ఇదమాహ- (అత)ఇతి=యతోఽయం జీవస్సుషుప్తిసాక్షిణిప్రా
జ్ఞేసంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవతి,అతఃకారణాదస్యజీవస్య, ప్రబో
ధః,జాగరణమ్,అస్మైర్యాహ్వానాదిభిస్స్వతఏవోత్థానకాలేఅస్మాత్ప్రా
జ్ఞరూపాత్పరమాత్మన ఏవ భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామ్నాతమ్
“ శృణోతియఇమం స్ఫోటం సుప్తే శ్రోత్రేచ శూన్యదృక్ ” ఇతి. త
స్మాత్పరమాత్మానుజ్ఞయైవాస్యోత్థాన మిత్యుక్తమ్.

౩॥ ప్రబోధాధికరణంసమాప్తమ్॥సూ॥౧॥

—※౯॥సూ॥ ¶ సఏవతుకర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః ※—

పురీతతి,నాడ్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞరూపే పరమా
త్మని జీవ స్స్వపితీత్యుక్తమ్, కిముత్థాన కాలేయః కశ్చిదపరో జీవ
ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురీతతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తో దేవదత్త ఏవని
యమేనోత్తిష్ఠతి ? ఇతివిశయే ప్రాప్తే† ప్రాహ (సఏవ)త్వితి=తునా
పక్షో వ్యావృత్తః స ఏవ- సుప్తో దేవదత్త ఏవ,పర
మాత్మనాబోధితస్సావస్థ్యంగతస్సన్ పునరుత్తిష్ఠతి, నపునరన్యో వి

స్స్వతఏవ శయితత్వాత్స్వతఏవప్రబుద్ధ్యోత్తిష్ఠేత్స ఇతి పూర్వఃపక్షః,
ఫలంతు భగవత్క్రియమాణ బోధనాదిరూపోపకారానుస్మరణేన త
ద్భిభజిషోత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్. అ॥౩॥సూ॥౧॥

¶ ఇహసుషుప్తిస్థానే పరమాత్మనిసంవిశ్య సుప్తోజీవస్తేనైవ బోధి
తస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్రపూర్వేద్యుస్సుప్తఏవ తేనబోధితస్స
న్నన్యేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్రనియామకాభావాత్సవాఽన్యోవా పరమాత్మ
నాబోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా దు
త్తరాధికరణ మాక్షేపసఙ్గత్యాసమారభతే-(సఏవతు)ఇతి.

† సఏవోత్తరేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్పూర్వేద్యు
ర్యస్సుప్త స్సఏవాన్యోవా ఉత్తరేద్యురనియమేనోత్తిష్ఠతీతిపూర్వ పక్షే
ప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి-(ప్రాహే)త్యాదినా.

ష్ణుమిత్రః, కుతః ? కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యుర్యోహిసావశేషం కర్మానుష్ఠాయ శేతే సఏవాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం కర్మసమాపయతీత్యేతత్సర్వైర్దృశ్యతే, నహ్యన్యానుష్ఠిత కర్మణశ్శేషమన్యస్సమాపయితుముత్సహతే, కస్మాత్పున రస్మిన్ దేవదత్తే సుప్తేతదన్యోవిష్ణుమిత్రఉత్థాతు మర్హేత్ , తస్మాత్పూర్వేద్యుస్సుప్తస్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్,నాన్యస్యేత్యధ్యవసితమ్.తథాఅనుస్మృతేశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే,తథాహివయమనుస్మరామః, పూర్వేద్యుర్యోహమేతావ ద్వ్యాఖ్యాన్త మర్థమధ్యవస్యాస్మిన్నజిరే సుప్తోస్మి సఏవాహ మిదానీమస్మిన్నేవాజిరఉత్థాయతమేవవాక్యార్థమనుస్మరామ ఇతి, తతశ్చేద మనుస్మరణమన్యస్యోత్థానం నసహతే, శబ్దేభ్యశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానంనిశ్చీయతే,తథాహి''ఇమాస్సర్వాఃప్రజా అహరహః బ్రహ్మ లోకం గచ్ఛన్తి- ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిన్దన్తి తఇహ వ్యాఘ్రోవాసింహోవావృకోవా వరాహోవా కీటోవా పతంగోవా దంశోవా మశకోవా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తి'' ఇత్యాదయశ్శబ్దా ఆత్మాన్తరోత్థానేనిష్ప్రీడ్యేరన్,తస్మాత్సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసితమ్-''పూర్వేద్యుఃప్రక్రామత్యుత్తరేద్యురుపతిష్ఠత'' ఇత్యాదికర్మవిధిభ్యశ్చ ఏకఏవ సుప్తోత్థాతాభవతీతి ప్రతీయతే, అన్యస్యోత్థానాభ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్మాత్రేణ ముక్తిప్రసఙ్గేనసర్వముక్తిః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కాలాన్తర భావిఫలక కర్మబ్రహ్మోపాసన విధివాక్యాన్యానర్థక్యమాపద్యేరన్, కృతవిప్రణాశా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చాత్రోన్మిషేత్, కర్మానుస్మృత్యాదయశ్చ బాధ్యేరన్, అపి చాన్యోత్థానపక్షేయదిశరీరాన్తరేవ్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠేత్తదా తస్య పూర్వశరీరేవ్యవహారోలుప్యేత,+తస్మాద్యోహి యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్సతస్మిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్తస్మిన్ శరీరే

+ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౩॥సూ॥౯

తిష్ఠతీతి వ్యవస్థితః. ... ... *

౪॥ కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ౧॥

—* ౧౦ ॥ సూ॥ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిః పరిశేషాత్ *—

¶ భగవద్భక్తిహీనానాం పునఃపునరవస్థాత్రయ లక్షణం సంసరణముక్తమ్, సమ్ప్రతీతోఽన్యా కాచిత్తేషాం కదాచిద్దుస్సహా ముగ్ధావస్థా భవతి, ముగ్ధతా మోహః, మూర్ఛేతియావత్; సేయమద్య ముగ్ధావస్థా విచార్యతే, "ముసలాద్యభిహత మస్తిష్కోఽ మూర్ఛితోఽయం శేత" ఇతి లౌకికా కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూర్ఛితమ్, సా ఖలు మూర్ఛావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవితుమర్హతి? కింవా తాభ్యోఽతిరిచ్యతే? ఇతి. తత్ర ముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్తత్వే ప్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భావ ఏవ యుక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే నేత్యాచక్ష్మహే, న తావన్ముగ్ధావస్థా జాగరితేఽన్తర్భవితుమర్హతి, తత్కస్య హేతోః? మూర్ఛితస్యేన్ద్రియై ర్విషయనిరీక్షణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియై ర్విషయా నీక్షతే, అథాపి స్యాదిషుకారన్యాయేన మూర్ఛితో భవేదితి; ఇషుకారన్యాయశ్చామ్నాతః "యథేషుకారో నృపతింవ్రజన్తమిషౌ గతాత్మా న దదర్శ పార్శ్వే" ఇతి. తత్ర యథేషుకారో జాగ్రదపీషుమాత్రాసక్తచిత్తతయా స్వసమీపే గచ్ఛన్తం ససైన్యమపి నృపతి మనరీక్షమాణో భవతి, ఏవం మూర్ఛితోఽపి ముసలాద్యభిఘాత జనిత దుఃఖానుభవవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదప్యన్యాన్విషయా ననిరీక్షమాణో భవతీతి. న చైతత్సాధీయః, ముగ్ధో ధరణ్యాం పతిత దేహో విసంజ్ఞో

¶ అవస్థాత్రయ నిరూపణానన్తరమస్మిన్నధికరణే మూర్ఛావస్థాయాస్తస్మాద్బహిష్ఠాపనాత్ప్రబోధాధికరణేనాస్యాన్తర్బహిర్భావలక్షణాం సఙ్గతిం సూచయన్ వృత్తానువాదేనాస్య విషయమాహ.
(భగవద్భక్తిహీనానా)మితి.

దృశ్యతే, ఇషుకారస్తు ధృతదేహస్తతస్త్వేషోర్వ్యావృత్తచిత్తస్సన్ బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమిష్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తోఽభవమితి. ముగ్ధస్తులబ్ధసంజ్ఞో బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమన్ధేతమసి మగ్నో దేహమప్యధారయన్న బుద్ధివన్న కించిదవేదిషమితి చ. తస్మాన్న ముగ్ధో జాగర్తీతి ముగ్ధావస్థా జాగరితాదతిరిచ్యతే. స్యాదేతన్ముగ్ధావస్థా స్వప్నేన్తర్భవేత్, కస్మాత్ పునరతిరిచ్యేతేతి చేన్నైతదేవమ్, ముగ్ధావస్థాయాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిల జ్ఞాన విప్రణాశాత్స్వప్నావస్థాయాం స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతో న ముగ్ధావస్థా స్వప్నేన్తర్భవేత్. అస్తు తర్హి తస్యాస్సుషుప్తావన్తర్భావః, సుషుప్తౌ స్మృత్యాదినిఖిలజ్ఞానవిప్లవదర్శనాదితి చేన్నైవమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తేశ్చ వైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధః కదాచిచ్చిరమనుచ్ఛ్వసన్ వేపమానాంగో విస్ఫారితనేత్రశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తు ప్రసన్నవదనో నిమీలితనయనస్తుల్య కాలం పునః పునరుచ్ఛ్వసతి, నచ తస్యాంగాని వేపన్తే, ఆహ్వానమాత్రేణోత్తిష్ఠతి, నతు ముగ్ధః, అపిచ భవతి ప్రస్వాపముగ్ధతయోర్నిమిత్తభేదః, శ్రమాదినిమిత్తజః ప్రస్వాపః, ముసలప్రహారాది నిమిత్తజా ముగ్ధతేతి, మాభూన్ముగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యన్తర్భావః, అపి తర్హి మృతావన్తర్భూయాత్సా, మృతేరత్యన్తవిస్మృతిరూపత్వాత్; తథా చామ్నాతమ్ 'జన్తోర్హ్యేకస్య చిద్ధేతోర్మృత్యురత్యన్తవిస్మృతి'' రితి. తథాపి న మృతౌ ముగ్ధతాయాస్సమ్యగన్తర్భావో యుజ్యతే, తథాహి ముగ్ధే సతి కస్మింశ్చిన్మృతోఽయం న వేతి సన్దిహానా ఊష్మాస్తి న వేతి నిశ్చేతుం ముగ్ధస్యోరస్థల¶మన్వారభన్తే, తథా ప్రాణోఽస్తి న వేతి నిశ్చేతుం చ శనైర్నాసికాదేశమ్, యది ప్రాణోష్మాణౌ నోపలభేరన్ తదా మృతోఽయమిత్యధ్యవసాయ దహనారణ్యేతమపవిధ్యన్తి, యదితు ప్రాణోష్మాణావుపలభేరన్ తదానా

¶ అన్వారభన్తే- స్పృశన్తి, అధ్యవసాయ – నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ

యం మృతఇత్యధ్యవసాయ సపదితస్య సంజ్ఞాలబ్ధమేభిషజ్యన్తి, సచ లబ్ధసంజ్ఞః పునరుత్తిష్ఠతి, నచాయం లోకాన్తరాదాగచ్ఛతి, అతో ముగ్ధేసతి జీవేతస్య సా ముగ్ధావస్థా అర్ధసమ్పత్తిః- మరణావస్థాయాఅర్ధప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్-యథోక్తరీత్యాజాగరాద్యవస్థాన్తర్భావేన మూర్ఛాయా అత్యన్తవిస్మృతిహేతుత్వేన కదాచిన్మరణద్వారత్వేనచ పరిశిష్యమాణత్వాదిత్యర్థః, +ద్వారమేవహీయం మరణస్యముగ్ధతా ప్రతీయతే, తథాహి యద్యస్య సావశేషం ప్రారబ్ధకర్మ భవేత్తదాప్రాణాదిస్తస్య ప్రత్యాగచ్ఛేత్, యదితు నిరవశేషమేవప్రారబ్ధకర్మ భవేత్తదా ప్రాణాదిస్తస్య నైవప్రత్యాగచ్ఛేత్, ఆయుర్వేదినస్త్విమాంముగ్ధతాంపఞ్చమీమవస్థామాహుః, తత్రజాగరాద్యాస్తిస్రోవస్థాఃప్రసిద్ధాః, మృతిశ్చభవతిహిచతుర్థ్యవస్థా,తస్మాన్ముగ్ధేర్ధసమ్పత్తిరితిసుష్ఠూక్తమ్.

౫॥ ముగ్ధాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

—✱ ౧౧॥సూ॥ నస్థానతోపి పరస్యోభయలిఙ్గంసర్వత్రహి ✱—

¶ ఏతావతా భగవద్భజనావశ్యకత్వప్రదర్శనాయ జీవస్య జాగరాద్యవస్థానుభవరూపా సంసృతయః ప్రదర్శితాః, అథేదానీమస్యభగవద్బిభజిషా సునిష్పత్తయే ఉపాస్యస్య శ్రీభగవతోత్యద్భుతమహిమోపవర్ణనార్థమేవ 'నస్థానత' ఇత్యాది సూత్రాణ్యారభ్యన్తే, తత్ర పరస్య బ్రహ్మణః ప్రాజ్ఞ స్వరూపేణ ప్రాక్పురీతత్యవస్థానాభిధానేపి జీవస్యేవనతస్య ప్రస్వాపాది దోషగన్ధ ఇతివక్తుమిదమాదౌ

నారణ్యే- స్మశానే, అపవిధ్యన్తి- త్యజన్తి,భిషజ్యన్తి-ఔషధంకుర్వన్తి.

+ మూర్ఛావస్థాయా మృతిద్వారత్వానుసన్ధానేన భగవద్భజనసాధకదేహాదివిషయవైరాగ్యసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి-(ద్వారమేవహీ)తి. అ॥౫॥సూ॥౧౦॥

¶ సుషుప్త్యధికరణేనాస్యప్రత్యుదాహరణ సఙ్గతిం వక్తుం వృ

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణఃపురీతత్యవస్థానాత్కదాచిత్స్వాప స్స్యాత్ ? ఆహోస్విన్నైవస్యాత్ ? ఇతి విశయేతం ప్రత్యాచష్టే- (నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిల్ సార్వవిభక్తికః,పరస్య బ్రహ్మణః పురీతత్యవస్థానేపీషదపి జీవస్యేవస్వాపాది దోషఃకదాపి నభవత్యేవ,కుతః ? హి-యస్మాత్, "సయదజయాత్వజామనుశయీత గుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః। త్వముతజహాసి తామహిరివత్వచమాత్ర భగోమహసి మహీయసేష్టగుణేతేఽపరిమేయభగః ॥ మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపేక్షకమ్। సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోగుణాః ॥ ఏతే చాన్యే చబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః। ప్రార్థ్యామహత్వమిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్మకర్హిచిత్" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషుభగవతః పరస్యబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వ మప్రాకృత పరమమఙ్గళ గుణగపరిపూర్ణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిఙ్గం సాక్షాదేవ శ్రూయతే, లిఙ్గమ్,లక్షణమ్- ¶ తస్మాజ్జీవస్యైవ ప్రకృతిగుణ సమ్బన్ధవశాత్ప్రస్వాపాదిదోషోభవతి, నతు పరమాత్మనఇతి తాత్పర్యార్థః; ఏతదేవాభిప్రేత్యశ్రూయతే " సత్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపంతమసాజన్తో స్తురీయంత్రిషు సన్తత " మితి . తురీయమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్- త్తం కీర్తయతి- (ఏతావతే)తి. ... ... ❋

† పరంబ్రహ్మైవ విషయీకృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపరస్యాపీ)తి= పురీతత్స్థానసమ్బన్ధేనజీవస్య సుషుప్తి దర్శనాత్తద్వత్తాదృశస్థాన సమ్బన్ధవతః పరమాత్మనోపి స్వాపస్స్యాదితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రత్యాచష్ట)ఇత్యాదినా=¶పరమాత్మనోఽప్రాకృతపరమమఙ్గళగుణగణానుసన్ధానేన విషయవైరాగ్యద్వారా తద్భజన ప్రవృత్తిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్నాహ-(తస్మా) దితి.

న్యాయప్సువత్, జాగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాతి రూపేణాధితిష్ఠతీ త్యర్థః.నను "రూపం యత్తత్పాపురవ్యక్త మాద్యం బ్రహ్మజ్యో తిర్నిర్గుణ" మిత్యాదౌనిర్గుణత్వం పరబ్రహ్మణశ్రూయతే,తత్క థమస్యాప్రాకృత పరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత?తస్మా న్నాస్యోభయ లిఙ్గ ముపపద్యతఇతి చేదత్రోచ్యతే, నతావత్పరమా త్మని నిర్గుణత్వం విరుధ్యతే, నిర్గుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్య రూపత్వాత్, యథా పార్షదేషు జయవిజయాదిషు "దేహేన్ద్రి యాసుహీనానాం వైకుణ్ఠ పురవాసినా" మిత్యత్రోపదిష్టో దేహే న్ద్రియాసుహీనశబ్దో దేవావచక్షుత గృహీతగదాపరార్ధ్యకే "యూ రకుణ్డల కిరీటవిటఙ్కవేషా । మత్తద్విరేఫ వనమాలికయానివీతావిన్య స్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే" ఇత్యాది వాక్య విశేష వశా త్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్సన్న ప్రాకృతదేహేన్ద్రి యాదికం నవిరుణద్ధి తద్వన్నిర్గుణశబ్దోపి "ఏతేచాన్యేచబహవోయ స్మిన్నిత్యామహాగుణా" ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరా హిత్యపరస్సన్ పరమాత్మన్య ప్రాకృతప్రోక్త గుణ గణ పరిపూర్ణ త్వం నవిరుణద్ధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని +నవిప్రతిషి ధ్యతే, అతశ్చోభయలిఙ్గమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—※ ౧౨॥సూ॥ *నభేదాదితిచేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ ※—

అత్రాహకశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తుపరంబ్రహ్మ,నతు గుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణినోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మాన్నబ్రహ్మణఉ భయలిఙ్గం ఘటేత ఇతిచేత్తన్న, కుతః ? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిషిధ్యతే- సవిశేషత్వాదికంన విరుణద్ధీత్యర్థః.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమభ్యుపగచ్ఛతా తస్యయథోక్తో భయలిఙ్గ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్పాటయతి సూత్రకారః- (నభేదా) దితి. ... ... ※

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోర్భేదప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్మాత్స్వసద్గుణానాం ప్రత్యేకం భేదం ప్రవక్తి, "మాంభజన్తి గుణాస్సర్వేనిర్గుణంనిరపేక్షకమ్। సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయో గుణా"ఇతి. తస్మాత్స్ఫుట మేవ పరబ్రహ్మణోభవత్యుభయలిఙ్గమ్.

—౧౩॥సూ॥అపిచైవమేకే—

అపిచైకేముఖ్యాశ్చతుర్ముఖా దయోప్యేవంభగవద్గుణానాంగుణినోభగవతశ్చ ప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి "గాయన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవ శ్శేషోధునాపిసమవస్యతినాస్యపార" మితి,"గుణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యక ఈశిషే స్యే"తి,"నాన్తం గుణానామగుణస్యజగ్ముర్యోగేశ్వరాయేభవపాద్మముఖ్యా" ఇతిచ.

—౧౪॥సూ॥ అరూపవదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్—

ఏవమనన్త పరమకల్యాణ గుణ గణ పరిపూర్ణమపి పరంబ్రహ్మరూపవదేవ భవతి కర్మవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహావదేవ భవతి, స్వభక్తానాంతు పునః పునరవతీర్య సన్నిహితం భవతి, కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన "యదిన సముద్ధరన్తి యతయోహృదికామ జటాదురధిగమోసతాంహృదిగతోస్మృతకణ్ఠ మణిః। అసుతృపయోగినాముభయతోప్యసుఖ"మితి, "నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినే" తిచైవమాదిష్విదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ... ... ✻

స్యాదేతత్ ఆవిర్భావ తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభర్యాదేరివ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే,తథాచ "అన్తరస్మిన్నిమేలోకాఅన్తర్విశ్వమిదంజగత్- బ్రహ్మైవభూతానాంజ్యేష్ఠ" మితి పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యర్థమితి చేన్నేత్యుచ్యతే, ...✻

—※ ౧౫॥సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యమ్ ※—

చశబ్దోఽవధారణే, యథా ప్రకాశో మహాభూత తృతీయ స్తేజోలక్షణస్సర్వత్రా వతిష్ఠమానోఽపిమథనాదినాతత్రతత్రావిర్భవతి తిరోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రహ్మోక్తమన్తర్బహి ర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానమపి భక్తానుగ్రహాది కాఙ్క్షయా తత్ర తత్రా విర్భవతితిరోభవతిచ, నఖల్వావిర్భావాదినాస్యభగవద్రూపస్య పరిచ్ఛేదోభవతి, అతః "అన్తరస్మిన్నిమే లోకా" ఇత్యాది వాక్యానామవైయర్థ్యమేవ. ... ... ※

—※ ౧౬ ॥సూ॥ ఆహచతన్మాత్రమ్ ※—

తత్-వ్యాపకత్వమ్,తదేవతన్మాత్రమ్."నచాన్తర్నబహిర్యస్యన పూర్వంనాపిచాపరమ్। పూర్వాపరంబహిశ్చాన్తర్జగతోయోజగచ్చయ" ఇతితస్య భగవత స్సర్వ వ్యాప కతామేవ భగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యశ్చప్రాహ.... ... ... ※

—※ ౧౭॥సూ॥ దర్శయతిచాథోఽపిస్మర్యతే ※—

"అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థిత" ఇత్యాదిశ్రుతిశ్చై మమేవార్థం దర్శయతి, అథోఽపి-కించ "అథవా బహునైతేన కింజ్ఞానేన తవార్జున। విష్టభ్యాహమిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగదిత్యత్రాయమేవార్థస్స్మర్యతే. ... ... ※

—※ ౧౮॥ సూ॥ అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ ※—

కమ్-ఉదకమ్,యతఏవాస్మాత్సర్వవ్యాపకాత్ప్రకృత్యధిష్ఠాతురీశ్వరాద్వివిధమిదంజగదుత్పద్యతే,అతఏవచాస్యసూర్యకాదివదిత్యుపమోపపద్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్యకోపమాదృశ్యతే "యథైవ సూర్యాత్ప్రభవన్తివారణ పునశ్చతస్మిన్ప్రవిశన్తికాలే। భూతానిభూమౌ స్థిరజఙ్గమాని తథాహరావేవగుణప్రవాహ" ఇత్యాదిషు. ఆది శబ్దేన "భూతానిభూమౌ" వితిభూమ్యుపమాసూచితా.

నన్వీశ్వరస్య నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేస్యాదేవ ప్రత్యక్షత్వమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే. ... ... *

— ౧౯॥సూ॥ ¶అమ్బువదగ్రహణాత్తు నతథాత్వమ్ —

తుశబ్దశ్శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః, కారణత్వేన నియన్తృత్వాదినాచ నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తర్గతస్యామ్బున ఇవ గ్రహణాభావాత్, నతథాత్వమ్- నప్రత్యక్షత్వంభవతి, ప్రకృతితో భగవానభక్తైః దుర్వివేచః ఖల్విత్యభిప్రాయః, భక్తానాం పునరయం సువివేచ ఏవ, తథాచామ్నాయతే "విన్దన్త్యాత్మానమాత్మస్థం మథిత్వాకవయో న్తత" ఇతి. ... *

కేషాం చిదప్రత్యక్ష స్యేశ్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి సర్వత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేఇదంచ గమకం భవతీత్యాహ.

— ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయ సామఞ్జస్యాదేవమ్ —

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వత్రేశ్వరసద్భావేగమకమవివేకినామపిభవతి, కస్మాత్ ? అన్తర్భావాత్- అన్తర్భవతిహీశ్వరో నియన్తృత్వేన జగతి, నహినియన్తృత్వేనేశ్వరే జగత్యన్తర్భూయమానే సత్యచేతనస్యజగతస్సర్గనిరోధ కాలయో వృద్ధి హ్రాసౌ స్యాతామ్, తతశ్చేశ్వరాన్తర్భావాదేవ జగత్యుభయం సమఞ్జసం భవతి, తతశ్చవృద్ధిహ్రాసోభయసామఞ్జస్యాదేవమీశ్వరో నిఖిలజగదన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠత ఇత్యవోచామ. ... ... *

— ౨౧॥సూ॥ దర్శనాచ్చ —

దృశ్యతేచాన్తర్భావాదపీశ్వరాయత్తం వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వజనైః, తస్మాదపీశ్వరాస్తిత్వేతస్యోభయలిఙ్గవత్త్వేచప్రాకృతైరపినవివదితవ్యమ్.౬॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

¶ ఏతచ్చ పరమాత్మనోవ్యాపకత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ.

+౨౧॥ సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వంహి ప్రతిషేధతితతో బ్రవీతిచభూయః

బ్రహ్మస్వరూపం ప్రకృత్యేదముపదిశ్యతే "నైతన్మనో విశతివాగుతచక్షురాత్మా ప్రాణేన్ద్రియాణిచయథానలమర్చిషస్స్వాః। శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూల మర్థోక్తమాహయదృతే ననిషేధ సిద్ధి"రితి. తత్రాద్యవిచికిత్స్యామః, కింమనఆదిభి బ్రహ్మస్వరూపం సర్వథాదుర్జ్ఞేయమ్ ? ఉత కథంచిదేకదేశతో జ్ఞాతుం శక్యమ్ ? ఇతి. తత్రకిం ప్రతిపద్యతే. సర్వథేతి, కుతః ? "నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయ బ్రహ్మాదీనాంచ సూతయే। నిర్గుణాయచతత్త్వాఙ్గమ్యం నాహం వేదాపరేషిచే" తి, తథా "యతో వాచో నివర్తన్తే- అప్రాప్య మనసా సహే" తి, తథా "అథాతఆదేశో నేతి నేతి నహ్యేతస్మాదన్యత్పరమస్తీ" తి, ఆదేశః-బ్రాహ్మణమ్, "అన్యదేవతద్విదితాదథోఅవిదితాదధీ" తి. తథా బాష్కలినాపృష్టస్స బోధ్య ఆచార్యో వచనేనైవ బ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిప్రోవాచేతి శ్రూయతే, "సహోవాచాధీహిభో ఇతి- సహితూష్ణీంబభూవతంహ ద్వితీయేవా తృతీయేవా వచనఉవాచ బ్రూమఃఖలుత్వంనవిజానాసి ఉపశాన్తోయ మాత్మే" తి చేత్యేతాదృశీషు శ్రుతిషు సర్వథైవ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాననిషేధప్రతీతేరిత్యే

ప్రసంగాదనుస్మారితమతో న పౌనరుక్త్యం శఙ్క్యమితిజ్ఞేయమ్. అ॥౬॥

\+ పూర్వాధికరణే పరమాత్మని ప్రాకృతగుణపత్త్వధర్మో నిషేధితః, ఏవముత్తరాధికరణే తస్మిన్మన ఆదిభిస్సాకల్యేనపరిజ్ఞేయత్వరూపధర్మో నిషిధ్యతఇతిదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే= (ప్రకృతైతావత్త్వంహీ)తి= ప్రకృత్య-ప్రకృతంకృత్వా, ప్రస్తుత్యేత్యర్థః, శబ్దః- వేదః. ... ... ❋

"వేదాహమేతం పురుషం మహాన్త" మిత్యాదిశ్రుత్యనురోధేనపరమాత్మస్వరూపస్యైకదేశస్యజ్ఞేయత్వమస్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయ

వం ప్రాప్తే† ప్రతిబ్రూమహే, చిరాతర్థత్వేదేకదేశతః కేషాంచిత్ ప్రశాన్తాత్మనాం మహాత్మనాం మనఆదిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపం పరిజ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సర్వథా దుర్జ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, కుతః? "ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురన్తమనన్తతయా త్వమపి యదన్తరాణ్డనిచయా ననుసావరణాః| ఖ ఇవ రజాంసి వాన్తి వయసా సహ" ఇతి, తథా "గాయన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవ శ్శేషోధునాపి సమవస్యతి నాస్య పార" మితి, తథా "కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్- కుత ఆ జాతా కుత ఇయం విసృష్టిః- అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ" ఇత్యేతాదృశీషు శ్రుతిషు పరబ్రహ్మ స్వరూప తద్గుణానామేకదేశతః పరిజ్ఞానాభ్యుపగమ దర్శనాత్; ఏవమేవ "నమస్తేఽశ్రుత సత్వాయే" త్యాద్యాశ్శ్రుతయో బ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్రయన్తీత్యధ్యవసీయతే, ¶అన్యథా తత్రత్య యచ్ఛబ్దానాం సముద్రఘోషావిశేషః ప్రసజ్యేత, ఏవమ్ "అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి" ఇత్యత్రాపి తత్పూర్వవాక్య పర్యాలోచనయా, తత్ - పరం బ్రహ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభి గృహీతాత్ప్రకృతి వికారాత్ప్రపఞ్చాత్, అన్యత్- వ్యతిరిక్తమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; "గ్రాహ్యమాత్రైస్త్వమగ్రాహ్య" ఇత్యామ్నాయాత్; ఏతదుక్తం భవతి, పరం బ్రహ్మ స్వనియామ్యేషు సర్వప్రపఞ్చేష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్య తద్విలక్షణమేవావతిష్ఠతే, తంయే "మథ్నంతి మథ్నా మనసా దిదృక్షవో గూఢం క్రియార్థైర్మథనేరితాత్మన" ఇత్యుపదిష్టక్రమేణ విచారయన్తిత ఏవ తత్స్వరూప మేకదేశతః కథంచిజ్జానన్తీతి. ఏవం పరమాత్మనః ప్రకృతి వైలక్షణ్య ముపదిశ్య చేతన వైలక్షణ్య ముపదిశ్యతే,

---

తి-(†ప్రతిబ్రూమహ) ఇత్యాదినా= ¶అన్యథా_ బ్రహ్మణస్సర్వథా దుర్జ్ఞేయత్వే, తథా చ పూర్వపక్షిమతే బ్రహ్మణో వాచ్యత్వాభావే నైతచ్ఛాస్త్రమస్యానారమ్భణీయం స్యాదితి భావః. ... ... *

(అకో) ఇతి=అథో- అపిచ, అవిదితాత్ - అతిసూక్ష్మతయా చక్షు రాద్యగృహీతాత్స్వనియామ్యాచ్చేతనవర్గాచ్చ, తదన్యదిత్యనుషజ్య తే, తస్మాత్ పరంబ్రహ్మ, అధి- సర్వోత్కృష్టం భవతీత్యర్థః వర మాన్నతత్రవిప్రతిషేధః. ఏవమ్'' అథాత ఆదేశో నేతినేతీ''త్యత్రపర బ్రహ్మస్వరూపసాకల్యపరిజ్ఞానఏవాదేశో నాస్తీత్యుపదిశ్యతే, ఏవం ''త త్రతూష్ణీం బభూవే'' తి శ్రుతేశ్చ నవిరుధ్యతే, యుతః బాష్కలి నామకేన ఋషిణా పునః, ద్వి, త్రి, వారం పరబ్రహ్మస్వరూపాదికం సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిప్రేత్య బ్రూహీతి పృష్టస్సన్ బోధ్యఆచార్యః పరబ్రహ్మణస్సాకల్యేన పరిజ్ఞేయత్వమఘటమానం ఖల్వితి మత్వా తూ ష్ణీం భూత్వా స్థితః, తదిదముక్తమ్ '' సహతూష్ణీం బభూవే''తి. ఏత దుపరిష్టాదయమేవార్థ శ్శ్రూయతే '' తంహద్వితీయేవా వాచ న ద వాచ బ్రూమః ఖలు త్వం న విజానాసి ఉపశాన్తోయమాత్మే''తి. అస్యా యమాశయః, సర్వేపి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేన న పరిజానన్తి, అతఏకదేశత ఏవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రూమః, తస్మాత్త్వం సాక ల్యేన పరమాత్మ స్వరూపం నవిజానాసి ఖలు, అతస్తూష్ణీంభూతోస్మీ తి. తతశ్చ ప్రకృతస్య '' స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతురహేతు'' రితి పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మణః, ఏతావత్త్వమ్- సాకల్యేనమ నోవాగాదిగోచరత్వమేవ, ఉత్తరత్ర '' నైతన్మనోవిశతీ'' త్యాదినా ప్రతిషేధతి పిప్పలాయన ఆచార్య ఇతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి- య స్మాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయః - పునః, బ్రవీతి '' యహ్యబ్జ నాభచరణైషణయోరుభక్త్యా చేతోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। త స్మిన్ విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథా మలదృశో సవితృప్ర కాశ'' ఇతి భగవతః పరమాత్మన ఏకదేశతః పరిజ్ఞేయత్వమభ్యుపగ మ్యభజనీయత్వం సహోపదిశతీత్యర్థః, చశబ్దేన స్వయంచ భజతీతి దర్శయతి, తస్మా '' నైతన్మన'' ఇత్యాదిషు పరబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషిద్ధ్యతఇతి నిశ్చీయతే.

* "శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మ మూల మధోక్త మాహ యదృతే ననిషేధసిద్ధి" రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థ మాహ,

—౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమాహహి —

యథోక్తా "శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల" మితి శ్రుతిర్హి, తత్- నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరిజ్ఞేయమిత్యాహ. ... ... *

అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తద్భక్తాః పశ్యన్తీత్యాహ.

—౨౪॥ సూ॥ అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ —

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి

ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

* (శబ్దోపీ)తి= విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థస్తు, శబ్దః- వేదః, కర్తా; సతు "నమస్తేఽశ్రుతసత్వాయ- యతోవాచో నివర్తన్త." ఇత్యాదిరూపఇత్యర్థః, యదృతే- యత్పరంబ్రహ్మ వినా, ననిషేధసిద్ధిః- "నైతన్మనోవిశతీ" త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తదాత్మమూలమ్- వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కర్మ; సాకల్యేన ప్రతిపాదయితుమశక్యతయా, అధోక్తమ్_ అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆహ-సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయతీత్యర్థః, తస్మాత్సాకల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిజ్ఞేయమపి "వేదాహమేతంపురుషంమహాన్తమ్- తంత్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి- దేహేన్ద్రియాసుహృదయానిచరన్తియేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్ద్ర" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్యః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ తత్స్వరూపమేకదేశతః పరిజ్ఞేయమితి భావేనోత్తర సూత్రమవతారయతి-(అత)ఇతి=బ్రహ్మస్వరూపస్యసాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వేప్యేకదేశతోజ్ఞాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః. ... ... *

సంరాధనే నిష్పన్నే సత్యేకదేశతో భగవద్రూపం పశ్యన్తి భక్తియో
గినః, సంరాధనమ్, శ్రవణకీర్తన ధ్యానపాదసేవనార్చనాదిలక్షణ
భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? ప్రత్యక్షానుమా
నాభ్యామ్- శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథాచ శ్రుతిః " పశ్యన్తిమే రుచిరా
ణ్యేవసన్తః ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని । రూపాణి దివ్యాని వరప్ర
దాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదన్తి " ఇతి, " తద్విష్ణోః ప
రమం పదగ్ం సదాపశ్యన్తిసూరయః- దివీవచక్షురాతత " మితి, ప
దమ్- స్వరూపమ్, తథా " పరాఞ్చిఖాని వ్యతృణ త్స్వయం భూ
స్తస్మాత్పరాం పశ్యతినాన్తరాత్మన్ । కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమై
క్షదావృత్తచక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్ ॥ కాలేనసోజః పురుషా యుషా
భిః ప్రవృత్తయోగేనవిరూఢబోధః । స్వయంతదన్తర్హృదయేవభాతమ
పశ్యతాపశ్యతయంసపూర్వజ " మిత్యేవంజాతీయకా. స్మృతిస్తావత్
"పశ్యమే పార్థరూపాణి " త్యుపక్రమ్య " పశ్యామిత్వా సర్వతో
నన్తరూపమ్। నాన్తం నమధ్యం నపునస్తవాదింపశ్యామి విశ్వేశ్వరవి
శ్వరూప ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణంచ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమ
న్తమ్ । పశ్యామిత్వాదునిరీక్ష్యం సమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమే
య"మిత్యేవం రూపా. ... ... *

౨౫॥ సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం
ప్రకాశశ్చకర్మణ్యభ్యాసాత్

కాలత్రయేపి ప్రకర్షేణకాశతే విరాజతఇతి ప్రకాశః - పరమాత్మా;
సతు స్వసంరాధనతత్పరమ్, అవైశేష్యమ్- స్వమాహాత్మ్యపి శేషానా
విష్కరణం యథాతథా, వాత్సల్యాత్ప్రకాశవదనువర్తతే, యథావా
సావిత్రః ప్రకాశస్సవితారమేవానువర్తతే, ఆదిశబ్దేనదృష్టాన్తాన్తరం
సూచయతి, యథావాం గౌర్వత్సమనువర్తతే తద్వచ్చ, కుతః? కర్మ
ణ్యభ్యాసాత్- స్వభక్తలక్షణకర్మణిపునఃపునః ప్రవృత్తిదర్శనాత్

తథాచ దృశ్యతే "సారథ్యపారిషద సేవనసఖ్యదౌత్య వీరాసనాను గమన స్తవనానిశు శ్రీశ్వరా సిగ్ధేషు పాణ్డుషుజగత్ప్రణతించవిష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే" ఇతి, తథా "అహంభ క్తపరాధీనోహ్య స్వతన్త్రఇవద్విజః । సాధుభిర్గ్రస్త హృదయో భక్తైర్భక్తజన ప్రియ" ఇతిచైవమాదిశ్రుతిషు. "సర్వోపేతాచతద్దర్శనా" దిత్యాదావయమర్థస్సూచితోపిహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యతఇతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౨౬॥సూ॥※ అతోనన్తేనతథాహిలిఙ్గమ్ ※—

(అత)ఇతి= తసిల్ సార్వవిభక్తికః, అతః- భక్తవాత్సల్యాది గుణగణ పరిపూర్ణేన, అనన్తేన- అపారమహిమ్నాభగవతా, హేతునా, తేన సహైవాముష్మికాన్ సర్వాభీష్టాన్ ప్రాప్నోతి, తథాహిలిఙ్గమ్- తథాచ శ్రుతిర్భవతి "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ యోవేదనిహితం గుహాయాం పరమేవ్యోమన్- సోశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే" త్యేవం రూపా. ... ... ※

—※ ౨౭॥సూ॥ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ ※—

†అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్దృఢీకరణాయ మతాన్తరే పునర్విప్రతిషేధః ప్రకటీక్రియతే, (~~ఉభయ~~ వ్యపదేశాత్త్వ)ఇతి= "సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛయాకృతనీడౌచవృక్షే" ఇతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజా వీశానీశా-. నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా"

※ ఐహిక సంరక్షణవ్యాజనేనభక్తవాత్సల్యంభగవతి ప్రదర్శ్యా ఆముష్మిక సంరక్షణ వ్యాజనేనాపి తస్మిన్ తదేవ ప్రదర్శయతి- (అతోఽనన్తేనే)తి. ... ... ※

† ఏవం వేదాన్తసిద్ధేసిద్ధాన్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం వేదాన్తాదిసర్వశాస్త్రవిరుద్ధపరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరసూత్రమవతారయతి-(అత్రైవ)మితి. ... ... ※

నితి, ‘‘ తతస్తుతం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానో విరుద్ధధర్మిణో
స్తాత్స్థితయో రేకధర్మిణీ’’ త్యేవమాదిశ్రుతిషు కర్మఫలాశనాశ
న, కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వా, నీశత్వేశత్వ, ప్రకృతి వశ్యత్వావశ్య
త్వ, సకళత్వ నిష్కళత్వ, ధ్యాతృత్వ ధ్యేయత్వా, శ్రితత్వా
శ్రయత్వ, శరీరత్వ శరీరిత్వ, నియామ్యత్వ నియన్తృత్వ, గన్తృత్వ గ
మ్యత్వ, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధోభయవిధ ధర్మ వ్యపదే
శాదేవ జీవేశ్వరయో స్స్వాభావిక ఏవ భేద ఇత్యధ్యవసితః, నత్వ
భేదః, సతు ‘‘ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహనానేవ పశ్యతి
మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే’’ త్యేవమాదిశ్రుతీనాంతా
త్పర్య మజానతామహికుణ్డలవద్భ్రమవశాజ్జీవేశ్వరయోః ప్రతీయతే,
యథా కుణ్డలాకారేణసంవిశ్యస్వపన్తమహిం భ్రాన్త్యారజ్జుం మన్యతే,
తద్వన్మిథో విరుద్ధధర్మశీలయోర్జీవేశ్వరయోస్స్వభావత స్సత్యపిభే
దే ఽనాది పాపకర్మవాసనయా జీవే పరమాత్మాభేదభ్రమాదనర్థం
ప్రాప్నువన్తి జీవేశ్వరాభేదవాదిన ఇత్యర్థః, యదేవేహ తదముత్ర
యదముత్రతదన్విహ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహనానేవపశ్య
తి- మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే’’ త్యస్యాః కఠ
వల్ల్యాస్త్విదమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషులోకేషుపరంబ్రహ్మసర్వజీవా
న్తర్యామితయా ఏకరూపేణైవాస్తి, నతునానా, ఏవం సతియస్తా
వత్ బ్రహ్మరుద్రాది నిఖిలజీవేషుపరం బ్రహ్మనానేవపశ్యతి సతు మృ
త్యోర్మృత్యుమాప్నోతి- మరణానన్తరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః
పునర్జన్మ మరణదుఃఖ పరమ్పరాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, తదుక్తమ్
‘‘ మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోఽనన్తరంమృతిః । ఘటీయన్త్రవదశ్రా
న్త సంసారఃపాపినాం ధ్రువ ’’ ఇతి. తస్మాదిదం పరంబ్రహ్మ సర్వే
షు జీవేషు లోకేషుచ నానానాస్తి, కించన- కించిదపి, నైవ నానా
విధం భవతి, కింతు సర్వత్రైకవిధమేవభవతి, జీవాస్తు తద్భిన్నా

ఏవభవన్తీతి, మనసా ద్రష్టవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి,నహ్యత్ర జీవేశ్వరయో రభేదప్రసక్తిరస్తి- అతఏవో్తరోత్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యు పగమశ్శ్రూయతే "అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతీ" త్యాదౌ.*అతః "అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా" మితి సూక్తమ్. ... ... *

—※ ౨౮॥సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ ※—

"ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్య" మిత్యస్మిన్సూత్రే భక్తవాత్స ల్యాది గుణగణ ప్రకటనాయ భగవతః ప్రకాశ దృష్టాన్త ఉక్తః, స మ్ప్రతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాన్తమాహ (ప్రకాశాశ్రయవ)దితి=యథాప్రకాశః- సౌరో మయూఖః, స్వాశ్ర యం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యావతిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తోఽపి తం భగవన్తం పరమాత్మానమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి యావత్; కుతః పునరిదమవగమ్యతే? తేజస్త్వాత్- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కౌస్తు భాఖ్య భగవత్తేజో రూపత్వాదిత్యర్థః, తథాచ శ్రూయతే ¶"కౌ స్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజ" ఇతి. *

—※ ౨౯॥సూ॥ పూర్వవద్వా ※—

వా శబ్దోఽవధారణే, యథాపూర్వమ్" అంశో నానావ్యప దేశా" దిత్యత్ర జీవానాం సామాన్యతః పరమాత్మాంశత్వం స్వస్వా మిదృష్టాన్తేన స్పష్టీకృత్య భగవదాశ్రితత్వ ముక్తమ్, తద్వ దేవేహాఽపి

---

* పూర్వసూత్రోపోద్బలకత్వాదస్యసూత్రస్య పూర్వసూత్రే ప్రైకార్థ్యం ద్యోతయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి= పూర్వసూచితంజీవేశ్వరయోరాశ్రయాశ్రయిభావప్రపఞ్చనార్థకము త్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)దితి. *

¶(కౌస్తుభవ్యపదేశేన)ఇతి=కౌస్తుభాభరణస్యసదాభగవదాశ్రిత త్వం యుక్తమితిభావః. ... ... *

ప్రకాశ దృష్టాన్తేన భక్తానాం సామాన్యతోఽనవరతం భగవదాశ్రితత్వం స్పష్టీకృతమితి నిశ్చేతవ్యమ్, ఏతదుక్తం భవతి, భగవద్భక్తానాం జీవత్వావిశేషాత్పరమాత్మాంశత్వ రూపసమ్బన్ధేన తదాశ్రితత్వే సిద్ధేపి తేషాం తద్భక్తిమత్త్వరూప సమ్బన్ధేన విశేషతో భగవదాశ్రితత్వమిహ స్పష్టీక్రియత ఇతి. తతశ్చానవరతం మహత్తమైరాశ్రితస్య సర్వైరాశ్రయణీయత్వాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమితి జ్ఞేయమ్.

—※ ౩౦॥ సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ ※—

అపిచ ముముక్షూణా ముపాస్యం పరతత్త్వం శ్రీ నారాయణాఖ్యమేవ భవితు మర్హతి, నాన్యత్; తత్ర కస్య హేతోః? ప్రతిషేధాత్- ప్రతిషేధతి హి " మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనంజయే " తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్మాన్నారాయణాఖ్యాదన్యత్పరతత్త్వమితి. చశబ్దేన పురస్తాత్ " విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ " విత్యస్మిన్ సూత్రే చేదం నిర్ణీతమితి స్మారయతి, తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమ్. ... ※

—※ ౩౧॥సూ॥ పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః ※—

అపిచ నారాయణ ఏవ పరతత్త్వం భవితుమర్హతి, కుతః? అతో వక్ష్యమాణేభ్య స్సేతూన్మానసమ్బన్ధ భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణో వ్యపదేశశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తథాచ సేతువ్యపదేశా దున్మానవ్యపదేశాత్సమ్బన్ధవ్యపదేశాచ్చేత్యర్థః, "ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వభూతపాల ఏష సేతు ర్విధరణ ఏషాం లోకానా మసమ్భేదాయే " తి, " అథ య ఆత్మా స సేతు ర్విధృతి " రిత్యాత్మశబ్దాభిహితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో భవతి, తథా "జ్యాయాన్ పృథివ్యా జ్జ్యాయానన్తరిక్షా జ్జ్యాయాన్ దివో జ్యాయానేభ్యో లోకేభ్య " ఇతి భగవత ఉన్మాన వ్యపదేశో భవతి, ఉన్మానత్వమ్- ఉద్గత పరిమాణత్వమ్, దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛేద్యత్వమితి

యావత్; తథా " స్వకృత పురేష్వమీష్వబహిర న్తర సంవరణం త వపురుషం వద న్త్యఖిల శక్తిధృతోంశ కృత " మితి తస్య భగవతస్స ర్వజీవాంశిత్వ లక్షణసమ్బన్ధవ్యపదేశో భవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణో భవతి, భిద్య న్తే- విభజ్య న్తే, జీవాఅనేనేతి భేదః, పరమాత్మా సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కర్తేతి వ్యపదేశో భవతీతి యావత్; సతు "నామరూప క్రియాధ త్తే సకమాకర్మ కగ పరః-స ర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వా భివద న్యదా స్త " ఇ త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యో హేతుభ్యః పరమపురు షశ్శ్రీ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిత్యధ్యవసీయతే.

నను సేతుశబ్దో జలసా న్తత్యవిచ్ఛేదకే మృచ్ఛిలాది ప్రచయే ప్రసి ద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉ త్తరంపఠతి.

—※ ౩౨ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, సామాన్యమ్- సాధర్మ్యమ్, సా దృశ్యమ్; భగవతోఽ ధర్మివ్యసా న్తత్య విచ్ఛేదకత్వేన సద్ధర్మ మ ర్యాదాకర త్వేనచ సేతుసాదృశ్యా త్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన స్సేతుశబ్దవ్యపదేశోఽ ధర్మివ్య సా న్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధర్మమర్యా దాకరత్వాది బుద్ధ్యుత్పాదనార్థ ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయ ముపపద్యతే, యథా " పాదో మహీయం స్వకృతైవయస్య"త్య త్ర భగవత్పాదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యుత్పాదనార్థం మహ్యాం భగవ త్పాదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. ... ... ※

—※ ౩౩॥ సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ※—

యద్యపి దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతస్సర్వత్రావస్థానం భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాసనో భవితుమర్హతి, తత్ర విశేషత ఆవిర్భావాదిత్యాశయః, ఇహస్థాన విశేషశబ్దేన చలాచల లక్షణ విగ్రహవిశేషో వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లశబ్దేన భాగవతోవివక్ష్యన్తే, అచలశబ్దేనతు సాలగ్రామాదికం వివక్షితమితి జ్ఞేయమ్. ప్రకాశాదివదితి సర్వత్రావస్థితస్య క్వచిత్క్వచిదత్యన్తం సుఖోపాస్యత్వే దృష్టాన్తః, యథా ప్రకాశో మహాభూతతృతీయం తేజస్సర్వగతమప్యరణి లక్షణకాష్ఠ విశేషయోగా దావిర్భూతం సత్సుఖోపాసనం భవతి, యథావా సర్వగతమపి మహాభూతద్వితీయ మమ్భోవాపీ కూప నద్యాది ష్వావిర్భూతం సత్సుఖసేవ్యం భవతి తద్వత్. ... ... *

—✱ ౩౮॥ సూ॥ ఉపపత్తేశ్చ ✱—

ఇతశ్చైతస్మిన్ స్థానవిశేషేఽయం భగవాన్ సుఖ సంరాధనోవగమ్యతే, యత స్తత్రైవాయం పరమాత్మా స్వల్పేనాపి సమ్భారేణ సమారాద్ధుముపపద్యతే, తథాచామ్నాయతే "భక్త్యాచయథాలబ్ధై ర్హృదిభావేన చైవహీ" తి, "పరిజనానురాగ విరచిత శబళ సంశబ్ద సలిల కుసుమ సిత కిసలయ తులసీ దూర్వాఙ్కురై రపి సమ్భృతయా సపర్యయా కిల పరమ పరితుష్యసీ" తిచ. తస్మాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షూపాస్యః. ... ... *

—✱ ౩౫॥ సూ॥ తథాన్యప్రతిషేధాత్ ✱—

యథా "మత్తః పరతరం నాన్య త్కిఞ్చిదస్తి ధనంజయే" తి స్మృతి శ్రీ నారాయణాన్నాన్య త్పరతత్త్వమితి ప్రత్యషేధత్, తథైవ "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిద్యస్మాన్నాణీయో నజ్యాయోస్తి కశ్చిత్। వృక్షఇవ స్తబ్ధోదివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణసర్వ" మిత్యేవం జాతీయకా శ్శ్రుతయ శ్శ్రీనారాయణాదన్యన్నపరతత్త్వమితి ప్రతిషేధతి, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యం పర తత్త్వం నారాయణ ఏవేత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—✱ { ౩౬॥ సూ॥ అనేన సర్వగతత్వ మాయామశబ్దాదిభ్యః } ✱—

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, “ ఆయామతో విస్తరతో స్వమానదే హేన లోకత్రయసఙ్గ్రహేణే ” త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య ఆయామశబ్దాదిభ్యశ్చావగతం సర్వగతత్వ మప్యస్మా న్నారాయణా దన్యస్య పరతత్త్వతాం వారయతి, ¶తథాచ పరతత్త్వతయా ముముక్షూపాస్యత్వాచ్ఛ్రీభగవతో నారాయణస్యైక దేశతో జ్ఞేయత్వ మస్తీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౭॥ ప్రతిషేధాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౫॥

—※ ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తేః ※—

† తదేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సర్వస్మాత్పరత్వేన సోఽవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్,అథయదిదం స్వస్వకర్మానుగుణం *సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంజీవై రుపభుజ్యతే;తత్కింకేవలేభ్య స్స్వానుష్ఠిత కర్మభ్యోభవతి ? ఆహోస్విత్ పరబ్ర

¶ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ)ఇతి= పరమాత్మనఃపరతత్త్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతోనారాయణస్యపరతత్త్వత్వముముక్షూపాస్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేధ్యవసితత్వేపీహాభగవదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణాత్తత్రాదరాతిశయంజీవానాముత్పాదయితు మస్మిన్నధికరణేతస్య పరతత్త్వతాదిక మనుస్మారితమితిధ్యేయమ్. అ॥౭॥సూ॥౧౫॥

† పూర్వస్మిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమత్వేన ముముక్షూపాస్యత్వ కథనాదుత్థితస్య సకామోపాస్యత్వం నాస్తీత్యాక్షేపస్యాస్మిన్నధికరణే సమాధ్యభిధానాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవ దేవై రుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవనారకిభిరుపభుజ్యతే- ఆదినాతదుభయవ్యామిశ్రఫలమేవమనుజై రుపభుజ్యతఇతివివేకః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మనానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

హ్మణోఽధిష్ఠితేభ్య స్తేభ్యో భవతీతిసన్దేహే ప్రాప్తే¶ ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాహ- (ఫలమత) ఇతి= అతః - అస్మాత్పరబ్రహ్మణో నారాయణాదధిష్ఠితేభ్య ఏవ కర్మభ్య ఏషా ముపభుజ్యమానం ఫలంభవతి, నతు కర్మణాం స్వాతన్త్ర్యేణ, కుతః? ఉపపత్తేః, శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవహి జీవానాం ధర్మాధర్మాది ఫలాన్యవకల్పయితుం బ్రహ్మాణ్డం విరచయ్య తత్రజీవాన్యథా కర్మ జరాయుజాది తత్తద్దేహైస్సాకం యోజయిత్వా తేషాం తేషాం స్వస్వకర్మానుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛన్ సర్వాధ్యక్షో మహీయత ఇత్యుపపద్యతే, కర్మతు జడతయా స్వాతన్త్ర్యేణ ఫల మవకల్పయితుం నాలమ్, *ఇహ కర్మశబ్దేన తజ్జనితాపూర్వమేవ వివక్ష్యతే, అతః కర్మణో వినాశిత్వేన కాలాన్తర భావి ఫలోత్పత్తికాలే తదసత్త్వం న దోష ఇతి జ్ఞేయమ్, †తతశ్చ కర్మసాపేక్షత్వాత్పరబ్రహ్మణ స్తత్సకాశాదేవ సర్వేషామి

ణోఽధిష్ఠితేభ్యః- పరమాత్మాధిష్ఠితేభ్య ఇత్యర్థః.

¶ నను "కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ ప్రమీయతే। సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణైవాభిపద్యతే॥ తస్మాత్సమ్పూజయేత్కర్మ" ఇత్యాదౌ కేవలకర్మణాం స్వాతన్త్ర్యేణ ఫలదత్వ శ్రవణాత్కేవల కర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాది లక్షణం ఫలంభవతి, తస్మాత్సకామైః పరమాత్మా నోపాస్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్_ లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హి తాన్" ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతిస్మృతిభిః "కర్మణా జాయతే జన్తు" రిత్యాదిశ్రుతేః పరమాత్మాధిష్ఠితకర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాది రూపం ఫలం భవతి, అతో విషయాత్మభిరపి పరమాత్మైవోపాసితవ్య ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి_ (ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాహ) ఇత్యాదినా. *ఇహ-సిద్ధాన్తే. †ఫలకథ

దం తత్తత్కర్మాను గుణ్యేన సుఖ దుఃఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, న త్వతీత కాల వర్తినః పాషాణ కాష్ఠ లోష్టసధర్మణః తత్కర్మణస్త జ్జనితా పూర్వాద్వా స్వాతన్త్ర్యేణ భవతీత్యధ్యవసితమ్.

—※ ౩౮॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ※—

నవయ ముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్మాత్ పరమాత్మనః ఫలం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః " సవా ఏష మహానజ ఆత్మా†న్నాదో వసుదాన " ఇతి.చశబ్దాత్ స్మృతిరపి సూచితా " యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్ " ఇతి.

—※ ౩౯॥సూ॥ ధర్మం ¶ జైమిని రతఏవ ※—

అత్రయద్యపి జైమిని రాచార్యో ఽపూర్వాఖ్యం ధర్మమేవ ఫలదాతారం మన్యతే, కుతః ? అతః- శ్రుతత్వా దేవ హేతోః, శ్రూయతేహి " జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామోయజేత - వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ" ఇత్యాది శ్రుతిషుయాగస్యైవస్వ~~ర్గాదిఫలో~~త్పాదకత్వమ్, కఃపునరసావ పూర్వపదేనావగన్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుచ్యేత, కర్మానుష్ఠానాదవశ్యం భావి ఫలస్య సూక్ష్మా కాచిత్పూర్వావస్థాఽపూర్వపదేనావగమ్యతె, ఈశ్వరస్తు ఫలదఇతినశక్యతేవక్తుమ్, తస్యైకత్వా దేవవిచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వా నుపపత్తేః కర్మాను

నపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తతశ్చే)తి.

† అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, ఆసమన్తా త్ప్రాణిభ్యోదదాతీత్యన్నాదః, వసూని- ద్రవిణాని, దదాతీతితథా

¶ జైమిని గ్రహణేన తత్వనిర్ణయార్థం గురుశిష్య సంవాదో స్మిన్నధికరణే నిరూప్యతఇతిద్యోతయతి.

ష్ఠానవైయర్థ్యాత్ పత్త్యేశ్చ;తస్మాద్ధర్మఏవ ఫలదమితి జైమినేర్మతమ్.
తథాపి తన్మతం స్వస్యానభిమత మిత్యభిప్రేత్య ప్రతిపత్తవ్యం సిద్ధాన్త మాహ. ... ... *

—※౪౧॥సూ॥పూర్వంతుబాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్※—

తుశబ్దేన కేవలాదపూర్వాత్ఫలం భవతీత్యేవ ముపన్యస్తం జైమిని మతమ స్తమితమ్, భగవాన్ బాదరాయణిస్తు, పూర్వమ్-కర్మసాపేక్షత్వేన పూర్వోక్తం పరమాత్మానమేవ, ఫలప్రదం మన్యతే, కుతః? హేతువ్యపదేశాత్-అస్యైవ పరమాత్మనో ధర్మాధర్మకారయితృత్వం వ్యపదిశ్య తత్ఫలహేతుత్వంచ వ్యపదిశతి. "ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే-ఏష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతితం యమేభ్యోలోకేభ్యోఽధోనినీషతే" ఇత్యాదిశ్రుతిః.*తస్మాదపూర్వస్యాప్యుద్బోధకాద్భగవతో నారాయణాత్తత్తజ్జీవానాం తత్తదపూర్వానుగుణ్యేన ఫలం భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్,"వాయుమేవ స్వేన భాగధేయే నోపధావతి సఏవైనం భూతింగమయతీ" త్యాదిష్వపి వాయ్వన్తర్యామి తయాస్థితస్య పరమాత్మనఏవ ఫలదత్వ మధ్యవసీయతే, "యోవాయౌ తిష్ఠ"న్నిత్యారభ్య "వాయుమన్తరోయమయతీ" తి, "లభతేచ తతఃకామాన్మయైవ విహితాన్హితా" నిత్యాది శ్రుతి స్మృతి ష్వేతదర్థా

*సిద్ధాన్తముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= ఏతేన "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామోయజేత" ఇత్యత్ర జ్యోతిష్టోమస్య తజ్జనితాపూర్వస్యవా పరమాత్మాధిష్ఠానేనైవ స్వర్గాది ఫలదత్వమితి వ్యాఖ్యాతమ్. "వాయుమేవస్వేన భాగధేయేనోపధావతీ" త్యాద్యర్థవాదేషు వాయ్వాదేస్స్వాతన్త్ర్యేణ భూత్యాది ఫలదత్వం ప్రతీయత ఇత్యాశఙ్క్యాహ- (వాయుమేవ)ఇతి= పరమాత్మన ఏకత్వేన కథం నానాకర్మఫలదత్వమితినశఙ్క్యమిత్యాహ-(అపిచే)తి= ఏతత్పాదార్థముప

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనోవిచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వ ముపపద్యతే, ¶తస్మాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సర్వోత్తమశ్శ్రీహరిరేవసర్వైస్సమ్భజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. ... ... *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౪॥

సంహరతి ¶(తస్మా) దితి= సర్వైః - స్వభోగార్థిభిరపవర్గార్థిభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృ తీ యా ధ్యా య స్య
ద్వితీయః పాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.
ద్వితీయ పాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౪౦॥

 శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య, తృతీయః పాదః.

౧॥సూ॥సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్

¶ తదేవం తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే జీవానాం భగవదుపాసిసిషోత్పత్త్యర్థం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప తత్సంసరణం నిరూప్య భజనీయ గుణాలయస్య శ్రీభగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యమహిమోపవర్ణితః, అథాస్మిన్ తృతీయ పాదే శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం విద్యామాహాత్మ్యం తద్గుణోప సంహారానుపసంహారౌ భగవ దవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగా దాగతంచేత్యేతదర్థజాతం ప్రపఞ్చ్యతే;† తత్రాదౌ భగవద్భజనప్రకార పరిజ్ఞానాయతత

శ్రీమద్భాగవతశ్రుత్యా భక్తిస్స్యాన్మే రఘూత్తమే।
అసఙ్ఖ్యేయావతారేస్మిన్నానన్దాదిగుణార్ణవే॥

¶ పూర్వస్మిన్పాదే భగవ దుపాసిషో త్పాదనార్థంజీవానాం స్వప్నాద్యవస్థా నుభవ రూప సంసృతి నిరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వంనిర్ధార్య తద్గోచరోపాసనస్వరూపాదేరస్మిన్ పాదేనిర్ధార్యమాణత్వాత్పూర్వపాదేనాస్య విషయి విషయిభావ రూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వక మేతత్పాదార్థమాహ-(తదేవ) మిత్యాదినా= విద్యామాహాత్మ్యమ్- భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యేతదుభయ ప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాసనవిషయకత్వా దస్యపాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్.†భగవద్భక్తిరూపాదిపరిజ్ఞానార్థ మధ్యేతవ్య వేదాన్తం విషయీకృత్యాస్యాధికరణస్య విశయమాహ (తత్రాదౌ) వితి= తత్ర=అస్మిన్పాదే.

త్తచ్ఛాఖాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాన్తా అధ్యేతవ్యాః? ఆహోస్విత్సర్వ వేదాన్త ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర మధ్యేతవ్యమ్? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాన్తేషు భగవ ద్భజన ప్రకారో పపాదనేన తదవగతి సమ్భవా న్నానావిధ శాఖాగత వేదాన్తాఏవ తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభిరధ్యేతవ్యా ఇత్యేవంప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవేదాన్తప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమేవ భగవ ద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్యాదరేణాధ్యేతవ్యమ్, సర్వ వేదాన్తాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢార్థా స్స్ఫుటతయా ప్రతీయన్తే౽స్మిన్నితి సర్వవేదాన్తప్రత్యయమ్, "సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యత" ఇత్యామననాత్; కుతః? చోదనాద్య విశేషాత్ "నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహోరసికాభువిభావుకా" ఇతి, "యథాహరౌభగవతినృణాం భక్తిర్భవిష్యతి।స వార్త్మన్యఖిలాధార ఇతి సఙ్కల్ప్యవర్ణయే" తి, "శ్రీమద్భాగవతం పురాణ మమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే। యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితంనైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్ విచారణపరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర" ఇతిచ సర్వవేదాన్తసారాదిమధ్యాపసానేషు పునఃపున ర్భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థం తదధ్యయనచోదనా ద్యవిశేషశ్శ్రూయతే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సర్వవేదాన్త సారస్యార్థ విచారణ చోదనామపి సూచయతి, తదిదముక్తమ్ "విచారణ పరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర" ఇతి. నహినానావిధ వేదాన్తేషు భగవద్భజన ప్రకారస్స్పష్టతయాదృశ్యతే, అతఏవ "అతోమహా భాగ భవా నమోఘ దృక్శుచిశ్రవా స్సత్య రతో ధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్త యేసమాధినానుస్మర యద్విచేష్టిత" మి

త్యాది శ్రీనారదోపదేశతస్సర్వేషాం జీవానాం భగవద్భజనానుష్ఠాన ప్రకారసమ్యక్ప్రదర్శనార్థం శ్రీభగవతా బాదరాయణేన కృతశ్రీమద్భాగవతశాస్త్రారమ్భ ఉపపన్నో భవతి, అపిచ శ్రీమద్భాగవతమేవ ఖలు ప్రోజ్ఝితకైతవం సర్వవేదాన్త నిగూఢార్థ రూపభగవద్భజనంప్రకాశయతీతి "ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోత్ర పరమ" ఇత్యాదావామ్నాయతే,*తస్మాత్సర్వవేదాన్తప్రత్యయరూపం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్రమేవభగవద్భజన ప్రకారపరిజ్ఞానార్థిభిః ప్రాధాన్యేనాధ్యేతవ్య మితినిశ్చీయతే. ... ... *

—※ అ॥సూ॥ భేదాన్నేతిచేన్నైకస్యామపి. ※—

స్యాదేతదన్యేషు వేదాన్తేషు వైశ్వానరవిద్యా,దహరవిద్యా,శాణ్డిల్య విద్యా,ప్రతర్దన విద్యా, ప్రాణవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం భూయాన్ విద్యాభేదో దృశ్యతే, సపునరస్యా మేకస్యాం సాత్వతసంహితాయా మవగన్తుంనశక్యతఇతి¶చేత్తన్న; ఏకస్యామపిసాత్వతసంహితాయా మధీతాయాం తాస్సర్వా అపి విద్యాస్తత్సాధ్యాభగవద్భక్తిరన్యాఅపిచాణిమాద్యాబహ్వ్యోవిద్యాఽవగతాభవన్తి,అస్యాస్సర్వవేదాన్తసారత్వాత్; "ఉదరముపాసతేయ ఋషివర్త్మసు కూర్పదృశః పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయోదహర" మిత్యేవంజాతీయ కేషుప్రకరణేషు తత్రతత్రవైశ్వానరవిద్యాదికాస్సర్వా అపి విద్యాహ్యావగమ్యన్తే,శ్రీమద్భాగవతస్యసాత్వతసంహితాత్వంచ "అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే । లోకస్యాజానతోవ్యాసశ్చక్రే

* ఫలంకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

¶ "ఉద్ధవస్యచ సంవాదోవాసుదేవస్యచాద్భుతః । యత్రాత్మవిద్యాహ్యఖిలాః ప్రోక్తాః కర్మనికృన్తనా" ఇత్యాదినా శ్రీమద్భాగవతస్య సర్వవిద్యామయత్వం సిద్ధమితి భావేన పరిహార భాగం వివదయతి-(తన్నే)త్యాదినా. ... ... *

సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోక మోహ భయాపహే ॥" త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనర్థోపశమమ్- సంసారని బర్హణమ్, చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవా నిత్యర్థః, తాం విశినష్టి- (యస్యా)మితి. *

అధికారితోప్యస్యాశ్శ్రైష్ఠ్య మాహ.

—*{ ౩॥సూ॥ స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేనహిసమాచా రేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః }*—

యథా, స్వాధ్యాయస్య- "అగ్నిమీళే పురోహిత" మిత్యేవం జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, "నైత దచీర్ణ వ్రతోఽధీయీత" ఇతివ్రతనియమోపేతస్యాధికారస్య ప్రదర్శితత్వాత్, త థైవాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య, తథాత్వేన-స్వాధ్యాయ రూపత్వే న, అస్యాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషత శ్శ్రద్ధాది సద్గుణ సమ్పన్న ఏవాధికృతో భవితుమర్హతి, కుతః? అధికారాత్- "నైతత్ఖలాయో పదిశేన్నావినీతాయకర్హిచి" దిత్యారభ్య "శ్రద్ధధానాయ భక్తా య వినీతాయా నసూయవే । భూతేషుకృత మైత్రా~~య~~ శుశ్రూషాభి రతాయచ ॥ బహిర్జాత విరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే । ని ర్మత్సరాయశుచయే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ" ఇతి శ్రద్ధా దిస ద్గుణోపేతస్యైవాధికారో పదేశాదిత్యర్థః, సవవచ్చతన్నియ మ ఇతి § నిదర్శనాన్తరనిర్దేశః, యథావాబృహస్పతిసవనామకయాగా నుష్ఠానరూపవ్రతోపేతస్య పురోధాయాం నియమేనాధికృతస్స్యాత్, తథాచశ్రూయతే "బృహస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాంగ చ్ఛేయమితి- సఏతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్తేనాయజత

§ (నిదర్శనాన్తరనిర్దేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయదృష్టాన్తస్యా దావుక్తత్వాత్సవస్య దృష్టాన్తాన్తరత్వమితిజ్ఞేయమ్ ... *

తతో వై దేవానాం పురోధామగచ్ఛత్ — యః పురోధా కామస్స్యా
త్ "సబృహస్పతి సవేనయజేత — పురోధామేవగచ్ఛతీ"తి. పురోధామ్-
పౌరోహిత్యమ్, తదధికారమితి యావత్; తద్వదేవ తస్మిన్ సర్వవే
దాన్తసారాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషత శ్శ్రద్ధాది సద్గుణోపేతఏ
వాధికృతస్స్యాదితి నియమః, బృహస్పతి సవస్య పౌరోహిత్య వ్రత
త్వంచ "పౌరోహిత్య వ్రతం చక్రే పరమేణ సమాధినే" త్యత్ర ద్ర
ష్టవ్యమ్, హిశబ్దో నిశ్చయార్థకః. ... ... *

—※ ౪॥సూ॥ దర్శయతిచ. ※—

అపిచ "అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లో
కస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూ
యమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంస శ్శోక
మోహభయాపహా ॥ ససంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ
జమ్। శుకమధ్యాపయామాస+నివృత్తినిరతంముని" మిత్యాది శ్రుతి
స్సర్వ వేదాన్తసారాధ్యయనస్య నివృత్తి ధర్మాఙ్గకత్వం దర్శయతి,
తస్మాత్సర్వ వేదాన్త సారాధ్యయనాధికారీ నివృత్తి ధర్మ నిరత
శ్చస్యాదిత్యభిప్రాయః. ... ... *

—※ ౫॥సూ॥ † ఉపసంహారోర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ ※—

+ "నివృత్తినిరతం ముని" మిత్యాది శ్రుతిరిత్యత్రాదినా "య
తోహమిద మధ్యగామ్ ॥ హిత్వాస్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బా
దరాయణః। మహ్యంపుత్రాయశాన్తాయపరంగుహ్యమిదంజగౌ" ఇతిశ్రు
తిర్యథోక్తాధ్యయనస్యోపశాన్త్యఙ్గకత్వంచ దర్శయతీతి సూచయతి.
ఏతేన పూర్వోత్తర కాణ్డతశ్చ సర్వవేదాన్తసారస్యశ్రైష్ఠ్యముక్తమ్.

† "సర్వవేదేతిహాసానాంసారంసవ్యాసస్సముద్ధృతమ్"ఇత్యుక్తరీత్యా
సర్వశ్రుత్యాది తాత్పర్యార్థావగమకత్వాచ్చ తస్యశ్రైష్ఠ్యమిత్యా
హ- (ఉప సంహార)ఇతి. ... ... *

ఇతశ్చాస్యశ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి, యతః అర్థతస్సర్వశ్రుతిస్మృతిసమానే, చకారాత్ కైశ్చిదర్థై స్తతోఽప్యధికతమే ఏకస్మిన్నేవాస్మిన్ సర్వవేదాన్త సారే సర్వశ్రుత్యాది చోదితానాం ధర్మాణాం భగవదుపాసనానాంచోప సంహారోదృశ్యతే, ఉపసంహారః-ఉపపాదనార్థ మాకర్షణమ్, కుతః ? అర్థాభేదాత్_ తేషాంసర్వశ్రుత్యాదీనాం సర్వవేదాన్త సారస్యచార్థైక్యాత్, తర్హి కథమస్యశ్రైష్ఠ్యమితిచేత్తాదృశశ్రుత్యాదిభ్యోఽపిస్ఫుటతయాచిదచిదీశ్వరస్వరూపయాథాత్మ్యావభోధకత్వాదస్యశ్రైష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. అపిచాస్యావిధిశేషవచ్ఛ్రైష్ఠ్యంభవతి, యథావావిధిశేషాణామ్-విధ్యుక్తానామగ్నిష్టోమాదిరూపప్రకృతి ధర్మాణాంతతోఽవిశేషధర్మాణాంచ,తద్వికృతరూపే¶ద్విరాత్రాదావుపసంహారోదృశ్యతే, అత్రద్విరాత్రాదేరగ్నిష్టోమతోఽప్యధిక ధర్మానుష్ఠానేనాధికఫల ప్రదత్వాచ్ఛ్రైష్ఠ్యంభవతి తద్వత్; నిఖిల వేదాన్తేభ్య స్స్ఫుటతయాఽధికతయాంచభగవన్మహిమాది ప్రకాశకత్వాత్సర్వవేదాన్త సారస్య శ్రైష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. ... ... *

—✻ ౬ ॥ సూ॥ అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ✻—

అథాపి స్యాదస్య సర్వ వేదాన్త సారస్య "ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మిత" మితిపురాణశబ్దవ్యపదేశాద్వేదాన్తేభ్యోస్యాన్యథాత్వ మితిచేన్నైష దోషః, కుతః ? అవిశేషాత్.

¶ అథోచ్యేతద్విరాత్రాదేరహీనత్వేనాహీనాత్మక ద్వాదశాహప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్వగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; "తిస్ర ఏవ సాహ్నస్యోపసదో ద్వాదశాహీనస్య" త్యాదావగ్నిష్టోమతో ద్విరాత్రాదేరహీనస్యోపసదాధిక్యోపదేశలింగా ద్ద్విరాత్రాదే స్తద్వికృతిత్వం సిద్ధమ్, ద్వాదశ రాత్రస్యాగ్నిష్టోమ వికృతిత్వాద్ద్వాదశ రాత్రవికృతేర్ద్విరాత్రాదేరప్యగ్నిష్టోమవికృతిత్వం సిద్ధమితి వా జ్ఞేయమ్.

అస్య సర్వవేదాన్త సారస్య నిఖిల నిగమ కదమ్బసమానత్వాన్నిగమస్యైవ పురాణ శబ్దవ్యపదేశోపి భవతీత్యభిప్రాయః, తథాచ "ఇదం వా అగ్రే నైవ కిఞ్చనాసీ" దిత్యాదినిగమస్యాపి "యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్ పురాణాని" తి పురాణశబ్దవ్యపదేశశ్శ్రూయతే, అపి చాస్య సర్వవేదాన్త సారాఖ్యస్య పురాణస్య "కలిమలసంహతికాలనోఖిలేశో హరి రితరత్రనగీయతే హ్యభీక్ష్ణమ్। ఇహతు పునర్భగవానశేషమూర్తిః పరిపఠితోనుపదం కథాప్రసఙ్గై" రిత్యాద్యామ్నాయేషు సర్వవేదాన్తేతిహాసపురాణాదిభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యమేవదృశ్యతే,తస్మాత్పురాణ శబ్దేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య నైవాన్యథాత్వమ్.

—※ ౭॥ సూ॥ నవాప్రకరణ భేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ ※—

† అపిచ నైవాత్ర వివదితవ్యమస్య సర్వవేదాన్తసారస్య "దశాష్టాశ్రీభాగవత" మితి పురాణాన్తర్గణనేన, కస్మాత్ ? ప్రకరణభేదాత్- నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫల" మితి "సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సమ్యక్సముద్ధృత" మితి "భవ భయ మపహన్తుం జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమ కృదుపజహ్రే భృఙ్గవ ద్వేదసార" మితి చైవమాదిప్రకరణేఽస్య సర్వవేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వేన సర్వపురాణ భేద సూచనా దిత్యర్థః, కిం తర్హ్యస్య పురాణాన్తర్గణనమాసీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మాది పురాణేభ్యోధికతయాస్మిన్ సర్వవేదాన్త సారే పురాణ లక్షణ సద్భావాత్ "సర్గోస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తీరక్షాన్తరాణిచ। వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతు రపాశ్రయః॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదోవిదు" రితి తాని లక్షణాని ప్రదర్శ్యాస్య "దశాష్టాశ్రీభాగవత" మితి పురాణాన్త

---

† "దశాష్టాశ్రీభాగవత" మితి పురాణాన్తర్గణనేనాస్య-సర్వవేదాన్తసారస్య- అత్ర వేదాన్తత్వ విషయే, నవివదితవ్య మితియోజనీయమ్- ... ... ※

ర్గణనమాసీత్, తస్మాదేవాస్య వేదాన్తత్వే వివిదితవ్యమ్; అపిచాస్య పరోవరీయస్త్వాదివచ్చ సర్వేభ్యో వేదాన్తేభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్, యథా " సఏష పరోవరీయానుద్గీథ స్సఏషోనన్త " ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట పరోవరీయస్త్వాదిగుణ విశిష్టోద్గీథాఖ్యస్య ప్రణవస్య సర్వవేదార్థోపబృంహితత్వాత్సర్వేభ్యోవేదేభ్యశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగమ్యతే, తద్వదేవ సర్వవేదాన్తార్థోపబృంహితత్వా దస్యసర్వవేదాన్తతశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్. ... ... *

—※ ౮॥ సూ॥ సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తితుతదపి ※—

తుశబ్దోఽవధారణే, స్యాదేతత్ " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే " త్యాదివేదాన్తేషు పరమాత్మస్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యుక్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే " త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముప దిశ్యతే, తత్సర్వ మప్యస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే తతోపిస్ఫుటతరం సమ్యగుపపాదిత మస్త్యేవ, తథైవామ్నాయతే " సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయః । అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశా " మితి , " ఏకస్త్వమాత్మా పురుషః పురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనన్త ఆద్యః। నిత్యోఽక్షరోఽజస్ర సుఖోనిరంజనః పూర్ణోఽద్వయో ముక్త ఉపాధితోఽమృతః"ఇతి.నహీతర వేదాన్తేషుసర్వవేదాన్త సార ఇవ సర్వత్ర స్ఫుటతయాశ్రీనారాయణస్యైవ పారమ్యోపాస్యత్వ నిర్ధారణ ముప లభ్యతే, తస్మాదస్యాస్యైవ సర్వ వేదాన్త తశ్శ్రేష్ఠ్యమ్. ... ... *

—※ ౯॥ సూ॥ ¶వ్యాప్తేశ్చ సమంజసమ్ ※—

సర్వశ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణ తాత్పర్యార్థేషు బోధక

¶ఉక్తం సర్వవేదాన్త సారస్యశ్రేష్ఠ్యంనకదాపి సన్దేగ్ధవ్య మిత్యాశయేనాహ (వ్యాప్తేశ్చే)తి. ... ... *

ణ్వేన వ్యాప్తత్వా చ్చాస్య సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వం సమంజస మితి నిశ్చీయతే. ... ... *

—✻ ౧౦॥ సూ॥ సర్వాభేదా దన్యత్రే మే ✻—

సర్వాప్రకరణ భేదాదిత్యస్మా త్సూత్రాన్నజహాను వర్తతే, ఇమేతు పునశ్శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రేణ వివిచ్యోపదిష్టాభగవద్ధర్మా దయః, అన్యత్ర - ఇతర వేదాన్తేషు, న- ఏవమవగన్తుం నశక్యేరన్, కుతః ? సర్వాభేదాత్- సర్వేషామేషాం భగవ ద్ధర్మాదీనాం తత్ర వివిచ్యానుపపాదనాదిత్యర్థః, ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం మాత్స్యే "అమ్బరీష శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు । పఠస్వ సుముఖే నాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమ్ ॥ యదిహాస్తినచాన్యత్ర యన్నేహాస్తి నకుత్రచిత్ । తస్మాచ్ఛ్రీసర్వవేదాన్త సారం శ్రేష్ఠతమం స్మృత" మితి. *ఇదముపలక్షణమ్, సర్వవేదాన్త సారోపక్రమోపసంహారయోః "సత్యం పరంధీమహీ" త్యాదినాగాయత్ర్యర్థోప బృహ్మితత్వ సూచనేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యా రూపత్వమపి ద్రష్టవ్యమ్, తస్మా చ్ఛ్రీభాగవతస్యైవ సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం సమంజసమ్. అత స్తదేవ భగవ ద్భజన పరిజ్ఞానార్థిభిః ప్రాధాన్యే నాధ్యేతవ్యమితి నిశ్చితమ్. ... ... *

౧॥ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

---

* గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యారూపత్వాచ్చ సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యమిత్యాహ (ఇదముపలక్షణ) మితి=సర్వవేదాన్తసారోపక్రమోప సంహారయోః- సర్వ వేదాన్తసారాద్యన్తమజ్గళ గ్రన్థయోరిత్యర్థః. అ॥౧॥సూ॥౧౦॥

ఉత్తరాధికరణే క్రియమాణ గుణోపసంహారాత్మక భగవదుపాసనపరిజ్ఞానస్యైతదధికరణచిన్తితసర్వవేదాన్త సారాధ్యయనోపజీవకత్వాదనేనోపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్ర

—※ ౧౧॥ సూ॥ *ఆనన్దాదయఃప్రధానస్య ※—

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార ప్రతిబోధకత్వేన సర్వవేదాన్తసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రమేవ భగవద్భజనాదిప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభి రధ్యేతవ్యం శ్రోతవ్యం చేత్యుక్తమ్, ఇదానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారో విచార్యతే, "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వా" నిత్యాదౌ "సత్యజ్ఞానా నన్తానన్ద మాత్రైకరసమూర్తయ" ఇత్యాదిషుచ శ్రూయమాణా నన్దాదయో గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేష్వనుపసంహర్తవ్యాః ? ఉతోపసంహర్తవ్యాః ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే†బ్రూమః, ఆనన్దాదయస్సర్వేషు భగవదుపాసనేషూపసంహర్తవ్యాః, పూర్వసూత్రాదభేదాదితీహానువర్తతే, ప్రధానస్య- గుణినో ఆనన్దాది గుణైర్నిరూపణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషూపాసనేషూపాస్యత్వేనభేదాభావాదిత్యర్థః,¶ఉపసంహార-స్సంగ్రహః, అనుక్తానా మానన్దాది భగవద్గుణానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. ... ... *

—※{ ౧౨॥ సూ॥ ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌహి భేదే }※—

మతే-*(ఆనన్దాదయఃప్రధానస్య) ఇతి. ... ... *

+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణ దహరవిద్యాది రూపాయామ్. ... ... *

† సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిషు ప్రోక్తానన్దాది గుణానా ముపసంహారే ప్రయోజనాభావాత్తేషు తేనోప సంహర్తవ్యా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-న బిభేతి కుతశ్చనేతి" త్యాదౌ బ్రహ్మణ్యానన్దాది గుణానుసన్ధానస్య ఫలవిశేష శ్రవణా దానన్దాది గుణాస్తేషూపాసనేషూపసంహర్తవ్యా ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ)ఇత్యాదినా=¶ఉపసంహారపదా

నన్వేవం సత్యానన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య " తస్య ప్రియమేవ శిరః_ మోదో దక్షిణః పక్షః- ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః- ఆనంద ఆత్మా- బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా " త్యామ్నాతాః ప్రియశిర స్త్వాదయోపి ధర్మాస్సర్వేషూపాసనేషూపసంహ్రియేరన్నుత ఉత్తరం ప్రవోచ్ఛతి ? (ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తి) రితి= పరబ్రహ్మ స్వరూపేచిత్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాముపాసనాన్తరేష్వ, ప్రాప్తి-రనుపసంహారఏవ, భవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః? ఉపచయాపచయాహి భేదే- ప్రియశిరస్త్వాది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వే ఆనన్దాది గుణానామివ భేదేభ్యుపగమ్యమానే తత్స్వరూపస్యోపచయాపచయా ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయా- వృద్ధి హ్రాసౌ, ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ "ఆనన్దమయోభ్యాసా" దిత్యత్రావోచామ, తస్మాద్భార్గవ్యాం విద్యాయామామ్నాతానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రాప్తిః, అపితు తస్యామేవేతి వ్యవస్థితిః. ... ... ❋

—❋ ౧౩॥సూ॥ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్ ❋—

ఇతరే పునరానన్దాదయో గుణాస్త్వర్థస్య- గుణిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మన, స్సర్వేషూపాసనేషు సమానత్వాత్తైర్వినా బ్రహ్మ స్వరూప నిరూపణాసమ్భవాచ్చ తేషూపసంహ్రియేరన్.

॥ ఆనన్దాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ ॥౩॥

—❋ ౧౪॥సూ॥†ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్ ❋—

ర్థం కథయన్ తత్సిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి- (ఉపసంహార)ఇతి. అ॥౨॥సూ॥౩॥

† అథోపాస్యే భగవతి సర్వస్మాత్పారమ్య గుణోప సంహారోపదేశస్య ప్రాప్తావసరత్వాదవసరసఙ్గత్యాఽధునాతద్గుణోపసంహారమాహ- (ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావా)దితి.

ఇదమామ్నాయతే "భూతేషు వీరుద్భ్య ఉదుత్తమా యే సరీసృపాస్తేషు సబోధనిష్ఠాః। తతో మనుష్యాః ప్రమథా స్తతోపి గన్ధర్వసిద్ధా విబుధానుగా యే" ఇత్యారభ్య "భవః పరస్సోథ విరిఞ్చివీర్యస్సమత్పరోహం ద్విజదేవ దేవ" ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయః ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహోస్విద్భక్తవత్సల ఏక ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా ఇతి గమ్యన్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వా మ్నానాత్; అతో వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్రపరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యైవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మనః ఆధ్యానాయ తేభ్యో వీరుదాదిభ్య స్తస్య పరత్వంప్రతిపిపాదయిషితమ్, నత్వేషామ్; కుతః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పరత్వేన ప్రతిపాదితే త్వాధ్యానం సర్వేషాం సిద్ధ్యతి, ఆధ్యానమ్-శ్రవణకీర్తనాదిభి స్సమ్యగ్భగవదుపాసనమ్, *"ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః॥ మహతఃపరమవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషఃపరః । పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠా సాపరాగతి" రిత్యత్రాపిచ పరమ పురుషస్యైత దర్థమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతిగమ్యతే.

—※ ౧౫॥ సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ ※—

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్సఙ్గమత్వాయోదాహరతి- (ఇన్ద్రియేభ్య) ఇతి= అర్థాః- శబ్దాదయః, మనఆదిశబ్ద చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాన్యుచ్యన్తే- అవ్యక్తమ్- ప్రకృతిః, తతో జీవః పర ఇతిజ్ఞేయమ్; తతః పురుషః- పరమాత్మాపరాగతిః-ముక్తప్రాప్యఇతియావత్; ఏతదర్థమ్- ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః.

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్మశబ్దాచ్చవీరుదాది ప్రవాహపా
ఠే పరమాత్మనఏవ పరత్వం ప్రతిపాద్యతఇత్యవగమ్యతే, ఆత్మన శ్శ
బ్ద ఆత్మశబ్దః, ఏతత్ప్రకరణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పర
త్వం ప్రతిపాదయతీత్యేతత్ జ్ఞాపకాస్మచ్ఛబ్దఇతియావత్, తథాచాస్మ
చ్ఛబ్దోऽత్ర శ్రూయతే " సమత్వరోऽహంద్విజదేవదేవ " ఇతి.¶అత్రబ
హువ్రీహిణా పరస్మాత్ బ్రహ్మణోऽపి ద్విజ దేవానాం పారమ్య మవగ
మ్యతఇతిచేన్న, భక్తేషువత్సలత్వమేవంభగవదుక్త్యుపపత్తేః; " ద్వి
జదేవదేవ" ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిజ్ఞేయః. ... ... *

3॥ఆధ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—※ ౧౬॥సూ॥ ఆత్మగ్రహీతిరితరవదుత్తరాత్ ※—

¶ " ద్విజదేవదేవ " ఇత్యస్యబహువ్రీహిత్వమాక్షిప్య సమాధ
త్తే=(అత్రే)త్యాదినా. ... ... *

తస్మా దుపాసనా వసరే భగవతి సమస్త చేతనా చేతన
పారమ్య గుణోపసంహార సిద్ధిరేతదధికరణ ఫల మిత్యధికరణం సమా
పనీయమ్. అ॥3॥సూ॥౭॥

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్యుపసంహార్యా ఇత్య
వగమయితుం ప్రోక్తమైవసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆత్మగృ
హీతిరితరవదుత్తరా)దితి. ... ... *

నన్విహశ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్మాధికర
ణేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్కథమిహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ ప
రత్వసంశయః ? అత్రోచ్యతే, ఆత్మశబ్దస్య జీవేపి ప్రసిద్ధత్వాదస్త్యేవే
హాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అత స్తన్నిరాస పూర్వక
ముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసి
ద్ధ్యర్థ మేతదధికరణ మారబ్ధమితి జ్ఞేయమ్. ఆత్మశబ్దస్యజీవేపి ప్రసి
ద్ధత్వాత్తత్పరఇత్యయం పూర్వపక్షస్స్పష్టఏవ. ... *

ఇదమామ్నాయతే “ ఆత్మానిత్యో వ్యయశ్శుద్ధ ఏక క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః । అవిక్రియస్స్వ దృఘ్హేతు ర్వ్యాపకో సఙ్గ్యనావృత” ఇతి: కి మత్రాత్మ శబ్దః పరమాత్మానమాచష్టే? అథవాజీవమ్? ఇతివిశయేసతీ దమాహ- (ఆత్మగ్రహీతి) రితి= ఆత్మా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేనే త్యాత్మగ్రహీతిః, ఆత్మగ్రహణమ్, ఆత్మశబ్దఇతియావత్, తతశ్చ “ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ” ఇత్యత్రాత్మశబ్దఇతరవత్ పరమాత్మానమేవాచష్టే, న తుజీవమ్, యథా “ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానంలక్షణైః పరైః” రిత్యత్ర ఇతరఆత్మశబ్దఃపరమాత్మాన మాచష్టే తద్వత్, కుతః పునరయమితర ఆత్మశబ్దః పరమాత్మ పరఇత్యేవ గమ్యతే? ఉత్తరాత్- “ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ” ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదుష ఏవోత్తరత్ర “ అహం మమేత్యతద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్యజే” దితి మోహప్రయుక్తదేహాత్మభావాదిత్యాగముఖేన “హైమంయథాగ్రావస్వి” త్యారభ్య “ అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభేతే” తిపరబ్రహ్మగతిలాభ శ్రవణాదిత్యర్థః. ... ... *

—※ ౧౭॥సూ॥అన్వయాదితిచేత్స్యాదవధారణాత్ ※—

నన్వత్ర దృష్టాన్తితేతరాత్మ శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః, అధ్యాత్మశబ్దేనతు నపరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి¶ చేద

---

§ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువర్ణమ్, క్షేత్రేషు- స్ఫురత్సువర్ణకేషు, గ్రావసు, శిలామయాకరాఖ్యదేశేషు, యోగైః- ధనునాద్యుపాయైః, క్షేత్రేషు-శరీరేషు, దేహేషు-పరమాత్మశరీర భూతజీవేషు, ఆత్మయోగైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః, నిత్యత్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యర్థః; అధ్యాత్మవిత్-సర్వోత్కృష్టపరమాత్మజ్ఞానీ- క్షేత్ర తజ్జ్ఞ శరీరకత్వేనభగవద్భజనవానితియావత్; వ్యాపకత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞ శఙ్కా-అవ్యయస్యతి-(అన్వయా)దితి.

¶ ఆశ్రయత్వ వ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

త్రోచ్యతే, "ఆత్మానితోఽవ్యయశ్శుద్ధ" ఇత్యత్రాత్మశబ్దస్య పరమాత్మాన్వయఏవ సమంజసస్స్యాత్, కుతః ? అవధారణాత్- "వ్యాపకో నజ్జ్యనావృత" ఇత్యాది విశేషణైర్హ్యాత్మశబ్దేన పరమాత్మైవావధార్యతే, అవధారణమ్- నిశ్చయః, *తస్మాన్నైవాజీవగన్ధః.

౪॥ ఆత్మగృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—✻ ౧౮॥సూ॥+కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్ ✻—

శ్రీనృసింహావతారం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే "సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితం వ్యాప్తించభూతే ష్వఖిలేషుచాత్మనః। అదృశ్యతాత్యద్భుత రూపముద్వహన్ స్తంభే సభాయాం నమృగంనమానుష" మితి. కిమిదమవతారరూపం మత్స్యాద్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతి ? కింవా నానుకరోతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రతిభాషామహే, ఇదమవతారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుర్ముఖ సృష్టరూపమ్, కస్మాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్- కార్యాఖ్యానమ్ - కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానమ్, "భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమప్రభో" ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు వరప్రార్థన వచనేన నేదం నృసింహరూపం చతుర్ముఖ సృష్టరూపమనుకరోతీతి నిశ్చయస్య కర్తవ్యత్వ వ్యాఖ్యానాదిత్యర్థః, నహి చతుర్ముఖ సృష్టరూపేషు నృసింహా

వగమయన్ తద్వ్యవదా సంప్రకాశయ -(అత్రోచ్యత) ఇత్యాదినా.

* తస్మాత్- ఏవమవధారణాత్.

\+ ఇహాత్మశబ్దేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణేసత్యుపాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాత్తత్ప్రసక్త్యైవ తన్నిరూపణార్థముత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాఖ్యానా)దితి.

†మత్స్యాద్యవతారైశ్చతుర్ముఖసృష్టరూపానుకరణాన్నృసింహావతారోఽపి తత్సృష్టరూప మనుకరోతీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిభాషామహే) ఇత్యాదినా=ప్రతిబ్రూమ ఇత్యర్థః.

రూపసదృశం ప్రత్యక్షతశ్శాస్త్రతో వా పశ్యామః *తస్మాదిదం శ్రీనృసింహావతార రూప మపూర్వమితి నిశ్చీయతే. ... ...

౫॥ కార్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

— ౧౯॥ సూ॥ +సమాన ఏవం చాభేదాత్ —

భగవతో మత్స్యాద్యవతారాన్ ప్రస్తుత్య స్తూయతే " నమః కారణమత్స్యాయ ప్రళయాబ్ధిచరాయ చే" త్యాది. మత్స్యకూర్మాదిస్సర్వోఽపి భగవదవతారో మిథస్స్వరూపతో భిన్నః ? అహోస్విదభిన్నః ? ఇతి విశయ ఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చశబ్దోఽవధారణే, మత్స్యకూర్మాది స్సర్వోఽపి భగవదవతారో మిథస్స్వరూపతస్సమానః-అభిన్న ఏవ భవతి, యథా వా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాదిభేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సువర్ణమపి కటకమకుటాదికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ¶మత్స్యాద్యవతారః ప్రతిపత్తవ్యః, కుతః ? అభేదాత్ " యథా హిరణ్యం సుకృతం పురస్తాత్పశ్చాచ్చ సువర్ణస్య హిరణ్మయస్య । తదేవ మధ్యే వ్యవహార్యమాణం నానాపదేశైరహమస్య తద్వ" దిత్యేవ మాదిషు భగవదవతారాణామితరేతర మభేద శ్రవణా దిత్యర్థః, అస్య-మత్స్యావతారాదేః, నానాపదైశ్శైరితి మత్స్యాద్యవతార నామాన్యుచ్యన్తే,†తస్మాత్సమానతయైవ సర్వే అవతారాః ప్రత్యేతవ్యాః. *

* ఫలకథనపూర్వకమేతదధికరణముపసంహరతి_(తస్మా) దితి= అపూర్వమ్-అభూతోపమమిత్యర్థః. అ॥౫॥ సూ॥౧॥

+ అత్ర మత్స్యాద్యవతారప్రస్తావేన తత్స్వరూపస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సమాన ఏవం చాభేదా) దితి.

¶ మత్స్యాద్యవతారాణాం పృథక్త్వాత్తాన్మిథో భేద ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ (ఇదం ప్రత్యుచ్యతె) ఇత్యాదినా †ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—※ ౨౦॥ సూ॥*సమ్బన్ధాదేవ మన్యత్రాపి ※—

అన్యత్ర- మత్స్యాద్యవతారే భ్యోన్యత్వేన ప్రతీయమానేషుభక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య ప్రదేష్వాచార్యేష్వపి, భగవదీయ జ్ఞానాంశాది సమ్బన్ధ సద్భావాత్,ఏవమ్-భగవదవతారదృష్టిగకర్తవ్యా.

—※ ౨౧॥+సూ॥ నవావిశేషాత్ ※—

తతశ్చాచార్య స్వరూపాణాం భగవ దవతారాణాం తదీయ మత్స్యాద్యవతారేభ్యో నైవభేదోభవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్మాత్ ? అవిశేషాత్- మత్స్యాది స్వరూపాణా మాచార్య స్వరూపాణాంచ భగవదవతారాణాం సమానత్వాత్. ... ... ※

—※ ౨౨॥సూ॥ దర్శయతిచ ※—

అపిచ " యథాహంజ్ఞానదో గురు" రితి, " స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీచరత్యజ " ఇతి, " యస్యసాక్షా ద్భగవతిజ్ఞానదీప ప్రదేగురౌ । మర్త్యాసద్ధీశ్శ్రుతం తస్య సర్వంకుంజర శౌచవ"దితి, యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యైతేకథితాహ్యర్థాః ప్రకాశన్తేమహాత్మన " ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజాతమిమమేవార్థం దర్శయతి ... ... ※

౮॥సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥ ¶సమ్బన్ధితిద్వ్యాప్త్యపిచాతః ※—

※ సదాచార్యాణాం భగవదవతారతామాహ-(సమ్బన్ధా) దితి.

+ తస్మాద్భగవదవతారత్వ మాచార్యేష్వనుసన్ధేయమేవేత్యాహ-(నవా) ఇతి. ... ... అ॥౮॥సూ॥౪॥

¶ ఇదమవతారసమానత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణేసమ్బన్ధిత్వాదిగుణోపసంహారాభిధానా దుపజీవ్యోప జీవక భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సమ్బన్ధితిద్వ్యాప్త్యపిచాత)ఇతి.

ఇతరావతారోపదేశప్రకరణేషు సమ్బన్ధిత్వాదిగుణానామను.

ఇదమామ్నాయతే “ క్రతుత్వాశ్వమేధైర్యజమాన మూర్జి-
తం బలిం భృగూణా ముపకల్పితైస్తతః । జగామ తత్రాఖిల సారస
మ్భృతో భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇతి. ఇహాఖిల సా
రశబ్దేనాఖిల లోకాలక్ష్యస్తే, సమ్భృత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్య
తే, “ భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇత్యుపరితన వాక్యా
త్; తథా “ తద్వామనం రూపమవర్ధతాద్భుతం హరేరన న్తస్య గు
ణత్రయాత్మకమ్ । భూఃఖందిశో ద్యౌ ర్వివరాః పయోధయ స్తిర్యఙ్నృ
దేవా ఋషయో యదాసత ” ఇతిచోపరిష్టా ద్వ్యాప్తిరుచ్యతే, త
థాచాత్ర వామనావతారస్యాఖిలసార సమ్భృతిద్వ్యాప్తిశ్చ త్యేవ
మాదికో మహిమోపదిశ్యతే, సకిమిత రేష్వప్యవతారే ష్వ
తి నానుసన్ధేయమ్ ? ఉతాస్తీత్యనుసన్ధేయ మితిసంశయ †ఇదమాహ
(సమ్భృతిద్వ్యాప్తీ)తి=సమ్భృతిశ్చద్వ్యాప్తిశ్చేతి సమాహార ద్వ
న్ద్వైకవద్భావః, వామనాదిత రేషుచావతారేష్వఖిల సారసమ్భృతి
ద్వ్యాప్తి రప్యస్తీత్యను సన్ధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతార
ణామభేదాత్. ... ...

—※{ ౨౪॥సూ॥ ¶ పురుషవిద్యాయా
మివ చేతరేషా మనామ్నానాత్ }※—

ఏవ మేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమాన స్తత్తదిత
రేష్వవతారేషు స న్తీత్యనుసన్ధేయమ్, కస్మాదేవముచ్యతే ? పురుష
విద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా “ నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే.

పదేశాత్తేష్వవతారేషు తే గుణానాను సన్ధేయా ఇత్యేవం పూర్వప
క్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=సౌత్రాభా
మపిచాభ్యా మేకైకావతారేష్వామ్నాతా స్సద్గుణా స్తత్త దితరా
వతారేష్వనుసన్ధేయా ఇతి సూచయతి, ¶ఏత దేవవిస్పష్టమాహ సూ
త్రకారః- (పురుషవిద్యాయామివచే) తి.

విభూతివైలక్షణ్యవిరపీ । యాఃప్రోక్తా వేదతన్త్రాభ్యామాచార్యైః పద్మజాదిభిః ॥ మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైస్స వికారమయో విరాట్ । నిర్మితో దృశ్యతే యత్ర సచిత్కే భువనత్రయమ్ ॥ ఏతద్ధి పౌరుషం రూపం భూఃపాదౌ ద్యౌశ్శిరోనభః ” ఇత్యుపదిష్టాయాం మహాపురుషవిద్యాయామ్ “ నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్య చోద్ధవ । సఙ్క్షేపతస్తం వక్ష్యామి యథావదనుపూర్వశః ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానమహాపురుషవిద్యాధర్మాణామనామ్నానాత్తే ధర్మాస్తత్రాపి సన్తీత్యనుసన్ధీయన్తే,*ఏవమేకైకస్మిన్నవతారోపదేశప్రకరణే సర్వావతారమహిమ్నామనామ్నానాదేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానమహిమానస్తత్తదితరావతారేష్వపి సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్.

౭ ॥ సమ్భృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ ౨౫॥సూ॥¶ వేధాద్యర్థభేదాత్ ※—

పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే “ ధనుర్హితస్యప్రణవం పఠన్తి శరం తు జీవం పరమేవ లక్ష్య ” మితి. తత్ర జీవలక్షణశరవేధాదికం పరబ్రహ్మణి సూచ్యతే, ఆవినా పరబ్రహ్మ వశీకరణంచ. తత్కిం పరబ్రహ్మణి నోచితమ్ ? ఉతోచితమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్రేషు వేధాదేర్హింసారూపత్వేన జేతవ్యేష్వేవ ప్రయోక్తవ్యతయా ప్రాప్యే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి తన్నోచితమితి ప్రాప్తే ప్రత్యాచక్ష్మహే, జీవశరవేధాది పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యుచితమేవ భవతి, కుతః? అర్థభేదాత్-రూపకేణోక్తశరశబ్దస్యహి భవతీహ జీవరూపార్థభేదః, తతశ్చ తస్య పరబ్రహ్మప్రాప్తిరేవేహ వేధాదీతి సూచ్యతే, నతు హింసా, ఏవ

---

* దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తధర్మోపపాదనే నేహ ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (ఏవ) మితి. అ॥౭॥సూ॥౨॥

¶ ఇహ భేద ముపజీవ్యకస్యచిదర్థస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వేధాద్యర్థభేదా)దితి.

మావిశబ్దేన బ్రహ్మానన్దానుభవలాభఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్,†త
స్మాన్నవిరోధః. ... ... *

౮॥ వేధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౨౬॥ సూ॥¶హానౌతూపాయన శబ్ద శేషత్వా త్కుశాచ్ఛన్దస్తుత్యుప గానవత్తదుక్తమ్. }※—

సర్వవేదాన్త సార ఇదమామ్నాయతే "కథా మదీయా యాజుషమాణః ప్రియాస్త్వమావేశ్య మామాత్మని సన్తమేకమ్। స ర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞ మీశం భజస్వయోగేనచకర్మ హిత్వా"స్వితి. అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కర్మణో హానం భవతీ తి తాత్పర్యార్థస్త్వ్మాయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహాన మాత్రం తాణ్డినోధీయన్తే "+అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇ వ రాహోర్ముఖా త్ప్రముచ్య। ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మా బ్ర

† పరబ్రహ్మణి వేధాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధిక రణ ముపసంహరతి_ (తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

¶ యథా సమ్భృత్యధికరణేఽవతారా న్తరదృష్ట స్సమ్భృత్యా త్యాది గుణో అవతారా న్తరేషూపసంహృత స్తథో త్తరాధికరణే శా ఖా న్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్శాఖా న్తరేషూపసంహ్రియతఇతిసమ్భృ త్యధికరణేన దృష్టా న్తసఙ్గత్యో త్తరాధికరణ మారభతే- (హానౌతూ పాయనశబ్ద శేషత్వా) దిత్యాదినా.

+ (అశ్వఇవే) తి= యథాశ్వో రజోయుక్త జీర్ణ రోమాణిధూ ననేన విధూయ-త్యక్త్వా నిర్మలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూ యతన్మూలం శరీరం ధూత్వా లిఙ్గదేహ సహితానా ద్యజ్ఞానంచ త్య క్త్వా రాహోర్ముఖా త్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతఏవ కృతాత్మా- ఆవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్,

ష్మలోకమభిసమ్భవాసీ''తి. ఏవమేవాథర్వణికాశ్చామనన్తి ''†యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్ । తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీ '' తి. శాట్యాయనస్తు '' కేవలం సుకృతదుష్కృతయోరుపాయన మాత్రం పఠన్తి ''+తస్య పుత్రాదాయ ముపయన్తి- సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా '' మితి. కౌషీతకినస్తు నస్తయోర్హానమన్యైరుపాయనంచ సమామనన్తి.'' *తత్సుకృతదుష్కృతే విధునుతే- తస్య ప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయన్త్య ప్రియాదుష్కృత '' మితి. అత్రకౌషీతకిభి స్సుకృత దుష్కృతయోర్విభాగేన హానోపాయనో భయస్యామ్నాతత్వా త్తత్రనకాచిద్విచికిత్సా, ఏవం శాట్యాయనిభిస్త యోర్మధ్యే ఉపాయన మాత్ర స్యామ్నాతత్వే ప్యప్రహతయో సుకృత దుష్కృతయో రన్యైరుపాయ నాసమ్భవేనార్థా త్తత్ర తయోర్హానమపి సన్నిపతే దేవ, అతస్తత్రాపి నకాచిద్భిన్తా, యత్రతు '' కథామదీయా జుషమాణ '' ఇత్యాదౌ తయోర్హాన మాత్రం శ్రూయతే, నచోపాయనమ్, తత్రకిముపాయనం న సన్నిపతేత్? ఉతాహోసన్నిపతే దేవ ? ఇతి విచికిత్సాయాం, తత్రకింతావద్యుక్తమ్ ? నసన్నిపతేదితి. కుతః ? తత్రోపాయ నశబ్దేసన్నిపాత్యమానే కల్పనాగౌరవ ప్రసంగాద్యథాశ్రుతార్థస్యైవవక్తు ముచితత్వాచ్చ; తస్మా దసన్నిపాత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే-

అప్రాకృతమిత్యర్థః; బ్రహ్మలోకమ్వైకుంఠాఖ్యం పరమపద మిత్యర్థః, అభిసమ్భవాని- ప్రాప్స్యామి.(†యదాపశ్య) ఇతి=పశ్యః-ద్రష్టాజీవ ఇత్యర్థః, నిరంజనః- సాజ్ఞానాల్లింగాద్విముక్తః, సామ్యమ్-పరమాత్మసారూప్యమ్; (+తస్యపుత్రా)ఇతి=తస్య- భగవదుపాసకస్య, దాయమ్- గృహక్షేత్రవస్త్రాదికమ్.(* తత్సుకృత దుష్కృతే) ఇతి= తత్-తదా, భగవదుపాసనావసరే. *

(హానౌత్వి)తి= తుశబ్దేన ప్రాప్తాంశజాతం శిథిలయతి, "కమణాహి
న్వ"న్నిత్యాదౌ కేవలాయామపి హానౌ శ్రూయమాణాయామస్యోపయ
న్తీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్- అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కు
తః? ఉపాయనశబ్దశేషత్వాత్- ¶ఉపాయనశబ్దస్యసుకృతదుష్కృ
తహానిశబ్దశేషత్వాత్, తతశ్చ ధనాది దాతరి సతి ప్రతిగృహీతృసద్భా
వవత్సుకృత దుష్కృతహాని లక్షణశేషిసత్త్వేసుహృదసుహృదుపాయన
లక్షణశేషసద్భావోభవతీయుక్తిః, భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాంతదీ
యసుకృతదుష్కృతభాగిత్వాదిత్యభిప్రాయః, తత్రైవాభిప్రేత్యామనన్తి
శాట్యాయనినః "తస్యపుత్రాదాయ ముపయన్తి సుహృద స్సాధుకృ
త్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా" మితి. అతోఽర్థాద్ధానం సన్నిపత
తీత్యాదావుక్తమ్, "అశ్వఇవరోమాణివిధూయే"త్యత్రాన్యదుపయం
తీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహర్తవ్యమ్- తథైవాథర్వణికైః "తదావి
ద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయే"త్యత్రాప్యధ్యాహర్తవ్యమ్, కమణాహి
న్వన్నిత్యాదౌ శాఖాన్తరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీతి వాక్యా
ధ్యాహారే చతుర్ధా దృష్టాంతః, (కుశాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదు
క్త) మితి= †సోమాదౌ వాదుమ్బరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యత్యృవ్వా

¶ (ఉపాయనశబ్దస్యే)తి= భగవదుపాసకప్రహితయోస్సుకృ
తదుష్కృతయోః పరత్రావస్థానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయ
నశబ్ద మపేక్షత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి-
(తతశ్చే)తి= హానోపాయనయోశ్శేషశేషిభావసిద్ధేరిత్యర్థః.

† యద్య "ప్వాస్త్రీకుశ" మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్యాస్త్రీ
త్వాత్కుశేతి స్త్రీలిఙ్గత్వం దుర్వచమ్, తథాపి దర్భవిషయేకుశశ
బ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయేతు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమే
వేతివక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం వివృణోతి-(సోమా
దా)విత్యాదినా= "హేకుశాః? వానస్పత్యాస్థ-మహావృక్షోత్పన్నా

దిస్తోమగానసమయే ప్రస్తోత్రాస్తోత్రసంఖ్యాప్రజ్ఞానార్థం ప్రస్తార్య
మాణాశ్శంకుసదృశాశ్శలాకా విశేషాః కుశాశబ్దేనోచ్యన్తే, తాః కు
శా యథా భాల్లవిశాఖినామ్ "కుశా వానస్పత్యాస్స్థ తా మా పాతే"
త్యస్మిన్ నిగమే కుశానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర శ్రవణేఽపి శా
ట్యాయనినాం శాఖాసు "ఔదుమ్బరీః కుశా భవన్తీ"తి విశేష వ
చనదర్శనాదౌదుమ్బర్య ఏవ సర్వైశ్శాఖిభిర్గృహ్యన్తే. ¶యథా వా
క్వచిత్కర్మణి దేవాసురచ్ఛన్దసాం పౌర్వాపర్యానియమే శఙ్కమానే
సతి "దేవచ్ఛన్దాంసి పూర్వాణీ"తి పైఙ్గిరామ్నానాద్దేవచ్ఛన్దసాం పూ
ర్వపాఠో నైర్యరప్యభ్యుపగమ్యతే. + యథా వా అతిరాత్రే షోడశినో గ్ర
హస్యాఙ్గభూతస్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహే ఛన్దోగాదీనామ్ "స
తి సమయా విషితే సూర్యే షోడశినస్తోత్రముపాకరోతీ"తి తైత్తిరీయకై
రామ్నాతః కాలవిశేషస్తైశ్శాఖిభిస్స్వీక్రియతే. § యథైవ కైశ్చిచ్ఛాఖి
భిః "ఋత్విజ ఉపగాయన్తీ"త్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేఽపి "నా
ధ్వర్యురుపగాయేద్వాగ్వీర్యో వా అధ్వర్యుర్యదధ్వర్యురుపగాయే
దుద్గాత్రే వాచం సమ్ప్రయచ్ఛే† దుపదాసుకాస్య వాక్స్యా"దితి తై
త్తిరీయకైర్విశేషేణోపగానసమామ్నానాత్తచ్ఛాఖాతోన్యైరుప
గానవిషయవిశేషోఙ్గీక్రియతే, యథైతేషు కుశాదిషు శ్రుత్యన్తరేష్వ

భవత, తాయూయమ్, మా- మామ్, పాత- రక్షత, ఇతి. ఛన్దో దృ
ష్టాన్తం వ్యాచష్టే- (¶ యథావాక్వచి)దితి= నవాక్షరాణ్యసురచ్ఛ
న్దాంసి, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణితు దేవ చ్ఛందాంసీతి వివేచనీ
యమ్. స్తుతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+యథావాఽతిరాత్ర) ఇతి=సూ
ర్యేసమయావిషితే- ఉదయసమయంగతే సతి- షోడశినస్తోత్రముపాకు
ర్యాదిత్యర్థః-ఉపగానదృష్టాన్తంవిశదయతి-(§ యథైవకైశ్చి) దితి=
అధ్వర్యోర్మన్త్రబహుళ ప్రకృతత్వా ద్వాగ్వీర్యత్వంద్రష్టవ్యమ్. †ఉ
పదాసుకా- ఉపక్షీణా? ... ... *

యోభవతి, ఏవమిహహానిమాత్ర శ్రవణేప్యుపాయనాన్వయో భవతీ త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తీత్యధ్యాహారేణ వాక్యార్థే ప్రోచ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే, "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యన్తరగతవిశేషం శ్రుత్యన్తరేఽనభ్యుపగమ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్సర్వార్థవిరోధస్స్యాదిత్యాశయః, *స్యాదేతత్ " ధూఞ్ కమ్పన" ఇతి స్మరణాత్ " అశ్వఇవ రోమాణి విధూయపాప " మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హానమవగమ్యతే, " దోధూయమానాం తాం నావం సమీరేణ బలీయసే" తి, " దోధూయన్తే ధ్వజాగ్రాణి " తి చైవమాదిషు వాయునా చాల్యమానాయాం నావితాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దర్శనాత్; కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నా కించిత్కాలం సుకృత దుష్కృత కర్మణోశ్చాలనమేవ " విధూయ పాప " మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతీయత ఇతి చేన్నైష దోషః, సుకృత దుష్కృత ప్రహాణ మేవేహ విధూననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతూనామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యైవ ప్రహాణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహీణయో స్సుకృత దుష్కృతయోః కించిత్ప్రచలితయోస్సతో స్సుహృదసుహృద్భి స్తదుపాయనం సమ్భవతి, తస్మాత్ " కర్మహీనస్వ " న్నిత్యాదౌ భగవద్భక్తవిధుతే కర్మణి తత్సుహృద సుహృదో యథాక్రమ ముపయన్తీత్యధ్యవసీయతే, యది పునర్భాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యుస్తర్హి తేషాం సుకృత దుష్కృతయోర్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చింతయిష్యతే, కుశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్ర పదాన్తాద్వేతి దీర్ఘస్య తుగాగ

* " అశ్వఇవ రోమాణివిధూయే " త్యత్ర ధునోతేః ప్రహాణపరత్వ మాక్షిపతి- (స్యాదేత) దితి=అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహాణోపలబ్ధేః " పాపం విధూయే " త్యత్రాపి ధునోతేః ప్రహాణపరత్వం సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నైషదోష)ఇతి. ఏతదధికరణ ఫల

మోద్రష్టవ్యః, ¶తస్మాత్సర్వమనవద్యమ్.

౯॥ హాన్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨౭। సూ॥ †సామ్పరాయేకర్తవ్యాభావాత్తథాహ్యన్యే ※—

మూహ.(తస్మా)దితి= నచామూర్తయోః పుణ్యపాపయోః భగవదుపాసకైర్హాతుమన్యైరుపయన్తుం చాశక్యత్వాదుపాయనాధ్యాహారో వ్యర్థ ఇతి వాచ్యమ్, సాద్గుణ్యవైగుణ్యాభ్యాం ఋత్విగనుష్ఠితయోరమూర్తయోరేవ సతోః పుణ్యపాపయోర్యజమానేయానవదుపాసకనిష్ఠసుకృతదుష్కృతయోస్తత్సుహృదసుహృత్సు యానసమ్భవేనేహ్యుపాయనపదాధ్యాహారస్యసార్థకత్వాత్;

యత్తూపాసకనిష్ఠసుకృతదుష్కృతసదృశే ఏవ సుకృతే దుష్కృతే ఉపచారాపచారాభ్యాం తత్సుహృదసుహృత్సు జాయేతే ఇత్యుచ్యతే, తర్హి తద్రీత్యా ఋత్విగనుష్ఠితసుకృతసదృశసుకృతమేవయజమానే జాయత ఇతి వక్తవ్యమ్, తథాచ ఋత్విజామపి యజమానవజ్జ్యోతిష్టోమాదిసుకృతశాలిత్వేన స్వర్గప్రాప్తిప్రసజ్యేత, తస్మాద్భగవదుపాసక సుకృతదుష్కృతే తత్సేవాద్వేషాభ్యాం తత్సేవిద్వేషిణ ఉపయన్తీతి ధ్యేయమ్. ... ... *

అనుత్పన్నసుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృతయోర్గతి మాహ- (యదిపున)రితి. కుశాఇత్యత్ర దీర్ఘస్యతు గాగమం నపఠన్తి కేచిత్, తన్నిరాసార్థ మాహ- (కుశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్రే)తి. ... ... *

¶ అధికరణముపసంహరతి (తస్మా)దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

† ఇహసామాన్యతః ప్రోక్తస్య సుకృతదుష్కృతహానస్యోత్తరాధికరణే సుకృతదుష్కృతహానం కింసావశేషమ్? ఉతనిరవశేషమ్? ఇతివిశేషచిన్తోదయాదనేనోత్తరాధికరణస్య హేతుతద్వద్భావసఙ్గతిమభిప్రేత్య తదారభతే (సామ్పరాయేకర్తవ్యాభావాత్తథాహ్యన్యస్య) ఇతి.

“ కథామదీయాజుషమాణః ప్రియాస్త్వమావేశ్యమామాత్మని సన్తమేకమ్। సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశంభజస్వయోగేనచకర్మహాన్వ” స్నిత్యత్ర భగవద్భక్తైర్ధుతే సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృద సుహృదుపయన్తీత్యుక్తమ్, తత్రాన్య స్సంశయః, కింసావశేషం సుకృతదుష్కృతహానంభవతీత్యవగమ్యతే ? కింవా నిరవశేషం తద్భవతీత్యవగమ్యతే ? ఇతి విచికిత్సాయాం పరమపద గమనసాధనకర్మణ అపేక్షితత్వాత్సావశేష మేవ†తద్ధానం భవతీత్యవగమ్యత ఇతి ప్రాప్తే ప్రబ్రూమః, భగవద్భజన సమయే నిరవశేష మేవ సుకృతదుష్కృతహానంభవతీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్ ? సామ్పరాయే కర్తవ్యాభావాత్- సామ్పరాయః- దేహాదపసర్పణకాలః, తస్మిన్; భగవద్భక్తియోగమహిమ్నా సద్య ఏవ సాక్షాద్భగవత్పదం ప్రాప్నువతాం హ్యన్తరాళే సుకృత దుష్కృతశేషాభ్యాం నకించిదపి కర్తవ్య మవశిష్యతే, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగస్యైవ పరమపదగమనసాధనత్వావగమాత్; ఏవంసతి కస్మాత్పునరవశిష్యేతకర్మశేషః, తథాచ శ్రూయతే “తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశః - కేచిత్కేవలయా భక్త్యావాసుదేవపరాయణాః। అఘంధున్వన్తికార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః” ఇతి. అత్రఏనశ్శబ్దాఘశబ్దాభ్యాంసుకృతమప్యుపలక్ష్యతే, ¶యత్తుపర్యఙ్కవిద్యాయాంకౌషీతకినోఽష్టాఙ్గ యోగేన పర్యఙ్కస్థం భగవన్తముపాసిత్వా దేవయానేన పథా పర్యఙ్కస్థం భగవన్తమభిప్రస్థితస్యాధ్వని సుకృత దుష్కృత విధూనన మామనన్తి“ స

† తద్ధానమ్-సుకృతదుష్కృతహానమ్. ¶ కేచిత్పర్యఙ్కవిద్యాయాం విరజానదీతరణావసరేసుకృతదుష్కృతవిధూననశ్రవణాత్తదానీమేవ సర్వేషాంభగవదుపాసకానాం తద్విధూననం భవతీతిమన్యన్తే, తదనూద్యాఙ్గీకృత్య క్రమముక్త్యభిలాష్యష్టాఙ్గ యోగి విషయమితి కథయంస్తదనుగ్రాహకత్వేనసూత్రశేషం వ్యాచష్టే-(యత్త్వి)త్యాదినా.

ఏతం దేవయానం పన్థాన మాపాద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛన్తి '' త్యుపక్రమ్య '' సఆగచ్ఛతి విరజాంనదీం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృత దుష్కృతే విధూనుతే''ఇతి. తద్బాధమ్, పరంతుతస్యాంశ్రుతావష్టాఙ్గయోగినాం క్రమముక్తిసమామ్నానాత్తేషామర్చిరాదివర్త్మనాగత్వాణ్డభేదనానన్తరం విరజానదీపర్యన్త గమనమాత్రసాధనీభూతకర్మాభ్యుపగమోదృశ్యతే, తథాఅన్యే-బాదరాయణిప్రభృతయః, క్రమముక్తిమీయుషాంకర్మమయలిఙ్గదేహ సద్భావమామనన్తి''యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యంవైహాయసానాముతయద్విహారమ్।అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ '' త్యుపక్రమ్య.హిశబ్దేనభగవద్భక్తానామజామిళ*త్వాష్ట్ర గజేన్ద్ర శ్రీదామదధిభాణ్డ దధిసారజ్ఞాదీనాంనిరవశేష కర్మక్షతయాసద్యఏవ భగవత్పాదారవిన్దావాప్తిప్రసిద్ధింస్మారయతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాం తద్భజనసమయఏవనిరవశేషమేవసుకృతదుష్కృతహానంభవతీతినిశ్చీయతే.

౧౦॥సామ్పరాయాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

---

* త్వాష్ట్రః- వృత్రః, శ్రీదామా- '' బలోనృపోఽపరోఽమాత్య'' ఇత్యస్యాం నృపలీలాయామమాత్యత్వేన శ్రూయమాణోగోపాల విశేషః, దధిభాణ్డః-చక్షుర్మీలనలీలయాం భగవతా పరమపదం ప్రాపితో గోపాలవిశేషః, తథాదధిసారజ్ఞోఽపి గోకులా దానసేన దధ్యానీయ సుధర్మాఖ్య సభామధ్య విరాజమానాయ శ్రీభగవతే కృష్ణాయ సమర్పణేన తద్దైవాతిహర్షేణపరమపదంప్రాపితో గోపాలవిశేషః, ఇదముపలక్షణమ్, సద్యోముముక్షూణామపినిర్వృత్తాష్టాఙ్గయోగినాం దేహాదుత్క్రమణావసరే నిరవశేషమేవసుకృత దుష్కృత విధూననంభవతీతి ద్రష్టవ్యమ్. ఫల కథనపూర్వక మధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౦॥సూ॥౧॥

—※ ౨౮॥సూ॥*ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్ ※—

యేయ మష్టాఙ్గ యోగినా మర్చిరాది క్రమ ముక్తి స్సూచితా సాకిమనిచ్ఛతో ప్యష్టాఙ్గ యోగినో భవతి? ఉతేచ్ఛావత ఏవ భవతి? ఇతి సంశయానం+ ప్రతిప్రాహ-(ఛన్దత) ఇతి=క్రమముక్తిస్తావచ్ఛన్దత ఏవాష్టాఙ్గ యోగినో భవతి, ఛన్దః- ఇచ్ఛా, భగవత్సఙ్కల్ప విరచితవిచిత్రభువనదర్శనేచ్ఛాతో భవతీతియావత్; కుతః? ఉభయావిరోధాత్- అర్చిరాదిక్రమముక్తిమిచ్ఛతో అష్టాఙ్గ యోగినో వైహాయస విహార దర్శనాదిసాధనభూతమనఇన్ద్రియోభయ సద్భావేన విరోధాభావాదిత్యర్థః, తథాచామ్నాతః "స హైవగచ్ఛేన్మన సేన్ద్రియైశ్చే"తి. § తస్మాదిచ్ఛావతామేవాష్టాఙ్గ యోగినాం క్రమముక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్.

—※ ౨౯॥సూ॥గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహి విరోధః ※—

క్రమముక్తీచ్ఛావత ఏవార్చిరాదిగతేః-తాదృశగత్యభ్యుపగమాదిత్యర్థః, "స్థిత్వా ముహూర్తార్ధ మకుణ్ఠ దృష్టి ర్నిర్భిద్య మూర్ధన్విసృజేత్పరం గతః - యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చే" త్యేతద్వాక్యస్య సద్యోముక్తిరర్చిరాది క్రమముక్తిశ్చేత్యేవముభయథార్థవత్త్వముపపద్యతే, అన్యథాఽనిచ్ఛోరపి క్రి

---

*ఇహోత్పన్నమర్చిరాదిక్రమ ముక్తిప్రస్తావముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే-(ఛన్దత ఉభయవిరోధా) దితి.

† క్రమముక్తిస్తదిచ్ఛావత ఏవ భవతీత్యత్ర నియామకాభావాత్సర్వేషా మష్టాఙ్గ యోగినామనియమేనైవ క్రమ ముక్తిర్భవతీతి పూర్వపక్షయన్తం ప్రతిచేతి జ్ఞేయమ్. క్రమముక్తిప్రాప్తౌ "యదిప్రయాస్య"న్నితి శ్రుతేరేవ నియామకత్వా దిచ్ఛావత ఏవ భవతిక్రమముక్తిరితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే)త్యాదినా. ... ... *

§ ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

ముక్త్యభ్యుపగమే "స్థిత్వానుహూతార్థః" ఇత్యాది వాక్యస్యోభయథాఽర్థవత్త్వే విరోధస్స్యాదితి భావః, హి-నిశ్చితః.

—✻ ౩౦॥సూ॥ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ ✻—

ఉపపన్న ఏవ భవత్యయమష్టాఙ్గయోగినాం మధ్యే కేషాం చిత్సద్య ఏవ. భగవత్పాదారవిన్దప్రాప్తిః, కేషాంచిదర్చిరాది మార్గగమన పూర్వకం తత్పదప్రాప్తిరిత్యేవం గతివిభాగః, కుతః? తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేః- తల్లక్షణమ్- గతివిభాగశాస్త్రమ్, "స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితోయతి" రిత్యాది రూపః; తత్రహి యథోక్త గతివిభాగరూపోర్థస్సముపలభ్యతే, లోకవత్- యథాలోకే పుణ్యక్షేత్ర ముద్దిశ్య కేచిదతి దిదృక్షయా వ్రజన్తి, కేచిచ్చపలచిత్తా మార్గ సమ్పదం నిరీక్షన్తస్సన్తశ్శనైస్తదేవ క్షేత్రం వ్రజన్తీత్యేవం గతి విభాగ ఉపలభ్యతే, తద్వదష్టాఙ్గ యోగినాంగతి విభాగ శ్శాస్త్రేష్వప లభ్యత ఇతి మన్తవ్యః. ... ... ✻

౧౧॥ ఉభయావిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—✻ ౩౧॥సూ॥†అనియమస్సర్వేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్ ✻—

దహర విద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, భార్గవీవిద్యా, ప్రతర్దనవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం జాతీయకాబహ్వ్యోవిద్యా మో

తస్మాద్విద్యావతామేవ క్రమ ముక్తిరితిసిద్ధ మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ... ... అ॥౧౧॥సూ॥౩॥

† ఇహదేవ యానపాఠ సమభివ్యాహృతపర్యఙ్క-విద్యా వతాం క్రమముక్త్యభిధానాదేతద్విద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి ప్రాప్తంనియమమపవదితుముత్తరాధికరణమారభతే- (అనియమస్సర్వేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యా)మితి_ దేవయానంవిషయీకుర్వన్నిశయమాహ (దహరవిద్యే)త్యాదినా=యస్యాంవిద్యాయాం దేవయానపాఠ

త్వహేతుత్వేనవేదాన్తేషుశ్రూయన్తే, తత్ర కాసుచిద్విద్యాసు దేవయానసంపఠ్యతె, కాసుచిన్నపఠ్యతె, తత్రయాసుదేవయానంపఠ్యతే, తాదృశ విద్యావతామేవ దేవయామ్, ననేతరవిద్యావతామితి కింనియమః? ఉతానియమేనసర్వవిద్యావతాంతద్భవతి?ఇతివిశయే¶ప్రత్యాహ-(అనియమ) ఇతి=యాసుదేవయానంపఠ్యతె తాదృశవిద్యావతామేవదేవయాన మితినియమోనాస్త్యేవ, కింత్వని యమేన సర్వవిద్యావతాం దేవయానం భవతీత్యయమ విరోధఇత్యేవావగమ్యతె, కుతః? శబ్దానుమానాభ్యామ్-శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్,శ్రుతిస్తావత్ "యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేచిఃషమభిసమ్భవ న్తీత్యేవం తీజాయకా.(శ్రద్ధాతప)ఇతి=శ్రద్ధాతపోభ్యాం యేపరంబ్రహ్మోపాసతే తేర్చిషమభిసంభవ న్తీతియోజ్యమ్, స్మృతిస్తు " యత్రకాలేత్వనావృత్తి మావృత్తించైవయోగిన " ఇత్యాదికా. తాభ్యాంసామాన్యతో బ్రహ్మ విద్యావతామర్చిరాదిగతినిశ్చయాదిత్యర్థః, తస్మాత్ † త్సర్వేషాంబ్రహ్మవిద్యావతాందేవయానేన పథా భగవత్పాదరావిన్ద ప్రాప్తి రూప మోక్షోభవతీతి సిద్ధమ్. ... ... ✻

౧౭ ॥ అనియమాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—✻ ౩౦॥సూ॥✻యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ ✻—

సమభివ్యాహారో స్తితాదృశవిద్యావతామేవక్రమముక్తిరితి నియమఇతి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ¶ -(ప్రత్యాహ)ఇత్యాదినా= † యస్మిన్విద్యాప్రకరణే దేవయానపాఠోనాస్తితస్మిన్విద్యాప్రకరణేదేవయానపాఠోపసంహారజ్ఞాపనద్వారాదహరవిద్యాది మతాంసర్వేషాం దేవయానమితినియమ సిద్ధిరిహ ఫలమితిద్యోతయన్న ధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౭॥సూ॥౧॥

✻ భగవదుపాసకానాంమధ్యే కేషాంచిద్వర్తమానదేహపతనానన్తరందేహాన్తరోత్పత్తి శ్రవణాన్నసర్వేషాంతేషాం వర్తమానదేహపత

తదేవం పరబ్రహ్మోపాసకానాం విధూత సుకృత దుష్కృతానాముపాసనోపయుక్త దేహపతనాదూర్ధ్వం పాకసాధన సమ్పన్నానామోదనావాప్తివన్ముక్తిరావశ్యకీ భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యా భవతి భూయసీ విచికిత్సా, భగవదుపాసకానాం కిం కేషాం చిదేవ మోక్షః ? ఆహోస్విత్సర్వేషామ్ ? ఇతి. తత్రకింతావత్ప్రతిపత్తవ్యమ్? కేషాంచిదేవేతి, కుతః ? యతః కేషాంచిత్పరబ్రహ్మోపాసకానాం దేహపతనాదూర్ధ్వం దేహాన్తరోత్పత్తిశ్శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణేషూపలభ్యతే, తథాహి, వసిష్ఠస్స్వయమ్భువః ప్రాణత ఉత్పన్నో నిమిశాపాదుత్సృష్ట దేహో ¶మిత్రావరుణాభ్యాం జజ్ఞ ఇతి శ్రూయతే, ఏవం భృగురపిస్వాయమ్భువో వరుణస్య పుత్రత్వేన సముత్పన్న ఇతి శ్రూయతే. తథాదక్షాదీనామపి తేన తేన హేతునా దేహాన్తరోత్పత్తి కథా తత్ర తత్ర శ్రూయతే, తతశ్చైతేషాం బ్రహ్మవిద్యావతాం దేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనాద్బ్రహ్మ విద్యాయాః పాక్షిక మోక్షఫల ప్రదత్వస్యైవాభ్యుపగన్తవ్యతయా కేషాం చిదేవ భగవదుపాసకానాం మోక్షఇతిప్రాప్తే సత్యాం సర్వేషాం † భగవ దుపాసకానాం నియమేన మోక్షఇతి ప్రతి శృణోతి భగవాన్ బాద

నానన్తరంనియమేన మోక్షఇత్యాక్షేపస్యోత్తరాధికరణే సమాధాస్యమానత్వాదాక్షేపసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణమారభతే-(యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా)మితి.

¶ (మిత్రావరుణాభ్యాంజజ్ఞ ఇతి శ్రూయత) ఇత్యస్య నవమస్కన్ధఇతి శేషః.

† తత్రతత్ర-చతుర్థస్కన్ధాదావిత్యర్థః. వసిష్ఠాదీనాం స్వచ్ఛన్దతస్స్వీకృత దేహాన్తరత్వేన సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం వర్తమాన దేహపతనాదూర్ధ్వం నియమేన మోక్షో భవతీతి భావ మవగమయన్సూత్రకారస్సిద్ధాన్తయతీత్యాహ-(సర్వేషా) మిత్యాదినా.

రాయణ ఆచార్యో యావదధికారమితి- అధికారికాణామ్- శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాది ప్రవర్తనాద్యధికారేషు శ్రీభగవతానియుక్తానామేషాం వసిష్ఠాదీనామ్, యావదధికారమవస్థితిః- యావదధికారకాలో భవతి తావన్తం కాలమిహ ప్రకృతిమణ్డలే లోకానుగ్రహార్థమవస్థితిర్భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, తస్యాస్త్వధికారతన్త్రిత్వాత్తదన్తే తు ప్రాప్నువన్త్యేవ ముక్తిమ్, అపిచైతే తత్తద్ధేతువశాత్స్వచ్ఛన్దత ఏవ దేహాన్తరమపి స్వీకుర్యుః, తేషాం యోగైశ్వర్యాది ప్రభావసద్భావాత్; ఏతదుక్తం భవతి, వశీకృత దేహేన్ద్రియ ప్రకృతీనామపరిముషిత భగవత్స్మృతీనాం జాతిస్మరాణాం జ్ఞానావభర్జితకర్మబీజానామసకృదుపాసిత భగవచ్చరణారవిన్దానాం లోకానుగ్రహార్థం తత్తదవసరే గేహాద్గేహాన్తరమివ దేహాద్దేహాన్తరం స్వచ్ఛన్దేన ప్రవిశతాం భగవదాజ్ఞాపరినిష్ఠితానాం వసిష్ఠాదీనాం దర్శనస్పర్శనస్మరణనామసఙ్కీర్తనాదిభిర్బహవో జీవా బ్రహ్మవిద్యామధిగమ్యాఞ్జసా మోక్షం ప్రాప్నువన్తి, కింపునస్తే మోక్షం ప్రాప్నుయురితి వక్తవ్యమితి. తేషాం లోకానుగ్రాహకత్వం చామ్నాయతే "కుమారో నారదఋషిరఙ్గిరా దేవలోऽసిత" ఇత్యుపక్రమ్య "ఏతే పరే చ సిద్ధేశాశ్చరన్తి జ్ఞానహేతవ" ఇత్యాదౌ. +పరన్త్వితే జ్యాముక్తేషు వేగస్యేవ ప్రారబ్ధవేగస్య క్షయే సతి విధూతచరమదేహాస్సన్తో బ్రహ్మణా సహ ముచ్యన్తే, తథా చ స్మృతిః "బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పద" మితి. †సౌభర్యాదయస్తు వర్తమానదేహా ఏవ స్థిత్వా చిరకాలాను

+ తేషాం ద్విపరార్ధాయుష్ట్వాచ్చ తదన్తే మోక్షో నియత ఇత్యాశయేనాహ-(పరన్త్వేత) ఇతి.

† కింతర్హ్యధికారికత్వాభావేऽపి సౌభాగ్యాదయో బహూన్ దేహాన్స్వీకుర్వన్తీత్యత ఆహ-(సౌభార్యాదయస్త్వి)తి=అత్రాదినా

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్య తానచిరేణ క్షపయితుం భగవదుపాసనానుభావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్సమావిశ్య వర్తమానాస్సన్తః ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతి దేహానుత్సృజ్య మోక్షం ప్రాపుః, §తస్మాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రదత్వాత్సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౩౩॥సూ॥†అక్షరధియాంత్వవరోధ స్సామాన్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవత్తదుక్తమ్ }※—

"అణ్డకోశో బహిరయం పంచాశత్కోటివిస్తృతః । దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్ । లక్ష్యన్తేఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః ॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కారణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మన" ఇత్యుపదిష్టాయామస్యామక్షరవిద్యాయామన్తర్గతాపరిమితాణ్డరాశిత్వాదయో ధర్మా అక్షరస్య పరబ్రహ్మణః, ఉపదిష్టాః, తద్ధర్మధియామవరోధః కిమ్ "వాయ్వమ్బ్వఖాగ్ని క్షితయస్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో యేవయమువ్వజన్తి ॥ హరామయస్మై బలిమన్తకోఽసౌ బిభేతి యస్మాదరణం తతో న" ఇత్యేవమాదినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యాదికాసు కర్తవ్యః ? ఆహోస్విన్న కర్తవ్యః ? ఇతి విశయః, భగవదుప

కర్దమప్రజాపత్యాదయో గ్రాహ్యాః.

§సలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

†పూర్వస్మిన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యాక్షరధియాముపసంహారం భగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుం పూర్వాధికరణేనోపజీవ్యోప జీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అక్షర ధియాంత్వవరోధస్సామాన్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవత్తదుక్త) మితి. ... ... ※

స్థాన విద్యాదికా స్వక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశా త్తద్ధియా మవరోధో నకర్తవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదమాహ-(అక్షరధియాంత్వి)తి= తు నాపూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, భగవదుపస్థానవిద్యాదికాసు అక్షరసమ్బన్ధిధర్మగోచరధియా మవరోధః కర్తవ్యఏవ, అవరోధస్తూ-పసంహారః, అనువృత్తి రితియావత్, కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యామ్- ఉపాస్యస్య పరబ్రహ్మణ స్సర్వాస్వపి విద్యాసు సమానత్వా దన్తర్గతాపరిమితాణ్డరాశిత్వాదీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదవ త్తదుక్తమితి నిదర్శనోపన్యాసః, యథా* జామదగ్న్యచతూరాత్రసంజ్ఞకే అహీనే "పురోడాశిన్య ఉపసదో భవన్తీ"తి శ్రుతిచోదితాసు పురోడాశినీషూపసత్సు "సత్యస్యహంజ్యోతిః కేతువాంజుషతా" మితి ప్రకృతమన్త్రసమ్బన్ధే అధ్వర్యోరుద్గాతృవేదోత్పన్నానామ్ "అగ్నేవేః హోత్రం వేరధ్వర"మిత్యాదిమన్త్రాణాంచ సమ్బన్ధో భవతి, అధ్వర్యు

* జమదగ్నినానుష్ఠితత్వాదస్యచతూరాత్ర క్రతోర్జామదగ్న్యత్వమ్, తథాచామ్నాయతే "జమదగ్నిః పుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయజత" ఇత్యుపక్రమ్య. అగ్నేవేరితి మన్త్రపాఠస్తు "అగ్నేర్వైహోత్రం వేరధ్వరమాపితరంవైశ్వానరమవసేకరిన్ద్రాయ దేవేభ్యోజుహుతాహవిస్స్వాహే" తి. హే అగ్నే? హోత్రమ్- హోతుః కృత్యమ్, వేః- విద్ధి, హోతారమధిష్ఠాయహౌత్రం కురు, తథా అధ్వరమ్- యజ్ఞంచ, వేః- విద్ధి, హవిః ప్రాపణేన యజ్ఞం నిర్వర్తయేత్యర్థః, [విదేర్ధకారస్యరుత్వమ్] కించపితరమ్-సర్వపాలకమ్, వైశ్వానరమ్- విశ్వేషాం నరాణాంహితమ్, అవసే- అస్మాకం రక్షణాయ, అకః- అభిముఖంకురు, అహం ఋత్విజోయూయమపీన్ద్రాయ- సర్వదేవాధిపతయే, దేవేభ్యః-అన్యేభ్యోవస్వాదిభ్యశ్చ, హవిర్జుహుత-ప్రయచ్ఛత. (యద్వా) వ్యత్యయేనజుహోమీతివ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదంహవిర్దత్త మస్త్వితి మన్త్రార్థః.

కర్తృకత్వాత్పురోడాశప్రదానస్య+; తథైవేహాదాష్టాన్తికభూతాముభగవదుపస్థానవిద్యాదికాసూపాస్యస్య బహూనాం ధర్మాణాముపదిష్టత్వేప్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీసమ్బన్ధో భవతీత్యుక్తమితి వేదితవ్యమ్.

౧౪॥ అక్షరధియామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

— ౩౪॥సూ॥¶ఇయదామననాత్ —

పరబ్రహ్మోపాసనత్వావిశేషాదణిమాది సిద్ధిఫలినీషూపాసనాస్వపి కిమక్షరోక్తధర్మధియామవరోధో భవేత్? ఉత న భవేత్? ఇతి విశయే †బ్రూమః, అణిమాద్యుపాసనాస్వక్షర ధియామవరోధో న భవేదితి, కుతః? ఇయదామననాత్- తథాహి తత్ర *ఇయత్తయా పరిమిత్యనుసన్ధానముపాస్యస్యామ్నాయతే "భూత సూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయేన్మనః। అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమే" త్యత్ర. *తస్మాదణిమాదివిద్యోపాస్యస్య సర్వగుణసమ్పన్నత్వేప్యణిమాద్యుపాసనాసు తత్తదఙ్గత్వేనోపదిష్ట రూపాదీన్యేవ తత్తత్ఫలార్థిభిస్తత్రానుసన్ధేయానీతి ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ... *

+ సూత్రశేషవివరణేనేహ ఫలం దర్శయన్నధికరణ ముపసంహరతి-(తథైవేహే)తి. అ॥౧౪॥సూ॥౧॥

¶ భగవదుపస్థాన విద్యాదికాసూక్తస్యాక్షర ధియా మవరోధస్యాణిమాది విద్యాస్వప్యుత్సర్గతః ప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ఽపోద్యమానత్వాదాపవాదక్యాసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(ఇయదామననా)దితి. ... ... *

† అన్తర్గతాణ్డరాశిత్వాదీనాం పరబ్రహ్మ ధర్మత్వాత్తస్యైవాణిమాది విద్యోపాస్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాస్వప్యక్షరధియా మవరోధో భవేదితి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. యద్యప్యణిమాది విద్యోపాస్యః పరమాత్మాక్షరవిద్యోపదిష్ట

—※ ౩౫॥సూ॥¶ అన్తర భూతగ్రామవత్స్వాత్మనః ※—

అపిచాణిమాద్యర్థేషు తన్మాత్రోపాసనేష్వ ననుసన్ధేయ మేవ నాధర్మాః, స్వాత్మనః అన్తరా—బహుపౌష్కవాక్యే అణిమాదిసిద్ధిప్రదేశపాస్యే పరమాత్మన్యన్తర్భూతా ఏవావతిష్ఠన్తే, భూతగ్రామవత్-యథేమే పరిదృశ్యమానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాః పరమాత్మకుక్షావన్తర్భూతా ఽవతిష్ఠన్తే తద్వత్, తచ్చామ్నాతమ్ "సా తత్ర దదర్శ విశ్వం జగత్ స్థాస్నుచ ఖం దిశః । సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవాయ్వగ్నీన్దు తారకమ్" ఇత్యాదినా. ... ... ※

—※{ ॥౩౬॥సూ॥ అన్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశాన్తరవత్ }※—

నన్వణిమాద్యుపాసనాసు క్రమశః ప్రత్యేక ముపదిష్టానాం సర్వేషాం ధర్మాణాం యుగపదనుసన్ధాన మేకైకస్యా ముపాసనాయాం కర్తవ్యః, అన్యథోపాస్యస్య బ్రహ్మణ స్త్వభేదానుపపత్తిరితి చేన్నైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తేః; యథా "భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణ మార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే" ఇత్యుపక్రమ్య "మయికుర్యాన్మయికుర్యాత్" దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాతౄణాం తత్ఫలానాంచ భేదే సత్యప్యుపాస్యాభేదస్స్ఫుట ఏవభవతి, ఏవమిహా ప్యణిమాద్యుపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలాంచ భేదేప్యుపాస్యస్య పరస్య బ్రహ్మణోఽభేద ఏవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, †అతోఽత్ర నోపాసనాధర్మాణాం సర్వేషాం సర్వాసూపాసనాస్వనువృత్తి సమ్భవః.

ధర్మాస్సన్త్యేవ. తథాపి తేఽణిమాదివిద్యాఙ్గత్వేన నావబోద్ధవ్యా ఇత్యాహ- ¶ (అన్తరా) ఇతి. ... ... ※

† అణిమాదివిద్యాసు తత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధేయా ఇతి భావేనాధికరణముపసంహరతి-(అత) ఇతి. అ॥౧౫॥సూ॥౩॥

౧౫॥ ఇయదామననాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—※ ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారో విశింషన్తిహీతరవత్ ※—

సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే " అహంబ్రహ్మపరంధామబ్రహ్మాహంపరమంపదమ్। ఏవంసమీక్ష్యచాత్మాన మాత్మన్యాధాయ నిష్కలే " ఇత్య*త్రశ్రూయమాణో వ్యతిహారోపదేశో జీవేశ్వరయోరభేదమాపాదయన్నివ తయోరుపాసకోపాస్య భావంవారయతి, పరమాత్మోపాసనానితు తత్రతత్రవిధీయన్తే, తతశ్చకిముపాసనవిధానంనోపపద్యతే? కింవోపపద్యతఏవ? ఇత్యేవం ప్రాప్తాంవిప్రతిపత్తి†మపనుదతి (వ్యతిహార) ఇతి—ద్వయోః పదార్థయోర్మిథో విశేషణవిశేష్యభావో క్తిర్వ్యతిహారః, అత్రశ్శరీరిశరీర భావజ్ఞాపనాయోపాస్యోపాసకాభిధాయి శబ్దయోః ప్రత్తిలోమానులోమాభ్యాంనిర్దేశః "అహంబ్రహ్మపరంధామ బ్రహ్మాహంపరమంపద"మిత్యేవంరూప ఇహవ్యతిహారశబ్దేనోచ్యతే, సతువ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనార్థమేవభవతీతి వేవితవ్యమ్, కుతః? విశింషన్తిహీతరవత్_ యథాఇతరాణి శాఖాన్తర వాక్యాని " య ఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం య ఆత్మానమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత" ఇత్యేవంరూపాణి జీవస్యస్వశరీరకత్వేన పర

---

* అస్యవాక్యస్యోపాత్తప్రతీతార్థం కథయన్ జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్రయథోక్తాక్షరధియామవరోధవిచారోనఘటత ఇత్యాక్షేపసఙ్గతిమస్యాధికరణేనసూచయతి- (అత్రశ్రూయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేజీవేశ్వరయోర్మిథో భేదస్యశ్రుత్యాదిప్రమాణైరసకృదధ్యవసితత్వాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం సూపపద్యతఇతిభావేనసిద్ధాన్తమాహ-(అపనుదతీ) త్యాదినా॥

మాత్మోపాసన సిద్ధ్యర్థమనుపాసకంజీవ ముపాస్యం పరమాత్మానం చపరస్పరంశరీరశరీరిభావేనవిశింషన్తి తథాత్రాపి జీవస్యస్వశరీరకత్వేనపరమాత్మోపాసనసిద్ధ్యర్థోఽయంవ్యతిహారః పరమాత్మానం జీవాత్మానంచ *శరీరిశరీరభావేనవిశినష్టీతిధ్యేయమ్-తత్ప్రకార స్త్వహంబ్రహ్మేత్యత్రఅహంబ్రహ్మశరీరభూతోఽస్మీత్యనుసన్ధేయమ్, బ్రహ్మాహమిత్యత్రతుమచ్ఛరీరకం పరంబ్రహ్మేత్యనుసన్ధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశేష్యవిశేషణభావసిద్ధేః;పరంధామేతిపరమంపదమితి చోభయత్రబ్రహ్మవిశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీహవ్యతిహారః, ఏవమేవాదిత్యా న్తర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తుత్య "తద్యోహంసోఽసౌయోఽసౌసోఽహం" మిత్యైత్రరేయిభి రామ్నాయమానోవ్యతిహారః తథా "త్వంవాఅహమస్మిభగవో దేవతేఅహంవైత్వమసిదేవతే" ఇతిజాబాలై రామ్నాయమానోవ్యతిహారశ్చ ఉపాసకోపాస్యభావేనమిథోఽథా న్తరభూతయోర్జీవాత్మ పరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిభావేనోపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీతిధ్యేయమ్, *అతః పరమాత్మోపాసన విధానమప్యుపపద్యతే. ... ... *

౧౮॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—॥౩౯॥సూ॥†నైవహిసత్యాదయః॥—

---

* వ్యతిహారశబ్దార్థమాహ-(శరీరిశరీరభావేనే)తి.

*జీవేశ్వరయో స్స్వతస్సిద్ధాన్యోన్య భేద వత్త్వాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానస్య శక్యతయా తస్మిన్నర్థోక్తా ఙ్కురధియా మవరోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(అత)ఇతి. ... ... అ॥౧౮॥సూ॥౧॥

†అస్మిన్నధికరణేఽభేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పఠితయో స్సత్యవిద్యయోరభేదస్య స్మృతత్వాత్తం వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (నైవహిసత్యాదయ) ఇతి.

సత్యంబ్రహ్మేతి ప్రకృత్యవాజసనేయిభిర్యాసత్యవిద్యాసమామ్నాతా సైవకిమ్ "సత్యవ్రతంసత్య పరంత్రిసత్యం సత్యస్యయోని"మిత్యత్రామ్నాయతే? కింవాతతోన్యా? ఇతివిశయే† బ్రూమః, "యాసత్యం బ్రహ్మే"త్యుపదిష్టాసత్యవిద్యాసైవ "సత్యవ్రత"మిత్యత్రామ్నాయతే, కుతః? హిసత్యాదయః-హి-యస్మాత్ "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్య" మితిసత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణాఉపదిశ్యన్తే, ¶ తస్మాత్ "సత్యవ్రత"మిత్యత్రసాసత్య విద్యైవభవతీతివిజ్ఞాయతే.

౧౭॥సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౩౯॥సూ॥※కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః ※—

() ద్వితీయసన్దర్భే భగవతస్స్వాత్మరూపోపాసనాంప్రకృత్యశ్రూయతే "కేచిత్స్వదేహాన్తహృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రంపు

---

† పాఠభేదాద్విద్యాభేదఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తేఉభయత్రలిఙ్గైక్యాత్ప్రకరణైక్యాచ్చవిద్యైక్యమితిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ "సత్యవ్రత" మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వ సిద్ధ్యా యథోక్తానన్తాదిగుణావరోధసిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. ... ... అ॥౧౭॥సూ॥౧॥

* ఇహసత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్యుక్తం సైవముత్తరాధికరణేఉచ్యతే, కిన్తూభయత్రామ్నాతయోర్దహరవిద్యయోరైక్యాద్గుణైక్యమితిప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్య)ఇతి. ... ... *

() అత్ర కామాదిరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృత కామపదేన వివక్షితాన్ "అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుణ్డరీకంవేశ్మే" త్యస్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణేశ్రూయమాణాపహత పాప్మత్వాది గుణాన్విషయీకుర్వన్విశయమాహ-(ద్వితీయసన్దర్భ)ఇతి- "కేచిత్స్వ

రుషంవసన్త '' మితి.తత్రకామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః '' ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్స త్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ''ఇతిఛన్దోగాధీతా పహతపాప్మత్వాదయో గుణాః కిమనవరోద్ధవ్యాః? ఉతావరోద్ధవ్యాః? ఇతివిశయేప్రాప్తేఽప్రా హ- (కామాదిరితరత్రచే) తి=కామోపలక్షితా పహతపాప్మత్వా దయోగుణాః '' కేచిత్ త్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమా త్రం పురుషంవసన్త '' మిత్యుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరో ద్ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యేచ, ఆయతనాది భ్యః- ఉభయత్రసమానాయతనాదిభ్యఇత్యర్థః, తథాహ్యుభయ త్రాపిహృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యః పరమాత్మా, ఫలంచమోక్ష ఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వందృశ్యతే, తస్మాదిహాపహతపాప్మ త్వాదిగుణాష్టకావరోధః కర్తవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహాన్తర్హృదయావకాశ '' ఇత్యత్రోపదిష్టానాంచతుర్భుజత్వాది గుణానా '' మథయదిదమస్మి '' న్నితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహర విద్యా యామశ్రవణాదుభయత్రవిద్యాభేదావగమేన '' కేచిత్స్వదేహాన్త ర్హృదయావకాశ '' ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యాయాం నఛాన్దోగ్యోప దిష్టాపహతపాప్మత్వాది గుణావరోధఃకర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షేప్రా ప్తేద్వయోర్విద్యయోరాయతనాది సామ్యేనఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవి ద్యాయామ్ '' కేచిత్స్వదేహే '' త్యారభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగు ణానాంచతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్య కత్వేనోభయ త్రసమానదహరవిద్యయోరైక్యావ్యవసాయాదిహచఛాన్దోగ్యో పదిష్టాపహతపాప్మత్వాదిగుణావరోధఃకర్తవ్యఏవేతి భావేన సిద్ధా న్తయతి-*(ప్రాహ) త్యాదినా.

ఫలకథన పూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ఇహుంగుణావరోధం నిగమగీతోపదిష్టదహరవిద్యాయా మతిదిశతి-

—※ సూ ॥౪౦॥¶ఆదరాదలోపః ※—

యద్యపి " పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర " మిత్యుపదిష్టాయాందహరవిద్యాయా మపహతపాప్మత్వాదీనాం చ తుర్భుజత్వాదీనాంచ గుణానాముపదేశోలుప్యతే,తథాపి" కేచిత్స్వ స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ " ఇత్యత్ర తేషాంగుణానామాదరాద ఙ్గీకృతత్వాదిహాపి తేషాంగుణానామవరోధస్య,అలోపః- అపహతపా ప్మత్వ చతుర్భుజత్వాదిగుణావరోధః కర్తవ్యఇత్యర్థః.

సూ ॥౧౮॥ కామాద్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ సూ ॥౪౧॥†ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్ ※—

భక్తిరిత్యయమనియమాద్య ష్టాఙ్గయోగవతః-కేవలంభగవత్స్వ రూపసన్తతధ్యానరూపా ? ఆహోస్విత్ భగవద్గుణగణశ్రవణ కీర్త నాదిరూపా ? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే()బ్రూమః,భక్తిర్భగవతః-శ్ర వణకీర్తనాదిరూపైవభవతి, కస్మాత్? ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్-ఉపస్థితి-

---

¶(ఆదరా)దితి. అ॥౧౮॥సూ॥౨॥

† యత్రపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షస్త త్రాపవా వాదకీసఙ్గతి " రితి న్యాయమనుసృత్యాత్ర సిద్ధాన్తేనోత్తరాధికర ణేపూర్వ పక్షోత్థానాదాపవాదకసఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే- (ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్) ఇతి. ... ... ※

() అష్టాఙ్గయోగస్య భక్తేశ్చమిథోవైలక్షణ్యే ప్రమాణాభావాద ష్టాఙ్గయోగవత్సన్తతధ్యానరూపైవభక్తిరితిగమ్యతే, అతోభక్త్యా చాప హతపాప్మత్వాదిగుణాఅవరోద్ధవ్యాః, తస్మాదష్టాఙ్గ యోగ ఏవభక్తిరి త్యేవం పూర్వపక్షేప్రాప్తే అష్టాఙ్గయోగభక్త్యోర్మిథస్స్వరూపతో లక్షణతశ్చ గోమహిషయోరివ భేదస్య " శ్రవణంకీర్తన " మిత్యా దిశ్రుత్యా ప్రాపితత్వాద్భక్తిరష్టాఙ్గయోగాద్భిన్నైవేతిసిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... ※

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి " శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః స్మరణంపాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే " త్యేతద్వాక్యమ్. నహీయమనియమాసనాద్యఙ్గ సహితస్వరూపసన్తత ధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే,తస్యాష్టాఙ్గయోగరూపత్వాత్;¶ ఏతేనగతిసామాన్యాధికరణం చదృఢీకృతమితి ధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్. ... ... *

ఇయంభక్తిశ్శ్రీమద్భాగవత శ్రవణాదినైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,

—*{ ౪౨॥సూ॥తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేః పృథగస్యాత్ప్రతిబన్ధఃఫలమ్ }*—

ఇహాతచ్ఛబ్దేనైత త్పాదాదౌ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయ మిత్యాదినాభగవద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృశ్యతే; తస్యనిర్ధారణా- తదర్థవిచారణపూర్వకనిర్ణయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తీచ్ఛూనాంనియమేన భగవత్కథారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యర్థః, కుతః?తద్దృష్టేః- దృష్టి-ర్దర్శనమ్, " శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల " మిత్యారభ్య "తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్విచారణ పరో భక్త్యావిముచ్యేన్నరః" ఇత్యత్రహిభగవద్భజనేచ్ఛూనాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం దృశ్యతే, అపిచైవంభగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తిర్న కేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాత్ప్రతి బన్ధోయో భోగస్తంచపృథక్ఫలంసాధయతి, మోక్షావిరోధ్యానుషఙ్గికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః, ఏతచ్చకుచేలాదౌదృశ్యతే, ఏతత్సూత్ర

¶ ఏతద్విచారస్యావాన్తరప్రయోజనమాహ-(ఏతేనే)తి.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

స్యైతత్పాదాద్యధికరణాన్తర్భావేపిభక్తేరానుషఙ్గికఫలవిశేషసూచకత్వాదస్యైవాతిరిక్తత్వమ్.

— ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. —

యథా భగవతేవామనాయ మహీప్రదానం మహాబలేరానుషఙ్గికమైహికం సుతలలోకైశ్వర్య, మాముష్మికమైన్ద్రపదంచ, సాధయతి, తద్వదేవతదుక్తమ్-†ఆనుషఙ్గికానైహికభోగాన్ ముక్తించభగవద్భక్తిస్సాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ఉపస్థిత్యధికరణంసమాప్తమ్ సూ ॥౩॥

—౪౪॥సూ॥* లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపి—

ప్రథమసర్గే "పశ్యన్త్యదోరూప మదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లస" దిత్యత్రైకంభగవద్రూపంశ్రూయతే, తథాద్వితీయసర్గే "సఏషపురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్యనిర్గతః। సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షిః సహస్రాననశీర్షవా" నిత్యేకంభగవద్రూపంశ్రూయతే,కిమత్రభగవదవతారద్వయముపదిశ్యతే?ఆహోస్విదేకఏవావతారః?ఇతివిప్రతిపత్తావేకఏవావతార+ ఉభయత్ర

---

† తథా చాష్టాఙ్గ యోగస్య భక్తివదానుషఙ్గిక భోగాది ఫలప్రదత్వాభావాచ్చతతోభక్తేరన్యాదృశత్వమిత్యధికరణోపసంహారోజ్ఞేయః.　　అ॥౧౯॥సూ॥౩॥

* ఇహభక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్యస్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపీ)తి.　…　…　…　*

+ ఉభయత్ర ప్రకరణభేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయోరవతారయోర్మిథోభేదఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే లిఙ్గైక్యాముభయత్రైకమేవావతారరూపమితిసిద్ధాన్తయతి-(ఏకఏవే)త్యాదినా.

శ్రూయత ఇత్యాచక్ష్మహే- కుతః? లిఙ్గభూయస్త్వాత్- తథాహ్యుభ
యత్ర సహస్రపాదో వాదీని భూయాంసి సమానిలింగాని శ్రూయన్తే,
తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణమేకమేవ శ్రీనారాయణావతారరూప
మిత్యధ్యవసీయతే, +నను సమానప్రకరణే శ్రూయమాణయోరర్థయో
ర్లిఙ్గసామ్యే సతి భూయా నైక్యమ్, నతథాత్ర దృశ్యతే, ప్రథమే అవతా
రోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయే తు సృష్ట్యుపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చ ప్రకర
ణభేదాదుభయోరవతారయోరైక్యం కథముపపద్యత ఇతి చేదుపపద్యత ఏ
వేత్యాశయేనాహ-(తద్ధిబలీయ)ఇతి=హి-యస్మాత్, తల్లిఙ్గం ప్రకరణా
ద్బలీయః- తదపి ప్రకరణం తు లింగాశ్రవణస్థలే బలీయో భవతి, తథా
హి ప్రథమే "స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాశ్రితః । చచా
ర దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డిత" మితి, ద్వితీయే "తప్తం తపో
వివిధలోకసిసృక్షయా మ ఆదౌ సనాత్స్వతపసః స చతుస్సనోఽభూత్ ।
ప్రాక్కల్పసమ్ప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద మునయో యద
చక్షతాత్మ" న్నితి చోభయత్ర శ్రూయమాణయోరవతారయోః ప్ర
కరణైక్యాదేకావతారత్వం నిశ్చీయతే, ఉభయత్ర హి సనత్కుమారావ
తారోపదేశప్రకరణమ్, *తస్మాద్యేష్వేష్వవతారేషు లిఙ్గైక్యం దృశ్య
తే, తేషాం తేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ లిఙ్గభూయస్త్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౭౫॥ సూ॥¶పూర్వవికల్పః ప్రకరణా
త్స్యాత్క్రియా మానసవత్ }※—

+తద్ధిబలీయ ఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంశజాతమాహ(నన్వి)తి.

* శ్రుతసమానలింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరిహ ఫలమితి భా
వేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౨౦॥సూ॥౧॥

¶ సిద్ధోవలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్మృత్య తత్సాధనగోచరవి
చారం సాధ్యసాధనభావసఙ్గత్యా ఆరభతే- (పూర్వవికల్ప)ఇతి.

ద్వాదశే శ్రూయతే "ధ్యాయన్ సర్వత్ర చ హరింభావద్రవ్యై
రపూజయ" దితి. అత్ర భావద్రవ్యపదేన మార్కణ్డేయక్రియమాణభగ
వదారాధనోపకరణత్వేన కిం ప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత
మనోనిర్మితద్రవ్యాణి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే *బ్రూమః, మనోనిర్మితద్ర
వ్యాణ్యేవాత్ర భావ ద్రవ్యపదేనాభిధీయన్తే, కస్మాత్? ప్రకరణాత్- ని
ష్కామభక్తేన మార్కణ్డేయేన క్రియమాణ భగవదారాధనోపదేశ
ప్రకరణం హ్యేతత్, అపిచ మార్కణ్డేయాదిభి ర్నిష్కామభక్తైః క్రి
యమాణే భగవదారాధనే పూర్వవికల్పోపి స్యాదితి ప్రత్యేతవ్యః, పూ
ర్వస్య-§ ఇహ పూర్వకల్పత్వేన ప్రస్తుతస్య ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య, లా
భే సతి తేన భగవదారాధనం తైః క్రియతే, అన్యథా భావద్రవ్యైరేవ భగవ
దారాధనం తైః క్రియత ఇత్యేవం రూపో వికల్పో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమి
త్యర్థః, ఏతచ్చ పూర్వస్మిన్ సర్గే సమామ్నాతమ్ "భక్త్యా చ య
థాలబ్ధైః హృది భావేన చైవ హి" తి. క్రియామానసవదితి మనోని
ర్మితద్రవ్యవిరచిత భగవదారాధనే దృష్టాన్తః, యథా క్రియాయాః-
ద్వాదశరాత్రాఖ్యాయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకే దశమేహని పృథివీలక్షణే
న పాత్రేణ ప్రజాపతయే దేవతాయై గృహ్యమాణస్య సముద్ర లక్షణస్య
సోమస్య గ్రహణాసాదనహవనాహరణోపాసనభక్షణాని మానసా

* "భావద్రవ్యైరపూజయ" దితి పూజాసాధనత్వావగమా
ద్భావద్రవ్యాణాం మనోనిర్మితత్వేన తైః పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భా
వద్రవ్య పదేన ప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయన్త ఇతి పూర్వపక్షే
ప్రాప్తే సతి హి పూజత్యాభావనామయ భగవదారాధనావగతే స్తత్స
మభివ్యాహృతభావద్రవ్యపదేన తాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యపి భా
వనామయానీత్యవగమయన్ సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

§ తత్ర సూత్రవిభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైశ్చ మార్కణ్డే
యాదయో భగవదారాధనం కుర్యన్తిత్యసూచయత్.

నిభవన్తి, ఏవమిహాపిద్వాదశసర్గేత్రశ్రూయమాణేమార్కణ్డేయాది నిష్ఠామభక్తైః క్రియామాణేభగవదారాధనే భావద్రవ్యాణిప్రసి ద్ధబాహ్యద్రవ్యాణిచసాధనానిభవన్తీ తినిశ్చేతవ్యమ్.

౨౧॥ పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—※ ౪౭॥సూ॥ †అతిదేశాచ్చ※—

ఏకాదశేతృతీయాధ్యాయే "యఆశుహృదయగ్రన్థిం నిర్జిహీ ర్షుఃపరాత్మనః । విధినోపచరేద్దేవం తన్త్రోక్తేనచకేశవ" మిత్య త్రభగవదారాధనంశ్రూయతే, తథాతత్రైవసప్తవింశే "నహ్యా న్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవ।సంక్షిప్తంవర్ణయిష్యామియ థావదనుపూర్వశః" ఇత్యత్రాపిభగవదారాధనంశ్రూయతే,తత్రసం శయః, కిముభయత్రశ్రూయమాణమారాధనముభయవిధంభవతి? ఆ హోస్విదేకవిధ మేవభవతి?ఇతి.తత్రకింతావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనేయత్కిఞ్చిదఙ్గోపదేశా దన్యత్రోపది ష్టారాధనేఽఙ్గాధిక్యోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధ మేవా రాధనమిత్యేవంప్రాప్తేఏకవిధ మేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ- తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టేభగవదారాధనే కిఞ్చిదఙ్గోపదేశే పి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనా దనుక్తాఙ్గాతి దేశశ్చకర్తవ్యః, "అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య" మితిహిన్యాయః,§త స్మాదుభయత్రాప్యేకవిధ మేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

---

* ఫలకథన పూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (ఏవమి హాపి) తి. అ॥౨౧॥ సూ॥౧॥

† యథా పూర్వస్మి న్నధికరణే లిఙ్గసామాన్యాదారాధ్యైక్య ముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేఽఙ్గ సామ్యాత్తదారాధనైక్య ముచ్యత ఇతిదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి

§ ఫలం దర్శయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౨॥అతిదేశాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※౮౭॥సూ॥*విద్యైవతు నిర్ధారణాత్ ※—

"నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవ । సంక్షిప్తంవర్ణయిష్యామి యథావదను పూర్వశః" ఇత్యాదికం దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనవేదితవ్యమ్ ? ఉతమహాపురుషవిద్యాత్వేనవేదితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్మకాణ్డత్వశ్రవణాద్దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనైవవేదితవ్యమిత్యేవంప్రాప్తేప్రత్యాహ-(విద్యైవత్వి)తి=తుశబ్దేనపూర్వపక్షోవ్యావృత్తః, "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యాదికముపదిశ్యమానం మహాపురుషవిద్యైవభవితుమర్హతి, కుతః ? నిర్ధారణాత్- తథాహి ఏతద్విద్యోపదేశాన్తే "శ్రీభిర్మత్సామ్యతామియా" దిత్యస్యా మహాపురుషవిద్యాయాముక్తిఫలత్వం నిర్ధార్యతే, నహిముక్తి ఫలదాయాఅస్యావిద్యాయాఃకర్మకాణ్డత్వంయుక్తమ్, అస్యాఃకర్మకాణ్డత్వశ్రవణేపివిద్యాత్వమేవావాస్యాంద్రష్టవ్యమ్,తథాచ స్మృతిః"†కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచకర్మయ" ఇతి. కర్మణి- భగవదారాధనే,§ అపిచేయమేవమ

యత్రే)తి.   అ॥౨౨॥సూ॥౧॥

*"నహ్యన్తోనన్తపారస్యే" త్యుపదిష్టాయా మహాపురుష విద్యాయాః కర్మకాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణ మాక్షేప సఙ్గత్యోప క్రమతే- (విద్యైవ తునిర్ధారణా)దితి.

†(కర్మణీ)తి= కర్మణి- భగవదారాధనే, అకర్మ- బన్ధహేతుత్వాభావమ్, అకర్మణి - భగవదారాధన వ్యతిరిక్తేకృత్స్నవ్యాపారేకర్మ - బన్ధహేతుత్వమ్, కృత్స్నకర్మకృత్- కృత్స్నభగవదారాధనకృత్.

§ నకేవలమస్యావిద్యాత్వంస్మార్తమ్, అపితు శ్రౌతంచేత్యాహ.

హాపురుషవిద్యా ప్రపఞ్చ్యతే ద్వాదశే "మాయాద్యైర్నవభి స్తత్త్వై" రిత్యాదిభిః.*తస్మాత్ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యేషా మహాపురుషవిద్యైవేతి నిర్ధార్యతే, నిర్ధారణమ్-నిశ్చయః

—※ ౪౮॥సూ॥†దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేహి మహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య "పూజా స్త్రైకల్పయేత్సమ్యక్సజలఙ్కల్పగ కర్మపావనీమ్। సువర్ణం ఘర్మానువాకేన మహాపురుషవిద్యయే" త్యేవం తత్రైవ శ్రూయమాణవాక్యేషు. తస్మాత్ "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యారభ్యోపదిశ్యమానా మహాపురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—※ ౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః ※—

"తవపరియేచరన్త్యఖిల సత్త్వనికేతతయా తడుత పదాక్రమస్య విగణయ్య శిరోనిఋతే" రిత్యాదిషుభగవత్పరిచరణలక్షణారాధనస్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽస్యారాధనస్య దర్శ పూర్ణమాసాది కర్మకాణ్డాపేక్షయా ఫలతోబలీయ స్త్వాచ్చ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవదారాధనస్యకర్మకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి)= తథాచ "మాయాద్యైర్నవభి స్తత్త్వై" రిత్యాదేః "మహాపురుషవిన్యాససూర్యస్య జగదాత్మన" ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమహాపురుషవిద్యాత్వోపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్మకస్య "నహ్యన్తో నన్త పారస్యే" త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... *

† ఏతద్విద్యాఙ్గ మన్త్రస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్షసిద్ధే అఙ్గిభూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యాహ- (దర్శనాచ్చే) తి. ... *

—✳{ ౫౦॥ సూ॥()అనుబన్ధాదిభ్యఃప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చతదుక్తమ్ }✳—

ఇతశ్చ "నహ్యన్యోఽనన్త పారస్యే" త్యాదినా భగవదుపదిష్టస్యారాధనస్యవిద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతోఽస్యాంవిద్యాయాంవక్తృత్వేనభగవదనుబన్ధః,§తస్యైవైతదారాధ్యత్వాంతస్యైవప్రాప్యత్వాంచదృశ్యతే, తతశ్చైతేభ్యోఽనుబన్ధాదిభ్యోస్యారాధనస్య దర్శపూర్ణమాసాదికర్మకాణ్డతః పృథగ్భావోదృష్టః,ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్-యథాప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దర్శపూర్ణమాసాది కర్మకాణ్డతః పృథక్త్వందృష్టమ్, ఏవమస్యాఅపివిద్యాయా దర్శపూర్ణమాసాదికర్మకాణ్డతః పృథగ్భావోదృష్టః, తస్మాత్, తదుక్తమ్-భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వముక్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—✳{ ౫౧॥¶సూ॥నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః }✳—

() దృష్టాన్తతఃకర్మకాణ్డవైలక్షణ్యకథనే నాస్యా మహాపురుష విద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతిసూత్రకారః- (అనుబన్ధాదిభ్య)ఇతి= § ఆదిపదార్థమాహ- (తస్యైవే)తి.　అ. ౨౩॥సూ॥౪॥

¶ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాస్తద్విద్యాత్వంస్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాస్తద్విద్యాత్వమేవస్థిరీక్రియతే, తతోదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే (నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తి)రితి.

ధ్యానస్యస్మరణాత్మకత్వాత్ "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణ" మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తర్భావాత్ "యోగస్యలక్షణం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానోధ్యానయోగోభక్తిరేవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భగవద్రూపగుణాన్యత్రమక్షణికాదికాలికస్మరణ

తృతీయస్కన్ధే "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజ" ఇత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగః కింభక్తిః? ఉతదహరవిద్యా? ఇతీహవిశయేప్రాప్తే*తంనిరాచష్టే- (నసామాన్యాదపి) ఇతి= "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్యనృపాత్మజ" ఇత్యాదిషూపదిశ్యమానోధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమర్హతి, నతుభక్తిః, కుతః? సామాన్యాత్- ఇహాపి "హృదయామ్బుజవిష్టర" మిత్యత్రశ్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోస్య "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ" ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యావగమాదేతద్విద్యాయాం యమనియమాద్యఙ్గోపదేశోపలబ్ధేశ్చ, తస్మాదేతద్విద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్మృత్యుమజ్జన్మభవతి,అతఏవప్రాకృతలోకాపత్తిశ్చనభవతి,హి- నిశ్చితమ్,†ఏతచ్చఫలకథనం దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వ ప్రదర్శనార్థమితిజ్ఞేయమ్.

౨౪॥ నసామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

స్యైవ "యస్మిన్ జనః ప్రాణ వియోగకాలే క్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధమ్ । నిహృత్యకర్మాశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మమయోర్కవర్ణః" ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వా ధ్యవసాయాత్ "యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే"ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యాన యోగస్య చిరకాల సన్తతధ్యానరూపత్వేనాష్టాఙ్గయోగత్వం సిద్ధమితి భావేనసిద్ధాన్తయతి- *(తంనిరాచష్ట)ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్రశేషేణస్వయమేవైతదధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

† స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ-(ఏతచ్చే)తి= తస్మాత్ "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోదహర విద్యైవేత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాఙ్గయోగ ఫలప్రస్తావేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్మృత

—※౫౨॥సూ॥ పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్త్వానుబన్ధః ※—

†పరేణ=అధ్యాయేన, "భక్తియోగోబహువిధోమార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యత " ఇతి, "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణమయిసర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథాగఙ్గామ్భసోమ్బుధౌ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య హ్యాత్యన్తిక ఉదాహృత " ఇతిచ సకామనిష్కామభేదేన బహువిధాభక్తి రుపదిశ్యతే, అత్ర పూర్వోదితయాసకామయాభక్త్యా భజత స్తత్రాభిసన్ధీయమానఫలమాత్రంభవతి? ఉతోత్తమభక్తిరూపఫలంచభవతి?ఇతివిశయేప్రాప్తే¶తంపరిహరతి- (పరేణచే) తి- చశబ్దేనవిశయమశమయత్, యద్యపిపరేణాధ్యాయే నోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- " యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య " త్యాదివాక్యఘటక యత్తచ్ఛబ్దార్థభూతస్య సకామభక్తియోగినః, భూయస్త్వానుబన్ధః- బహుఫలసమ్బన్ధోభవతి, తథాపి సకామభక్త్యాభజతః క్రమేణతాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్ఛబ్దేనైతముపరిష్టాత్ప్రసిద్ధత్వేనోపదిశ్యమానా నిష్కామభక్తిరుచ్యతే,సావిధా- ప్రకారో, యస్య, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విధత్వమ్, నిష్కామభక్తిశ్చ

త్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యాతత్ఫలవిషయకచిన్తామారభతే- (పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యం భూయస్త్వానుబన్ధ)ఇతి= అస్య "యోగస్య లక్షణంవక్ష్యే"ఇత్యస్యోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ-†(పరేణాధ్యాయేనే)తి. ¶ తత్రాభిసన్ధీయమానఫలమాత్రమితి హింసావ్యతిరిక్తత్వేన ఫలం విశేషణీయమ్, ఇన్దప్రహింసామనుసన్ధాయవిత్యాద్యనుష్ఠితభగవదారాధనరూప భక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వాదర్శనాత్; తథాచ పరహింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్తేః పరహింసాభిసన్ధి విఘటనమేవఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదిత భక్తేః ఫలాభిసన్ధి పూర్వక మారబ్ధత్వాత్తయాభజతోఽభిసన్ధిత ఫలమాత్రం భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ (తంపరిహరతీ) త్యాదినా.

భవతీత్యర్థః, అతఏవశ్రూయతే "సమయ్యావేశితధియాంకామఃకామాయకల్పతే।భర్జితాఃక్వథితాధానాఃప్రాయోబీజాయనేష్యతే" ఇతి "కామధియస్త్వయిరచితానపరమారోహన్తియథాకారమ్భబీజానీ" తి. * * * *

అపిచ "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణే" త్యుపక్రమ్య "సఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః।యేనాతివ్రజ్యత్రిగుణాన్మద్భావాయోపపద్యత" ఇత్యుపదిష్టంశ్రవణకీర్తనాదిరూపం నిష్కామభక్తియోగంపూర్వోక్తయాసకామభక్త్యా భగవన్తంభజతాంప్రాకృతభక్తానాంపరమకారుణికస్సభగవానేవఘటయతీత్యభిప్రేత్యాహ,

—✳ ౫౩॥సూ॥ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్ ✳—

ఆత్మనః- పరమాత్మనసర్వాన్తర్యామిణః, శ్శరీరే,జాతావేకవచనమ్, స్వశరీరభూతేషు జీవేషునియన్తృత్వేన సద్భావాదేవైషాంప్రాకృతభాక్తానాంపూర్వోక్తముత్తమభక్తియోగంఘటయతీతేక్యే ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా,మన్యన్తే. ... ... *

—✳(౫౪॥సూ॥+వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్. ✳—

తత్రశ్చైవముత్తమభక్తిసమ్పన్నస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం యాయాః ఫలాభిసన్ధయోభూవన్ తాసాంవ్యతిరేకశ్చభవతిని-ఖిలకామబీజానినశ్యన్తీ త్యర్థః, కస్మాత్? తద్భావభావిత్వాత్_ తంశ్రీభగవన్తమేవభావయన్తి- అనవరతంభజన్తీతితద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః, తద్వద్భగవన్తంతాన్వాభావయితుం శీలమేషామస్తీతితద్భావభావినః, తేషాం భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తాన్ తద్వద్భగవన్తం వాభజమానానాం కామబీజ మవశిష్యతే, యస్మాదేవం శ్రూయతే "ముహుర్ముహుర్వక్తిహరేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మ గతింగత

\+ నచోత్తమ భక్తిలబ్ధ్యనన్తర మీషదపిఫలాభిసన్ధిభవతీత్యాహ-(వ్యతిరేక) ఇతి. ... ... *

త్రపః । తదా పుమాన్ ముక్త సమస్త బన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్దగ్ధ బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగే ణ సమేత్యధోక్షజ '' మితి. ప్రాకృతభక్తే రనభిసన్ధితో త్తమభక్తిరూప ఫలప్రదత్వే "నతూవలబ్ధివ '' దితి వైధర్మ్యదృష్టాన్తః-ఉపలబ్ధి-లాభః, యథాలోకే ధనలాభార్థం క్రియామాణా రాజసేవా ధనమాత్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యర్థం క్రియమాణా భగవద్భక్తి ర్న కేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింతూత్తమ భక్తించ ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞేయమ్,తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణోత్తమభక్తిరూప ఫలంచ భవత్యేవేతిసిద్ధమ్. ... ... ❋

౨౬॥భూయస్త్వాన్వనుబన్ధాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

——❋ ౫౫॥ సూ॥†అంగావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్ ❋——

దేవతాన్తరాణాంముముక్షూనుపాస్యత్వ మసకృదావర్తితమ పిస్థూణాని ఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీక్రియతే, కిం ముముక్షుభి ర్దేవతాన్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉతనోపాసితవ్యమ్ఃఇతిసన్దేహేప్రా

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహారతి (తస్మా)దితి.అ॥౨౬॥సూ॥ ౩॥

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్త ప్రస్తావేన సకామానాం దేవానాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్భవాచ్చ తద్భజన విచారం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (అంగావబద్ధాస్తు నశాఖాసుహిప్రతివేద) మితి. ... ... ❋

దేవతాన్తరోపాసనే ముముక్షుభిః కృతే తేషాం తతోపేక్షి తైహిక ఫలసమ్భవాన్ముముక్షుభిర్దేవతాన్తరముపాసితవ్య మితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే '' యోదుస్త్యజాన్ క్షితిసుత స్వజనార్థదారాన్ ప్రార్థ్యాంశ్రియంసురవరైస్సదయావ లోకామ్ । నైచ్ఛన్నృపస్త దుచితం మహతాంమధుద్విట్సేవానురక్త మనసా మభవోపిఫల్గు '' రిత్యాదినా ముముక్షూణామైహిక ఫలానా సక్తత్వా ధ్యవసాయాత్త

ప్త+ఇదముత్తరం పఠతి- (అంగావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్దస్సన్దేహాపనుత్త్యర్థః, అంగావబద్ధశబ్దేన భగవద్విరాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, తేతు ముముక్షుభిర్నోపాసితవ్యాః, కుతః ? నశాఖాసుహి-ప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పఠ్యమానేషు శాఖాభేదేషు ముముక్షూణాం దేవతాన్తరోపాసనం నవిధీయతే, తేషామత్యన్తభక్తానాం ముముక్షూణాం మోక్షార్థిత్వేన భగవతోపి ఫలానపేక్షత్వాత్తు తతస్తే దేవతాంతరముపాసీరన్నిత్యాశయః, ప్రత్యుత దేవతాన్తరాణ్యపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కుర్వన్తీతి శ్రూయతే "అహంబ్రహ్మాచ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః । సర్వాత్మనా ప్రపన్నాస్త్వాం మహాత్మానం ప్రేష్ఠమీశ్వరమ్ - తంత్వా జగత్స్థిత్యుదయాన్తహేతుం సమం ప్రశాన్తం సుహృదాత్మదైవమ్ । అనన్యమేకం జగతామధీశం భవాపవర్గాయ భజామదేవే" త్యాదినా *తస్మాద్దేవమనుష్యాదిభిస్సర్వైర్ముముక్షుభిశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యధ్యవసేయమ్.

బహూనామేకపరమాత్మాశ్రయత్వేనకశ్చిద్విరోధఇతిసదృష్టాన్తమాహ

—※ ౫౬॥సూ॥మన్త్రాదివద్వావిరోధః ※—

దేవాదయోబహవశ్శ్రీభగవన్తం నారాయణమాశ్రయన్తీత్యత్ర నాస్త్యేవహికశ్చిద్విరోధః, యథాసాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రరాజాదయోబహవోమన్త్రాఃప్రతిపాద్యత్వేనశ్రీభగవన్తంనారాయణమేవాశ్రయన్తే తద్వత్, †అత్రేదంరహస్యమ్,భగవత్పరాణాంబహూనాంమన్త్రాణాం

త్ఫలార్థం తేషాం దేవతాన్తర భజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- +(ఇదముత్తరం పఠతీ)త్యాదినా.

* ఏతదధికరణఫలంకథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† శ్రీరామమన్త్రరాజాదయ ఇత్యత్రాదినాఽష్టాక్షరాదిమన్త్రాగ్రహ్యాః, ప్రసంగాదేతత్సూత్రతాత్పర్యార్థమాహ- (అత్రేద)

మధ్యే అభ్యర్హితత్వాద్రామ మన్త్రరాజో ముముక్షూణామత్యావశ్యక ఇతి. ఏతచ్చాథర్వణరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది ప్రసిద్ధమేవ శ్రూయతే, తథాహి " అథ హైనం భరద్వాజో యాజ్ఞవల్క్యముపసమేత్యోవాచ శ్రీరామ మన్త్రరాజస్య మాహాత్మ్యం నో బ్రూహి భగవన్నితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః స్వప్రకాశః పరం జ్యోతిస్స్వానుభూత్యైకచిన్మయః । తదేవ మన్త్రరాజస్య మనోరాద్యక్షరస్మృతః॥ అఖణ్డైకరసానన్దస్తారకబ్రహ్మవాచకః । రామాయేతి సువిజ్ఞేయస్సత్యానన్దచిదాత్మకః ॥ నమః పదం సువిజ్ఞేయః పూర్ణానన్దైకవిగ్రహః । సదా రమన్తి హృదయే సర్వే దేవా ముముక్షవ ఇతి. య ఏవైతం మన్త్రరాజం శ్రీరామచన్ద్ర షడక్షరం యో నిత్యమధీయతే సోఽగ్నిపూతో భవతి- స వాయుపూతో భవతి- స ఆదిత్యపూతో భవతి- స బ్రహ్మణా పూతో భవతి- స విష్ణునా పూతో భవతి - స రుద్రేణ పూతో భవతి_ స సర్వైర్దేవైః పూతో భవతి- స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి- స సర్వేషు వేదేష్వధీతో భవతి- స సర్వైర్యజ్ఞైః క్రతుభిరిష్టవాన్భవతి- స సర్వైర్దేవైర్జ్ఞాతో భవతి- స సర్వవేదవ్రతచర్యాసుచరితో భవతి- తేనేతిహాసపురాణానాం రుద్రాణాం శతసహస్రాణి జప్తాని ఫలాని భవన్తి- శ్రీరామమన్త్రరాజస్మరణేన గాయత్ర్యాశ్శతసహస్రం జపం ఫలం భవతి- ప్రణవానామయుతకోటిజప్తాని ఫలాని భవన్తి- దశపూర్వాన్దశాపరాన్పునాతి- స పఙ్క్తిపావనో భవతి- స మహాన్భవతి- అథ పురాణేషూదాహరన్తి - గాణాపత్యేషు శైవేషు శాక్తసౌరేష్వభీష్టదాః । వైష్ణవేష్వపి సర్వేషు రామమన్త్రాః ఫలాధికాః ॥ గాణాపత్యేషు శైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః। మన్త్రేష్వప్రయాసేన ఫలదో

మితి= రహస్యమిత్యనేన " గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్మన్త్రం యత్నేన గోపయేత్ " ఇత్యాదిశిష్యనిష్ఠావిధిమనుస్మారయతి.

యంషడక్షరః ॥ షడక్షరోయం మన్త్రస్సర్వాఘౌఘనివారణః। మన్త్రరాజఇతిప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతందినేయాద్దురితం పక్షమాసర్తు వర్షజమ్ । సర్వందహతినిశ్శేషం తూలరాశిమివానలః ॥ బ్రహ్మహత్యాసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతానిచ । స్వర్ణస్తేయసురాపాన గురుతల్పాయుతానిచ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యుపపాతకజాన్యపి।సర్వాణ్యపిప్రణశ్యన్తిరామమన్త్రానుకీర్తనాత్॥ భూతప్రేతపిశాచాద్యాః కూశ్మాణ్డగ్రహరాక్షసాః।దూరాదేవప్రధావన్తిరామమన్త్రప్రభావతః॥ఐహలౌకికమైశ్వర్యంస్వర్గాద్యంపారలౌకికమ్।కైవల్యంభగవన్తంచమన్త్రోయంసాధయిష్యతి " ఇ. తతశ్చాపవర్గార్థినామ్- శ్రీరామమన్త్రరాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితినిశ్చీయతే,¶ఇదముపలక్షణమ్.ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావప్యావశ్యకౌ, తయోర్నారాయణోపనిషది సర్వవేదాన్తసారే శ్రీపాఞ్చరాత్రేచముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధేరితిజ్ఞేయమ్.

—※{ ౫౭॥సూ॥†భూమ్నఃక్రతువజ్జ్యాయస్త్వంతథాహిదర్శయతి }※—

భూమన్ శబ్దోబహుత్వవచనః, అతోభూమ్నః=బహుభ్యోబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదినిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువజ్జ్యాయస్త్వమధ్యవసీయతే, యథాక్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య, సర్వేభ్యోయజ్ఞేభ్యోజ్యాయస్త్వంనిశ్చితంతద్వత్పరమాత్మనస్సర్వేభ్యోదేవేభ్యోజ్యాయస్త్వంనిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాస్య

¶ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్త్రాన్తరేదర్శయతి- (ఇదముపలక్షణ) మితి=తథాచ†శ్రీభగవతోనారాయణస్య పూర్వపాదోక్తంసర్వోత్తమత్వమిహప్రసంగాదనుస్మృతమితి సదృష్టాన్తమాహ- (భూమ్న) ఇతి. ... ... ※

తరాత్మకస్యసప్తాహయజ్ఞస్యశ్రేష్ఠత్వాదేవహి తేనయజ్ఞేనభగవన్తం భజతాంసుమేధస్త్వమామ్నాయతే " కలౌకృష్ణంత్వపాకృష్ణం సాఙ్గోపాంగాస్త్రపార్షదమ్।*యజ్ఞైస్సఙ్కీర్తనప్రాయైర్యజన్తిహి సుమేధస " ఇతి. అపిచ " యేమానవాః పాపరతాహిసర్వదాసదాదురాచారరతావిమార్గగాః। క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చకామినస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునన్తితే ॥ సత్యేనహీనాః పితృమాతృదూషకాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః। యేదామ్భికామత్సరిణోపిహింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునన్తితే ॥ పఞ్చోగ్రపాపాశ్ఛలధర్మకారిణః క్రూరాః పిశాచాఇవ నిర్దయాః ఖలాః। బ్రహ్మస్వపుష్టావ్యభిచారదుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌపునన్తితే॥ కాయేన వాచా మనసాపిపాతకం నిత్యంప్రకుర్వన్తి శఠాహఠేనయే। పృద్రోగయుక్తా మలినాదురాశయాః స్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తితే " ఇత్యాది పాద్మోత్తర వచనేభ్యశ్చ శ్రైష్ఠ్యమవగన్తవ్యమ్.¶శ్రుతిశ్చైవమేవ సర్వజ్యాయస్త్వం భగవతోదర్శయతి" అగ్నిరవమోదేవతానాం విష్ణుఃపరమ " ఇతి" అగ్నిర్వైదేవానామవమోవిష్ణుః పరమస్తదన్తరేణాన్యాస్సర్వాదేవతా " ఇతిచైవంవిధబ్రాహ్మణరూపా.

౨౭॥అంగావబద్ధాధికరణంసమాప్తమ్ సూ॥౩॥

—※ ౨౮॥సూ॥నానాశబ్దాదిభేదాత్ ※—

దృష్టాన్తభూతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయాగస్యసర్వయాగశ్రైష్ఠ్యంచశ్రుతి సమ్మతమిత్యాహ-(శ్రీమద్భాగవతే)తి=*యజ్ఞై రితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదే నావర్త్య మానత్వాద్ద్రష్టవ్యమ్.　　...　　...　　...　　*

¶ ఇహప్రసంగాద్దార్ష్టాన్తికస్య శ్రీభగవతశ్శ్రైష్ఠ్యంచ శ్రుత్యన్తరేణ చానుమతమితి కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (శ్రుతిశ్చే)తి.　　అ॥౨౭॥సూ॥౩॥

* అత్యాగా త్పరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోఽనుక్రమి ష్యతే, తచ్చ పరవిద్యా సాధనం కింనిష్కామ తయాఽనుష్ఠితాగ్ని హోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వన్యత మరూపం భవతి ? యద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మ రూపం భవతి ? ఇతిసంశయేప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి= నిష్కా మతయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవి ద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- " ఈజేచ భగవ న్తం యజ్ఞ పురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరన్యైశ్చక్రతుభిశ్శ్రద్ధయాహృతా గ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాం ప్ర కృతి వికృతిభిరనుసవనంచాతుర్హోత్రవిధినే"త్యత్ర శ్రూయ మా ణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదా వగమాదిత్యర్థః, ¶తతశ్చనిష్కామనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయ స్సర్వేపిచిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవన్తీతినిశ్చీయతే.

౨౫||నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ||౧||

---

*వృత్తానువాదేన పూర్వాధి కరణైరస్యసాధ్య సాధనభావ సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (అత్యాగా) దితి= అత్యాగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవి ద్యాభక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయీకృత్య విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యస్యైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వము చితమ్, అతోఽగ్నిహోత్రాదిష్వన్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతీ తిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనా దినానాసాధనదర్శనాత్తద్వత్పరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాన్య ప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవన్తీతి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమా హే) త్యాదినా. ¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే) తి. అ||౩౮||సూ||౧||

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపజీవ్య తత్సాధన వి

—※ ౫౯॥సూ॥※వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్ ※—

కిమేషామగ్నిహోత్రాదీనాంసముచ్చయోభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః? ఆహోస్విద్వికల్పేనుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్ " ఈజేచే " త్యాది వేదాన్తేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాత్తేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాంవికల్పఏవభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్పో- భేదః, అన్యతమఇతియావత్; కుతః? అవిశిష్టఫలత్వాత్- సర్వేషామగ్నిహోత్రాదీనాం సమానఫలత్వాత్, సమానంహిభక్తిరూపఫలమేషాంభవతీతి శ్రూయతే " యదత్రక్రియతేకర్మ " త్యాదౌ.నహి " ఈజేచభగవన్త" మిత్యత్రసముచ్చయానుష్ఠానవిధిశ్శ్రూయతే, అపితుతత్రద్రవ్యదేశకాలాదిసమ్పన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠాన మాత్రంశ్రూయతే, తస్మాద్ద్రవ్యాదిసమ్పన్నేనేదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమేవ, తద్వద్ద్రవ్యాద్యసమ్పన్నేనతు యథాశక్త్యైవ విధివద్వికల్పేనుష్ఠాతవ్యః, తథాచశ్రూయతే " కర్మాణిచయథాకామంయథాదేశంయథాబలమ్. । యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృత " మితి. ఏవమగ్రే " సర్వాపేక్షాచే " త్యత్రాప్యభిప్రాయోద్రష్టవ్యః, ()అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... ※

౫౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-※(వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా)దితి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయీకృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యార్థినాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమితిసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౫౯॥సూ॥౧॥

కామ్యకర్మసు పూర్వాధి కరణన్యాయేనప్రాప్తవికల్పానుష్ఠా

—※{ ೬೦॥సూ॥¶ కామ్యాస్తుయథాకామంసము
చ్చీయేరన్నవాపూర్వహేత్వభావాత్ }※—

యదీమేఽగ్నిహోత్రాదయస్తత్ఫలకామనయాఽనుష్ఠీయేరన్ తర్హ్యేతే కామ్యాస్స్యుః, తత శ్చైనే కామ్యా అగ్నిహోత్రాదయః కింసముచ్చీయేరన్? ఉతవికల్పేరన్? ఇతిసంశయే సతిపూర్వాధికరణన్యాయేనవికల్పేరన్నితిప్రాప్తేప్రాహ- (కామ్యాస్త్వి) తి = తు శబ్దశ్చశబ్దసముచ్చేదార్థః, కామ్యాః పునరగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాదయః యథాకామమ్- యథేష్టమ్, †సముచ్చీయేరన్- స్వర్గఫలభూయస్త్వాపేక్షయాసముచ్చయాఽప్యేవానుష్ఠాతవ్యాః,న వేతిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాంవికల్పానుష్ఠానంద్యోతయతి- తథా హిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహోత్రాదీనాం వికల్పోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యర్థః, కుతః? పూర్వహేత్వభావాత్- హేతుః- ఫలమ్, కామ్యకర్మణాం పూర్వోక్తనిష్కామకర్మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకర్మణాంప్రత్యేకం భిన్నఫలత్వాదిత్యర్థః, + తథాచఫలాభిసన్ధిపూర్వకత్వేనానుష్ఠీయమానాకర్మవిద్యాకామ్యత్వాచ్చిత్తశుద్ధిహేతుర్నభవతీత్యుక్తమ్. అథచిత్తశుద్ధిహేతుభూతపూర్వోక్తనిష్కామకర్మవిద్యానుష్ఠాన

నముపదితుముత్తరాధికరణమాపవాదకస్యాఙ్గత్వోపక్రమతే -¶(కామ్యాస్తుయథాకామ) మితి.

† సముచ్చీయేరన్, సాకల్యేనానుష్ఠీయేరన్నిత్యర్థః.

+ కామ్యకర్మణాంచిత్తశోధకత్వాత్పరవిద్యార్థిభిరనాదరణీయత్వ నిర్ణయోఽత్ర ఫలమితిద్యోతయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తథాచే) తి= సిద్ధావలోకనన్యాయేనేహ ఫలితం పూర్వాధికరణశేషముత్తరసూత్రమవతారయతి-(అథే)తి= నిష్కామకర్మానుష్ఠాన ప్రకారకథనాయ మధ్యేఽథశబ్దః.

నప్రికారఉచ్యతే, ... *

—※ ౬౧॥సూ॥ అఙ్గేషుయథాశ్రయభావః※—

నిష్కామకర్మస్వనుష్ఠీయమానేషుమహావిభూతిజోమేదేవాస్తే షాం శ్రీభగవతోనారాయణస్యాఙ్గేషు, యథాశ్రయభావః- యథా వదాశ్రియత్వంధ్యాతవ్యమ్, ఏతదుక్తంభవతి " యజ్ఞభాజోమేజే వాస్తాన్ పురుషావయవేష్వభ్యధ్యాయ" దిత్యుపదిష్టక్రమేణేన్ద్రాదీన్ మహావిభూతిజోదేవాన్ శ్రీభగవతోబాహ్వాద్యవయవేష్వనుసన్ద ధ్యాదితి.

—※ ౬౨॥సూ॥* శిష్టేశ్చ※—

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కర్మానుష్ఠానంచభగవ ద్భక్త్యనుకూలచిత్త శుద్ధిసాధనేషువిశిష్యతే,తథాచశ్రూయతే " క ర్మణా కర్మనిర్హార ఏషసాధునిరూపితః । యచ్ఛ్రద్ధయాయజే ద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః ॥ చిత్తస్యోపశమోయంవై కవిభిశ్శా స్త్రచక్షుషామ్దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మముదావహ" ఇతి. కర్మణా- నిష్కామకర్మణా, కర్మనిర్హారః- చిత్తశోధనమిత్య ర్థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తీచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యభిప్రాయః.

—※ ౬౩॥సూ॥ సమాహారాత్※—

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమర్పణమ్, అనుష్ఠితం కర్మ భగవత్సమర్పణా చ్చిత్తశోధకంభవతి" కర్మశుద్ధిర్మదర్పణ " మి త్యామననాత్; తతశ్చకర్మవిశుద్ధ్యాచసత్వశుద్ధి ర్భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౬౪॥సూ॥¶గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ※—

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుష్ఠానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛూనా మా వశ్యకమిత్యాహ- (శిష్టేశ్చ) ఇతి.

¶ యాజ్యానాం దేవానాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయ వత్వానుసన్ధానమత్యావశ్యకమిత్యనుస్మారయతి-(గుణసాధారణ్యే)తి.

అపిచ "పరస్యబ్రహ్మణ స్సాక్షాజ్జాత వేదోసిహవ్యవాట్। దేవానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే" దిత్యస్మిన్ మన్త్రేవ ర్ణేనసర్వేషాం దేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయతే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అఙ్గభావఇత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తశుద్ధికామైర్దేవమేవకర్మానుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాన్తరే సంజాత భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధీచ్ఛావతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—౬౭॥సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః—

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే తాదృశకర్మజనితాపూర్వం భగవత్యర్పితం చేద్బన్ధహేతునైవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగవద్భక్తిహేతుర్దేవ భవతి, కుతః? పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహ భావాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్,తస్యాశ్రుతిః- రశ్రవణమ్,చిత్తశుద్ధికామానాంభగత్యపూర్వసమర్పణావశ్యకత్వశ్రవణమితి యావత్; సస్ప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాఙ్గక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరబ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాంమన్త్రాణామర్థనియామకతయాసాక్షాత్పరిపరదేవతాయాంభగవతివాసుదేవఏవభావయమాన" ఇత్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే చిత్త శుద్ధీచ్ఛావతా ద్భగవత్యర్పితాపూర్వాణాం చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సులభైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—౬౮॥సూ॥ †దర్శనాచ్చ—

---

* ఉత్తరసూత్రస్యార్థాన్తరారమ్భకత్వాద్యోతనార్థోథశబ్దః.

† శ్రుతిబలాచ్చైవ మేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యధికరణార్థముపసంహరతిసూత్రకారః (దర్శనాచ్చే)తి.

"ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్వస్యాన్తర్హృదయాకాశ శరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషోపలక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలారిదర గదాభి రుపలక్షితేన నిజపురుష హృల్లిఖితే నాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమానే ఉచ్చైస్తరాంభక్తి రనుదిన మేధమానరయా అజాయతే" త్యేవం విధే వాక్యైహి భగవత్యర్పిత కర్మణో రాజర్షే ర్భరతస్య భగవద్భక్తి లాంభో దృశ్యతే,*తస్మాచ్చకామ్యకర్మానుష్ఠాతౄణాం పునః పునర్భ్రంశ సమ్భవా చ్చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తి హేతుభూతనిష్కామకర్మణ్యేవ గృహిభి రనుష్ఠేయా స్తీతి నిరవద్యమ్. ... ... *

౨౯॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

* తస్మాత్సర్వప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమ్పాదనీయేతి భావేనైతత్పాదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)తి. అ॥౨౯॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.
తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥[illegible]॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

—※ ౧ ॥ సూ॥ పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః ※—

* తదేవ మతీతపాదేభగవద్భక్తి ప్రకాశకసర్వవేదాన్తసారాత్మక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యాదిరూప పరవిద్యాసు మిథోగుణోపసంహారానుపసంహారౌభగవదవతార మాహాత్మ్యంప్రసంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అథాస్మిన్ చతుర్థపాదే భగవద్భక్తిరూపాయాః పరవిద్యాయా ఏవపురుషార్థహేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణ స్తదన్తరఙ్గసాధనాని ప్రసంగాదాగతంచేత్యేతదర్థ జాతం విచార్యనిర్ణీయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః “ తన్నిష్ఠస్య

యద్భక్తిః పరవిద్యైవ పురుషార్థోత్తమప్రదా ।
యస్యామధికృతాశ్శుద్ధ చేతసో రాఘవంభజే ॥

* పూర్వస్మిన్ పాదే గుణోపసంహారోక్త్యాపరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాస్మిన్పాదేతద్విద్యాయాస్స్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థహేతుత్వన్నైష్ఠికాద్యధికృతిత్వాదేర్నిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్య నిరూప్యమాణత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వరుపాంసఙ్గతిం సూచయితుం పూర్వోత్తర పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ- (తదేవ) మితి= అస్యపాదస్యై తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యా విషయత్వమేవ సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్రభగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోత) ఇతి. ఏతత్సూత్రస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం వ్యుదస్యతి- (తత్రపరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా" దిత్యేవంజాతీయశాస్త్రైస్తత్ర తత్ర పరమపురుషార్థహేతుత్వం నిర్ణీతమపి స్థూణానిఖనన న్యాయేన పునరపి తదేవ దృఢీకర్తుమాదావేవం చిన్త్యతే, పరావిద్యా కిం స్వాతన్త్ర్యేణ పరమపురుషార్థహేతుర్భవతి? కింవా కర్మశేషతయా తస్మిన్నన్తర్భవతి? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే పరవిద్యాయా మకర్మశేషత్వేన తస్మిన్నన్తర్భావాన్నస్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వమితి జైమినిమతముపన్యస్య పూర్వపక్షయిష్యన్నాదౌ తావద్రాద్ధాన్తమాహ-(పురుషార్థోఽత) ఇతి=అతః- అస్మాన్నిఖిలవేదాన్తసారభూతశ్రీమద్భాగవతశాస్త్రవిహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమపురుషార్థః-మోక్షస్సిద్ధ్యతి, నతు తదన్యత ఇతి భగవాన్బాదరాయణ ఆచార్యో మన్యతే, కుతః? శబ్దాత్-"భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్యశ్శ్రద్ధయాత్మా ప్రియస్సతామ్। భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి సమ్భవా" దితి, "తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః। యదీశ్వరే భగవతి భక్తిర్యయా స్యాద్యథా రతి" రితి=తత్ర- మోక్షసిద్ధానానాఋషిప్రోక్తోపాయానాం మధ్యే, అయం భగవతోదితో భక్తియోగరూపోపాయశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః, "ప్రీయతేఽమలయా భక్త్యా హరిరన్యద్విడమ్బనమ్- తమేవం విదిత్వాతిమృత్యుమేతి- నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనాయే"తి చైవంజాతీయకాభ్యశ్శ్రుతిభ్యః, భగవద్భక్తిలక్షణపరవిద్యాయా ఏవహి పరమపురుషార్థహేతుత్వం భవతీతి నిశ్చీయతే.

—✻{ ౨॥సూ॥ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్వితి జైమినిః }✻—

*యథోక్తార్థదృఢీకరణాయ జైమినిమతముపన్యస్య పూ

పరవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వావగత్యా తస్యాం తదధికారిణాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి ధ్యేయమ్.

* యథోక్తార్థః- పూర్వోక్తసిద్ధాన్తః, తద్దృఢీకరణాయేత్యర్థః.

వర్ణపక్షం దర్శయతి-(శేషత్వాది) త్యాదిభిః = తథాహి-[illegible] శేషత్వే తత్క్రతు రాత్మనోఽప్రీస్యాదేశ [illegible] ప్రోక్షణవదాత్మవిద్యాఫలం [illegible] శ్రోభవితుమర్హతి, †అపిచాస్యాం పరవిద్యాయాం యః పురుషార్థవాదోఽముక్తి ఫలశ్రుతిః, సోఽపియథాన్యేషు కర్మకాణ్డభాగేషు " ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతి- ఊర్జ

* కర్మశేషత్వాత్- ఆత్మవిద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వాత్-

† నను " హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే " ఇత్యాదావాత్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్ర్యే (ణ పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతేర్నేయమాత్మవిద్యాకర్మాఙ్గతాం నేష్యతీత్యత ఆహ-(అపిచాస్యా)మితి= గుణవాదః- గుణప్రశంసనమ్.

" ఇషేత్వోర్జేత్వే " తి మన్త్రో (చ్చారణపూర్వకం శాఖాచ్ఛేదసన్నమనానన్తరం యజమానేఽన్ననిధానాదర్శనాత్ " ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ " త్యస్యాధ్వర్య్వాఃస్థయజమాన విషయకానురాగాది గుణప్రశంసా రూపగుణ వాదత్వమితిభావః.

ఉక్తంచైతాదృశార్థవాదానాం గుణవాదత్వమ్, " విరోధేగుణవాదస్స్యాదనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాదస్త్రిధామతః " ఇతి. " గ్రావాణః ప్లవన్తే- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ " త్యాదిర్గుణవాదః; తత్రోక్త ప్లవనాది రూపార్థస్య గ్రావాదిషు విరుద్ధత్వాద్గ్రా(వాణః ప్లవన్త ఇత్యాద్యర్థవాదానాం గ్రావగతలఘుత్వాదేర్గుణవాదత్వం భవతి. యత్రావధారితార్థ ప్రతిపాదకత్వం-సోఽనువాదాత్మకోఽర్థవాదః, యథా " తస్మాద్వస్సంవత్సరస్య పచ్యతే- అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్ " ఇత్యాదిః; ఏతదుభయభిన్నాతీత వృత్తాన్తకథనం భూతార్థవాదః, యథా " తృతీయస్యామితో దివిసోమఆసీత్- వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా- వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి సఏవైనం భూతిం గమయతీ " త్యాదిః;

స్యాఙ్గత్వమిత్యాహ- ఊర్జఙ్గిహాపయస్స్వర్త్నీయస్యాపణ
మయీజుహూవాభవతి- నసపాపంశ్లోకంశ్రుణోతీ''త్యేవంజాతీయకా
గుణవాదాభవన్తీతి జైమినిరాచార్యోమన్యతే. ... ... *

—* ౩॥సూ॥ ఆచారదర్శనాత్ *—

* '' జనకోహవైదేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేన యక్ష్యమాణో వైభగవన్తోహమస్మి '' త్యేవంజాతీయకాసు శ్రుతిషువిద్యావతామపి జనకాదీనాం కర్మానుష్ఠానదర్శనాద్విద్యాయాః కర్మశేషత్వాద్దృశ్యతే, తస్మాన్నవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... *

—* ౪॥సూ॥ తచ్ఛ్రుతేః *—

తచ్ఛ్రుతేః-పరవిద్యాయాః కర్మశేషత్వ శ్రుతేః '' యదేవవిద్యయాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవవీర్యవత్తరంభవతీ''త్యత్రకర్మశేషత్వ శ్రవణాద్విద్యాయాన స్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థహేతుత్వమ్

—* ౫॥సూ॥ సమన్వారమ్భణాత్ *—

¶ '' తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతే '' తివిద్యాకర్మణోః ఫ

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

జైమినిగ్రహణేన ప్రపూర్వపక్షవాదాన్త్యాధికరణఇవ పరవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వ నిర్ణయాయ గురుశిష్య సంవాదోస్మిన్నధికరణే క్రియతఇతి సూచయతి. ... ... *

*(జనకోహ వైదేహ)ఇతి_ వైదేహో జనకోమిథిల దేశాధిపతిః, హేభగవన్తఇతిబ్రాహ్మణాన్ సమ్బోధ్య బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనాహం యక్ష్యమాణ ఏవాస్మీతి, తస్మాద్భవద్భిరిహావస్తవ్యమితి వాక్యశేషః, మిథిలానాం విద్యాత్వంచ '' తపతే మిథిలారాజ న్యాత్మవిద్యా విశారదాః '' ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యావతామాచారదర్శనాత్. ... ... *

¶ తమ్- పరలోకంగచ్ఛన్తమ్, ప్రాగనుష్ఠితే విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే- పరలోకసాధనత్వేన తమాశ్రిత్య తిష్ఠేతేఇత్యర్థః.
~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

లారమ్భాయ ఏకస్మిన్ పురుషే యుగపత్సంస్పర్శనాన్న విద్యాయాస్స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... ...

—* ౬॥సూ॥ తద్వతో విధానాత్ *—

తద్వతః-విద్యావతః, కర్మవిధానాచ్చ తస్యాస్స్వాతన్త్ర్యేణ. తథాహి * “ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్య యథావిధానం గురోః కర్మాతిశేషేణాభిసమావృత్య కుటుమ్బే శుచౌ దేశే స్వాధ్యాయమధీయాన” ఇత్యాదిశ్రుతిర్విద్యావతః కర్మ విదధాతి, ¶ విద్యా-మన్త్రాధ్యయనార్థపరిజ్ఞానమ్, “వ్రీహీనవహన్తి” త్యత్ర యథా అవఘాతవిధిః ఫలీకరణపర్యన్తపరస్తథా “స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య” ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యర్థావబోధాన్తపరో భవతి, తతశ్చ “వేదమధీత్యే” త్యత్రాధ్యయనశబ్దో వేదార్థావగతిపర్యన్తపర ఇతి జ్ఞేయమ్. “యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే. అనగ్నావివ శుష్కైధో న తజ్జ్వలతి కర్హిచిత్ ॥ స్థాణురయం భారవాహః కిలాభూదధీ

---

* యథావిధానమ్-ఉపాకర్మ *పవిత్రపాణిత్వ ప్రాఙ్ముఖత్వాదివిధానమనతిక్రమ్య, గురోః కర్మ- శుశ్రూషాదికం కుర్వన్, వేదమధీత్యానన్తరమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన, ఆచార్యస్య కులాత్, గృహాదాగత్య, బ్రహ్మచర్యావిధిస్సమావృత్య-సమావర్తనం కృత్వా, కుటుమ్బే- గార్హస్థ్యే, స్థితః, సదా శుచౌ దేశే నివసన్, స్వాధ్యాయమధీయానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనం కుర్వన్నన్యాని చ కర్మాణి చ కుర్వన్ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

¶ వేదస్య భగవత్పరత్వాత్తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావబోధానాం శ్రవణకీర్తన స్మరణ రూప భక్తిత్వామభిప్రేత్య విద్యాత్వముక్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్త్రే)-వేదః, “వేదమధీత్యే” త్యత్ర అధ్యయనమర్థావగతిపర్యన్తపరమితి సదృష్టాన్తమాహ- (వ్రీహీనవహన్తీత్యత్రే) తి. ... ... *

త్యవేదాన్న విజానాతియోర్థమ్- వేదభారభరాక్రాన్త స్సవై బ్రాహ్మణగర్దభ ” ఇత్యాదిషు కేవలాధ్యయనస్యప్రతిషేధాత్ *

—※ ౭॥సూ॥ నియమాచ్చ ※—

* “ కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమాః ” ఇత్యత్ర కృత్స్నస్యాప్యాయుషః కర్మానుష్ఠానే నియమితత్వాచ్చ విద్యాయాః కర్మశేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్స్వాతన్త్ర్యేణ విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే పరిహృతిరభిధీయతే. ... *

—※ {౮॥సూ॥+ అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం తద్దర్శనాత్} ※—

తుశబ్దేన జైమినిపక్షం వ్యుదస్యతి, యత్పునరుక్తం కర్మశేషత్వాద్విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వశ్రుతిరర్థవాద ఇతి తదయుక్తమ్, కస్మాత్? అధికోపదేశాత్-సంసారిణశ్శారీరా దధికస్యోపాస్యస్యాఖిలజగదుదయస్థితి సంయమేశస్యవివిధానితరసాధారణశక్తే భగవతో నారాయణస్యోపదేశో భవతి సర్వేషు వేదాన్తేషు, తథాహి “ పరోమదన్యో జగతస్తస్థుషశ్చ ఓతంప్రోతంపటవద్యత్ర విశ్వమ్ । యదంశతోస్యస్థితిజన్మనాశానస్యోతవద్యస్యవశేచలోకః ॥ యోనామభిర్వాచిజనం నిజాయాంబధ్నాతి తంత్వామివదామభిగాః । యస్మై బలింతఇమే నామకర్మభిర్నిబద్ధబద్ధాశ్చకితావహన్తి ॥ సఏష సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తి- య

---

* పఞ్చమం హేతుం వ్యాచష్టే (కుర్వన్నేవేహే) తి=కర్మాణికుర్వన్నేవేహదేహే, శతంసమాః-శతవత్సరాన్, జిజీవిషేత్- జీవితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... ... *

+ కర్మకర్తుర్జీవాదధికస్య పరమాత్మనః కర్మశేషత్వాభావాత్తద్విద్యాపి నకర్మాఙ్గమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాన్తమనుస్మారయన్ పూర్వపక్షం నిరస్యతి- (అధికోపదేశాత్త్వి)తి

దిదంకించ- ఏషసర్వేశ్వరః- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాంయోవిదధాతికామాన్- విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్తఉతవిశ్వతస్పాత్- సంబాహుభ్యాంధమతి సమ్పతత్రై ర్ద్యావాపృథివీజనయన్దేవఏకః- యతఃప్రసూతాజగతఃప్రసూతీ తోయేనజీవాన్వ్యససర్జ భూమ్యామ్- యదోషధీభిః పురుషాన్ప శూగ్శ్చ వివేశభూతాని చరాచరాణి- అతఃపరంనాన్యదణీయ సగ్‌హి పరాత్పరంయన్మహతోమహాన్తమ్ - భీషాస్మాద్వాతఃపవతే భీషోదేతిసూర్యః-భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపఞ్చమఇతి- మద్భయాద్వాతివాతో యంసూర్యస్తపతిమద్భయా "దిత్యాదిరూపః, నహ్యేవంవిధపరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతోః కర్మశేష త్వం యుక్తమితి శక్యతేవక్తుమ్, నాప్యస్యోపాసనస్య పురుషార్థ హేతుశ్రుతేః కర్మవిధిశేషతయార్థవాదత్వమ్, పురుషార్థోత్ప త్తావుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ హేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపమర్దం చేత్యత్రోపాసనేనకర్మణాం సముచ్ఛేదోవక్ష్యతే, తస్మాత్ "పురుషా ర్థోతశ్శబ్దా" దిత్యేవం భగవతో బాదరాయణస్యమతమ్ " శేష త్వా" దిత్యాదిభిర్హేత్వాభాసైర్నేషదపిచాలయితుంశక్యతే, కిం తుతత్త్రైవభవతి కస్మాత్? తద్దర్శనాత్-తమిమమర్థంహి "భక్త్యా హ్యమేకయా*గ్రాహ్య"ఇత్యేవమాద్యాశ్శ్రుతయోదర్శయన్తి, తస్మా త్స్వాతన్త్ర్యేణపరబ్రహ్మోపాసనస్యపురుషార్థహేతుత్వంసిద్ధమ్.

—✻ ౯॥సూ॥ తుల్యంతుదర్శనమ్ ✻—

() యేపునరాచారదర్శనాదయస్సిద్ధేతవఉక్తాః క్రమేణతేపరిహరిష్య

---

*గ్రాహ్యః- ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

() (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వపక్షిణోక్తాచారదర్శనాది హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యే పున) రితి=తత్రప్రథమహేతు నిరా

తత్రాదౌ తావత్ "జనకో హ వైదేహ" ఇత్యత్ర జనకాదీనామపి బ్రహ్మవిదామాచారదర్శనాత్ కర్మశేషో విద్యేతి యదుక్తం తత్రోచ్యతే- (తుల్యంత్వి)తి=దర్శనమ్- ఆచారదర్శనమ్ - అకర్మశేషత్వేన విద్యాయాః అనుష్ఠానదర్శనమపి. బహుషు బ్రహ్మవిత్సు తుల్యమ్-సమానమేవ భవతి, *తథాచ శ్రుతిః "ఏతద్ధస్మవై తద్విద్వాంస ఆహుఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థా వయం యక్ష్యామహే? కింప్రజయా కరిష్యామః? ఏతద్ధస్మవై విద్వాంసోగ్నిహోత్రం న జుహవాంచక్రిరే ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తీ"తి, తథా "ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వమిత్యుక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజే"త్యాదికా-తథాచ లోకసంగ్రహార్థమేవ జనకాదయః కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మానుతిష్ఠన్తీతి భావః, తస్మాన్న విద్యాయాః కర్మశేషత్వమ్. ... ... *

—※ ౧౦॥ సూ॥ అసార్వత్రికీ ※—

యచ్చోక్తమ్ "తచ్ఛ్రుతే" రితి తత్ప్రతివిధీయతే, యదే

షకమ్ "తుల్యంతు దర్శన" మిత్యేతత్సూత్రమవతారయతి-(తత్రాదా)వితి. ... ... *

* (తథాచ శ్రుతి)రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మానుతిష్ఠన్తీతి చేత్ కేచిద్బ్రహ్మవిదః "జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత కర్మచోదనామ్" ఇత్యాది శ్రుతిపర్యాలోచనయా కర్మాణి విసృజన్తీతి, తస్మాత్కర్మాచారదర్శనం న విద్యాయాః కర్మశేషతామావహతీతి. తర్హి "జనకో హ వై దేహ" ఇతి శ్రుతేః కోభిప్రాయః? తత్రాహ-(తథాచే)తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసంగ్రహసంసిద్ధిమభిప్రేత్యైవ "కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ" ఇతి స్మర్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ... ... *

వవిద్యయాకరోతీ'' తి ఛన్దోగ పరితేయం శ్రుతి ర్నసర్వత్ర పఠిత వి ద్యానాం కర్మాఙ్గత్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా ఏవ; ప్రకృతాతు " ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతే '' త్యేవ ముప దిష్టోద్గీథవిద్యా, ... *

—* ౧౧॥సూ॥ విభాగశ్శతవత్ *—

యదప్యుక్తమ్ " సమన్వారమ్భణా '' దితితత్రబ్రూమః? " తంవిద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే '' ఇత్యేతత్సమన్వారమ్భణ వచ నంయద్యపివిద్యాయాః పురుషార్థం ప్రత్యస్వాతన్త్ర్యే లిఙ్గమిత్యు క్తమ్, తథాపివిద్యాకర్మణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యా తద్వన్తంపురుషం ఫలదానాయసమన్వారభతే కర్మతదనుష్ఠాతారమి తి, శతవదితి విభజనమాత్రేదృష్టాన్తః, యథా శతంగావస్సాయం గో ష్ఠద్వయంప్రవిశన్తీత్యుక్తేఏకస్మిన్గోష్ఠేపఞ్చాశద్గావోపరస్మిన్గోష్ఠేప ఞ్చాశద్గావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముక్షువ్ మముక్షువిష యం విద్యాకర్మణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదే న విద్యాకర్మణోర్విభాగఉపదిశ్యతే "నవేదవాదాననువర్తతేమతి స్స్వఏవలోకే రమతేమహామునేః |యథాగతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వఏవధర్మే నపరంక్షిపేత్స్థితః॥కర్మప్రవృత్తంచ నివృత్త మప్యృతంవేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్ |విరోధితద్యోగపదేకక ర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనచ్ఛతీ '' తి. ... ... *

—* ౧౨॥సూ॥ అధ్యయన+మాత్రవతః*—

యత్పునరుక్తమ్" తద్వలోవిధానా '' దితితత్రాపిబ్రూమః''

+ సౌత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతే,త థాచ" ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే '' త్యత్ర అధ్యయనం కర్మానుష్ఠా నోపయోగ్యర్థావబోధాన్తమపి తద్బోధస్య పరవిద్యాత్వాభావమే వనిష్టీయతే, ఉపకుర్వాణస్యావిద్యత్వాత్;

"ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే" త్యత్రాధ్యయనమాత్రస్య శ్రవణాదుపకు
ర్వాణస్యాధ్యయనమాత్రవతో గృహాశ్రమ ప్రవేశగ కర్మానుష్ఠా
నంచవిధీయతే, నతువిద్యావతః; తథాసతికథంవిద్యాకర్మ శేషత్వమి
యాత్, తస్మాత్పరవిద్యాకర్మనిరపేక్షాస తీస్వాత న్త్ర్యేణైవపరమపు
రుషార్థ హేతుర్భవతీతియుక్తమేవో క్తమ్. ... *

—※ ౧౩॥సూ॥ నావిశేషాత్ ※—

" కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా, ఇత్యేవమా
దిషునియమశ్రుతివాక్యేషు నహిపరబ్రహ్మో పాసకస్యకర్మనియమవి
శేషశ్రుతిరస్తి, కస్మాత్? అవిశేషాత్- అవిశేషేణహినియమవిధానం
భవతి, తతశ్చవిద్యాకర్మణోరధికారివిభాగాత్ " కుర్వన్నేవేహక
ర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇత్యత్ర కర్మసు యావదాయునియ
మనం భగవదుపాసనానధికారివిషయమితినిశ్చీయతే, తస్మాత్ " ని
యమాచ్చేతి " యదుక్తంతచ్చప్రత్యాఖ్యాతమ్. ... *

—※ ౧౪॥సూ॥ స్తుతయేనుమతిర్వా ※—

అనుమతి- రనుజ్ఞానమ్, " నకర్మలిప్యతేనర " ఇతివక్ష్యమాణ
శ్రుతిపర్యాలోచనయావిద్యావతిపురుషే చిరకాలంలోకసఙ్గ్రహహే
తోః ప్రకృతివశాద్వాకర్మకుర్వత్యపి విద్యాసామర్థ్యాత్తస్మిన్నకర్మ
లేపోభవతీత్యేవం విద్యాస్తుత్యర్థమేవ " కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి
జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇతి విద్యావతః కర్మానుమతిః క్రియతే,
నతు విద్యావతః కర్మానుష్ఠానవిధానార్థమితివాజ్ఞేయమ్.

—※ ౧౫॥ సూ ॥ * కామకారేణచైకే ※—

అపిచైకే- ముఖ్యాః, పరబ్రహ్మనిష్ఠాహ్య పరోక్షీకృతవిద్యా
ఫలాస్సన్తస్తదవష్టమ్భాత్కామకారేణ భగవదుపాసనం కుర్వన్తి,

---

* విద్యావతస్స్వైరేణకర్మహానలింగాచ్చవిద్యాస్వాతన్త్ర్య
ణపురుషార్థదేత్యాహ-(కామే)తి. ... ... *

కామకారః- స్వచ్ఛన్దాచారః, తథాచామ్నాయతే "యత్పాద ప ఙ్కజ పరాగ నిషేవతృప్తాయోగప్రభావ విధుతాఖిల కర్మ బన్ధాః। స్వైరంచరన్తి మునయోపి ననహ్యమానా" ఇతి, "శౌచ మాచ మ నంస్నానం నతుచోదనయాచరేత్। అన్యాంశ్చ నియమాన్ జ్ఞానీయ థాహంలీలయేశ్వర" ఇతిచ. తస్మాన్నవిద్యాయాః కర్మణ శేషత్వమ్, నాపి¶తద్విషయాయాః ఫలశ్రుతేః గుణవాదరూపార్థవాదత్వమ్, అపి తు భూతార్థవాదరూపైవభవతి తద్విషయాఫలశ్రుతిరితి ధ్యేయమ్.

—※ ౧౬॥సూ॥※ ఉపమర్దంచ ※—

"తావత్కర్మాణికుర్వీత ననిర్విద్యేత యావతా। మత్కథా శ్రవణాదౌవా శ్రద్ధాయావన్నజాయతే" ఇతి "యస్త్వాత్మ రతిరే వస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః। ఆత్మన్యేవచ సన్తుష్టస్తస్యకార్యంన విద్యతే" ఇతి చైవం జాతీయకాశ్శ్రుతిస్మృతయః పరబ్రహ్మ విద్య యాకర్మణాముపమర్దముపదిశన్తి, ఉపమర్దః- నిపీడనమ్, నిరాసఇతి యావత్;† అతశ్చ బ్రహ్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్రేణ పురుషార్థ హే తుత్వమధ్యవసీయతే. ※ ※ ※ ※

౧॥ పురుషార్థాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧౬॥

అథపరబ్రహ్మవిద్యాధికారి విచారఆరభ్యతే,

¶(తద్విషయాయాఃఫలశ్రుతే)రితి="తైర్దర్శనీయా వయవైరు దారవిలాస హాసేక్షిత వామసూక్తైః। హృతాత్మనో హృత ప్రా ణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇతి ప్రాగుదాహృ తపరవిద్యాఫలశ్రుతేరిత్యర్థః. ... ... ※

※ విద్యాయాస్స్వాధికృతానాంకర్మాధికార నివర్తకత్వా చ్చనాస్యాః కర్మశేషతేత్యాహ- (ఉపమర్దంచే)తి.

†ఫలకథన పూర్వక మేతదధికరణ ముప సంహరతి- (అతశ్చే)తి అ॥౧॥సూ॥౧౬॥

—※ ౧౭॥సూ॥ †ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హి ※—

పరబ్రహ్మవిద్యాయాం కిమనూర్ధ్వరేతసో ముఖ్యాధికారిణః? ఆహోస్విదూర్ధ్వరేతసః? ఇతి మీమాంసమానో రాద్ధాన్తితార్థం తావత్పఠతి- (ఊర్ధ్వరేతస్సు చే) తి= ఊర్ధ్వరేతస్సు- నైష్ఠికవానప్రస్థపరివ్రాజకాశ్రమిషు, బ్రహ్మవిద్యాముఖ్యాధికారో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్. చశబ్దేనానూర్ధ్వరేతస్స్వప్యాశ్రమిషు కథంచిద్బ్రహ్మవి

భగవదుపాసనే స్వరూపతః ఫలతశ్చ నిర్ణీతే సతి తదధికారిచిన్తనస్య ప్రాప్తావసరత్వాదుత్తరాధికరణేఽవసరసఙ్గతిం సూచయతి- (అథే)తి=†అధికరణముపక్రమతే-(ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హీ)తి.

యజ్ఞాదివిద్యాసాధనత్వాదనూర్ధ్వరేతస ఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యాధికారిణ ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే శమదమాద్యన్తరఙ్గవిద్యాసాధనత్వాదూర్ధ్వరేతస ఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యతయాఽధిక్రియన్త ఇతి భావేన సిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తితార్థ)మిత్యాదినా.

(నైష్ఠికే)తి= చతుర్విధేషు బ్రహ్మచర్యేషు మధ్యే, చతుర్విధా బ్రహ్మచర్యనిష్ఠా నైష్ఠికా ఇత్యర్థః, చాతుర్విధ్యం చ బ్రహ్మచర్యస్యామ్నాయతే "సావిత్రం చ ప్రజాపత్యం బ్రాహ్మం చైవ బృహత్తథా" ఇతి. బ్రహ్మోపనయనమారభ్య తురీయరాత్రాత్సావిత్రమ్, తదారభ్య ప్రథమోపాకర్మణః ప్రాజాపత్యమ్, తదారభ్య స్వాధ్యాయాధ్యయనసమాప్తేర్బ్రాహ్మమ్, తత ఊర్ధ్వమాశ్రమాన్తరప్రవేశం వినా తత్రైవ యావజ్జీవం యదవస్థానం తన్మహితద్బృహత్, తదేవ నైష్ఠికమిత్యుచ్యతే- ఏవమ్ "వార్తా సంచయ శాలీన శిలోఞ్ఛ ఇతి వై గృహే। వైఖానసా వాలఖిల్యోదుమ్బరాః ఫేనపా వనే॥ న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహూదకో హంసనిష్క్రియా" ఇత్యామ్నాయానురోధేన గార్హస్థ్యాదేః ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్.

ద్వ్యధికారో భవతీతి సూచయతి, తథాహి యేపునరనూర్ధ్వరేతసస్తేపి శ్రుతదేవకుచేలాదివద్విరక్తాస్స్యుస్తదా తేషామపి కథంచిద్విద్యాధికారస్స్యాత్, యది గృహాశ్రమిణః పునరవిరక్తా భవేయుస్తదా తేషామగ్న్యాధానగర్భాధానాద్యనేక కర్మానుష్ఠానవ్యగ్రచేతస్త్వాద్బ్రహ్మవిద్యాపరినిష్ఠితనైష్ఠికాదిసంసర్గోపి దుర్లభ ఏవ, కుతస్తేషాం బ్రహ్మవిద్యాధికారస్స్యాత్, తస్మాదూర్ధ్వరేతస ఏవాశ్రమిణో ముఖ్యతయా పరబ్రహ్మవిద్యాయా మధిక్రియన్త ఇతి జ్ఞేయమ్. కుతః? శబ్దేహి-శబ్ద-శ్రుతిః, “ ప్రజాపతిపతి స్సాక్షాద్భగవాన్ గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః । మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసః పులస్త్యః పులహః క్రతుః । భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః॥ తస్యానయాభగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణానుపూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేదసంశయ పదం నిజజీవకోశమ్ ” జ్ఞానమ్- భక్తిః, “ యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వన్ద్వధర్మా వినష్టాః । సపదిగ్రహకుటుమ్బం దీనముత్సృజ్య దీనాబహవఇవ విహంగా భిక్షుచర్యాంచరన్తి ” త్యేవం జాతీయకశ్రుతిషు నైష్ఠికాదీనాంహి బ్రహ్మవిద్యాధికారోవగమ్యతే, ¶ తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికార ఇత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

౧౮॥సూ॥ పరామర్శం జైమినిరచోదనాచ్చాపవదతిహి.

యద్యపి జైమినిరూర్ధ్వరేతసామాశ్రమాణామచోదనాదేవ తదాశ్రమిణో నసన్త్యతో గృహాశ్రమిణామేవ విద్యాధికార ఇతి పరామర్శం ప్రాప్నోతి - పరామర్శో-నిశ్చయః, తథాప్యేతన్మతస్యైకాదశస్కన్ధే “ అథైషాం కర్మకర్తృణాం భోక్తృణాం సుఖదుఃఖ

¶ ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... *

యోః। నానాత్వే ఽథనిత్యత్వం లోకకాలాగమాత్మనా '' మిత్యా
దినో పన్యస్య "ఏవమప్యజ్ఞ సర్వేషాం దేహినాం దేహయోగతః। కా
ల్పావయవతస్సన్తి భావాజన్మాదయో ఽసకృది '' త్యాదినా భగవాన్ స్వ
యమేవాపవదతి- నిరాకరోతీత్యర్థః, తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్ర
హ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికారసిద్ధిః, సేతి తత్రతత్ర స్వేన కృతాం జైమి
నిమతనిరాకరణ ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి. ... ... *

—※ ౧౯॥సూ॥* అనుష్ఠేయం బాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః ※—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు నైష్ఠికాద్యాశ్రమమేవావశ్యమను
ష్ఠేయం మన్యతే, కుతః? సామ్యశ్రుతేః- తథాహి నైష్ఠికాద్యాశ్రమా
ణాం గృహాశ్రమసామ్యే నానుష్ఠేయత్వం శ్రూయతే, " గృహం వ
నం వాపవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావసే '' దిత్యాదౌ. తస్మాదచోదనా
దూర్ధ్వరేతస ఆశ్రమా న సన్తీత్యేతజ్జైమినేరనన్తరజ్ఞమతమిత్యనా
దరణీయమ్. ... ... *

—※ ౨౦॥సూ॥†విధిర్వా ధారణవత్ ※—

వాశబ్ద ఉపమార్థః, యద్యపి " గృహం వనం వాపవిశేత్ప్రవ్రజే
త్తత్రవావసే '' దిత్యత్ర నైష్ఠికాద్యాశ్రమాణామివ గృహాశ్రమస్యాపి
భవతి విధిః, తథాప్యయం గృహాశ్రమశ్శ్రుతదేవాదివత్ " గృహే ఽప్య
వస్థితో రాజన్ క్రియాః కుర్వన్గృహోచితాః। వాసుదేవార్పణం సాక్షా
దుపాసీత మహామునే '' రిత్యుక్తరీత్యా చ విధివదనుష్ఠాతురేవ చిత్తశు
ద్ధ్యాదికముత్పాదయతి, ధారణవత్- యథా " అధస్తాత్సమిధం ధా
రయన్ననుద్రవేదుపరి దేవేభ్యో ధారయమే '' దితి శ్రుతేర్దైవిక కర్మవిష

---

*యత్తూక్తమచోదనాదూర్ధ్వరేతస ఆశ్రమా న సన్తీతి తదహమేవ
నిరాకరోమీత్యాహ సూత్రకారః- (అనుష్ఠేయ)మితి.

† బ్రహ్మచర్యాదిషు మధ్యే గార్హస్థ్యానుష్ఠానం దుష్కర మి
త్యాహ. (విధిర్వే)తి. * * * *

యేవిధివదుపరిసమిద్ధారణమేనాపూర్వముత్పాదయతి తద్వదయం గృహాశ్రమోపివిధివదనుష్ఠితఏవసన్ చిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

—*{ ౨౧॥సూ॥స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్ }*—

స్యాదేతద్గృహాశ్రమోపాదానాత్సూత్రేణ కేషుచిదనుష్ఠీయమాననానావిధసుకృతదుష్కృతమలినీకృతమేవచిత్తముపలభ్యతే, తస్మాత్ "కర్మణాకర్మనిర్హారఏషసాధునిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయాయజేద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః॥ చిత్తస్యోపశమోయం వైకవిభిశ్శాస్త్రచక్షుషా। దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మముదావహః" ఇత్యేవంజాతీయకం గార్హమేధికకర్మానుష్ఠానస్య చిత్తశోధకత్వవచనంస్తుతిమాత్రమితిచేన్నైతద్యుక్తమ్, కుతః? అపూర్వత్వాత్- శ్రుతదేవకుచేలాదివద్విధివదనుష్ఠాతుర్భగవత్యర్పితాపూర్వత్వాచ్చిత్తశుద్ధ్యాదికంస్యాదేవేత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—* ౨౨॥ సూ॥* భావశబ్దాచ్చ *—

భావో- భక్తిః, "గృహేష్వస్యగతిం యాయాద్రాజంస్తద్భక్తిమాన్నర" ఇతిగృహాశ్రమిణోపి భగవద్భక్తిసమ్భవశబ్దాచ్చాస్యతద్ధేతుభూతచిత్తశుద్ధిర్భవతీత్యవగమ్యతే. * *

—* ౨౩॥సూ॥పారిప్లవార్థాఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ *—

ననుచ "యదపక్వ కామకరణ్డఏష ఆవసథః - తథా ప్లవాహ్యేతే దృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్మ ఏతచ్ఛ్రేయోఏభినన్దన్తిమూఢా జరాంమృత్యుం తే పునరేవాపియన్తి- నాకస్య పృష్ఠేతేసుకృతేనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశన్తి" త్యాదౌ

---

* శ్రుతిరేవ గార్హస్థ్యానుష్ఠానాచ్చిత్తశుద్ధిస్స్యాదిత్యవగమయతీత్యాహ-(భావే)తి. * * *

గృహమేధినః పారిప్లవార్థాస్సన్తస్సం సరన్తీతి శ్రూయతే- పారిప్లవార్థాః- పరితః ప్లవనరూప ప్రయోజనకసుకృత దుష్కృతభాగిన్య ఇత్యర్థః, ఏవం సతి కుత స్తేషాం చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మ విద్యాధికారసఙ్గతిరితి చేన్నైష దోషః, కస్మాత్ ? విశేషితత్వాత్- గృహాశ్రమిణః "గృహేష్వావసతాం వాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్ । మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహాశ్రమ " ఇత్యాదౌ కుశలకర్మత్వాదిభిర్విశిష్యన్తే, భగవదర్పితత్వం కర్మణాం కుశలత్వమ్, "యద పక్వకామకారణ్య ఏష ఆవసథ " ఇత్యాదిశ్రుతిస్త్వవిరక్తానాం గృహిణాం చిత్తశుద్ధిదౌర్లభ్యాద్బ్రహ్మవిద్యానధికారం శ్రావయతి, అత స్తేషాం గృహాశ్రమిణాం కుశలకర్మత్వాదిభిర్విశేషితానాం కర్మఫలబన్ధాభావాచ్చిత్తశుద్ధి ద్వారా బ్రహ్మవిద్యాధికార సిద్ధి రవగమ్యతే.

—౨౪॥ సూ॥ * తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్—

* తథాచ గృహాశ్రమవిషయే శ్రుతిచోదితానామగ్నిహోత్రాదికర్మణాం యథోక్తక్రమేణ చిత్తశోధన ద్వారా విద్యాఙ్గతయా పరమపురుషార్థ ప్రయోజకత్వే సిద్ధే పూర్వోత్తర కాణ్డయోరైకార్థ్యాదేకవాక్యత యోపబన్ధస్స్యాత్, ఏకవాక్యోపబన్ధః- ఏకవాక్యత్వ కల్పనమ్, తస్మాత్ సర్వాసాం శ్రుతీనాం భగవద్భక్త్యుత్పాదనే తాత్పర్యమితి నిశ్చీయతే, నతు గృహాశ్రమమాశ్రిత్యైకమార్గానుష్ఠానే, అత ఏవ గృహాశ్రమస్య హేయత్వం శ్రూయతే " జహ్యాఙ్గనాశ్రమ మసత్తమ యూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణే " తి.

—౨౫॥ సూ॥ † అత ఏవ చాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా—

---

* గృహాశ్రమచోదితకర్మణాం పరవిద్యా ప్రయోజకచిత్తశుద్ధిఫలకత్వే సిద్ధే సర్వాసాం శ్రుతీనా మైకార్థ్యేనైకవాక్యత్వంచ సిద్ధ్యతీత్యాహ- (తథాచే)తి. * * * * *

† నిష్పన్న విద్యాః అనిష్పన్నవిద్యాశ్చేతి గృహస్థాద్వివిధాః, తత్ర

యతః "పురుషార్థోఽతశ్శబ్దా" దిత్యాద్యుపాదితరీత్యా స్వతన్త్రేణ పురుషార్థ హేతౌ విద్యాయాం నైష్ఠికాదివద్గృహస్థా అప్యధికృతాః, అతఏవ గృహే నివసద్భిరపి భగవదుపాసకై రగ్నీన్ధనానపేక్షైవ క్రియతే, అగ్నీన్ధనాదీని- అగ్నిసాధ్యాధానాదికర్మాణి, భగవదుపాసకానా మగ్నిసాపేక్ష వివిధకర్మసాధ్య విద్యాసిద్ధేస్సత్యాం, తదుభూతాగ్నిసాపేక్షిత కర్మణామనపేక్షా భవతీత్యేత దుక్తమ్, తదుక్తమ్ "అర్కే చేన్మధువిన్దేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ । ఇష్టస్యార్థస్య సంసిద్ధౌ కోవిద్వాన్యత్నమాచరే" దితి.

—✻ ౨౬॥సూ॥ ¶సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ ✻—

గృహాశ్రమిణాంతు చిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిచ్ఛత్త్వావిద్యాహేతుభూతానాం శ్రుతిస్మృతిచోదితానాం సర్వేషామపి నిష్కామానామాశ్రమకర్మణామపేక్షా యథాశక్తి భవత్యేవ, కస్మాత్ ? యజ్ఞాదిశ్రుతేః తథాచ శ్రుతిర్భవతి "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనే"తి. అశ్వవదితి గృహిణాం విద్యాప్రాప్త్యర్థంకర్మసాపేక్షత్వే దృష్టాన్తః, యథా దేశాన్తర గమనార్థం గమనాశక్తో ఽశ్వమపేక్షతే తద్వద్గృహ్యపి చిత్తశుద్ధ్యాది ప్రాప్త్యర్థం సర్వాణ్యపి నిష్కామానికర్మాణ్యపేక్షత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. * * * *

౭॥ఊర్ధ్వరేతోఽధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧౦॥

నిష్పన్న విద్యానాం నివృత్తకర్మాధికారత్వేన విద్యాపారవశ్యేనచాగ్నిసాధ్యకర్మాణ్యానావశ్యకానీత్యాహ- (అతఏవచే)తి.

¶గృహేనివసద్భి- ర్గృహస్థైః, భగవదుపాసకైర్నిష్పన్నవిద్యైస్సాధ్య సిద్ధౌ సాధనాపేక్షాత్యాగే నిదర్శనమాహ- (అర్కే) ఇతి=అర్కే- అన్మికే, హస్త ఇతియావత్; అనిష్పన్నవిద్యానాం గృహాశ్రమిణామగ్నిసాధ్యకార్యాణ్యావశ్యకానీత్యాహ-(సర్వాపేక్షాచే)తి.

—❋{ ౨౭॥సూ॥ శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితుతద్విధేస్తదఙ్గతయాతేషా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ }❋—

❋ విద్యోపోఽర్థగృహాశ్రమిణఃగకామేనానుష్ఠేయాని విద్యా బహిరఙ్గసాధనాని శ్రౌతస్మార్తాని కర్మాణీత్యుక్తమ్, కిం కేవలైశ్శ్రౌతాదివిహితైర్యజ్ఞాదిభిః కాయికైః కర్మభిర్బ్రహ్మవిద్యాసాధ్యతే? కింవాసాధనాన్తరసహితైరేవతైః కర్మభిర్బ్రహ్మవిద్యాసాధ్యతే? ఇతివిశయ ఇదముత్తరమాహ- (శమదమాద్యుపేత) ఇతి=యద్యపివిద్యోప్సయా గృహస్థోయజ్ఞాది కర్మాణ్యనుతిష్ఠతి,తథాపిశమదమాది మానసధర్మోపేతశ్చస్యాత్, కుతః- తద్విధేః- తథాహిశమదమాది విధిర్భవతి విద్యోపోఽర్థగృహస్థస్య " తస్మాదేవం విచ్ఛాన్తోదాన్త ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితోభూత్వాత్మన్యేవాత్మానంపశ్యే "దిత్యేవం రూపః. అస్యవిధేస్సర్వాశ్రమసాధారణత్వేపి గృహస్థస్యబహుప్రకారత్వాన్నిప్రసక్తేస్తద్విషయత్వమిహోదితమితిమన్తవ్యమ్. తతశ్చ, తద

తస్మాన్నైష్ఠికాదయఏవ పరవిద్యాయాంముఖ్యాధికారిణోభవన్తీత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౨॥సూ॥౧౦॥

❋ పూర్వాధికరణే యజ్ఞాదీని విద్యాబహిరఙ్గసాధనాన్యనుస్మారయిత్వాఽస్మిన్నధికరణేశమదమమాదీనివిద్యాన్తరఙ్గ సాధనాన్యుచ్యన్తే, అతోఽస్యపూర్వాధికరణేనాన్తర్బహిరాభవ రూపాం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి-(విద్యోప్సో)రితి=యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తాని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తినవేతివిశయతాత్పర్యార్థః, యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తానాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానా మవిధానాత్తాని నసన్త్యేవ, కుతస్తేషామనుష్ఠానప్రసక్తిరితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం శమదమాదీనాం విహితత్వాత్తాని విద్యోప్సునాఽవశ్యమనుష్ఠేయానీతి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదముత్తరమాహే)త్యాదినా.

ఙ్గతయా-విద్యాఙ్గతయా, తేషామ్- శమదమోపరతితితిక్షాదీనామ్, అవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్ఛమదమాద్యు పేతస్య గృహస్థస్య విద్యానిష్పత్తిర్భవతీత్యవగమ్యతే, “ శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధే దమఇన్ద్రియసంయమ ” ఇత్యాది నిరుక్తిమనురుధ్యేహ-శమదమాది పదాని వ్యాకర్తవ్యాని, *తస్మాద్యథాశక్తి ప్రోక్తనిష్కామకర్మాణి విద్యా బహిరఙ్గసాధనానిచ విద్యేప్సునాగృహస్థేనావశ్యమపేక్షితవ్యాని.

3॥ శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨౮సూ॥ సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్ ※—

¶ శమదమాదీని విద్యాన్తరఙ్గసాధనానిప్రాగధికరణేఽభిహితాని, సమ్ప్రతిపునరాహారశుద్ధిరూపవిద్యా బహిరఙ్గసాధనాన్తరం వక్తుమిదమధికరణమారభ్యతే, తత్ర ఛన్దోగాస్సమామనన్తి “ నహవా † ఏవం విదికించనానన్నం భవతీ ” తి- తథావాజసనేయినశ్చామనన్తి “ నహవా + అస్యానన్నంభవతి-నానన్నం ప్రతిగృహీతంభవతీ ” తి. అనయోశ్శ్రుత్యోరయమర్థః ప్రతీయతే, ప్రాణోపాసకస్య సర్వమప్యన్నమదనీయంభవతీతి. కిమత్ర సర్వాన్నమపి సర్వదాఽద్యత్వేనా

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాద్యథాశక్తి)తి. నిష్కామకర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారావిద్యాహేతుత్వాద్బహిరఙ్గత్వమ్, శమదమాదీనాం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వాదన్తరఙ్గత్వమితి ద్రష్టవ్యమ్. అపేక్షితవ్యానీత్యస్య ఇతి సిద్ధమితి వాక్యశేషః. అ॥3॥సూ౨౭॥

¶ ప్రపూర్వాధికరణేనాస్యాన్తర్భావబహిర్భావరూపాసఙ్గతిమేవాహ-(శమదమానీ)తి=పునర్గ్రహణేన సర్వాపేక్షేత్యత్ర విద్యాబహిరఙ్గసాధనాని యజ్ఞాదీన్యుక్తానీతి స్మారయతి.

† ఏవంవిది-సర్వమపి ప్రాణస్యాన్నంభవతీతి ధ్యానవతి.+అస్య-ప్రాణోపాసితుః. ... ... *

నుజ్ఞాయతే ? ఆహోస్విదన్నాభావేన ప్రాణాత్యయకాల విశేషఏవ సర్వాన్నానుమతిః క్రియతే ? ఇతి ప్రతిపద్యమాన*ఏవ మధ్యవస్యతి, (సర్వాన్నానుమతిశ్చే)తి=చశబ్దోఽవధారణే, ప్రాణవిద్యా నిష్ఠస్య ప్రాణాత్యయే-పరమాయామాపద్యేవహి,సర్వాన్నమప్యదనీయత్వే నాభ్యనుజ్ఞాయతే, కస్మాత్ ? తద్దర్శనాత్- తథాహి చాక్రాయణస్య ఋషేః పరమాయామాపది ప్రత్యుపస్థితాయామస్పృశ్యోచ్ఛిష్ట భక్షణందర్శయతి " మటచీహతేషు కురుష్వి " తి బ్రాహ్మణమ్. ఏత

* యథా వామదేవ్య సామోపాసకవ్యతిరిక్తవిషయమ్ " నప రాన్న శ్చే " దితి పరస్త్రీ నిషేధ శాస్త్రం భవతి తథా " తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిబేన్నకళంజం భక్షయే " దిత్యాది నిషేధశాస్త్రం ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయమ్,అతో "నహావా ఏవం విదీ" త్యత్రప్రాణోపాసకస్య సర్వదాసర్వాన్నానుమతిః క్రియతఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే ప్రాణోపాసకస్యాపది సర్వాన్నానుమతౌ లిఙ్గం వివరిష్యన్ సిద్ధాన్తయతి-(ఏవమధ్యవస్యతీ)త్యాదినా.

అస్పృశ్యోచ్ఛిష్టభక్షణమ్-హస్తిపాలకోచ్ఛిష్టకుల్మాషభక్షణమిత్యర్థః.మటచీహతేష్వితిబ్రాహ్మణస్యత్వయమర్థః మటచ్యః-రక్తవర్ణాఃక్షుద్రపక్షిణః,తైర్హతేషు, కురుషు-కురుదేశసస్యేషుదుర్భిక్షేజాతేసతీత్యర్థః.ఆటక్యాఖ్యయాస్వజాయయాసహోషస్తినామకశ్చాక్రాయణఋషిర్దేశాన్తరం గచ్ఛన్నిభ్యగ్రామే-హస్తిపాలకగ్రామే,ప్రాద్రాణకః-క్షుద్బాధయోపక్షీణస్సన్ స్థితవాన్. సచాక్రాయణఃకుల్మాషాన్ ఖాదన్తమిభ్యంభిక్షితవాన్, సచేభ్యోద్యమయాభక్ష్యమాణకుల్మాషేభ్యోన్యత్తిమపినాస్తీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వాచాక్రాయణఏతానేవకుల్మాషాన్మే దేహీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వేభ్యేనార్ధభక్షితాన్ సోచ్ఛిష్టాన్ కుల్మాషాన్ చాక్రాయణాయదత్వాజలంచగృహాణేత్యుక్తేసతిత్వదుచ్ఛిష్టంజలంమే నపేయంస్యాదితిప్రత్యాచఖ్యౌ,తతో కుల్మాషాః కింనోచ్ఛిష్టా ఇతీభ్యే

ద్బ్రాహ్మణపాఠస్తు “మటచీహతేషు కురుష్వాటక్యా సహజాయ యోషస్తిర్హచాక్రాయణ ఇభ్యగ్రామే ప్రద్రాణక ఉవాస- సహే భ్యం కుల్మాషాన్ ఖాదన్తం బిభిక్షేతగ్ం హోవాచ- నేతోఽన్యేవిద్యన్తే యచ్చ యేమ ఇమ ఉపనిహితా ఇతి-ఏతేషాం మే దేహీతి హోవాచ- తానస్మై ప్రదదౌ హంతానుపానమిత్యుచ్ఛిష్టం వై మేపీతగ్ం స్యాదితి హోవాచ- నస్విదేతే ప్యుచ్ఛిష్టా ఇతి నవా జీవిష్యమిమానఖాదన్నితి హోవాచ కామో మ ఉదపానమితి- సహఖాదిత్వాతి శేషాన్ జాయాయా ఆజహార సాగ్రఏవ సుభిక్షా బభూవ తాన్ ప్రతిగృహ్యానిదధౌ-సహప్రాతస్సంజిహానఉవాచయద్బతాన్నస్యాలభేమహి ధనమాత్రాగ్ం రాజాసౌ యక్ష్యతేసమానస్సైర్వైరాత్విజ్యైర్వృణీతేతి- తంజాయోవాచహంత పత ఇమఏవకుల్మాషా ఇతి తాన్ ఖాదిత్వాముంయజ్ఞం వితతమేయాయ”

నోక్తేసతి కుల్మాషభక్షణే జలత్యాగేచ కారణ మువాచ, అన్నాభావేమమ ప్రాణాపదస్తి జలపానంతు స్వేచ్ఛాత స్తటాకాదౌ లభ్యత ఇతికుల్మాషాన్ ఖాదిత్వాఽవశిష్టాన్ జాయాయైదత్తవాన్, సాచ స్వయంనాపద్గతా పత్యురాపదంజ్ఞాత్వా తాన్ కుల్మాషాన్ సంరక్ష్యపరేద్యురుదితేసూర్యే ప్రాతరన్నకాంక్షిణే భర్త్రే ప్రాయచ్ఛత్, సోఽపి తాన్ స్వపరోచ్ఛిష్టాన్ పర్యుషితాన్ తాన్ కుల్మాషాన్ జగ్ధ్వా దేశాన్తరం గత్వా తత్ర వితాయమానం రాజ్ఞో యజ్ఞం ప్రాప్య ప్రస్తోత్రాదీన్ “ప్రస్తోతర్యా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్తే” త్యాదిక్షిప్య, తతస్తైస్తత్సమాధానేనాధిగతేసతి ప్రాణాదికా ప్రస్తావాది దేవతా ఇతి తేభ్య ఉపదిశ్య తైర్దత్తం ప్రహీణం ధనం ప్రాప్య స్వాశ్రమం ప్రాతిష్ఠదితి. అతోచ్ఛిష్టభక్షణజలత్యాగాత్మకలిఙ్గాదనాపది ప్రాణవిదుషాప్యభక్ష్యమభక్షణీయ మిత్యభిప్రాయః ... ... *

ఆహార శుద్ధిద్వారా సత్వశుద్ధి సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితిసూచయతి- (తతశ్చే)తి. ... ... *

త్యాది.తతశ్చ ప్రాణాత్యయకాలే ప్రత్యుపస్థితఏవప్రాణవిద్యావతా ప్రాణసన్ధారణార్థం సర్వమప్యన్నంభక్షయితవ్యమిత్యనుజ్ఞాయతే, స్వస్థావస్థాయాంతునభక్షయితవ్యం తేజీయసామపీతినిశ్చీయతే,తస్మాత్ "నహావాఏవంవిదీ " త్యాదిప్రాణవిద్యాప్రకరణ పఠితశ్రుతిసూచితాసర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయా. * * * *

—✳ ౨౯॥సూ॥ † అబాధాచ్చ✳—

తథాచసతి " ఆహారశుద్ధౌసత్వ శుద్ధిస్సత్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతి " రితిశాస్త్రస్యాబాధోభవతి, తస్మాచ్చాపద్యేవ సర్వాన్నానుమతిః క్రియతఇతిచ జ్ఞేయమ్. ... ... *

—✳ ౩౦॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే✳—

కించాపద్యేవసర్వాన్నభక్షణం పరబ్రహ్మవిద్వదవిద్వదవిశేషేణాపిస్మర్యతే " జీవితాత్యయమాపన్నో యోన్నమత్తియతస్తతః। లిప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివామ్భసే"తి. * నచైవమాపదిసురాపానకళంజ భక్షణాదికంప్రసజ్యేత, " నహావాఏవంవిదీ " త్యన్నానుమతివదాపది సురాపానాద్యనుజ్ఞాభావాత్;ప్రత్యుత " తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబేన్నకళంజంభక్షయే"దితికారకనిషేధాత్ "మద్యంనిన్ద్యం బ్రాహ్మణః- సురాపస్య బ్రాహ్మణస్యోష్ణామాసించేయుః- సు

---

† " నహావా ఏవం విదీ " త్యాది శ్రుతే రాపద్విషయత్వే సిద్ధే " ఆహార శుద్ధౌ సత్వశుద్ధి " రితి శ్రుతేస్సాఙ్క్యం భవతీత్యాహ సూత్రకారః- (అబాధాచ్చే)తి. ... ... *

* యత్తూక్తమ్ " తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిబే " దిత్యాది శ్రుతిః ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయేతి తన్నేత్యాహ- (నచైవ) మిత్యాదినా= తథాచ " తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబే " దిత్యాది నిషేధశాస్త్రం సర్వబ్రాహ్మణ సాధారణమితిభావః.

రాపాః కృమయోభవన్త్యభక్ష్యభక్షణా'' ఇతిస్మృతినిషేధాచ్చ. తస్మాచ్ఛాస్త్రీయమన్నమశుద్ధమప్యాపది భక్ష్యమిత్యనుజానాతి ''జీవితాత్యయ'' ఇతిస్మృతిరితిజ్ఞేయమ్.()మద్యంనిన్ద్యమ్, బ్రాహ్మణోవర్జయేదితి శేషః, బ్రాహ్మణస్యేతి=అస్యఇతి శేషః; ఉష్ణామ్, వహ్నినాద్రవమాణకాష్ణాయసధారామ్. ... ... *

—* ౩౧॥సూ॥ శబ్దశ్చాతో కామకారే *—

కామేనకరోతీతికామకారః _ బుద్ధిపూర్వకమశుద్ధాన్నభోక్తా, తద్విపరీతోఽకామకారః-ప్రమాదాదశుద్ధాన్నభోక్తా,తతశ్చైతదుక్తంభవతి,యతః ప్రాణాత్యయ ఏవసర్వాన్నానుమతిః కృతా, అతశ్శబ్దః '' జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమన్ధసో జుగుప్సితస్యోద్గిరణంప్రచక్షత '' ఇత్యాదయో అనాపద్యకామకార విషయే వ్యుద్గిరణాదిరూపంప్రాయశ్చిత్తంవిదధాతి, తస్మాదశుద్ధాన్నం సర్వథావర్జనీయమ్.

౪॥ సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

() మద్యంనిన్ద్యమితి స్మృతిపదాని యోజయన్నేకదేశతో వ్యాచష్టే- (మద్యంనిన్ద్య)మితి= ఏతేన పూర్వపక్షిణోక్త దృష్టాన్తస్యాసిద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా, తథా హితత్ర ఛాన్దోగ్యే '' ఏతద్వామదేవ్యం మిథునేప్రోత '' మిత్యారభ్య '' నకాంచన పరిహరేత్తద్వ్రత''మిత్యన్తం శ్రూయమాణస్య పర్యాయస్య '' తపన్తం ననిన్దేత్తద్వ్రత '' మిత్యుత్తరపర్యాయ పర్యాలోచనయా వామదేవ్యసామోపాసకో నకాంచన పరాభావయేదిత్యేవమేవ తాత్పర్యం ప్రతీయతే, నపునస్తస్యపరదారగమనానుజ్ఞానతాత్పర్యమ్. ఏవం సతి '' నపరదారాన్గచ్ఛే'' దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రంకుతోవామదేవ్యసామోపాసకం వ్యతిరేచయేత్, అతః ప్రాక్పక్షిణోక్తదృష్టాన్తస్యాసిద్ధిస్సిద్ధా,'ప్రమాదాదశుద్ధాన్నాదనస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ''నహవాఏవంవిదీ'' తి సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయేత్యాహ-(శబ్దశ్చే)తి. ॥అ॥౪॥సూ॥౪॥

—※ 32॥సూ॥*విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి¶※—

పూర్వత్ర “సర్వాపేక్షాచే” త్యత్రాగ్నిహోత్రాదీనామాశ్రమకర్మణాంచిత్తశుద్ధిద్వారావిద్యాసాధనత్వమధ్యవసితమ్, సమ్ప్రత్యాముముక్షోర్విద్యా మకామయానస్య తాన్యాశ్రమకర్మాణ్య నుష్ఠేయాని? యద్వానానుష్ఠేయాని?ఇతి¶విశయంపరిహరతి_ (విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపీ)తి=అపీత్యవధారణే, ఆశ్రమకర్మణాం విద్యాసాధనత్వేఽవధృతేప్యాశ్రమమాత్రనిష్ఠేనచిత్తశుద్ధిద్వారావిద్యాంకామయానేన తాన్యేవాశ్రమ కర్మాణ్యనుష్ఠేయా నీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్ ? విహితత్వాత్- “ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయా” దిత్యేవంచిత్తశోధనాదికం కామయానస్య సర్వకర్మ విధానాత్, చ శబ్దేనాస్యకర్మతస్త్యలనే(ప్రత్యవాయ శ్రుతిందోృతయతి, తథాచశ్రుతిః“వీరగ్ హావాఏషదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయత, ఇతి ... ※

—※ 33॥సూ॥ సహకారిత్వేనచ※—

ఫల మభిసన్ధాయానుష్ఠితాన్యాశ్రమ కర్మాణి స్వస్వ ఫలప్రదానిభవన్తి, ఫలమనభిసన్ధాయా నుపి తాని బ్రహ్మ విద్యాసహకారిత్వేనచభవన్తీతిజ్ఞేయమ్. ... ... ※

—※ 34॥సూ॥సర్వథాపితఏవోభయలిఙ్గాత్ ※—

తస్మాత్సర్వప్రకారేణాపి చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యేప్సు

※ ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణేయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్మప్రస్తావే నోపస్థితస్యాశ్రమ మాత్ర నిష్ఠస్యాపేక్షానర్హత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపీ)తి.

¶ “ తమేతం వేదాను వచనేన ” ఇత్యాద్యాయజ్ఞాదీనాంవిద్యాసాధనత్వావధారణాత్తామకామయమానేనాశ్రమమాత్ర నిష్ఠేనయజ్ఞాదీనినానుష్ఠేయానీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్త మాహ- (విశయంపరిహరతీ) త్యాదినా. ※ ※ ※

భిర్గృహిభి స్తఏవ ఫలాభిసన్ధిరహితాగ్నిహోత్రాదయోధర్మా అను ష్ఠేయాః, కుతః? శ్రుతిస్మృత్యుభయ లింగాత్- శ్రుతి లిఙ్గం తావత్ "తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిష న్తియజ్ఞేనదానేనతపసా నాశకేనే" తి. స్మృతిలిఙ్గంతు అనాశ్రితః కర్మఫలంకార్యంకర్మక రోతియః। ససన్యాసీచయోగీచననిరగ్నిర్నచాక్రియ" ఇతి. యోగీ-ప రబ్రహ్మవిద్యారూప మోక్షోపాయవాన్ భవతీత్యర్థః. *

—※ ౩౫॥సూ॥ *అనభిభవంచదర్శయతి ※—

అపిచ " ధర్మేణపాపమపనుదతీ " త్యేవమాదిశ్రుతిరాశ్ర మకర్మభిర్విద్యాప్రతిబన్ధక పాపాపనోదన ద్వారా విద్యాయా అన భిభవమేవదర్శయతి, అనభిభవ- స్త్వబాధః, అభివృద్ధిరితియావత్ ;¶త స్మాత్ఫలా నభిసన్ధి పూర్వక మనుష్ఠితాని యజ్ఞాదీ న్యాశ్రమ కర్మా ణివిద్యాసహకారిణీతిసిద్ధమ్. ... ... *

౫॥ ఆశ్రమకర్మాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—※ ౩౬॥సూ॥†అన్తరాచాపితుతద్దృష్టేః※—

విధురాదీనాం బ్రహ్మచర్యాదిష్వన్యతమాశ్రమ సమ్బన్ధ రహి తత్వేనాన్తరాళవర్తినాం కింబ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తి ? ఉతన ? ఇతి విప్రతిపత్తిః- " తమేతంవేదానువచనేనే " త్యాదిషుయజ్ఞాద్యాశ్ర మకర్మణాంవిద్యాహేతుత్వావగమేన "అయజ్ఞో వాఏషయోఽపత్నీ

---

* నను యజ్ఞాదీన్యనుతిష్ఠతాం గృహిణాం విద్యాప్రతిబన్ధక సత్త్వే కథం విద్యోత్పత్తిః ? తత్రాహ- (అనభిభవంచే)తి.

¶ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. ॥అ॥౫॥సూ॥౪॥

† ఇహాశ్రమవర్తిప్రస్తావేనానాశ్రమిణాం విధురాదీనాంస్మృత త్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణ ముపాకరో తి- (అన్తరాచాపితు తద్దృష్టే)రితి.

క '' ఇత్యాది శ్రుతిషుచవిధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మప్రతిషే ధాత్తేషాం నబ్రహ్మవిద్యాధి కారఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే - (అన్త రాచాపితు) తి=తుశబ్ద శ్చోద్యంవ్యావర్తయతి, అక్షీత్యసంభావనామ పనుదతి, చశబ్దోఽవధారణే, అన్తరా - ఆశ్రమిత్వమన్తరా, వర్త మానానాంవిధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్త్యేవ, కుతః? త ద్దృష్టేః- '' కన్వరపీనమేతత్సన్తంసయుగ్వానమివరైక్వమాఢ్యే'' త్యా దౌరైక్వప్రభృతీనాం విధురాణాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వ దర్శనాత్

—※ ౩౭॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే ※—

అపిచానపేక్షితా శ్రమకర్మణా మపిసంవర్తప్రభృతీనాంమ హాయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదౌస్మర్యతే. *

—※ ౩౮॥సూ॥※విశేషానుగ్రహశ్చ ※—

విధురాదీనామయజ్ఞత్వేఽప్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమ్బద్ధిభిః పు ణ్యతీర్థనిషేవణ బ్రహ్మచర్యణా నుసేవామన్త్రజపోపవాసాదిభి ర్ధర్మవిశేషైర్విద్యా¶ నుగ్రహోభవతి,''శుశ్రూషోశ్శ్రద్ధధానస్యవా సుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయావిప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవ ణా '' దితి, '' జప్యేనైవతుసంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః। కుర్యాదన్యాన్నవాకుర్యాన్మైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతే '' ఇతిచ.

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యా ప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్ర మకర్మాభావాద్విద్యాధికారోనాస్తీత్యాశఙ్కః కస్సమాధిరాగత ఇత్య తఆహ- (విశేషే) తి. ... ... *

¶ అనుగ్రహః- శ్రుతిస్మృత్యనుజ్ఞేతియావత్.

వాసుదేవ కథారుచిః- భగవత్కథామృత నిషేవణాదిరూప పర విద్యేతి యావత్, జప్యేన- మన్త్రజపాదినా. సంసిద్ధ్యేదేవ-వి ద్యాంప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. మిత్రః- సవితా, తదుపస్థాతామైత్రః, సర్వోపాస్త్యాది నాసిత్రియావత్. ... ... *

*తస్మాద్విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారో నవిరుధ్యతే, యత్తు "అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజః। ఆనాశ్రమీ వత్సరం తు స్థిత్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్" ఇతి స్మృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిధురవిషయమ్. *

—※ ౩౯॥సూ॥ అతస్త్వితరజ్జ్యాయో లింగాచ్చ ※—

అతః- అన్తరాళవర్తిత్వాశ్రమవర్తిత్వోభయస్మాత్? ఇతరత్-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమ్, జ్యాయః- శ్రేష్ఠమేవ భవతి, కుతః పునరిదమవగమ్యతే? లిఙ్గాచ్చ- "మయ్యర్పితాత్మనః పుంసో మయి సన్యస్తకర్మణః। న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్" ఇత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః, చశబ్దేన సాధనానుష్ఠాననిష్ఠాత్ సాధ్యానుష్ఠాననిష్ఠస్య శ్రేష్ఠత్వాదితీమం హేతుం సూచయతి, తస్మాత్సిద్ధం సర్వాశ్రమిభ్యో భక్తియోగనిష్ఠ ఏవ జ్యాయానితి. ... ... *

౬॥ విధురాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—※{ ౪౦॥సూ॥¶ తద్భూతస్య తు నాతద్భావో జైమినేరపి నియమాతద్రూపాభావేభ్యః }※—

యేషు వినోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిర్దృష్టా, తేషు జన్మాన్తరసిద్ధైః ప్రోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిరభూదితి ద్రష్టవ్యమ్. తథా చోక్తమ్ "జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిషు। నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి. * ఫలం కథయన్నధికరణోపసంహారం సూచయతి (తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

¶ ఉపరితనాధికరణే భక్తియోగనిష్ఠస్య తతః కదాచిత్ప్రచ్యుతిసమ్భవే కథమస్య జ్యాయస్త్వమిత్యాక్షేపస్యోదేష్యమాణత్వాదాక్షేపసఙ్గత్యోపరితనాధికరణముపాకరోతి- (తద్భూతస్యత్వి)తి= "కుయోగినో యే విహితాన్తరాయైర్మనుష్యభూమౌ త్రిదశోపసృష్టైః। తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుఞ్జన్తి యోగం న తు కర్మ

స్యాదేతత్ భక్తియోగనిష్ఠస్య తతః కదాచిత్ప్రచ్యుతిస్స్యాత్? ఆహోస్విన్న? ఇతిసన్దేహే ప్రాప్తే* ఇదమాహ- (తద్భూతస్యతు) తు=తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, తద్భూతస్య- శ్రీహరిదాసభూతస్యైవ, నాతద్భావః- దాసభావాత్ప్రచ్యుతిర్నస్యాత్, ఇతిజైమినేరపిగూఢాభిమతంభవతి, కుతః? నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః- తద్రూపాభావేభ్యః-† అసమ్ప్రాప్త శ్రీహరిదాసభావేభ్యః, తద్భూతస్యజ్యాయస్త్వేనతతః ప్రచ్యుత్యభావనియమావగమాదిత్యర్థః, తథాచ స్మర్యతే'' నవైజనోజాతుకథంచనావ్రజే() న్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయతః'' ఇతి. జైమినేరపీత్యపినాఽస్యార్థస్యాఖిలబ్రహ్మవిత్సమ్మతింసర్వశాస్త్రసమ్మతించదర్శయతి. ... *

౭॥ తద్భూతాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* తన్త్ర '' మిత్యాద్యష్టాఙ్గయోగ నిష్ఠస్య కదాచిత్తతఃప్రచ్యుతి శ్రవణాద్గృహస్థస్యసకృత్స్వాశ్రమపరిభ్రష్టత్వదర్శనాచ్చ తద్భక్తియోగ నిష్ఠస్యాపికదాచిత్తతఃప్రచ్యుతి స్స్యాదితిప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ-(* ఇదమాహే)త్యాదినా.

† అసమ్ప్రాప్తశ్రీహరిదాసభావేభ్యః - అష్టాఙ్గయోగ కర్మ నిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః. ... ... *

() ముకున్దసేవీ- శ్రీహరిభక్తః, అన్యవత్- అష్టాఙ్గయోగ కర్మ నిష్ఠవదిత్యర్థః, తథాచ భక్తియోగనిష్ఠస్యాష్టాఙ్గ యోగ్యాది దృష్టాన్తోనుపపన్న ఇతిభావః. * * * *

భక్తినిష్ఠశ్రేష్ఠస్య తాదవస్థ్యసిద్ధిరిహాఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. ఫలతోస్య ప్రాగధికరణేనైక్యేపి స్పష్టార్థత్వాన్నపౌనరుక్త్యంశఙ్కనీయమ్. అ॥౩॥ సూ॥౧॥

అస్మిన్నధికరణే స్వాశ్రమపరిభ్రష్టగృహస్థప్రస్తావోదయాత్త

—*{ ౪౧॥సూ॥ ¶ నచాధికారికమపిపతనా నుమానాత్తదయోగాత్ }*—

యదిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్స్వాశ్రమధర్మేభ్యః ప్రచ్యుతస్స్యాత్తదాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతన? +ఇతిమీమాంసమానోధ్యవస్యతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థమధికృత్యయత్కూష్మాణ్డగణహోమాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికారికం ప్రాయశ్చిత్తం నైవస్వాశ్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంపునాతి,కుతః? పతనానుమానాత్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, '' వీరహావాఏషదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతే- ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు శూద్రఏవనసంశయః '' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్య స్స్వాశ్రమపరిభ్రష్టస్యతస్యపతనంహినిశ్చీయతే, అత స్తస్యప్రాయశ్చిత్త మపినయుజ్యత ఇతినచిత్రమ్. యతస్స్వాశ్రమధర్మగతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయశ్చిత్తాభావఆమ్నాయతే''* ప్రాయశ్చిత్తానిచీర్ణాని నారాయణపరాఙ్ముఖమ్ ।ననిష్పునన్తి రాజేంద్రసురాకుమ్భమివాపగాః''ఇతి. ()తస్మాదభక్తస్స్వాశ్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ కూష్మాణ్డాదిభిరన్యైర్వా ప్రాయశ్చిత్తై ర్నసపూయేత ఇత్యవగమ్యతే. ... ... *

ముపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-¶ (నచాధికారికమపీ)తి.

+ మీమాంసమానః- సన్దిహానః, కూష్మాణ్డహోమాదీనాం మహాప్రాయశ్చిత్తత్వాత్తాన్యేవ స్వాశ్రమధర్మేతరప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రాయశ్చిత్తాని భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (అధ్యవస్యతీ) త్యాదినా.

* వీరహావా ఇత్యుదాహృత శ్రుతిస్మృత్యోర్భగవద్విముఖవిషయత్వేవాక్యశేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణానీ)తి.

() ఫలంకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

—✳ ౪౨॥సూ॥ఉపపూర్వమపిత్వేకేభావమశనవ త్తదుక్తమ్.✳—

ఏకేతు- ఆచార్యాః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిభ్రంశ* ముపపూర్వమపి- ఉపపాతకమేవమత్వా, తస్యప్రాయశ్చిత్తసద్భావమన్యన్తే, అశనవత్-యథాఅత్యాశనాది నిమిత్తస్యపాపస్యాఘమర్షణాది ప్రాయశ్చిత్త సద్భావం శ్రుతిర్మన్యతే, తథాచ శ్రుతిః "అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహాత్- తన్మేవరుణోరాజాపాణినాహ్యవమర్శత్వి" త్యాది.తద్వ- త్తదుక్తమ్. ... *

—✳ ౪౩॥సూ॥ ¶ బహిస్తూభయథాపిస్మృతేరాచారాచ్చ✳—

గృహాశ్రమచోదితాగ్ని హోత్రాదికర్మభ్యః పరిభ్రష్టాఅగ్నిహోత్ర కర్మనిరతాశ్చేత్యేవ ముభయథా వర్తమానా భగవద్విముఖాగృహస్థాభగవ ద్భక్తై బర్హిష్కార్యాఏవ, కుతః? స్మృతేరాచారాచ్చ- తథాచస్మృతిః " ఆరూఢపతితంవిప్రం మణ్డలాచ్చవినిసృతమ్ । ఉద్బద్ధంక్రిమిదుష్టంచస్పృష్ట్వా చాంద్రాయణంచరే "దితి.ఆరూఢపతితశబ్దేనేహాభగవ ద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహంప్రాప్యతత్రాపిభగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మాచ్చ భ్రంశితోవివక్షితః, తథాచశ్రూయతే " యఃప్రాప్యమానుషంలోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్। గృహేషుఖగవత్సక్తస్త మారూఢచ్యుతంవిదుః " తథైవశిష్టాచారశ్చభతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవతాః,ప్రహ్లాదాదయోహిస్వాశ్రమకర్మనిష్ఠానపిభగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తి,తథాచామ్నాయతే"వి

* ఉపపదం పూర్వం యస్మాత్పాతకాత్తదుపపూర్వమ్, ఉపపాతకమిత్యర్థః. యద్యపీహోపపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి నత్వర్షస్య; తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోపపూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసన్ధేయమ్. ¶ స్వాశ్రమధర్మనిరతోపిగృహస్థోభగవద్విముఖశ్చేత్స్వాశ్రమధర్మతః పరిచ్యుతభగవద్విముఖవత్త్యాజ్యఇత్యాహ-(బహిస్త్వితి)　　అ॥౭॥సూ॥౩॥

ప్రాప్యషడ్గుణయుతా దరవిన్దనాథపాదారవిన్ద విముఖాచ్ఛ్వపచం వరిష్ఠమ్। మన్యే తదర్పితమనోవచనేహితార్థ ప్రాణం పునాతి సకులం నతుభూరిమాన ” ఇతి. ఏవం సతి స్వాశ్రమపరిభ్రష్టాన్ భగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తీతి కిముప వక్తవ్యమ్, తస్మాత్ బహిస్తూభయథేతి సుష్ఠూక్తమ్.

అ॥౮॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౩॥

— ౪౨॥ సూ॥ * స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః —

ఏవం భగవద్భక్తిబహిష్కృతానాం గృహస్థానాం కిమాత్మోద్ధారణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం నాస్తి? కిం వాఽస్తి? ఇతి విశయే¶ ఇదముత్తరం పఠతి (స్వామినః) ఇతి= స్వామినః-భగవద్భక్తస్య, పాదారవిన్దాశ్రయణమేవైవం విధానాం గృహస్థానామాత్మోద్ధారణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతి జ్ఞేయమ్. కుతః? ఫలశ్రుతేః- “ యేఽన్యే చ పాపా యదపాశ్రయాశ్రయాః శుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవ ” ఇత్యాదౌ భగవద్భక్త సమాశ్రయణరూప ప్రాయశ్చిత్తేన ఖల్వేషామాత్మశుద్ధిరూపఫలవాప్తిః శ్రూయతే, ఆత్మశుద్ధి-భక్తిలాభః, “భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి సమ్భవా” దితి శ్రుతేః; †అతో భగవ

---

* “ఉపపూర్వ” మిత్యస్మిన్ సూత్రే స్వాశ్రమభ్రంశితస్య గృహస్థస్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్య సామాన్యజ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వన్యాయమాశ్రిత్యోత్తరాధికరణే తస్య విశిష్య చిన్తిష్యమాణత్వాద్ధేతు తద్వద్భావ సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణ ముపాకరోతి- (స్వామిన) ఇతి. ... ... *

¶ పూర్వస్మిన్నధికరణే ప్రాయశ్చిత్తాభావోపదేశాత్తస్యాత్మోద్ధారణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా.

† ఏతదధికరణ ఫలం సూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (అత్ర) ఇతి. * * * *

ద్భక్తపాదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవైషామాత్మోత్తారణోపాయో భవతీత్యాత్రేయ ఆచార్యో మన్యతే, ఆత్రేయో - దత్తాత్రేయః, నను "అహంత్వకామ స్త్వద్భక్తస్త్వంచ స్వామ్యనపాశ్రయ" ఇత్యాదౌ స్వామిశబ్దస్సర్వస్వామిని శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవప్రయుజ్యతే, సత్యంతథాపి "సత్సఙ్గేనహి దైతేయా యాతుధానాః ఖగామృగాః॥ గన్ధర్వాప్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణ గుహ్యకాః॥ విద్యాధరామనుష్యేషు వైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోన్త్యజాః ॥ రజస్తమః ప్రకృతయస్తస్మిన్ తస్మిన్ యుగేనఘ । బహవో మత్పదం ప్రాప్తా స్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః" ఇత్యాదౌ భగవత్ప్రాపకతయా భాగవతానాం భగవదనుగ్రహాయత్తస్వామిత్వావగమాత్తదభిప్రాయేణ భగవద్భక్తానామిహ స్వామిశబ్దనిర్దేశోపపత్తిరిత్యాశయః. ✻ ✻

— ✻ ౪౫॥సూ॥+ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మైహిపరిక్రీయతే ✻ —

ఆర్త్విజ్యమ్- యజమానాయ ఋత్విగ్భిః క్రియమాణం పరిచరణమ్, ప్రకృతేతు ఆర్త్విజ్యశబ్దేన స్వామి పరిచరణం లక్ష్యతే, ఏతదుక్తంభవతి, తస్మై-స్వామినే,ఏవం విద్వైర్గృహస్థై రార్త్విజ్యంపరిక్రియతే చేత్తదేవైషా మాత్మోత్తారక మిత్యౌడులోమి రాచార్యో మన్యత ఇతి. తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవిన్ద సమాశ్రయణే నైవైషాం సద్గతిర్నాన్యథేతి నిశ్చేతవ్యమ్.

— ✻ ౪౬ ॥ సూ॥ శ్రుతేశ్చ ✻ —

"సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోఽపి సత్సఙ్గశ్శేవధిర్నృణా" మిత్యేవంజాతీయకశ్రుతేశ్చాయమేవార్థోఽధ్యవస్యతే.

+ బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవైవైషాం సాక్షాదాత్మోత్తారకమిత్యౌడులోమి మతమిత్యాహ (ఆర్త్విజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరిచరణ మేవస్వాశ్రమ పరిభ్రష్టస్య గృహస్థస్యమహాప్రాయశ్చిత్తంభవతీత్యధికరణముపసంహార్యమ్. అ॥౯॥సూ॥౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

() అథ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥సూ॥ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని భవన్తీత్యవధారితమ్, కిం తేభ్యోఽప్యన్తరఙ్గసాధనానినభవన్తి ? ఆహో స్విద్భవన్తి?ఇతివిశయ*ఇదమాహ- (సహకార్యాన్తరవిధి)రితి=సహకార్యన్తరాణి-సాధనాన్తరాణి, తేషాంవిధిర్భవతి,ఏతదుక్తం భవతి- "గురుశుశ్రూషయాభక్త్యాసర్వలాభార్పణేనచ।సఙ్గేనసాధుభక్తానామీశ్వరారాధనేనచే" త్యాదౌ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గాణాం స్వతన్త్రాణాం గురుశుశ్రూషాది రూపసాధనాన్తరాణామపక్ష్య పక్షేణైవ విధిర్భవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయంసాధుసఙ్గలక్షణంసాధనమభిహితమ్, తద్వత - స్తాదృశసాధనవతఏవ, గురుశుశ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాఞ్జసాసిద్ధ్యతీతి నిశ్చీయత ఇతి. తథా హ్యామ్నాయతే "సతాం ప్రసఙ్గాన్మమవీర్యసంవిదో భవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతీ" తి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యాదివదితి, యథాదర్శపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివిధితద్విహితధర్మానుష్ఠానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతిరూపసోమాఙ్గప్రాయణీయాద్యనుష్ఠాన మఞ్జసాసిద్ధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్చ శ్రూయతే

() ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణే నాన్తర్భావాభావసఙ్గతిమాహ-(అథే)తి=అనన్తర్యార్థోఽథశబ్దః.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గసాధనానాం పూర్వముపదిష్టత్వాన్నతేభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే

*"ఏష వై దేవరథో యద్దర్శపూర్ణమాసౌ యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమేన యజతే రథస్పష్ట ఏవావసానే వరే దేవానామవస్యతి" ఇతి.

—※ ౪౭॥ సూ॥ కృత్స్నభావాత్తుగృహిణోపసంహారః ※—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః- అన్తర్భావః, గురుశుశ్రూషాయాం కృత్స్నానాం భక్తి సాధనానా మన్తర్భావాదేవ తామాశ్రిత్యావాప్త సత్సంగేన గృహిణా స్వాశ్రమ కర్మణాముపసంహారః క్రమేణ కర్తవ్యః, ఉపసంహారః- సజ్జోచః " ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషో హ్యంజసాజయే" దితి," జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేతకర్మచోదనా " మితిచైవం హీష్యతే, ఇదమన్యేషామప్యాశ్రమిణా మనాశ్రమిణాంచోపలక్షణమితి జ్ఞేయమ్. ... *

—※ ౪౮॥ సూ॥ మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్ ※—

అథసద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాధర్మా ఉచ్యన్తే " మౌనానీహానిలాయామా దండావాగ్దేహచేతసా " మిత్యాదౌ యథా మౌనాదయో ధర్మాః స్వగురోస్సకాశాచ్ఛిక్షుభి శ్శిక్షిత వ్యత్వేనోపదిశ్యన్తే, తద్వదితరేషాం సత్సంగాదీనాం ధర్మాణాం గురోశ్శిక్షితవ్యత్వేనోపదేశాత్తే ధర్మా గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాః, తథాహి భవత్యుపదేశః " తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమ్ । శాబ్దే పరే చ నిష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥ తత్ర భాగవతాన్ ధర్మాన్ శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః। అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః॥ సర్వతో మనసోఽసఙ్గ మాదౌ సఙ్గంచ సాధుష్వి " త్యాదిరూపః.

సిద్ధాన్తమాహ-(ఇదమాహే) త్యాదినా.

* " ఏష వై దేవరథ " ఇతి బ్రాహ్మణార్థస్తు యథా రథ చరణక్షుణ్ణమార్గేణ గన్తాస్ఖలనాదికం వినా ప్రాపితస్సిత గ్రామం ప్రాప్నోతి తథా యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమయాగేన దేవాన్యజతే, సఏవ వై కల్యాదికం వినా సోమయాగం సమాపయతీతి,

౧౦॥ సహకార్యన్తరవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

— ✳ ౫౦॥ సూ॥ ✳ అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్ ✳ —

“బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్ । వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్గోచర్యాం నైగమశ్చరేత్” ఇతి సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే, కిమత్ర బుధో బాలకాదివత్కన్దుకాది క్రీడాద్యాచరణ రతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమ్? ఆహోస్విద్బాలకాది వద్దేహాద్యభిమానం పరిత్యజ్య విద్యాపాణ్డిత్యాదినా స్వాత్మానమప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలానుకరణ రతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమ్? ఇతి విప్రతిపత్తౌ నిశ్చినోతి- (అనావిష్కుర్వ)న్నితి= యథా బాలకాది ర్జాతిగుణలిఙ్గాదిభిస్స్వాత్మానం నప్రఖ్యాపయతి తథా బుధస్సర్వదా విద్యాపాణ్డిత్యాదిభిస్స్వాత్మానమప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలానుకరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్త

తస్మాద్గురుశుశ్రూషాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధనానామనాయాసేనసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. అ॥౧౦॥ సూ॥ ౩॥

✳ ఇహ గురుశుశ్రూషాది రూపవిద్యాసహకారిప్రస్తావేనవిద్యానావిష్కరణ రూపతత్సహకార్యన్తరస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా తద్విధానార్థముత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అనావిష్కుర్వన్నన్వయా)దితి. ... ... ✳ ✳

“బుధో బాలకవత్క్రీడే” దితి విధిబలాద్బాలకాదివత్కన్దుకక్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ । బాల క్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదద” ఇత్యాదివాక్యశేషేభ్యో “బుధో బాలకవత్క్రీడే” దిత్యాదివిధీనాం నిష్పన్నవిద్యేన బాలకవద్దేహాపత్యకళత్రాద్యాత్మనైజ్యానుచిన్తాం విహాయ భగవల్లీలాదికమనుకర్తవ్యమిత్యేతాదృశార్థప్రత్యాయకత్వమధ్యవసీయత ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (నిశ్చినోతీ)త్యాదినా. ✳

వ్యమ్, కస్మాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ "బుధో బాలకవత్క్రీడేత్" ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మక్రీడశ్చాత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ । అలక్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకోల్పభాషణః ॥ నృలోకే నరతాం న్యస్యేత్ * తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేనతిష్ఠాసేత్" ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతివాక్యైః సహైకవాక్యతాయోగో భవతి, అతఏవ భరతాసమంజసాదిషు మహాభాగవతేషు విద్యాపాణ్డిత్యా నావిష్కరణభగవల్లీలానురతత్వం చ దృశ్యతే,+ తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాస్సంరక్షణాయకాలే విద్యామాహాత్మ్యాదినాస్వాత్మానమనావిష్కుర్వన్తస్సదా భగవల్లీలానునయకో విదాభవేయురితినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౧॥ అనావిష్కారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబన్ధే తద్దర్శనాత్ *—

¶ "నానాశబ్దాదిభేదా" దిత్యాదౌ "సర్వాపేక్షా చయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవ" దిత్యాదౌ చ పరబ్రహ్మ విద్యాసాధనానివివిధాన్యవధారితాని, కిమేషాం సాధనానాం ఫలభూతా పరబ్రహ్మ విద్యా ఇహైవ జన్మని సిధ్యతి? ఆహోస్విజ్జన్మాన్తరే? ఇతిసన్దేహే ప్రాప్తే ఇదముత్త

* తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్య- నితరాం లబ్ధ్వా, బాల్యేన తిష్ఠాసేత్- బాలవద్యతిర్విద్భగవత్క్రీడానుకరణరతో భవేదిత్యర్థః.

\+ ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

¶ విద్యావిచారాత్మకస్యా స్యాధికరణస్య విద్యాసాధన విచారాధికరణైస్సాధ్యసాధన భావసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి-(నానాశబ్దాదిభేదాదిత్యాదౌ) విత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యానిష్పద్యత ఇత్యత్ర ప్రమాణాభావాదేషాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యాఽనన్తరజన్మన్యేవోదేష్యతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరం ప్రపఠతీ) త్యాదినా.

రం ప్రపఠతి- (ఐహిక) మితి= యథోక్తే విద్యాసాధన వర్గే అప్రస్తుతప్రతిబన్ధే- అసమ్మిశ్రిత మహదపచారాది రూపప్రతిబన్ధకే సతి, ఐహికం ఫలం భవతి- ఇహైవ జన్మన్యస్య సాధనవర్గస్య పరబ్రహ్మవిద్యాలక్షణం ఫలం భవతీత్యర్థః, యది తాదృశసాధనవర్గే ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్స్యాత్తర్హి విప్రకృతం మహాత్మానమసకృచ్ఛరణోపసర్పణాదిభిః క్షమాపయతోపహితస్స్యైవ తాదృశమహదనుగ్రహేణ తస్మిన్ జన్మన్యనన్తరజన్మని వా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధిరిత్యవగమ్యతే, కుతః? తద్దర్శనాత్- దృశ్యతే హి రహూగణేన్ద్రద్యుమ్నాదౌ భరతాగస్త్యాద్యనుగ్రహేణ తజ్జన్మని తదనన్తరజన్మని చ పరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యది త్వపరాద్ధా విప్రకృతం మహాత్మానమసకృచ్ఛరణోపసర్పణాదిభిర్న క్షమాపయేత్తర్హి న స కదాచిదపి బ్రహ్మ విద్యాం ప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిపత్రవనాఖ్యే నిరయే నిపతతి, తథా చ శ్రూయతే "యస్త్విహ వై నిజవేదపథాదనాపద్యపగతః కుపథం పాషణ్డముపగత శ్రీవాసుదేవాయ తదపాశ్రయేభ్యో వా యోపరాధ్యత్యచాన్తో ఘుసంయన్త్రితస్తం చాపి దగ్ధామ్బరసధర్మాణం పరేతపతి ఘోరాకృతయో యామ్యాః పథా పాపీయసానీత్వా సిపత్రవనం సంప్రవేశ్య కశయా ప్రహరన్తి తత్ర తత్రాసౌ ఇతస్తతో ధావమాన ఉభయతో ధారైః స్తాలవనాసిపత్రైస్సంఛిద్యమాన సర్వాఙ్గో హా హతోస్మీతి పరయా వేదనయా మూర్ఛితః పదే పదే నిపతత్యయుతయోజననిమ్నవిస్తారే ప్రళయానలజ్వాలామయే గ్నికుణ్డే నిరయాధః సవాక్శిరా నిపతత్యా + భూతసంప్లవమ్- ఏవం స్వధర్మహా చ పాషణ్డానుగమన ఫలం భుఙ్క్తే" ఇతి.¶ తస్మాన్మహ

() ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్య యజ్ఞాది సాధనస్య విద్యారూప ఫలాభావే ప్యనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యది త్వ) ఇతి.

+ ఆభూత సంప్లవమ్ - ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.

¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

దపచారాద్భీతస్సన్ భగవద్భక్తిసాధనాన్యనుష్ఠేయానీతినిశ్చేతవ్యమ్.

సమ్ప్రతియథోక్త సాధనసమ్పన్నస్య ప్రాప్యాయావిద్యాయాస్సకృజ్జన్మనిముక్తిరూపఫలంనియతమిత్యాహ, ... *

—※{ ౫౨॥సూ॥ ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతేః }※—

ఏవమ్ * యథాధికారమ్,యథోక్తక్రమేణసాధనానుష్ఠానసంజాతా భగవద్భక్తిర్ముక్తిఫలాభవతి, మోక్షలక్షణఫలప్రదాభవత్యేవేతి నియమః-తథానిశ్చయః కర్తవ్యఇత్యర్థః, కుతః? తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతేః-తదవస్థావధృతిః-ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయః, యథోక్తప్రకారేణసర్వేషు వేదాన్తేషుభగవద్భక్తే ర్ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయోదయాదిత్యర్థః, † తస్మాన్ముముక్షవో భక్తవత్సలంభగవన్తం శ్రీనారాయణమేవానవరతంభజేయుః, పదాభ్యాసః పూర్వవదధ్యాయ పరిసమాప్తిద్యోతనార్థః. ౧౨॥ ముక్తిఫలాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్త సార మీమాంసాభాష్యే తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౫౨॥

---

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురుశుశ్రూషాద్యన్తరఙ్గసాధనేన విద్యోత్పద్యతే, కేషాంచిద్యజ్ఞాదిబహిరఙ్గ యజ్ఞసాధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాన్తరఙ్గ సాధనాధిగమద్వారా సూత్పద్యత ఇతి దర్శయతి- ఇహభక్తిపద మష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపలక్షణమ్.

† అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. పదాభ్యాసాభిప్రాయం పూర్వవద్దర్శయతి (పదాభ్యాస) ఇతి.అ॥౧౨॥సూ॥౨॥

శ్రీరస్తు.

—

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాఽధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీజేరాపురమన్దిరేనివసతః కారుణ్యవారాంనిధేస్సార్వత్రి
స్థస్య మదర్థమద్భుతతనోర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః। శ్రీ
జేరాసహితస్య యస్య నిగమా ద్వైదాన్తసూత్రాణ్య
హం వ్యాకుర్వే ఝుషభూషణస్సభగవాన్ కుర్యా ద్ధి
మఙ్గళమ్॥ *

చరణశత పలాశానాతపేయస్యవస్త్వా భగవతి రఘునాథే భక్తిమాసాద్యజీవః । అఘుతవితరతేశ్చై రశ్లిషన్ప్రాప్యముక్తిం పచపుస రిహాసజ్జేస్సద్గురుం తం నమామి ॥ అసకృద్రసికోఽయం శ్రీరామచన్ద్రాంఘ్రి జన్పుమాన్ । దగ్ధ్వానుశయబీజాని యం ప్రయాతిభజే న తమ్॥

శ్రీభగవదభిమతత్వేనాస్మిన్భాష్యే పరమాదరేణ ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుస్మారయతి- (శ్రీజేరే)తి= యద్యప్యేతన్మఙ్గళస్యైతద్భాష్యాదావనుష్ఠానేనాస్యభాష్యస్య భగవదన్తరఙ్గాభిమతత్వం ప్రతీత్య ముముక్షవోఽస్మిన్భాష్యే పరమాదరేణ ప్రవర్తేరన్ తతః కృతమేతన్మఙ్గళస్య ప్రత్యధ్యాయాదావనుస్మరణేనేతి స్యాత్తథాప్యధ్యాయశో భగవన్నియోగేనైవ స్వస్యైతద్భాష్యే ప్రవృత్తిమత్త్వాత్స్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానాం మధ్యే త్వేష దర్థస్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వాచ్చేమమర్థం ప్రతీత్యైవ సర్వే ముముక్షవః పరమాదరేణ ప్రవర్తేయురితి భావేన ప్రత్యధ్యాయమాదౌ భాష్యకృద్భిరిదం మఙ్గళమనుస్మారితమితి ధ్యేయమ్.

—※ ౧ ॥ సూ ॥ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ※—

*అతీతే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మోపాసిసిషోత్పత్తయే జీవానాం సంసృతి నిరూపణ ముఖేన తన్నివర్తకభక్త్యష్టాఙ్గయోగోభయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప తన్మాహాత్మ్యాదికం నిరూప్య తత్సాధనానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా చ నిరూపితా, అథేహ చతుర్థేఽధ్యాయే తాదృశ విద్యాఫలప్రాప్తి స్తత్ప్రసక్తేనోత్క్రాన్త్యాది ప్రకారశ్చ చిన్తయిష్యతే, తత్ర ప్రథమే పాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలవివక్షయా విద్యాద్వయేఽపీతికర్తవ్యతా విశేషదిదర్శయిషయాऽऽదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విచార్యతే, తథాహి "తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా" దిత్యారభ్య తృతీయే తత్ర తత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిః కర్తవ్యమితి రాద్ధాన్తితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిద్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణా సకృదేవ కర్తవ్యమ్? ఆహోస్విదావర్తితవ్యమ్? ఇతి, తత్ర "భజన్తే హ్యనసూయవ" ఇత్యాదావావృత్తేరశ్రవణాత్సకృదేవ భగవద్భజనం కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిర్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమేవ, కుతః? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ" మిత్యాదౌ హి భగవద్భజనావృత్తిః కర్తవ్యతయైవాసకృదుపదిశ్యతే, తతశ్చ "భజన్తే హ్యనసూయవ" ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తిరేవాభిప్రేయత ఇతి గమ్యతే, +తస్మాద్భగవద్భజనం ముముక్షుణా యథాశక్త్యావర్తితవ్యమ్, తతో రసావేశాదా

---

* పూర్వాధ్యాయే మోక్షోపాయం ఫలిసంనిరుప్యాస్మిన్నధ్యాయే మోక్షరూపతత్ఫలస్య నిరూప్యమాణత్వాదస్య ప్రాగధ్యాయేన ఫలఫలిభావసఙ్గతిమాహ- (అతీతే తావదధ్యాయ) ఇత్యాదినా.

\+ ఏతదధికరణఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)

మోక్షం భక్తిస్స్వతఏవ తస్యాభివర్ధ ఇతి " పిబభాగవతంరసమాలయ " మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చీయతే.

—※ ౨॥సూ॥※లిఙ్గాచ్చ ※—

అపిచ భగవ దుపాసన మావర్తితవ్య మిత్యత్ర " తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతే ష్వవస్థితమ్। పూజయధ్వంగృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరి " మిత్యేషాశ్రుతిర్లిఙ్గంభవతీజ్ఞేయమ్, తస్మాద్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమ్.

౧ ॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౩॥సూ॥¶ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ ※—

దితి-యద్యప్యయమర్థఉపాస్యలక్షణాధ్యాయేసర్వత్రప్రసిద్ధాధికరణేఽవగత స్తథాపితత్ర భగవద్భజన మనుదినమావర్తనీయమితినిర్ణయస్య వ్యాజో నైవ, కింతు కాలవిశేష మప్రతీక్ష్యతద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేతావన్మాత్ర నిర్ణీతిరుదీయాత్తస్మాత్తదావర్తనీయమితి సమ్యఙ్నిర్ణయోదయార్థమిదమధికరణమారబ్ధమితి ధ్యేయమ్.※నన్వేవమపి కాలవిశేషమనపేక్ష్య కించిత్కాలం తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి,నత్వనుదినమావర్తనీయమతో హేత్వన్తరమాహ- (లిఙ్గాచ్చ) ఇతి.

ఆలయమిత్యత్రలయోనామ ఆత్యన్తికప్రళయః= మోక్షఇత్యర్థః, ఆఙ్ అభివిధౌ, మోక్షేపిభగవద్గుణగణామృతనిషేవణాదిరూపభక్తిః కార్యేత్యర్థః- అ॥౧సూ॥౨॥

¶ ఇహోపదిష్ట భగవద్భజన ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

" మూర్తింనగి పురుకృపయాబభారసత్వ "మిత్యేవంజాతీయకేషు వేదాన్త వాక్యేషు భగవత్తన్మూర్త్యోర్భర్తృ భర్తవ్య భావేన భేదావగమాత్తయోః స్సంయోగఏవ తత్రనూర్త్యేతి తృతీయయాఽవగమ్యతఇత్యేవంప్రాప్తే" భగవాన్ స్వాశ్రయాశ్రయ " ఇత్యాదావే

ఇదమామ్నాయతే "లబ్ధానుగ్రహ ఆచార్యాత్తేన సన్దర్శి
తాగమః। మహాపురుషమభ్యర్చేన్మూర్త్యాఽభిమతయాత్మనః" ఇతి. అ
త్ర ఆవిరాధయిషు శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారమూర్తీనాం మధ్యే స్వా
భిమతయా మూర్త్యా సహితం మహాపురుషమభ్యర్చేదిత్యర్థః ప్రతీయ
తే, కిమిహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మూర్తిసంయోగః పరమాత్మన్యభ్యు
పగన్తవ్యః? కిం వా తత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధోఽభ్యుపగన్తవ్యః? ఇతి సన్దేహే ప్రా
ప్తే + బ్రూమః; ఇహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మహాపురుషే పరబ్రహ్మణి
తన్మూర్తితాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవాభ్యుపగన్తవ్యః, కుతః? యతః "యావ
ద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణ
వేణుదళశిగ్యావద్విభూషామ్బరమ్। యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో
యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽఙ్గవదజస్సర్వస్వరూపో బ
భౌ" ఇత్యేవంజాతీయకాచ్ఛ్రుతయో భగవదవతారమూర్తిః పరమాత్మే
త్యేవాభ్యుపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చేమమర్థమితరాన్, న హ్యత్ర వత్స
పాదిషు భగవద్వ్యాప్తివశాత్తస్య సర్వస్వరూపత్వముచ్యత ఇత్యా
చక్షతే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనామమ్భోజజన్మని ప్రముషిత వత్స
పాదీనాం చావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్స పేత్యత్ర శ్రూయమా
ణానాం తు వత్సపాదీనాం "సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్త
య" ఇతి విశేషస్తు శ్రూయతే, తతశ్చ "మూర్త్యాఽభిమతయే"
త్యత్ర తృతీయయా ధాన్యేన ధనవానితివత్పరమాత్మని మూర్తితా

కస్యైవ పరమాత్మనస్తాదాత్మ్యఘటితాశ్రయాశ్రయిభావో యథో
పపన్నో భవత్యేవమ్ "మూర్తిం సగుణ పురుకృపయే" త్యాదావపి భగ
వత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యఘటితభర్తృభర్తవ్యభావానవగమస్సమ్భ
వాత్ "మూర్త్యాభిమతయే" త్యత్రాపి తృతీయయా భగవత్తన్మూ
ర్త్యోస్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధసిద్ధ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- +(బ్రూమ) ఇ
త్యాదినా.

దాత్మ్యమేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్,*తస్మాద్భగవదవతారమూర్తిస్తత్స్వరూపమేవేతి నిశ్చీయతే. ... ...

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—✻ ౪॥సూ॥†నప్రతీకేనహిసః ✻—

" మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మమథాధిదైవతమ్-ఆకాశోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " తి,తథా "ఆదిత్యోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యేవమాది శ్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యుపాస్యేమనఆదౌకింపూర్వవత్పరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? అథవానాభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? ఇతి విచికిత్స్య ¶ప్రతిపాద్యతే, (నప్రతీకే)ఇతి=ప్రతీకోపాస్యే మనఆదౌ పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగన్తవ్యమ్, కుతః ? హి- యస్మాత్, సః- ఉపాస్యః, మనఆదిః, పరమాత్మా నభవతి, ()తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషు నపరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమితి సిద్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అఙ్గోపాసనమ్,సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసన సాధనభూతోపాసనమితియావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ౧॥॥

---

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† ఏవంమనఆదిషు ప్రతీకోపాస్యేషు భగవత్తాదాత్మ్యస్యాభ్యుపగమాత్ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (నప్రతీకేనహిస) ఇతి.

¶ " మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యాదౌబ్రహ్మమనసో స్సామానాధికరణ్యశ్రవణా త్తయోరభేదోభ్యుపగన్తవ్యఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేష్వి) తి అ॥౩॥సూ॥౧॥

—※ ౫॥సూ॥ *బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ ※—

తత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టిర్బ్రహ్మణి కర్తవ్యా? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్మనఆదిషు? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య మనఆదిశబ్దైస్సామానాధికరణ్యదర్శనాన్మనఆది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి కర్తవ్యేత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవమనఆకాశాదిత్యాషు కర్తవ్యా, కుతః? ఉత్కర్షాత్- మనఆదీనాంపరబ్రహ్మవిభావనస్థానత్వేన తత్రధ్యాతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్కృష్టతయోపాస్యత్వోపదేశాదిత్యర్థః, తథాచ లౌకికన్యాయోనుసృతో భవతి, సతూత్కృష్టదృష్టిర్నికృష్టేషు కర్తవ్యేతి, యథాకార్యవశాద్రాజదృష్టిః క్షత్తరి క్రియతే, +తథాచపరబ్రహ్మోపాసనార్థినా మన ఆదిషు ప్రతీకోపాసన గోచరేషు బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతి సూత్రార్థః.

—※ ౬ ॥సూ॥ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః ※—

ఆదిత్యప్రసఙ్గాదిదముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి= అఙ్గే- దహరో

---

* ఏతదధికరణవత్ప్రతీకోపాసనగోచరత్వాదుత్తరాధికరణమేకవిషయత్వసఙ్గత్యోపక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షా) దితి.

+ “సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే” త్యత్రేవ “మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే” త్యత్రాపిబ్రహ్మమనసోస్సామానాధికరణ్యం భవతీతి భ్రాన్త్యాపూర్వపక్షయతి-(తత్రబ్రహ్మశబ్దస్యే)తి= “మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే” త్యాదౌమనఆదీనాముద్దేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేషు శైల్యాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టివద్బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా= యథారాజ్ఞిక్షత్తృదృష్టింకృతవతోరాజాపరాధేనతద్దణ్డభాక్త్వం భవత్యేవం బ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మాపరాధేన తద్దణ్డభాక్త్వం భవతీత్యేతదర్థప్రదర్శనార్థం లౌకికన్యాయమనుసరన్తంవివృణోతి- (తథాచే) త్యాదినా-

పాసనాద్యఙ్గస్థూల రూపోపాసనావసరే, ఆదిత్యాదిషూపాస్యచతు రాదిష్వాదిత్యాది మతయ ఏవకర్తవ్యాః, కుతః ? ఉపపత్తేః- ఏవం చేద్ధి "ద్యారక్షిణీ చక్షు రభూత్వతఙ్గ" ఇత్యాదినా విహితం స్థూలరూపోపాసనముపపద్యతే. ... ... *

౪ ॥ బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౭॥సూ॥* ఆసీనస్సమ్భవాత్ ※—

కింవహార విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీన శ్శయానోవాకుర్యాత్ ? ఆహోస్విన్నియమేనాసీన ఏవ కుర్యాత్ ? ఇతి విశయ†ఇదం ప్రాహ ఆసీనఏవాష్టాఙ్గ యోగేన బ్రహ్మోపాసీతేతి, కుతః ? సమ్భవాత్- అష్టాఙ్గయోగోపాసనంహి మనోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తత్తుప్రజతో ధావతశ్చాంజసానసిద్ధ్యతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ తిష్ఠతః కాయధారణే వ్యాపృతం మనస్సూక్ష్మస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య గ్రహణేక్షమం భవతి, నాపిశయాన ఉపాసితుం శక్నోతి, సహ్యాకస్మాదేవ నిద్రయాఽభిభూయేత,ఆసీనస్యతు అభ్యాసాదినాంస్వాధీనంసమ్భవతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాఙ్గ యోగ ఆవర్తితవ్య ఇతి నిశ్చీయతే. అయమష్టాఙ్గ యోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామ్నా

తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౨॥

* యథాభగవద్భక్త స్తద్భక్తిమనియ మేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవాకరోతినతథాష్టాఙ్గయోగం యోగీకుర్యాదిత్యవక్తుంప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆసీనస్సమ్భవా)దితి.

† భక్తివద్యోగస్యాప్యుపాసనత్వా త్తద్వదనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శ యనోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంనతథాకుర్యాదితిసిద్ధాన్తయతి- (ఇదంప్రాహే) త్యాదినా.

యతే, తథాచశ్రుతిః "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్య "అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థ పరిగ్రహః। బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచంస్వాధ్యాయః పురుషార్చనం॥ మౌనంసదాసనజయ స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేంద్రియాణాం విషయాన్మనసాహృది। స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యాయుంజీత శనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః॥ శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్। తస్మిన్స్వస్తికఆసీనోఋజుకాయస్సమభ్యసేత్। ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం పూరకుంభకరేచకైః॥ ప్రతికూలేనవాచిత్తం యథాస్థిరమచఞ్చల, మిత్యాదిరూపా. స్మృతిరపి "యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థిత" ఇత్యారభ్య "ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారి వ్రతేస్థితః" ఇత్యాది రూపా, తస్మాదాసీన ఏవోపాసీతేతిసూక్తమ్. ... ... *

—*౮॥సూ॥ ధ్యానాచ్చ *—

అపిచ తైలధారావద విచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానలక్షణధ్యాన రూపత్వాచ్చాష్టాఙ్గయోగో పిధివదాసీనస్యైవ సిద్ధ్యతీతినిశ్చీయతే. *

—*౯॥సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య*—

"మౌనంసదాసనజయస్థైర్యం ప్రాణ జయశ్శనై" రిత్యత్రస్థైర్యశబ్దాభిలప్యమచలత్వం చాసీనస్యోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయతే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం కుర్యాదిత్యవగమ్యతే. ... ... *

—*౧౦॥సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అపిచస్మరన్తిశిష్టావ్యాసాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసనాఙ్గ

* ఆసనాఙ్గకత్వానభ్యుపగమే దహరవిద్యాయా అష్టాఙ్గత్వాసిద్ధిరితిభావః.

కర్తవ్యమ్ " శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసన మాత్మన " ఇత్యాదినా.చశబ్దేనాసనం సూచయతి, భవతిహి " శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీనో ఋజుకాయస్సమభ్యసే" దిత్యాదిరూపమాసనమ్. ... ... *

—✻ ౧౧॥సూ॥ † యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ ✻—

బహుషు శుచిప్రదేశేషు సత్స్వపి యత్ర సమే శుచిప్రదేశే మనసస్స్వైకాగ్ర్యమైకాగ్రతా భవతి, తత్రైవాసితోపాసనం కర్తవ్యమితి జ్ఞేయమ్, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథాహి " దేశే శుచౌ సమే రాజన్నాసీత జ్వగ్నిఓమితి" త్యాదిషు శర్కరాకణ్టకాదివర్జిత సమాన ప్రదేశో పదేశాదిత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తస్యైకాగ్రతాపాదక సమాన శుచి ప్రదేశ ఏవ ఆసీనోష్టాఙ్గయోగ మావర్తయేత్, నాన్యథా, పతన ప్రసఙ్గాదిత్యాశయః ... ... *

౫॥ ఆసీనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

—✻ ౧౨॥సూ॥ ¶ ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్ ✻—

అష్టాఙ్గయోగః కిం భక్తివద్యథాశక్తి కిఞ్చిత్కాల మావర్తనీయః? కింవా ఽఽప్రయాణాదావర్తనీయః? ఇతివిశయే సతి తత్ర భక్తివత్పరవిద్యాత్వాదష్టాఙ్గయోగోపి యథాశక్తి కిఞ్చిత్కాల మావర్తనీయ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిధీయతే, ఆప్రయాణాదష్టాఙ్గయోగ ఆవర్తనీయ ఇతి. ప్రయాణమ్- దేహాదపసర్పణమ్, కుతః? తత్రాపిహిదృష్టమ్- హి- యస్మాత్, తత్ర-ప్రయాణావసరేపి యోగానుష్ఠానం దృష్టమ్ " స్థిరం సుఖం చాసనమాస్థితో యతి ర్వ్యాదాజిహాసురిమమఙ్గలోక " మిత్యాదౌ. స్మర్యతే చాయమర్థః " ప్రయాణకాలే మనసా చలేన భక్త్యా"

† దేశవిశేషం చాహ- (యత్రేతి. అ॥౫॥సూ॥౯॥

¶ ఏతదధికరణే నైకవిషయిత్వ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట) మితి.

త్యాదౌ. భక్త్యపేక్షా,() తస్మాత్పతన భీరుభిరాప్రయాణాద ష్టాఙ్గ యోగ అవర్తనీయ ఇతినిశ్చీయతే. ... ... *

౬॥ఆప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృ దసుహృద ఉపయన్తీ త్యుక్తమ్, సమ్ప్రత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృత నాశకథనేన భక్తేరవాన్తరఫలమాహ, ... *

—✻{ ౧౩॥సూ॥ తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోర శ్లేషవినాశౌతద్వ్యపదేశాత్. }✻—

మోక్షఫలకేభగవద్భజనే తద్భక్తేరేవం క్రియమాణేసతితేషు కింతత్ఫలప్రతిబన్ధకమఘంతిష్ఠతి? ఉతక్షీయతే? ఇతివిశయే " నాభుక్తంక్షీయతే కర్మకల్పకోటిశతైరపి " త్యాదినాకర్మణామనుభవైకనాశ్యత్వస్మరణాత్స్వ ఫలానిదత్వైవాఘంనశ్యతి నమధ్యేఇతి పూర్వపక్షంప్రాప్తంవిధునోతి- (తదధిగమ)ఇతి=తస్య- భగవద్భజనస్యాధిగమే సత్యుత్తరపూర్వాఘయోః- ఆగామిసఞ్చితయోరఘయోః, అశ్లేషవినాశౌభవతః-*ఉత్తరస్యాశ్లేషః పూర్వస్యవినాశ ఇతియోజ

() ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౬॥సూ॥౧॥

+ ఏవమష్టాఙ్గయోగస్య భక్త్యపేక్షయాదుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థమిహఫలాధ్యాయేపి తదఙ్గానుష్ఠానం విచార్యతదధ్యాయస్థవిద్యాముఖ్యఫలచిన్తాయా ఏతత్పాదాన్త్యాధికరణేచికీర్షితత్వాదవాన్తరఫలచిన్తాయా శ్రోత్తగాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పాదాద్యధికరణేనఫలఫలిభావసఙ్గతిం సూచయితుమాహ- (పూర్వాధ్యాయే) త్యాదినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పర్శః.

న్యధిగమో-నిష్పత్తిః,తత్కస్య హేతోః?తద్వ్యపదేశాత్- తథాహి భగవద్భక్తానామ్ ''కేచిత్కేవలయా భక్త్యా నారాయణపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కర '' ఇతి, '' యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవం విది పాపంకర్మ న శ్లిష్యతే '' ఇతి, తథా '' తస్యైవాత్మా పదవిత్తం విదిత్వా-న కర్మణా లిప్యతే పాపకేనే '' త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాశ్లేషం వ్యపదిశతి, తథా '' నిశమ్య కర్మాణిగుణానతుల్యాన్ వీర్యాణి లీలా తనుభిః కృతాని। యదాతిహర్షోత్పుళకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కణ్ఠ ఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ॥ యదాగ్రహగ్రస్త ఇవక్వచిద్ధసత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జనమ్। ముహుర్ముహుర్వక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మగతింగతత్రపః ॥ తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః । నిర్దగ్ధబీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజ '' మితి. తథా '' తద్యథేషికా తూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త '' ఇతి.తథా '' భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వ సంశయాః । క్షీయన్తే చాస్యకర్మాణి మయిదృష్టేఖిలాత్మనీ '' తి. '' తథా- యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిః కరోత్యేధాంసి భస్మసాత్ । తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశ '' ఇతిచైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూర్వాఘనాశం వ్యపదిశతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదురితయోరశ్లేషవినాశౌ భవత ఇతి సిద్ధమ్.

౨ ॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౧౪॥ సూ॥ ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు ※—

¶ ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

అ॥౨॥సూ॥౧॥

భక్తిమత్యుత్తర పూర్వసుకృతయో రప్యశ్లేషవినాశావ

* పూర్వస్మిన్నధికరణే బన్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేష వినాశౌ భగవద్భక్తానాం భవత ఇత్యవధృతమ్, సమ్ప్రతి తు తేషాం శాస్త్రీయయోరుత్తరపూర్వపుణ్యయోః పునస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భవతః? ఉతాసంశ్లేషవినాశౌ భవతః ? ఇతి విశయే శాస్త్రవిహితానుష్ఠానార్జితత్వాదుత్తర పూర్వపుణ్యయోస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భక్తానాం భవత ఇతి చ ప్రాప్తే తన్నిరాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతిదేశః క్రియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి= తుశబ్దః పూర్వపక్షాపనుత్త్యర్థః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్య చ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అఘవదేవాశ్లేషో వినాశశ్చ భవత ఇతి జ్ఞేయమ్, కస్మాత్ ? తస్యాపి స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసన ఫలభూత మోక్షవిరోధిత్వాత్; ఉక్తే- "ఇష్టాపూర్తే తరతి- తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి- తత్సుకృత దుష్కృతే విధునుతే" ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు దుష్కృతవత్సుకృతస్యాపి ప్రహాణ వ్యపదేశాచ్చ, తతశ్చైవం బన్ధ హేత్వోస్సుకృత దుష్కృతయోర్భగవద్భక్తిమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశ సిద్ధాన్తత్వాదవశ్యం భావినీ భగవద్భక్తానాం శరీరపాతే ముక్తిరేవేతి గమ్యతే, †అష్టాఙ్గయోగినామప్యేతావుత్తరపూర్వ సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ చ భవత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ¶తస్మాదఘవదేవోత్తర పూర్వ సుకృతయోరశ్లేష వినాశౌ భక్తానాం భవతీతి నిశ్చీయతే. ౮॥తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తివిశతి- (ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సఙ్గతిమనపేక్ష్య వృత్తానువాదపూర్వకం సుకృతం విషయీ కృత్వా స్వవిశయమాహ- (పూర్వస్మిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తా సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ విద్యాన్తరనిష్ఠానామప్యతిదిశతి- (అష్టాఙ్గయోగినామపీ)తి.

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౨॥

౧౫||సూ||అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః

* పూర్వయో రధికరణయో ర్భగవద్భజన సామర్థ్యాత్ ప్రయుక్తస్సుకృతదుష్కృతయో ర్నాశో భవతీత్యవధారితమ్, సకిమారబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో ర్భవతి ? ఉతానారబ్ధకార్యయో రేవభవతి ? ఇతి విశయః,†తత్ర " క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి " త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దారబ్ధకార్యయోరపి నాశో భవేదితి ప్రాప్తే ప్రతివక్తి- (అనారబ్ధకార్యే ఏవ)త్వితి=తుశబ్దశ్శోద్యం వ్యావర్తయతి,అనారబ్ధమ్- కార్యమ్- ఫలమ్, యయోస్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధికరణోక్తే సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతః, న త్వారబ్ధకార్యే, కుతః ? తదవధేః- " ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్య " ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో ర్నాశాపవాదేన " క్షీయన్తేచాస్య కర్మాణి " త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్యర్థః, అవధిః- నాశః,¶తస్మాదనారబ్ధాగామిసఞ్చితయో రేవసుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశౌ భవత ఇతిసూక్తమ్.

౯|| అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

---

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షోత్థానాదస్య పూర్వాధికరణే నాపవాదకీం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూర్వయో) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షమాహ- (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తమిహాపవదన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాప్తేప్రతివక్తి) త్యాదినా.

¶ ఫలం సూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి,అ||౯||సూ||౧||

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్త సుకృతప్రస్తావేనవిద్యా

—✱ ౧౬॥సూ॥అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవతద్దర్శనాత్ ✱—

సమ్ప్రతిభగవద్భజనార్థం కృతమగ్నిహోత్రాదికం కర్మ కించిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిముత్పాద్యానన్తరం తిష్ఠతి ? ఉతనశ్యతి ? ఇతివిచికిత్సాయాం విద్యాసహకారిత్వాత్తాముత్పాద్యతయాసహతిష్ఠేదితి ప్రాప్తేఽద ముచ్యతే, యదగ్నిహోత్రాదికం కర్మజాతం తచ్చిత్తశుద్ధిద్వారా తాదృశభగవద్విద్యారూప కార్యాయైవహికృతమ్, అతస్తాదృశ కార్య ముత్పాద్యా నన్తరం నశ్యత్యేవేతి బోద్ధవ్యమ్, కుతః ? తద్దర్శనాత్- కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయదర్శనాత్, “ తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యత ” ఇత్యత్రయథాస్వర్గప్రమోద హేతోః పుణ్యస్యతాదృశ ఫలనాశ్యత్వంసిద్ధమ్, తథావిద్యాహేతోరగ్నిహోత్రాదేఃకర్మణోపి తాదృశ విద్యా రూప స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయఇతి భావః, తతశ్చ పర విద్యాం ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యాహేతురగ్నిహోత్రాదికం కర్మాపి నతిష్ఠతీత్యభిప్రాయః. ... ... ✱

—✱ ౧౭ ॥ సూ॥ యదేవవిద్యయేతిహి ✱—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్మాత్, “ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవ వీర్యవత్తరంభవతీ ” తి విచారణా సంయుక్తస్యైవ కర్మణశ్చిత్తశుద్ధిద్వారాశ్రవణ కీర్తనాదిలక్షణవిద్యో

హేతో రగ్నిహోత్రాదికర్మజాతస్యాపిస్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యాయైవతద్దర్శనా) దితి.

కర్మణాంస్వఫలనాశ్యత్వన్యాయ ముపపాదయతి- (తావత్ప్రమోదత) ఇతి.

వైగుణ్యంవినాఽనుష్ఠితమేవాగ్నిహోత్రాదికంవిద్యాం సాధయతీతికృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్పాదనసామర్థ్యమభిధీయతే, తస్మాద్విద్యా దేశకాల మన్త్రైతదర్థత న్త్రైర్విగ్దక్షిణా విధానాని శిష్టైస్సమ్యాఖ్యాయ సమ్యగ్విచార్య్యైవా గ్నిహోత్రాదికర్మజాతం ఫలానభిసన్ధిభిశ్చిత్తశుద్ధ్యాది కామైరను ష్ఠేయమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

ప్రసంగాద్భవదుపాసక సుకృతదుష్కృతయోరన్యైరుపా యనంచాహ, ... *

—※ ౧౮॥సూ॥ అతోన్యాపి హ్యేకేషా ముభయోః ※—

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృత దుష్కృతకర్మజాతాదన్య యోరుభయోః- విద్యావతా మాగామిసఞ్చితసుకృతదుష్కృతయోః, నాశ మన్తరేణాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖినాం పాఠానురోధేన భవ తీతి వేదితవ్యమ్, తథాహ్యేకే శాఖినః పఠన్తి "తస్య పుత్రా దాయము పయన్తి సుహృద స్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా" మిత్యాది. హీత్యస్యార్థస్య పూర్వాధ్యాయే ఉదాహృతత్వేన ప్రసిద్ధిం స్మారయ తి, తస్మాదధిగత విద్యేషు విద్యాసాధనమన్యత్ర్యావత్కించిత్కర్మతిష్ఠతీ తినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౨॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥౩॥

— ※ ౧౯॥సూ॥భోగేనత్వితరే క్షపయిత్వాసమ్పద్యతే ※—

భగవద్భక్తప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే వి హాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? కింవాకృత్స్నఫలోపభోగేన తే క్షపయి

ఫల ముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే) ష్వితి. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

ఏవముత్క్లేషాద్యధి కరణైర్విద్యావా న్తరఫలేధ్యవసితేతస్మిన్ముఖ్య ఫలావజిగమిషో ర్థానాత్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైర్హేతు తద్వద్భా వసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా సమ్పద్యత) ఇతి. సామిశబ్దోఽర్థవచనః.

త్వా బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? ఇతీహ విశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతదుష్కృతానామ్ “ తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియాదుష్కృత ” మిత్యాది శ్రుతౌ తత్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్సామిభుక్తఫలే అపిప్రారబ్ధే సుకృతదుష్కృతే విహాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే భక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సుకృత దుష్కృతాభ్యా మితరే- ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఫలోపభోగేనైవ క్షపయిత్వా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, తుశబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, “ *ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్యః। యథానుభూతం ప్రతియాత నిద్రః కింత్వన్యదేహాయ గుణాన్న వృఙ్క్తే ॥ భోగేన పుణ్యం కుశలేన పాపం కలేబరం కాలజవేనహిత్వా। కీర్తిం విశుద్ధాం సురలోకగీతాం వితాయమామేష్యతి ముక్తబన్ధః ॥ భోగైః పుణ్యక్షయం కుర్వన్ భోగైరశుభక్షయమ్-తత స్సమ్పత్స్యతే మయా- §తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసమ్పత్స్యే ” ఇత్యాద్యాశ్రుతయః ప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతయోరుపభోగైకనాశ్యత్వంహి శ్రావయన్తి, ఆరబ్ధకార్యయోరపి సామిభుక్తఫలయోస్సుకృతదుష్కృతయోరన్యైరుపాయనే నాశేవాఽభ్యుపగమ్యమానేతు భగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

* (ముక్తోపీ) తి= భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవసఞ్చితనిఖిల సుకృతదుష్కృతేనసహ లిఙ్గదేహస్య దగ్ధత్వాద్భక్తానాం ముక్తత్వ మితిద్రష్టవ్యమ్.

§ “ తస్యతావదేవచిర ” మితిశ్రుతేరయం తాత్పర్యార్థః. యావత్ప్రారబ్ధాన్నవిముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్యచిరమ్-విలమ్బః ప్రారబ్ధాద్విమోకే సత్యనన్తరమయమవిలమ్బేన బ్రహ్మసమ్పద్యత ఇతి.

ణఏవ తద్భక్తానాం శరీరాపాతగ ప్రసజ్యేత,† తథాదర్శనా భావా దుక్తశ్రుతి జాతాత్ " నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైర పి" త్యాది స్మృతేశ్చోపభోగేనైవ ప్రారబ్ధకర్మాణి క్షపయిత్వా తాదృశ దేహపతనోత్తరక్షణ ఏవాజామిళాదివద్విమానమారుహ్యా పరంధామప్రయాతి భక్తఇతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహాన్తే బ్రహ్మాస మ్పత్తిర్న సర్వభక్తసాధారణీ, మహా భాగవతానాం భరతాదీనాం మృగ విప్రజన్మాదిభ్యో విళమ్బదర్శనాత్ ; తథాచ కేషాం చిద్భక్తా నాం ప్రారబ్ధదేహపాతానన్తరమపిసంసారస్స్యాదితిచేత్¶ నైష దో షః, మహాభాగవతత్వేపి భరతాదీనామాధికారికత్వాన్మృగసఙ్గద్వా రామృగాది దేహాన్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగ స హకారివైరాగ్య సిద్ధ్యర్థం రహూగణాదీనాంభక్తిమార్గోపదేశా ర్థంచ శ్రీభగవతైవ విఘటితమ్,అతో భరతాదీనాందేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనం నకస్యాపి భక్తస్య ప్రారబ్ధాన్తే సంసారా పాదకమ్, తతశ్చ సర్వేభక్తాః ప్రారబ్ధాన్తే బ్రహ్మసమ్పద్యతఏవ, ముక్తోపీత్యాది శ్రుతి భిస్సర్వేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాన్తేబ్రహ్మసమ్పత్త్యవగమాత్;()ఏతే షాం పరమపదే బ్రహ్మానన్దానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, త స్మాద్భోగేన పుణ్యం హిత్వా అభోగేన పాపం హిత్వా భక్తియోగి వోఽజామిళాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్తరక్షణఏవ విమానమారు

---

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

¶ ఏషః- భరతాదీనాం దేహాన్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమ్పన్నాః పరస్మిన్ ధామ్నికింకు ర్వన్తీత్యాకాఙ్క్షా యామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

హ్యాభగవత్పార్షదైస్సహాపరమపదస్థం భగవన్తం సమ్పద్యన్త ఇతి సాక్షాత్తద్వ్యాహృత మితిధ్యేయమ్. ... ... ❋

౧౧॥ ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

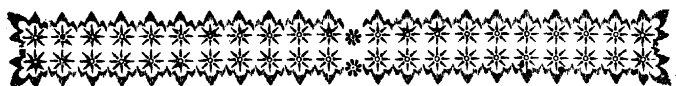
ప్రథమపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౯॥

అజామిళాది వదిత్యత్రాదినా శ్రుతదేవకుచేల శ్రీదామాదయో గ్రాహ్యాః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

—1॥ సూ॥ వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ —

తదేవం చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్య విచార్యాభ్యర్హితత్వాత్ ప్రథమం తత్ఫలమీరితమ్, అథ ద్వితీయపాదే అష్టాఙ్గయోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యో దేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగాదీన్ విలాపయన్ ।
దేహాదుత్క్రమతేహం తం భజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలా పరవిద్యా హి ద్వివిధా, భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేతి. తత్ర భక్తిఫలోక్త్యనన్తరం ప్రసఙ్గాదష్టాఙ్గరూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తచ్చ ఫలం ద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిః క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్ర సద్యోముక్తిరుత్క్రాన్తిద్వారాఽస్మిన్పాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్త్వర్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరనన్తరపాదే వక్ష్యతే, సా చార్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరుత్క్రాన్తిసాధ్యా, అతోఽస్మిన్పాదే ఉభయథా ముముక్షూణాం యోగినాముత్క్రాన్తిరభిధీయతే, తథా చాస్య భక్తిఫలప్రతిపాదకపూర్వపాదప్రసక్తయోగఫలప్రాపికోత్క్రాన్తిపాదస్య పూర్వపాదానన్తరం దర్శితప్రసఙ్గసఙ్గత్యోః స్థితిరేతదధ్యాయసఙ్గతిశ్చాస్యైకవిషయత్వమిత్యేతదర్థజాతం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా= తత్ర ప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ

పథాచపరస్థామ ప్రాప్తిరూపఫలంవక్ష్యన్ తత్ఫలసాధనీంయథాశా
స్త్రముత్క్రాన్తిం వక్తు* మాదౌవాగాది తత్త్వానాంకింప్రవిలాపోభ
వతి? కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే " వాచం
జుహోవే " త్యాదావాగాది తత్త్వవృత్త్యశ్రవణాద్వాగాదితత్త్వానా
మేవమనస ఆవిషుప్రవిలాపో భవతీత్యేవంప్రాప్త¶ఇదముత్తరంపఠతి-
(వాగి) తి= అత్రవాక్ఛబ్దేన తద్వృత్తిర్లక్ష్యతే, వృత్త్యుపశమమాత్ర
స్యై వావివక్షితత్వాత్; సాచవాగ్వృత్తిరసమ్భాష్యసమ్భాషణరూ
పా, అతఏవకృతవాగాది తత్త్వలయస్యాజగరమునేక ప్రవాదదర్శ
నేపునర్వాగ్వృత్త్యుపక్రమస్సత్తమే " సమ్భాషణీయోహిభవా నా
త్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతే " త్యాదౌదృశ్యతే,ఏవముపరిచద్రష్టవ్యమ్, †వృత్తి
తద్వతోరభేదవివక్షయావాగిత్యుక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వా
గ్వృత్తిర్మనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యతఇతి. కస్మాత్? దర్శ
నాచ్ఛబ్దాచ్చ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తౌ వాగ్వృత్తిలయః, అ
పిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః " వాచంజుహోవమన
సీ " తి, తథా " అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసిసమ్పద్య
తే- మనఃప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజఃపరస్యాందేవతాయా " మి
త్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారఉచ్యతే, " బుద్ధిః
ప్రాణశ్చతైజస " ఇతి ప్రాణస్య తైజసాహఙ్కారప్రకృతిత్వం
హ్యభిధీయతే.　...　...　...　...　...　...　*

ధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- *(ఆదా) వితి.

¶ వాచోమనః ప్రకృతికత్వాభావేన వాక్పదస్యతద్వృత్తిలక్షక
త్వంవదన్ సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా-

† కథంతర్హిశ్రుతి సూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిత్యత
ఆహ- (వృత్తితద్వతో) రితి.

అన్యాసామపీన్ద్రియవృత్తీనాం మనోధీనత్వాత్తత్రైవతద్వృ

—✻ ౨॥సూ॥*అత ఏవ చ సర్వాణ్యను ✻—

యతో వాగ్వృత్తిరేవ మనసి ప్రవిలీయత ఇత్యుక్తమ్, అత ఏవ చ సర్వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో, వాగ్వృత్తినిరోధానన్తరం మనస ఏవానువర్తన్త ఇత్యర్థః, తథా చ శ్రూయతే "ఇన్ద్రియేషు క్రియాయజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపేషు జుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణి మనస్యూర్ధ్వా" ఇతి. ... *

—✻ ౩॥సూ॥ ¶తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ ✻—

తత్తు మనః ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్మాత్ ? ఉత్తరాత్-"వాచం జుహోవ మనసీ" త్యేతదుపరి శ్రూయమాణాత్ "తత్ప్రాణ" ఇతి వాక్యాదిత్యర్థః, †అత్రాపి మనోవృత్తిరేవ ప్రాణే ప్రవిలీయత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, ప్రాణాయత్తత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ... *

—✻ ౪॥సూ॥+సోఽధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః ✻—

స చ- ముఖ్య ప్రాణః, అధ్యక్షే- తైజసాహఙ్కారే, ప్రవిలీయత ఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? "ప్రాణస్తేజసీ" తి శ్రుత్యన్తరేణ తథా భ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేఽ తత్త్వాని ప్రవిలాప్యన్త ఇతి సూచయతి, అతేన్ద్రియసహితః ప్రాణస్తైజసాహఙ్కారే ప్రవిలాప్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవైస్సహ మనస్సాత్త్వికాహఙ్కారే ప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, "తాని పరే తథా హ్యాహే" త్యహఙ్కారత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; అపి చ "వాచం

త్తిలయమాహ- *(అత ఏవ చే) తి.

¶ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వేఽపి మనసః ప్రాణాధీనత్వాత్తత్రైవ మనోవృత్తిర్లీయత ఇత్యాహ- (తన్మన) ఇతి.

† మనః పదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రాపీ) తి.

+ తైజసాహఙ్కారస్య ప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్య వృత్తేర్లయమాహ- (సోఽధ్యక్ష) ఇతి.

బ్రహ్మైవ మనసీ'' త్యేవం జాతీయకేషు తత్త్వవిలాపోపదేశ ప్రకరణేషు అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య'' మితి న్యాయమనుసృత్యాన్యోన్యావిరోధేన తత్త్వవిలాప ప్రక్రియోపపాదనీయా. ... ... *

—※ ౫॥సూ॥※భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః ※—

పృథివ్యాదిషుమహాభూతేషు యథోద్భవం దేహం పఞ్చధా విభజ్య ప్రవిలాప్యత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్ ? తచ్ఛ్రుతేః-''వాయుం వాయుః క్షితిం కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ । ఖాన్యాకాశే ద్రవంతోయే యథాస్థానం విభాగశః'' ఇతి తద్విషయ శ్రుతే రిత్యర్థః. †దేహవిభాగ ప్రవిలాపో మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వవన్మనసా నిర్దేశరూపాఽఽ ఇతి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి '' క్షితిమప్సు తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యము'' మితి పృథివ్యాది మహాభూతానాం స్వస్వతన్మాత్ర ప్రవిలాపనద్వారా తామసాహంకార పర్యన్త ప్రవిలాపోఽనేన సూత్రేణ సూచితఇతి ద్రష్టవ్యమ్. *

—※ ౬॥సూ॥ ¶నైకస్మిన్ దర్శయతో హి ※—

ఏకస్మిన్ వాపితత్త్వే ప్రవిలాప్యమానేసతి యోగినాం దేహన్నిష్క్రమణం నైవభవతి, కుతః? హి-యస్మాత్, '' వాచం బ్రహ్మైవ మనసీ '' త్యాది శ్రుతిః, '' సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనోహృది ని

---

* ఏవం కరణలయముక్త్వా ప్రసఙ్గాత్తద్గోళ కాత్మకదేహలయమాహ -(భూతేష్వి)తి.

† దేహలయోఽపి స్థిరయవద్భావనామయ ఏవ వేదితవ్యః, అన్యథా దేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసజ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవిభాగప్రవిలాపా) వితి.

నిర్దేశరూపౌ- భావనామయౌ,

¶ శాస్త్రోక్త క్రమ ముల్లఙ్ఘ్య తత్త్వాని ప్రవిలాపయతో యోగినో దేహాదుత్క్రాన్తి ర్దుష్కరేత్యాశయేనాహ- (నైకస్మిన్ని) తి.

బుద్ధ్యా చ । మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగ ధారణా ” మిత్యాది స్మృతిభ్యశ్చోభయన్నోక్తరీత్యాష్టాఙ్గయోగిభిః క్రియమాణం సర్వ తత్త్వ విలాపం దర్శయతః, ¶తస్మాద్దేహాదుచ్చిక్రమిషుర్యోగీ తత్త్వసంఘాత రూపం స్వేన్ద్రియం దేహం యథోద్భవం ప్రవిలాపయతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... ... *

౧॥ వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

౭॥ సూ॥ †సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య

సద్యోముక్తిమిచ్ఛతా మష్టాఙ్గయోగినా మయం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తి క్రమోఽవధారితః, యే పునరష్టాఙ్గ యోగినః క్రమముక్తి మిచ్ఛన్తి తేషా మప్యేవ మేవ కిం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తిస్స్యాత్ ? ఆహోస్వి § దన్యాదృశీ? ఇతి విప్రతిపత్తౌ + విదమాహ- (సమానా చే)తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్ఛతాం క్రమముక్తిమిచ్ఛతాం చోభయేషా మప్యష్టాఙ్గ యోగినా మాసృత్యుపక్రమాదు

¶ తత్త్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి, అ॥౧॥సూ॥౬॥

† సద్యోముముక్షోరివ క్రమముముక్షో రపితత్త్వవిలాప పూర్వకమేవోత్క్రాన్తి రితివక్ష్యమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

§ అన్యాదృశీ- తత్త్వవిలాపాపురస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూ నధికృత్య తత్త్వ విలాపా నుపదేశా త్తేషాం తత్త్వ విలాపా పురస్సరై వోత్క్రాన్తిస్స్యా దితిపూర్వ పక్షేప్రాప్తే “ యత్ర ప్రయాస్య ” న్నిత్యాదౌ తేషాం ప్రాగుక్తతత్త్వ విలాపమభ్యుపగమ్యార్చిరాదిగత్య భిధానాత్తత్త్వ విలాపపురస్సరైవైషాముత్క్రాన్తి ర్భవతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

తాఽఽర్త్తిస్సమానైవ, సృతి-ర్నాడ్యన్త ర్మార్గః, ఉపక్రమః- తేనమా ర్గేణోత్క్రమణారమ్భః, తతశ్చ తత్త్వ ప్రవిలాప మారభ్య నాడ్యన్త ర్మార్గేణో త్క్రమణారమ్భ పర్యన్తం సమానై వో తాఽఽర్త్తి రుభ యేషాం భవతి, తత* స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్ఛన్తోఽనాద్యను వర్తమా నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహద్వయాద్విముక్తాస్సన్తస్తత్ర క్రమము క్తిమిచ్ఛన్త ఇవాస్మిన్ ప్రకృతిమణ్డలే, అనుపోష్య- చిరమస్థిత్వై వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నువన్తి, తథాచ శ్రూయతే "స్థి త్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టి నిర్భిద్యమూర్ధన్యస్వజేత్పరంగత" ఇతి. ... ... *

౭॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—※ ౮॥సూ॥ ¶ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ ※—

సమధిగతం సద్యోముక్తి మీయుషాం సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మా ర్గేణో తాఽఽర్త్తిసమయఏవ మోక్షో భవతీతి. అథ సుషుమ్నా మార్గే ణోతాఽఽర్త్తస్య క్రమముక్తి మీయుషః కిమర్చిరాది లోకగత భోగ సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీర సమ్బన్ధో స్తి ? కిం వాన ? ఇతి విశయే+ప్రాహ-(తదాపీతే) రితి=తచ్ఛబ్దేన వైహాయస విహారదర్శన సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీరముచ్యతే, ఆఙ్ మర్యాదార్థే,

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాఙ్గయోగి నోర్మధ్య ఇత్యర్థః. క్ర మముక్తిచ్ఛానుదయగఫలమిహేంతి వేదితవ్యమ్. అ॥౭॥సూ॥౧॥

¶ ఇహతు విలాపితతత్త్వత్వా త్క్రమముముక్షో సంసారో నాస్తీ త్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణమాక్షేప సఙ్గత్యోపా కరోతి- (తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

+ ప్రవిలాపితతత్త్వత్వా ద్భ్యుపగమాత్క్రమ ముముక్షో ర్లిఙ్గశరీ రసమ్బన్ధో నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రాహ) త్యాదినా. * * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః; తతశ్చ తత్, ఆపీతేః క్రమముక్తిమయుషిసమ్బన్ధమవతిష్ఠతే, ఆప్రధానావరణాతిక్రాన్తే ర్లిఙ్గశరీర మవతిష్ఠతఇతియావత్; కస్మాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి "యది ప్రయాస్యన్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నివాయే సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ "ఇతి తస్య యథోక్త శరీర సమ్బన్ధ లక్షణ స్సంసారో వ్యపదిశ్యతే.

—※ ౯॥సూ॥ † సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః ※—

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్త్వాత్మకం జీవస్యాస్మాచ్ఛరీరాత్ప్రవసత ఆశ్రయ భూతం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూక్ష్మమ్, ఇతరైరత్యన్త మదృశ్య స్వభావం భవితుమర్హతి, కుతః?తథోపలబ్ధేః- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోస్య శరీరస్య సూక్ష్మత్వోపలబ్ధేః, అతఏవహి స్థూలదేహాన్నిష్క్రామదేతచ్ఛరీరం పార్శ్వస్థైర్నోపపలభ్యతే, అతిసూక్ష్మత్వాత్తేజోవదతిస్వచ్ఛత్వాచ్చాస్య సర్వత్ర సంచారావిఘాతా వుపపద్యేతే.

—※ ౧౦॥సూ॥() నోపమర్దేనాతః ※—

అతః- అతిసూక్ష్మత్వాదేవ,ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రమణ కాలే నోపమర్దేనోత్క్రామతి, ఇదం సూక్ష్మశరీరంస్థూలశరీరమనుపమర్ద్యయదేవస త్తస్మాదుత్క్రామతీత్యర్థః, స్వయంచస్థూలశరీరవచ్ఛేదన శోషణ దాహన ప్లావనాదిభిర్నోపమర్ద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

† లిఙ్గశరీర మపరిమేయ మిత్యాహ- (సూక్ష్మ) మితి-

() లిఙ్గ దేహస్యాతిసూక్ష్మత్వే యుక్తిమాహ- (నోపమర్దేనాత) ఇతి.

* * * * * *

స్థూలదేహాన్తస్సూక్ష్మశరీరసత్త్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురుత్క్రామేత్, తదేవప్రమాణా భావాన్నాస్తీతి చేన్మరణాత్ప్రాగూర్ధ్వంచోష్మోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిభ్యాం తాదృశోష్మాశ్రయత్వేన తాదృశ

—※ ౧౧॥సూ॥ అస్యైవచోపపత్తేరేష ఊష్మా ※—

యోఽయం స్థూలదేహే సమాలభ్యమానే ఉపలభ్యత ఊష్మా సత్వేష ఊష్మా ప్రసిద్ధస్థూలదేహవ్యతిరిక్తశరీరవ్యపాశ్రయో భవితుమర్హతి, కుతః? ఉపపత్తేః- తథాహి మృతావస్థాయామవస్థితేపి స్థూలదేహే సత్స్వపి తత్ర రూపాదిగుణేష్వనైవోష్మోపలభ్యతే, జీవితావస్థాయాంతూపలభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఊష్మా స్థూలదేహాన్తర్గత సూక్ష్మదేహస్యైవ గుణ ఇత్యుపపద్యతే. చ శబ్దేన శ్రుతిముపోద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః "ఉష్ణ ఏవైష జీవిష్యఞ్శీతో మరిష్యన్ని"తి. ... ... *

—※ ౧౨॥సూ॥ ప్రతిషేధాదితిచేన్నశారీరాత్స్పష్టోహ్యేకేషామ్ ※—

అథ యదుక్తం "వాఙ్మనసీ"త్యారభ్య తత్త్వవిలాపపూర్వకముత్క్రమణం తదధునాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి, భగవదుపాసకస్య శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం నోపపద్యతే,"ఘటే భిన్నే యథాకాశ ఆకాశస్స్యాద్యథా పరా। ఏవం దేహే మృతే జీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున"రిత్యాదినా వాగాదితత్త్వాపగమే సతి జీవబ్రహ్మణోర్భేదప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్మాత్, "ఏవం దేహే మృతే జీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున"రిత్యాదౌ ప్రాప్తుశ్శారీరాద్భేదేన ప్రాప్యః పరమాత్మా స్పష్ట ఏవైకేషామ్- ముఖ్యానామ్, వివేకినాం ప్రతీయతే, సత్వవివేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్త్యోన్యస్స్యాత్తర్హి కథముపాసీత, స్వాత్మసమ్పత్త్యర్థమితి చేన్న, ఆత్మసమ్పత్తేః పూర్వసిద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాం భగవదుపాసనానామానర్థక్యప్రసంగాచ్ఛాస్త్రారమ్భభఙ్గప్రసంగాచ్చ, నహి "ఘటేభిన్నే యథాకాశ" ఇతి దృష్టాన్తో దార్ష్టాన్తికే జీవాత్మపరమాత్మనో

సూక్ష్మదేహస్యాస్తిత్వసిద్ధేస్తేన సహైవాయముత్క్రామతీతి భావేనాహ- (అస్యైవే)తి. * * * *

భేదం ప్రతిషేద్ధుముపాదీయత ఇతి శక్యతే వక్తుమ్, కింత్వాకాశవజ్జీవస్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్, తథాహి యథా స్వచ్ఛో మహాకాశో ఘటాది సమ్బద్ధో మలిన ఇవ భవతి తత స్తస్మిన్ సమ్బద్ధే ఘటాదౌ భిన్నే సతి పూర్వవత్స్వచ్ఛో భవతి, ఏవం స్వచ్ఛ ఏవ జీవో జ్ఞానతయా ప్రకృతికార్యదేహైస్సమ్బద్ధస్సన్ మలిన ఇవ భవతి, తతో భగవదుపాసనమహిమ్నా స్వసమ్బద్ధే దేహే మృతే సతి జీవస్స్వచ్ఛో భవతి, తతో బ్రహ్మప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయాసేనైవ బ్రహ్మ సమ్పద్యతే - భగవన్తం ప్రాప్నోతి, తస్మాద్బ్రహ్మప్రేప్సోరుపాసకస్య శారీరస్య తత్త్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదుత్క్రాన్తిస్తతో గతిరిత్యేతదుభయం సూపపద్యతే.

—✻ ౧౩॥సూ॥ స్మర్యతే చ ✻—

అపి చ శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం జీవేశ్వరయోర్భేదసద్భావాభిప్రాయేణైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే " ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ। భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్స తం పరం పురుషముపైతి దివ్య" మితి.

౩॥సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ॥సూ॥౭॥

—✻ ౧౪॥సూ॥ † తాని పరే తథా హ్యాహ ✻—

సమాప్తా ఉత్క్రాన్తి ప్రాసఙ్గికీ చిన్తా, అథ ప్రకృతమేవానువర్తతే, ప్రకృతే చాష్టాఙ్గయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరారమ్భక పఞ్చమహాభూతాని చ త్రివిధాహఙ్కారే యథోద్భవం ప్రవి

---

† ఇహ సంసారజిహాసోదయః ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౩॥సూ॥౬॥

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహఙ్కార పర్యన్తస్తత్త్వవిలాప ఉక్తః, తదాది తత్త్వ ప్రవిలాపకథనస్య తదధికరణశేషత్వాత్తమిదానీం సింహావలోకనన్యాయేనానుస్మృత్యాహ (తాని పర) ఇతి.

లీయన్త ఇత్యుక్తమ్. సంప్రతి, తాని- వైకారిక తైజస తామసాని త్రీణ్యహంకారణాని, మహత్తత్వ ప్రకృతి విలాపద్వారా, పరే- పరస్మిన్ బ్రహ్మణి, విలాప్యన్తే, ఏవం యోగిభిరనుసన్ధేయమిత్యర్థః, కుతః? తథాహ్యాహ- "తేజః పరస్యాం దేవతాయాం" మిత్యాదిశ్రుతిః, అత్ర తేజశ్శబ్దేన తైజసాహంకారోపలక్షిత మహంకారత్రయమపి గృహ్యతే, * తస్మాదేవం యోగిభిస్తత్వలయః కర్తవ్య ఇత్యవగన్తవ్యమ్.

౪॥ తానిపరే తథాహ్యాహేత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—✳ ౧౫॥సూ॥ † అవిభాగో వచనాత్ ✳—

కిమనయా తత్వప్రవిలాపభావనయా, సద్యోముక్తిమీయుషా మివ క్రమముక్తిమీయుషామపి కారణదేహాద్విభాగో భవతి? ఆహో స్విదవిభాగో భవతి? ఇతి విశయే ప్రాహ- (అవిభాగ) ఇతి= క్రమముక్తిమీయుషాం స్థూలదేహాదుత్క్రమణకాలే కారణదేహేనావిభాగ ఏవ భవతి, కుతః ? వచనాత్ "స హైవం గచ్ఛేన్న స ఇన్ద్రియైశ్చే"తి క్రమముక్తిమీయుషాం యథోక్త దేహసాహిత్యవచనాత్; తస్మాదిహ తేషాం తాదృశ దేహేనావిభాగ ఏవ భవతీత్యవగన్తవ్యమ్. ¶ ఏతచ్చాధికరణమ్ "తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశా" దిత్యధికరణ ప్రపఞ్చనార్థమితి జ్ఞేయమ్. ... ... *

౫॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

† తదాపీతేరితి పూర్వాధికరణ దృఢీకరణార్థత్వాద్ధేతు తద్వద్భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అవిభాగో వచనా) దితి. పూర్వపక్షస్త్ప్రాగ్వత్. * * *

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి- అస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం నిరస్యతి- (ఏతచ్చే) తి. అ॥౫॥సూ॥౧॥

౧౬॥సూ॥ తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా

యదుక్తమ్ "సమానా చాసృత్యుపక్రమా" దితి తత్ర కిం సృతిశబ్దేన యస్యాః కస్యాశ్చిన్నాడ్యా అన్తర్మార్గో వివక్షితః? యద్వా సుషుమ్నాఖ్య నాడ్యన్తర్మార్గ ఏవ? ఇతి సన్దేహప్రాప్తౌ* తత్ర సృతిశబ్దేన సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గ ఏవ వివక్షిత ఇతి వక్తుమిదమాహ- (తదోక) ఇతి= తదోకః- తస్య- క్రమముక్తిమీయుషో దేహాదుచ్చిక్రమిషోః, యదోకః- ఆయతనమ్, సుషుమ్నానాడీస్వరూపమ్; తత్, ఉత్క్రమణకాలే అగ్రజ్వలనమ్- హృదయాదుపరి ప్రద్యోతితాగ్రం భవతి, తథా చామ్నాయతే "స ఏతాస్తేజోమాత్రాస్సమభ్యాదదానో హృదయమేవాన్వవక్రామతి తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ" తి. అత్ర హృదయాగ్రశబ్దేన హృదయసమీపవర్తి తేజోమయం సుషుమ్నాఖ్య నాడీస్వరూపం లక్ష్యతే, తేజోమాత్రా శబ్దేనేన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, తతస్తత్ప్రకాశితద్వారః- తేన-జ్వలతా సుషుమ్నానాడీ లక్షణేన హృదయాగ్రేణైవ, ప్రకాశితమ్-దర్శితమ్, ద్వారమ్- తదన్తః ప్రవేశవివరమ్, యస్మై సః, సుష

* "సమానా చాసృత్యుపక్రమా" దిత్యధికరణే సామాన్యతస్సముపాత్తస్సృతిశబ్దో త్ర విశేషతో వివ్రియత ఇతి తేనాస్య హేతుహేతుమద్భావ సఙ్గతిం సూచయన్నస్య విషయాదికమాహ- (యదుక్త) మిత్యాదినా= సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోత్క్రామత్యుపాసక ఇతి విశేషాశ్రవణాద్యస్యాః కస్యాశ్చిన్నాడ్యా ఏవాన్తర్మార్గస్సృతిశబ్దేన వివక్షిత ఇతి పూర్వపక్షే సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోపాసక ఉత్క్రామతీతి విశేషం శ్రావయన్స ఏవ సృతిశబ్దార్థ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (తత్ర సృతిశబ్దేనే) త్యాదినా. * *

మ్నానాడ్యన్తఃప్రవిశ్యతదన్తర్మార్గేణతాంనాడీ మాశ్రిత్యమూర్ధస్థ బ్రహ్మరన్ధ్రద్వారాయథోక్తోపాసకో బ్రహ్మప్రాప్తుం బహిర్నిష్క్రామతీతిప్రతిపత్తవ్యమ్, కర్మిణస్తు నాడ్యన్తరేభ్యస్థానాన్తరేభ్యశ్చ నిష్క్రామన్తీతిజ్ఞేయమ్, కుతఃపునరుపాసక స్సుషుమ్నా మార్గేణ తామాశ్రిత్య మూర్ధస్థ బ్రహ్మరన్ధ్రద్వారోత్క్రామతీత్యవగమ్యతే ? విద్యా సామర్థ్యాత్- విద్యాయాస్తాదృశప్రభావశ్రుతేరిత్యర్థః, తథాచ శ్రూయతే " పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయోదహరమ్ । తతఉదగాదనన్త తవధామ శిరః పరమం పునరిహాయతస్సమేత్య నపతన్తి కృతాన్తముఖే " ఇతి. తచ్చైష గత్యనుస్మృతి యోగాచ్చ- యోగిన స్తదా విద్యాఙ్గభూత సుషుమ్నాఖ్య మూర్ధన్యనాడీద్వారగత్యనుస్మృతి సమ్భవాచ్చ, *తతశ్చేత్థం హార్దేన-హృత్పద్మకృతాలయేన భగవతా శ్రీహరిణా, అనుగృహీతస్సన్ మూర్ధన్యయైవ, శతాధికయా- శతాదతిరిక్తయా, ఏకశతతమ్యా- సుషుమ్నాఖ్యయా నాడ్యా, బ్రహ్మప్రాప్తుం నిష్క్రామతీతినిశ్చీయతే, ఇతరాభిరితర ఇతిచ. తథా శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయతే " శతంచైకాచహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకా-తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి" తి.¶తస్మాత్ " సమానాచాసృత్యుపక్రమా " దిత్యత్రసృతిశబ్దేన సుషుమ్నాఖ్య నాడ్యన్తమార్గ ఏవ వివక్షితః, తేనైవమార్గేణ యోగీనిష్క్రామతి, తత్ప్రవేశ నిష్క్రమణాదికం సర్వం యోగినాం భగవదనుగ్రహేణైవ ఘటితం భవతీతి ధ్యేయమ్. ... ... *

—※ ౧౭॥ సూ॥ రశ్మ్యనుసారీ ※—

---

* " తదోకోఽగ్రజ్వలన" మిత్యేతదాదికముపాసకస్యోత్క్రాన్తికాలే హృదిస్థస్స శ్రీహరిరేవ ఘటయతీతి ప్రాహ-(తతశ్చేత్థ)మితి.

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాది)తి.

“ శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్య ” ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మప్రేప్సోస్స్వప్రపఞ్చం సుషుమ్నా నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధముపపాద్యానన్తరం శ్రూయతే “ యదైతస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామత్యథైతైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ ఉత్క్రమత ” ఇతి. తస్మాచ్ఛతాధికయా నిర్గచ్ఛన్ తద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యవగమ్యతే. ... ... *

—*{ ౧౮॥ సూ॥ నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతి చ. }*—

స్యాదేతత్ అహని నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధసమ్భవా త్తదోత్క్రామతోస్తి రశ్మ్యనుసారిణీ గతిః, నిశి పరేయుషః పునస్సా గతిర్న స్యాత్, నిశి నాడీరశ్మి సమ్బన్ధవిచ్ఛేదాదితి చేన్నైవం వాచ్యమ్, నాడీరశ్మి సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్- యావల్లిఙ్గ దేహభావీ హి సుషుమ్నారశ్మిసిరాకిరణ సమ్పర్కః, అపి చైతమర్థం శ్రుత్యన్తరం దర్శయతి “అముష్మాదాదిత్యాత్ప్రతాయన్తే తా ఆసు నాడీషు సృప్తా అభ్యో నాడీభ్యః ప్రతాయన్తే తే అముష్మిన్నాదిత్యే సృప్తా” ఇతి, “వైశ్వానరం యాతి విహాయ సాగతా స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే ” తి నైరంజాతీయకమ్. అస్తి చ నైదాఘికాసు నిశాస్వపి కిరణోపలబ్ధిః, తదాతపాదికార్య దర్శనాత్; యథా దుర్దినేషు భవతి కిరణానువృత్తిరేవం నిశ్యపి భవత్యేవ కిరణానువృత్తిః, న హి చిరం పరం బ్రహ్మోపాసితవతో రాత్రిప్రయాణమాత్రాపరాధేనోర్ధ్వగతి విహతిరితి శక్యతే వక్తుమ్, తర్హి పాక్షిక ఫలైవ విద్యేతి తస్యాం న కస్యాపి ప్రవృత్తిస్స్యాత్, మృత్యుసమయస్యానియతత్వాన్నాహరాగమోదీక్షా యోగినాముపపద్యతే, తస్మాత్తేషాముత్క్రాన్తానాం దివానిశమవిశేషేణ భవతి రశ్మ్యనుసారిణీ గతిరితి స్థితమ్. ... ... *

—* ౧౯॥ సూ॥ అతశ్చాయనేపి దక్షిణే *—

అతశ్చ-“ అహరాగమోదీక్షానుపపత్తేః, విద్యాయా అపాక్షి

కఫలత్వాన్మృత్యుకాలస్యానియతత్వాచ్చదక్షిణేప్యయనేపరేతో యో గీ(ప్రాప్నోత్యేవోపాసనఫలం మోక్షమవాప్నుం రశ్మ్యనుసారిణీం గ తిమ్, ఉత్తరాయణ ప్రాశస్త్య ప్రఖ్యాపనార్థం స్వస్యపితుః ప్రసా దలబ్ధస్వచ్ఛన్ద మృత్యుతా ప్రఖ్యాపనార్థంచ భీష్మాచార్యః ప్రత్యైక్ష దుత్తరాయణమ్, అథవా స్వచ్ఛన్ద మృత్యవో యోగినః ప్రాణే నోత్త రాయణ ఏవోత్క్రమన్తీత్యేతత్ప్రదర్శనార్థమేవభీష్మప్రతీక్షణమి త్యవగమ్యతే, యద్వా సద్యోముక్తి మిచ్ఛతాం విషయే ఇద మహరు త్తరాయణాగమో దీక్షణానావశ్యకత్వజ్ఞాపకసూత్రద్వయమస్తు, త త్రైవ శ్రూయతే " దేశేచ కాలేచ మనోనసజ్జేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛే న్మనసాజితాసు " రితి క్రమముక్తిమిచ్ఛతా మిదమహరాద్యాగమో దీక్షణమావశ్యకమ్, నహి తేషాం స్వచ్ఛన్దమృత్యూనాం* మహరాద్యాగ మోదీక్షాభ్యుపగమే విరోధం పశ్యామః, ఏతత్ప్రదర్శనార్థమేవ భీ ష్మాచార్యేణోత్తరాయణం ప్రతీక్షిత మితి వేదితవ్యమ్ " ధర్మాత్ ప్రవదత స్తస్య సకాలః ప్రత్యుపస్థితః । యో యోగినశ్ఛన్ద మృత్యోర్వాఞ్ఛితస్తూత్తరాయణ " ఇతిహిశ్రూయతే, " య ఏవం విద్వానుదగ యనే ప్రమీయతే దేవానామేవ మహిమానం గత్వాఽఽదిత్యస్య సాయు జ్యం గచ్ఛతీ" తిశ్రుతే శ్చైదమేవ తాత్పర్యమవగమ్యతే. ... *

—౨౦ ॥ సూ॥ యోగినః ప్రతి చస్మర్యతే స్మార్తే చైతే—

అపిచ " యత్ర కాలేత్వనావృత్తి మావృత్తించైవ యోగినః । ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ " త్యుపక్రమ్య అ చిరాదిక్రమము క్త్వేచ్ఛయాఽహరాగమం ప్రతీక్ష్యపరేతానస్తాన్ యో గినః ప్రత్యేవ దేవయానం స్మర్యతే, తస్మాదతే అహరుత్తరాయణో

* తథాచ క్రమముముక్షూణామహరాద్యాగమో దీక్షణమావశ్య కమితిభావః. * * * * *

ఏవం యోగినామిచ్ఛానుసారేణోభయథాగతిర్భవతీతిభా

దీక్షణే స్మార్తే-స్మృత్యుక్తే చేతి నిశ్చితవ్యమ్.

౮॥తదోకోఽధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య
ద్వితీయః పాదః.

ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౨౦॥

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

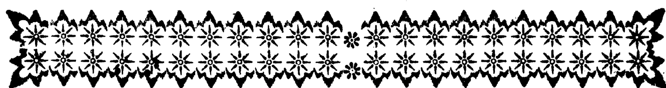

వేనపాదార్థముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౫॥

చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీశుకభగవత్పాదాచార్యాః.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాఽధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

—॥ ౧॥ సూ॥ అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః ॥—

¶ తదేవమతీతపాదే యోగీతత్త్వలయానన్తరం సుషుమ్నయోత్క్రాన్తస్తద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్,తదేవగమనమస్మిన్ తృతీయేపాదే ప్రపఞ్చ్యతే, తత్రగమనమార్గా బహుధాశ్రూయన్తే, తథాహి " యత్రైతస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామత్యథైతై రేవరశ్మిభిరూర్ధ్వ ఆక్రామత " ఇత్యేకోరశ్మ్యనుసారీ,తదా " ఛాన్దోగ్యే " తేఽర్చిషమభి సమ్భవన్త్యర్చిషోఽహ అహ్న ఆపూర్యమాణపక్ష మాపూర్యమాణ పక్షాద్యాన్ షడుద ఙ్జేతిమాసాంస్తాన్మాసేభ్య స్సంవత్సరం సంవత్సరాదాది త్యమాదిత్యా చ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయత్యేష దేవయానఃప

అర్చిరాది పథాయోగీ యదనుగ్రహతోఽచిరాత్ ।
ప్రయాతిపరమంధామ తంసీతారామమాశ్రయే॥

¶ అస్యపాదస్యైత దధ్యాయేనపూర్వ పాదవదేకవిషయత్వమేవసఙ్గతిః, పూర్వ పాదోక్తోత్క్రాన్తి సాధ్యార్చిరాది గతేరిహప్రపఞ్చ్యమానత్వా దస్యపూర్వపాదేన సాధ్యసాధనభావసఙ్గతిం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- ఇమాం సఙ్గతిమేవ ప్రాగధికరణేనా స్యాధిక్షేత్యమార్గాత్మ కంవిషయముపస్థాపయతి- (తత్రే) త్యాదినా.

స్థాణితీ " త్యన్యః, తథా కౌషీతిక్యామ్ " సఏతందేవయానంపన్థా నమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం సఇన్ద్రలోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మలోక " మిత్యపరః, అత్ర లోకశబ్దస్థానపరః, ప్రజాపతిశబ్దోనవప్రజాపతిపరః,బ్రహ్మశబ్దశ్చ తుర్ముఖపరః, తథా " యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతిసవా యుమాగచ్ఛతీ " తీతరః, తథా " సూర్యద్వారేణతే యాన్తి పురు రుషం విశ్వతోముఖ " మితికశ్చిత్, తథా " సూర్యద్వారేణ తేవిర జాగప్రయాన్తి " తిచైకః, కిమేతేమార్గా ప్రతిశాఖంపఠ్యమానా మిథోభిన్నాః? అహోస్విద్గుణోప సంహారవదన్యోన్యగుణైరన్యోన్య విశేషితాస్సన్త ఏకఏవార్చిరాది మార్గోభవతీతి సంశయే ప్రతిశా ఖం దేవయాన పాఠభేదాన్మిథోభిన్నా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అర్చి రాది మార్గస్త్వేక ఏవభవతి, యథా శాఖాన్తరోప దిష్ట విద్యాగు ణానాం తదితర శాఖోప దిష్టతథా విధవిద్యాయా ముపసంహారఃక్రి తః, ఏవ మిహాపి శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమార్గ విశేషాణాం శ్రుత్యన్తరో పదిష్టమార్గేషూపసంహర్తుముచితత్వాత్; తతశ్చైకఏవార్చిరా ది మార్గ ఇతి సిద్ధే తేనైవార్చిరాదినా ఉపలక్షితేనోత్తరేణమా ర్గేణపరమపదంప్రేప్సూరంహతీతినిశ్చినుమః,తస్మాత్ తత్ప్రథితేః-"వై శ్వానరంయాతివిహాయసాగతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే " త్యాదౌ "అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరాడి" త్యా దౌచోపాసకగన్తవ్యార్చిరాది మార్గస్యైకత్వ ప్రసిద్ధేరిత్యర్థః, సౌ త్రమర్చిః పదమగ్నిపరమ్. " అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల " ఇతిస్మృతౌ జ్యోతిఃపదమాదిత్యపరమితిజ్ఞేయమ్. ... ... *

అత్రభక్తియోగినా మష్టాఙ్గయోగినా మిచ్ఛాయాం సత్యామర్చి రాదిమార్గేణ గమనంభవతి, యదీచ్ఛానస్యాత్తేషాం తదాప్రారబ్ధా న్తేఅజామిళాదివద్భగవ దనుగ్రహేణైవ విమానమారుహ్యాపార్షదై

స్వహాసద్యఏవం తే యథేచ్ఛం పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి ప్రత్యేతవ్యమ్. *తతశ్చ శాఖాభేదేన పాఠభేదేప్యర్చిరాదివర్త్మైకమేవ భవతి, తేనైవ దేవయానేన పథాఽష్టాఙ్గయోగీ రంహతీతి స్థితమ్. ... *

౧॥ అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨॥సూ॥ ¶ వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్. ※—

"అగ్నిస్సూర్యోదివా ప్రాహ్ణశ్శుక్లో రాకోత్తరస్స్వరా" ఇత్యత్ర శ్రూయమాణే దేవయానే ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరో వాయుశ్చాగ్న్యాది వత్కతమయోశ్చిత్ స్థానయోస్థితావభ్యుపగన్తవ్యౌ? కిం వానాభ్యుపగన్తవ్యౌ? ఇతి విచికిత్సాయాం †ముత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూస్త ఇత్యభ్యుపగమయితు మిదమాహ- (వాయు) మితి- భగవదుపాసకో దేహం దుత్క్రమ్యార్చిరాదీన్ ప్రాప్యోత్తరాయణ మభిసమ్భూయ తస్మాదబ్ద మభిసమ్భవతి, అబ్దాద్వాయుమభిసమ్భవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్? అవిశేషవిశేషాభ్యామ్- తథాహి "షడుదఙ్ఙేతి మాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సర" మిత్యతోత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరస్యార్చిరాదివత్ప్రాప్యత్వావిశేషశ్శ్రూయతే, తథా శ్రుత్యన్తరే "యదా వై పురుషోస్మాల్లోకాత్ ప్రైతి స వాయుమభిగచ్ఛతీ" త్యాదౌ వాయోః ప్రాప్యత్వ

* ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తతశ్చే) తి. అ॥౧॥సూ॥౧॥

¶ దేవయానస్థార్చిరాది ప్రస్తావేన తత్ర త్యాబ్దవాయ్వోస్సన్నిహితత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (వాయుమబ్దా) దితి.

† "అగ్నిస్సూర్య" ఇత్యత్రోత్తరాయణాదూర్ధ్వమపఠితత్వాత్తానత్ర నివేశితా వభ్యుపగన్తవ్యావిత్యేవం ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి- (ఉత్తరాయణా దూర్ధ్వ) మిత్యాదినా.

విశేషశ్చూ్రియతే, తస్మాదుదగయనాదూర్ధ్వఁ మబ్దవాయూ నివేశితావభ్యుపగన్తవ్యౌ, అపిచ " మాసేభ్యో దేవలోక " మితి " ఆదిత్యాచ్చన్ద్రమస " మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలోచనయా వాయులోకోపరి దేవలోకచన్ద్రలోకౌ స్తతిజ్ఞేయమ్.

— ౩॥సూ॥ + తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్ —

చన్ద్రలోకాదధిచ ప్రాప్యా తటిదస్తి, తటిత్-విద్యుల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్యపురుష ఇత్యర్థః. తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి,వరుణ స్తిష్ఠతి, తం ప్రాప్నోతీతిజ్ఞేయమ్. కస్మాత్ ? సమ్బన్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో స్సమ్బన్ధః " యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవ్ర స్తనిత నిఘోషా జీమూతోదరేషు విద్యోతన్తే తదాపోపవర్షన్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతి ర్వరుణ " ఇతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధః, అత స్తయోస్సమ్బన్ధాత్ " తటితోధివరుణ " ఇతి సూక్తమ్.()యద్యప్యాదిత్యాదే స్తత్తచ్ఛ్రుతిషు దేవయానేపథి స్థాన భేదశ్శూ్రయతే, తథాహి " సంవత్సరా దాదిత్య" మితి ఛాన్దోగ్యే " యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ ప్రైతిసవాయుమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతేయథారథచక్రస్యఖం తేనస

+ " ఆదిత్యా చ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుత " మితిఛాన్దోగ్యోక్తచన్ద్రమో విద్యుతావిహోపసంహృత్య కౌషీతక్యుక్తవరుణలోకమిహోపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధీ) తి.

() ఆదిత్యాదీనాంస్థానభేదకథనాచ్ఛ్రుతీనాం విప్రతిషేధముద్భావయఞ్శఙ్కతే-(యద్యప్యాదిత్యాదే) రితి= తత్ర"యదావైపురుష" ఇతిశ్రుతేరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః,అస్మాల్లోకాత్, ప్రైతి- ఉత్క్రామతి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురిత్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- ఛిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తేన,రథచక్రఛిద్రతుల్యేన ద్వారేణోర్ధ్వముత్క్రామ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

ఊర్ధ్వమాక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతీ''త్యుపరతి, "మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్య'' మితి వాజసనేయకే, తైత్తిరీయకేతు వాయోశ్చాపి స్థానభేదశ్శ్రూయతే "వ్యుష్టోహ్యాశీర్షకపాలే-భూరిత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠతి-భువ ఇతి వాయౌ-సువరిత్యాదిత్య" ఇతి, అన్యత్రచ 'ఆదిత్యాచ్చన్ద్రమస'' మితి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మాపథేన శోచిషా। విధూతకల్మషోథ హేరుదస్తాత్ ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమార'' మితి సర్వవేదాన్తసారే క్వచిదాదిత్యాదేర్దేవయానే ఉవస్థానమపి న శ్రూయతే, శైంశుమారస్యత్వవస్థానం శ్రూయతే, శైంశుమారమ్-ధ్రువస్థానమ్, స్వర్గాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞమితియావత్; తథాపి తేషు శ్రుత్యన్తరేషు కేవలపాఠమాత్రేణాదిత్యాదేర్దేవయానే పథి అవస్థానమాత్రం వివక్షితమ్ నతు క్రమతోవస్థానంచ, సర్వవేదాన్తసారే క్వచిద్వైశ్వానరాదూర్ధ్వమాదిత్యాదేః క్రమతో ఉవస్థానాప్రదర్శనేపి తత్తైత్తిరీయోపరిష్టాదాదిత్యాదేః క్రమతోవస్థానస్య నిర్ణయప్రదర్శనా త్తత్రోపదిష్టక్రమ ఏవాశ్రయణీయః, తత్రతు "అగ్నిస్సూర్య'' ఇత్యాదితో ద్వితీయస్థానే సమామ్నాతః,

---

అత్రాగ్న్యాదయస్సప్త "అగ్నిస్సూర్య'' ఇతి సర్వవేదాన్తసారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సరౌ "ఆపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙ్మాసాన్ మాసేభ్యః సంవత్సర'' మితిఛాన్దోగ్యప్రసిద్ధౌ, సంవత్సరోపరిచ వాయ్వస్తిత్వమ్ "స ఏతం దేవయానం పన్థానమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి స వాయులోకమితి'' కౌషీతకిప్రసిద్ధమ్, తస్యాబ్దానన్తర్యంచ "వాయుమబ్దా'' దితి సూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి దేవలోకాస్తిత్వంచ "మాసేభ్యో దేవలోక'' మితి వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తత ఊర్ధ్వంచన్ద్ర తటితోః క్రమతోస్తిత్వమ్ "సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుత'' మితి ఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, తదూర్ధ్వం వరుణేన్ద్రలోక

ఏవమేవ "వైశ్వానరంయాతీ" త్యత్ర వైశ్వానరాత్పరాచీనతయా ఆదిత్యాదేరవస్థానమభిప్రేతమ్, తస్మాదష్టాఙ్గయోగీ అగ్నిమభిసమ్భూయాదిత్యమభిసమ్భవతీతి నిశ్చీయతే, ఏతైర్వ్యాచార్యై రేవంప్రకృతే "అగ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరాడి" త్యత్ర ముక్తిప్రాప్త్యై దేవయానక్రమ స్సమ్ప్రతిపన్నః, పరబ్రహ్మ ప్రేప్సురాదౌ తావదస్మాద్దేహాత్సుషుమ్నానాడ్యోత్క్రమ్య తద్రశ్మ్యనుసారీ సన్నగ్నిస్వామికం లోకం ప్రాప్యాగ్ని మభిసమ్భవతి, తతస్తేనాతి వాహ్యమానస్సూర్య స్వామికం లోకం ప్రాప్య సూర్య మభిసమ్భవతి, తతస్త్వేవం దివా, తతః ప్రాహ్ణమ్, తతశ్శుక్లమ్, తతో రాకామ్, తత ఉత్తరాయణమ్, తతష్షడుదఙ్మాసాన్, తతస్సంవత్సరమ్, తతో వాయులోకమ్, తతో దేవలోకమ్, తతశ్చన్ద్రలోకమ్, తతో విష్ణులోకమ్, తతో వరుణలోకమ్, తతశ్చేన్ద్రలోకమ్, తతశ్శింశుమారచక్రమ్, తతో మహాలోకమ్, తతో జనోలోకమ్, తత స్తపోలోకమ్, తత స్సత్యలోకమితి.* తస్మాదయమేవ దేవయానాఖ్యస్య పథః క్రమో భవతీత్యధ్యవ

యోర స్తిత్వంచ "సవరుణలోకంస ఇన్ద్రలోక" మితికౌషీతకీసిద్ధమ్, వరుణలోకస్య తటిదానన్తర్యంచ "తటితో ధివరుణ" ఇతి సూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి శింశుమారమహాజనస్తపోలోకానాం క్రమతోస్తిత్వంచ "ప్రయాతిచక్రం నృపశైంశుమారమ్-తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్యవిష్ణోరణీయ సాఽవిరజేనాత్మనైకః। నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషోయ ద్విబుధారమన్త" ఇతి శ్రుతిసిద్ధమ్, తదుపరిసత్యలోకాస్తిత్వంచ "స్వరా" డితి సర్వవేదాన్తసారాది సర్వశ్రుతిసిద్ధమ్,తతశ్చాగ్న్యాదీనామేవం క్రమతో దేవయానావస్థాన కథనంన్యాయ్యమేవేతి తిద్ధ్యేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి.

అ॥౨॥సూ॥౨॥

సాతవ్యమ్,శ్రుత్యన్తరేషుచైవ మేవార్చిరాదయోదేవయానప్రకరణేషుగ్రథితవ్యాః. ... ... *

౨॥ వాయ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—⁂ ౪॥సూ॥ §ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్ ⁂—

అర్చిరాదయో దేవయానే పథి వర్తన్త ఇత్యుక్తమ్, తత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, కిమేతేఽర్చిరాదయో ఽచేతనయా దేవయానాఖ్యమార్గచిహ్నభూతాస్సన్తి? కింవాచేతనభూతాఏవైతే ఉద్గన్తౄణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః?ఇతి.తత్ర ప్రాప్తం తావన్మార్గచిహ్నభూతాఇతి, కుతః ? "అగ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణ" ఇత్యాదిషుతథైవోపలబ్ధేః; యథా లోకే కశ్చిద్గ్రామాన్తరంవా ప్రతిష్ఠాసమానోఽన్యేనానుశిష్యతే, గచ్ఛతస్తేపథ్యాదౌ గిరిరస్తితతోనదీ తతో ఽవటస్తతో వటస్తతో మఠస్తతో నగరమేతాన్యతిక్రవ్య గ్రామాన్తరాదికం ప్రాప్స్యసీతి, ఏవమిహాపి "అగ్నిస్సూర్య" ఇత్యాద్యుపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే- (ఆతివాహికా) ఇతి—ఆతివాహికాః. అత్యుపచారపూర్వకం గమయితారః, ఏతదుక్తంభవతి,చేతనభూతాఏవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా వైకుణ్ఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మనా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తిష్ఠన్తీతి, కస్మాత్ ? లిఙ్గాత్-తథాహి "చన్ద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీ" తి శ్రుతిరగ్న్యాదీనామప్యాతివాహికత్వం సిద్ధమేవ దర్శయతి, తత్పురుషః-తస్యవిద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి వైద్యుతస్యపురుషస్యసంజ్ఞా,*తస్మాదర్చిరాదయోగన్తౄణాంనేతార

---

§ ఉక్తందేవయానాస్తిత్వముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే. (ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గా) దితి.

*ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)

ఇతి స్థితమ్.—※ ×॥ సూ॥ +ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః ※—

కథమేషామర్చిరాదిభిరేవమతివాహ్యత్వం సిద్ధ్యేదితి న విస్మేతవ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః- వ్యామోహో-విస్మృతిః, భగవదుపాసకానాం ప్రాక్తన దేహతదనుబన్ధోభయాస్మరణాత్తేషాం భగవదుపాసన సిద్ధేః భగవదాశ్రితానాం సర్వపూజ్యత్వా దర్చిరాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయః.

౩॥ అతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—※ ౮॥సూ॥ ¶ వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః ※—

విద్యుల్లోకాదుపరి చకిం వరుణాదయో గన్తౄనతి వహేయుః? ఉతామానవ ఏవాతివహేత్? ఇతీమాం విప్రతిపత్తిముచ్ఛేత్తుం ()పఠతి- (వైద్యుతేనైవే)తి= తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వం, గన్తారః, వైద్యుతేనైవ పురుషేణామానవ సంజ్ఞేన వరుణ లోకాదిష్వతివాహ్యమానాస్సన్తస్సత్యలోకం గచ్ఛన్తీత్యవధర్తవ్యమ్, కస్మాత్? తచ్ఛ్రుతేః- తాన్- వైద్యుతాత్, పురుషోమానవ ఏత్య బ్రహ్మలోకాగమయ

దితి. స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానామేవమర్చిరాద్యాతివాహ్యత్వం నాతి చిత్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహా) దితి. తస్మాదర్చిరాదయో ఽతివాహికా ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ॥౭॥

¶ తల్లిఙ్గ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వైద్యుతే నైవే) తి.

()విద్యుల్లోకాదుపరి గన్తౄణా మతివహనం వరుణాదికర్తృకమ్? అహోస్విదమానవకర్తృకమ్? ఇతి విచికిత్సాయాం, గన్తౄణామతివహనార్థం శ్రీహరిణా నియుక్తత్వా దర్చిరాదయ ఇవ వరుణాదయోపి గన్తౄనతి వహేయురితి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (పఠతీ) త్యాదినా.

తీతి తస్యైవహి గమయతృత్వంశ్రూయతే, బ్రహ్మ లోకానితి బహు వచనం వరుణ లోకాదీనాముపలక్షణార్థమ్. బ్రహ్మే- చతుర్ముఖః, తత్ర †వరుణాదయ స్త్వమానవాను [illegible]ిణో భావాత్వాగన్తౄణాం స పర్యన్తో ఽధివాహయన్తీ త్యభిప్రాయః.

" సవినాన్ బ్రహ్మగమయతీ"త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపర ఇత్యాశయేనాహ,

— ౭॥సూ॥ కార్యంబాదరిరస్యగత్యుపపత్తేః —

అమానవేనతుసత్య లోకపర్యన్తమేవాతివహనమ్. కార్యమ్- భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్సిహ్మో దేవదత్త ఇతివ చ్చతుర్ముఖే గౌణ ఏవప్రయుజ్యత ఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే, కుతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదర్వాచీనత్వేన సత్యలోకాన్త గత్యుపపత్తేః. ... ... *

— ౮॥సూ॥ ¶విశేషితత్వాచ్చ —

" బ్రహ్మలోకాన్గమయతీ " తిసత్యలోకపర్యన్త గమయితృత్వేనహ్యామానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాన్త మేవామానవేనాతివహనస్య కార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖ పరమితినిశ్చీయతే.

— ౯॥సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః —

తుశబ్దోఽప్యో, అపిచాత్మజత్వేన పరబ్రహ్మసామీప్యాదప్యాత్మ యోనౌ తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే.

వైద్యుతాన్- అర్చిరాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాప్యస్థితాన్ గన్తౄనిత్యర్థః. †తహీన్ శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా నర్థక్యమిత్యత ఆహ-వరుణాదయస్త్వి) తి.

¶ ఇహ బ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వే హే త్వన్తరమాహ- (విశేషితత్వాచ్చే) తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రాధాన్యేనాతివాహి

౪॥ వైద్యుతాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౪॥

—※{ ౧౦॥సూ॥※ కార్యాత్యయేతదధ్యక్షేణసహా తః పరమభిధానాత్ }※—

త్రేధాఖలుజీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్యగర్భోపాసకాః, కేచిదష్టాఙ్గయోగినఇతి. తత్రయేపుణ్యాతిశయేనసత్యలోకం వ్రజన్తితేకల్పాన్తరేఽధికారిణోభవన్తి, అష్టాఙ్గయోగినాందేవయానేనసత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తింవక్ష్యతి, యేచహిరణ్యగర్భోపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కింతేషాంతత్రలబ్ధ యోగానాం తదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఉతతేషాం తదాగమన మపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఇతివిశయే+ప్రత్యభిధీయతే- (కార్యాత్యయే) ఇతి=సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాన్త ఏవ,తదధ్యక్షేణ-సత్యలోకాధిపతినా హిరణ్యగర్భేణ సహైవ, తదుపాసకాః- తత్రసంజాతభగవదుపాసనాస న్తః, అతః- సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదంప్రాప్నువన్తీత్యకత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

* భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథాచతుర్ముఖప్రాప్తిప్రస్తావేనచతుర్ముఖోపాసనయాతం ప్రాప్తానామపిస్మృతత్వాత్తద్విచారార్థంప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (కార్యాత్యయే)ఇతి.

+యథేహ భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యపరంపదం వ్రజన్తితద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపితదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవపరంపదం వ్రజన్తీతిపూర్వ పక్షేప్రాప్తే హిరణ్యగర్భోపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయత్తభగవదుపాసన వత్త్వాత్తథాశ్రుత్యనుగ్రహాచ్చతేషాం హిరణ్యగర్భాగమన మపేక్ష్యైవ పరంధామ ప్రాప్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగన్తవ్యమ్, కస్మాత్? "ఏవంపరేత్య భగవన్తమనుప్రవిష్టా యేయోగి నోజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవసాకమమృతం పురుషంపురాణం బ్రహ్మప్రధాన ముపయాన్తి గతాభిమానా" ఇతి "తే బ్రహ్మలోకే తుపరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వ" ఇతిచాభిధానాత్, ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదక్షాదీనా మప్యధికారాన్తే బ్రహ్మణా సహైవ పరమపద ప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్, ఖల్విద *మసూచి" యా వదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా" మిత్యనేన.

—⁕ ౧౧॥సూ॥† స్మృతేశ్చ ⁕—

"బ్రహ్మణాసహతే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతి సఞ్చరే। పర స్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద" మితి స్మృతే శ్చాయమర్థ స్సుష్టమవగన్యతే, ప్రతిసఞ్చరః- ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః.

౫॥ కార్యాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౨॥

—⁕ ౧౨॥సూ॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ ⁕—

సత్యలోకంప్రాప్తాయథోక్తాష్టాఙ్గ యోగినః కిం యథోక్తోపాసక వత్సత్యలోకాద్ధ్యక్షాగమనంప్రతీక్ష్య పరంధామప్రాప్తుముద్గచ్ఛన్తి? కింవాతదాగమనమప్రతీక్ష్యైవోద్గచ్ఛన్తి? ఇతివిశయే ¶యథోక్తోపాస

* అసూచి- సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతి శేషః.

తస్మాదేషాం తదధ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిశ్చీయత ఇ త్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయవేణిధ్యేయమ్. అ॥౫॥సూ॥౨॥

† యద్యప్యేతే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్తేమేవ మష్టాఙ్గయోగి నస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వా) దితి.

¶ యథోక్తోపాసకవత్- హిరణ్యగర్భోపాసక వదిత్యర్థః, ఏతే అష్టాఙ్గయోగినః.

కవ త్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యైతఉద్గచ్ఛన్తీతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః- యే హ్యష్టాఙ్గయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తే తు కిఞ్చిత్కాలం సత్యలోకే బ్రహ్మణాకృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమనం కార్యాత్యయం చానపేక్ష్యతతస్సాక్షాత్పరం పదమాప్తు ముద్గచ్ఛన్త్యేవేతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, కుతః ? అష్టాఙ్గయోగేన సాక్షాద్భగవదుపాసకానాం హిరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయా ముఖ్యత్వాత్, ¶ తస్మాత్తేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తవిళమ్బో నభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.

—※ ౧౩॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేచ " నయత్రశోకో నజరా నమృత్యుర్నార్తిర్నచోద్వేగబుతేకుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదఃకృపయాఽనిదం విదాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనా " దిత్యత్రసత్యలోకాదుద్గమనహేతుశ్చిత్తతోదః, తస్మాదేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తం సత్యలోకే నవిళమ్బ ఇతినిశ్చీయతే.

—※ ౧౪॥సూ॥† నచకార్యే ప్రత్యభిసన్ధిః ※—

యద్యపి " ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మ ప్రతిపద్యత " ఇతి శ్రుతిర్విశిష్టసభామధ్యవర్తి భగవద్గుణగణామృతపానార్థ నిర్మిత మణ్టపప్రాప్తిరేవాష్టాఙ్గయోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రావయతి, తథాపి తస్యకార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిర ముషితుమ్, నచ ప్రత్యభిసన్ధిః- నైవేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవదుపాసన విరహిత భూలోకగత జీవ దురన్త దుఃఖాను దర్శన నిబన్ధనచిత్తతోదప్రసంగాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రలోయం న్తీతి నిశ్చీయతే.

౬॥పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

పరబ్రహ్మోపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయోత్తరాధికరణమారభ్యతే,

¶ ఫలకథన పూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† అనిత్యత్వాత్సత్యలోకేవస్తుంనైషామిచ్ఛాస్త్యాదిత్యాహ (నచే)తి.

—✻{ ౧౫॥సూ॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బాదరాయణఉభయథాఽదోషాత్తత్క్రతుశ్చ }✻—

() అథయదుక్తమ్ "బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాత్" దిత్యత్ర ప్రతీకోపాసనం తదాలమ్బనాదీనపి కిమర్చిరాది రాతివాహికో గణోబ్రహ్మలోకంనయతి? ఉతఅప్రతీ కాలమ్బనానేవేతినియమః?ఇతి+విశయం ప్రశమయతి_(అప్రతీకాలమ్బనా)నితి=ప్రతీకాలమ్బనాః- "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" ✻త్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట ప్రతీకోపాసననిష్ఠాః, అప్రతీకాలమ్బనాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసకాఽష్టాఙ్గయోగిన ఇత్యర్థః, తానేవైష ఆతివాహికోర్చిరాదిదేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం నయతీతి నియమఇతి భగవాన్ బాదరాయణోమన్యతే, కుతః? ఉభయథాఽదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మోపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రాప్తుమర్చిరాది మార్గేణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతుప్రతీకోపాస

అథసిద్ధవల్లోకనన్యాయేనప్రతీకోపాసకాననుస్మృత్యప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభత ఇతిసూచయన్ తత్ఫలమాహ- (పరబ్రహ్మ) తి.

() అథేత్యర్థాన్తరే, తదాలమ్బనాదీనపీ త్యత్రతాదినా హిరణ్యగర్భోపాసకాగ్రాహ్యాః.

అర్చిరాదిరాతివాహికోగణః కింప్రతీకాలమ్బనానపి సత్యలోకంనయతి ? కింవాననయతి ? ఇతివిశయస్యార్థః.

+ పరమపదప్రేప్సుత్వా త్ప్రతీకాలమ్బనానపిప్రోక్తాతివాహికోగణస్సత్యలోకంనయతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతేషామనుత్పన్నభగవదుపాసనత్వాత్తాన్ యథోక్తాతి వాహికోగణో దేవయానేనసత్యలోకంననయతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(విశయంప్రశమయతీ)త్యాదినా.

✻ ఇత్యాదిశ్రుతీత్యత్రతాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధిరూపశ్రుతిర్గ్రాహ్యా.

కా అపీత్యేవ ముభయథోపాసక గతివిభాగాభ్యుపగమస్య దోషో భవతి, అపిచ తత్క్రతు న్యాయశ్చైతమర్థం సమర్థయతి, క్రతు- రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యస్సేవహి యత్క్రతు స్తదీయమైశ్వర్యం ప్రాప్నుయాదితి. "తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవతీ" తిహి శ్రూయతే,* తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతూనేవార్చిరాదిరాతివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్వేతద్వ్యాఖ్యాతమ్,† అష్టాఙ్గయోగినాం భగవదుపాసకత్వా త్తత్క్రతుత్వమపిసమ్భవత్యేవ, నచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం సమ్భవతి, తస్య ప్రతీక ప్రధానత్వాత్ ; ¶ కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్రమేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వ రూపతత్క్రతుత్వంసిద్ధ్యేదిత్యభిప్రాయః

౭॥ అప్రతీకాలమ్బనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—※ ౧౬॥ సూ॥+ విశేషంచదర్శయతి ※—

అథ సత్యలోకాదుత్తీర్ణాః కిమాపరమ పదప్రాప్తే రన్తరాళేకిమప్య ప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి? యద్వాకించిత్ప్రాప్య తదతిక్రమ్యైవతే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దః పృథివీము

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాఙ్గయోగినాం పరబ్రహ్మక్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకాలమ్బనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాఙ్గయోగినా)మితి.

¶ కదాపునః ప్రతీకోపాసకస్య తత్క్రతుత్వం సిద్ధ్యేదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (కింత్వి)తి.   అ॥౭॥సూ॥౧॥

+ ఇహాప్రతీకాలమ్బన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదూర్ధ్వమష్టాఙ్గయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకాదుద్గతానాం పరంధామప్రాప్తేః ప్రాక్ప్రాప్య

పదిశతి, “ విశేషస్తు వికుర్వాణాదన్యస్సోఽగన్ధవానభూ”దిత్యాదౌ పృథివ్యాం విశేషశబ్దదర్శనాత్; తతశ్చార్చిరాది వర్త్మనా సత్యలోకం ప్రాప్తా భగవదుపాసకా స్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమ్-పృథివ్యావరణమ్, ప్రతిపద్య తమతిక్రామన్తి, చశబ్దోఽనుక్త సముచ్చాయకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్వ్యతిక్రమన్త స్తత్తదావరణాతిక్రమణావసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేష్వేవ లిఙ్గ దేహగతపృథివ్యాద్యంశాన్ యథాభాగం ప్రవిలాప్యానాదిత్వేనానువర్తమానాజ్ఞానేన సహ ప్రకృతి మాత్రావశేషితం లిఙ్గదేహంచ ప్రధానాఽఽవరణే ప్రవిలాప్య తదపి ప్రధానావరణ మతిక్రమ్య జాగరాద్యవస్థా సాక్షితయా విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞాపన్నానిరుద్ధ ప్రద్యుమ్న సఙ్కర్షణ నివర్తిత జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహాయ స్వస్వరూప మాత్రావశేషితాస్సన్తో విరజాం నదీం తీర్త్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తో మనో వాగాద్యగోచరం ముక్తవర్గానన్దయితృతయా తుర్య సంజ్ఞకవాసుదేవాధిష్ఠితం సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్యవగమయతి, కుతః? +యతో దర్శయతీమమర్థమ్ “ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనా

దేశానామ్నానాత్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య త్వరమైవతే పరంధామ ప్రాప్నువన్తీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (తత్రేదం ప్రతివిధీయత)ఇత్యాదినా=సౌత్రచ శబ్దేనసూచితమబావరణాద్యతి క్రమమాహ- (తేనానేనే)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేనేత్యర్థః.

+ నచైకేన చశబ్దేనాయంబహ్వర్థః కథమవగమ్యతఇతి నశఙ్క్యమ్, సౌత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వంచ “ అల్పాక్షర మసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్ ” ఇతిసఙ్గతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్సత్యలోకాదుపరి యోగినాం విశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరస్తీతి శ్రుతిరేవ దర్శయతీత్యాహ- (యతోదర్శయతీ)తి.

షోగ్నిమయూరాత్మనిర్ఘరత్యారః । జ్యోతిర్మయో వాయుము షేత్య కాలేవా య్వాత్మనాఖంబృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ఘ్రాణేనగన్ధం రసనేన వైరస" మి త్యారభ్య " తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమ యోవసాన"ఇతి, "విశ్వోఽథ తైజసః ప్రాజ్ఞస్తుర్య ఆత్మాసమన్వయాం" దితిచైవంజాతీయకామ్నాయః, ¶తస్మాదర్చిరాదివర్త్మనాసత్యలో కం ప్రాప్తాః కార్యాత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాగ్ధిరణ్యగర్భోత్క్రమాత్తల్లోకాదుత్క్రమ్య బ్రహ్మాణ్డం భిత్వా సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి నిశ్చీయతే,†యథామహారాజసమాశ్రిత స్తస్యపితుః పశ్యత స్తత్పుత్రోత్యన్తం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాభూయాంసంమహారాజప్రసాదంలబ్ధ్వా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్య రాజ్ఞాసహ యథేచ్ఛం విహరన్మహారాజప దానన్దమనుభవతి తద్వదిద మవగన్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.
తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† భగవదుపాసకానాం ప్రాగ్ధిరణ్యగర్భ గమనాత్పరంధామారోహణంఘటమానం మన్వానోదృష్టాన్తేన సమర్థయన్ పాదార్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

చతుర్థస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

—※ ౧॥ సూ॥ సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్. ※—

*అవగతమేతత్తృతీయ పాదేఽష్టాఙ్గయోగినామర్చిరాదిమార్గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మాణ్డభేదనావసరే లిఙ్గదేహభఙ్గేసతి తేవిరజానదీ మపితీర్త్వాసాక్షాత్పరమ పదం ప్రాప్నువన్తీతి. అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచారేణేయంప్రక్రియాసమ్పన్నా; నృణాంనిశ్శ్రేయససాధనానికర్మజ్ఞానం భక్తిశ్చేతీత్రీణిభవన్తి, తత్రకర్మ త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషిద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తానుష్ఠాతారస్తు ధూమాదివర్త్మనా స్వర్గారోహావరోహాభ్యామిహపరలోకయో స్సంసరన్తస్సన్తోఽనవరతం సుఖదుఃఖాన్యనుభవన్తి, ని

ఆవిర్భూయస్వరూపేణ యద్భక్తాః పరమేపదే ।
బ్రహ్మసమ్పద్యనావృత్తాస్సీతారామస్సమేగతిః॥

*ఏతదధ్యాయేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వసఙ్గతిస్స్ఫుటైవ, అతీతపాదత్రయేణసామాన్యతోఽవగతాబ్రహ్మసమ్పత్తిరస్మిన్పాదేవిశేషతః ప్రపఞ్చ్యతే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయమనురుధ్యపాదత్రయేణైతత్పాదస్య హేతుతద్వద్భావసఙ్గతింవక్ష్యన్ సవిస్తరం వృత్తమనుస్మారయతి- (అవగతమేత) దిత్యాదినా= సఙ్గతి

వృత్తకర్మనిరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమవాప్యక్రమేణ జ్ఞానం భక్తింవా ప్రాప్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోఽష్టాఙ్గయోగశ్చేతి,తత్ర ఆత్మానాత్మ వివేకినో విశమ్య్యక్రమేణ భక్తియోగమష్టాఙ్గయోగంవా ప్రాప్నువన్తి, అష్టాఙ్గయోగస్తు విఘ్నబహుళత్వేన శ్రమబహుళత్వేనచ ప్రాయేణదుష్కరతరఏవభవతి, తథాప్యనేక జన్మాన్తరకృతాభ్యాసేన కథంచిద్యేషాం సిధ్యతి తేప్యష్టాఙ్గయోగినః ప్రారబ్ధాన్తేసద్యోవా యథోక్తక్రమేణార్చిరాదిపర్వణోత్తరవర్త్మనావా సత్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాణ్డభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాప్నువన్తి, భక్తిస్తు భగవత్కథా తదీయ దివ్యమఙ్గళాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాది భేదేన నవలక్షణాభవతి, సాపిద్విధా, సకామా నిష్కామాచేతి. తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాన్ భుక్త్వా ప్రారబ్ధేనసహ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బన్ధాస్సన్తోఽంజసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తి, నిష్కామభక్తినిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల ఏవ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్రకృతి సమ్బన్ధాస్సన్తస్త్వనవరతం భగవత్కథాభిధానశ్రవణకీర్తనాదిభిస్తమేవ భగవన్తం భజన్తః కృపయైవ బహూన్ జీవాన్ భవామ్బుధేరుద్ధరన్తశ్చ సన్తః ప్రారబ్ధాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా సహతదనుగ్రహేణానవరత మవాఙ్మనోగోచర బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతి. †తదిద ముక్తంసామాన్యతః “భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సమ్పద్యత” ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవార్థోఽస్మిన్ పాదే

మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ్-ప్రారబ్ధాన్తేభగవదుపాసకాస్తంసమ్పద్యన్తఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా “సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య” తి“ విశేషంచదర్శయతి” తిచసూత్రద్వయంసూచయతి.అయమేవార్థః - బ్రహ్మానన్దమను భవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతీతార్థఇత్యర్థః. * * *

విశేషతః ప్రపఞ్చ్యతే,*తత్రేదమామ్నాయతే "తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత" ఇతి, తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త మానన్ద మానన్ద మయోవసాన" ఇతి. తత్ర కిముపభోగస్థాన భూత దేవలోకగతానామివైతేషాం పరమపదం ప్రాప్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధోఽపేక్షితవ్యః? ఆహోస్విత్స్వరూపావిర్భావమాత్రమ్? ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాం† రాద్ధాన్తస్తావదభిధీయతే (సమ్పద్యే)తి= సమ్పత్తిః- ప్రాప్తిః,యథోక్తరీత్యా ఆత్యన్తికతయా ప్రకృతిసమ్బన్ధాద్విముక్తానాంపరం బ్రహ్మసమ్పద్యావతిష్ఠతాం తదానన్దానుభవసాధనతయాస్వస్వరూపావిర్భావఏవాపేక్షితవ్యః,కస్మాత్? స్వేనశబ్దాత్-శబ్ద-శ్శ్రుతిః,తథాహి"తేనాత్మనాత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోవసాన"ఇతి, "ఏవమేవైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత"ఇతి,తథా"తస్మా దిమాంస్వాంప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికామ్।దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత"ఇతిచైవం విధాభ్యశ్శ్రుతిభ్యోముక్తానాం స్వేనరూపేణావిర్భూతయావస్థేమావగమాదిత్యర్థః.

—※ ౨॥సూ॥ముక్తఃప్రతిజ్ఞానాత్ ※—

ముక్తఇతి జాతావేకవచనమ్, యోహ్యత్ర"తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సద సదాత్మికామ్।దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత" ఇతి, "తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త" మితిచ రమాత్మోపేతోపదిష్టస్సత్వనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహితకార్యకా

---

* ఇమాంసఙ్గతిమేవాస్యప్రాగధికరణేనాభిప్రేత్య విషయమాహ- (తత్రే)తి. †పరంధామప్రాప్తేరుపాసనఫలరూపత్వాత్తత్ఫలస్య దేహానుబన్ధేనవినాఽననుభావ్యత్వాద్దేవలోకగతానామివ పరంధామప్రాప్తానామపి బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధోఽపేక్షితవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తస్తావ) దిత్యాదినా.

రణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తస్స్వేన పరిశుద్ధేనైవ స్వాత్మనా బ్రహ్మణస్వ మనుభవన్నవతిష్ఠత ఇత్యుక్తే నసన్దిగ్ధవ్యమ్, తత్రాస్య హేతోః పునరిద మవగమ్యతే ? తథా ప్రతిజ్ఞానాదితి బ్రూమః, తథాహి ప్రతిజానాతి భగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యః "ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణవ్యవస్థితి" రితి, యథారోగనివృత్తౌ సత్యాం రోగాన్నిర్ముక్తః పూర్వవత్సుఖస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, ఏవమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహిత కార్యకారణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తో జీవః పరిశుద్ధేన జ్ఞానానన్దాదిగుణకేన స్వస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, తస్మాత్సుష్ఠూక్తమ్ "సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దా"దితి. —※ ౩॥ సూ॥ ※ ఆత్మా ప్రకరణాత్ ※—

ఏవం నామగోత్ర దేహాదిభ్యో వినిర్ముక్తతయాఽవతిష్ఠతాం సర్వేషామాత్మమాత్రావశేషాదాత్మేత్యేవావిశేషేణ సంజ్ఞా భవితుమర్హతి, కుతః ? ప్రకరణాత్ - నామగోత్రాది వినిర్ముక్త తయా హి "తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్ద మానన్ద మయోవసాన" ఇతి ప్రకరణం భవతి, నహి తత్ర చైత్ర మైత్ర యజ్ఞదత్త దేవదత్తాది సంజ్ఞాః కల్ప్యేరన్, దేహనిబన్ధనత్వాత్తాసాంసంజ్ఞానాం దేహేన సహవినష్టత్వాత్, "యథా నద్యస్స్యన్దమానా స్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయ - తథా విద్వాన్నామ రూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్య" మిత్యేవం జాతీయకేభ్యశ్శ్రుతిభ్య ఏవమేవావగమాచ్చ, † తస్మాదాత్మేత్యేవాభిధీయన్తేముక్తాః.

౧॥ సమ్పద్యావిర్భావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౩॥

—※ + అథ సాయుజ్యవిచారః ※—

※ ముక్తానాంసత్యపిమిథోభేదేవైలక్షణ్యాందుర్జ్ఞేయమిత్యాహ (ఆత్మే) తి. † ఏవంముక్తస్వరూపావగతిరిహఫల మితిభావేనాధికరణముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౧సూ॥ ౩॥

+ ముక్తానాంమన్యేసాయుజ్యం గతానామభ్యహిత తత్త్వేనోప

—※ ౪॥ అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ※—

'' తేనాత్మనాత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోవసాన '' ఇత్యాదా వపరో భవతి విశయః, కిం + ముక్తాః పరమపదే పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీభూతాఽవతిష్ఠన్తే ? ఉతాహోఽర్థాన్తరభూతా ఏవ సన్తో జ్యోతి జ్యోతిషీవా విభాగేన పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవతిష్ఠన్తే ? ఇతి, తత్రాధ్యవసాయయతి (అవిభాగేనే)తి=ముక్తాత్మనో భగవత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్సన్త్వపి పరమాత్మనోఽర్థాన్తరభూతా ఏవ సన్తో జ్యోతి జ్యోతిషీవ పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవిభాగేనావతిష్ఠన్తోఽపరిమితానవరతానన్దమనుభవన్తీత్యవగన్తవ్యమ్, ఏతదుక్తం భవతి, యథా వా ప్రౌఢవత్యాన్ శ్రయే ప్రౌఢ జ్యోతిషి స్థితాసీతర వత్యాన్

స్థితత్వాదనేనోత్తరాధికరణస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతి రితిసూచయతి-(అథే)తి.

+ ముక్తాః- సాయుజ్యం గతా ఇత్యర్థః. '' యథోదకే శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి- ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమే '' తి శ్రుత్యా పరమపదే ముక్తానాం పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీభూతత్వ ప్రాపణాత్తత్ర తే తథైవావతిష్ఠన్త ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే '' యథోదక '' మితి శ్రుత్యా యథా పరిశుద్ధే గఙ్గాద్యుదకే సిక్తం శుద్ధం యమునాద్యుదకమ్, తాదృక్- గఙ్గాద్యుదకసదృశమ్, తద్వత్పరిశుద్ధికరమేవ భవతి, ఏవం విజానతో మునేః- భగవదుపాసకస్య, ఆత్మా- పరిశుద్ధం స్వరూపమ్, పరబ్రహ్మ ప్రాప్త్యనన్తరమ్, తాదృక్- పరబ్రహ్మవదానన్దమయమేవ భవతీత్యేతాదృశార్థ ప్రాపణాన్నతయా తత్ర తేషాం బ్రహ్మస్వరూపేణైకీభవనమవగమ్యతే, అపితు తయా '' తేనాత్మనే '' త్యాదిశ్రుత్యా చ తత్ర ముక్తానాం జ్యోతిర్జ్యోతిషీవార్థాన్తరతయాఽవస్థానం భవతీత్యుపదిశన్ సిద్ధాన్తయతి-(తత్రే)త్యాదినా=యద్యుదకే సిక్తముదకమాధారోదకే నైకీభూయాత్తదా తస్యాధారోదకే వృద్ధిర్నోపలభ్యేత, అతస్తయోరుదకయోరస్త్యేవ స్వరూపభేదః, తస్మాన్న యథోదకమితి శ్రుతిర్ముక్తజీవానాం బ్రహ్మస్వరూపేణైక్యముపదేష్టుమీష్ట ఇతి ధ్యేయమ్.

త్రయాణి జ్యోతీంషి స్వరూపతోఽర్థాన్తరభూతాన్యేవ భవన్తి, ఏవం పరబ్రహ్మణి ముక్తాఽవతిష్ఠన్త ఇత్యవగన్తవ్యమితి. కస్మాత్? దృష్టత్వాత్- తథాహి "తేనాత్మనాత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోవసాన" ఇతి, "ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మాహ్యాత్మస్థోఽనివర్తత" ఇతి, "సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితే"తి,¶ తస్మాదవిభాగేనైషాం బ్రహ్మణా సాకం పరమపదేఽవస్థానమితి స్థితమ్.

—※ ౫॥ సూ॥ † బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ※—

బ్రహ్మణోఽప్యపహతపాప్మత్వాద్యనన్తపరమకల్యాణపరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణస్వరూపమిత్యవధృతమ్, తేనైవ బ్రాహ్మేణ స్వరూపేణ సాకమవిభాగావస్థానాదేషామపి ముక్తానామపహతపాప్మత్వాది గుణా ఆవిర్భవన్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కస్మాత్? ఉపన్యాసాదిభ్యః- తేషామపహతపాప్మత్వాది గుణానాం ముక్తాత్మస్వపి "య ఆత్మాఽపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప" ఇతి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్య ఇత్యర్థః, ఆదిగ్రహణేన "తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి స తత్ర తత్ర పర్యేతి జక్షన్ క్రీడన్ రమమాణ" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తానన్దవిశేషావిర్భావమావేదయతి, తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వాదయో గుణా ఆవిర్భవన్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్, పరమపద ఏవ స్థిత్వా సఙ్కల్పమాత్రేణాఖిలలోకేషు భగవత్కృతాత్యద్భుతానన్తకోట్యవతారలీలాద్యవసాయనికామచారః, తతో భగవద్గుణగణరసానుభవో జక్షణమ్, తతో గోప్యాదివత్తన్మయత్వేన తల్లీలానుకరణం క్రీడా, తతోఽపి తత్ర రసానుభవో రమణమితి బోద్ధవ్యమ్. ... ... ※

—※ ౬॥ సూ॥ *చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః ※—

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† సాలోక్యాది గతముక్తాత్మసాధరణమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావమాహ-(బ్రాహ్మేణే)తి. *ముక్తానాం గుణావిర్భావ

యద్యపి పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యపహతపాప్మత్వాదయో గుణా భవన్తి తథాపి, చితి-జ్ఞానఘనే తస్మిన్, సమ్పన్నానామాత్మనాం చైతన్యమాత్రేణ స్వరూపేణావిర్భావోయుక్తః, చైతన్యాత్మకత్వాచ్చ తేషామిత్యౌడులోమిరాచార్యోమన్యతే, "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ- ఏవం వా అరేయమాత్మానన్తరోబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవే" త్యాదిభ్యః ప్రజ్ఞానఘనత్వం వ్యక్తమేవావధృతం బ్రహ్మణః.

—✻{ ౭॥సూ॥ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధం బాదరాయణః }✻—

ఏవంచైతన్యమాత్రస్వరూపేణావిర్భావాభ్యుపగమేపి 'అపహతపాప్మే' తి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్యోవగతస్యపూర్వస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణజాతస్యసద్భావాత్తద్విశిష్టస్వరూపేణావిర్భావావిరోధమేవముక్తానాంభగవాన్బాదరాయణోమన్యతే,ఏతచ్చమననంసాలోక్యాదిగతముక్తాత్మసాధారణమితిజ్ఞేయమ్. ౨॥అవిభాగాధికరణంసమాప్తం.సూ॥౪

—✻ ౮॥ సూ॥ సఙ్కల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేః ✻—

కింముక్తస్స్వాతన్త్ర్యేణైవానన్దమనుభవతి? కింవా భగవత్సఙ్కల్పాదేవతత్పరతన్త్రస్సన్నానన్దమనుభవతి?ఇతి విశయే ప్రాప్తే ప్రబ్రూమః, ముక్తోభగవత్సఙ్కల్పాత్తత్పరతన్త్ర ఏవసన్ బ్రహ్మానన్దమనుభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కుతః? తచ్ఛ్రుతేః - తథాహి శ్రూయతే "ఏషహ్యేవానన్దయాతి - ఏతస్యైవా

విషయే పక్షాన్తరమాహ- (చితితన్మాత్రేణే) తి. * *

తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వాదిగుణా ఆవిర్భవన్తీతి సిద్ధమ్. అ॥౨॥సూ॥౪॥

అపహతపాప్మత్వాదిగుణావిర్భావవదానన్దగుణావిర్భావం వక్తుందృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సఙ్కల్పాదేవత్వి)తి. ప్రాగధికరణేముక్తస్యసత్యసఙ్కల్పత్వోక్త్యాసస్వసఙ్కల్పాదేవానన్దమనుభవతీతిపూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రబ్రూమ)ఇత్యాదినా.

నన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ఉపజీవన్తి " ఇతి. † తస్మాద్భగవత్సఙ్కల్పాదేవ తదానన్దానుభవో ముక్తస్య భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—※ ౯॥సూ॥ అతఏవచానన్యాధిపతిః ※—

అతః- యథోక్తశ్రుతేరేవ, ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చావగన్తవ్యః, అనన్యాధిపతిత్వ- మకర్మవశ్యత్వమ్, భగవదేకపతిత్వమితియావత్, శ్రీభగవాన్ ఖలు ముక్తాననవరత మానన్దయన్ పాలయతి- అతో యమనన్యాధిపతిః. ౩॥ సఙ్కల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥-౨॥

—※ ౧౦॥సూ॥¶ అభావం బాదరిరాహ హ్యేవమ్.※—

తదేవం " సాలోక్య సార్ష్టి సామీప్య సారూప్యైకత్వమిత్యుతే " త్యత్రాన్తతశ్శ్రూయమాణభగవత్సాయుజ్యం గతానాం ముక్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవప్రకారో విచారితః, తత్రాదితశ్శ్రూయమాణ భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం కింభగవదనన్తకల్యాణగుణగణానుభవ సాధనత్వేన శరీరేంద్రియాణిసన్తి ? కింవానసన్తి? ఆహోస్విదుభయమప్యస్తి ? ఇతివిచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాంతత్ర※ బాదరిస్తావదాచార్యో దేహేన్ద్రియాభావమేవ ముక్తానాం మన్యతే, కస్మాత్? "నహవైసశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి-అశరీరం వావసన్తంనప్రియాప్రియేస్పృశతః-మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే యఏతే బ్రహ్మలోకే" ఇత్యేవంహిశ్రుతిరాహ, బ్రహ్మలోకే-పరమప

---

† ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి (తస్మా) దితి. అ॥౩॥సూ॥౭॥

¶ ముక్తస్య యథాఆనన్దాదిగుణా విర్భావోనియతః నైవంతస్య శరీరావిర్భావోనియత ఇతిప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోపరితనాధికరణమారోహతి- (అభావ) మితి. ※ ※ ※

ఉభయమ్- దేహేన్ద్రియాద్యభావతద్భావోభయమిత్యర్థః.

※ సూత్రకృద్దర్శిత పూర్వపక్షద్వయార్థక . సూత్రయోర్మధ్యే " అభావం బాదరి " రితిప్రథమసూత్రం వ్యాచష్టే- (తత్రబాద

దే, కామాన్-భగవత్సజ్కల్పరచితాత్యద్భుతలీలావిశేషాన్, రమతే-మ
నసా భగవల్లీలామృతం నిషేవతే, తతశ్చ ముక్తా భగవన్మహిమామృతనిషే
వణార్థమప్రాకృతమనోమాత్రమాత్మన ఇచ్ఛాయాం సజ్కల్పయన్తీ
తిగమ్యతే, తస్మాన్ముక్తానాం దేహేన్ద్రియాభావ ఇతి బాదరిరాద్ధాన్తః.

—※ ౧౧॥ సూ॥ భావం జైమినిర్వికల్పామననాత్ ※—

*జైమినిరాచార్యస్తు ముక్తానామప్రాకృతస్య సేన్ద్రియస్య శరీరసద్భా
వం మన్యతే, కుతః " సఏకధా భవతి త్రిధా భవతీ" త్యాదినా భగవత్సా
లోక్యాదికం ప్రాప్తానాం వివిధభవనరూపవికల్పామననాత్, నహి తే
షామన్తరేణ దేహాదికమనేకధాభవనం సామఞ్జస్యమియాత్, తస్మా
దేషామప్రాకృత దేహేన్ద్రియాదిమత్త్వమస్తీతి జైమిని రాద్ధాన్తః,
" నహ వై సశరీరస్య ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి " తి శ్రుతిః కర్మ
నిబన్ధన శరీరేనావకాశేత్యభిప్రాయః. ... ... *

—※ ౧౨॥ †ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోతః ※—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు, అతః-" మనసైతాన్ కామాన్ప
శ్యన్రమతే యఏతే బ్రహ్మలోకే సఏకధా భవతి త్రిధా భవతీ " త్యేవ
మశరీరత్వ సశరీరత్వోభయప్రతిపాదకశ్రుతేరేవ, ప్రాకృతశరీరరహి
తత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం ముక్తా
నాం సాధ్వేవ భవతీతి మన్యతే, ద్వాదశాహవదిత్యేకస్యైవ ముక్తస్యా
శరీరత్వ సశరీరత్వోభయవిధ ధర్మవత్త్వే దృష్టాన్తః, యథా ఏకస్యై
వ ద్వాదశాహస్య సత్రత్వమహీనత్వం చే త్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం
భవతి తద్వత్, ద్వాదశాహశ్చ " ద్వాదశాహమృద్ధికామా ఉపేయు" రి
తి విధిమనురుధ్య ఋద్ధికామనయా సజ్కల్పితస్సత్రం భవతి, సఏవ " యఃక
ామయేత ప్రజాయేమేతి స ద్వాదశరాత్రేణ యజేతే" తి విధిమనురుధ్య

రిస్తావ) దిత్యాదినా. *ద్వితీయ సూత్రమ్ " భావం జైమిని " రితి తద్వ్యా
చష్టే- (జైమినిరాచార్యస్త్వి) త్యాదినా. †అభిప్రాయ భేదేన పక్షద్వ
య ముభ్యుపగమ్య సిద్ధాన్తమాహ సూత్రకారః (ద్వాదశాహవ) దితి.

ప్రజాకామనయా సఙ్కల్పితశ్చేదహీనో భవతి, తస్మాద్భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామేవమప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయం యుక్తమితి స్వసిద్ధాన్తః. ఏతమేవార్థముదాహరణేన స్పష్టయతి. — ౧౩॥సూ॥ తన్వభావే సన్ధ్యవదుపపత్తేః —

తన్వభావే- ప్రాకృతశరీరాభావపక్షే, ముక్తానాం న కశ్చిద్విరోధః, కుతః? సన్ధ్యవదుపపత్తేః- తథాహి అన్తర్బహిశ్చ త్యేతదుభయసన్ధౌ ద్వారేవర్తమానస్సన్ధ్యః- పార్షద ఇత్యర్థః, యథా జయవిజయాది పార్షదానామ్ "దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసినా"మితి ప్రాకృతశరీరాభావాభ్యుపగమపక్షే న కశ్చిద్విరోధః, తద్వదిదమప్యవిరుద్ధమేవ ముక్తానాముపపద్యతే. — ౧౪॥సూ॥ భావే జాగ్రద్వత్ —

ముక్తానామప్రాకృత తనుసద్భావేపి న కశ్చిద్విరోధః, కుతః? యతో జాగ్రద్వదేవ తచ్చోపపద్యతే- యథా భగవత్సేవా జాగరూకాణాం పార్షదాదీనామప్రాకృత తనుసద్భావ ఉపపద్యతే, తద్వదేవ ముక్తానామప్యప్రాకృతతనుసద్భావస్సూపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, అత ఏవ శ్రూయతే "న యత్ర మాయా కిము తాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః। శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః ॥ సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాస్సువర్చసః । ప్రవాళవైడూర్యమృణాళవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌళిమాలిన" ఇతి. ౪॥ అనన్యాధిపత్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥౫॥

— ౧౫॥సూ॥ ప్రదీపవదావేశస్తథాహి దర్శయతి —

+"భావం జైమినిర్వికల్పామననా"దిత్యారభ్య తావతా సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామప్రాకృతశరీరసద్భావోఽభ్యుపేతః, తత్ర "త్రిధాభ

తస్మాన్ముక్తానాముభయవిధత్వం సిద్ధమితి నిర్ణయోఽత్ర ఫలమితి ప్రదర్శ్యాధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౫॥ +దేహాదిసద్భావముపజీవ్య తదావేశస్యేహోచ్యమానత్వాత్ "భావం జైమినిః" రితి సూత్రేణాస్యోపజీవ్యోపజీవకభావరూపాం సఙ్గతిం సూచయతి. (భావం జైమినిః) రితి.

వతిపఞ్చధా భవతి" త్యాదిశ్రుత్యుక్తమనేకధాభవనం ముక్తాత్మనో
నోపపద్యతే? ఆహోస్విదుపపద్యతే? ఇతి విశయే ప్రత్యగాత్మనోఽణుత్వే
నైకధావృత్తిత్వావధారణాదనేకధాభవనం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రా
ప్తే ప్రత్యభిధత్తే-(ప్రదీపవ)దితి=యథా ప్రదీపస్యైకత్రైవ విద్యమానస్య
దీపాన్తరరూపేణ వర్త్యన్తరేష్వావేశ ఉపపద్యతే, ఏవమస్యాత్మనో
ఽణుత్వే నైకధావర్తిత్వేపి యథాసఙ్కల్పం బహూని శరీరాణి సఙ్క
ల్ప్య తేషు సర్వేష్వపి దేహేష్వావిశ్యానేకధా భవనముపపద్యతే, కస్మా
త్? 'స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి పఞ్చధా భవతి సప్తధా భవతి నవధా భవ
తీ''తి శాస్త్రమణోరప్యస్య ముక్తాత్మనోఽనేకధాభవనం హి దర్శయ
తి+ అత్రేదం తత్త్వం-"మూర్తిభిశ్చ చతుర్భిశ్చ చతుర్వింశతిమూర్తయః। జా

+ బద్ధావస్థాయాం జీవస్యాణుత్వే నైకదేశవర్తినస్సత స్తిరోహి
తస్వరూపగుణత్వేప్యస్యాపాదమస్తకావేశస్తత్ర శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధ్యా
నిశ్చీయతే, తదా కిం పునర్వక్తవ్యం తస్య ముక్తిదశాయామావిర్భూతస్వ
రూపగుణస్య సతశ్శ్రీభగవత్సమగ్రానుగ్రహలబ్ధనిరవగ్రహజ్ఞానై
శ్వర్యవశాద్దేహాన్తరావేశో నిశ్చీయత ఇతి భావేనాధికరణసారార్థ
మాహ-(అత్రేదం తత్త్వ)మితి=ఏతేన ముక్తస్యాపి లిఙ్గోపహితత్వమభ్యు
పేత్య తాదృశలిఙ్గదేహస్య వ్యాపిత్వాత్తదేవానేకదేహేషు ప్రదీపవదా
విశత్యత స్తదుపహితస్య జీవస్య "స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతీ" త్యాదిశ్రు
త్యుక్తానేకధాభావ ఉపపద్యత ఇతి నిరస్తమ్, ముక్తేర్లిఙ్గోపధానాభ్యుపగ
మస్యాన్యాయ్యత్వాత్తదభ్యుపగమే వా కథం జీవస్య ముక్తత్వముపపద్యే
త? యది చాయం ముక్తైశ్వర్యానుభవస్సత్యలోక ఏవేత్యుచ్యతే తదా
తల్లోకం గతానాం వక్ష్యమాణమనావృత్తివచనజాతమ్ " స్థానమ
దీయం సహ విశ్వమేతత్ క్రీడావసానే ద్విపరార్ధసంజ్ఞే। భ్రూభఙ్గమాత్రేణ
హి సన్దిధక్షోః కాలాత్మనో యస్య తిరోభవిష్యతి" ఇత్యాది ప్రజాపతివా
క్యం చ విరుధ్యేత, కిఞ్చైతన్మతే ఏకత్రిపఞ్చధాభవనాదేరేవం లిఙ్గవిషయ
త్వే తాదృశదేహస్యైవ ముక్తత్వప్రసక్త్యా భూయాన్ స్యాచ్ఛాస్త్రవిరో

ధః, యస్త్వేక్రమశో బ్రహ్మాదీపాద్దీపాన్తరంయథే" తి శ్రీపాఞ్చరాత్రవ
చనమనురుద్ధ్య యథాపరమాత్మా స్వాత్మానంవాసుదేవాది రూపేణమ
త్స్యాదిరూపేణచ వ్యూహ్యానేకధాభవతితద్వత్తదనుగ్రహేణ ము
క్తాఅపిస్వాత్మానమనేకధావ్యూహ్యాభగవల్లీలామృతనిషేవణంకుర్వన్తీ
త్యనుసన్ధేయమ్, *తస్మాదవిరోధః. ... ... *

—*{ ౧౮॥సూ॥స్వాప్యయసమ్పత్త్యోరన్యత
రాపేక్షమావిష్కృతంహి }*—

నను ముక్తస్యానేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంకథం సఙ్గచ్ఛే
త? యతః "ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తోనబాహ్యంకించ న వేద నాం
తర"మిత్యాదిరామ్నాయఃపరమపదంప్రాప్తస్యాన్త ర్బహిర్జ్ఞాన
మపివారయతీతి చేదత్రోచ్యతే-(స్వాప్యయసమ్పత్త్యో)రితి=స్వమ్- ప్రా
జ్ఞ,మప్యేతి- ప్రాప్నోతీతి స్వాప్యయః-సుషుప్తిః, సమ్పత్తిః-ప్రాకృతిక
ప్రళయేబ్రహ్మసమ్పత్తిః, తయోరన్యతరావస్థాపేక్షంహి "ప్రాజ్ఞేనాత్మ
నాసమ్పరిష్వక్త" ఇత్యామననంభవతి, తాదృశామననంస్వాప్యయసమ్ప
త్త్యన్యతరవిషయమిత్యభిప్రాయః, ¶ ముక్తిదశాయాంత్వప్రాకృతైశ్వ
ర్యాదిహ్యావిష్కృతం, అతోనేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంముక్తస్య
సఙ్గతతమమేవేతి ధ్యేయమ్. ౫॥ప్రదీపవదధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౨॥

—*{ ౧౯॥సూ॥†జగద్వ్యాపారవర్జంప్రక
రణాదసన్నిహితత్వాచ్చ }*—

అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పత్వాన్తగుణాష్టకావిర్భా

నచాయుష్మన్మతే విరోధోస్తీత్యాహ-(తస్మా)దితి. ¶ ఫలోపదేశపూ
ర్వకమధికరణముపసంహరతి-(ముక్తిదశాయాంత్వి)తి. అ॥౫॥సూ॥౨॥
†అత్రప్రదీపవదావేశ ఇతిపరమాత్మవత్స్వచ్ఛన్దతోనేకదేహగ్రహణా
భిధానాద్బ్రహ్మణేత్యత్ర సత్యసఙ్కల్పత్వాభిధానాచ్చముక్తస్యాపివి
శ్వసృష్టినియమనాదివ్యాపారసిద్ధి ప్రసజ్యేతేత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా
దుత్తరాధికరణమాక్షేపసఙ్గత్యోపక్రమతే-(జగద్వ్యాపారవర్జ)మితి.

వేన పరమాత్మవన్నానాదేహస్వీకారశక్త్యుదయేనచ ముక్తస్యాపికిం జగత్సృష్టినియమనాదిరపి కదాచిత్సమ్భవతి? ఉతనః ఇతి మీమాంసాయాంపరి[illegible]త్యుత్తరమ్-(జగద్వ్యాపారవర్జ)మితి= ముక్తోజగత్సృష్టినియమనాదివ్యాపారాన్వర్జయిత్వాఅన్యానఖిలాన్వ్యాపారాన్ భగవదనుగ్రహేణకర్తుమర్హతి, జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారంతు నిత్యత్వేన భగవాన్ పరమాత్మైవకరోతీతినిశ్చేతవ్యమ్,కుతః? ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ- తథాహి ''సవై కిలాయంపురుషఃపురాతనోయఏకఆసీదవిశేషఆత్మని।అగ్రేగుణేభ్యోజగదాత్మనీశ్వరేనిమీలితాత్మన్నిశిసుప్తశక్తిషు ॥ సఏవభూయోనిజ వీర్యచోదితాంస్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్।అనామరూపాత్మనిరూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్ ''తథా ''సత్యం జ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ-తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూతః''తథా '' యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే'' ఇత్యేవమాదీనిజగత్సృష్టిప్రకరణానిసాక్షాత్పరమాత్మకర్తృకం హిజగద్వ్యాపారాదికముపదిశన్తి, నహ్యత్రజగద్వ్యాపారాదౌచిరకాలోపాసనార్జిత భగవత్ప్రసాద లబ్ధమోక్షస్య ప్రత్యగాత్మనస్సన్నిహితత్వమస్తి, యేనాయం *జగద్వ్యాప్రియేత, అపిచజగద్వ్యాపారాభ్యుపగమేముక్తానామానన్త్యాద్వినిగమనాభావేనైకస్మిన్నేవావసరేకస్యచిత్ స్థిత్యభిప్రాయః, కస్యచిత్సంహారాభిప్రాయఇత్యాది భూయాన్విరోధో భూయాత్, తస్మా జ్జగద్వ్యాపార వర్జమేవ పరమాత్మపరతన్త్రం ముక్తైశ్వర్యం భవతీత్యధ్యవసీయతే.

౧౮॥సూ॥ప్రత్యక్షోపదేశాదితిచేన్నాధికారికమణ్డలస్థోక్తేః

అథాపిస్యాత్ ''ఆప్నోతిస్వారాజ్య'' మిత్యేవం జాతీయకయా శ్రుత్యాప్రత్యక్షేణజగద్వ్యాపారోపదేశాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపా

పూర్వపక్షసూత్రోక్తవ, *జగద్వ్యాప్రియేత-జగద్వ్యాపారంకుర్యాదిత్యర్థః. పూర్వపక్షేజగదీశ్వరానన్త్యసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేవిచిత్రానన్తశక్తేస్సర్వజ్ఞస్యాశేషచేతనచేకితానస్యపరమాత్మనశ్శ్రీమన్నారాయణస్యై

రోఽప్యస్తీతి చేన్నైతదస్తి, కుతః? ఆధికారికమణ్డలస్థోక్తేః- ఆధికారికమ్- యద్ధైరణ్యగర్భమణ్డలం సత్యలోకః, తత్రత్యభోగప్రాప్తిరేవ దేవయానేన సత్యలోకం ప్రాప్తస్య "ఆప్నోతి స్వారాజ్య" మిత్యాదినోచ్యతే, 'ఘుక్తోరాకోత్తరస్స్వరా' డితి వాక్యశేషఘటకస్వరాట్ఛబ్దోఽపి యథోక్తార్థమేవావగమయతి, తస్మాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపారవర్జమేవైశ్వర్యం భగవదనుగ్రహేణావిర్భవతీతి నిశ్చీయతే.

—✽ ౧౯॥సూ॥ ¶ వికారావర్తి చ తథా హి స్థితిమాహ ✽—

ఆవృత్తిః-అగోచరః, అపిచ ప్రకృతివికారభూతవాగాద్యగోచరత్వేన వర్తమానం పరంధామ ప్రాప్తానామనవరతం బ్రహ్మానన్దమనుభవతాం తత్రైవావస్థానముచితతమమ్, నతు జగద్వ్యాపారాదౌ, కుతః? తథాహి స్థితిమాహ- స్వయమేవ భగవాన్ముక్తస్య "సమ్పద్యతే గుణైర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ మామ్। జీవో జీవేన నిర్ముక్తో గుణైశ్చాశయసమ్భవైః॥ మయైవ బ్రహ్మణా పూర్ణో న బహిర్నాన్తరం చరే" దితి, తథాచ పరబ్రహ్మసమ్పన్నానామనవరతం తదానన్దసముద్రనిమగ్నానాం న తతః పునరుత్థానసఙ్కల్పో భవతీత్యభిప్రాయః, ఏతదన్యత్రచామ్నాయతే, " చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం నైవోత్తిష్ఠేత కర్హిచి " దితి, " స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహాయత " ఇత్యాదిచ. ... ✽

—✽ ౨౦॥సూ॥ దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే ✽—

దర్శయతశ్చ శ్రుతిస్మృతీ పరమపదస్యైవం ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరత్వేనస్థేమానమ్, " యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహే " తి, తథా " న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్ని " రితి, తథా " న యత్ర వా

వజగత్కర్తృత్వసిద్ధిరితిఫలవివేకః.

¶ కించ ముక్తానాం జగద్వ్యాపారాద్యప్రవృత్త్యవసరో నాస్తీత్యాహ- (వికారే) తి.

చానమనోనసత్త్వం తమోరజోవా మహాదాదయోమీ । నప్రాణబుద్ధీంద్రియదేవతావా నసన్నివేశః ఖలులోకకల్పః ॥ నస్వప్నజాగ్రంనచ తత్సుషుప్తిః నఖంజలం భూరనిలోగ్నిరర్కః । సంసుప్తవచ్ఛూన్యవదప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనన్తి, ఇతి, తథా "నయత్ర కాలోనిమిషాం పరః ప్రభుః కుతోనుదేవా జగతాంయఈశిరే । నయత్రసత్త్వం నరజస్తమశ్చ నవైవికారో నమహాన్ ప్రధానమ్॥ పరంపదం వైష్ణవమామనన్తి" త్యాదికాశ్శ్రుతయః, స్మృతయస్తు "నతద్భాసయతేసూర్యోనశశాఙ్కోనపావకః। యద్గత్వాననివర్తన్తే తద్ధామపరమంమమ" త్యాదికాః, తస్మాత్ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరమేవ పరమపదమితి ధ్యేయమ్. ... ... *

—✱ ౨౧॥సూ॥*భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ ✱—

ఇతశ్చముక్తైశ్వర్యం జగద్వ్యాపారవర్జమిత్యవగమ్యతే, యస్మాన్ముక్తానాం పరమకల్యాణ పరమమఙ్గళాఖిలగుణగణపరిపూర్ణేన సర్వజ్ఞేన పరబ్రహ్మణాసాకం భోగమాత్రసామ్యం శ్రూయతే, "సోశ్నుతేసర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి- రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి-సఏకోబ్రహ్మణఆనన్దః- శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్య" త్యాదిషు. ... ... *

† నన్వేవంచేదేషామైశ్వర్యం సాతిశయవత్త్వేనాన్తవత్త్వాత్, తతశ్చైషామావృత్తిః ప్రసజ్యేతేత్యతఉత్తరం ప్రపఠతి + భగవాన్ బాద

* ముక్తైశ్వర్యస్యజగద్వ్యాపారావర్జత్వే హేత్వన్తరమాహ- (భోగమాత్రే) తి, ఇతః- ఏతస్మాల్లిఙ్గాదిత్యర్థః. యస్మాదేవంతస్మాదేతస్మాల్లిఙ్గాదితియోజనీయమ్.

† "అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దా" దిత్యుత్తర సూత్రనిరస్యాం శఙ్కామాహ- (నన్వేవంచే) దితి. సూత్రకారంపూజయతి-+(భగవా) నితి= అనేనైతచ్ఛాస్త్రప్రణేతుః కృష్ణద్వైపాయనస్య సమగ్రైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్య పరిపూర్ణత్వంసూచయతి, బాదరాయణపదేనతస్యబ

రాయణ ఆచార్యః ... ... *

—※ ౨౨॥సూ॥ అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్ ※—

ఏవంమేయే సదాచార్యా దుపదేశం ప్రాప్యోజసావాస్తే సాజస్రం భగవద్గుణగణాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిరూప భగవద్భజనే నదుర్జయమనో నిగ్రహాది శ్రమానుభవ పూర్వకాష్టాఙ్గ యోగలక్షణేనోపాసనేనవా దేహాన్తే భగవదనుగ్రహేణ పరమపదం ప్రాప్తాస్తేసర్వేఽపి పరమపదాన్న చంద్రలోకాదివద్భుక్తభోగా ఆవర్తన్తే, కిన్తుపునరిదనువగమ్యతే? శబ్దాత్- " మద్యైవ బ్రహ్మణా పూర్ణో న బహిర్నాన్తరం చరేత్- ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్సవైపునర్నేహ విషజ్జతేఙ్గ - యద్గత్వా న నివర్తన్తే యోగినిర్జగవినిర్గమే । ఆత్మయాఙ్యుపశాన్తాత్మా హ్యాత్మస్థో న నివర్తతే ॥ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తన్తే, బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతే నచ పునరావర్తతే నచపునరావర్తతే- మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తుకౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ॥ ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః । సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రళయే న వ్యథన్తి చ ॥ యద్గత్వా ననివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ " త్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్య ఇత్యర్థః, త

దరికాశ్రమవాసార్థకేన చిరకాలిక తపస్సంరాద్ధాన్నిత్యనిసర్గ సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాది నిఖిల సద్గుణ పరిపూర్ణస్య శ్రీమన్నారాయణస్య పరమగురోః ప్రసాదాత్సమ్ప్రణీతత్వే నాస్మిన్ శాస్త్రే నిరవద్యతయాఽధికారిణోర్థుడితి ప్రవర్తయతి, ఆచార్య ఇత్యనేన తస్య సర్వవేదాన్తసారమీమాంసాఖ్యైతచ్ఛాస్త్రప్రణయనద్వారా బహూనాం జీవానాం భగవద్ధర్మాచారయితృత్వం ద్యోతయతి, ఆచారయితృత్వమ్-అనుష్ఠాపకత్వమ్, ఏతచ్చ నిరుక్తమ్ " ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థానాచారే స్థాపయత్యపి। స్వయమాచరతే యస్మాత్తస్మాదాచార్య ఈరిత " ఇతి.

స్మాత్పరమపదం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తి రేవేత్యధ్యవసీయతే
సూత్రాభ్యాసశ్శాస్త్రపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి । తథాచైవంవిధప
రమపదం ప్రాప్తాన్ పరమకారుణికో భగవాన్నారాయణ ఏవత
ల్లీలాకథాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిలక్షణయా భక్త్యైవేహాజస్రంభజ
నీయఇతిసర్వంసమంజసమ్. ... ... *

* శ్రీమద్భాగవతాభిధంభగవతస్తస్యైవలీలామృతం సంసారా
ఖ్యరుగౌషధంనిరుపమంనారాయణేనస్వయమ్। సర్వామ్నాయభువా
సముద్ధృత మిదంవేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితో వేదవ్యాసకృతైస్సుసూత్రవచసై

అధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. పూర్వత్రపదాభ్యా
సేనాధ్యాయపరిసమాప్తిర్దర్శితా, అత్రతుసూత్రాభ్యాసేనశాస్త్రప
రిసమాప్తిర్ద్యోత్యతఇత్యాహ- (సూత్రాభ్యాస)ఇతి.ఇయానేవసర్వవే
దాన్తసారమీమాంసాముఖ్యతాత్పర్యార్థఇత్యుపదిశన్ తద్భాష్యముప
సంహరతి- (తస్మా) దితి. సర్వంసమంజసమిత్యనేనప్రోక్తసత్సఙ్గాదిసా
ధనానుష్ఠానేన యథాధికారంయేయేకర్మబన్ధవిధ్వంసనపరమమఙ్గళశ్రీ
భగవత్కథాతన్నామశ్రవణసఙ్కీర్తనాదిరూపభక్తిమధిగమ్యసర్వజ్ఞ
త్వసర్వశక్తిత్వపరమకారుణికత్వాద్యపరిమితపరమమఙ్గళగుణగణపరి
పూర్ణంశ్రీహరింభగవన్తంనారాయణమనవరతంభజన్తితేతేప్రారబ్ధా
న్తేఽత్యద్భుతాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహాస్సన్తస్తదైవోపస్థాపితమ
త్యద్భుతందివ్యం విమానమారుహ్యాసాకంమహాపురుషకిఙ్కరైఃపరంప
దంసమ్ప్రాప్యాన్తరేణపునరావృత్తిమనాఙ్మనోగోచరసత్యజ్ఞానానన్తా
నన్దమాత్రైకరసమూర్తినాశ్రియఃపతినా శ్రీభగవతానారాయణేన
సాకంతాదృశబ్రహ్మానన్దమయాఽవతిష్ఠన్తఇతిసిద్ధమిత్యుపదిశతి.

* ఏవంసర్వవేదాన్త సారాత్మకశ్రీమద్భాగవతార్థవిచారరూపై
తచ్ఛాస్త్రంసమధిగచ్ఛతాంభగవత్కథామృతరససముద్రరూప శ్రీమ
ద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాదిలక్షణా భగవద్భక్తి స్సిధ్యతీతి భావేనైత
ద్భాష్యాదావనుగృహీతంతచ్ఛ్రవణాదివిధిమిహాపికృపయాఽనుస్మా

నిత్యంపిబేయుద్విజాః ॥ ... ... ❋

౯॥ జగద్వ్యాపారవర్జాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౯॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకలవిద్య పరమహంసపరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవతరాద్ధాన్తశ్రీశుకభగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణసమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసారమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

శాస్త్రంచపరిసమాప్తమ్.

ఏతదధ్యాయసముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా- ౭౭

సముదితాధ్యాయచతుష్టయసూత్రసఙ్ఖ్యా- ౫౫౩

సముదితాధికరణాని- ౧౬౯

రయతిభగవాన్ భాష్యకారః- (శ్రీమద్భాగవతాభిధ) మితి. తస్మాద్భగవత్కథా తన్నామశ్రవణ కీర్తనాదిరూప భక్త్యైవసర్వేషాం ముక్తిరితిసిద్ధమ్. అ॥౫॥సూ॥౫॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభగవద్బాద రాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్త సార మీమాంసా భాష్య చంద్రికాయాంగర్గకుల శేఖర రామకృష్ణాచార్యాన్వయసమ్భూతమహచ్చరణోపాసనాధిగతసకలవిద్యశ్రీకృష్ణాచార్యవిరచితాయామ్

చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

